

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NE AİT BİR KİTAP TASLAĞI: TOKAT
KENT TARİHİ ÇALIŞMALARI TOKAT MÜZESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Çiğdem BİLGEN

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Aygül AĞIR

HAZİRAN 2014

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NE AİT BİR KİTAP TASLAĞI: TOKAT
KENT TARİHİ ÇALIŞMALARI TOKAT MÜZESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Çiğdem BİLGEN
(502051102)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Aygül AĞIR

HAZİRAN 2014

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502051102 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Çiğdem BİLGEN**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NE AİT BİR KİTAP TASLAĞI: TOKAT KENT TARİHİ ÇALIŞMALARI TOKAT MÜZESİ ÖRNEĞİ**” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı :   **Doç. Dr. Aygül AĞIR**   .....

İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri :   **Öğr. Gör. Dr. V. Gül Cephaneçigil**   .....

İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Tarkan OKÇUOĞLU   .....

İstanbul Üniversitesi

Teslim Tarihi :   **05 Mayıs 2014**

Savunma Tarihi :   **05 Haziran 2014**

Merhum babama ve merhum kardeşime,

ÖNSÖZ

Uygarlıkların merkezi Anadolu'da; Yeşilirmak havzası içinde yer alan zengin doğal kaynakları, elverişli iklimi, verimli toprakları ve özellikle de jeostratejik konumu ile M.Ö. 3000 yıllarından itibaren 14 devlet ve birçok beyliğin yaşadığı veya hakim olduğu Tokat şehri, birbirleriyle etkileşimde bulunan ve iç içe olan uygarlıkların kültür sentezlerini yarattığı mimarlık, kültür ve sanat eserleri bakımından zengin bir ildir. Fakat 5000 yıllık tarihi geçmişe sahip olan Tokat ilinde ve bağlı yörelerinde yapılan bilimsel araştırmalar, arkeolojik kazılar, korumacılık faaliyetlerindeki aksaklık ve özensizlikler, özellikle de kentin mimarlık tarihi konusundaki yayınlarının oldukça sınırlı ve yetersiz olması gibi durumlar Tokat'ın kültürel ve sanatsal önemini kavramayı zorlaştırmaktadır. Bu araştırma özellikle milli kültürün önemli olduğu ve bu yönde yapılan çalışmaların hız kazandığı "Erken Cumhuriyet Dönemi"nde, Tokat Müzesi arşivinde yer alan ve Tokat Müzesi memurları tarafından hazırlanmış fakat yayınlanmamış bir defteri incelemeye yöneliktir. Kentin zengin tarihine ışık tutan ve mimarisine titizlikle değinilen bu defterin incelenmesinin; özellikle dönemin kültür politikasına vurgu yapması, Tokat'ta günümüze ulaşamamış ve şu anda mevcut olan eserleri değerlendirme biçiminin yorumlanması ayrıca dönemin koşulları da dikkate alındığında büyük bir emekle hazırlanmış olan defterin ve yazarlarının gün yüzüne çıkarılması gibi hususlar bu konuyu çalışmamdaki en önemli etkenlerdendir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında; desteklerini benden esirgemeyen ve heyecanımı her zaman paylaşan danışmanım Sn. Doç. Dr. Aygül Ağır'a ve dönem konusunda bilgilerini benden eksik etmeyen Sn. Dr. V. Gül Cephaneçigil'e, Osmanlıca tercümelerimde bana yardım eden Sn. Dr. Aras Neftçi'ye çok teşekkür ederim. Ayrıca çalışmam boyunca Tokat'tan bana hep destek olan, belge ve fotoğraf arşivlerini benden esirgemeyen tarih danışmanı Sn. Hasan Erdem'e, Tokat Müzesi sanat tarihçisi Sn. Saliha İçen ve Tokat Müzesi'nin diğer çalışanlarına, verdiği bilgilerle destek olan Tokat Mevlevihane Müzesi Müdürü Sn. Ekrem Anaç'a, Tokat Belediyesi'ne, Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Tokat Haber Gazetesi yazarlarından Sn.Hami Karslı'ya, Mehmet Ali Cinlioğlu'na teşekkür ederim. Yine Ankara'daki arşiv araştırmalarım süresince bana hep destek olan Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü arşiv yetkilisi Sn. Serihan Güner'e ve yine bakanlığa bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu tez çalışmasında yapılara ait plan çizimlerini 2009'da yapmış olduğu tez çalışmasından kullandığım Sn. Emine Saka Akın'a minnettarım.Yine bu zor süreçte her zaman yanımda olan eşim Selahattin Bilgen'e, enerjisiyle bana güç veren biricik oğlum Çağan'a, aynı şehirde olmasak da yüreğindeki sevgiyle ve sabırla beni destekleyen annem Çağlar Arat ve kardeşim Ergün Arat'a, ayrıca bana her zaman güvenen ve inanan diğer aile fertlerime, yakınlarıma ve dostlarıma çok teşekkür ederim.

Haziran 2014

Çiğdem Bilgen
(İç Mimar ve Çevre Tasarımcısı)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xxix
SUMMARY.....	xxxı
1. GİRİŞ	1
1.1 Tezin Amacı.....	2
1.2 Kapsam	2
1.3 Yöntem	3
2. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KÜLTÜR POLİTİKASINDA TARİH HUSUSUNUN YERİ	7
3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MİMARLIK TARİHİ YAZIMI ÜZERİNE NOTLAR	24
4. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MÜZECİLİĞİNDE BELGELEME, KAYIT VE ENVANTER HUSUSU	44
5. TOKAT MÜZESİ'NİN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ KİTAP PROJESİ	49
5.1 Tokat Müzesi.....	49
5.1.1 Tokat Müzesi Kuruluşu ve Tarihçesi	49
5.1.2 Tokat Müzesi Kurucu Müdürü Halis Turgut (Asarkaya) Cinlioğlu	54
5.2 Tokat Müzesi Kitap Projesi	57
5.2.1 Kitap Projesi Müellifi Mehmet Besim Karagülle	57
5.2.2 Kitap Projesine Katkı Sunan Osman Nuri Savuran	62
5.2.3 Eserin Tanıtımı ve İçeriği	67
5.2.4 Eserde Tokat İl Merkezinde Değınilen; Günümüzde Var Olan Yapılar, Mevcut Durumları ve Değırlendirmeleri, Günümüzde Var Olmayan Yapılar ve Değırlendirmeleri	84
5.2.4.1 Günümüzde Var Olan Camiler ve Mescitler.....	84
5.2.4.2 Günümüzde Var Olmayan Camiler ve Mescitler	239
5.2.4.3 Günümüzde Var Olan Türbeler	245
5.2.4.4 Günümüzde Var Olmayan Türbeler	337
5.2.4.5 Günümüzde Var Olan Tekke ve Zaviyeler	340
5.2.4.6 Günümüzde Var Olmayan Tekke ve Zaviyeler.....	371
5.2.4.7 Günümüzde Var Olan Medreseler	378
5.2.4.8 Günümüzde Var Olmayan Medreseler	424
5.2.4.9 Günümüzde Var Olan Hamamlar	430
5.2.4.10 Günümüzde Var Olmayan Hamamlar.....	464
5.2.4.11 Günümüzde Var Olan Çeşmeler.....	488
5.2.4.12 Günümüzde Var Olmayan Çeşmeler	501

5.2.4.13 Günümüzde Var Olan Hanlar.....	510
5.2.4.14 Günümüzde Var Olmayan Hanlar	558
5.2.4.15 Günümüzde Var Olan Bedesten.....	561
5.2.4.16 Günümüzde Var Olan Köprü	569
5.2.4.17 Günümüzde Var Olan Savunma Yapısı (Kale).....	579
5.2.4.18 Günümüzde Var Olan Sivil Yapılar (Konut)	588
5.2.4.19 Günümüzde Var Olmayan Sivil Yapılar (Konut)	615
5.2.4.20 Günümüzde Var Olan Harabeler	627
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	634
KAYNAKLAR.....	642
EKLER	652
ÖZGEÇMİŞ.....	679

KISALTMALAR

TDK	: Türk Dil Kurumu
M.	: Mehmet
O.	: Osman
ORD	: Ordinaryus
A.	: Ahmed
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇEV.	: Çeviren
HAZ.	: Hazırlayan
C.	: Celal
E.	: Esad
F.	: Faik
İ.	: İbrahim
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
H.	: Hicri
M.	: Miladi
MAH.	: Mahalle
CAD.	: Cadde
YY	: Yüzyıl
MEV.	: Mevcut
KİT.	: Kitabe
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
T.C.M.B.	: Türkiye Cumhuriyeti Maarif Bakanlığı
Md.	: Müdürlüğü
A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
Yay.	: Yayınları
Vd.	: Ve diğerleri

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Depremde yıkılan Tokat Halkevi Binası.....	21
Şekil 2.2 : 11 Şubat 1939 Sonradan İnşası Tamamlanan Tokat Halkevi Binası.....	21
Şekil 2.3 : Tokat Yeni Halkevi ve Konferans Salonu açılışı hakkında yazı.....	22
Şekil 3.1 : C.E. Arseven'e ait mimarlık tarihi notlardan oluşan defterden bir sayfa ..	27
Şekil 3.2 : Mübarek Galip'in "Anadolu Türk Asar ve Mahkukatı Tettebbuatına Esas Ankara" adlı kitabında "Zincirli Cami ve İbadullah Camii Cephesi" başlıklı levha .	28
Şekil 3.3 : Ahmed Refik'in Tarih-i Umumi kitabında iki ayrı sayfa düzeni.....	29
Şekil 3.4 : Niğde Kılavuzu kapak sayfası	31
Şekil 3.5 : Niğde Kılavuzu sayfalarından örnekler	32
Şekil 3.6 : Yalova Kılavuzu kapak sayfası.	33
Şekil 3.7 : Yalova Kılavuzu sayfalarından örnekler.....	34
Şekil 3.8 : Silifke Kılavuzu kapak sayfası	35
Şekil 3.9 : Silifke Kılavuzu sayfalarından örnekler.	35
Şekil 3.10 : Tarsus Kılavuzu kapak sayfası.	36
Şekil 3.11 : Tarsus Kılavuzu sayfalarından örnekler.....	37
Şekil 3.12 : Konya Eski Eserler Kılavuzu kapak sayfası.	38
Şekil 3.13 : Konya Eski Eserler Kılavuzu sayfalarından örnekler.....	39
Şekil 3.14 : Priene Kılavuzu kapak sayfası.....	40
Şekil 3.15 : Priene Kılavuzu sayfalarından örnekler.....	40
Şekil 3.16 : Efesos Kılavuzu kapak sayfası.	41
Şekil 3.17 : Efesos Kılavuzu sayfalarından örnekler.....	42
Şekil 4.1 : Türk Tarih Kurumu'nun bildirisini.	48
Şekil 5.1 : (Eski) Tokat Müzesi.....	51
Şekil 5.2 : (Eski) Tokat Müzesi vaziyet planı.....	51
Şekil 5.3 : Halis Turgut (Asarkaya) Cinlioğlu (1901-1982).....	56
Şekil 5.4 : Mehmet Besim Karagülle (1889-1937)	58
Şekil 5.5 : Mehmet Besim Karagülle (1889-1937)	58
Şekil 5.6 : Besim Karagülle vefat haberi.....	59
Şekil 5.7 : Besim Karagülle hakkında defterde yer alan yazı.....	60
Şekil 5.8 : Besim Karagülle'nin hat levhaları	61
Şekil 5.9 : Osman Nuri Savuran'ın 904 numaralı, I3523 no kayıtlı sicil dosyası	63
Şekil 5.10 : Osman Nuri Savuran'ın 904 numaralı dosyasında bulunan müze memurluğuna tayin istek yazısı.....	64
Şekil 5.11 : Nuri Savuran'ın 904 numaralı dosyasında bulunan müze memurluğuna atanma yazısı ve takdir yazısı.....	65
Şekil 5.12 : Nuri Savuran'ın 904 numaralı dosyasında bulunan vefat bilgisi ile yerine tayin yapılması hukukundaki yazı	66
Şekil 5.13 : Tokat Müzesi: Tarihi Yapılar, Eski Eserler ve Bölgeleri, Tokatlı Meşhurlar (Karagülle&Savuran, 1931-1955), Yayınlanmamış monografi çalışması.....	83

Şekil 5.14 : Foto Yıldız reklam ilanı.....	83
Şekil 5.15 : Garipler Camisi plan çizimi 1/200 ölçek	85
Şekil 5.16 : Garipler Camisi <i>güneyyüzü 945</i>	85
Şekil 5.17 : Garipler Camisi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	86
Şekil 5.18 : Garipler Camisi plan çizimi 1/200 ölçek	87
Şekil 5.19 : Garipler Camisi güneydoğu cephesi.....	87
Şekil 5.20 : Garipler Camisi minaresi	88
Şekil 5.21 : Garipler Camisi iç mekan ve kubbe	88
Şekil 5.22 : Garipler Camisi sütun başlığı ve mihrap	89
Şekil 5.23 : Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi kitabesi	91
Şekil 5.24 : Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi kitabesi	91
Şekil 5.25 : Müftü Faik Bey'in vakfiyeden okuduğu ibare	92
Şekil 5.26 : Vezir Ahmet Paşa Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek	93
Şekil 5.27 : Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi kitabesi	94
Şekil 5.28 : Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi (1930)	95
Şekil 5.29 : Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi (1945)	95
Şekil 5.30 : Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	96
Şekil 5.31 : Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	96
Şekil 5.32 : Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi kuzeybatı cephesi.....	97
Şekil 5.33 : Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi kuzey cephesi.....	98
Şekil 5.34 : Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi kuzeydoğu cephesi.....	99
Şekil 5.35 : Alaca Mescidi kapı kitabesi	101
Şekil 5.36 : Alaca Mescidi kapı kitabesi	101
Şekil 5.37 : Alaca Mescidi minare kaidesi kitabesi	102
Şekil 5.38 : Alaca Mescidi minare kaidesi kitabesi	102
Şekil 5.39 : Alaca Mescit plan çizimi 1/200 ölçek	103
Şekil 5.40 : Alaca Mescit <i>güneybatı köşesi ve minare</i>	105
Şekil 5.41 : Alaca Mescit <i>kuzeydoğu köşesi 1945</i>	105
Şekil 5.42 : Alaca Mescit <i>mihrap ve minber 1945</i>	106
Şekil 5.43 : Alaca Mescit konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	108
Şekil 5.44 : Alaca Mescit plan çizimi 1/200 ölçek	108
Şekil 5.45 : Alaca Mescit kuzey cephesi.....	109
Şekil 5.46 : Alaca Mescit güneybatı cephesi ve minare.....	109
Şekil 5.47 : Alaca Mescit minaresi	110
Şekil 5.48 : Alaca Mescit kuzeydoğu cephesi	110
Şekil 5.49 : Alaca Mescit güneybatı cephesi.....	112
Şekil 5.50 : Hamza Bey Mescidi kitabesi.....	113
Şekil 5.51 : Hamza Bey Mescidi kitabesi.....	113
Şekil 5.52 : <i>Hamza Bey'in kabir kitabesi</i>	114
Şekil 5.53 : <i>Diğer kitabe tarihsiz</i>	114
Şekil 5.54 : Hamza Bey Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek	116
Şekil 5.55 : Hamza Bey Mescidi <i>mescidin arka yönü 1945</i>	116
Şekil 5.56 : Hamza Bey Mescidi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek	118
Şekil 5.57 : Hamza Bey Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek	118
Şekil 5.58 : Hamza Bey Mescidi batı cephesi	119
Şekil 5.59 : Hamza Bey Mescidi güney cephesi.....	119
Şekil 5.60 : Hacı Turhan Mescidi kitabesi	121
Şekil 5.61 : Hacı Turhan Mescidi kitabesi	121
Şekil 5.62 : Hacı Turhan Mescidi kitabesi ve tercümesi.....	122

Şekil 5.63 : Hacı Turhan Mescidi <i>mescidin cephesi (garp yüzü)1935</i>	124
Şekil 5.64 : Hacı Turhan Mescidi 1945	124
Şekil 5.65 : Hacı Turhan Mescidi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek	126
Şekil 5.66 : Hacı Turhan Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek	126
Şekil 5.67 : Hacı Turhan Mescidi batı cephesi	127
Şekil 5.68 : Hacı Turhan Mescidi kuzeybatı cephesi	127
Şekil 5.69 : Meydan (Hatuniye) Camii kapı portalı	130
Şekil 5.70 : Meydan Camisi kitabesi, <i>sağdaki hücrenin üstündeki kısım</i>	130
Şekil 5.71 : Meydan Camisi sağ hücre kitabesi	130
Şekil 5.72 : Meydan Camisi kitabesi, <i>kapının üstündeki satır</i>	130
Şekil 5.73 : Meydan Camisi kapı üstü kitabesi.....	130
Şekil 5.74 : Meydan Camisi kitabesi, <i>soldaki hücrenin üstündeki kısım</i>	130
Şekil 5.75 : Meydan Camisi sol hücre kitabesi	130
Şekil 5.76 : Meydan Camisi kitabesi, <i>kapının üstündeki üç satır</i>	131
Şekil 5.77 : Meydan Camisi kapı üstü 3 satırlık kitabesi	131
Şekil 5.78 : Meydan Camisi kitabesi, <i>sağdaki hücrenin üstündeki müdevver kıs</i> ...	131
Şekil 5.79 : Meydan Camisi sağ hücre müdevver üstü kitabesi.....	131
Şekil 5.80 : Meydan Camisi kitabesi, <i>soldaki hücrenin üstündeki müdevver kıs</i>	131
Şekil 5.81 : Meydan Camisi sol hücre müdevver üstü kitabesi	131
Şekil 5.82 : Meydan Camii " <i>z</i> " mermer kısım.....	135
Şekil 5.83 : Meydan Camii " <i>z</i> " mermer kısmı	135
Şekil 5.84 : Meydan- Hatuniye Camii 1930	136
Şekil 5.85 : Meydan- Hatuniye Camii 1945	136
Şekil 5.86 : Meydan-Hatuniye Camii konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	139
Şekil 5.87 : Meydan- Hatuniye Camii plan çizimi 1/200 ölçek.....	140
Şekil 5.88 : Meydan- Hatuniye Camii kesit çizimi 1/200 ölçek	140
Şekil 5.89 : Meydan- Hatuniye Camii panoramik görüntüsü	141
Şekil 5.90 : Meydan- Hatuniye Camii kuzeybatı cephesi	141
Şekil 5.91 : Meydan- Hatuniye Camii doğu cephesi.....	142
Şekil 5.92 : Meydan- Hatuniye Camii iç mekan	142
Şekil 5.93 : Meydan- Hatuniye Medresesi plan çizimi 1/200 ölçek	145
Şekil 5.94 : Meydan- Hatuniye Külliyesi	145
Şekil 5.95 : Meydan- Hatuniye Medresesi.....	145
Şekil 5.96 : Meydan- Hatuniye İmareti plan çizimi 1/200 ölçek	146
Şekil 5.97 : Meydan- Hatuniye İmareti (Sedirhan Gülbahar İmareti).....	146
Şekil 5.98 : Meydan- Hatuniye Camii plan çizimi 1/200 ölçek.....	147
Şekil 5.99 : Meydan- Hatuniye Camii taç kapısı	147
Şekil 5.100 : Meydan- Hatuniye Medresesi plan çizimi 1/200 ölçek	147
Şekil 5.101 : Hatuniye Camii fotoğraflar Bölüm I	149
Şekil 5.102 : Hatuniye Camii fotoğraflar Bölüm II	150
Şekil 5.103 : Hatuniye Camii fotoğraflar bölüm III	151
Şekil 5.104 : Hatuniye Camii fotoğraflar bölüm IV	151
Şekil 5.105 : Takyeciler Camii plan çizimi 1/200 ölçek	152
Şekil 5.106 : Takyeciler Camii 1935	153
Şekil 5.107 : Takyeciler Camii <i>güneydoğu köşesi 1945</i>	153
Şekil 5.108 : Takyeciler Camii	154
Şekil 5.109 : Takyeciler Camii konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	156
Şekil 5.110 : Takyeciler camii plan çizimi 1/200 ölçek	156
Şekil 5.111 : Takyeciler camii ve Arastalı Bedesten (Tokat Müzesi).....	157
Şekil 5.112 : Takyeciler camii güneydoğu cephesi.....	157

Şekil 5.113 : Takyeciler camii iç mekan fil paye	158
Şekil 5.114 : Takyeciler camii şadırvan ve havuzu	158
Şekil 5.115 : Takyeciler camii minaresinden çekilen fotoğraflar	159
Şekil 5.116 : Güdük Minare plan çizimi 1/200 ölçek	161
Şekil 5.117 : Güdük Minare kesit görünüşü 1/200 ölçek	161
Şekil 5.118 : Güdük Minare 1935	162
Şekil 5.119 : Güdük Minare	162
Şekil 5.120 : Güdük Minare <i>kapı cephesi 1945</i>	163
Şekil 5.121 : Güdük Minare Camii konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek... 165	
Şekil 5.122 : Güdük Minare plan çizimi 1/200 ölçek	165
Şekil 5.123 : Güdük Minare kesit çizimi 1/200 ölçek	165
Şekil 5.124 : Güdük Minare güney cephesi	166
Şekil 5.125 : Güdük Minare güney cephesi ve minaresi	166
Şekil 5.126 : Güdük Minare batı cephesi	167
Şekil 5.127 : Güdük Minare plan ve görünüş çizimi	169
Şekil 5.128 : Düdük Ağası Mescidi <i>kuzeybatı köşesi 1945</i>	170
Şekil 5.129 : Düdükçü Ağası (Kadı Hasan) Mescidi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	172
Şekil 5.130 : Düdükçü Ağası (Kadı Hasan) Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek	172
Şekil 5.131 : Düdükçü Ağası (Kadı Hasan) Mescidi kuzeybatı cephesi	173
Şekil 5.132 : Kazancılar Mescidi kitabesi	174
Şekil 5.133 : Kazancılar Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek	175
Şekil 5.134 : Kazancılar Mescidi 1935	175
Şekil 5.135 : Kazancılar Mescidi <i>genel görünüş 1945</i>	176
Şekil 5.136 : Kazancılar Mescidi <i>arkadaki harabiyet 1945</i>	176
Şekil 5.137 : Kazancılar Mescidi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	178
Şekil 5.138 : Kazancılar Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek	178
Şekil 5.139 : Kazancılar Mescidi kuzey cephesi	179
Şekil 5.140 : Kazancılar Mescidi kuzeydoğu cephesi	179
Şekil 5.141 : Behzat Camii kapısı	181
Şekil 5.142 : Behzat Camisi <i>Osmanlı sülüsüyle kapı üzerindeki kitabe</i>	181
Şekil 5.143 : Behzat Camisi <i>kapı üzerinde talik yazısıyla kitabe</i>	181
Şekil 5.144 : Behzat Camisi <i>o kitabenin altındaki kıta</i>	181
Şekil 5.145 : Behzat Camii plan çizimi 1/200 ölçek	184
Şekil 5.146 : Behzat Camii 1930	185
Şekil 5.147 : Behzat Camii ve Saat Kulesi, <i>saathane ve caminin güneyden görünüşü</i>	185
Şekil 5.148 : Behzat Camii konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek	187
Şekil 5.149 : Behzat Camii plan çizimi 1/200 ölçek	188
Şekil 5.150 : Behzat Camii kuzeybatı cephesi	188
Şekil 5.151 : Behzat Camii kuzeydoğu cephesi	189
Şekil 5.152 : Behzat Camii ve Saat Kulesi	189
Şekil 5.153 : Ali Paşa Camisi Vakfiyesi, <i>vakfiyenin başlangıcı şudur</i>	192
Şekil 5.154 : Ali Paşa Camisi Vakfiyesi, <i>otuzbeşinci sahifenin sonu şudur</i>	192
Şekil 5.155 : Ali Paşa Camisi Vakfiyesi, <i>ikinci sayfanın altıncı satırından itibaren başlayan ve Bani Ali Paşa'dan bahseden kısım şudur</i>	192
Şekil 5.156 : Ali Paşa Camisi Vakfiyesi, <i>yine bu vakfiye de caminin zemininin ... kadime verildiğini gösterir fıkralar şunlardır</i>	193
Şekil 5.157 : Ali Paşa Camii <i>sayfiye revakları</i>	195
Şekil 5.158 : Ali Paşa Camii, <i>camii şark cihetinden görünüşü</i>	195

Şekil 5.159 : Ali Paşa Camii konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	198
Şekil 5.160 : Ali Paşa Camii plan çizimi 1/200 ölçek.....	199
Şekil 5.161 : Ali Paşa Camii	199
Şekil 5.162 : Ali Paşa Camii kuzey cephesi	200
Şekil 5.163 : Ali Paşa Camii kuzeydoğu cephesi.....	200
Şekil 5.164 : Ali Paşa Camii son cemaat yeri.....	201
Şekil 5.165 : Ali Paşa Camii taç kapısı	202
Şekil 5.166 : Ali Paşa Camii kuzey cephesi penceresi.....	202
Şekil 5.167 : Ali Paşa Camii şadırvanı.....	203
Şekil 5.168 : Ali Paşa Camii iç mekan, kubbe, mihrap ve minber	204
Şekil 5.169 : Ali Paşa Camii plan çizimi 1/200 ölçek.....	206
Şekil 5.170 : Ali Paşa Camii	206
Şekil 5.171 : Ali Paşa Camii	207
Şekil 5.172 : Soğukpınar Camii	208
Şekil 5.173 : Soğukpınar Camii plan çizimi 1/200 ölçek	210
Şekil 5.174 : Soğukpınar Camii konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	211
Şekil 5.175 : Soğukpınar Camii kuzeybatı cephesi.....	211
Şekil 5.176 : Soğukpınar Camii iç mekan ve minber, bezeme detayları.....	212
Şekil 5.177 : Kaya Camii.....	214
Şekil 5.178 : Kaya Camii konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek	216
Şekil 5.179 : Kaya Camii plan çizimi 1/200 ölçek.....	216
Şekil 5.180 : Kaya Camii kuzeydoğu cephesi	217
Şekil 5.181 : Kaya Camii kuzeybatı cephesi ve minaresi.....	217
Şekil 5.182 : Camii Kebir-Ulu Camii kitabesi.....	219
Şekil 5.183 : Camii Kebir-Ulu Camii kitabesi.....	219
Şekil 5.184 : Camii Kebir-Ulu Camii plan çizimi 1/200 ölçek.....	221
Şekil 5.185 : Camii Kebir- Ulu Camii, <i>caminin genel görünüşü 1945</i>	222
Şekil 5.186 : Camii Kebir- Ulu Camii <i>kuş evi</i>	222
Şekil 5.187 : Camii Kebir-Ulu Camii konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek	226
Şekil 5.188 : Camii Kebir-Ulu Camii plan çizimi 1/200 ölçek.....	226
Şekil 5.189 : Camii Kebir-Ulu Camii güneybatı cephesi ve arkada Tokat Kalesi..	227
Şekil 5.190 : Camii Kebir-Ulu Camii kuş evi.....	227
Şekil 5.191 : Camii Kebir-Ulu Camii doğu ve batı cephesi son cemaat revakları...228	228
Şekil 5.192 : Camii Kebir-Ulu Camii iç mekan.....	229
Şekil 5.193 : Camii Kebir-Ulu Camii mihrap ve minberi	229
Şekil 5.194 : Camii Kebir-Ulu Camii tavan süslemeleri ve tavan göbeği.....	230
Şekil 5.195 : Genç Mehmet Paşa Camii (Örtmeliönü) kitabesi.....	233
Şekil 5.196 : Genç Mehmet Paşa (Örtmeliönü) Camii, <i>minare ve batı yüzü 1945</i> ..	233
Şekil 5.197 : Genç Mehmet Paşa (Örtmeliönü) Camii konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	235
Şekil 5.198 : Genç Mehmet Paşa (Örtmeliönü) Camii plan çizimi 1/200 ölçek.....	235
Şekil 5.199 : Genç Mehmet Paşa (Örtmeliönü) Camii kuzey cephesi	236
Şekil 5.200 : Genç Mehmet Paşa (Örtmeliönü) Camii kuzeybatı cephesi ve minaresi	237
Şekil 5.201 : Genç Mehmet Paşa (Örtmeliönü) Camii tavanı	238
Şekil 5.202 : İvaz Paşa Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek	239
Şekil 5.203 : İvaz Paşa Mescidi 1935.....	240
Şekil 5.204 : İvaz Paşa Mescidi <i>kuzeydoğu köşesi 1945</i>	240

Şekil 5.205 : İvaz Paşa Mescidi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.	241
Şekil 5.206 : Kümbet Tepe'de yer alan mescit harabesi 1945 batı cephesi	243
Şekil 5.207 : Ali Tusi Türbesi kitabesi <i>cadde üzerinde yukarıdaki kitabe</i>	245
Şekil 5.208 : Ali Tusi Türbesi duvar kitabesi	245
Şekil 5.209: Ali Tusi Türbesi kitabesi <i>sol taraf pencere üzerinde</i>	246
Şekil 5.210 : Ali Tusi Türbesi sol penceredeki kitabe	246
Şekil 5.211 : Ali Tusi Türbesi kitabesi <i>sağ taraf pencere üzerinde</i>	246
Şekil 5.212 : Ali Tusi Türbesi sağ penceredeki kitabe	246
Şekil 5.213 : Karagülle Notu	248
Şekil 5.214 : Ali Tusi Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	248
Şekil 5.215 : Ali Tusi Türbesi penceresi 1935	250
Şekil 5.216 : Ali Tusi Türbesi 1935	250
Şekil 5.217 : Ali Tusi Türbesi 1945	251
Şekil 5.218 : Ali Tusi Türbesi tamirden sonra 1934	252
Şekil 5.219 : Ali Tusi Türbesi tamirden önce 1934	252
Şekil 5.220 : Ali Tusi Türbesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	254
Şekil 5.221 : Ali Tusi Türbesi plan ve kesit çizimi 1/200 ölçek	254
Şekil 5.222 : Ali Tusi Türbesi penceresi	255
Şekil 5.223 : Ali Tusi Türbesi sağ ve sol pencereler	255
Şekil 5.224 : Ali Tusi Türbesi batı cephesi	256
Şekil 5.225 : Ali Tusi Türbesi güneydoğu cephesi	256
Şekil 5.226 : Ali Tusi Türbesi plan ve kesit çizimi 1/200 ölçek	258
Şekil 5.227 : Sefer Paşa Türbesi kitabesi	259
Şekil 5.228 : Sefer Paşa Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	260
Şekil 5.229 : Sefer Paşa Türbesi kuzeybatı cephesi 1930	261
Şekil 5.230 : Sefer Paşa Türbesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	263
Şekil 5.231 : Sefer Paşa Türbesi plan ve kesit çizimi 1/200 ölçek	264
Şekil 5.232 : Sefer Paşa Türbesi güneybatı cephesi	264
Şekil 5.233 : Sefer Paşa Türbesi ve Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek	266
Şekil 5.234 : Sümbül Baba Türbesi kitabesi	267
Şekil 5.235 : Sümbül Baba Türbesi kitabesi	267
Şekil 5.236 : Sümbül Baba Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	269
Şekil 5.237 : Sümbül Baba Türbesi kitabesi tercümesi	270
Şekil 5.238 : Sümbül Baba Türbesi	271
Şekil 5.239 : Sümbül Baba Türbesi 1935	271
Şekil 5.240 : Sümbül Baba Türbesi kapısı	272
Şekil 5.241 : Sümbül Baba Türbesi ve Zaviyesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	274
Şekil 5.242 : Sümbül Baba Türbesi ve Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek	274
Şekil 5.243 : Sümbül Baba Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	275
Şekil 5.244 : Sümbül Baba Türbesi ve Zaviyesi doğu görünüşü	275
Şekil 5.245 : Sümbül Baba Türbesi kuzeydoğu cephesi	276
Şekil 5.246 : Sümbül Baba Türbesi doğu cephesi	276
Şekil 5.247 : Sümbül Baba Türbesi portalı	277
Şekil 5.248 : Sümbül Baba Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	279
Şekil 5.249 : Şeyh Meknun Türbesi kitabesi	280
Şekil 5.250 : Şeyh Meknun Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	281
Şekil 5.251 : Şeyh Meknun Türbesi kuzeybatı cephesi 1935	282
Şekil 5.252 : Şeyh Meknun Türbesi kuzeydoğu cephesi 1945	283

Şekil 5.253 : Şeyh Meknun Türbesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek..	285
Şekil 5.254 : Şeyh Meknun Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	285
Şekil 5.255 : Şeyh Meknun Türbesi kuzeybatı cephesi.....	286
Şekil 5.256 : Şeyh Meknun Türbesi kuzeydoğu cephesi.....	286
Şekil 5.257 : Şeyh Meknun Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	288
Şekil 5.258 : Murat (Sevdekâr) Türbesi batı cephesi 1945	289
Şekil 5.259 : Murat (Sevdekâr) Türbesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	291
Şekil 5.260 : Murat (Sevdekâr) Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	291
Şekil 5.261 : Murat (Sevdekâr) Türbesi batı cephesi	292
Şekil 5.262 : Murat (Sevdekâr) Türbesi kuzeybatı cephesi.....	292
Şekil 5.263 : Murat (Sevdekâr) Türbesi iç duvar yüzeyi ve kubbe geçişi.....	293
Şekil 5.264 : Burhaç Hatun Türbesi 1945	296
Şekil 5.265 : Burhaç Hatun Türbesi 1945	296
Şekil 5.266 : Burhaç Hatun Türbesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek..	298
Şekil 5.267 : Burhaç Hatun Türbesi güneydoğu cephesi.....	298
Şekil 5.268 : Burhaç Hatun Türbesi yüzey kemeri ve süs çömleği detayı	299
Şekil 5.269 : Burhaç Hatun Türbesi restorasyon sonrası.....	299
Şekil 5.270 : Burhaç Hatun Türbesi	300
Şekil 5.271 : Erenler Türbesi güneybatı cephesi 1945	301
Şekil 5.272 : Erenler Türbesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	302
Şekil 5.273 : Erenler Türbesi restorasyondan önceki plan ve kesit çizimi 1/200 ölçek	303
Şekil 5.274 : Erenler Türbesi restorasyondan önceki durum.....	304
Şekil 5.275 : Erenler Türbesi restorasyondan sonraki durum.....	304
Şekil 5.276 : Erenler Türbesi	305
Şekil 5.277 : Erenler Türbesi	305
Şekil 5.278 : <i>Cenuptaki pencere üzerinde bulunan kitabe</i>	307
Şekil 5.279 : <i>Kapı cephesinde kemer altındaki kitabe</i>	307
Şekil 5.280 : <i>Kapı cephesinde kemer altındaki kitabe</i>	307
Şekil 5.281 : Nureddin Bin Sentimur Türbesi pencere üst kitabe.....	307
Şekil 5.282 : Nureddin Bin Sentimur Türbesi kemer altı kitabeler.....	307
Şekil 5.283 : Nureddin Bin Sentimur Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	308
Şekil 5.284 : Nureddin Bin Sentimur Türbesi 1935	310
Şekil 5.285 : Nureddin Bin Sentimur Türbesi 1935	310
Şekil 5.286 : Nureddin Bin Sentimur Türbesi tamirden evvel 1930	311
Şekil 5.287 : Nureddin Bin Sentimur Türbesi tamirden sonra 1936.....	311
Şekil 5.288 : Nureddin Bin Sentimur Türbesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek	313
Şekil 5.289 : Nureddin Bin Sentimur Türbesi plan ve kesit çizimi 1/200 ölçek.....	313
Şekil 5.290 : Nureddin Bin Sentimur Türbesi penceresi	314
Şekil 5.291 : Nureddin Bin Sentimur Türbesi kuzeybatı cephesi	314
Şekil 5.292 : Nureddin Bin Sentimur Türbesi kuzeydoğu cephesi	315
Şekil 5.293 : Nureddin Bin Sentimur Türbesi plan ve kesit çizimi 1/200 ölçek.....	317
Şekil 5.294 : Acepşir Türbesi kitabesi.....	318
Şekil 5.295 : Acepşir Türbesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.	319
Şekil 5.296 : Acepşir Türbesi batı cephesi	320
Şekil 5.297 : Acepşir Türbesi batı cephesi	320
Şekil 5.298 : Pir Ahmet Bey Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	322
Şekil 5.299 : Pir Ahmet Bey Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek.	322

Şekil 5.300 : Pir Ahmet Bey Türbesi zaviye kısmı güney cephesi 1935	323
Şekil 5.301 : Pir Ahmet Bey Türbesi güney cephesi hasarı 1945	324
Şekil 5.302 : Pir Ahmet Bey Türbesi'nin harap vaziyeti 1945	324
Şekil 5.303 : Pir Ahmet Bey Türbesi ve Zaviyesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek	325
Şekil 5.304 : Pir Ahmet Bey Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	326
Şekil 5.305 : Pir Ahmet Bey Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek	326
Şekil 5.306 : Pir Ahmet Bey Zaviyesi güneydoğu cephesi	327
Şekil 5.307 : Pir Ahmet Bey Türbesi güneydoğu cephesi.....	327
Şekil 5.308 : Pir Ahmet Bey Türbesi ve zaviyesi batı cephesi.....	328
Şekil 5.309 : Pir Ahmet Bey Zaviyesi batı cephesi	328
Şekil 5.310 : Ali Baba Türbesi <i>Ali Paşa'nın oğlunun kitabesi</i>	330
Şekil 5.311 : Ali Baba Türbesi <i>Ali Paşa'nın kitabesi</i>	330
Şekil 5.312 : Ali Paşa Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	331
Şekil 5.313 : Ali Paşa Türbesi güney cephesi 1930.....	332
Şekil 5.314 : Ali Paşa Türbesi 1930.....	332
Şekil 5.315 : Ali Paşa Türbesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	334
Şekil 5.316 : Ali Paşa Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek	334
Şekil 5.317 : Ali Paşa Türbesi güneybatı cephesi.....	335
Şekil 5.318 : Ali Paşa Türbesi güney cephesi	335
Şekil 5.319 : Ali Paşa Türbesi	336
Şekil 5.320 : Melik Seyfeddin Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek.	337
Şekil 5.321 : Melik Seyfeddin Türbesi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	339
Şekil 5.322 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi kitabesi (<i>Darül' ilim kapısındaki kitabe</i>).....	340
Şekil 5.323 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi kapı kitabesi	340
Şekil 5.324 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi kitabesi <i>sol taraftaki küçük pencerenin üzerindeki kitabe</i>	341
Şekil 5.325 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi sol pencere üstü kitabesi.....	341
Şekil 5.326 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi sağ pencere üstü kitabesi.....	341
Şekil 5.327 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek	342
Şekil 5.328 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi	343
Şekil 5.329 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi 1930.....	344
Şekil 5.330 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi 1945.....	344
Şekil 5.331 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	346
Şekil 5.332 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek	346
Şekil 5.333 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi genel görünüm	347
Şekil 5.334 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi batı cephesi	347
Şekil 5.335 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi portalı	348
Şekil 5.336 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi kuzeydoğu cephesi	348
Şekil 5.337 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek	350
Şekil 5.338 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi taçkapının sağındaki pencere.....	351
Şekil 5.339 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi taçkapısının sağındaki pencere	351
Şekil 5.340 : Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi kitabesi	352
Şekil 5.341 : Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi kitabesi	352
Şekil 5.342 : Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi kitabesi <i>türbe üzerindeki kitabe</i> ...	353
Şekil 5.343 : Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi türbe kitabesi	353
Şekil 5.344 : Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek	354

Şekil 5.345 : Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi batı cephesi 1945.....	355
Şekil 5.346 : Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi	356
Şekil 5.347 : Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi arka cephesi	356
Şekil 5.348 : Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	358
Şekil 5.349 : Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek	358
Şekil 5.350 : Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi batı cephesi	359
Şekil 5.351 : Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi portalı	359
Şekil 5.352 : İğneci Baba Tekkesi, <i>Medhal</i>	361
Şekil 5.353 : İğneci Baba Tekkesi, <i>Kemerler</i>	361
Şekil 5.354 : İğneci Baba Tekkesi, <i>Cenup Tonozu</i>	362
Şekil 5.355 : İğneci Baba Tekkesi, <i>İğneci baba sandukası</i>	362
Şekil 5.356 : İğneci Baba Tekkesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	363
Şekil 5.357 : İğneci Baba Tekkesi sandukası.....	364
Şekil 5.358 : İğneci Baba Tekkesi güney tonozu.....	365
Şekil 5.359 : İğneci Baba Tekkesi kemeri	365
Şekil 5.360 : İğneci Baba Tekkesi kemeri	366
Şekil 5.361 : 6999 no'lu Korent sütun başlığı.....	367
Şekil 5.362 : 7000 no'lu Korent sütun başlığı.....	367
Şekil 5.363 : 6999 no'lu Korent sütun başlığı envanter kayıt belgesi	368
Şekil 5.364 : 7000 no'lu Korent sütun başlığı envanter kayıt belgesi	369
Şekil 5.365 : Sütun başlıkları genel görünüm	370
Şekil 5.366 : Sancı Tekkesi.....	371
Şekil 5.367 : Sancı Tekkesi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek .	372
Şekil 5.368 : Kâbili Zâde Zaviyesi kitabesi	373
Şekil 5.369 : Kâbili Zâde Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek.....	374
Şekil 5.370 : Kâbili Zâde Zaviyesi kitabesi tercümesi	375
Şekil 5.371 : Kâbili Zâde Zaviyesi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	376
Şekil 5.372 : Çukur Medrese -Yağlıbasan Medresesi kitabesi	378
Şekil 5.373 : Çukur Medrese -Yağlıbasan Medresesi plan çizimi 1/200 ölçek	379
Şekil 5.374 : Çukur Medrese -Yağlıbasan Medresesi.	381
Şekil 5.375 : Çukur Medrese -Yağlıbasan Medresesi	381
Şekil 5.376 : Çukur Medrese -Yağlıbasan Medresesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	385
Şekil 5.377 : Çukur Medrese -Yağlıbasan Medresesi plan çizimi 1/200 ölçek	386
Şekil 5.378 : Çukur Medrese -Yağlıbasan Medresesi güney cephesi	386
Şekil 5.379 : Çukur Medrese -Yağlıbasan Medresesi kuzey cephesi.....	387
Şekil 5.380 : Çukur Medrese -Yağlıbasan Medresesi kubbe kapatılmadan önce	387
Şekil 5.381 : Çukur Medrese -Yağlıbasan Medresesi kubbe kapatıldıktan sonra....	388
Şekil 5.382 : Çukur Medrese -Yağlıbasan Medresesi kubbesi	388
Şekil 5.383 : Çukur Medrese -Yağlıbasan Medresesi	389
Şekil 5.384 : Çukur Medrese -Yağlıbasan Medresesi	389
Şekil 5.385 : Gök Medrese zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek	392
Şekil 5.386 : Gök Medrese üst kat plan çizimi 1/200 ölçek	393
Şekil 5.387 : Gök Medrese 1935.....	400
Şekil 5.388 : Gök Medrese çini tezyinat örnekleri.....	401
Şekil 5.389 : Gök Medrese <i>cenuptan umumi görünüş</i>	402
Şekil 5.390 : Gök Medrese <i>büyük eyvan ve avlunun kuzeybatı görünüşü</i>	402
Şekil 5.391 : Gök Medrese <i>üst koridor 1955</i>	403

Şekil 5.392 : Gök Medrese revaklar 1955	403
Şekil 5.393 : Gök Medrese avlunun 1955'deki hali	404
Şekil 5.394 : Gök Medrese kapı.....	404
Şekil 5.395 : Gök Medrese büyük eyvan umumi görünüş	405
Şekil 5.396 : Gök Medrese avlu cenup sathındaki revaklar ve büyük eyvanın bir kısmı.....	405
Şekil 5.397 : Gök Medrese avlu kuzey revakları	406
Şekil 5.398 : Gök Medrese kapı tezyinatı	406
Şekil 5.399 : Gök Medrese avlu doğu revakları	407
Şekil 5.400 : Gök Medrese'de (Tokat Müzesi) sergilenen eşyalardan örnekler	407
Şekil 5.401 : Gök Medrese konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	409
Şekil 5.402 : Gök Medrese zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek	410
Şekil 5.403 : Gök Medrese üst kat plan çizimi 1/200 ölçek	410
Şekil 5.404 : Gök Medrese plan çizimi 1/200 ölçek	411
Şekil 5.405 : Gök Medrese genel görünüm.....	411
Şekil 5.406 : Gök Medrese genel görünüm ve kalıntılar	412
Şekil 5.407 : Gök Medrese büyük eyvan	412
Şekil 5.408 : Gök Medrese revaklı avlu ve büyük eyvan.....	413
Şekil 5.409 : Gök Medrese portali	413
Şekil 5.410 : Gök Medrese avlu kuzey revakları.....	414
Şekil 5.411 : Gök Medrese avlu doğu revakları	414
Şekil 5.412 : Gök Medrese zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek	417
Şekil 5.413 : Gök Medrese üst kat plan çizimi 1/200 ölçek	418
Şekil 5.414 : Gök Medrese kesit görünüş çizimi 1/200 ölçek	418
Şekil 5.415 : Gök Medrese alt ve üst kat revaklar görünüş çizimi 1/200 ölçek	419
Şekil 5.416 : Gök Medrese eyvan yüzeylerindeki çini motiflerin çizimleri	419
Şekil 5.417 : Gök Medrese ana eyvan revakları	420
Şekil 5.418 : Gök Medrese ana eyvan ve üst revaklar	421
Şekil 5.419 : Gök Medrese revakları	421
Şekil 5.420 : Gök Medrese	422
Şekil 5.421 : Gök Medrese taç kapısı	422
Şekil 5.422 : Gökmedrese onarımı hakkındaki yazı	423
Şekil 5.423 : Hisariye Medresesi 1945	425
Şekil 5.424 : Hisariye Medresesi kapı portali 1935	425
Şekil 5.425 : Hisariye Medresesi portal kalıntısının kullanıldığı konut.....	426
Şekil 5.426 : Hisariye Medresesi kalıntısı.....	426
Şekil 5.427 : Hisariye Medresesi portal kalıntısı.....	427
Şekil 5.428 : Sultan Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek.....	430
Şekil 5.429 : Sultan Hamamı orta kubbe ve göbek yeri 1945	432
Şekil 5.430 : Sultan Hamamı 1935	432
Şekil 5.431 : Sultan Hamamı genel görünüş 1945	433
Şekil 5.432 : Sultan Hamamı konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	435
Şekil 5.433 : Sultan Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek.....	435
Şekil 5.434 : Sultan Hamamı'nın Tokat Kalesi'nden panoramik görüntüsü.....	436
Şekil 5.435 : Ali Saim Ülgen ve Sultan Hamamı	437
Şekil 5.436 : Sultan Hamamı, "Oriental Bath"	438
Şekil 5.437 : Pervane Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek	439
Şekil 5.438 : Pervane Hamamı 1935.....	441
Şekil 5.439 : Pervane Hamamı erkekler tarafı 1945.....	441
Şekil 5.440 : Pervane Hamamı konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	444

Şekil 5.441 : Pervane Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek.....	444
Şekil 5.442 : Pervane Hamamı.....	445
Şekil 5.443 : Pervane Hamamı.....	445
Şekil 5.444 : Pervane Hamamı kuzey cephesi	446
Şekil 5.445 : Pervane Hamamı erkekler bölümü	446
Şekil 5.446 : Mustafa Ağa Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek	448
Şekil 5.447 : Mustafa Ağa Hamamı 1930	449
Şekil 5.448 : Mustafa Ağa Hamamı 1945	450
Şekil 5.449 : Mustafa Ağa Hamamı konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek..	451
Şekil 5.450 : Mustafa Ağa Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek	452
Şekil 5.451 : Mustafa Ağa Hamamı	452
Şekil 5.452 : Mustafa Ağa Hamamı	453
Şekil 5.453 : Paşa Hamamı kitabesi <i>darü'l ilim kapısındaki kitabe</i>	454
Şekil 5.454 : Paşa Hamamı kitabesi	454
Şekil 5.455 : Paşa Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek.....	456
Şekil 5.456 : Paşa Hamamı kitabesi ve tercümesi.....	457
Şekil 5.457 : Paşa Hamamı <i>doğu cephesi 1930</i>	457
Şekil 5.458 : Paşa Hamamı 1945	458
Şekil 5.459 : Paşa Hamamı konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	460
Şekil 5.460 : Paşa Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek.....	460
Şekil 5.461 : Paşa Hamamı'nın Tokat Kalesi'nden panoramik görüntüsü.....	461
Şekil 5.462 : Paşa Hamamı kuzeybatı cephesi.....	461
Şekil 5.463 : Paşa Hamamı kuzeydoğu cephesi.....	462
Şekil 5.464 : Tahtakale Hamamı kitabesi	465
Şekil 5.465 : Tahtakale Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek.....	466
Şekil 5.466 : Tahtakale Hamamı kapı portali 1930.....	466
Şekil 5.467 : Tahtakale Hamamı içi 1930	467
Şekil 5.468 : Tahtakale Hamamı doğu cephesi 1930	467
Şekil 5.469 : Tahtakale Hamamı batı cephesi 1930	468
Şekil 5.470 : Tahtakale Hamamı kuzey cephesi 1930.....	468
Şekil 5.471 : Tahtakale Hamamı tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	469
Şekil 5.472 : Tahtakale Hamamı 1920'li yıllar	471
Şekil 5.473 : Marisa Hamamı perspektif çizimi.....	472
Şekil 5.474 : Marisa Hamamı tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	473
Şekil 5.475 : 04.10.1957 tarihli 60.toplantı gündem maddeleri 2.bölüm	474
Şekil 5.476 : 30.11.1957 tarihli 61.toplantı gündem maddeleri 1.bölüm	475
Şekil 5.477 : 07.02.1958 tarihli 63.toplantı gündem maddeleri 1.bölüm	476
Şekil 5.478 : Şehreküstü Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek.....	477
Şekil 5.479 : Şehreküstü Hamamı doğu cephesi 1945	478
Şekil 5.480 : Şehreküstü Hamamı tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	479
Şekil 5.481 : Çay Hamamı doğu cephesi 1945	480
Şekil 5.482 : Çay Hamamı tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek...481	481
Şekil 5.483 : Çay Hamamı doğu cephesi.....	482
Şekil 5.484 : Küçük (Çekenli) Hamamı batı cephesi 1945	483
Şekil 5.485 : Çay Hamamı tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek...484	484
Şekil 5.486 : Horuç Hamamı güney cephesi 1945	485
Şekil 5.487 : Horuç Hamamı tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek486	486

Şekil 5.488 : Horuç Hamamı güney cephesi	487
Şekil 5.489 : Alaca Çeşme kitabesi.....	488
Şekil 5.490 : Alaca Çeşme kitabesi.....	488
Şekil 5.491 : Alaca Çeşme kitabesi ve tercümesi	490
Şekil 5.492 : Alaca Çeşme konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	491
Şekil 5.493 : Alaca Çeşme.....	492
Şekil 5.494 : Alaca Çeşme.....	492
Şekil 5.495 : Acepşir Çeşmesi kitabesi	493
Şekil 5.496 : Acepşir Çeşmesi kitabesi tercümesi	494
Şekil 5.497 : Acepşir Çeşmesi ve Acepşir Türbesi kapısı 1945	494
Şekil 5.498 : Acepşir Çeşmesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	495
Şekil 5.499 : Acepşir Çeşmesi.....	496
Şekil 5.500 : Musa Bey Çeşmesi adres krokisi.....	497
Şekil 5.501 : Musa Bey Çeşmesi kitabesi	497
Şekil 5.502 : Musa Bey Çeşmesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	499
Şekil 5.503 : Musa Bey (Bekir Paşa) Çeşmesi	499
Şekil 5.504 : Şeyh Şehabettin Çeşmesi kitabesi	501
Şekil 5.505 : Şeyh Şehabettin Çeşmesi kitabesi ve tercümesi.....	502
Şekil 5.506 : Şeyh Şehabettin Çeşmesi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	503
Şekil 5.507 : Uzun Seki Çeşmesi kitabesi.....	504
Şekil 5.508 : Uzun Seki Çeşmesi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	506
Şekil 5.509 : Uzun Seki Çeşmesi kalıntısı	506
Şekil 5.510 : Eski Kasaphane Çeşmesi kitabesi	507
Şekil 5.511 : Eski Kasaphane Çeşmesi kitabesi ve tercümesi.....	508
Şekil 5.512 : Eski Kasaphane Çeşmesi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	509
Şekil 5.513 : Develik Han	510
Şekil 5.514 : Deveciler Han konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	512
Şekil 5.515 : Deveciler Han restorasyon projesi	513
Şekil 5.516 : Deveciler Han restorasyon projesi kapsamında yapılan çalışmalar ...	513
Şekil 5.517 : Deveciler Han zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek	514
Şekil 5.518 : Deveciler Han birinci kat plan çizimi 1/200 ölçek.....	514
Şekil 5.519 : Develik Han kuzey cephesi.....	515
Şekil 5.520 : Develik Han güneydoğu cephesi.....	515
Şekil 5.521 : Develik Han kuzeybatı cephesi	516
Şekil 5.522 : Develik Han batı cephesi	516
Şekil 5.523 : Develik Han doğu cephesi	517
Şekil 5.524 : Develik Han iç mekan	517
Şekil 5.525 : Develik Han	518
Şekil 5.526 : 21.11.1958 tarihli 72. toplantı gündemi 2.bölüm.....	519
Şekil 5.527 : 9.1.1959 tarihli 73. toplantı gündemi 2.bölüm.....	520
Şekil 5.528 : Voyvoda Han (Taşhan), iç doğu yıkık kemerler ve	522
Şekil 5.529 : Voyvoda Han (Taşhan), genel görünüş 1945	522
Şekil 5.530 : Voyvoda Han (Taşhan).....	523
Şekil 5.531 : Voyvoda Han (Taşhan) 1940	523
Şekil 5.532 : Voyvoda Han (Taşhan) 1940	523
Şekil 5.533 : Voyvoda Han (Taşhan) 1940	524
Şekil 5.534 : Voyvoda Han (Taşhan) 1940	524

Şekil 5.535 : Voyvoda Han (Taşhan) 1940.....	524
Şekil 5.536 : Voyvoda Han (Taşhan)	525
Şekil 5.537 : Voyvoda Han (Taşhan)	525
Şekil 5.538 : Voyvoda Han (Taşhan)	526
Şekil 5.539 : Voyvoda Han (Taşhan)	526
Şekil 5.540 : Voyvoda Han (Taşhan), <i>koridorun kuzey ucu 1945</i>	527
Şekil 5.541 : Voyvoda Han (Taşhan), <i>güney ucu 1945</i>	527
Şekil 5.542 : Voyvoda Han (Taşhan), <i>yıkık koridor genel görünüş 1945</i>	528
Şekil 5.543 : Voyvoda Han (Taşhan) 1948.....	528
Şekil 5.544 : Voyvoda Han (Taşhan) konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	530
Şekil 5.545 : Voyvoda Han (Taşhan) zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek	530
Şekil 5.546 : Voyvoda Han (Taşhan) üst kat plan çizimi 1/200 ölçek	531
Şekil 5.547 : Voyvoda Han (Taşhan)	531
Şekil 5.548 : Voyvoda Han (Taşhan)'ın Tokat Kalesi'nden panoramik görüntüsü ..	532
Şekil 5.549 : Voyvoda Han (Taşhan)	532
Şekil 5.550 : Voyvoda Han (Taşhan)	533
Şekil 5.551 : Voyvoda Han (Taşhan)	533
Şekil 5.552 : Voyvoda Han (Taşhan)	534
Şekil 5.553 : Voyvoda Han (Taşhan)	534
Şekil 5.554 : Voyvoda Han (Taşhan)	535
Şekil 5.555 : Voyvoda Han'ın tamirine ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı yazısı	536
Şekil 5.556 : Voyvoda Han'ın tamirine ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı yazısı	537
Şekil 5.557 : Voyvoda Han'ın tamirine ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı yazısı	538
Şekil 5.558 : Voyvoda Han'ın civarına ilişkin imar planına dair Belediye yazısı ...	539
Şekil 5.559 : Voyvoda Han'ın tamirine ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı yazısı	540
Şekil 5.560 : Voyvoda Han'ın tamirine ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı yazısı	541
Şekil 5.561 : Voyvoda Han kuzey cephesini gösteren kart 1940.....	542
Şekil 5.562 : Voyvoda Han'a dair bazı çizimler.....	543
Şekil 5.563 : Voyvoda Han plan çizimi.....	544
Şekil 5.564 : Voyvoda Han.....	544
Şekil 5.565 : Voyvoda Han.....	545
Şekil 5.566 : Voyvoda Han.....	545
Şekil 5.567 : Paşa Han kitabesi.....	546
Şekil 5.568 : Paşa Han plan çizimi 1/200 ölçek.....	548
Şekil 5.569 : Paşa Han, <i>kapı 1945'deki hali</i>	549
Şekil 5.570 : Paşa Han, <i>kapı doğuya bakar 1935</i>	549
Şekil 5.571 : Paşa Han konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	551
Şekil 5.572 : Paşa Han kapısı.....	551
Şekil 5.573 : Paşa Hanı Kapısı üstü sol, orta ve sağ kabartmalar	552
Şekil 5.574 : Paşa Han taç kapı portalı kabartmalar.....	553
Şekil 5.575 : Paşa Hanı kapı portalı	553
Şekil 5.576 : Sulu Han kapısı 1935	554
Şekil 5.577 : Sulu Han konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	556
Şekil 5.578 : Sulu Han zemin kat plan krokisi.....	556
Şekil 5.579 : Sulu Han güney cephesi	557
Şekil 5.580 : Yağcıoğlu Hanı 1935	558
Şekil 5.581 : Yağcıoğlu Hanı kapısı 1935	559
Şekil 5.582 : Yağcıoğlu Hanı tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	560
Şekil 5.583 : Bedesten plan çizimi 1/200 ölçek	561

Şekil 5.584 : Bedesten.....	562
Şekil 5.585 : Bedesten.....	562
Şekil 5.586 : Bedesten.....	563
Şekil 5.587 : Bedesten konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	565
Şekil 5.588 : Bedesten plan çizimi 1/200 ölçek.....	565
Şekil 5.589 : Bedesten güney cephesi.....	566
Şekil 5.590 : Bedesten iç mekan.....	566
Şekil 5.591 : Bedesten iç mekan.....	567
Şekil 5.592 : Yeşilirmak Köprüsü kitabesi.....	569
Şekil 5.593 : Yeşilirmak Köprüsü kitabesi.....	569
Şekil 5.594 : Yeşilirmak Köprüsü kitabesi ve tercümesi	573
Şekil 5.595 : Yeşilirmak Köprüsü <i>mansap tarafı kuzeydoğu</i>	574
Şekil 5.596 : Yeşilirmak Köprüsü <i>mecra tarafı 1945</i>	574
Şekil 5.597 : Yeşilirmak Köprüsü konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	576
Şekil 5.598 : Yeşilirmak Köprüsü plan ve görünüş çizimleri	576
Şekil 5.599 : Yeşilirmak Köprüsü.....	577
Şekil 5.600 : Yeşilirmak Köprüsü.....	577
Şekil 5.601 : Yeşilirmak Köprüsü.....	578
Şekil 5.602 : Tokat Kalesi'nden bazı detay çizimleri.....	581
Şekil 5.603 : Tokat Kalesi'nde tespit edilen sanduka çizimleri	581
Şekil 5.604 : Tokat Kalesi	581
Şekil 5.605 : Tokat Kalesi	582
Şekil 5.606 : Tokat Kalesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	584
Şekil 5.607 : Tokat Kalesi planı.....	585
Şekil 5.608 : Tokat Kalesi	585
Şekil 5.609 : Tokat Kalesi	586
Şekil 5.610 : Tokat Kalesi	587
Şekil 5.611 : Resim A, Yağcıoğulları Evi Selamlık Kısmı 1945	589
Şekil 5.612 : Resim B, <i>Yağcıoğulları Evi</i>	589
Şekil 5.613 : Resim C, <i>Yağcıoğulları Evi</i>	590
Şekil 5.614 : Resim D, <i>Yağcıoğulları Evi</i>	590
Şekil 5.615 : Resim E, <i>Yağcıoğulları Evi</i>	591
Şekil 5.616 : Resim F, <i>Yağcıoğulları Evi</i>	591
Şekil 5.617 : Yağcıoğulları Evi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	593
Şekil 5.618 : Yağcıoğulları Evi zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek	593
Şekil 5.619 : Yağcıoğulları Evi birinci kat plan çizimi 1/200 ölçek.....	594
Şekil 5.620 : Yağcıoğulları Evi	594
Şekil 5.621 : Yağcıoğulları Evi	595
Şekil 5.622 : Yağcıoğulları Evi	595
Şekil 5.623 : Yağcıoğulları Evi	596
Şekil 5.624 : Yağcıoğulları Evi	596
Şekil 5.625 : Yağcıoğulları Evi	597
Şekil 5.626 : Yağcıoğulları Evi	597
Şekil 5.627 : Yağcıoğulları Evi bezeme örnekleri	598
Şekil 5.628 : Yağcıoğulları Evi zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek	599
Şekil 5.629 : Yağcıoğulları Evi üst kat plan çizimi 1/200 ölçek	600
Şekil 5.630 : Yağcıoğulları Evi arka ve ön cephe görünüş çizimleri.....	600
Şekil 5.631 : Yağcıoğulları Evi avlu cephesi görünüş çizimi	601
Şekil 5.632 : Yağcıoğulları Evi bazı detay çizimleri	601
Şekil 5.633 : Mevlevihane	602

Şekil 5.634 : Mevlevihane konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	604
Şekil 5.635 : Mevlevihane birinci kat plan çizimi 1/200 ölçek	604
Şekil 5.636 : Mevlevihane	605
Şekil 5.637 : Mevlevihane	605
Şekil 5.638 : Mevlevihane	606
Şekil 5.639 : Mevlevihane	606
Şekil 5.640 : Latifoğlu Mazhar ve Fahri Beyler Evi <i>Resim A</i>	607
Şekil 5.641 : Latifoğlu Mazhar ve Fahri Beyler Evi <i>Resim B</i>	608
Şekil 5.642 : Latifoğlu Mazhar ve Fahri Beyler Evi <i>Resim C</i>	608
Şekil 5.643 : Latifoğlu Mazhar ve Fahri Beyler Evi <i>Resim D</i>	609
Şekil 5.644 : Latifoğlu Mazhar ve Fahri Beyler Evi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	611
Şekil 5.645 : Latifoğlu Konağı zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek.....	611
Şekil 5.646 : Latifoğlu Konağı üst kat plan çizimi 1/200 ölçek	612
Şekil 5.647 : Latifoğlu Konağı.....	612
Şekil 5.648 : Latifoğlu Konağı.....	613
Şekil 5.649 : Latifoğlu Konağı.....	613
Şekil 5.650 : Latifoğlu Konağı.....	614
Şekil 5.651 : Latifoğlu Konağı.....	614
Şekil 5.652 : <i>Balkon ve Mescit Harabesi 945</i>	615
Şekil 5.653 : <i>Balkon İçten Görü. 945</i>	616
Şekil 5.654 : Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok bina tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	616
Şekil 5.655 : Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok bina görünüşü.....	617
Şekil 5.656 : Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok zemin kat plan çizimi	617
Şekil 5.657 : Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok birinci kat plan çizimi.....	617
Şekil 5.658 : Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok bina.....	619
Şekil 5.659 : <i>1945 Kuzeydoğu Köşe, Celal Evinin batısından</i>	620
Şekil 5.660 : Adı belirtilmemiş bir başka Türk evi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek	621
Şekil 5.661 : Taliye Sağır Evi	622
Şekil 5.662 : Ali Duruöz Evi.....	623
Şekil 5.663 : Ali Duruöz Evi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	624
Şekil 5.664 : Ali Duruöz konutu görünüş çizimi	624
Şekil 5.665 : Ali Duruöz konutu plan çizimi 1/200 ölçek	625
Şekil 5.666 : Ali Duruöz evi	626
Şekil 5.667: Gümenek harabesi kalıntıları.....	629
Şekil 5.668: Gümenek Türbesi gmap uydu fotoğrafından işlenerek.....	630
Şekil 5.669: Gümenek Türbesi.....	630
Şekil 5.670: Gümenek Kaya Evi.....	631
Şekil 5.671: Gümenek Hamamı	632
Şekil 5.672: Gümenek Höyük gmap uydu fotoğrafından işlenerek	632
Şekil 5.673: Gümenek Höyük kalıntıları	633

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NE AİT BİR KİTAP
TASLAĞI: TOKAT KENT TARİHİ ÇALIŞMALARI TOKAT
MÜZESİ ÖRNEĞİ**

ÖZET

1926'da Tokat Müzesi'nin kurulmasıyla başlayan süreçte, kentin tarihine ışık tutacak çalışmaların yapılması da hızlandırılmıştır. "Erken Cumhuriyet Dönemi"nde Tokat müzesinin ilk müze memuru Mehmet Besim Karagülle ve ilk mesul memuru Osman Nuri Savuran tarafından 1931-1955 yılları arasında hazırlanan ve günümüze kadar yayınlanmamış "Tokat Müzesi: Tarihi Yapılar, Eski Eserler ve Bölgeleri, Tokat'lı Meşhurlar" adlı defter Tokat için önemli bir kaynaktır. Tokat ve ilçelerinde yer alan birçok yapının kaydının tutulması, bu kayıtların fotoğraf, çizim vb. gibi görsel elemanlarla desteklenmesi ve bunların yanında Tokat'ın tarihine başka birçok açıdan yaklaşması bakımından defter esasen bir kitap projesi niteliği taşımaktadır. Bu çalışmada çeşitli perspektiflerden bakılarak defterin farklı boyutlardaki analizi yapılmıştır.

Bu bağlamda öncelikle "Erken Cumhuriyet Dönemi"nin kültür politikasında tarih hususu üzerine defterin yazımına da etki ettiğine inanılan konulara değinilmiştir. Özellikle o dönemin ruhunu taşıyan ve tarihsel kültüre büyük katkıları olan "Türk Ocakları" ve Halkevleri'nin tarihe olan bakış açıları ve faaliyetleri ifade edilmiştir. Defterle dolaylı bir bağlantısı olduğu tespit edilen "Tokat Halkevi" bir model olarak alınmış, bilhassa tarih ve müzecilik alanındaki faaliyetlerine değinilmiştir. Tarih konusu değerlendirildikten sonra, "Erken Cumhuriyet Dönemi" mimarlık tarihi yazımının nasıl ele alındığı hakkında bilgi verilmiş, o dönemde ortaya çıkan mimarlık tarihiyle ilgili araştırmaların neticesinde ortaya çıkan eserlerden örnekler verilmiştir. Yine aynı dönemlerde bazı kentler için hazırlanan kentin daha çok mimarisiyle ilgili bilgi veren kent kılavuzlarına değinilmiştir. Çalışmada, "Erken Cumhuriyet Dönemi" tarihsel bakış açısı ekseninde şekillenen müzelerin özellikle yapılarla ilgili tuttukları kayıt, envanter ve belgeleme hususlarına olan yaklaşımları tespit edilerek, o dönemde yayınlanan genelge ve nizamnameler çerçevesinde ele alınmaları amaçlanmıştır. Daha sonra "Tokat Müzesi'nin Erken Cumhuriyet Kitap Projesi" başlığı altında müzenin kuruluşu ve tarihçesinden, müzenin gelişiminde büyük rolleri olan kurucu müdür Halis Turgut Cinlioğlu ve müze memurları Karagülle ve Savuran'ın özgeçmişlerinden ve defter dışındaki yaptıkları çalışmalardan, eserlerden bahsedilmiştir. Defterin tanıtımı yapıp, içeriği hakkında detaylı bilgi verildikten sonra, eserde Tokat il merkezinde yer alan günümüze ulaşmış ve ulaşamamış olan yapılarla ilgili defterdeki veriler aktarılmıştır. Mevcut olan yapıların özellikleri, günümüzdeki durumları ve defter doğrultusunda değerlendirmeleri yapılmıştır. Bu değerlendirmelerde şu anda mevcut olan yapılarla ilgili yapılan saha çalışmaları neticesinde çekilen fotoğraflar ve güncel plan ve kesit çizimleri vb. veriler üzerinden yapılardaki değişiklikler net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Yine mevcut olmayan yapılarla ilgili de başka kaynaklardan elde edilen bilgiler değerlendirilme kısımlarında paylaşılmıştır. Ayrıca defterde ele alınan yapılarla ilgili defter açısından büyük önem taşıyan Ülgen ve Gabriel'in de tespitleri aktararak sonuç kısmına da katkı sunacak bir analize ulaşılmıştır. Değerlendirme ve sonuç kısmında ise defterin dönemi içindeki yeri ve defterin içeriği açısından değeri yönüne analizler yapılmıştır.

A DRAFT BOOK ON URBAN HISTORY OF A CITY IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD: TOKAT'S HISTORICAL STUDIES TOKAT MUSEUM'S EXAMPLE

SUMMARY

Tokat is one of the most important and culturally rich settlement centers in Anatolia with historical findings all over the land. This historical city, which is located in Yesilirmak Basin, ruled by more than a dozen states and many principalities since 4000 B.C., is a gateway connecting the Black Sea Region to the Central and Eastern Anatolia regions. This unique province, which has not only a great landscape with many green plateaus at different heights extending from the Central Anatolian mountains to the Central Anatolia in the south as well as its plain, vineyards, gardens and creeks, but also has an impressive historical legacy dating back to the ancient times.

Because of the topographical value and strategic location of the province, 14 states and numerous principalities settled here since 4000 B.C. Hittite and Phrygian civilizations built on the territory of Tokat became an important center of art and culture between 2500 B.C. and 4000 B.C. Ionians also lived here who could not cross the Central Anatolian plateaus, migrated from the Black Sea Region to Komana (Tokat) after 600 B.C.

The city is also the site of the important ancient Roman city of Comana of Pontus which was ruled by the Romans in 47 B.C.E. Byzantine Empire lived here for a long period. Then, in 1071 C.E. Tokat became a part of the Danismend Turkmen principality, and one of its principal cities. In the 13th century, Seljuk Turks established their political sovereignty in the region. During the Seljuk era, Tokat became the sixth biggest city in Anatolia. As a result, many architectural buildings belonged to the Seljuk era were built in the city. Tokat pursued its growth until the end of Ilhanlı time though it was kept under pressure by Byzantine military and the Crusaders in the 12th century and by the Monghols after 1243. Tokat also came under Ottoman rule at the end of the 14th century and became one of the agricultural and industrial centers in the region during this term.

In all this time, many constructs and architectural monuments were built in city center and in its 12 districts. Therefore, on various places in Tokat, it is possible to find such historical artifacts that belong to the several periods throughout Hatti, Hittite, Roman, Byzantine, Seljuk and Ottoman eras. To give some examples, this province's historical and cultural treasures like Hittite settlement, Maşathöyük mound, Comana ancient city, Sebastapolis, which is seen the traces of Roman and Byzantine eras. The district named Niksar was the capital state of Danismend seigniory. Tokat presents

many different types of historical buildings such as castles, bridges, mosques, tombs, lodge and zawiyas, baths, fountains, madrasases, bedesten, inns, mansions etc.

The city's rich historical past has affected many voyagers, researchers, historians and diplomats. They shared their observations and experiences about the city in their books, drawings and photographs. Nevertheless, the resources describing the history particularly the architecture of this region has remained so limited. This situation is not intuitive, despite that Tokat has a rich historical background.

Apart from all, some historical studies prepared by voyagers, historians, researchers, and diplomats, the most important historical study for Tokat was prepared in (Old) Tokat Museum. (Old) Tokat Museum is also known as Gökmedrese, as it was converted into a museum from a madrasah was established in 1926 by Halis Turgut Asarkaya (Cinlioğlu) who was a teacher of history and geography. The date 1926 has been a turning point in Tokat's history. During the period beginning with the opening of Tokat Museum in 1926, the studies helping to enlight the city's history has been accelerated. The notebook named as "Tokat Museum: Historical Buildings, Old Works and Their Locations, Tokat's Famous People" which was written by Early Republican Period's first Tokat curator Mehmet Besim Karagülle and first responsible officer Osman Nuri Savuran between the years 1931 – 1955 and that has not been published until now is an important source for especially Tokat's history of architecture and art.

The detailed work shows the characteristics of a book project with its approach to Tokat's history with various angles and its content of the recordings of many buildings located in Tokat and its districts together with their photographs, plan and perspective drawings, some sketch drawings and other visual elements. This study has looked into this notebook from various perspectives and has made an analysis from several dimensions.

Within this respect, at the outset, the topics on Early Republican Period's cultural policies on history that are believed to influence the drafting of the notebook has been referred. Primarily, the views and activities of Turk Ocakları and Halkevleri, that carry the spirit of the period and important contributions to historical culture has been analysed. Tokat Halkevi, that has been determined to have an indirect link with the notebook, has been taken as a model, and its activities on history and museums have been dealt with.

After the evaluation of historical topics, the way of how the Early Republican Period history of architecture writings are handled has been enlightened and the examples has been given on the works produced after the studies on history of architecture during the period. The city manuals giving information mainly on the architecture of other cities during the same period has been referred as well.

In this study, approaches of museums that have been shaped with the Early Republican Period viewpoint on history, on recordings, inventory and documenting subjects has been determined on the basis of regulations and circulars of the period. Subsequently, under the heading of "Tokat Museum's Early Republican Book

Project”, museum’s foundation and history, together with founding curator Halis Turgut Cinlioğlu and museum clerks Mehmet Besim Karagulle and Osman Nuri Savuran’s resumes and contributions on museum’s development and their works besides the notebook.

After the introduction of the notebook and presenting the detailed content, the data on the buildings that have and have not been able to reach today in the city center of Tokat within the notebook has been determined and posted. The characteristics and present situation of the buildings that subsist now has been evaluated in light of the notebook recordings. Within this respect, the changes to the still existing buildings clearly has been set out with the photographs taken during the field studies and comparisons with the up to date plan and section drawings. Especially, the evaluation parts of the each buildings in this thesis shows how the buildings have changed up to this time. Eventually, it has been determined that many structures have undergone major changes.

The findings from the other sources regarding the non existent buildings has also been shared in the conclusion section. In addition, the findings of Ali Saim Őlgen and Albert Gabriel on the buildings referred in the notebook, which are very important has also been shared. There is a strong relation between the notebook both Őlgen's archive and Gabriel's book named "Monuments Turcs D 'Anatolie". Therefore, in thesis's evaluation parts of each buildings, the findings of Őlgen and Gabriel has been mentioned detailed for emphasizing their connection to the notebook.

In the assessment and conclusion section, the position of the notebook within its period and the importance of its content has been analysed.

GİRİŞ

Anadolu'ya özgü değerleri muhafaza ederek yaşatan ve prehistorik devirlerden beri önemli medeniyetlerin ve beyliklerin yerleşim yerlerinden biri olan Tokat; Hitit, Frig, Roma, Bizans ve İslami dönemlerden kalma eserler ve kültür varlıklarını barındıran etkileyici bir tarih ve kültür merkezidir. Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in, gazeteci-yazar Ahmet Emin Yalman tarafından 1961 yılının Mart ayında çıkarılmaya başlanan Hür Vatan gazetesinin, Gök (2003), 1 Haziran 1962 yılında yayımlanan "Tokat Abideleri" başlıklı yazısında Tokat ile ilgili şu ifadeleri dikkat çekicidir:

Bir bir, yer yer dolaşarak gördüğüm eski eserler hakkındaki intibalarımı size söyleyeyim. İstanbul'da, Konya'da, Bursa ve Edirne'de bulunmayan en güzel eserler inanın bana Tokat'ta. Vaktiyle İbni Kemal, Molla Hüsrev, Molla Lütü, Plevne kahramanı Osman Paşa, Şeyh Emin Efendi gibi büyüklerin vatanı olan Tokat meğerse ne imiş? Anadolu'da en çok abidesi olan bir şehir. Selçuklularla Osmanlılar adeta yarışa girmişler, her biri daha fazla eser bırakmak üzere çalışmışlar, doğrusu bunları sayamadım. Tokat nüfusu ne kadarsa eski eser sayısı o kadar çok... Acık konuşayım. Bu eserler 300 ile 800 yaş arasında birer "Tokat Azizi". Bu kadar yıldır orasını millileştirmiş ve ruhumuzu aşlamış.

Tokat ilinin bu tarihi ve kültürel zenginliği bir çok seyyah ve tarihçiyi, araştırmacıyı, arkeoloğu ve mimarı etkilemiştir. Seyyah ve tarihçi Tournefort 1717'de ele aldığı eserinde Tokat'ı şu sözlerle tanıtmıştır:

XVIII. asır başlarında Tokat'ın Erzurum'dan daha büyük ve çok güzel olduğunu, iyi yapılmış evlerini çevredeki dağlara ve vadiye yayıldığını, bu manzaranın dünyanın hiçbir yerinde görülmediğini, Küçük Asya'nın en önde bir ticaret merkezi olduğunu, oniki minaresi ve camileriyle güzel bir şehir ve GÖK MEDRESE (Pervane Bey Darüşşifası)'deki çinilere hayran oldum. (s.431).

Özellikle tarih ve coğrafya öğretmeni olan Halis Turgut Cinlioğlu'nun yaşadığı bölgenin sanatına, kültürüne ve tarihi dokusuna olan hayranlığını 1926 yılında Tokat Müzesi'ni kurarak göstermiş olması "Erken Cumhuriyet Dönemi"nde Tokat kent tarihi adına atılmış önemli bir adımdır (Erdoğan, 2012). Tokat müzesi kurucusu Halis Turgut Cinlioğlu'nun müzecilik faaliyetlerine başlamasının ardından Tokat Müzesi arşivi için hazırlanmış bir envanter defteri Tokat ili için önemli bir kaynaktır. Bu

defteri müzenin kütüphane memuru olarak çalışmaktayken 1929 yılında müzenin fahri memuru olarak tayin edilen M. Besim Karagülle ve sonrasında Tokat Halkevi kütüphane memuru iken müzenin mesul memuru olarak 1940-50'li yıllarda müzede çalışmış olan O. Nuri Savuran hazırlamıştır. Bu çalışma; Tokat ilinin kent ve mimarlık tarihi hakkında bilgi veren yayınlanmamış "*Tokat Müzesi: Tarihi Yapılar, Eski Eserler ve Bölgeleri, Tokat'lı Meşhurlar*" isimli defteri incelemeye ve değerlendirmeye yöneliktir.

1.1 Tezin Amacı

Tokat Müzesi arşivinde yer alan defter, milli kültürün önemli olduğu ve bunun neticesinde tarih yazıcılığının ivme kazanarak ilerlediği bir dönemde yazılmış fakat yayınlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı; yayınlanmamış bu defteri birkaç araştırmacının eserlerinde bir iki yapı için referans kaynak olarak göstermesinin ötesine taşıyıp, böyle ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde oluşturulmuş bir esere neden ihtiyaç duyulduğu sorusunun cevabını aramak ve bunu yaparken de deftere giden süreci derinlemesine analiz edip, ilişkili olduğu konular bakımından sorgulamaktır. Ayrıca defterin yazıldığı dönemin hassasiyetini de göz önünde bulundurarak, defteri "Erken Cumhuriyet Dönemi"nin bir kitap projesi olarak değerlendirmek ve bu projeyi tanıtmaktır. Bunların haricinde; çalışma, defterde bahsi geçen Tokat il merkezinde yer alan yapıların günümüzdeki durumlarına değinerek değerlendirmeler yapmak ve yine defterde ele alınıp şu anda Tokat il merkezinde bulunmayan yapılar ile ilgili ulaşılabilen bilgileri değerlendirmeleriyle beraber aktarmak amacıyla hazırlanmıştır.

1.2 Kapsam

Çalışmada, yayınlanmamış Tokat Müzesi defterinde bahsi geçen Tokat il merkezindeki yapılarla ilgili defterde yer alan bilgiler ve günümüzdeki durumları değerlendirmeleriyle beraber aktarılacaktır. Bu yapılarla ilgili yerinde tespitler yapıldığından, Tokat ilçelerinde yer alan anıtların, tez çalışmasında değerlendirilmesi kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca tez çalışması, sadece Tokat il merkezinde yer alan mimari yapıları incelemeye yönelik olduğundan, defterde bu konu dışında yazılan diğer metinler çalışmaya dahil edilmemiştir.

Çalışma, defterin yazıldığı dönem olan 1930- 1950'li yıllar aralığını baz almıştır. Dolayısıyla "Erken Cumhuriyet Dönemi"nde yazılmış olan bu deftere giden süreçte dönemin sadece tarihsel kültür politikası ve bu kültür politikasına yön veren Türk Ocağı ve Halkevi teşkilatlarının ise yalnız tarihsel ve müzecilik bağlamındaki faaliyetleri çalışmada yer alacaktır. Defterin yazıldığı dönemde, Tokat Müzesi ile ilişkisi olmasından dolayı Tokat Halkevi'nin tarih ve müzecilik çalışmaları, dönemin mimarlık tarihi yazımını net anlamak adına mimarlık tarihi yazımına dair örnekler, 1930 ve 50'li yılları kapsayan zaman aralığında kentlerin tarihine ve mimarisine ışık tutması amacıyla yazılmış ve yayınlanmış kent tarihi kılavuzları çalışmanın bir diğer kısmını oluşturacaktır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde müzecilik hususunda izlenen yol haritası doğrultusunda yeniden dirilen müzecilik anlayışının ve bu anlayışın getirdiği ilkelerin deftere olan etkileri çalışmada değerlendirilecektir.

Çalışmada, Tokat Müzesi'nin kurulmasının ardından hazırlıklarına başlanan defterin yazılma sürecine hem katkı sağlamaları hem de defterin kurgusuna olan etkilerinden dolayı müze kurucusunun ve eser müelliflerinin özgeçmişlerine yer verilecektir.

1.3 Yöntem

Araştırmanın ilk kısmında; Tokat Müzesi arşivinde yer alan defterin müzede bulunduğu arşiv odasında bütün sayfalarının genel ve ayrıntılı fotoğraf çekimleri yapılmış, defterin fiziksel özellikleri netleştirilmiştir. Defter oldukça yıpranmış bir vaziyette olduğundan ve sayfaların yırtılma riski olduğundan dolayı sayfaların taranması mümkün olmamıştır. Defteri incelemede izlenilecek yöntem tayin edildikten sonra, öncelikle defterin yazarları Besim Karagülle ve Nuri Savuran hakkında veri toplanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle Tokat Müzesi arşivi tamamen taranmış; buradan bir netice alınamayınca dönemin tüm yerel dergi ve gazeteleri incelenmiştir. Özellikle yerel yayınlar konusunda Milli Kütüphane arşivinden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Cumhuriyet arşivi taranmış, fakat burada memurlarla ilgili hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır. Ankara'da Kültür Bakanlığı'na bağlı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü memur sicil dosyaları taranmıştır. Araştırma neticesinde Besim Karagülle'nin sicil kaydı bulunamamış, fakat asıl mesleği hattatlık olan Karagülle'nin hat levhalarına ulaşılarak tez çalışmasında bunlara da yer verilmiştir. Kültür Bakanlığı arşivinde Nuri Savuran'ın sicil dosyasına

ulaşılabilmiştir. Bunun haricinde ayrıca Savuran'ın kızına ulaşılmış, ondan da babası hakkında bazı bilgiler temin edilmiştir. Tüm bu bilgiler çalışmaya aktarılmıştır.

Defterin yazıldığı Erken Cumhuriyet Dönemi'nin kültür politikası, tarih yazımı ve müzecilik anlayışı bağlamındaki yayınlar haricinde kapsamlı bir şekilde tezler incelenmiş, bu hususlarla alakalı Chp'nin çıkardığı bazı yayınlara, Chp meclis tutanaklarına bakılmıştır. Özellikle müzecilik anlayışı ile alakalı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü kanun, emir ve nizamnameleri araştırılmıştır. Ayrıca bu dönemde farklı yıllarda yazılan Kültür ve Milli Eğitim Bakanlıkları bünyesinde yayınlanması sağlanan kent tarihi kılavuzları sahaflardan temin edilerek çalışmaya eklenmiş; böylece çalışma, bu tarih kılavuzlarının hem yayınlanmamış olan defterle mukayesesini yapmak hem de dönemin tarih yazımı çeşitliliğini ve farklı yorumları görmek adına faydalı olmayı amaçlamıştır.

Çalışmada; Tokat il merkezindeki yapılar incelenirken, defterde karışık bir düzende verilen yapılar yapı tiplerine göre ayrılmış ve bu ayırım yapılarken yapım tarihi belli olanlar kronolojik bir sıraya konulmuş, yapım tarihi net olmayan ya da hiç belli olmayan yapılar ise bu sıralamadan sonra yer almıştır. Defterdeki notların incelemesine geçilmeden önce notlarda yoğun bir şekilde kullanılan eski Türkçe olarak verilen kelimelerin anlamları çıkarılmıştır. Çalışma, her iki kişinin de yazdıklarından bir özet çıkarma mahiyetinde hazırlanmıştır. Fakat bu özet çıkarımı esnasında defterde verilen detayların hiçbiri göz ardı edilmemiştir. Daha sonra yapılar tek olarak ele alınırken ise; öncelikle defteri yazmaya başlayan kişi Karagülle'nin notları, özellikle kendi el yazısıyla Osmanlıca olarak yazdığı kitabeleri varsa yapıya ait her türlü çizimi, sonrasında ise deftere ilaveler yapan Savuran'ın notları, varsa çizimleri ve deftere eklediği yapılara ait fotoğraflar çalışmaya aktarılmıştır. Deftere yazılan notların ve eklenen resimlerin tarihleri doğrultusunda defterin tarih aralığı 1931 ve 1955 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla her iki kişiyle ilgili metinler ayrı olarak aktarılırken; kitabeler, resimler ve çizimler vb. gibi görseller eklendiğinde referans olarak hem yazarın adı hem de defterin tarih aralığı 1931-1955 olarak belirtilmiştir. Her iki kişiye ait yazılar aktarılırken notlarda hicri olarak verilen tarihlerin miladi karşılıkları da verilmiştir ki, Savuran eklemelerinde bu hususa itina göstermiştir. Yine kitabelerin, fotoğrafların ya da herhangi bir çizimin altında yazarların özel olarak aldıkları notlar varsa, bunlar çalışmada

kullanılırken italik olarak yazılmıştır. Defterde bazı fotoğraflar Tokat'ta bulunan Foto Yıldız'ın sahibi Osman Nuri tarafından çekilmiş ve bu fotoğrafların üstünde gösterilmiştir. Fakat defterdeki fotoğraflar Savuran tarafından eklendiğinden dolayı, bu tarz olan fotoğrafların altında hem Foto Yıldız (Osman Nuri) hem de müze memuru Nuri Savuran'ın isimleri yazılmıştır. Zaten genelde 1930'lu yıllarda yapılara dair çekilen fotoğraflar Foto Yıldız (Osman Nuri) tarafından çekilmiştir. Defterde tercümesi yapılmayan kitabelerin tercümeleleri dipnot olarak verilmiştir. Kitabelerin de güncel fotoğrafları çalışmaya eklenmiş, birden fazla kitabeye sahip olan yapıda kitabelerin yerleri gösterilmiştir. Defterde yazının silik olması, sayfada yırtık ya da kopuk olması, ya da üzerine yapıştırılmış bir fotoğraf olmasından dolayı okunamayan kısımlar dipnotlarda belirtilmiştir. Defterde yapılarla ilgili az bir şekilde ifade edilen mimari değerlendirmelerin birçoğu çalışmaya doğrudan alıntı olarak aktarılmıştır. Bunun sebebi ise; yazarların özellikle de daha çok mimari değerlendirmelerde bulunan Savuran'ın mimari tespitlerini net görmek, teknik tabirleri kullanma sıklığından yola çıkarak yapılara olan mimari bakış açısını değerlendirmek adına önemlidir. Yapının defterdeki incelemesinin ardından yapının günümüzdeki durumu ele alınırken; yapının konumu, varsa başka adı, yapım tarihi ve banisi, yapısal özellikleri, geçirdiği onarımlar ve yapının mevcut durumu değerlendirilmiştir. Bu kısımda yapıların günümüzdeki gmap uydu fotoğrafında konumları işlenmiş, plan çizimleri ve fotoğrafları eklenmiştir. Özellikle defterde Tokat il merkezinde yer alan yapıların cephe fotoğrafları baz alınarak güncel fotoğrafları çekilmiş, bazı yapılar kapalı olduğundan dolayı iç mekan fotoğrafları çekilememiştir. Ayrıca defterde her iki memurun çizdikleri planlar doğrultusunda, yapıların güncel plan çizimleri kullanılmış, bu çizimlerde ise ağırlıklı olarak Emine Saka Akın'ın 2009 yılında yaptığı tez çalışmasından faydalanılmıştır. Yapıların değerlendirilmesinin yapıldığı bölümde ise; defterdeki görsel malzeme (plan vs. çizimleri, fotoğraflar) ile günümüzde yapıya ait görsel malzeme (plan vs. çizimleri, fotoğraflar) üzerinden gidilerek yapılardaki değişikliklerin daha net algılanması sağlanmak istenmiştir. Benzerliklerin ve farklılıkların vurgulandığı bu bölümde ayrıca defterde önem teşkil etmesinden dolayı Albert Gabriel'in "Monuments Turcs D'Anatolie" adlı eserindeki defterde bahsi geçen yapılarla ilgili tespit, çizim ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Defterde Gabriel'in eserine hem metin hem de çizimler bağlamında göndermeler yapılmıştır. Gabriel'in yanısıra; defterde birçok yapıda Ali Saim Ülgen'in de anılması sebebiyle, Salt kütüphanesi arşivinden ulaşılan

Ali Saim Ülgen arşiv belgeleri ve fotoğrafları da da bu kısımda ele alınmıştır. Özellikle arşivden ulaşılan bazı yapı fotoğraflarıyla defterde kullanılan fotoğrafların aynı olması, Ülgen'in de değerlendirme kısmında ele alınmasını gerekli kılmıştır.

Ayrıca çalışmada Tokat il merkezinde mevcut olan ve günümüzde olmayan yapıları daha net olarak görebilmek için mevcut olan yapıların fotoğraflarının da yer aldığı ve yapıya ait kimlik verilerinin olduğu detaylı tablo çalışmaları hazırlanmıştır. İlave olarak, netcad programından Autocad programına aktarılan Tokat ili haritası üzerinde yapıların dağılımı gösterilmiştir. Bu yapılırken yapıların tiplerine göre lejantlar oluşturulmuş, yapılar yapım tarihlerine göre kronolojik sırada numaralandırılmıştır. Yapıları daha net görmek adına, yapı tiplerine ve kronolojik sıraya göre numaralandırılması yapılan yapıların bölge haritaları oluşturulmuş, bu haritalara yapıların plan şemaları işlenmiştir. Bu sayede yapıların kent haritasındaki dağılımlarının daha net olarak algılanması sağlanmak istenmiştir. Ayrıca Gabriel'in Tokat kent haritası çizimi de çalışmaya eklenmiştir. Dolayısıyla Gabriel tarafından eserinde ele alınan yapıların o zaman çizilen haritadaki dağılımını şu anki mevcut haritayla beraber değerlendirme imkanı olabilmıştır.

2. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KÜLTÜR POLİTİKASINDA TARİH HUSUSUNUN YERİ

TBMM'nin kurulmasının ardından, kültür politikası eğitim teşkilatındaki yapılanmaya yönelmiş; fakat eğitim teşkilatının çok başlı olması, merkezde ve taşrada yeterince örgütlenememe, eğitime ayrılan bütçede yaşanan aksaklıklardan dolayı eğitim ve öğretimden istenilen verim elde edilememiştir (Bingöl, 2007, s.128).

Kültür politikasını belirleyici birkaç madde şu şekildedir (Başar, 2004, s. 66):

" Halk kitlesinden yaşayan Türkçe sözcükler toplanarak dilimizin büyük bir sözlüğü meydana getirilecektir."

" Milli ruhu geliştirecek tarihsel, toplumsal ve edebi eserler uzmanlarına yazdırılacaktır."

" Eski eserleri kütüğe geçirmek ve korumak için gerekli önlemler alınacaktır."

İlk maarif vekili olan Sinop mebusu Dr. Rıza Nur, vekilliği döneminde kültür işlerine de büyük önem vermiş; Maarif Vekaleti'nin merkez teşkilatını kurarken bir de "Hars Dairesi" kurmuştur. Bu kapsamda hükümet programında da belirlendiği üzere Türk dilinin bir sözlüğünü hazırlamak, vekaletin yazışmalarında Türkçe sözcüklerin kullanılmasını emretmesi, lise öğrencilerinin ezbere bilgiler öğrenmelerini engellemek amacıyla okul müzesi kurulması yolunda girişimler yapması Nur'un yaptığı önemli çalışmalardır (Başar, 2004, s. 71). Ayrıca Türkiye'de yok olmaya mahkum edilmiş ata yadigârı eserlerin kayıtlara geçirilmesi için büyük bir emek harcanması, bununla beraber Besim Atalay'a Türk adlarını kapsayan bir sözlük hazırlaması yönünde ricada bulunması gibi hususlarda attığı adımlar ise onun Türk kültür kaynaklarının bulunup ortaya çıkarılması ve mevcutların korunması konularında halkı eğitmeyi amaçlayan politikasının göstergeleridir.

Ondan sonra yerine gelen Hamdullah Suphi, 1912 yılında uzun yıllar Türk Ocağı'nın yönetim kurullarında üyelik ve yönetim kurulu başkanlığı yapmıştır (Başar, 2004, s. 74). Onun kültür işlerine bakmak gerekirse; Hamdullah Suphi de Rıza Nur gibi kültür konusu üzerinde itinayla durmuştur. Maarif Teşkilatı bünyesinde kültür işlerini yürütmek üzere kurulmuş olan Hars Dairesi, onun zamanında olumlu işlere

imza atmış; özellikle dairenin Türk kültürünün çeşitli değerlerini toplama, derleme çalışmaları ivme kazanarak devam etmiştir. Dil ve edebiyat alanlarında yaygın Türk folklor ürünlerinin toplanarak yazıya geçirilmesi, Türk gelenek ve göreneklerinin saptanması, Türk-İslam eserleriyle beraber oymacılık, tahta işleri, kakma, taşçılık, mozaik, çini, sedef işleri, minber, mihrap, kapı, kubbe, levha, şamdan gibi parçaların orjinallerinin veya resimlerinin, yine yazma kitaplardan tezhip (süsleme), ciltleme, tasvirçilik, yerel halk giysilerinden örnekler toplanarak bunların saklanması ve imkanlar dahilinde bunların Bakanlığa gönderilmesi gibi birçok husus hakkında eğitim kurum ve kuruluşlarına genelge göndermiştir (Başar, 2004, s.88). Hamdullah Suphi'nin Darülfünunda "Türk ve İslam Sanayi-i Nefise Tarihi" adıyla okutmuş olduğu dersin, onun Türk kültür varlıklarına oldukça önem vermesindeki payı büyüktür. Dönemin ağır şartlarında başlayan bu çalışmalardan istenilen sonuçlar sağlanamamış olmasına karşın, eğitim problemlerini realist bir bakış açısıyla değerlendiren Tanrıöver'in bu gayreti Türk eğitim camiasının gelecekte alacağı olumlu neticelerin temelini oluşturmaktadır (Başar, 2004, s. 89).

Bu süreçte Ankara'da 16 Temmuz 1921'de yapılan Maarif Kongresi, Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Milli Eğitimi açısından büyük bir önem arz etmektedir. Bu kongrenin Türk Milli Eğitim tarihinde önemli bir yere sahip olmasının sebebi, Atatürk'ün kongrede aktarmış olduğu şu ifadelere dayanmaktadır (Çeçen, 2003, s.126).

Yüzyılların birikimi olan büyük bir yönetim boşluğunun devlet yapısında oluşturduğu yaraları sağıaltmak için harcanarak emek ve gayretlerin en büyüğünü hiç şüphesiz eğitim konusunda göstermemiz gerekir... Ancak geniş ve yeterli imkanlara, araç ve gerece sahip olana kadar geçecek savaş günlerinde bile, büyük dikkat ve özenle işlenip çizilmiş bir milli eğitim programı yapmaya ve mevcut Maarif teşkilatımızı bugünden, yararlı bir faaliyetle çalıştıracak temelleri hazırlamaya çalışmalıyız.

Şimdiye kadar takip edilen eğitim ve öğretim sistemlerinin milletimizin gerilemesinde en önemli etken olduğu inancındayım. Onun için bir milli eğitim programından söz ederken, eski devrin boş inanışlarından ve doğal niteliklerimizle hiç de ilgili olmayan yabancı düşüncelerden, Doğudan ve Batıdan gelen bütün tepkilerden uzak, milli ve tarihi yapımla uyumlu bir kültür kastediyorum. Çünkü milli bilincin tam gelişmesi ancak böyle bir kültür ile sağlanabilir. Herhangi bir yabancı kültür, şimdiye kadar izlenen yabancı kültürün yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebilir. Kültür (düşünce kültürü) doğduğu yer ile uyumludur. O taban milletin öz benliğidir. Çocuklarımızı ve gençlerimizi yetiştirirken onlara özellikle varlığı ile, hakkı ile, birliği ile, saldıran tüm yabancı unsurlarla mücadele gereği ve milli fikirleri, bütün

varlığı ile karşı fikre, karşı şiddetle ve özveri ile savunma gücüne bu niteliklerin ve yeteneklerin aşılması önemlidir...

Atatürk'ün kongrede yaptığı açılış konuşması yeni kurulmakta olan devletin de kültür politikasının belirlenmesinde özellikle de eğitim ilkelerinin ortaya koyulması anlamında topluma ışık tutmuştur (Bingöl, 2007, s.131).

Hamdullah Suphi'den sonra Maarif Vekili olan Mehmet Vehbi Bey vazifesi boyunca, daha çok dini eğitim ağırlıklı bir politika izlemiştir (Başar, 2004, s.91), eğitim problemleri dışında kültür konusunda önemli bir icraatta bulunmamıştır (Başar, 2004, s. 95).

Maarif Vekaleti'nin merkez örgütü, 1923 yılında İsmail Safa Bey'in başkanlığı döneminde Fransa ve İspanya merkezi eğitim örgütü esas alınarak ilmi ve idari bölümlere ayrılmıştır; Heyet-i Teftişîye, İstatistik Müdürlüğü ile Hars ve Sanayi Dairesi kurulmuştur (Bingöl, 2007, s. 131). Kurtuluş Savaşı esnasında Türk kültür belgelerini incelemek ve muhafaza etmek amacıyla kurulan Hars [Kültür] Müdürlüğü 1923 yılında Âsarî Atıka ve Müzeler, Kütüphaneler ve Güzel Sanatlar Müdürlüğü olarak ayrılmıştır (T.C.M.B. Eski Eserler ve Genel Md., 1945).

Cumhuriyetin ilan edilmesinden önce; 24.10.1923 tarihinde istifa etmiş olan Fethi Okyar Hükümeti'nin yerine, 29 Ekim 1923'de ilk cumhuriyet kabinesinin ittifakla heyet halinde seçildiği ve İsmet Paşa'nın başvekil olarak görev yaptığı I. İnönü Hükümeti kurulmuştur (Başar, 2004, s. 123). Bu kabine hem İsmet Paşa'nın ilk kabinesi hem de Cumhuriyet döneminin ilk hükümeti olma vasfını taşımaktadır. Yeni kabinenin programında, her ne kadar İnönü Nutuk'ta kültür konusuna değinmemiş olsa da (Kültür Bakanlığı, 1990, s.17- 18), Cumhuriyet'in ilanından birkaç ay önce başlayan ve 1926 yılına kadar üç kere toplanan Heyet-i İlmiye, Milli Eğitim şuralarının da bir çeşit başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

TBMM'nin ilk Cumhuriyet kabinesi 4 ay 1 hafta vazifesini devam ettirdikten sonra, yeniden İsmet Paşa tarafından kurulan ikinci Cumhuriyet kabinesinin Maarif Vekilliği görevine bilhassa Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkmasında önemli bir payı olan Saruhan Mebusu Vasıf Çınar getirilmiştir (Başar, 2004, s. 123). Bu dönemde eğitim tarihimizde ilk sistemli çalışma olması açısından önemli bir yere sahip olan 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilen

Birinci Heyet-i İlmiye toplantısına dönemin bakanı İsmail Safa Bey başkanlığında müsteşar, bakanlık genel müdürlükleri, ilgili bakanlıkların temsilcileri, üniversite profesörleri, yüksekokul müdürleri, çeşitli tür ve derecedeki eğitim kurumlarının temsilcileri katılmıştır. Eğitim ve kültür ile ilgili toplam 25 maddenin görüşüldüğü toplantıda, Cumhuriyet dönemiyle beraber önem verilen ve kültür politikasını belirleyici "Milli Hars (Kültür)", "Üstün Değerde Müracaat Kitaplarının Dilimize Çevrilmesinde Takip Olunacak Esaslar", "Milli Tarih Kitaplığı", "Etnografya Müzesi", "Milli Müze" ve "Okul Müzesi" gibi hususlar da görüşülmüştür (Bingöl, 2007, s. 132-133). Yine bu dönemde yapılan Fethi Bey'İN başkanlığında toplanan İcra Vekilleri Heyeti (14.08.1923- 24.10.1923) toplantısında "Maarif" başlığı altında kültür konusunda 10. maddede şu husus görüşülmüştür (Öztürk, 1968, s. 41):

"Milli hars [kültür] teşkilatına ehemmiyet-i mahsusa verilecek terbiye ve talimin esası milli harsa ve asri medeniyete müstenid olacaktır. Maarif Vekaletindeki Hars Müdüriyeti tevsî ve ikmal olunarak muhtelif yerlerde tetkikata başlanılacak, münasip mevkilerde milli müzeler vücuda getirilecek,..."

I. Bayar Hükümeti (1 Kasım 1937-11 Kasım 1938) dönemine kadar hükümetlerin kültür politikaları eğitim merkezli olmuştur. Fakat I. Bayar Hükümeti gündeminde eğitimin yanısıra şu maddelerin de (Kültür Bakanlığı, 1990, s. 41-42) tartışılması kültür politikasını şekillendiren hususlardır:

" Emniyetsiz hiçbir şey yapılamaz. Kültürsüz hiç bir şey yaşayamaz. Emniyet ve kültür her iyi, her devamlı şeyin ana temelidir."

Parti programımızdaki direktiflere göre, milli kültür sistemimizin inkişafına azami önem vereceğiz."

Milli kültür bakımından büyük önemi olan ve şefin ilim ve kültür sahasında, en büyük abidelerinden biri halinde daima yükselecek bulunan tarih ve dil araştırmalarımıza ve bunlarla alakadar işlere hususi ehemmiyet vermeye devam edeceğiz."

Milli sahnemiz, Türk kültürünün makesi, güzel dilimizin en iyi şekilde telaffuzu ve en bedii tarzda ifadesini yayan sanat kaynağı olarak ele alınacaktır. Bunda modern teknik vasıtalarına ehemmiyet vereceğiz."

Yine Dr. Refik Saydam'ın başvekil olduğu I. Saydam Hükümeti'nin (25 Ocak 1939- 3 Nisan 1939) kültür politikasında şu madde önem taşımaktadır (Kültür Bakanlığı, 1990, s. 49):

"... Tarih ve dil inkılabımızın milli ruhun doğuşuna ve kuvvetlenmesine verdiği hızı arttıracacağız."

Hasan Ferid Cansever'in ifadesinde aktardığı gibi, "... mûasır milliyet fikirlerini geniş ve şâmil bir tarzda ilk defa bir ideal bayrağı yaparak ortaya atılan" (Ferid, 1928, s. 5). Avrupa'da gelişen ve 19.yy'da Osmanlı toplumunu da etkisi altına alan milliyetçilik akımları, hem Osmanlı imparatorluğunun çözülüp küçülmesine hem de yeni bir Türk devletinin temellerinin atılmasına imkan sağlayacak bazı örgütlenmeleri de beraberinde getirmiştir. Milliyetçilik akımlarının gençlik üzerinde etkisi daha büyük olmuş, örgütlenmeler ağırlıklı olarak ilmi, siyasi, sosyal ve sportif amaçlara yönelik bir şekilde oluşturulmuştur. Bu bağlamda Türk milliyetçiliği esasına dayanarak kurulan ilk cemiyet Türk Derneği'dir (Karaduman, 2007). Bu ve bundan sonra kurulan Türk Yurdu Cemiyeti gibi dernekler, Türk milliyetçiliğini özellikle bilimsel alanda yaygınlaştırmayı ilke edinmişlerdir. Bu iki derneğin mirası üzerine kurulan Türk Ocağı teşkilatı ise, daha uzun bir süre faaliyetlerini devam ettirmiş; toplumu siyasi, sosyal ve kültürel açıdan etkilemiş ve özellikle genç Cumhuriyet'in şekillenmesinde katkı sağlayan bir örgütlenme biçimi olmuştur. (Karaduman, 2007).

Türkiye Cumhuriyeti, Türk kültür faaliyetleri çerçevesinde milli tarihe büyük önem vermiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türk yurdunu ve istiklalini kurtardıktan sonra ilk olarak, dünya tarihine hakiki milli tarihi de göstermek istemiştir. Türk milletinin tarihini ilmi belgelerle tespit ve elde edilen verileri yayınlamak amacıyla kurduğu Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ni himaye altına almıştır. Atatürk'ün öncülüğünde ve Türk geçmişinin zenginliğinden ilham alan cemiyet, gece gündüz çalışarak Atatürk'ün çizdiği ana hatlar üzerinde Türk tarihini araştırmış ve gelecek nesillere önemli bir miras olarak dört ciltlik bir tarih kitabı yayınlamıştır. Sadece Türk tarihine değil, aynı zamanda dünya tarihine de ışık tutan ve tarihe yeni bir anlam kazandıran bu kitapların okullarda ders kitabı olarak okutmak vazifesini ise Türk öğretmenleri üzerlerine almıştır. Dolayısıyla cemiyetin Türk tarihi hakkında yaptığı araştırmalar hakkında bilgi vermek ve okullardaki tarih derslerinde yeni uygulanacak yöntemler ile ilgili ortak bir görüş birliğine varmak amacıyla Maarif Vekaleti ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti el ele vermiştir. Ve bu bağlamda 1932 senesi Temmuz ayında Ankara'da Türk Tarih Kongresi toplanmıştır (Maarif Vekaleti, 1933, s. V). Hayattaki asıl amaçlarını bu vazifeye adanmış yüzlerce meslektaş, memleketin her yerinden Ankara'ya gelerek Atatürk'ün yarattığı samimi bir çalışma ortamı içinde

9 gün boyunca çalışarak, memleketlerine Türk milli tarihine hizmet etmek üzere dönmüşlerdir (Maarif Vekaleti, 1933, s. VI).

Erken Cumhuriyet Dönemi kültür politikasında tarih konusuna yaptıkları faaliyetlerle büyük katkıda bulunan Türk Ocakları ve Halkevleri'nin döneme etkileri büyük olmuştur.

Türk Ocakları'nın Tarihsel Kültür Politikasına Etkileri:

II. Meşrutiyet döneminde birçok sayıda dernekle beraber kurulan Türk Ocağı; sadece en uzun ömürlü olması değil, aynı zamanda örgütlenmesi, şube ve üye sayısı ile geniş bir kitleye hitap etmesi bakımından da toplum üzerinde büyük etki yaratmıştır (Üstel, 2010, s. 51).

Tanin Matbaası tarafından 12 Mart 1328 (25 Mart 1912) tarihinde basılan "*Türk Ocağı'nın Nizâmname-i Esas ve Dâhîlisi*" nin, (Şahin, 2009, s. 82), 2.maddesinde cemiyetin amacı; "Türklerin milli terbiye ve ilmî, içtimai, iktisadi seviyelerinin yükseltilmesi ve yüceltilmesiyle Türk ırk ve dilinin mükemmelleşmesine çalışmak" olarak belirtilmiştir (Karaduman, 2007). 1918 yılında yayımlanan "*Türk Ocağı Esas Nizâmı*" nda ise; Türk ocaklarının en önemli amaçlarından biri şu şekildedir (Türk Ocağı Esas Nizâmı, 1918, s. 1):

“ 2. Madde: Ocağın maksadı Türklerin harsî birliğine ve medenî kemâline çalışmaktır.”

Hars birliği, yani kültür birliği çerçevesinde 2. madde, Hars ve İlim Heyeti'nin kurulmasını hükme bağlamıştır. Bu heyete aday olabilmek için adayların hars ve ilmi çalışmalarlarıyla belli bir üne sahip olmaları gerekmektedir. 22 Temmuz 1334 (1918) tarihinde gerçekleştirilen kongrede seçilen heyet üyeleri arasında Hamdullah Suphi ve Ziya Gökalp gibi isimler de bulunmaktadır (Karaduman, 2007). 10 Nisan 1923'de Ziya Gökalp'in Adana Ocağı'nda verdiği "Ocaklar Ne Yapmıştır, Vazifesi ve Gayesi Nedir?" başlıklı konferansı Türk ocaklarının kültürel programına bazı yönlerden ışık tutmuştur. Bu konferansta bir millet içinde milli harsı ve mefkûreyi oluşturacak milli bir teşkilatın olmasının gerekliliğini vurgulamış, Türk Ocağı'nın kurulduğu andan itibaren milli harsı ve mefkûreyi meydana getirmeye dönük olarak çalıştığını ifade etmiştir (Karaduman, 2007). Yine konferansta Türkler'in eski tekniklerinin güzel olduğunu, müzelerde yer alacak nitelikte olduğunu, eski ve sıradan görünen taşların bile yabancıların müzelerinde sergilendiği hususundaki görüşlerini belirterek,

teşkilatların sadece milli değerlerden ve güzelliklerden geriye kalanları toplasalar bile vazifelerini yerine getirmiş olacaklarını vurgulayarak kültüre verilen önemin altını çizmiştir (Karaduman, 2007). Bu kapsamda, Türk Ocağı'nın İstanbul'da ilk Türk Salonu'nu meydana getirdiğinden bahsederken bile kullandığı "*Ocağın bütün eşyası, süsü, tanzimi Türk mamuları, Türk zevki idi.*" (Karaduman, 2007) ifadesi bile milli kültüre gönderme yapan bir üslup içermektedir. Gökalp, bu salonun bir örnek teşkil ettiğini, bununla beraber milli tarzın yaratma çabalarının artacağını ve ocağın milli güzellikleri toplamaya devam etmesiyle beraber buraya girenlerin Türklüğünü anlayacaklarını belirtmiştir (Karaduman, 2007).

Ziya Gökalp yine milli kültür bağlamında; Etnografya Müzeleri'ne değinmiş ve bu müzelerin olmamasının büyük bir eksiklik olduğuna dikkat çekmiştir. Bu müzelerin resmen kurulsa bile esaslı olamayacağını, ancak Etnografya müzelerinin Türk Ocağı tarafından kurulursa milletin mevcudiyetini yansıtabileceğini ifade etmiştir (Karaduman, 2007). Ayakkabı, serpuş, eyer, çadır, giyecekler ve bunlar dışında farklı eşyaların örneklerinin, bazen aynı bazen de küçük ölçekli modelleri ve fotoğraflarının merkezdeki müzeye yollanarak Umumi Etnografya Müzesi meydana getirilmesinin mümkün olduğunu vurgulamıştır (Gökalp, 1980, s. 45). Gökalp ayrıca Tarih müzelerine de değinmiş, bu kavramı "Milli Müze" kavramı yerine kullanmıştır. Tarih müzelerinin Etnografya Müzeleri'nden farklı görülmesi gerektiğini şu ifadeyle vurgulamıştır (Karaduman, 2007):

"Tarih müzeleri maziye, Etnografya Müzeleri hâle aittir."

Gökalp, 30 Mayıs 1339 (1923) tarihinde Yeni Gün gazetesinde yayınlanan "Hars Teşkilatı" isimli makalesinde bu konuyu daha da aydınlatarak; yazısında milli harsımızın bilinçli bir hale gelip yükselmesi için, milli harsımızı ortaya çıkararak aydınların görüşüne sunacak Milli Müze ve Etnografya Müzesi gibi teşkilatlara ihtiyaç olduğunu aktarmıştır (Gökalp, 1980).

Cumhuriyetin ilanının ardından yeni bir dönemin başlamasıyla beraber Türk Ocakları'nın da örgütlenme faaliyetleri artmış, 1924 yılının Nisan ayında yapılan kongrede Türk Ocağı yasası kabul edilmiştir. Türk Ocakları Yasası'nın 2. Maddesinde Türk Ocaklarının amaçlarını ifade eden şu madde ise yine teşkilatın kültür programını ifade etmesi bakımından önemlidir (Şahin, 2009, s. 83):

“ 2. Madde: Türk Ocağı'nın maksadı bütün Türkler arasında milli şuurun takviyesine, Türk harsının meydana çıkarılmasına, medeni, sıhhi tekâmüle ve milli iktisadın inkişafına çalışmaktır.”

Kongre bitiminde Hamdullah Suphi, Ziya Gökalp, Rıza Nur, Necip Asım ve İstanbul Asar-ı Atika Müzeleri Umum Müdürü Halil Ethem gibi önemli isimlerden oluşan bir Hars Heyeti belirlenmiştir (I. Türk Ocakları Umumi Kongresi Zabıtları, 1925, s. 116). Türk Ocakları, 1925'de hars birliğini gözeterek Hars Müzelerini ön plana çıkaran bir strateji izlemişlerdir. Türk Ocağı, Hars Müzesi ile Milli Müze kavramlarını aynı kabul ederek, 1925'den önce Hars Müzesi'nin temelini oluşturacak Türk- İslam eserleri toplama girişimlerinde bulunmuşlardır. Hamdullah Suphi'nin Türk Ocağı'nın Cağaloğlu'nda bulunan merkez binasını birçok millî tezyinî sanat eşyası ile bezediği bilinmektedir (Karaduman, 2007). Ayrıca İstanbul Darülfünun'da hocalık yapan Tanrıöver'in asıl hedefi İslami sınırlar içinde milli sanatı, ikinci hedefi de yine benimsediği bu ilke doğrultusunda oluşmuş Arap, İran ve Müslüman Hint sanatlarını aktarmak olmuştur. Tanrıöver, derslerin bir kısmını uygulamalı olarak İstanbul'daki milli mimari abideler üzerinden yapmıştır (Baydar, 1968, s. 39-41). Onun Türk-İslam sanatlarına yakınlık gösteren tutumu, kültürel birliğin kurulmasında ana unsurlardan biri olarak bu yaklaşımı kabul ettiğini çağrıştırmaktadır (Şahin, 2009). Hamdullah Suphi'nin yine Türk Ocakları Yasası kapsamında teşkilat bünyesinde kurulan Mümessillik Kurumu'nun amacını, Türk harsının gelişmemiş olduğu bölgelerde, yeni bir şubenin açılması, yönetim kurulunun seçilmesi gibi ilk kuruluş amacına ilişkin olarak vurgulaması da onun kültür konusundaki titizliğini gösteren detaylardandır (Üstel, 2010, s. 205).

Türk Ocağı'nın ilk döneminde Fransızca ve Türkçe olmak üzere 1250 kitaptan oluşan bir kütüphane oluşturulmuştur. Türk Ocağı, merkez ve şubelerinde kütüphanecilik faaliyetlerine çok büyük önem vermiştir. Teşkilat kütüphanecilik faaliyetleri dahilinde nitelikli ve zengin bir fotoğraf koleksiyonunun oluşturulmasına da itina göstermiştir. Her Ocak mesul olduğu bölgeden başlayarak gitgide genişleyen bir saha dahilinde şehirler, kasabalar, nahiyeler, köyler, tabii manzaralar, yerel kıyafetler, oyunlar, adetler, pazar yerlerine ait içtimâlar gibi birçok temanın fotoğraflarının çekilmesini sağlamıştır. Bunlar yanında eski devirlerden kalma askeri, dini, mülki, mimariye ait anıt ve abidelere ait çekilen fotoğraflar türlerine göre tasnif edilmek suretiyle kütüphanelerde muhafaza altına alınmıştır (Üstel, 2010, s. 215).

Türk Ocakları; sadece milli tarihine dahil olan devreleri değil, Eski Yunan ve Roma dönemlerinden başlayan ve Batı medeniyeti oluşturan bütün dönemleri benimseyen bir kültür politikası izlemiştir (Üstel, 2010, s. 222). Ayrıca Selçuklu, Arap ve İran'da dahil olmak üzere, Anadolu'nun eski çinicilik merkezlerinden toplanan birçok çeşitten oluşan çini koleksiyonu ile Türk ressamlarının hat sanatı eserlerinden oluşan bir koleksiyon Türk Ocağı İdare Heyeti'nin yaptığı önemli kültürel faaliyetlerdendir (Üstel, 2010, s. 89)

Türk Ocakları'nın 1930 yılında yaptığı ve Atatürk'ün son olarak katıldığı kurultayda en önemli gelişmelerden biri de, son toplantıda söz hakkı isteyen Aksaray delegesi Afet İnan'ın yaptığı konuşmadır. İnan'ın Türk Tarih Tezi olarak nitelenecek bir tezin görüşlerini dile getirmesi, bir önerge vererek Türk tarih ve medeniyetinin ilmi surette araştırılmasını yapmak üzere bir heyet kurulmasını talep etmesi, ve sonuçta kurulan Türk Tarih Heyeti teşkilatın attığı önemli kültürel adımlardandır (Karaduman, 2007). Kurulan Türk Tarih Heyeti'nin içinde tarihçilerle beraber İstanbul Müze Müdürü Halil Ethem, Ankara Etnografya Müzesi Müdürü Hamit Zübeyr ve bu müzenin uzmanı Macar asıllı bir türkolog ve müzeci olan Gyula Mészáro gibi müzeciler bulunmaktadır. Türk Ocakları Merkez reisliği görevinde bulunan Reşit Galip, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti umumi katipliği ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti başkanlığı vazifelerini de yürüterek "Türk Tarih Tezi"nin önemli savunucuları arasında yer almıştır (Üstel, 2010, s. 115).

Türk Ocakları tarafından yayımlanan kitaplara bakıldığında; Celâl Esad Arseven'in "Türk Sanatı", telif ve tercümesi edilmiş olup basılacak olanlara bakıldığında; tercümesi Hüseyin Bey tarafından yapılmış William Mitchell Ramsay'ın "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası"¹, Eşref Bey tarafından tercüme edilmiş "Ankara ve Havalisinde Sivil Mimari Nakışlar" (Üstel, 2010, s. 393), Galatasaray muallimlerinden Mösyö Mamboury'nin "Ankara ve Anadolu" seyyahlara rehber olması amacıyla Fransızca olarak hazırlanmıştır.

Sonuç olarak; 1912 yılından 1931 yılına kadar varlığını sürdürmüş olan Türk Ocakları'nın ana prensibi Türk kültürünü halkın bütün tabakalarına aktarmaktır. Türk

---

¹ Bu eser, Mihri Pektaş tarafından yeniden tercüme edilmiş ve 1960 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Eserin künye bilgileri şöyledir: Ramsay, W.M. (1960), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Ocakları, Türk Milleti'nin sadece Osmanlı'dan ibaret olmadığını, çok zengin ve köklü bir geçmişe sahip olduğunu, Osmanlı'nın ise bunun bir parçası olduğu düşüncesini halka kabul ettirmeyi amaçlayan gönüllü bir yapılanma olarak kurulmuştur (Duman, 2011, s. 10-11).

Halkevleri'nin Tarihsel Kültür Politikasına Etkileri:

Türk Ocakları'nın 1931 yılında kapatılmasından yaklaşık on ay süre sonra kurulan Halkevleri; teşkilatın oynamış olduğu tarihsel rolü göz ardı etmeden, Türk Ocakları'nın bilgi, birikim ve deneyimini yerli yerine oturtmaya itina göstermiştir. Halkevleri yayınlarından biri olan "Ün" dergisinde çıkan bir yazıda Türk Ocakları'nın hatırasına duyulan saygı belirtilmiş, Ocaklar'ın tarihsel işlevleri vurgulanmış, ve Halkevleri'ne geçiş gerekçeleriyle beraber ifade edilmiştir. Bu gerekçelerden bazı satırbaşları şöyledir (Arıkan, 1999, s. 266-267):

"...Birinci Dünya Harbi içinde geliştirdiği sınır dışına doğru meyil ve heyecanlardan kendini kurtaramayan Türk Ocağı zihniyeti yerini başka müesseselere terk etmek zorunda kaldı ve teşekkül kendi kendini lağv etti. Ciddi bir hazırlıktan sonra 1932 yılında Halkevleri kuruldu."

"Türk Ocakları tarihi vazifesini yapmış milli bir müessesedir. Onun çatıları altında çalışmış insanların yurt severlikleri, fazilet ve hizmet duyguları söz götürmez..."

Sadece bir kültür organı olarak doğan Türk Ocakları, Balkan hezimetini sonunda Birinci Dünya Harbi içinde ve Milli Mücadele yıllarında tamamen siyasi bir hüviyet almıştı. Ancak memleket yabancı istiladan kurtulup politika yalnız bir parti işi olunca Ocakların bu hüviyetinin muhafazası güçleşmişti. Böylece kültür işini dünü ile bugünü ve yarını ile tamamen politika dışında tutacak bir teşekküle ihtiyaç vardı. İşte Halkevleri bu ihtiyaçtan doğmuştur.

Halkevleri, Cumhuriyet döneminde ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasında, Cumhuriyet'le gelen değerlerin geniş halk kitlelerine yayılmasında önemli bir işlevi yerine getirmiştir (Nasır, 1991, s. 146). Halkevleri ve buna bağlı olarak kurulan odalar sayesinde Anadolu'nun kent, kasaba ve hatta köylerine kadar çağdaş bilimin ışığı girmiş, memleketin her köşesinde yayınlanan halkevi dergileri de bu ışığın hızlı bir şekilde yayılmasını sağlayan en önemli kaynaklar olmuştur. Halkevlerinin tarih, edebiyat, güzel sanatlar ve folklor gibi alanlarda yürüttüğü faaliyetler; milli değerlerin sadece günümüze değil, yarına da aktarılmasında büyük ve tarihsel değeri yüksek bir rol oynamışlardır (Arıkan, 1999). Halkevleri cumhuriyet ve modernleşme düşüncesini toplumla buluşturmayı hedefleyen kurumlar olarak kurulmuştur.

Atatürk'ün Halkevleri'nin kuruluşu hakkında son olarak katıldığı Chp IV. Kurultayındaki şu ifadesi de bu yapılanmanın amacını gözler önüne sermektedir:

"Partimizin, Halkevleriyle bütün yurttaşlara kucağını açması vatanda sosyal ve kültürel bir devrim yaptı."

Dönemin başbakanı İsmet İnönü de yaptığı konuşmasında:

"Halkevleri siyasal bir müessese değildirler. Sosyal ve kültürel kurumlardır."

Yine İsmet İnönü Halkevleri'nin mahiyeti ve vazifesi hakkında; Ankara Halkevi kürsüsünde, halkevi kuruluş ideolojisinin kültür kavramı temeline oturduğunu şu tarihi açıklamalarda bulunarak vurgulamıştır:

"Halkevleri, vatandaşların memleket ve millet işlerini, bilhassa milletin yüksek kültür işlerini, düşündükleri gibi, zahmetsiz konuşabilecekleri bir yerdir...Halkevi yeni Türkiye hayatının başlı başına bir unsuru, başlı başına bir remzidir. (Alpagut, 2013)."

Mustafa Kemal Atatürk dönemi Aydınlanma felsefesini derinlemesine analiz etmiş olan Prof. Macit Gökberk, Halkevleri'nin Aydınlanma hareketi içindeki yerini ise şu ifadelerle özetlemektedir (Gökberk, 1983, s. 325):

Yine Atatürk'ün kurduğu halkevleri, Cumhuriyet'in dünya görüşünü aydınlar aracılığıyla halka kadar indirme girişimi ve denemesidir. Halkevleri pratik becerilerin kazanıldığı yerler olmaktan çok, türlü sanat dallarındaki çalışma ve gösterileriyle, yöre tarihi ve kültürü üstündeki araştırmalarıyla, çeşitli konulardaki konuşmalarıyla bilinçlenme yerleriydi; yeni çağdaş yurttaş'ı yetiştirmeye yardımcı olan odaklardı." Uzun yıllar Ankara Halkevi Başkanlığını yapmış olan Ferit Celal Güven'e göre, "Halkevleri Atatürk'ün çok güvendiği ve çok bel bağladığı bir devrim kurumu olarak kurulmuştur.

Atatürk'ün. meclisin dördüncü dönem, dördüncü toplanma yılını açarken, 1 Kasım 1934'de yaptığı konuşma ise Halkevleri'nin yapmakta olduğu başarılı çalışmalara yönelik olmuştur. Konuşmadaki bazı ifadeleri şöyledir (Arıkan, 1999, s. 271):

"Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temeller üstüne kurmak; öz Türk diline, değeri olan genişlik vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere ereceğine şimdiden inanabilirsiniz."

1932 tarihli il Halkevleri Talimatnamesi'nde vatandaşların dikkatini çekmek ve halkın da kendisine uygun bir çalışma alanı seçebilmesi için Halkevleri'nin kuruluşunda 9 şube halinde örgütlenmesi kabul edilmiştir (Özdemir ve Aktaş, 2011,

s. 250). Bunlar; Dil, Edebiyat, Tarih- Güzel Sanatlar- Gösteri Sanatları (Tiyatro ve Seyirlik Oyunları)- Spor, Sosyal Çalışmalar, Meslek Eğitimleri- Kurslar, Kütüphane- Neşriyat ve Köy Çalışmaları, Müze ve Sergiler olarak belirlenmiştir. Halkevleri, bu faaliyet alanları ile Cumhuriyet'in çağdaşlık hedefleri doğrultusunda halkın eğitilmesine büyük katkı sağlamıştır (Bozdoğan, 2002, s. 110). Yine Halkevleri'nin 9. kuruluş yılına istinaden Yurt ve Dünya dergilerinde yayınlanan imzasız bir yazıda kurum şu ifadelerle anlatılmıştır:

Chp'nin halk kültürünü yükseltmek yolundaki çalışmalarının en büyük verimi Halkevleri olmuştur. Halkevleri yeni düşünüşü, garp sanat ve ilmini yurdun en ücra köşelerine sokmak için bir propoganda merkezi halinde çalışmaktadır. Bir taraftan milli kültür eserlerinin tespit ve muhafazası yolunda çalışılırken diğer taraftan da resim, müzik, edebiyat sahalarda garp zevkini yaymak için girişilen savaşta Halkevleri ileri karakol rolünü oynamaktadır (Arıkan, 1999, s. 272).

Tarih ve Müze Şubesi, halkevlerinin şüphesiz en önemli kollarından biridir. Remzi Oğuz Arık hususun önemini şu ifadelerle belirtmiştir (Arık, 1947, s. 10):

"Tarih için ne düşünürsek düşünelim onun geniş nüfuzunu azaltmak imkansızdır. Milletleri ne tarih okumaktan, ne tarihi okutmaktan, ne de tarih için büyük çalışmalar yapmaktan alıkoymak akla gelebilir."

"Diğer yandan yine arkeoloji de Halkevlerinin ilgi alanına girmekte olup ilk dönem tarihi belgelendiren bir yapıya sahiptir (Arık, 1947, s. 19)."

Tarih ve Müze şubeleri bağlı oldukları yerlerde tarihi aydınlatacak araştırmalar yaparak, milli tarihe katkı sağlamak, tarihi anıtları korumak, höyük gibi yerleri ilgili kurumlara iletmek, milli kültür ve etnoloji ile ilgili belgeleri toplamak, halk arasında billinen masal, türkü, adet, anane, merasimler, halk sanatı ve eşyaları kısacası halkın maddi ve manevi değerlerini derlemek ve yayınlamak, (Chp, 1942, s.31), milli ve mahalli tarihi konferanslar aracılığı ile geniş halk kitlelerine ulaşmak, tarihi malzemeler toplamak, tarihi yapıların ve sanat eserlerinin korunması hususunda yardımcı olmak (Chp, 1940, s. 28), tarih tezinin halk arasında giderek yayılması ile beraber yeni ve yerel savlarla tezin güçlenmesini sağlamayı amaçlamıştır. Bütün bunların yanında her Halkevi'nin tarih kolu, bulunduğu yerin sınırları dahilinde yer alan tarihi eserleri korumayı, bu eserlerin değeri ve önemi hakkında yöre halkını ve memurları bilinçlendirmeyi en önemli vazife olarak kabul etmiş, bu hususla alakalı olarak sık konferanslar düzenlemiş ve tatbik edilebilir önlemler almıştır (Chp, 1935, s. 30). Yine yerel tarih araştırmalarından çıkan neticeleri ve incelemeleri yayınlamak,

resim- heykel- el işi- nakış gibi sanat dallarından çıkan ürünler için sergi organizasyonları düzenlemek gibi aktiviteler de bu şubenin görev tanımında yer almıştır (Duman, 2011, s. 139).

Halkevlerinin Tarih kolları faaliyetlerini Türk Tarih Kurumu ile beraber yürütmüştür (Chp, 1935, s. 31). Ayrıca memleketin tarihi mirası olan anıtlarından, sanat eserlerinden yerli mallarına kadar her hususta halkı bilgilendirmek amacıyla sergiler açmıştır. Buna ek olarak; müze kılavuzlarının yazılması, bağlı oldukları yere ait tarihi eserlerin, mimari anıt ve kitabelerin doğru bir şekilde tanıtılması ve harabelerin tespit edilmesi hususlarında çalışmalar yapmıştır (Chp, 1947, s. 10- 11).

Müze kolları ise, kaderine terkedilmiş milli etnografya vesikalarını arayarak bunları bir araya getiren, mahalli müzeler kurulmasına veyahut da kurulmuş olanların zenginleşmesine katkı sağlayan bir misyon üstlenmiştir (Chp, 1935, s. 130). Ayrıca tarihi eser ve abidelerin muhafaza altında tutulmalarına dair görüşmeler gerçekleştirmiş; ciltler, tezhipler, divanlar, minyatürler, çiniler, halılar, nakışlar, yerel kıyafetler, eski kılıç- tüfek- tabancalar, gümüş- altın- sedef kakma ve oymalar vb. gibi eşyaları toplamıştır. Bunların yanında müzelerin korunması ve ihtiyaçlarının giderilmesi gibi hususlarda da destek sağlamıştır (Chp, 1940, s. 14).

1933 senesi faaliyet raporlarına göre halkevlerinin müzecilik hususunda ne kadar etkin rol oynadıkları görülmektedir. Örneğin; 1933 yılı içinde Afyon Halkevi bir halk müzesi açmış, Ankara Halkevi bir inkılâp müzesi açma yolunda girişimlerde bulunmuş, Aydın Halkevi bir sıhhi müze kurmuş, Bursa Halkevi bir inkılâp müzesi kurmuş, Kayseri Halkevi bir müze kurmuş, Diyarbakır Halkevi ise bir şehir müzesi kurmak için malzeme toplamıştır (Erzincan, 2007, s. 3- 4). Takip eden süreç içerisinde de halkevlerinin müzecilik girişimleri aktif olarak devam etmiştir.

Halkevlerinin en önemli faaliyetlerinden biri de yayınlardır. Halkevleri bünyesinde çıkarılan yayınlar günümüz çalışmaları için de yol gösterici olmanın yanında, döneminin tarih, sanat, edebiyat, folklor vb. alanlarına ait bilgileri kapsadığından oldukça faydalı olmuşlardır. Halkevlerinin yayınladığı en önemli dergi 1933 Şubat ile 1950 Ağustos tarihlerini kapsayan dönemde çıkan "Ülkü" dergisi olmuştur (Özdemir ve Aktaş, 2011, s. 253).

En hızlı gelişimini 1932- 1940 yılları arasında gösteren Halkevleri'nin sayısı 1932-1951 yılları arasında Londra'daki de dahil 479'a ulaşmıştır (Durukan ve Uraz, 2008, s. 46).

Tarih ve müze şubesinin bulunduğu yerdeki Resmi Müze'yi geliştirmek amacıyla mahallî, millî tarih ve umumi tarih konuları ile alakalı yazıların yazılması, konferans organizasyonları yapılması ve sergiler düzenlenmesi olmuştur. Bunlar sayesinde halka ulaşılabilecek, halk mahalli tarih hakkında yapılan araştırma ve inceleme neticeleri ile ilgili bilgilendirilebilecektir. Ek olarak; resmi makamlarla ve müzelerle daimi bir işbirliği içerisinde olunarak çevredeki eski eserlerin korunması hususunda destek verilmiştir (Ortakçı, 2014, s. 186).

Tokat Halkevi'nin Tarih ve Müzecilik Bağlamındaki Faaliyetleri:

Türkiye'yi coğrafyasından, psikolojisine, sıhhi durumundan, tarihi eserlerine kadar yeniden tanımak, araştırmak ve bu prensipler doğrultusunda Anadolu'yu yeni baştan fethedecek ve onları memleket içine gönderecek bir teşkilatın gerekliliğinden dolayı Atatürk'ün emriyle Halkevleri 19 Şubat 1932 tarihinde ilk olarak 14 il merkezinde açılmıştır (CHP, 1935, s. 3). İlerleyen süreçte ciddi bir talep artışı olmuş, yeni Halkevleri'nin açılışına karar verilmiş fakat CHP Genel Sekreterliği'nin aldığı karar neticesinde yeni kurulacak olan 15- 20 halkevinin toplu halde ve belirli zamanlarda açılışlarının yapılması makul görülmüştür. Tokat Halkevi'nin açılışı ise Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliği tarafından organize edilmiş, Vilayet İdare Heyetine Tokat'ta acilen bir halkevi kurulması yönündeki emri içeren talimatname gönderilmiştir. Bu talimatname doğrultusunda hemen bir bina (Şekil 2.1) satın alınmış, ve bütün şubelerin oluşturulma süreci hızlandırılmıştır (Duman, 2011, s. 59). Hazırlıkların tamamlanmasıyla beraber Tokat Halkevi, 24 Şubat 1933'de aydınlar tarafından kurularak milli hayatın gelişmesine yönelik çalışmalarına başlamıştır (C.H.F Halk Evleri Talimatnamesi, 1932, s. 5). 1939 depreminde yıkılan halkevinin yerine yenisi inşa edilmiş (Şekil 2.2), yeni halkevinin açılışı ise yerel yayında çıkan haber ile duyurulmuştur (Şekil 2.3).

Şekil 2.1: Depremde yıkılan Tokat Halkevi Binası- Sol altta yıkılmadan önceki hali²,
(Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık T.C Arşivi).

Şekil 2.2: 11 Şubat 1939 Sonradan İnşası Tamamlanan Tokat Halkevi Binası³,
(Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık T.C Arşivi).

---

² 1939 yılındaki depremde Tokat Halkevi binası yıkılmıştır.

Üzen, İ. (2010). 1939 Erzincan Depreminin Tokat'taki Yansımaları, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı.27, s. 89-104, Ankara.

³ Yıkılan Halkevi binası Vali İzzettin Çağpar zamanında yeniden yaptırılmıştı. İzzettin Çağpar 24 Ocak 1940-26 Eylül 1945 yılları arasında görev yapmıştır.

Üzen, İ. (2010). 1939 Erzincan Depreminin Tokat'taki Yansımaları, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı.27, s. 89-104, Ankara.

YEŞİLİRMAK

CUMA

14

İKİNCİ KANUN

1938

Sayı

3

İDARE HANE
Tokat Yeşilirmak
Basımevi

Şimdilik Salı ve Cuma günleri çıkar siyasal, sosyal halk gazetesidir.

KÖY Kalkınma- sına dair

Gazetelerden öğrendiğimize göre köy kalkınması hakkındaki düşünceler yakında kanunlaşacaktır.

Memleket nüfusunun % 87 sini teşkil eden köylünün kalkınması, devletin kalkınması demek olduğundan inkişaf hamlesini köylere götürmek ve hızla yürütmek kat'î ve acil zaruretlere arasına geçmiştir. Nüfusu pek az olan köylerde esaslı faaliyet ve eser gösterilmek için de her şeyden evvel dağınık köylerin müşterek merkezler etrafında toplanarak toplu bir idare altına alınması, köylerin teşkilatlandırılması, işlerin planlaştırılması, murakabeye tabi tutulması, gelirlerinin artırılması icap etmektedir. Bu mücbir sebeplerle hükümet tarafından hazırlanan ve köy kanununun bazı maddelerini değiştirmekte olan kanun layihası, Meclisin ihzari encümeninden geçmiştir.

Layihanın son aldığı şekle göre köy hizmetine ve köy amme menfaatlerine tahsis edilen yapı ve topraklar, bina, arazi ve iktisadi bürhan vergilerinden müstesnadır. Bu yapı ve topraklarla köy gelirlerine haciz konulamaz.

Köy kanununun 10 uncu maddesi de ihzari encümenince şu şekle konulmuştur:

« Muhtar köyün başıdır. Köy kanununa ve bu kanuna göre köy işlerinde söz söylemek, emir vermek, emrin yapılmak muhtarın hakkı ve vazifesidir. Muhtar, köyde devletin memuru ve mümessilidir. Muhtara yalnız amir bulunan nahiyeye müdürü veya kaymakam veya vali tarafından emir verilebilir. Başka memurların muhtarlara ve köy memurlarına emir vermesi yasaktır. »

Bu hükümlere riayet etmeyen devlet memurlarının derhal vazifeden çıkarılacakları da müddetle son fıkraya olarak eklenmiştir. Köylüye aid işleri ikiye ayrılmaktadır:

1 — Mecburi işler 2 — isteğe bağlı işler.

Köylü mecburi olan işleri görmezse ceza görecektir. İsteğe bağlı işlerde ceza yoktur.

VİLAYET HABERLERİ

Kültür Bakanlığı Genel İspekterleri gittiler

Şehrimizde teftişte bulunan kültür genel ispekterlerinden Bay İsmail Hikmet baylan Necmettin Refik teftişlerini bitirerek dün şehrimizden ayrılmışlardır.

H. M. Müdürümüz hasta

Bir aya yakın zamandan beri hasta olan H. M. Müdürümüz Bay Eminin şifa bulmakta olduğu sevinçle duyulmuştur. Kendisine acılışifalar dileriz.

İskân müdürü vekâlet emrine alındı

Vilâyetimiz iskân müdürü Bay Şeref Şener 8 / 1 / 938 tarihinde sıhhat ve içtimai muavenet vekâletince vekâlet emrine alınmıştır.

Karısını Öldürmüş

11 - 1 - 938 günü zile kazasına bağlı araplar köyünden balta oğullarından Mustafa oğlu 332 doğumlu Haydar balta kurcalamakta olduğu tabancasının patlamasıyla çıkan merminin karısı 25 yaşlarında ki hatun baltaya isabetle ölümüne sebebiyet verdiğinden tabancasıyla beraber suçlu Adliyeye verilmiştir.

Halkevi Çalışmaları

Halkevi Başkanımız Cemal Kovalı

Konferanslar

Geçen akşam Halis asarkaya tarafından verilen konferansa büyük bir alaka gösterildi. Konferans salonu tamamen dolmuştur.

Valimiz Bay Faiz Ergun ve Kültür Bakanlığı genel ispekterleri de konferansa teşrif etmişlerdir.

Bu cumartesi akşamı saat 9 da Röntgen mutahassısı Bay Şefik tarafından sâhî bir konferans verilecektir.

Sayın halkımızın bu konferansa da alaka ile takip etmelerini rica ederiz.

Yakında sinema makinesi geldikten sonra her konferans da halk alâkadâr eden filmler de gösterilecektir.

HALK DERSLİFİ

Halkevi, kurtuluş ve bilgin Kemal okullarında dersleri açmıştır. Bir müddettir devam eden bu derslere yüz elliden fazla talebe gitmektedir.

Yeşilirmak — Köylerin kalkınması için Büyük Millet Meclisinde tedkik edilmekte bulunan bu kanun layihası köylerde her bakımdan yapılması icabeden mühim işleri ihtiva etmektedir. Köylülerimizin bilhassa muhtar seçimlerinde çok ciddi davranarak bu vazifeye ehliyetli hemşerilerini getirmeleri için şimdiden bakanlık davranmalarını önemle tavsiye ederiz.

YENİ HALKEVİ ve KONFERANS SALONU

Bu yıl Cümhuriyet bayramında açılışı yapılan ve o günden beri bir çok çalışmalara sahne olan 500 kişilik konferans salonu ciddi bir ihtiyacı karşılamıştır.

Salon rayları üzerinde yürüten sahnesi ve gittikçe tamamlanan dekoratörlere Ankara'dan sonra Türkiye'de ikinciliği kazanmıştır.

Hemen her hafta müsamereler ve konferanslarla büyük bir kalabalığı toplayan salonu da pek yakında senamada başlayacaktır. Haber aldığımız göre, salonun en önemli eksikliği olan kalorifer tesisatı için on iki bin lira tahsisatı konulmuştur.

Önümüzdeki yıl bu eksiklik de tamamlanacaktır.

Lâyihaya göre, köy sınırları içinde hazineye ve vilâyet hususî idaresine aid her nevi arazi, bağ ve bahçe ile köyün orta malı her cins topraklardan veya satın alma yoluyla elde edilecek araziden çift başına en çok bir dekar, bahçelerden en az bir ar hesabıyla ayrılacak kısımları köyün manevî şahsiyeti namına Tapuya bağlanıp köy yardım tarlası veya bahçesi

haline getirmek, muhafaza altına almak, her yıl imcece yoluyla sürülüp ektirmek, biç-tirmek, mahsulünü toplatmak, gelecek senenin tohumluğu ayrıldıktan sonra artanını satarak parasını köy sandığına yatırmak da vardır.

Köy kalkınmasında mühim bir âmil olacak olan bu kanun layihasının yakında mecliste görüşüleceği anlaşılıyor.

Şekil 2.3: Tokat Yeni Halkevi ve Konferans Salonu açılışı hakkında yazı, (Yeşilirmak Dergisi, 1938, Sayı.3).

Tokat Halkevi Tarih ve Müze Şubesi de bu düşüncenin ışığı altında 1933 yılında Müze ve sergi şubesi olarak açılmış; 2'si bayan, 26'sı erkek 28 üyesiyle ilk olarak çalışmalarına Tokat Müzesi'ni zenginleştirme hedefiyle başlamıştır (Duman, 2011, s. 138- 139). Açılış töreninde konuşma yapan isimlerden birisi de Tokat Müzesi kurucusu Halis Turgut Cinlioğlu'dur. Tokat Müzesi kurucusu aynı zamanda ortaokul tarih öğretmeni olan Halis Turgut Cinlioğlu'nun ismi idare heyetinde geçmese bile halkevi çalışmalarında aktif olarak rol almıştır. Özellikle Halkevi'nin Tarih ve Müze Şubesi aktiviteleri kapsamında bir çok yazı yazarak Tokat tarihi hakkında bilinmeyenlerin aydınlatılmasına büyük katkılar sağlamıştır. Bazı yazıları şunlardır: 15 Eylül 1933 yılında kaleme aldığı "Tokatlılara Tarih Ne Diyor?", (Yeni Tokat Dergisi, 1933, s.5), 1 Ekim 1933 tarihinde "Bizeri de Yatanlar Sen Bazil- Yani Hrisostan", (Yeni Tokat Dergisi, 1933, s. 4- 5), yine 1 Ekim 1933 tarihinde "Alpu Deresi Faciası Münasebetiyle; Milli Mücadele Şehitlerini Unutmayalım", (Yeni Tokat Dergisi, 1933, s. 7- 8), 15 Ekim 1933 tarihinde "Mezarı Müzede Bulunan Hanri Marten Tokat'ı Ziyaret Eden Misyonerler", (Yeni Tokat Dergisi, 1933, s. 2), yazılarından sadece bir kısmıdır (Duman, 2011, s. 140-141).

1934 yılında Tokat Halkevi Tarih ve Müze Şubesi, müzenin zenginleşmesi yönünde çaba harcamıştır. 1935 yılında ise şube, kültür müzesine eski eserleri vermek suretiyle katkı sağlamış, eserlerin korunması için yayınlar yapmış, bir sergi açmış, ulusal kadınlar kongresine bir albüm yollanmıştır (Duman, 2011, s. 146).

3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MİMARLIK TARİHİ YAZIMI ÜZERİNE NOTLAR

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde milliyetçilik olgusunun ve milliyetçi dilin hızlı yükselmesi beraberinde tarihe ait yeni bir kabul ve ortak doğrular anlayışının varlığını gerektirmiştir. Neticede, devlet desteğiyle, onun denetiminde ve istediği şekilde bir tarih yazıcılığı dönemi başlamıştır. Genel olarak "Türk Tarih Tezi" ismini alan bu tarih yazım projesi, resmi tarihçiliğin de apaçık örneklerinden birini oluşturmaktadır (Akman, 2011, s. 81). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde tarih, Türk milliyetçilerinin kimliğin anlatısı ve hikayelendirilmesi olarak kullandığı en önemli araçlardan birisidir. Devlet desteğiyle tarihin yeniden yazımında Türkler'in devlet olmasına ve özellikle Türk kültürel mirasının antikitesine, değerlerine itinalı bir vurgu söz konusu olmuştur. Söz konusu tarih yazımının ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nin Türk milliyetçiliğinin temel tartışması Osmanlı öncesi geçmişi daha üstün kılan bir felsefeye dayanmaktadır (Akman, 2011, s. 83).

Sanat tarihi de, Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi ile birlikte gündeme gelmiş bir mevzudur. Öncelikle bir tarihin yazılması, sonra ise bu tarih üzerinde yapılan tartışmalar söz konusudur (Özpinar, 2012, s. 152). Türkiye'de sanat tarihi yazımı ise; yine aynı dönemde, modern ulus-devlet anlayışını ve buna bağlı bir milli tarihi kurma çabalarıyla başlar. Belge, bu tarihi oluştururken; yapılması gerekenin ilk kaynakla bugün arasında oluşmuş "tarihi pası" yok edip geleceğin "özüne uygun" bir şekilde kurulmasını sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla bunun sağlanması için de özellikle sanat ve edebiyat alanındaki ilim adamlarına ulusal anlamda bir vazife düştüğünü ifade ederek, millete "öz" kavramının ne olduğunu göstermenin öncelikle onların görevi olduğunu belirtmiştir (Belge, 2008, s. 15).

Geç Osmanlı- Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde mimarlık tarihinin ortaya çıkışında dikkat çeken durum, geçmişin mimarlık ürünlerini konu alan metinlerin ilk kez oluşturulmuş olmasıdır. Ayrıca bu dönemde, ilk metinlerin ortaya çıkmasıyla birlikte

ortaya çıkan terminoloji sıkıntısı ve bu sıkıntıyı giderme yönündeki gayret, mimarlık ürününün henüz teorik olarak tartışabilecek bir bilgi alanın hala var olmadığı kanısı uyandırmaktadır (Cephanecigil, 2009, s. 1-2). Ergut ise Cumhuriyet Dönemi mimarlık tarihi yazımı hakkında şu ifadeleri aktarmıştır (Ergut, 2013):

"Cumhuriyet dönemi mimarlık tarihinin, ülkemizin daha çok Osmanlı mimarlığına odaklanan tarih yazımının sınırlarının yakın zamanda genişlemesiyle oluştuğunu, yirminci yüzyıl Türkiye mimarlık tarihinin 1970'lerde yazılmaya başladığını söyleyebiliriz."

Bu dönemde yazılan metinlerin genel olarak mimar olmayan kişiler tarafından hazırlandığı görülmektedir. Dönemde sanat tarihçisi vasfında kimse olmadığı göz önüne alınacak olursa; mimarlık tarihi, eğitimi ve bununla ilgili çalışmalar farklı alanlarda çalışan kişilerin ilgilerinin bu alana doğru yönelmesine neden olmuştur. Kültürel elit olarak nitelendirilebilecek bu grup yazarı, geçmişin yapıları ile ilgilenmeye iten sebep ise mimari kaygılarında dışında bir durum olmalıdır (Cephanecigil, 2009, s. 2). Cephanecigil söz konusu döneme ait metinlerin süreli basında bir makale ya da yabancı dilde bir prestij kitabı olarak yayınlanmasında iki farklı amaç güdülmüş olabileceğini belirtmiştir. Dışta, kitabın içeriğine, formatına uygun bir konum arandığına, içte ise, yazarın genellikle kapsamlı bir araştırma sonucu olmayan düşüncelerini geniş kitlelere yayma hedefi yaklaşımında bulunduğunu göstermektedir (Cephanecigil, 2009, s. 2)

Dönemin mimarlık tarihi yazımı ile ilgili Gürkaş ve Tanju'nun makalesinde bazı isimlere değinilmiştir. Örneğin; mimar olan Sedad Hakkı Eldem ve edebiyatçı olan Abdülhak Şinasi Hisar ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi bazı yazarların mimarlık tarihçisi olarak sayılmasını sağlayan, aralarındaki bağ ve mimarlık tarihi yazımı bağlamında geçmiş ile ilişki kurma yöntemleridir (Gürkaş ve Tanju, 2011, s. 326).

Gürkaş ve Tanju bu yazarların mimarlık tarihi yazımına dair anlayışlarını şu ifadelerle anlatmaya çalışmışlardır:

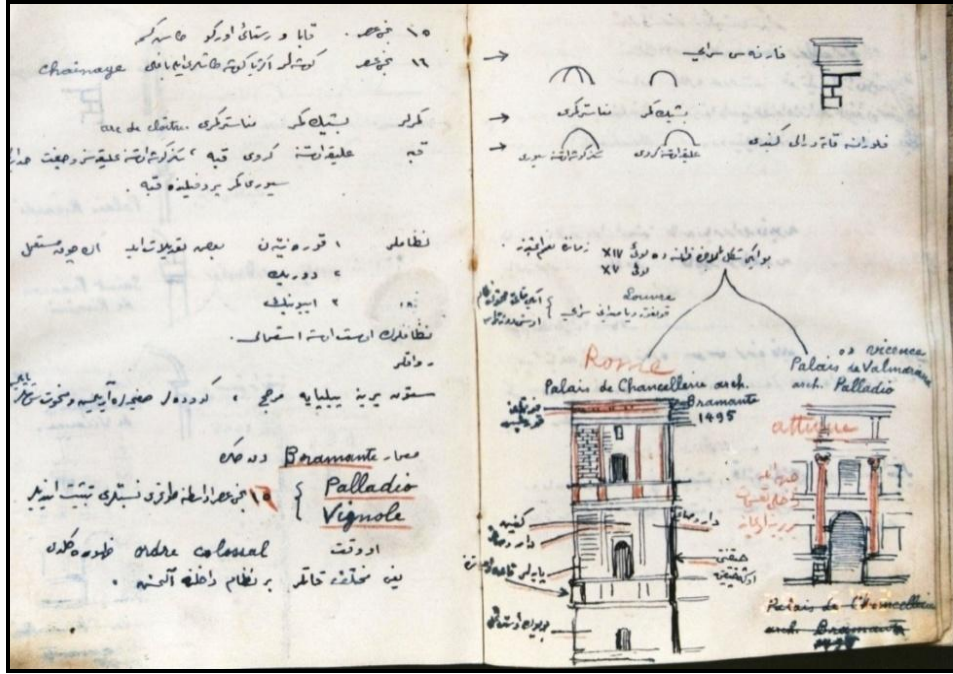
Tanyeli'nin ifadesi ile Eldem'in tarih metinleri onarıcı tarih metinleridir. Tanpınar'ın geçmiş ile şimdi arasındaki boşluğun gerilimi üzerine inşa ettiği ürünlerinin aksine Eldem tarihçi olarak o boşluğu ilk önce teşhis edecek, yitip gitmişleri tespit edecek sonra da mimar olarak o boşluğu kapamaya, gerilimi ortadan kaldırmaya kayıp olanları mimari temsiliyet düzleminde "ulusal malvarlığına" yeniden kazandırmaya uğraşacaktır. Bir başka deyişle geçmiş ile şimdi arasındaki Eldem'in bu dar mekanı/zemini her bireysel/mesleki sorununu doğrudan siyasete

bağlanmasına neden olacaktır. Hisar mazisini tüm mekana yay(a)maz. Bu nedenle dili örtük olarak muhafazakarlaşır. Hisar'ın mekanı modernin yıkıcı, bozucu etkisine maruz kalmıştır (Gürkaş ve Tanju, 2011, s. 328- 329).

1873- 1930 döneminde ülkede geçmişin mimarlık ürünlerine dair metinleri yazanlar farklı sosyal gruplara mensup olsalar da geç dönem Osmanlı aydını genel başlığı altında toplanabilirler. Bu kişiler ya Avrupa'da eğitim görmüş veya bir müddet bulunmuş üst düzey bürokratlar ile onların çocukları, ya da buldukları okul sayesinde tarih ve güzel sanatlara duydukları ilgiyi geliştirmiş askeri okul mezunlarıdır. O dönemde mimarlık; resim, tarih, müzecilik ve korumanın iç içe geçtiği bir muhtelit ilgi alanının yalnızca bir bölümüdür. Netice olarak; birindeki ihtiyaçtan yola çıkılarak başka bir alanda metin hazırlanabilir, yahut da o metin üretilirken bir başkasının yöntemleri uygulanabilir (Cephanecigil, 2009, s. 71).

Yine Erken Cumhuriyet dönemi yazarları arasında hem sayıca en çok hem de doğrudan mimarlık tarihi ile alakalı ürünler veren isim Celal Esad'dır. Onun mimarlık ve şehir tarihine olan eğilimindeki kırılma noktası ise 1903 yılında St. Louis'de yapılan Dünya Fuarı'na eski İstanbul mahalleleri ve kapalı çarşiyı içeren bir proje ile katılıp sonunda da projesinin kazanmasıdır. Bu çalışma için İstanbul tarihi ile ilgili araştırmalarına dayanarak hazırladığı "Constantinople de Byzance â Stamboul" adlı kitabı Fransızca olarak 1909'da, Türkçesi ise "Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi- Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar" ismi ile 1912'de basılmıştır (Cephanecigil ve Akın, 2010, s. 35). Ayrıca Esad'ın 1906- 1907 yıllarında İkdam gazetesinde yayınlanan Osmanlı sanatından bahsettiği makaleleri, teması İstanbul olan kitapların Osmanlı bölümlerinde geliştirilerek 1928'de yayınlanan "Türk Sanatı" adlı eserin de temel prensibini ortaya çıkarmaktadır. Bu makalelerde Esad, amacının Osmanlı sanatının kendine mahsus bir sanat olduğunu gösterebilmek olduğunu ifade etmiştir. Bütün makalelerin ifade edilen Osmanlı mimarlığı aslında Osmanlı Türkleri'nin mimarlığıdır ve Esad'ın bunu Türk mimarlığının bir evresi olarak gördüğü düşüncesi ortaya çıkmaktadır (Cephanecigil ve Akın, 2010, s. 35). 1928'de yayınlanan ve kapsamlı bir mimarlık tarihi olarak planladığı fakat sadece ilk cildi basılan "Mimari Tarihi- Kurun-ı Kadime" adlı eseri de mimarlık tarihini yazma biçimi ve mimarlığa bir çok yönden değinmesi bakımından önemli yapıtlardandır. Sanayi-i Nefise Mektebinde Aristoklis Efendi'nin sanat tarihi derslerini yürüten Esad'ın ayrıca Avrupa mimarlığına olan ilgisi, Osmanlıca- Fransızca notlardan ve

çizimlerden oluşan, ayrıca kapak sayfasının içinde Osmanlıca olarak "Luvr Sarayı"⁴ olarak yazdığı defterinde görülmektedir (Şekil 3.1). Esad'ın merak duyduğu bir alanın bilgisini tek başına elde etmesi ve bunu da hızla başkalarına iletmek için kitaplaştırması mimarlık tarihi yazımında önemli örneklerden biridir.

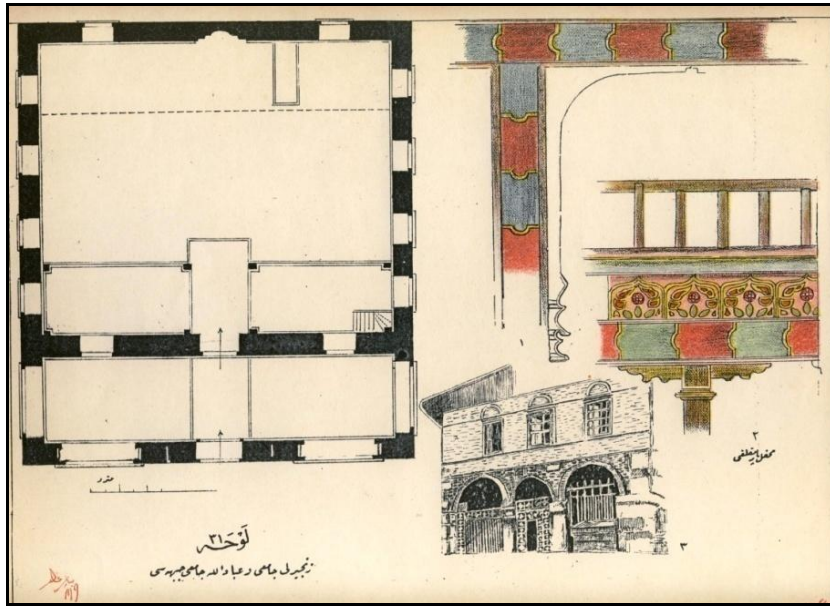
Şekil 3.1: C.Esad Arseven'e ait mimarlık tarihi notlardan oluşan defterden bir sayfa, (Cephanecigil, 2009).

Mübarek Galip Eldem ise yine dönemin bir diğer önemli mimarlık tarihi yazarlarındandır. Onun 1921'de Ankara'ya gidişine kadar yaptığı vazifeler mimarlık tarihi ile alakalı olmayıp, 1921 öncesinde Eldem'in eski eserler ve nümizmatik ile bağlantısı daha çok Osman Hamdi ve Halil Ethem 'in yiğeni, İsmail Galip Bey'in ise oğlu olması ile ilintilidir. Ayrıca bunların yanında, Avrupa'da çeşitli şehirlerde dil ağırlıklı kurumlarda aldığı eğitimin de klasik diller ve antikite gibi alanlarda ona belli bir donanım sağladığı ifade edilmektedir. Onun âsar-ı atika ile olan ilgisi 1921'de Ankara'ya gitmesiyle başlayan süreçte Hars Müdürü olarak tayin edilmesinden sonra başlamıştır. Müdürlüğü dönemine ilişkin Cephanecigil ve Akın'ın makalesinde şu önemli bilgiler yer almaktadır:

⁴ "Bu defterin kapak sayfasının içinde Osmanlıca olarak "Luvr Sarayı" yazıyor olması Celal Esad'ın Paris'te bulunduğu dönemlerden birinde Louvre Sarayı içinde konumlanan ve Louvre Okulu olarak bilinen okulda böyle bir ders takip etmiş olabileceğini akla getirir". Cephanecil, V.G., Akın, G. (2010), Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Milliyetçilik ve Mimarlık Tarihi, *İtü Dergisi/a*, Cilt.9, Sayı.2, s.29-40, İstanbul.

Mübarek Bey'in müdürlüğü döneminde, müzelerde mevcut koleksiyonlar ve yeni eklenecek parçaların "ilmi tarifleri" ile fotoğraflarının yer alacağı kayıt defterlerinin oluşturulması ve müze memurları ile uzmanların ortak çalışması sonucu "ilmi katalogların" düzenlenip yayınlanmasının öngörüldüğü bilinmektedir. Ayrıca envanter çalışmalarının salt müzelerle sınırlı kalmadığı ve ülke geneli için kapsamlı bir kültür envanteri çalışması projesinin planlanması da yine onun dönemine rastlar (Cephanecigil ve Akın, 2010, s. 36).

Mübarek Galip'in mimarlık tarihi alanında önemli eseri olan "Ankara" (Şekil 3.2) isimli kitabında, Eldem Ankara'yı, içinde yayınladığı dizi ile beraber Max van Berchem ve Halil Ethem'in beraber hazırlayıp yayınladıkları "Matériaux pour un Corpus Inscritum Arabicum-Asie Mineure" isimli çalışma ile Halil Ethem'in tek başına yayınladığı Trabzon ve Kayseri gibi şehirlerin eser ve kitabelerine ilişkin araştırmalarının bir tür devamı gibi algılamıştır (Cephanecigil ve Akın, 2010, s. 36-37). Kitap tespit eden, tanımlayan ve bunları bir araya getiren şekilde oluşturulmuştur. Yaptığı tarifleri daha nesnel biçimde ele alacak şekilde biçim- renk-malzeme özelliklerini anlatarak yapan Eldem, çizimler yaparak tariflerini desteklemiştir. Yapının ele alınışında yapıların sahiplerinin kimlikleri, bani bilgileri, yapım süreçleri gibi detaylara kurgusunda rastlanmayan Eldem'in Hars Müdürlüğü vazifesi esnasında hazırlanması için girişimde bulunduğu "ilmi katalog"lar ve Ankara Kalesi'nde kurmaya çalıştığı ilk Ankara Müzesi için yaptığı faaliyetler aynı mantık eksenini etrafında kurgulanmıştır (Cephanecigil ve Akın, 2010, s. 37).

Şekil 3.2: Mübarek Galip'in "Anadolu Türk Asar ve Mahkukatı Tettebbuatına Esas Ankara" adlı kitabında "Zincirli Cami ve İbadullah Camii Cephesi" başlıklı levha, (Cephanecigil, 2009).

Yine bir diğer dikkat çeken isim ise Ahmed Refik Altınay'dır. Asıl mesleği askerlik olan Altınay önemli bir tarihçidir. Onun geçmişe ait mimarlık ürünlerine olan yönelimi ise daha çok tarih yazımına bakış açısı ile alakalıdır. Altınay'ın hem kitapları hem de makaleleri incelendiğinde, görsellik daha ön plana çıkmaktadır (Şekil 3.3). Çalışmalarında, şahıs portrelerinin yanında resim, heykel, küçük sanat objeleri, kent görünüşleri ve fotoğraflar gibi görsel elemanlar kullandığı görülmektedir. Ele aldığı ders ve genel tarih kitaplarında ise; bahsedilen her devir için edebiyata, sanata, mimarlık ortamına ve üretimine değinilen bir bölüm yer almaktadır. Onun anlayışına göre geçmişte yaşanan hayat canlı bir surette tasvir edilmesi gereken bir kavramdır. Dolayısıyla, yazarın metinlerinin içinde fiziksel ve kişilik özellikleriyle betimlenmiş kişiliklerin yer aldığı, ve hatta bu kişiliklerin etkin bir şekilde cümlelerle konuştuğu canlandırmalar bulunmaktadır. Yazar mimarlığı ise bu canlandırmaların gerçekçi olabilmesini sağlamak amacıyla zemin unsuru olarak kullanmaktadır (Cephanecigil ve Akın, 2010, s. 37).

Şekil 3.3: Ahmed Refik'in Tarih-i Umumi kitabında iki ayrı sayfa düzeni: Sol "dorik sütun", sağ "on üçüncü asırda evler", (Cephanecigil, 2009).

Erken Cumhuriyet Dönemi Kent Tarihi Kılavuz Çalışmalarından Bazı Örnekler:

Ali Saim Ülgen "Anıtların Korunması ve Onarılması" adlı eserinde kent tarihi ile ilgili çalışılan kılavuzların anıtlara bilgi ile bakabilmek adına önemli olduğunu ifade etmiştir. Söz ve yazıyla varlığından bahsetmiştir. Antikiteler ve Müzeler yayınlarından bahsederken; bu yayınların yapılan yayınların önemine dikkat çeken Ülgen, Maarif Vekilliği'nin bu yüzden kapsamlı bir yayın serisi hazırladığından bahsederek, daha çok turistik amaçlı hazırlanan kent kılavuzlarına değinmiştir (Ülgen, 1943). Ülgen bu kılavuzlara şu ifadelerle değinmiştir:

"Belli mıntıkalarda önce çıkmış ve yeniden bulunmuş olan eserleri bir bütün sayarak bu eserler hakkında tarih ve sanat bilgisi veren ve daha ziyade tasviri mahiyette olan küçük turistik kılavuzlar...(Ülgen, 1943)."

Ülgen kitabını yazdığı dönemde bu kılavuzları şu başlıklar altında toplamıştır (Ülgen, 1943):

Basılmış Olanlar:

- 1- İznik Kılavuzu, Dr. Schede, Ankara 1935.
- 2- Ayzani Kılavuzu, Dr. Schede, Ankara 1935.
- 3- Niğde Kılavuzu, Halil Ethem Eldem, İstanbul 1936.
- 4- Yalova Kılavuzu, Dr. Arif Müfid Mansel, İstanbul 1936.
- 5- İzmit Kılavuzu, Clemens Bosch, İstanbul 1937.
- 6- Gâvurpale, H.H. von der Oster, 1937.

Basılmakta Olanlar⁵:

- 7- Tarsus Kılavuzu, Dr. Arif Erzen.
- 8- Silifke Kılavuzu, Dr. Arif Müfid Mansel.
- 9- Urartu Kılavuzu, Dr. Selçuk Ar.

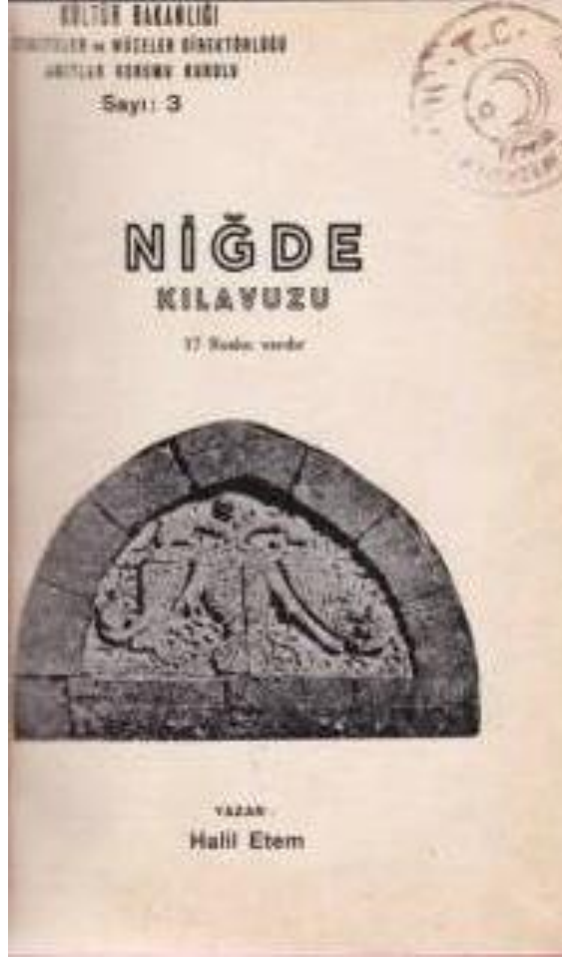
Ülgen'in eserinde bahsi geçen kılavuzların haricinde başka kılavuzlar da yayınlanmıştır. Bu çalışmada Niğde, Yalova, Silifke, Tarsus, Konya, Priene ve Efesos Kılavuzlarıyla ilgili notlar alınmıştır. Bu kılavuzlarla ilgili notlar şu şekildedir:

Halil Ethem tarafından yazılmış ve 1936 yılında yayınlanmış 38 sayfalı Niğde Kılavuzu'nda öncelikle "Niğde" başlığı altında kentin coğrafi konumu, nüfusu, tarihsel süreçte kentte bulunan uygarlıklar ve genel hatlarıyla mimarlık anıtları

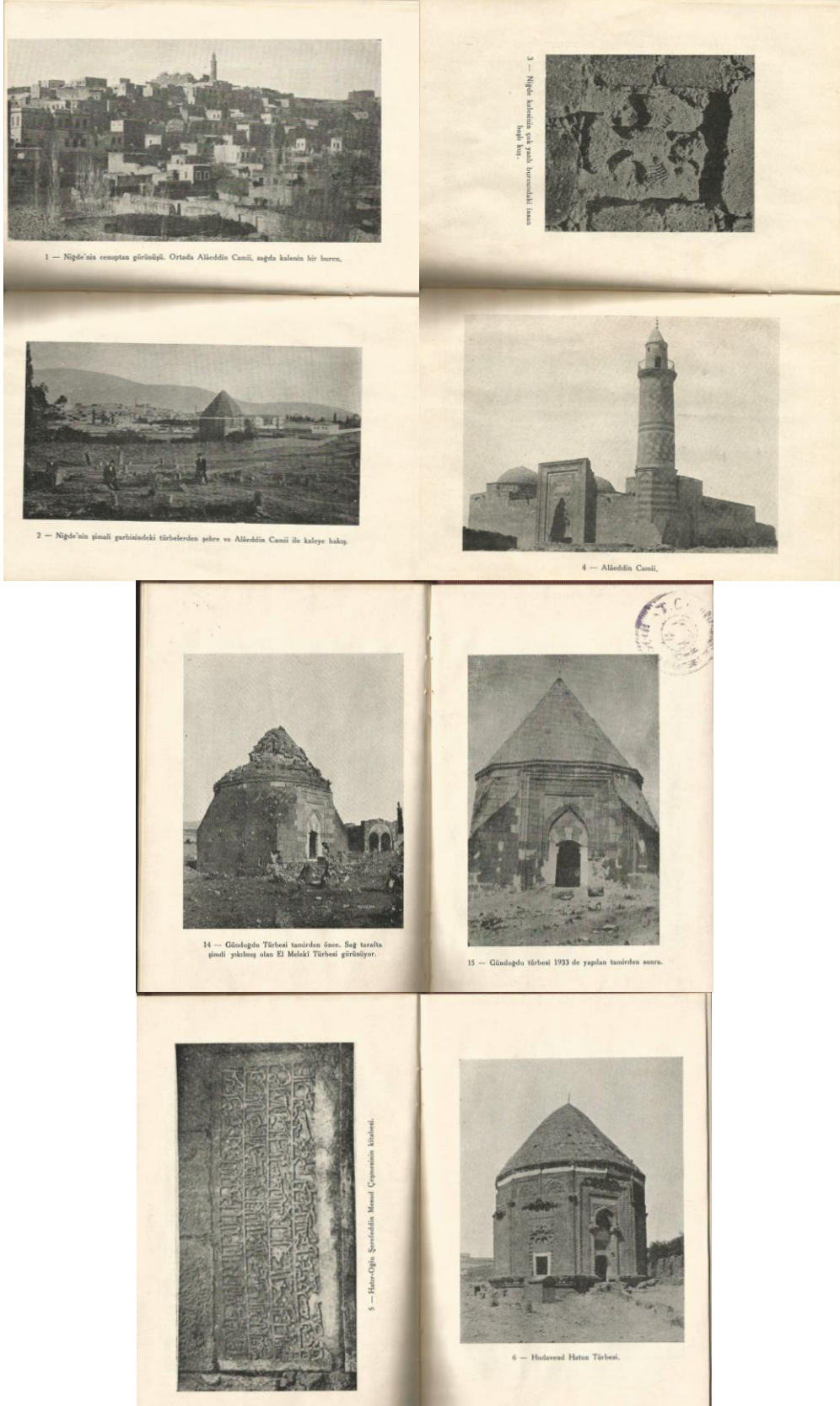
---

⁵ Bu yayınlar sonradan basılmış, ve çalışmada görüleceği üzere Tarsus ve Silifke Kılavuzları incelenmiştir.

hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında sırasıyla "Selçuklular Devri", "İlhanlar Devri", "Karamanoğulları Devri" ve "Osmanlılar Devri" başlıkları altında her döneme ait mimari anıtlardan belli başlı örnekler verilmiştir. Eserin sonunda Niğde'nin genel görünümü ile kılavuzda bahsi geçen yapılara ait fotoğraflar koyulmuştur (Şekil 3.5). Kılavuzda ayrı bir bibliyografya listesi verilmemiş, referans kaynak dipnot olarak metnin altında gösterilmiştir.

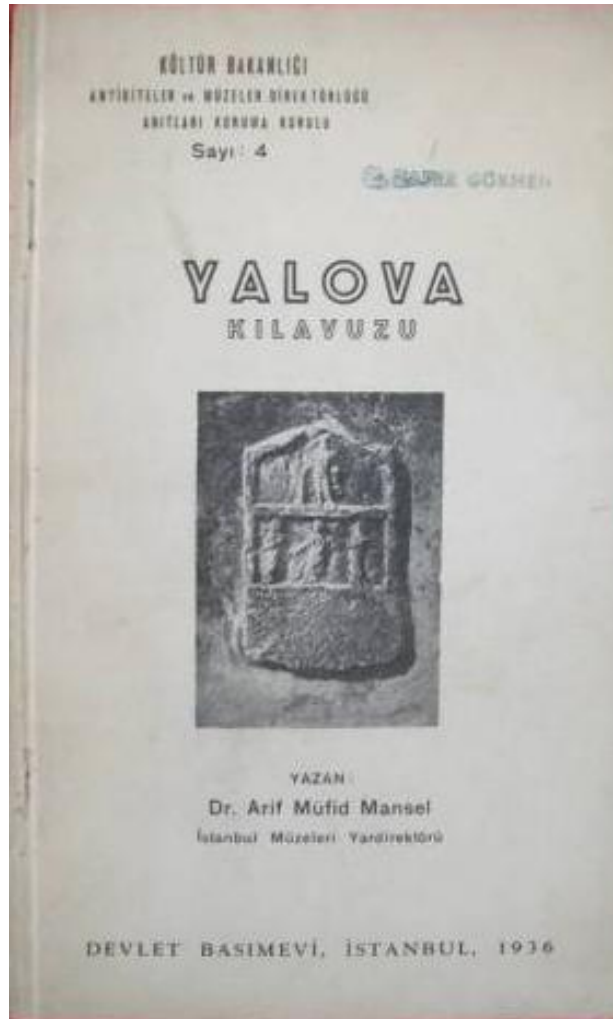

Şekil 3.4: Niğde Kılavuzu kapak sayfası, (Halil Etem, 1936).

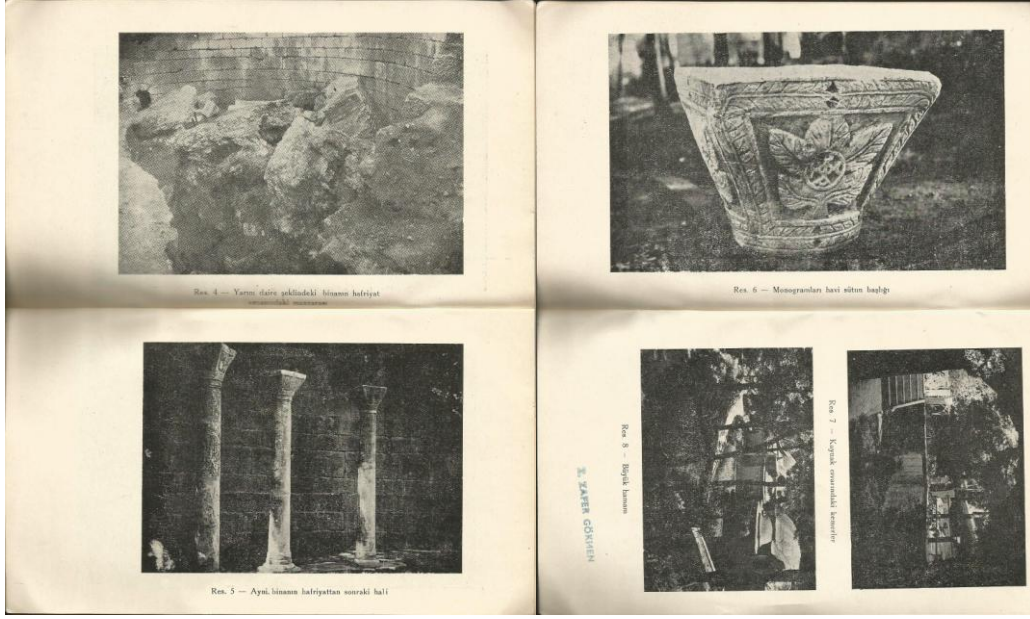

Şekil 3.5: Niğde Kılavuzu sayfalarından örnekler, (Halil Ethem, 1936).

Arif Mufid Mansel tarafından 23 sayfa olarak yazılmış ve 1936 senesinde yayınlanmış Yalova Kılavuzunda (Şekil 3.6); "Yalova" başlığı altında Yalova'nın coğrafi konumu, iklimi, tabiatı, su kaynakları ile kaplıcaları ve tarihsel evreleriyle bu evrelerde yaşanan olaylar ile eski eserlerine genel hatlarıyla değinilmiştir. Bu kılavuzda dönemler ve eserleri ayrı başlıklar halinde verilmemiş, "Yalova" başlığının altında incelenmiştir. Özellikle Yalova'nın hamamlarından, Yunan- Roma ve Bizans döneminden kalma yapıların kalıntılarından bahsedilmiştir. Sadece tek bir kaynak referans olarak verilmiş, o da metnin sonunda dipnot olarak gösterilmiştir. Kılavuzun sonuna bahsi geçen eserler ile ilgili birkaç fotoğraf (Şekil 3.7) eklenmiştir.

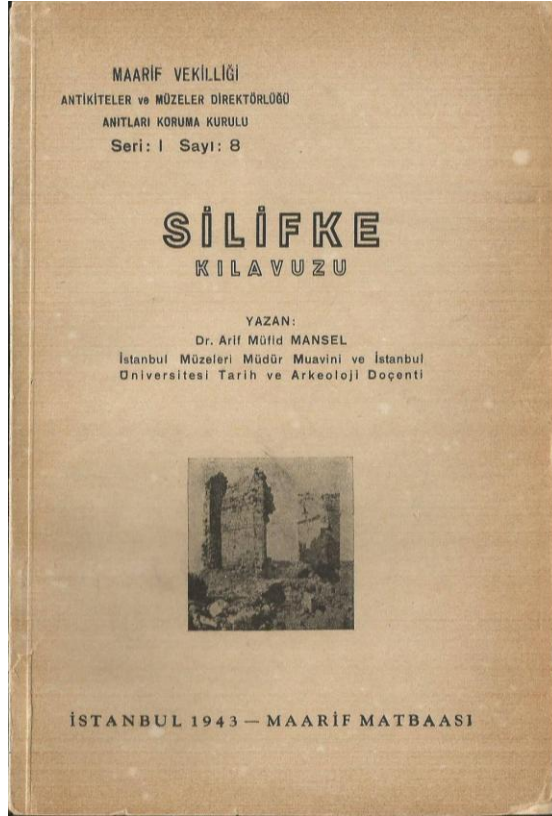

Şekil 3.6: Yalova Kılavuzu kapak sayfası, (Arif Müfid Mansel, 1936).

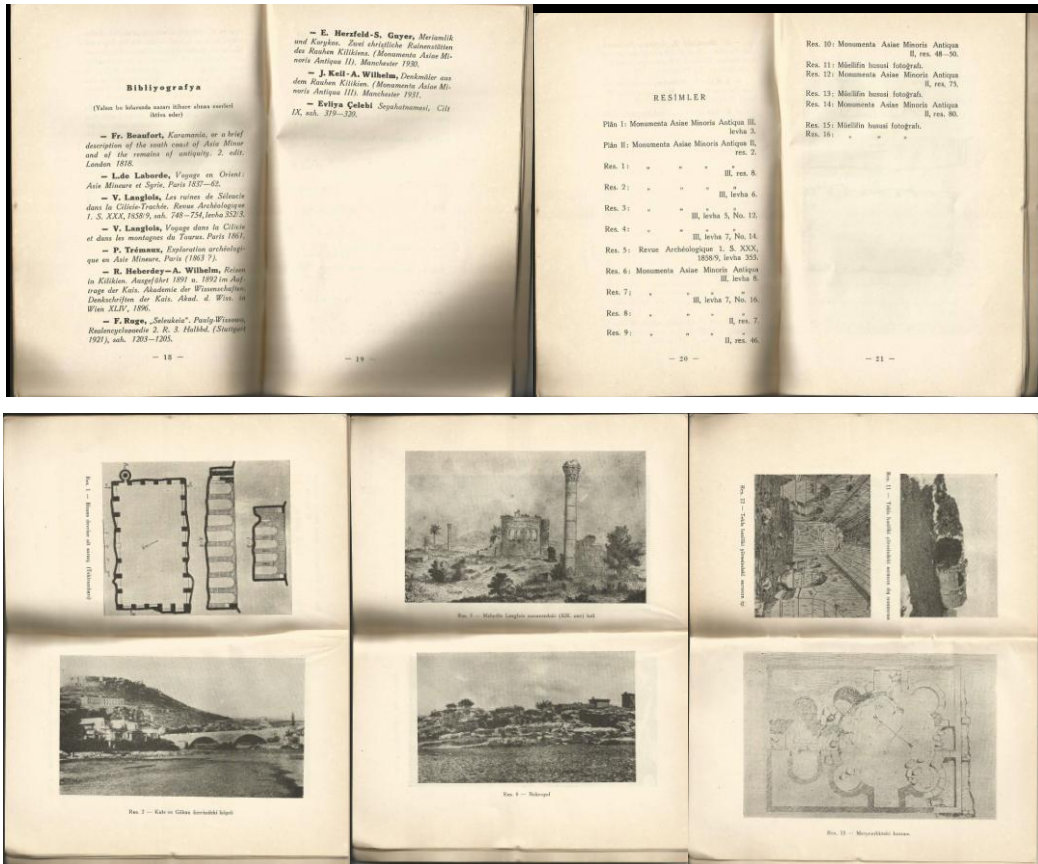

Şekil 3.7: Yalova Kılavuzu sayfalarından örnekler, (Arif Müfid Mansel, 1936).

Arif Müfid Mansel tarafından 39 sayfa olarak yazılmış ve 1943 yılında yayınlanmış Silifke Kılavuzunda (Şekil 3.8); "Silifke" başlığı altında, Silifke'nin coğrafi özellikleri, Grek dönemi ve mimarisi, Roma dönemi, Bizans dönemi gibi dönemlerden bahsedilmiş, kentin Hıristiyanlığın önemli merkezlerinden biri olduğu metinde vurgulanmıştır. Ayrıca Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlılar döneminde yaşanan tarihsel olaylar, bazı önemli mimarlık abideleri ve kalıntılar, farklı devirlerden kalma kabartma, sütun ve heykel vb. gibi eserlerden bahsedilmiştir. 19. yy'dan itibaren arkeolog ve seyyahlar tarafından yoğun bir şekilde ziyaret ve tetkik edilen kente ait bu kılavuz çalışmasında metin kısmından sonra, ayrı bir bibliyografya listesi (Şekil 3.9) eklenmiş, ve bu listede 10 kaynağın künye bilgileri verilmiştir. Kaynakça listesinden sonra ise; kılavuzun içinde yer alan plan çizimleri ve fotoğrafların ne olduğu bilgisi verilmiş, kılavuz sonuna da listede yer alan çizimler ve fotoğraflar (Şekil 3.9) eklenmiştir.

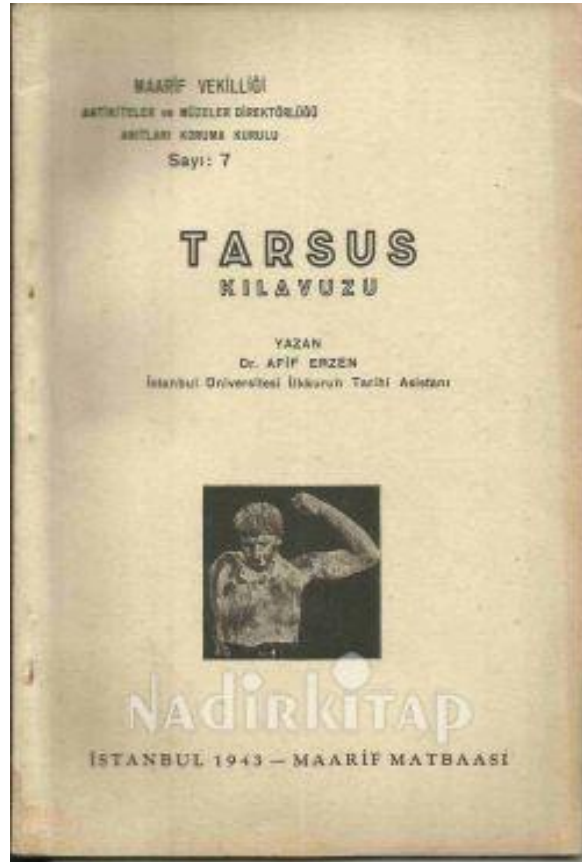

Şekil 3.8: Silifke Kılavuzu kapak sayfası, (Arif Müfid Mansel, 1943).

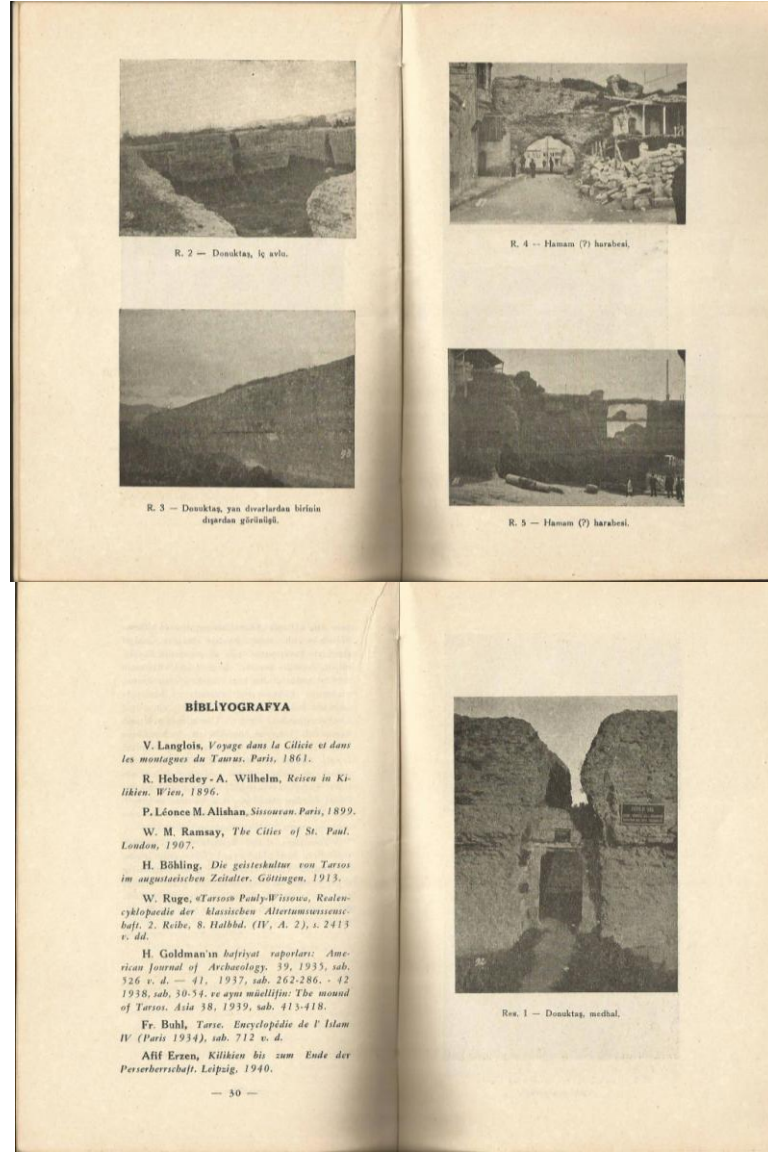

Şekil 3.9: Silifke Kılavuzu sayfalarından örnekler, (Arif Müfid Mansel, 1943).

Arif Erzen tarafından 30 sayfa olarak yazılmış ve 1943 yılında yayınlanmış Tarsus Kılavuzu'nda (Şekil 3.10); Tarsus'un coğrafi konumu, Helenistik- Yunan ve Roma dönemlerinde Tarsus kenti ve dönemlere ait bazı tarihsel olaylar, Kilikya ve Asur dönemleri, Büyük İskender'in Tarsus'a gelişi ve Persler'in Tarsus'u terkedişi, Makendonya hakimiyeti altındaki Tarsus'un durumu incelenmiştir. Tarsus'ta yaşayan Stoik filozoflar ve edebiyatçılara da değinilen kılavuzda, Tarsus'a hakim olan Yunan kültürü ve felsefesine vurgu yapılmıştır. Daha sonra Araplar ile Bizanslılar arasında süregelen muharebelerden, Anadolu Selçuklu dönemi, İlhanlılar ve bazı beyliklerin akınlarından ve kentin bir süre Osmanlı hakimiyetinde olan Ramazanoğulları beyliği himayesinde olduğundan ve sonrasında beyliğin ortadan kalkmasıyla merkeze bağlı bir vilayet olduğundan bahsedilmiştir. Uzun bir şekilde aktarılan bu tarihsel süreç kısmından sonra, Tarsus'ta yer alan mimari yapılara değinilmiştir. Bu kısımdan sonra ise kılavuz hazırlanırken başvurulan kaynakların yer aldığı 9 yayından oluşan bir liste verilmiş, kılavuz sonuna da kentte yer alan eserlerle ilgili fotoğraflar (Şekil 3.11) eklenmiştir.

Şekil 3.10: Tarsus Kılavuzu kapak sayfası, (Arif Erzen, 1943).

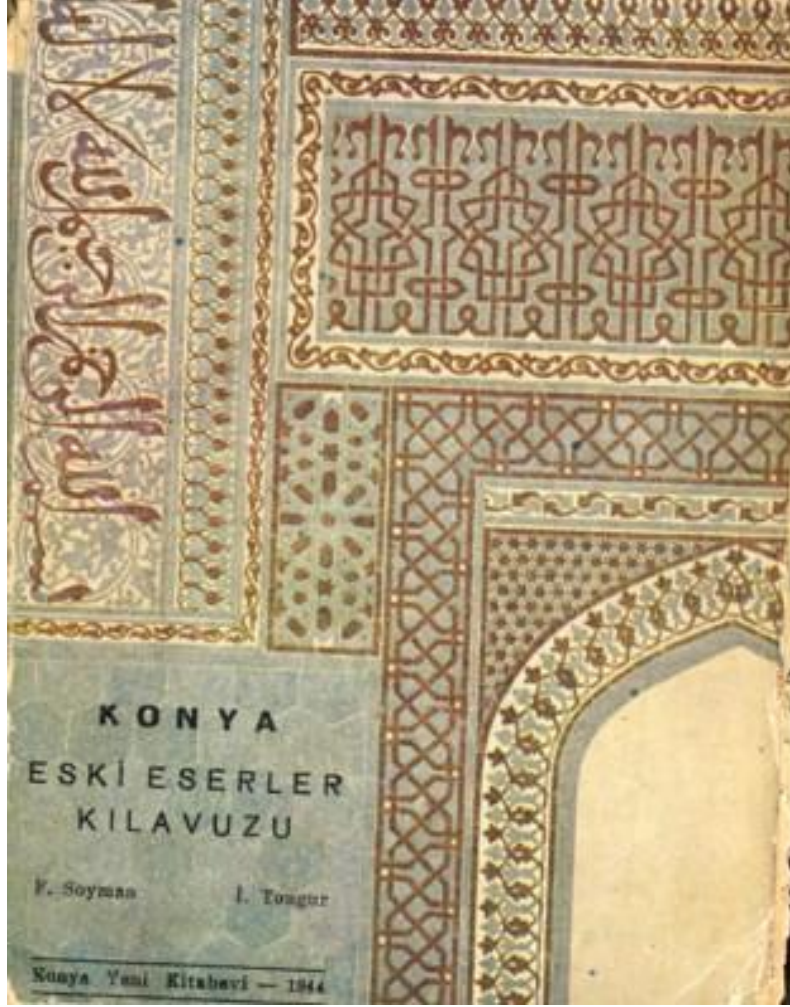

Şekil 3.11: Tarsus Kılavuzu sayfalarından örnekler, (Arif Müfid Mansel, 1943).

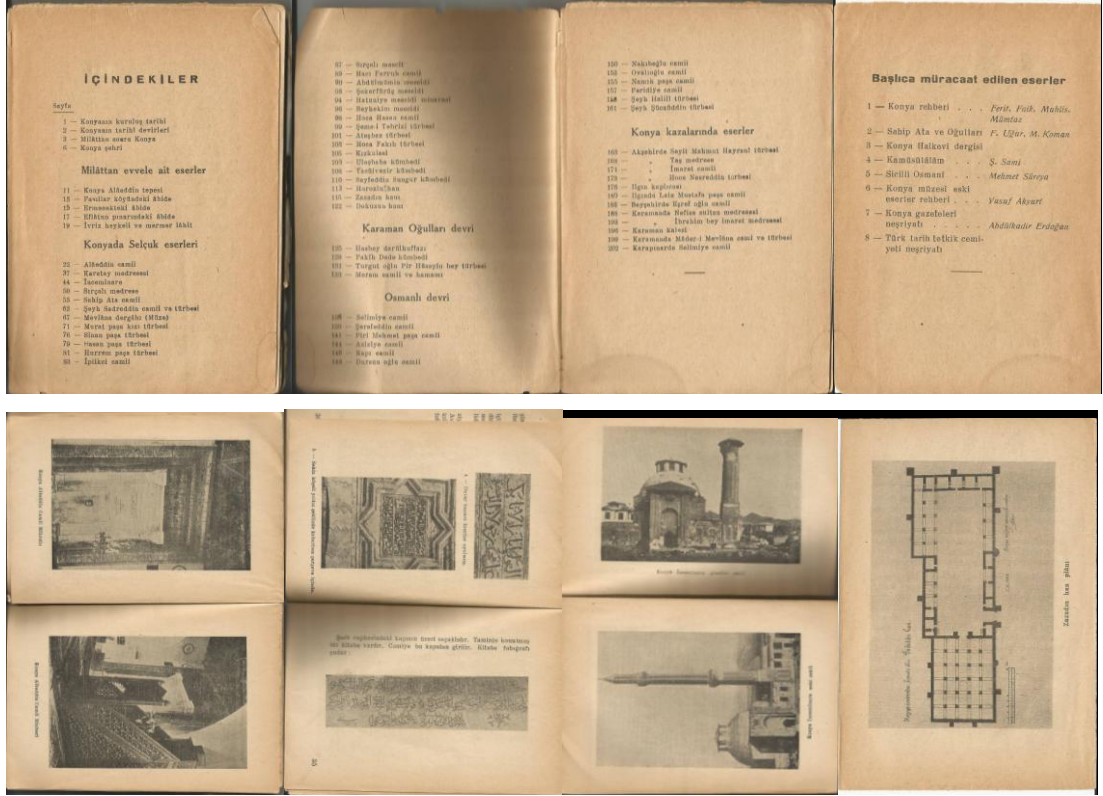
Soyman ve Tongur tarafından 144 sayfa ve bir harita şeklinde hazırlanarak 1944 yılında yayınlanan Konya Eski Eserler Kılavuzunda (Şekil 3.12); şu ana kadar incelenen kılavuzlardan farklı olarak ayrı bir "İçindekiler" listesi (Şekil 3.13) eklenmiştir. Ayrıca bir "Önsöz" kısmının da yazıldığı kılavuzun bu kısmından sonra yararlanılan 8 kaynağın bilgileri verilmiştir. Kılavuzun ilk bölümünde "Konya'nın Kuruluş Tarihi ve Adının Nereden Geldiği", "Tarihi Devirleri", "Milattan Sonra Konya" ve "Konya Şehri" başlıkları altında bilgiler verilmiştir. İkinci kısımda, "Milattan Evvele Ait Eserler" başlığı altında yapılar incelenmiştir. Üçüncü bölümde, "Konya'da Selçuk Eserleri", Dördüncü bölümde; "Karamanoğulları Devri" Beşinci bölümde "Osmanlı Devri" ve son bölümde ise "Konya Kazalarında Eserler" başlıkları altında dönemlerin mimari yapılarına değinilmiştir. Kılavuzda yapıların

fotoğrafları, el yazısı kitabeler ve fotoğrafları, yapılara dair iç ve dış cephe fotoğrafları ile mezar taşları vb. (Şekil 3.13) gibi detaylar kılavuzun sonunda değil, bahsi geçen yapı ya da eserin altında gösterilmiştir. Özellikle yapılara dair kitabelere yoğun bir şekilde değinilen kılavuzun sonunda yanlış-doğru cetveli hazırlanmış, kılavuzda yer alan bilgilerin bazılarında yapılan düzeltme gösterilmiştir. Bir de bu kılavuzda farklı olarak Konya ilinin büyük bir kent haritası son sayfaya eklenmiştir.

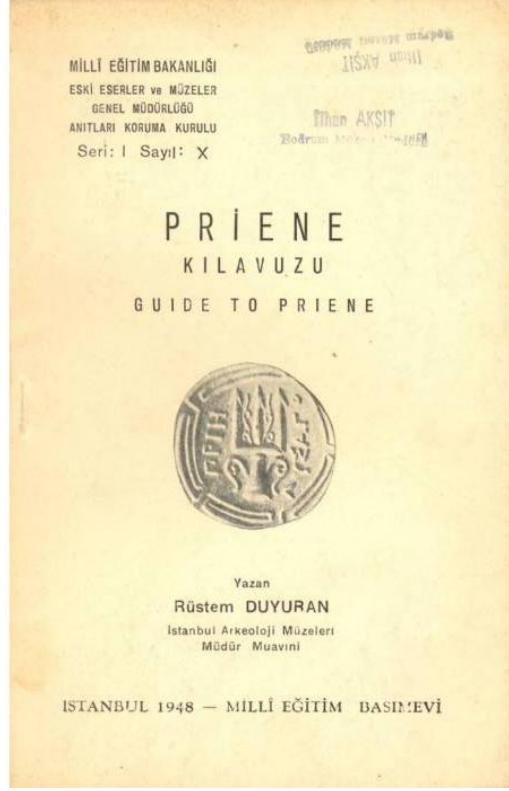

Şekil 3.12: Konya Eski Eserler Kılavuzu kapak sayfası.
(F. Soyman, İ. Tongur, 1944).

Şekil 3.13: Konya Eski Eserler Kılavuzu sayfalarından örnekler.
(F. Soyman, İ. Tongur, 1944).

Rüstem Duyuran tarafından 52 sayfa olarak yazılan ve 1948 senesinde basılan Priene Kılavuzu'nda (Şekil 3.14); metne başlanmadan önce "Kılavuz Hakkında Birkaç Söz" başlığı altında kılavuz tanıtılmıştır. Daha sonra "Priene ve İonya Konfederasyonu" başlığı altında İonya medeniyetine genel hatlarıyla değinilmiş, ve İonya'nın Priene şehrine değinilmiştir. Bu bilgilerden sonra "Priene'nin Mevkii, Önemi ve Tarihçesi" başlığı altında bir metin çalışması yapılmış, sonrasında sırasıyla "Şehir Planı, Surlar ve Su Tesisatı", "Tapınaklar", "Agora, Ekklesiasterion, Prytaneion", "Tiyatro, Stadyum ve Jimnazlar", "Evler", Bizans Yapıları", "Priene Harabelerinin Araştırılması" gibi başlıklar altında tarihi yapılar ve kalıntılar incelenmiştir. Metin kısmından sonra kılavuzun sonuna, Priene ve çevresini gösteren coğrafi harita ve yapılara ait fotoğraflar ile beraber bazı çizimler (Şekil 3.15) eklenmiştir.

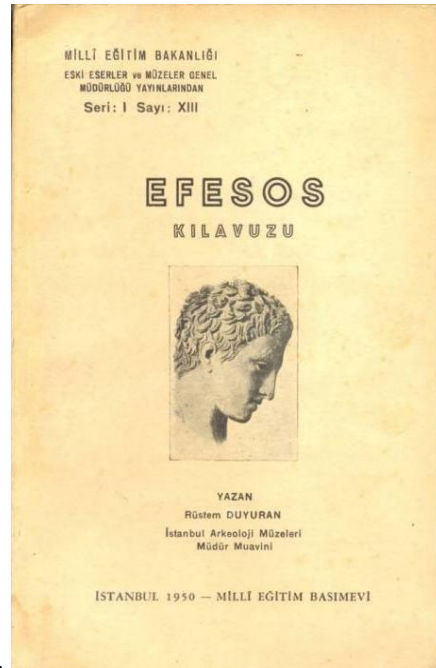

Şekil 3.14: Priene Kılavuzu kapak sayfası, (Rüstem Duyuran, 1948).

Şekil 3.15: Priene Kılavuzu sayfalarından örnekler. (Rüstem Duyuran, 1948).

Son olarak 1950'de basılan ve yine Rüstem Duyuran tarafından 117 sayfa olarak yazılan, bir diğer antik kent olan Efes'e ait Efesos Kılavuzu'nda (Şekil 3.16); ilk olarak kapsamlı bir içindekiler listesi verilmiştir. "İçindekiler" başlığı altında kılavuzda öncelikle bir "Önsöz" kısmı, daha sonra "Tarihçe: Efesos'un Adı, mevkii ve kuruluşu, İonyalı'lar zamanında Efesos, Krois'ton Lysimakhos'a kadar Efesos, Hellenistik- Roma- Bizans devirlerinde Efesos, Ayasuluk tepesindeki şehir: Efesos-Hagios Theologos-Ayasuluk-Selçuk", II. Bölümde "Yıkılar: Birinci grup yıkılar (su kemeri, mescit kalıntısı, kilise, camii, türbe vb.), İkinci grup yıkılar (stadyum, anatanrıça tapınak yeri, çifte kiliseler, liman hamamları, tiyatro, ev kalıntısı, çeşme yapısı, mezarlıklar, tapınak, celsus kitaplığı vb.), Üçüncü grup yıkılar (su yolları, bülbüldağı üzerindeki duvarlar vb.) gibi birçok farklı yapı tipleri ve yapı kalıntıları hakkında bilgiler verilmiştir. "Kazılar ve Müze" konusunda da Efesos ve Selçuk kazılarından bahsedilmiş, "Haşiyeler" başlığı altında metne dair dipnotlar verilmiş, 19 kaynaktan oluşan bir "Bibliyografya" listesi (Şekil 3.16) ve kılavuzda kullanılan yapıların fotoğraf ve çizimlerin (Şekil 3.17) kullanıldığı kaynaklarını detaylı anlatan "Fotoğraflar" başlığı altında ayrı bir kısım eklenmiştir. Kılavuzun sonunda ise Efes'i havadan gösteren bir fotoğrafın, Efes ve çevresini gösteren bir coğrafi harita ile kent yerleşimine ait bir haritanın olması dikkat çeken ayrıntılardandır. Yazar, ayrıca bütün bunlardan sonra bir de "Efesos ve Meryem" başlıklı metin çalışmasını ekleyerek kılavuz çalışmasını tamamlamıştır.

Şekil 3.16: Efesos Kılavuzu kapak sayfası, (Rüstem Duyuran, 1950).

Şekil 3.17: Efez Kılavuzu sayfalarından örnekler, (Rüstem Duyuran, 1950).

Genel olarak bakıldığında; hem mimarlık tarihi yazımındaki örnekler hem de kent tarihi kılavuzları örnekleri olsun, tarihi yapılarla ilgili verilerin derlenmesi ve bu verilerin görsel malzemelerle desteklenmesi önemli olmuştur. Bu çalışmalar Erken Cumhuriyet Dönemi'nde sanatçılar, araştırmacılar ve müzeciler tarafından titizlikle yapılmıştır. Bu dönemin idealizminin getirisiyle mimarlık tarihi yazımı ile ilgili örneklerin üretilmesi sanatçı, mimar, araştırmacı, öğretmen ve müzecilerin en önemli misyonlardan biri olmuştur.

4. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MÜZECİLİĞİNDE BELGELEME, ENVANTER VE KAYIT HUSUSU

Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte Atatürk'ün yönlendirmesi ve alakası ile müzeciliğimiz açısından tüm yurt genelinde dinamik ve etkin bir kurumlaşma başlamıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1950) müzeler, bir milli kimlik yaratmak amacıyla kurulmuştur (Erzincan, 2007, s. 11). 1920'de İlk Millet Meclisi Hükümeti'nin "Türk Âsar-ı Atika Müdürlüğü'nü" kurması ilk önemli adımdır. Daha sonra, 5 Kasım 1922'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı "Müzeler ve Âsar-ı Atika Hakkında Talimat" adlı genelgede eski eserlerin kaydı, korunması ve yeni müzelerin açılması ile müzecilerin vazifeleri gibi hususlara ağırlık verilmesi Erken Cumhuriyet Dönemi'nde atılmış bir diğer önemli adımdır (Bayraktar, 2006, s. 14). Atatürk 22 Mart 1931'de, Hükümet Başkanı İsmet İnönü'ye Konya'dan çektiği telgrafta şu tarihi açıklamalarda bulunmuştur:

"Memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ileride tarafımızdan meydana çıkarılacak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için daha fazla ihtimam gösterilmesi,.. (İğdemir, 1991, s. 31)."

Maarif Vekaleti, Müzeler Müdürlüğü elindeki kısıtlı sayıda elemanla birçok konuya el atmış ve ülke genelinde tespit ve belgeleme çalışmalarına hız vermiştir. Özellikle 1930'lu yıllar bu anlamda önemlidir (Gerçek, 1999, s. 161). Konuya biraz daha açıklık getirmek gerekirse; Maarif Vekaleti'nden Maarif Müdürlükleri'ne müzelerin belge ve kayıt yapma hususuyla alakalı 24.07.1931 tarihinde nizamname gönderilmiştir. Bu nizamnamenin maddeleri sırayla şöyle belirtilmiştir (Can, 1948, s. 94- 95):

I. Gayri menkul abidatın tescilini teshil edecek olan malumatı elde etmek için bitşikl olarak gönderilen fişler, beher fişe ancak bir abide yazılmak suretile, tamim tarihinden itibaren beş ay zarfında doldurularak Vekaletе gönderilecek ve bir süreti Müdüriyet dairesinde saklanacaktır.

II. Gayri menkul asar ve abidat iki kısımdır:

- A) Asarı Atikadan olan camiler, mescitler, çeşmeler, ve sebiller mimari kıymeti haiz medrese, türbe ve künbetler, han, kervansaray, kale ve burçlar, şehir ve kasaba surları, munkarız ve metruk şehirlerde mabet, tiyatro, agora (pazar yerleri) sirkoslar (araba yarışlarıyla oyunlara mahsus mahal) stadlar ve hipodromlar (at meydanları), kütüphaneler, hamamlar, jimnaslar, propile (şehir kapuları), dikili taşlar, taklar, su yolları, su kemerleri, duvarlı duvarsız kuyular, sahrınçlar, hüyükler (mezar, köy tepeleri), mezar odaları, katakumplar, mermerden veya topraktan lahdlar, direkler, elvalı nezriye ve sair direk üzerindeki abideler, yazılı ve kabartmalı kayalar.
- B) Şahısların, Şirket ve cemiyetlerin tasarrufu altında bulunan tarihi ve mimari noktayı nazardan ehemmiyeti olan abidat ve (A) kısmında muharrer gayri menkuller.

III. Gayri menkul abidatın tetkikinde:

- 1- Gayri menkul abidenin maruf adı öğrenilecek.
- 2- Nerede olduğu açık gösterilecek.
- 3- Üzerindeki kitabenin yahut ona mütaallık vakfın sureti, krokisi, esas planı ve fotoğrafları lef olunacak.
- 4- Abidenin nasıl olduğu:
  - A) Şekli, ölçüleri.
  - B) Yapılış tarzı, istimal olunan malzeme,
  - C) Hangi istilde olduğu
  - Ç) Halihazır vaziyeti (tahribat yapıp yapılmadığı, niçin kullanıldığı),
  - D) Üzerinde kitabe bulunup bulunmadığı,
  - E) Üzerinde kabartma olup olmadığı,
  - F) Eser hakkında bilinen tarihi malumat,

Gibi hususata dikkat olunacak ve fişte açık bırakılan yerlere işaret olunacaktır.

IV. Abidatın tetkiki hususunda müze müdür ve memurları, tarih muallimleri, ilk tedrisat müfettişleri ve Asarı atika muhipler cemiyeti azası, muallimler tavzif ve alakadar zevattan istifade olunacaktır. Henüz fotoğraf makinası olmıyan ilk tedrisat müfettişlerine idarei hususiyeler tarafından bir makine temini için teşebbüsatta bulunmak lazımdır. Bu iş için merkezden harcırah ayırmak müşkül olduğundan abidatın tetkikini ilk tedrisat müfettişlerinin ötedenberi yapmakta oldukları teftiş ve muallimlerimizin tatil seyahatleri ile telifi icabeder.

V. Bu hususta alınan tedbirlerle mesai cereyan tarzının bir rapor halinde Vekaletе zaman zaman bildirilmesini ehemmiyetle rica eylerim Efendim.

(Maarif Vekili)

Yine Âsar-ı Atika ve Müzeler Dairesi tarafından hazırlanıp 19.12.1931 tarihinde Maarif Vekili Esad Sagay tarafından valiliklere gönderilen bir başka genelgede kayıt ve belgeleme hususuyla ilgili şu ifadeler dikkat çekicidir (Gerçek, 1999, s. 154):

Geçmişte yapılan ihmal ve kayıtsızlık nedeniyle Avrupa Müzeleri ülkemizden kaçırılan eski eserlerle doldurulmuştur. Yurdumuz birçok eski uygarlıkların beşiği ve doğu-batı, kuzey-güney yönlerindeki göçlerin ve istilaların geçit yolu olduğu için toprak üstünde ve altında birçok yadigarlara sahip bulunuyoruz. Önemli bir kısmı ecdadımıza ait olan bu eserlerden henüz ayakta olanların uygar varlığımıza bir tanık olmak üzere daha uzun asırlar korunmalarını sağlamak, taşınır eski eserler olanlarını dışarıya kaçırmamak ve milli hazinenin küçük bir parçasını bile eksiltmemek için bütün idari kuvvetlerden azami surette yararlanmak gereği vardır. Gelişmiş yabancı ülkelerin bu hususta asırlardan beri, bilinçli çalıştıkları malumunuzdur. Eski eserler ve müze işleri ülkemizde de milli göçlerin yardımı ile halledebileceğinden:

"...Yerel beldelerin tarihçelerini hazırlamakla yükümlü tarih öğretmenlerimizin yurt bilgisi araştırmaların sırasında tarihi ve sanat değeri olan mezar taşlarını inceleme ve yerini tespit etmelerini gerekli görmekteyim. Bu hususta en çok mesai harcayan öğretmenlerle öteki kişilerin isimlerinin bakanlığımıza bildirilmesini ve yönerge içeriğinin özenle uygulanmasını yüksek çabalarınızdan beklerim (Gerçek, 1999, s. 155)."

" Yine Maarif Vekaleti, Müzeler Dairesince, turistik amaçlı bir yayın için bilgi almak amacıyla küçük çaplı bir kültür envanteri hazırlanması için valiliklere bir genelge yapılmıştır (Gerçek, 1999, s. 155)."

" Ülkemizin tarihi anıtlar itibariyle zenginliği hakkında bir fikir verecek, turizmi teşvik etmek amacıyla hazırlanmakta olan propoganda neşriyatı arasında Türkiye'nin tarihi anıtları bulunan mevkilerini gösteren resimli bir harita yapılacaktır. Bunun için bazı fotoğrafların teminine ihtiyaç vardır."

1- Vilayet ve kaza merkezlerinin genel manzarasını gösteren ikişer fotoğraf.

2- Hangi çağa ait olursa olsun vilayet ve kaza merkezlerinde bulunan tarihi anıtlardan ikisinin birer fotoğrafı.

3- Vilayet içindeki en meşhur harabe ve anıtların birer fotoğrafı.

"Fotoğrafların iyi ve net olması ve çekilen manzara veya binanın en karakteristik yerini göstermesi, arkasında açıklamasının yazılı olması şarttır (Gerçek, 1999, s. 156).

1945 yılında ilk kez toplanan "Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Kurulu", eski eserlerin ve müzelerin durumlarını ayrıntılı bir şekilde ele almıştır (Bayraktar, 2006, s. 15). Eski Eserler ve Müzelerle İlgili 1931'de yayınlanan nizamname dışında, Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu (15.11.1945- 23.11.1945) toplantısında gündeme getirilen mevzular, tarih yazımı çerçevesinde birçok hususun haricinde tarihi eserlerle ilgili kayıt ve belgelemeye verilen önemi vurgulamaktadır.

Ülkemizdeki eski eserlerin ve müzelerin durumlarıyla ilgili olarak toplanan Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu 1945 yılında ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Komisyonun açılış konuşmasını Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel yapmıştır (MEB, 1945, s. 1). Konuşmasında bir çok hususa değinen Yücel, 1931 yılında Konya'dan Başvekilliğe çekilen telgrafta Atatürk'ün şu sözlerini toplantıda dile getirmiştir:

" Memleketin hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için fazla ihtimam gösterilmesi, arkeoloji için daha fazla talebe yetiştirilmesi... (İğdemir, 1991, s. 31)."

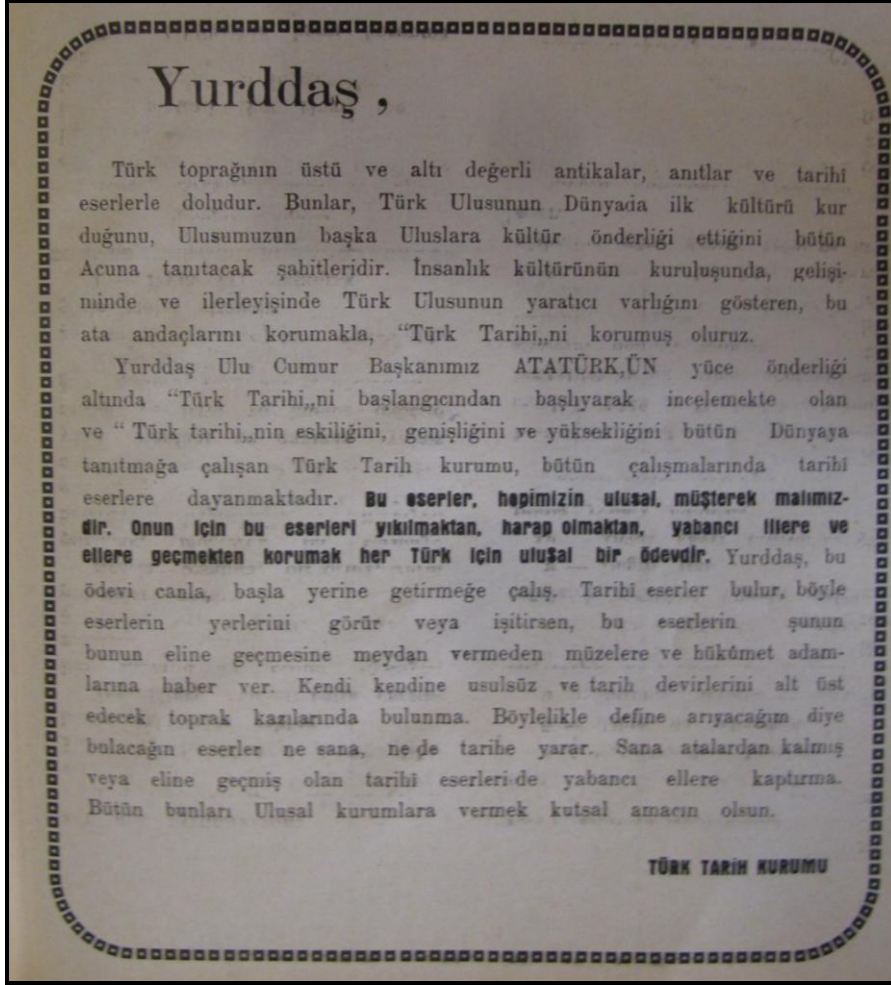
Özellikle Atatürk'ün son 10 senelik hayatında eski eserler ve kazılarla yakinen ilgilenmesi, tarih teziyle alakalı çalışmaların da artmasına neden olmuştur şeklinde ifade eden Yücel, 1944 yılında Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen kanunla Eski eserler ve müze işlerinin umum müdürlüğüne bağlanarak teşkilatlandırılmasından da bahsetmiştir. Her kurumda olduğu gibi bu yeni kurulan teşkilatın da verimli bir şekilde varlığını devam ettirebilmesinin bünyesinde çalışan kişilerin eğitimli, bilgili ve erdemli olması ile mümkün olabileceğini ifade eden bakan, bilhassa müzelerde çalışacak memurların Dil, Tarih- Coğrafya, ve Edebiyat Fakülteleri ile Mimarlık Fakültelerinden yetişen kişiler olmasının önemine dikkat çekmiştir. 1929 yılından 1934 yılına kadar eski eserler ve müzeler bünyesinde çalışan memur sayısı 287 olarak belirtilmiştir (MEB, 1945, s. 6). Komisyondaki konuşmasında şu hususu da vurgulu bir şekilde ifade etmiştir. Şöyle ki:

"Sizden programlanmasını beklediğim ilk iş, yurdumuzun mühim merkezlerinden başlayarak bütün memlekette tarih ve sanat değeri bulunan eserleri haritalarda tesbit etmektir. Eski tabiriyle, sizden eski eserlerimizin «levhi mahfuzu» nu istiyorum. (MEB, 1945, s. 7)"

Tarih öğretiminde müzelerin ve müzeciliğin çok önemli kavramlar olduğuna değinen Yücel, müzelerin arkeologlara, araştırmacılara, öğrencilere, yüksek öğretim mensuplarına bir kütüphane, bir laboratuvar gibi olması gerektiği ifade etmiştir. Bunun etkili bir şekilde işleyebilmesi için müzelerin kayıt yapmasının çok önemli olduğunu şu sözlerle vurgulamaya çalışmıştır (MEB, 1945, s. 8):

"Müzeler için önemli işlerden biri, kayıttır. Eserleri bir kütüğe geçirmek, müzeciliğin ayrılmaz sıfatı olan emniyeti ilk temin eden iştir. Müzede emniyet, eserlerin bir yere

yazılmasından başlar. Her hangi bir odaya tasnifsiz ve kayıtsız yığılmış eserleri, silahlı bekçilerle de bekletseniz, onları emniyette sayamazsınız. Onun için, bu konuda çabuk gerçekleştirecek tedbirlerin alınmasını çok lüzumlu bulurum (Gerçek, 1999, s. 181)."

Şekil 4.1: Türk Tarih Kurumu'nun bildirisi.
(Yeni Tokat Gazetesi, 1936, Sayı.51, s.18).

Dolayısıyla Erken Cumhuriyet Dönemi'nde milli kimliğin yansıtılmasında en önemli misyona sahip olan müzelerin mili tarihe sahip çıkma konusundaki sorumlulukları da büyük olmuştur. Türk Tarih Kurumu'nun da bu hususla alakalı bildirisi (Şekil 4.1) bu tutumu destekler yöndedir. Bu anlayış çerçevesinde, her müzenin buldukları yerle ilgili tarih araştırmaları ve bu doğrultuda yaptıkları saha çalışmaları, tarihi ant ve abidelerin kayıtlarının tutulması, envanterlerinin hazırlanması ve bu kayıtların da müzenin önemli demirbaşlarından biri olması o dönemin tarihe bakışındaki bir diğer hassasiyeti anlamak adına önemlidir. Bu tutum da deftere giden süreci anlaşılır kılan bir diğer etkidir.

5. TOKAT MÜZESİ'NİN ERKEN CUMHURİYET KİTAP PROJESİ

5.1 Tokat Müzesi

5.1.1 (Eski) Tokat Müzesi Kuruluşu ve Tarihçesi

Kurtuluş Savaşı'nın yapılması ve zaten çok zor koşullarda savaşın kazanılmış olması milleti ve devleti yıpratmıştır. Yeni Cumhuriyet'in kurulması ise hiç kolay olmamıştır. Ülkenin her konuda sıkıntısının olması, maddi açıdan oldukça sınırlı imkanlara sahip olan Cumhuriyet hükümetlerinin bütçelerini de dikkatli bir şekilde kullanmalarını gerekli kılmıştır. Dolayısıyla bu bağlamda Müzeler teşkilatının bağlı olduğu Maarif Bakanlığı'nın da en önemli vazifesi memleketin her noktasında yeni okul binaları inşa etmektir. Bütün bu koşulların yanında maddi imkansızlıklar dikkate alındığında, yeni modern müze binalarının yapılması mümkün olamamıştır. Neticede Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde kurulan müzeler, genellikle eski tarihi yapılar ve anıtlar kullanılarak faaliyete geçmiştir (Gerçek, 1999, s. 172). Bu çerçevede, artık işlevlerini yitirmiş veya harap bir vaziyette bulunan medrese, bedesten, imaret, han, kilise, cami vb. gibi yapılar müze olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ankara'daki Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han, Amasya'daki Bayezit Medresesi, Sivas'taki Gökmedrese, Adana, Antalya ve Çanakkale'deki metruk kiliseler vb. gibi örnekler mevcuttur (Gerçek, 1999, s. 172). Tokat Müzesi de (Şekil 5.1) aynı şekilde 1926 yılında emekli öğretmen Halis Cinlioğlu'nun çevreden topladığı eserleri Tokat Gazi Osman Paşa Bulvarı üzerinde yer alan Selçuklu dönemi eserlerinden biri olan Gökmedrese'de depo etmesiyle kurulmuştur (Özcan, 1985, s. 5). 1275 yılında inşa edilen Kırk Kızlar Medresesi olarak da bilinen, daha sonra da Dar'üşşifa olarak da hizmet veren yapının banisi Emir Süleyman Pervane'dir. İki katlı, açık avlulu, revaklı ve iki eyvanlı medrese tiplerinden biri olan yapının avluya bakan yüzlerinin türk mavisi, patlıcan moru ve lacivert çini bezemeleri Anadolu Selçuklu medreselerinin en dikkat çekici örneklerinden birisidir (Önder, 1999). Çinili

taş portalı ile Anadolu Selçuklu döneminde yapılmış en dikkat çekici eserlerden birisidir (Erdoğan, 2010, s. 44).

1926 yılında arkeolojik ve etnografik eserlerin çevreden toplanmasıyla kurulan müze, 1974 yılına kadar verdiği hizmete, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce başlatılan onarım çalışmaları sebebiyle bir müddet ara vermiştir. Bu süre zarfında, müzenin çevresindeki bazı evlerin kamulaştırılması gerçekleştirilmiş, çevrenin düzenleme ve tanzimi yapıldıktan sonra müze 22 Ocak 1983 tarihinde yeniden ziyarete açılmıştır (Erdoğan, 2010, s. 44). Müze bahçesinin kuzeyindeki kamulaştırılan alanda müze müdürlüğünce yürütülen kazılarda Selçuklu zaviyesinin (Şekil 5.2) açığa çıkarılma çalışmaları yapılmıştır (Özcan, 1985, s. 7). Müzede arkeolojik ve etnografik eserler bir arada sergilenmekte olup, özellikle arkeolojik eserler içinde Masat Höyük kazısından çıkartılan eserler önemli bir yer tutmaktadır. Eski Tunç Çağı'ndan başlayarak, Hitit, Frig, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait eserler de müzede ayrı olarak teşhir edilmiştir. Etnografik eserlerin sergilendiği bölümlerde ise yörenin geleneksel kıyafetleri, süs eşyaları, ev eşyaları, halı ve kilimlerden oluşan koleksiyon, çeşitli silahlar dikkat çekmektedir (Önder, 1999). Bütün bunların yanında yörede yapılan kazılar neticesinde elde edilen eserlerle beraber müze her geçen zaman daha da zenginleşmiştir. Özellikle tarihsel açıdan büyük önem taşıyan sikkeler ve süs eşyaları müzenin nadide eserleri arasında yer almaktadır. Tokat Müzesi farklı çeşitlere sahip ve sayıca çok olması bakımından ele alındığında çok zengin bir sikke koleksiyona sahiptir. Anadolu medeniyetlerine ait eserlerin teşhirinin de görüldüğü müzede, ayrıca Gökmedrese yanında yer alan kalıntıda, dış ve iç bahçede çok sayıda steller, kitabeler, İslam dönemlerine ait mezar taşları, kabartmalı ve bezemeli taş eserler⁶ de teşhir edilmektedir (Erdoğan, 2010, s. 44).

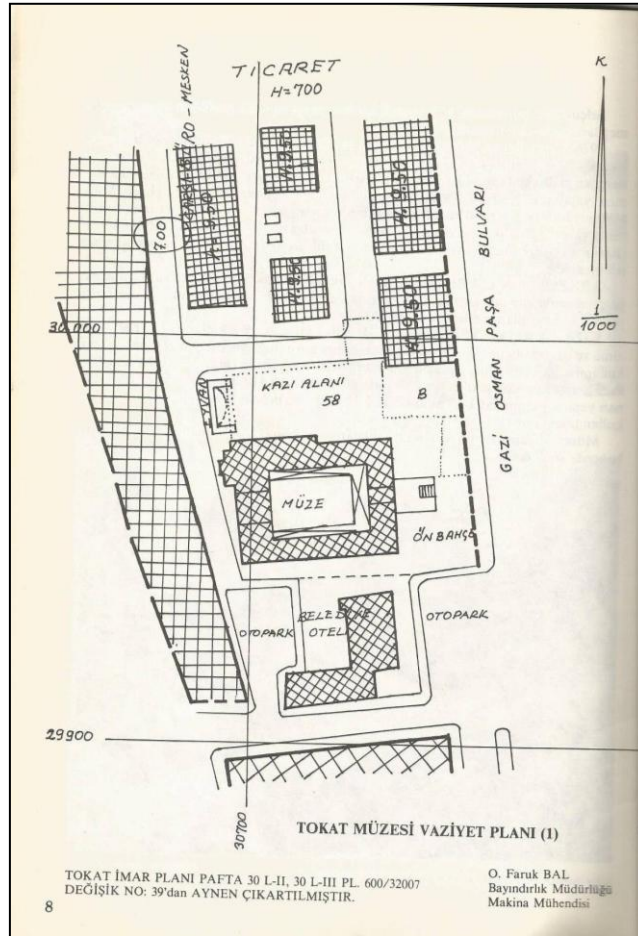
Tokat Müzesi Gökmedrese yapısından taşınmış, 22 Mayıs 2012'den itibaren yeni yeri olan Arastalı Bedesten yapısında hizmet vermeye başlamıştır.

---

⁶ 18.07.1944 tarihinde Kurultay tarafından kabul edilen 4624 sayılı kanun gereği "Antikiteler ve Müzeler Müdürlüğü" yerine "Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü" kurulmuştur. 15.11.1945 yılında ilk olarak gerçekleştirdiği komisyon toplantısının hemen ardından hazırlanan broşürde (T.C.M.B. Eski Eserler ve Umum Md., 1945), "1943-1944 Türkiye'de Müzeler" başlığı altında kuruluş yılları verilen ve 1943-1944 yılları arasındaki eser sayıları belirtilen listede Tokat Müzesi'nin eser sayısı 2022 olarak belirtilmiştir (T.C.M.B. Eski Eserler ve Umum Md., 1945, s. 5- 6).

Şekil 5.1: (Eski) Tokat Müzesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.2: (Eski) Tokat Müzesi vaziyet planı, (Özcan, 1985).

Cinlioğlu en önemli icraatı olan Tokat Müzesi'nin kuruluşu ile ilgili çalışmaları şu sözlerle ifade etmiştir (Erdoğan, 2010, s. 44- 45):

Tekke ve türbeleri kapatıp mühürleme görevini bana verdiler. Baktım, tekkelerde birçok eşya var. Bunlar ileride antika olacaklar. Tarihi birer eser olarak saklanmaları lazımdır. Zamanın Milli Eğitim Müdürü Zeki Bey'e düşüncemi söyledim. Tarihi eser taşıyan eserlerin Gök Medrese'de toplanmasının, müze için bir adım olacağını anlattım, kabul ettiler. Özel İdare'den Gök Medrese'nin onarımı için gerekli parayı verdiler. Bu suretle Tokat'ta müze kurulmuş oldu.

Müzenin ilk eşyası tekke ve türbe eşyası olan teberler, asalar, topuzlar, nefirler, alemler, sancaklar, şişler, şamdanlar, çeşitli tarikat mensuplarının başa giydikleri eşyalar, bazı kitaplar ve yazı levhalarından meydana geliyordu. 1926'da kurduğum müzeyi on sekiz ay ücretsiz idare ettim. Ne zamanki yöneticilik için yirmi lira ücret koydular, isteklisi çok oldu. Hiçbir tarihi bilgisi olmayan birisini getirip müze memuru yaptılar. Adam işi beceremeyince kendi kendine ayrıldı. Bunun üzerine Kütüphane Memuru Besim Bey aynı zamanda müze memuru oldu. Müzenin zenginleşmesinde çok büyük hizmetleri olan Besim Bey'i saygıyla ve rahmetle anarım. Ben yine de boş durmayarak müzeye hizmete devam ettim. Behzat, Ali Paşa, Meydan Camileri çevresindeki kıymetli mezar taşlarını, şeriye sicillerini müzeye mal etmekte çalıştım. Gene de çalışıyorum ve çalışacağım.

Halis Turgut'un oğlu Mehmet Ali Cinlioğlu ise Tokat Müzesi'nin kuruluş aşaması ile alakalı babasından duyduklarını şu ifadelerle aktarmıştır (Erdoğan, 2010, s. 45-46) :

Müze memuru Besim Bey'in atamasının yapılması ile müzenin çalışma temposu hiç azalmıyor. Besim Bey resmi yazışmalar, döküm çalışmaları ve kütük kayıt sistemlerini tutmakla uğraşırken, asıl saha çalışması da babama kalıyor. Bu arada şu ayrıntıyı da belirtmek isterim. O yıllarda Tokat Belediyesi'nin dahi bir makam arabası yok. Belediye Başkanı Mesrur Gürgeç'in altındaki Jeep bile babama ait. Müze için yapılan saha araştırmaları sonucu elde edilen tarihi eserlerin müzeye intikali için araç temini çok zordu. Babamın kurumlarla olan ilişkisi ve sosyal kişiliği ise işleri kolaylaştıran yönü olarak karşımıza çıkmaktadır. Müzeye ait bir araç olmadığı için babam Cinlioğlu müzeye nakli gereken eserleri taşımak için zaman zaman farklı kurumlara müracaat ederek onlardan araç temini noktasında yardım alırdı. Belediye, Bayındırlık ve Ziraat Müdürlüğü'nün pikaplarını bu amaçla sık sık eserlerin taşınması için görevlendirme yaptırır. Gecelerini gündüzüne katarak bu çalışmaları gerçekleştirme azmi hiç bitmedi. Birçok çalışmasına onunla birlikte ben de katılırdım.. Naci Çamlıgöl'ün 31.10.1962 tarihinde müze memuru olarak tayin edildiği dönemde babam da müzede başkan olarak çalışmalarını sürdürüyordu. Envanterlerin tutulması, eserlerin kütüklere işlenmesi çalışmalarına ben de katıldım. İçinde sönmek bilmeyen bir tarihi eser sevgisi o dönemin bir ürünüdür. Babama hayır dualarımı hiç eksik etmiyorum. Çünkü ben hayat üniversitesini bir bilge insanın yanında, dizinin dibinde tarihi yaşayarak öğrendim. Halis Hoca ülkemizin tanınmış tarihçilerinden İsmail Hakkı

Uzunçarşılı'ya "Kitabeler 1927" adlı eserini hazırlarken Tokat, Zile, Erbaa ve Niksar'la ilgili istenilen belgeleri göndererek katkı sağlamıştır.

5.1.2 Tokat Müzesi Kurucu Müdürü Halis Turgut (Asarkaya) Cinlioğlu

Tokat tarihinde çok önemli bir yere sahip olan müzenin kurucusunun, özgeçmişi de onun tarihe ve özellikle de yaşadığı coğrafyanın tarihine karşı ne kadar ilgili olduğunun bir yansımasıdır. Asıl adı Halis Turgut Asarkaya (Şekil 5.3) olan Halis Turgut Cinlioğlu (1901- 1982) aile ünvanını soyadı olarak tescil ettirmiş, ve bu isimle tanınan önemli şahsiyetlerden biri olmuştur. Yaşadığı süre zarfında çok önemli işlere imzasını atmış olan Cinlioğlu, tam bir Tokat aşığıdır. Okumayı, ve okuyanı seven biri olarak, değerli evrakları, belgeleri, metinleri vs. gibi kaynakları derleyip toparlayarak oluşturduğu kütüphanesini başka okuyucu ve araştırmacıların hizmetine açmış, ve Tokat'ın ilk özel kütüphanesini kurmuştur (Heerlife, 2010, s. 27). Eğitimci, halkbilim ve tarih araştırmacısı, aynı zamanda yazar olan Halis Cinlioğlu, Tokat'ta doğmuştur. İdadi öğreniminden sonra Kurtuluş Savaşı esnasında Tokat Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti'nde vazife almış, bu şubenin yazışmalarını yaparak bir çok önemli tarihsel olaylara da tanık olmuştur. Görevini yaptığı esnada Maarif Vekaleti'nin açtığı sınavda başarılı olarak Tokat Ortaokulu'na Tarih ve Coğrafya öğretmeni olarak atanmıştır. I.⁷ ve II. Türk Tarih Kongrelerine Tokat heyetinden delege olarak katılan Cinlioğlu, Tokat ilinin kültür ve tarihine en önemli hizmetini 1926 yılında Tokat Müzesi'ni kurarak yapmıştır. Selçuklu Dönemi yapısı olan Gökmedrese olarak bilinen yapıda büyük zorluklarla il ve ilçelerden derlediği tarihi eserleri bir araya getirmiştir. 1947 yılında Tokat'ta kurulmuş özel bir lisenin kuruluşuna destek vermiş, 1949 yılında resmi liseye dönüştürülen okulda, ayrıca Tokat Ortaokulu ve Kız Enstitüsü ve Muallim Mektebi'nde 40 yıl daha eğitimci olarak hizmet vermiştir. Öğretmenlik vazifesiyle beraber Tokat il merkezi, tüm ilçeleri, ve 574 köyde araştırma ve incelemelerde bulunan Halis Cinlioğlu gerek Tokat ili ve ülkemiz için çok önemli bir referans kaynağıdır. 1950 yılında oluşturmaya başladığı kütüphanesinde yedi bin ciltli eser mevcuttur.

---

⁷ Halis Turgut da, Birinci Türk Tarih Kongresi'ne "Lise, Muallim Mektebi ve Ortaokul Muallimleri" şeklinde tanımlanan giden heyetin içerisinde "Halis Turgut B. Tokat ortaokulü" olarak yer almıştır (Maarif Vekaleti, 1933, s. IX).

Kendi yazdığı eserleri ise şunlardır:

- *Ulusal Savaşta Tokat (1936).
- *Osmanlılar Zamanında Tokat (4 cilt, 1941- 1950- 1951- 1973).
- *Tokat Vilayeti Meşhurları (1950).
- *Tokat'ta İrtica Hareketleri ve Bugünkü İrtica Meselesi (1951).
- *Tokat Fokloru.
- *Tokat Eski Mezarlıkları.

Cinlioğlu'nun yazdığı kitaplar dışında yerel dergi ve gazetelerde yazıları yayınlanmıştır. Daha önce Tokat Halkevi konusunda bahsi geçen yazılarının dışında "Yeni Tokat" gazetesinde " (Tokat) Kazova'da Eski Yollar", " Cumhuriyete Kadar Milli Mücadelede Tokat", " Pontoscular Milli Savaşı Arkadan Vurmak İstediler", " Cumhuriyette köy ve köylüler", " Cumhuriyet Devrinde Demiryol ve Köprü Siyaseti", " Köylü", " Tokat Nehirleri ve İstifade Şekilleri", " Tokat Tarihi" gibi yazıları, "Yeşilirmak" dergisinde ise "Tokat Mezarlıkları", " Son Yıllarda Tokat", " Zengin bir köyde neler gördüm neler görmeli idim", " Osmanlılar Devrinde Tokat", " Tokatlı büyükler", " Turhal Tarihine Bir Bakış", " Ulusal Savaşta Tokat" ve " Evliya Çelebi Tokadı Nasıl Anlatıyor" yazıları yayınlanmıştır.

Folklor araştırmacısı, yazar ve şu anda Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde akademisyenliğini sürdüren Prof. Dr. İlhan Başgöz "Kültür& Tokat Araştırması" dergisinde yazdığı yazıda, Halis Cinlioğlu ile yaşadığı anılara yer vermiş, onun araştırmacı kişiliğiyle ilgili şu sözleri aktarmıştır (Başgöz, 2005, s. 22).

Halis Hoca tarih öğretmenidir. Ama Tokat'la ilgili her bilgi koluyla ilgilenmiştir. Bilmem hangi köydeki yazılı taşı Halis Hoca muhakkak görmüş, resmini alıp dosyasında yerleştirmiştir. Kitaplığında da 1926'larda toplanmış, eski yazı ile, defterler dolusu halk edebiyatı malzemesi vardır. Bilmem hangi ormanın bitki hususiyetlerini, bilmem ne dersindeki peri bacalarını, eskiden işletilen bir maden ocağının durumunu Halis Hoca bilir. Gidip görmediği gezip tanımadığı köy yoktur. Topladığı malzemenin ufak bir kısmını yayınlamak imkanı bulmuştur. Bunlar öyle büyük terkibi eserler değildir. Fakat kültür tarihimiz için zor elde edilir, önemli vesikaları içlerine almışlardır. Halis Hoca her ciddi gözlemci gibi gerçekçidir. Memleketin insanlarını, insanlar arasındaki münasebetlere hakim olan kanunları iyi bilir.

Şekil 5.3: Halis Turgut (Asarkaya) Cinlioğlu (1901-1982),
Tokat Kűltűr ve AraŐtırma Dergisi (2005).

5.2 Tokat Müzesi Kitap Projesi

5.2.1 Kitap Projesi Müellifi Mehmet Besim Karagülle

Mehmet Besim Karagülle, Tokat Müzesi arşivinde yer alan yayınlanmamış bir kitap projesi niteliği taşıyan defterin baş yazarıdır.

1926 yılında kurulan Tokat Müzesi'nde Halis Cinlioğlu, 1928 yılına kadar müzeye fahri olarak bakmıştır. 1929 senesinde Vakıf Başkatibi Mahmut Tuncel Müze muhafızlığına başlamış, aynı sene içerisinde vazifesinden ayrılmıştır. O ayrıldıktan sonra da aynı binada ilk kütüphane memuru olarak çalışan Mehmet Besim Karagülle, müzenin de ilk memuru olmuştur⁸. Besim Karagülle (Şekil 5.4 ve Şekil 5.5), 1889 yılında Sivas'ta doğmuştur. İlköğrenimini ve Rüştüye Mektebi'ni Sivas'ta tamamlayan Besim Karagülle, Tokat Maarif Müdürlüğü Sülüs Hat Muallimliği vazifesinden sonra, Tokat Maarif Başkatipliği'ne atanmıştır. Daha sonrasında sırasıyla Tokat Kütüphanesi ve Tokat Müze Müdürlüğü'ne vekaleten atanmış, ölünceye kadar bu görevini sürdürmüştür. Yıldızeli'nde askerlik görevini yaptığı sırada Tokat'lı bir bayanla evlenen Besim Karagülle'nin üç çocuğu olmuştur. 22 Haziran 1937'de geçirdiği ani kalp krizinden ötürü vefat eden (Şekil 5.6) Karagülle'nin mezarı, Tokat'taki Çay Mezarlığı'nda bulunmaktadır. Müzede görev yaptığı zaman içerisinde yaptığı araştırmalarıyla, müzecilik, Tokat ili ve çevre ilçeleri hakkında hazırladığı çalışmalarıyla bugünün ve geleceğin araştırmacılarına büyük ölçüde ışık tutmaktadır (Günesen vd., 2002). Asıl mesleği hattatlık olan Karagülle'nin Tokat'ta birçok hat levhasına ulaşılmıştır (Şekil 5.8).

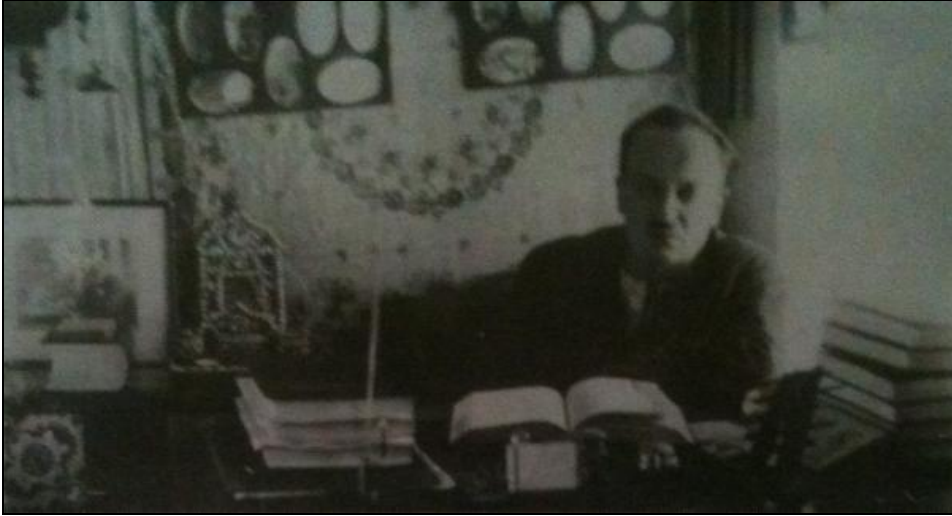
Müze arşivinde yer alan ve kitap projesi niteliği taşıyan defter 1931 yılında onun kaleme almasıyla yazılmaya başlanmıştır (Şekil 5.7). Ayrıca 30 Ağustos 1934 yılında yayınlanan "Yeni Tokat" dergisinde "Kazova'da Eski Eser Tetkikleri" başlıklı yazı ona aittir (Yeni Tokat, 1934, s. 12).

---

⁸ Karagülle M. B. ve Savuran O. N. (1931-1955), *Tokat Müzesi: Tarihi Yapılar, Eski Eserler ve Bölgeleri, Tokat'lı Meşhurlar*, Yayınlanmamış monografi çalışması, Tokat Müzesi, Tokat.

Şekil 5.4: Mehmet Besim Karagülle (1889-1937), Tokat Albümü (Acunsal, 1938).

Şekil 5.5: M. Besim Karagülle (1889-1937), (Bir Asırda Tokat, 2002).

Tokat kültür ailesinde hazin bir ölüm

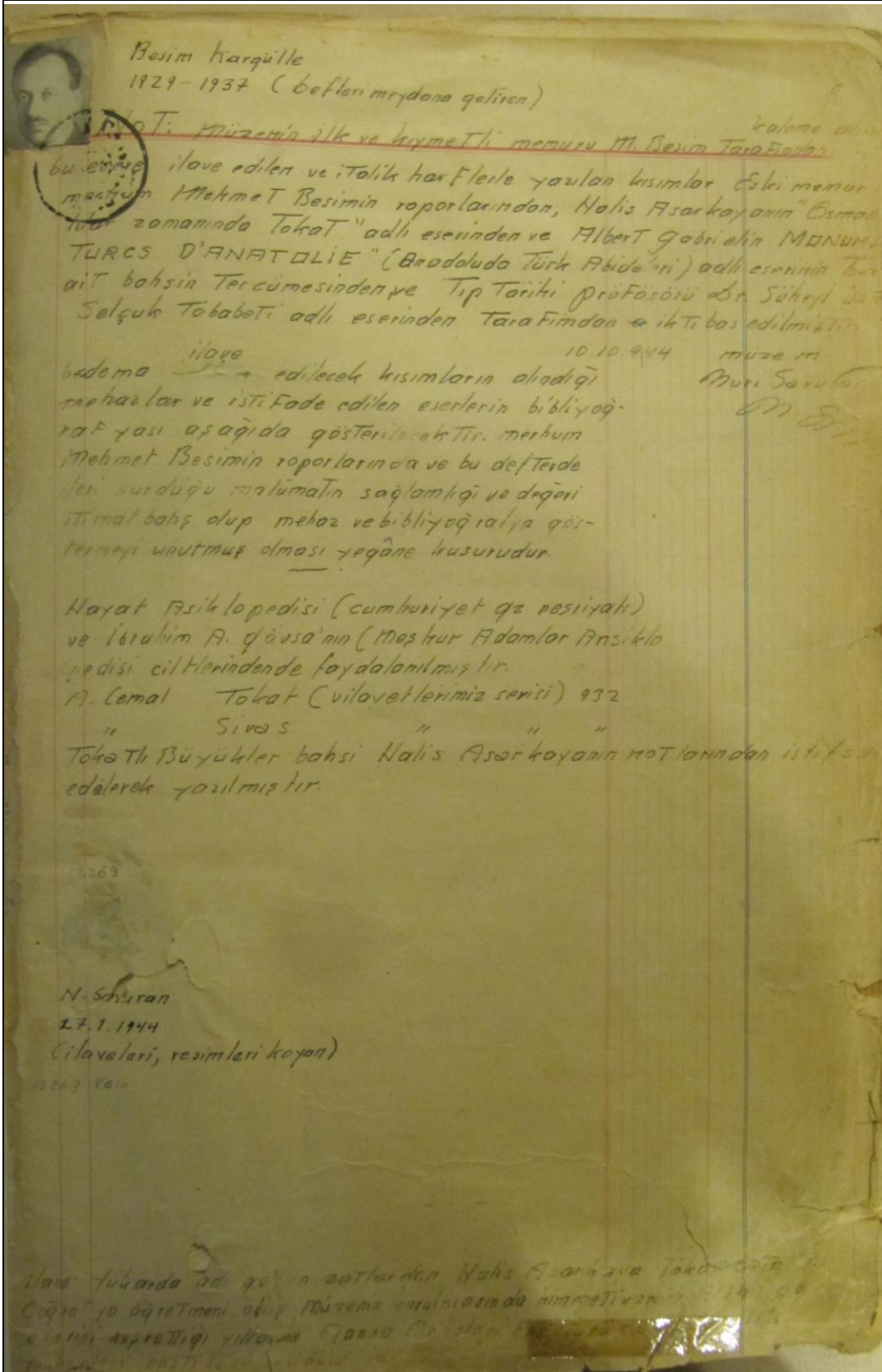
Kültür ailesinden, eski ve çok değerli öğretmenlerden ve halen Tokat kitapsaray ve müze işyarı Besim kara gülle kalp sektesinden ani olarak bugün saat beşte rahmeti rahmana kavuşmuş ve bütün kültür mensubini ile kendisini sevenlerin elleri üstünde medfenine göz yaşları arasında bırakılmıştır.

Yeşil ırmak gazetesi ailesine ve kültür mensubinine beyanı taziyet eder.

Merhum, 1305 yılında Sivas'da doğmuş ve Sivas rüşdiyesinden mezun olmuştur. 1324 yılından 1926 yılına kadar Sivas ve Tokat idadilerinin hat öğretmenliklerinde kâtip ve baş kâtipliklerinde vazife görmüştür. 1. eylül . 1926 tarihinde Tokat kütüphanesine memurluğuna nakledilmiş ve bu tarihten itibaren aynı vazifede büyük başarılarla bulunmuş, kütüphane ve müzenin teşkili ile bugünkü zenginliğini kazanmasında übyük bir âmil olmuştur.

Merhumun memuriyet hayatı 30 yıl 3 aydır. Bu aziz ölü, iyi bir mücellit, eski ve yeni yazılarıyla temiz bir hattat idi. Temiz ahlakı ve intizam perverliği ile Sivas ve Tokat illerinde iyi bir sempati ve sevgi kazandı. Kendisine rahmet ve mağfiret dileriz.

Şekil 5.6: Besim Karagülle vefat haberi, Yeşilırmak Dergisi (21.06.1938, sayı.46).

Şekil 5.7: Besim Karagülle hakkında defterde yer alan yazı.

Nuri Savuran, (Tokat Müzesi: Tarihi Yapılar, Eski Eserler ve Bölgeleri, Tokat'lı Meşhurlar).

İhlas Suresi Rumi 1341-1339 [1926-1924],
(Mevlevihane Müzesi deposu).

Esmâül Hüsna 1340 [1921-1922].
Ya Hannan, Ya Mennan, Ya deyyan, Ya Süphan,
Ya Burhan, Ya Rahman.
(Mevlevihane Müzesi).

Peygambere Methiye.
1324 [1906-1907]
Ey dipte gömülü ey hayırlı insan.
Sizden, sizin zatınızdan her yer güzelleşmiştir.
Canım feda olsun senin yattığın o kabre.
Onda iffet, cömertlik ve kerem vardır.
Yaratılanların en hayırlısıyla salatü ve selam
olsun.
(H.Erdem dükkanı).

Peygambere Methiye.
Ya Hazreti Fahri Alem (Alemlerin iftaharı)
Aman, [1927].
1. Senin mesajın doğuya ve batıya aşîkârdır.
2. Allah şahit.
3. Eman lafzı senin ismi şerifine müsavidir. Anın
için aşîkın zârî emandır Yarasulallah.
(Mevlevihane Müzesi).

Ortadaki yazı "Hikmetin başı Allah'ın korkusudur. Ayetler bu yazının çevresindedir.
1-Bakara-269: "Yu'til hikmete men yeşâu".
(Hikmeti istediğine verir.)
2-Bakara 1-2:"1.Elif lam mim. 2. Zalikel kitabü lareybe fihi". (Bu, kendisinde şüphe olmayan, muttakiler için yol gösterici olan bir Kitap'tır.)
3-Tha-114: "ve kul rabbi zidni ilmen".
4-Yasin-1-2: "1. Yasin. 2. Vel kur'ânîl hakîm".
Hüküm ve hikmet sahibi Kur'an'a andolsun.
5-Kalem-1: "Nun velkalem".
6-Kehif-65: "ve allemna min ledunna ilmen".
(Mevlevihane Müzesi).

[1926]
Tokat Müzesi.
(Tokat Müzesi deposu).

Hat levhalarının tercümelere Aras Neftçi tarafından yapılmıştır.

Şekil 5.8: Besim Karagülle'nin hat levhaları, (Bilgen, 2013).

5.2.2 Kitap Projesine Katkı Sunan Osman Nuri Savuran

Tokat Müzesi arşivinde ve Karagülle'nin yazdığı deftere büyük katkılar sağlayan bir diğer isim de Osman Nuri Savuran'dır. Savuran, Tokat Müzesi'ne 1944 senesinde atanan ilk mesul memurdur. Bu tarihte aynı zamanda kütüphane ve müze idaresi de birbirinden ayrılmıştır.⁹ Kültür ve Turizm Bakanlığı arşivinde Savuran'ın sicil dosyasına (Şekil 5.9) ve dosyanın içerisinde yer alan müze memurluğuna tayin istek yazısı (Şekil 5.10), müze memurluğuna atanma yazısı ile takdir yazısı (Şekil 5.11) ve vefat bilgisi ile yerine tayin yapılması hususundaki yazı (Şekil 5.12) belgelerine ulaşılmıştır.

Savuran, 1921 yılında Tokat'ta doğmuştur. Küçükken çiçek salgını nedeniyle sol gözü kör olan Savuran, o yıllarda liseye girebilmek için istenen tam sağlık raporundan dolayı ortaokuldan sonra tahsiline devam edememiştir. Onun ilk işi Tokat Halkevi'nde yaptığı kütüphane memurluğudur. Okumayı, araştırmayı seven biri olarak burdaki vazifesinde başarılı olur ve sonrasında 1944 senesinde Tokat Müzesi memuru olarak tayin edilir. 1952 senesinde akrabalarından Semiha Tunçkol ile evlenen Savuran'ın Emre ve Pakize Gülten (Aydın) isimli iki çocuğu olmuştur. Oğlu yaşamını yitirmiş, kızı ise şu anda Adana'da yaşamaktadır (Karşlı, 2013). 1962 yılında ise siroz hastalığı sebebiyle tedavi gördüğü Ankara'da vefat etmiş, Cebeci Asri Mezarlığı'na defnedilmiştir. Tokat Halkevi tarafından yayınlanan "Yeşilirmak" dergisinde ise "Son Kadeh" isimli hikayesi ve "Benim Yeşil Tokadım" adlı şiiri yayınlanmıştır. Ayrıca 1956 senesinin Ekim ayında "Türkiye Müzeleri Fevkalade Sayısı" çıkaran "Bilgi" dergisinde "Tokat Müzesi" ile ilgili yazısı çıkmıştır. Çalışma kapsamında Savuran ile ilgili araştırmalar yapıldığı esnada tanışılan "Tokat Haber Gazetesi" yazarlarından Hami Karşlı'nın, görüşme neticesinde, gazetede 06.03.2013 tarihinde "Osman Nuri Savuran" başlıklı yazısı yayınlanmıştır [1].

Yine 1995 yılında vefat eden gazeteci- yazar ve sendikacı Kemal Sülker'in "Savaş Yıllarında Bir Sürgün" isimli eserinde Savuran'dan bahsetmektedir (Karşlı, 2013). Savuran'ın 1945-1946 yıllarında Tokat'ta sayıca çok olmayan entellektüel bir kesimin

---

⁹ Karagülle M. B. ve Savuran O. N. (1931-1955), *Tokat Müzesi: Tarihi Yapılar, Eski Eserler ve Bölgeleri, Tokat'lı Meşhurlar*, Yayınlanmamış monografi çalışması, Tokat Müzesi, Tokat.

içinde bulunduğunu ifade eden Sülker tanıdığı süre zarfında samimi olduğu Savuran ile ilgili şu ifadeleri aktarmıştır (Sülker, 1986, s. 140):

"Bir gün Nuri Savuran müze eşyalarından önemli gördüklerini şöyle sıraladı: Hint kumaşından Türk tipi işlemeli entari, Osmanlı sanatının eşi az bulunur zarif kakmalı bir kutu, sanat değeri çok yüksek çakmaklı tüfekler, 830 parçalık ayırımı yapılmış sikkeler koleksiyonu, bunlar arasında eski Yunan ve Roma devrinin az bulunur parçaları bu işten anlayanları adeta sarhoş eder. Biz bunlarla övünürüz."

Sicil No. 13523

Görevi

 <p>Ans dilinden başka bildiği lisanslarda iktidar derecesi</p>	Sosyal durumu					İlmî durumu			
	Adı	Osman Nuri					İlk öğrenimi nerede yapmıştır?	Tokat İsmi Keleş Okulu	
	Soyadı	Savuran							
	Doğduğu yer ve yıl	337 Tokat							
	Babasının adı	Ali Rağıp					Orta öğrenimi nerede yapmıştır? Bıtmıyese hangi sınıfa kadar okumuştur? diplomasının tarihi?	Tokat Ortaokulu Diploma No: 341 25/9/	
	Ulus	Türk							
	Evlidir evli ise evlendiği tarih	---							
	Çocuklarının sayısı y şları görevi veya evli bulunmalarının sayısı	---					Yüksek öğrenimi nerede yapmıştır? Bıtmıyese hangi sınıfa kadar okumuştur? Diplomasının tarih ve numarası?	---	
	Sahibinin ve ailesinin mülkü ve geliri var mıdır?	Ailenin pek az istifadeli arazisi vardır							
	Geçirdirmeye borçlu olduğu aile	Babası çalışmadığına göre 7 nüfuslu bir aile							
Yazdığı ve çevirdiği eserler	---								

Bu'undugu görevler

Görevinin adı	Avlğı	Başladığı tarih	Avrıldığı tarih	Ayrılmasının sebebi	Gün	A
Tokat Halkevi Kütüphane me.	30 L.üç	28/6/939	30/9/941	Silah altına	2	3
Tokat Halkevi Kâtipliği	30 "	1/8/943	1/2/944	Müze memurluğuna		6
Tokat Müzesi memur adayı	15 L.	27/1/944	30/8/944	Asalet tasdiki	3	7
Tokat Müzesi memurluğu	15 L.	31/8/944	15.1.1944	Tufo		
" " "	20 L.	16.1.1944				
" " "	25	19/1/1950	18/1/1950			
" " "	30	24.XI.1955				

24/5/1982 tarihinde vefat etmiştir.

Şekil 5.9: Osman Nuri Savuran'ın 904 numaralı, 13523 no kayıtlı sicil dosyası. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

T. C.

TOKAT VİLÂYETİ
Maarif Müdürlüğü
Zat İş. BÖLÜMÜ

23 Mart 1943

Hulâsa : Nuri Savuran'ın mü-
ze memurluğuna tayini Hk.

Sayı 15/4725

Maarif Vekilliği :
Antikite ve Müzeler Müdürlüğüne

A N K A R A

Eki

5

17/9/943 Gün ve 403/1323 sayılı buyruk karşılığıdır:
Valiliğimiz müzesi için verilen onbeş lira maaşla kadroya des-
yası ekli Ortaokul mezunlarından Nuri Savuran taliptir. Yapılan tetkik
ve araştırmalar neticesinde bir gözünün kör olmasına rağmen bu işlere
çok meraklı kıymetli sever çalışkan dürüst ve askerliğini de bitirmiş
olduğu anlaşıldığından namzet olarak tayinine müsaadeleri yüksek say-
gılarımla arz olunur.

Tokat
Maarif Müdürü
Abdullah Atal

Numara	2187
	27 Mart 1943
	Antikite ve Müzeler

Hangi Bölümün işine karşılık olduğu yazılmalıdır.

Şekil 5.10: Osman Nuri Savuran'ın 904 numaralı dosyasında bulunan müze memurluğuna tayin istek yazısı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Antikiteler ve Müzeler Müdürlüğü
Sayı: 403/904

Ankara, 1 / 1944
Özet: 8 11/1944

Vekillik Makamına

Tokat Maarif Müdürlüğü 23/XII/1943 tarih ve 15/4725 sayılı yazı ile 15 lira aslı maaşlı Tokat Müze memurluğuna evraki müsbitesi iliş orta okul mezunu Nuri Savuran'ı inha etmektedir.

Nuri Savuran'ın 3656 sayılı kanunna göre 15 lira aslı maaşlı Tokat Müze Memurluğuna namzet olarak tayini yüksek tasviplerine arz olunur.

Kabul
Zatışleri Müdürlüğüne
31/XII/1943
Maarif Vekili a
Abdullah Fırat

Antikiteler ve Müzeler
Müdürü
H. Kasay

T. C.
Tokat Vilâyetİ
Maarif Müdürlüğü
Zat İş. Bölümü

Sayı: 4867
5-1958

8 Ağustos 1944
-194

Hulasa: Müze memuru Nuri Savuran'ın asaleti Hk.

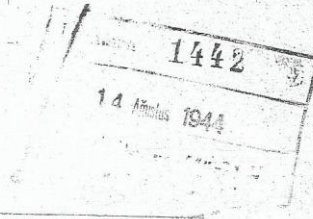
Maarif Vekilliği Yüksek Makamına

31/12/1943 Tarih ve Antikiteler ve Müzeler Müd.403/904 sayılı buyruklarınızla Tokat müze memurluğuna 15 lira aslı maaşla namzet olarak tayin edilen Nuri Savuran namzetlik müddetini ikmal etmiş ve bu müddet içinde vazifesini üstün derecede başardığı görülmüştür.

Asaletinin tastiki yüksek tasviplerinize saygılarımla arz olunur.

Tokat Valisi N.
Neçip Soydan

N. Soydan

Y.A.
Büyük Bülümün sayısına karşılık olduğu yazılması rica olunur.

Şekil 5.11: Nuri Savuran'ın 904 numaralı dosyasında bulunan müze memurluğuna atanma yazısı ve takdir yazısı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

T. C.
Tokat Valiliği
Millî Eğitim Müdürlüğü
Bölümü Zatiîleri
Sayı 261.6314/100

31 Mayıs 1962

Özeti: Tokat Mîze Memuru Nuri Savuran'ın vefat etmiş olduğu ve yerine tayin yapılması Hk.

Millî Eğitim Bakanlığına
(Eski Eserler ve Müzeler)

Tokat Mîzesi Memuru Nuri Savuran'ın, tedavi için gönderildiği Ankara Nüma-
hastahanesinde 24/5/1962 tarihinde vefat etmiş olduğu öğrenilmiştir.
İçinde tarihi, mimari ve etnoğrafik eserleri ile çevresinde anıtları çok bu-
lunan Tokat Mîzesine mütehassıs bir Müdür veya Memurun tayinine, bu mümkün olmadığı
takdirde Valiliğimizce tayin yapılmak üzere bu göreve kaç liralık kadro verileceği-
nin bildirilmesine müsaadelerinizi saygı ile arz ederim.

Se.

ESKİ ESERLER VE MÜZELER	
Müdürlüğü	
Tarih	5 Haziran 1962
Numarası	2348

Hakkı Albayrakoğlu
Tokat Valisi

İE. 30/5/1962

Hangi yazıya karşılık olduğunun yazılması rica olunur.

Şekil 5.12: Nuri Savuran'ın 904 numaralı dosyasında bulunan vefat bilgisi ile yerine tayin yapılması hususundaki yazı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

5.2.3 Eserin Tanıtımı ve İçeriği

1929 yılında hazırlıklarına başlanan defteri, Mehmet Besim Karagülle 1931'de yazmaya başlamıştır. Daha sonra Karagülle'nin 1938'de vefatının ardından 1944 senesinde müze memuru olan Osman Nuri Savuran da defteri yazmaya devam etmiştir. Defterin ismi "Tokat Müzesi: Tarihi Yapılar, Eski Eserler ve Bölgeleri, Tokat'lı Meşhurlar" olarak belirlenmişken, aynı zamanda Tokat Müzesi arşivinde bilinen bu adı dışında "1930-1950 Yılları arası Envanter Kayıtları" şeklinde de ifade edilmektedir. Defter günümüze kadar yayınlanmamıştır.

Tokat Müzesi arşiv odasında bulunan defterin fiziki özelliklerine değinmek gerekirse; defter (Şekil 5.13) 44x32 cm ebatlarında, mukavva üzerine siyah cilt bezi kaplıdır. Defterde kopuk sayfa bulunmamasına rağmen şu anda oldukça yıpranmış bir vaziyettedir. Sayfalarda yırtılmalar, yazılarda silinmeler ve eskiz kağıdına çizilip sonrada deftere eklenen plan çizimlerinde de yırtılmalar söz konusudur. Bu husus çalışma yaparken de defterin incelenmesini oldukça güçleştirmiştir. Sayfalarının taranmasının mümkün olmadığı defter 105 yapraklıdır. 210 sayfanın 25 sayfası boş bırakılan deftere, başka not kağıtlarına yazılan notlar, yapıştırılan fotoğraflar ve yapılan çizimler de eklenmiştir. Defter sayfası dışında 76 tane farklı büyüklüklerde not kağıdı defter sayfalarının arasına ya da üstüne yapıştırmak suretiyle eklenmiştir. Bu not kağıtlarının 46 tanesinde yapıların plan çizimleri, 15 tanesinde sadece yazı, 6 tanesinde yapıların fotoğrafları, 4 tanesinde yapıların perspektif çizimleri, 3 tanesinde hem yazı hem fotoğraf, 1 tanesinde fotoğraf ve çizim, ve diğer 1 tanesinde yazı ve çizim mevcuttur. Sayfaları çok yıpranmış, ve bir çok yeri yırtılmış olmasına rağmen kopuk sayfa bulunmamaktadır. Deftere yapılarla ilgili 317 fotoğraf eklenmiştir. Bunun dışında sadece bir defter sayfasında 1 tane perspektif çizim mevcuttur. Deftere daha sonradan 150'ye kadar sayfa numaraları verilmiştir. Defterde 150.sayfadan sonra 41 sayfa boş bırakılmış, ve daha sonra yazılan sayfalarda herhangi bir sayfa numarası belirtilmemiştir. Boş sayfalardan sonra 16 sayfalık bir metin kısmı daha mevcuttur.

Defter ilk olarak 1 Eylül 1931 senesinde Karagülle tarafından belli bir sistematik kurgu gözetilerek yazılmaya başlanmıştır. Fakat bu durum defterin Karagülle tarafından tamamlanmamasıyla eserin tümüne hakim olamamıştır. Savuran'ın bu kurgu haricinde deftere notlar alması, ilaveler yapması ve defter dışında birçok

sayfanın ve metnin yer alması defteri karmaşık hale getirmiş, ve bu karmaşık yapısından dolayı da defter bu zamana kadar yayınlanamamıştır. Bazı araştırmacı ve akademisyenler¹⁰, çalışmalarını hazırlarken Tokat Müzesi arşiv taramaları neticesinde ulaştıkları bu eserden yararlanmışlardır. Deftere fotoğrafları kendi de defterin önsözünde ifade ettiği gibi Savuran eklemiştir. Fakat özellikle 1930'lu yıllara ait fotoğraflar Foto Yıldız'ın sahibi Osman Nuri Savuran (Şekil 5.14) tarafından çekilmiştir.

Defterde sadece Tokat il merkezinde yer alan tarihi yapılar değil, aynı zamanda ilçelerde yer alan yapılar da bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir:

Pazar ilçesinde yer alan Selçuklu eseri olan Pazar Hanı (1237), İlhanlı eserlerinden biri olan Cuma Camii (1336) ve Osmanlı dönemine ait Hacı Sinan Camii (1542) hakkında hem Karagülle, hem de Savuran defterde not almıştır. Her üç yapı için de Karagülle plan çizimleri yapmıştır.

Turhal ilçesinde; öncelikle hem Karagülle'nin hem de Savuran'ın çalıştığı yapılar, Ertena Beyliği döneminde yapılan Dazya Köyü Camii (1370), Osmanlı döneminde yapılan Ulu Camii (1544), yine bir başka Osmanlı yapısı Şeyh Mustafa Efendi (Kesikbaş) Camii ve Tekkesi (1759), İlhanlı eseri Mehmet Dede Türbesi (1312), bir başka İlhanlı eseri Ahi Yusuf Baba Türbesi (1324) şeklindedir. Sadece Savuran'ın not aldığı yapılar ise; Osmanlı dönemine ait Şeyh Şehabettin Türbesi (1758), şu anda günümüzde olmayan Şeyh Mustafa Efendi Hamamı (yapım tarihi belli değil), İlhanlı eseri Ahi Yusuf Hamamı (1315), Turhal Kalesi (yapım tarihi belli değil) şeklindedir.

Erbaa ilçesindeki yapılara ise sadece Nuri Savuran defterde değinmiştir. Bunlar; Erbaa Köyü İçindeki Harabeler ve Osmanlı dönemine ait Sonusa Kurşunlu Camii (1487)'dir.

Zile ilçesindeki yapılara da sadece Nuri Savuran değinmiştir. Bu yapılar Osmanlı dönemine ait Hacı İshak Camii (1475), Selçuklu yapılarından biri olan Ulu Camii (1267), yine Osmanlı dönemi eseri olan Hasan Ağa Mektebi (1498) ve Roma dönemine ait Zile Kalesi şeklindedir.

---

¹⁰ Ersal Yavi "Tokat" eserini hazırlarken, Nuri Seçgin "Tokat'taki Türk Mimari Eserleri" adlı tez çalışmasını hazırlarken yayınlanmamış bu defteri referans kaynak olarak çalışmalarında göstermişlerdir.

Niksar ilçesindeki yapılar hakkındaki tüm bilgileri de deftere Nuri Savuran aktarmıştır. Bu yapılar Osmanlı dönemi eseri olan Keşfi Camii (1667), Selçuklu yapısı Hacı Çıkrık Türbesi (1182-1183), Selçuklu dönemine ait Kırğızlar Türbesi (yapım tarihi belli değil), Danişment dönemine ait Sunguriye Türbesi (yapım tarihi belli değil), Selçuklu dönemine ait Işık Tekkesi (1291), yine bir başka Selçuklu yapısı Kulak Tekkesi (1182), Çöreği Büyük Tekkesi (1451), Ahmet Gazi Türbesi (12.yy ortası), Niksar Kalesi ve Ladik'te Çeşme.

Artova ilçesinde ise sadece Sulusaray Harabeleri'ne değinmiştir.

Defter sadece tarihi yapılara değinmemiştir. Defterin içeriğinde yer alan başka bir çok bölüm mevcuttur. Defterin içeriğine detaylarıyla şu şekildedir:

-Kitap kapağının iç yüzeyine yapıştırılmış Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 07.03.1947 tarihli emri gereğince Tokat şehrinde korunması gereken anıtlar listesi. (not: anıtlar adı ve kısa notlar şeklinde incelenmiş. Bu kısmı Nuri Savuran 05.05.1947'de deftere eklemiştir.)

- Besim Karagülle ve eser hakkında kısa bilgi. (not:Besim Karagülle'nin vesikalık resmi de yazıya eklenmiştir. Bu kısım 27.01.1944'de eklenmiştir.)

- Yapı No:1 (no:1)

Tokat Meydan Camii-Hatuniye Camii (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.)

- Yapı No:2 (no:2)

Tokat Paşa Hamamı (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmıştır.

- Yapı No:3 (no:3)

Tokat Ali Paşa Camii (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) Bu yapının içinde Ali Paşa Hamamından da bahsedilmektedir.

- Yapı No:4 (no:4)

Tokat Ali Paşa Türbesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmıştır.

- Yapı No:5 (no:5)

Tokat Hacı Turhan Mescidi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.)

- Yapı No:6 (no:6)

Tokat Paşa Hanı (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:7 (no:7)

Tokat Yeşilirmak Köprüsü (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.)

- Yapı No:8 (no:8)

Tokat Vezir Ahmet Paşa Mescit ve Türbesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:9 (no:9)

Tokat Gökmedrese ve Kırk Kızlar (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) Yapının 2 farklı plan çizimleri Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:10 (no:10)

Tokat Acepşir Çeşmesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.)

- Yapı No:11 (no:11)

Tokat Alaca Çeşme (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.)

- Yapı No:12 (no:12)

Tokat Eski Kasaphane Çeşmesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.)

-Yapı No:13 (no:13)

Tokat Şeyh Şehabeddin Çeşmesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.)

- Yapı No:14 (no verilmemiş)

Tokat Musa Bey Çeşmesi (15 Şubat 1944'de Nuri Savuran tarafından deftere eklenmiş.)

- Yapı No:15 (no:14)

Tokat Melik Seyfeddin Türbesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:16 (no:15)

Tokat Acepşir Türbesi (Tarih belirtilmemiş; Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.)

- Tokat Vilayeti Aliyyesine yazılmış bir yazı (Belgenin üstünde 1/3/1932 tarihi var.)

-Yapı No:17 (no verilmemiş)

Tokat Ulu Camii (İlk sayfası yok, ikinci kısım ise Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

31.sırada yer alan; bu kısmın ilk sayfası. Sayfalar karışmış.no'su 25

- Yapı No:18 (no:26)

Tokat Hamza Bey Mescidi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.)

32.sırada yer alan; bu kısmın ikinci sayfası. Sayfalar karışmış.

- Yapı No:19 (no:16)

Tokat Kabili Zade Zaviyesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:20 (no:17)

Tokat Sümbül Baba Türbesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:21 (no:18)

Tokat Pir Ahmet Bey Türbesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:22 (no:19)

Tokat Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:22 (no:20)

Tokat Ali Tusi Türbesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:23 (no:21)

Tokat Çukur Medrese-Yağlıbasan Medresesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:24 (no:22)

Tokat Şeyh Meknun Türbesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:25 (no:23)

Tokat Behzat Camii (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:26 (no:24)

Tokat Seferpaşa Türbesi-Köndekli Baba (Tarih belirtilmemiş; Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:27 (no:25)

Tokat Cami Kebir-Ulu Camii (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.)

20.sırada yer alan; bu kısmın ikinci sayfası. Sayfalar karışmış.

- Yapı No:28 (no verilmemiş)

Tokat Hamza Bey Mescidi (Tarih belirtilmemiş; Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

21.sırada yer alan; bu kısmın ilk sayfası. Sayfalar karışmış.no'su 26

- Yapı No:29 (no:27)

Tokat Nureddin Bin Sentimur Türbesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:30 (no:28)

Tokat Alaca Mescit (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:31 (no:29)

Tokat Abdülmüttalip Tekke, Zaviyesi (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:32 (no:30)

Tokat Tahta kale Hamamı (1 Eylül 1931'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) Tokat'ta Evkafa ait Harap Tahtakale Hamamı başlığında sonra Nuri Savuran tarafından yapının plan çizimi yapılmış.)

- Yapı No:33 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.)

Tokat Sultan Hamamı (13 ekim 1932'de Nuri Savuran tarafından yazılmış.) Sultan Hamamı için Besim K'nın yaptığı plan çizimine 28.02.1935 tarihi atılmıştır.

- Yapı No:34 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.)

Tokat Hisariye Medresesi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:35 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.)

Tokat Garipler Camii (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.) Plan çizimi Nuri Savuran tarafından yapılmıştır.

- Yapı No:36 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.)

Tokat İğneci Baba Tekkesi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- 30.04.1949'da Nuri Savuran tarafından daktilo yazısı şeklinde ilave edilmiş. Notun başlığı "Tokat Tekke ve Türbelerinin Ziyaret Günleri ve Ziyaret Sebepleri"

- Yapı No:37 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.)

Tokat İvaz Paşa Camii (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.) Plan çizimi Nuri Savuran tarafından yapılmıştır.

- Yapı No:38 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.)

Tokat Uzun Sehi Çeşmesi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:39 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.)

Tokat Voyvoda Hanı (Taşhan) (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:40 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.)

Tokat Kazancılar Mescidi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)
Plan çizimi Nuri Savuran tarafından yapılmıştır.

- Yapı No:41 (no verilmemiş) / not: Pazar İlçesi Yapısı

Pazar Hanı (Tarih belirtilmemiş; Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:42 (no:31) / not: Turhal İlçesi Yapısı

Turhal Dazya Köyü Camisi (Tarih belirtilmemiş; Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.)

- Yapı No:43 (no:33)/ not: Turhal İlçesi Yapısı

Turhal Mehmet Dede Türbesi (10 Mart 1932'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) Yapıya ait 2 farklı plan çizimi mevcut. Birisi Besim K. tarafından yapılmış, diğeri ise Nuri Savuran tarafından Turhal Mehmet Baba Türbesi plan çizimi olarak bu yapının olduğu kısma eklenmiş.

- Yapı No:44 (no:34) / not: Turhal İlçesi Yapısı

Turhal Ahi Yusuf Baba Türbesi (10 Mart 1932'de Besim Bey tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) Yapıya ait 2 farklı plan çizimi mevcut. Birisi Besim K. tarafından yapılmış, diğeri ise Nuri Savuran tarafından Turhal Ahi Yusuf Türbesi plan çizimi olarak bu yapının olduğu kısma eklenmiş.

- Yapı No:45 (no:35) / not: Turhal İlçesi Yapısı

Turhal Ulu Camii (10 Mart 1932'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) Yapıya ait 2 farklı plan çizimi mevcut. Birisi Besim K. tarafından yapılmış, diğeri ise Nuri Savuran tarafından Turhal Ulu Camii planı belirtilmiştir; Nuri Bey aynı sayfaya Turhal Büyük Köprü planını da çizmiştir.

- Yapı No:46 (no:36) / not: Pazar İlçesi Yapısı

Pazar Cuma Camii (10 Mart 1932'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:47 (no:37) / not: Pazar İlçesi Yapısı

Pazar Hacı Sinan Camii (10 Mart 1932'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.) plan çizimi Besim K. tarafından yapılmış.

- Yapı No:48 (no:38) / not: Pazar İlçesi Yapısı

Pazar Hanı (10 Mart 1932'de Besim K. tarafından yazılmış, Nuri Savuran'ın eklemeleri var.)

- Yapı No:49 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.)

Tokat Merkeze Bağlı Avlunlar Kasabası Camili Köyde Camii (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:50 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Erbaa İlçesi Yapısı

Erbaa Sonusa Kurşunlu Camii (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.) Bu yapıyı incelediği kısımda hamam yapısından da bahsetmiştir.

- Yapı No:51 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Niksar İlçesi Yapısı

Niksar Ladik'te Çeşme (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:52 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Zile İlçesi Yapısı

Zile Hacı İshak Camii (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.) Yapıya ait Savuran'ın çizdiği perspektif görünüşü Nuri Savuran tarafından bu kısma eklenmiştir.

- Yapı No:53 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Zile İlçesi Yapısı

Zile Hasan Ağa Mektebi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.) Yapıya ait Savuran'ın çizdiği perspektif görünüşü Nuri Savuran tarafından bu kısma eklenmiştir.

- Yapı No:54 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Niksar İlçesi Yapısı

Niksar Keşfi Camii (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:55 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Niksar İlçesi Yapısı

Niksar Ahmet Gazi Türbesi ve Kale (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- “Niksar Kazasında Mevcut Tarihi Kıymeti Haiz Eski Eserlerden Muhafazası Gerekli Olanların Adlarıyla Mahal ve Evsafını Gösterir Listedir” adlı bir metin belgesi Nuri Savuran tarafından eklenmiştir.

- “Niksar’ın Kısa Tarihçesi” adlı bir metin belgesi Nuri Savuran tarafından eklenmiştir.

- Yapı No:56 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Niksar İlçesi Yapısı
Niksar Hacı Çıkrık Türbesi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:57 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Niksar İlçesi Yapısı
Niksar Işık Tekkesi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:58 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Niksar İlçesi Yapısı
Niksar Kulak Tekkesi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:59 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Niksar İlçesi Yapısı
Niksar Çöreği Büyük Tekkesi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:59 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Niksar İlçesi Yapısı
Niksar Kırgızlar Türbesi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:60 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Niksar İlçesi Yapısı
Niksar Sunguriye Türbesi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:61 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Zile İlçesi Yapısı
Zile Ulu Camii (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

Bu yapıyı ele alırken Nuri Bey ayrıca Zile’deki İlbaşıoğlu Camisinden de bahsetmiş, bu camiye ait çalıştığı perspektif görünüşünü de bu kısma eklemiştir.

- Yapı No:62 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Zile İlçesi Yapısı
Zile Kalesi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:63 (Nuri Savuran eklediği için no verilmemiş.) / not: Turhal İlçesi Yapısı
Turhal Kalesi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Tarihi Harabeler

“Tokat Gümenek (Comana Pontica), şehrin 10 km kuzey doğusunda başlıklı” kısım (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:64

Tokat Kalesi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

Bu bölümün başına “Anadolu’da Türk Abideleri”nden naklen notu eklenmiştir.

- Artova İlçesi “Sulusaray Harabesi” başlıklı kısım (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Erbaa İlçesi “Erbaa Köylerinde Harabeler” başlıklı kısım (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- “Tokat Yakınında Kazova” başlıklı kısım (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Bu kısımdan sonra Besim Karagülle’nin 28/02/1935’de çizdiği hangi hamama ait olduğu belirtilmemiş bir plan çizimi mevcuttur.

- Hamam çiziminin ardından ise Nuri Savuran’a ait olan tarih atılmamış ve hangi türbeye ait olduğu belirtilmemiş bir türbe ya da tekkenin plan çizimi gelmektedir.

- “Merkez Kaza İçinde Göze Çarpan Kümbet ve Mezarlıklar” başlıklı kısımda ise; (Tarih 1945 olarak belirtilmiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

Bu kısımda Savuran 4 yapı incelemiştir. Bunlar sırasıyla:

- Yapı No:65 “Erenler mezarlığında tipik bir kümbet” başlıklı yapı

- Yapı No:66 “Dokuz Taşlar semtinde Murad (Sevdekar) Türbesi” başlıklı yapı

- Yapı No:67 “Dokuz Taşlar semtinde Cüneyt Kabristanı (Sancı Tekkesi) başlıklı yapı

- Yapı No:68 “Ali Paşa Camii yanında doğu cihetinde caddeye yakın bir kümbet (Bulhaç Hatun) Türbesi (rivayet)” başlıklı yapı

- “Kasaba İçinde Bazı Hamamlar” başlıklı kısımda ise; (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

Bu kısımda Savuran 4 yapı incelemiştir. Bunlar sırasıyla:

- Yapı No:69 Şehre Küstü Hamamı (Nuri Savuran tarafından yapının plan çizimi bu kısma eklenmiş.)

- Yapı No:70 ay Hamamı
- Yapı No:71 Küçük Hamam (ekenli Hamamı)
- Yapı No:72 Huru Hamamı
- Bu kısmın devamında gelen sayfada ise Nuri Savuran 5 yapıyı incelemiştir. (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Bunlar sırasıyla:

- Yapı No:73 Soğukpınar Camii
- Yapı No:74 Kaya Camii
- Yapı No:75 Develik Hanı
- Yapı No:76 Düdük Ağası Mescidi
- Yapı No:77 Tokat Kmbed Tepede Mescit Harabesi
- “Tokat Eski Konak Tiplerinden” başlıklı kısımda ise; (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

Yapı No:78 Nuri S. bu bölümde Tokat Huru Mahallesinde yer alan Yağcıoğulları Evi hakkında bilgi vermektedir.

- Bu sayfada ise; (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

4 yapı incelenmiştir. Bunlar sırasıyla:

- Yapı No:79 “ekenli Mah. Hamza Bey Mescidi zerindeki Barok Bina” başlıklı yapı (Nuri Savuran tarafından yapının plan çizimi bu kısma eklenmiş.)
- Yapı No:80 “Aynı Mahallede Esas Karakteri Değişmemiş Bir Türk Evi” başlıklı yapı
- Yapı No:81 “Yine Aynı Mahallede Tipik Bir Türk evi (Ali Duruoş Evi)” başlıklı yapı
- Yapı No:82 “şimdiki (945) Kadınlar Cezaevi Eskiden Mevlevihane Denilen Bina” başlıklı yapı
- Bu kısımda ise 2 han yapısını incelemiştir. (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

Bunlar sırasıyla:

- Yapı No:83 Yağcıoğlu Hanı

- Yapı No:84 Sulu Han

- “Tokat Eski Konak Tiplerinden” başlıklı kısımda ise; (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Yapı No:85 Latifoğlu Konağı

Bu kısımda ayrıca;

- Yapı No:86 Marisa Hamamı (Ardala Sok.) yapısından da bahsetmiş ve yapının perspektif görünüşünü çizmiştir.

- Bu kısımda boş bir sayfa yer almaktadır.

- Bu kısımda Tokat şehrinin panoramik fotoğraflarıyla beraber “Tokat Şehri” başlıklı metin yazılmıştır. (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.)

- Bu kısımda da “Tokat Şehri” başlıklı metin devam etmiştir.

- Bu kısımda da “Tokat Şehri” başlıklı metin devam etmiştir.

- Yapı No:87

Tokat Gündük Minare (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış.) plan çizimi ve yapının dış cephesine ait görünüş çizimi Nuri S. tarafından yapılmıştır.

- Yapı No:88

Develik Hanı (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış)

Yapının sadece ismi eklenmiş, yapıyla ilgili hiç bir bilgi verilmemiştir.

- Yapı No:89

Tokat Takyeciler Camii ve Bedestenler (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış)

Takyeciler Camii plan çizimi Besim Karagülle tarafından 21/02/1935’de yapılmış ve belgeye eklenmiş.

- Yapı No:90

Tokat Bedestenler (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış)

Bedestenler plan çizimi Besim Karagülle tarafından 21/02/1935’de yapılmış ve belgeye eklenmiş.

- Yapı No:91

Tokat Pervane Hamamı (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış)

Pervane Hamamı plan çizimi Besim Karagülle tarafından 28/02/1935’de yapılmış ve belgeye eklenmiş.

- Yapı No:92

Tokat Mustafa Ağa Hamamı (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış).Mustafa Ağa Hamamı plan çizimi Besim Karagülle tarafından 28/02/1935’de yapılmış ve belgeye eklenmiş.

- Yapı No:93

Tokat Genç Mehmet Paşa Camii ve Medresesi (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış)

- “Tokat Bibliyografyası” başlıklı kısımda Nuri Savuran Tokat’ın adı geçen eserlerin sayfa no’ları menşelerini yazmış.

- “Tokat Müzesinde Önemli Yapı ve Mezar Kitabeleri” başlıklı yazısında Nuri Bey’in bazı mezar taşlarına ait çizimleri de var.

- Bu kısımda boş bir sayfa yer almaktadır.

- Bu kısımda Nuri Savuran içindekiler listesi hazırlamıştır. Bu listedeki başlıklar:

- Cami, mescit

- Hamam

- Tekke, türbe, zaviye

- Han, Hamam

- Medrese

- Köprü, çeşme

- Bedestenler

- “Tarihinde Evkaf ve Maarif Arasında Devir Vaziyeti” başlıklı kısımda Nuri Savuran bazı yapıların yanına E ve M harfleri koymuştur. Ama bu kısmın üstü çizilerek yanlış notu eklenmiştir.

- Bu kısımda Turhal'da yer alan iki yapı incelenmiştir. (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış)

Bunlar sırasıyla:

- Yapı No:94 / not: Turhal İlçesi Yapısı

Şeyh Mustafa Ef (Kesikbaş) Camii ve Tekkesi (yapının plan çizimi Savuran tarafından yapılmıştır.)

- Yapı No:95 / not: Turhal İlçesi Yapısı

Şeyh Mustafa Ef Hamamı (yapının plan çizimi Savuran tarafından yapılmıştır.)

- Bu kısımda Turhal'da yer alan iki yapı incelenmiştir. (Tarih belirtilmemiştir; Nuri Savuran tarafından yazılmış)

Bunlar sırasıyla:

- Yapı No:96 / not: Turhal İlçesi Yapısı

Ahi Yusuf Hamamı (Eski Hamam) (yapının plan çizimi Savuran tarafından yapılmıştır.)

-Yapı No: 97 / not: Turhal İlçesi Yapısı Şeyh Şehabüttin Türbesi (yapının plan çizimi Nuri Bey tarafından yapılmıştır.)

- Bu kısımdan sonra 20 sayfa arkalı önlü boş bırakılmıştır. (sayfalara numara verilmiştir. 73.sayfadan 93.sayfa da dahil olmak üzere sayfalar boştur.

- 93.sayfadan sonra gelen sayfada Nuri Savuran Tokat'lı Ali Talat Bey'den bahsetmiştir.(20/08/1946)

- Bu kişinin bahsinden sonra gelen her üç sayfada ise Nuri Savuran "Gazi Osman Paşa"dan bahsetmiştir. Bu sayfalara eklenmiş Nuri Savuran ve Feridun Fazıl adlı şahsiyete ait iki yazışma metni yer almaktadır.

- Nuri Savuran Tokat'lı Kani isimli bir şahıstan bahsetmiştir.

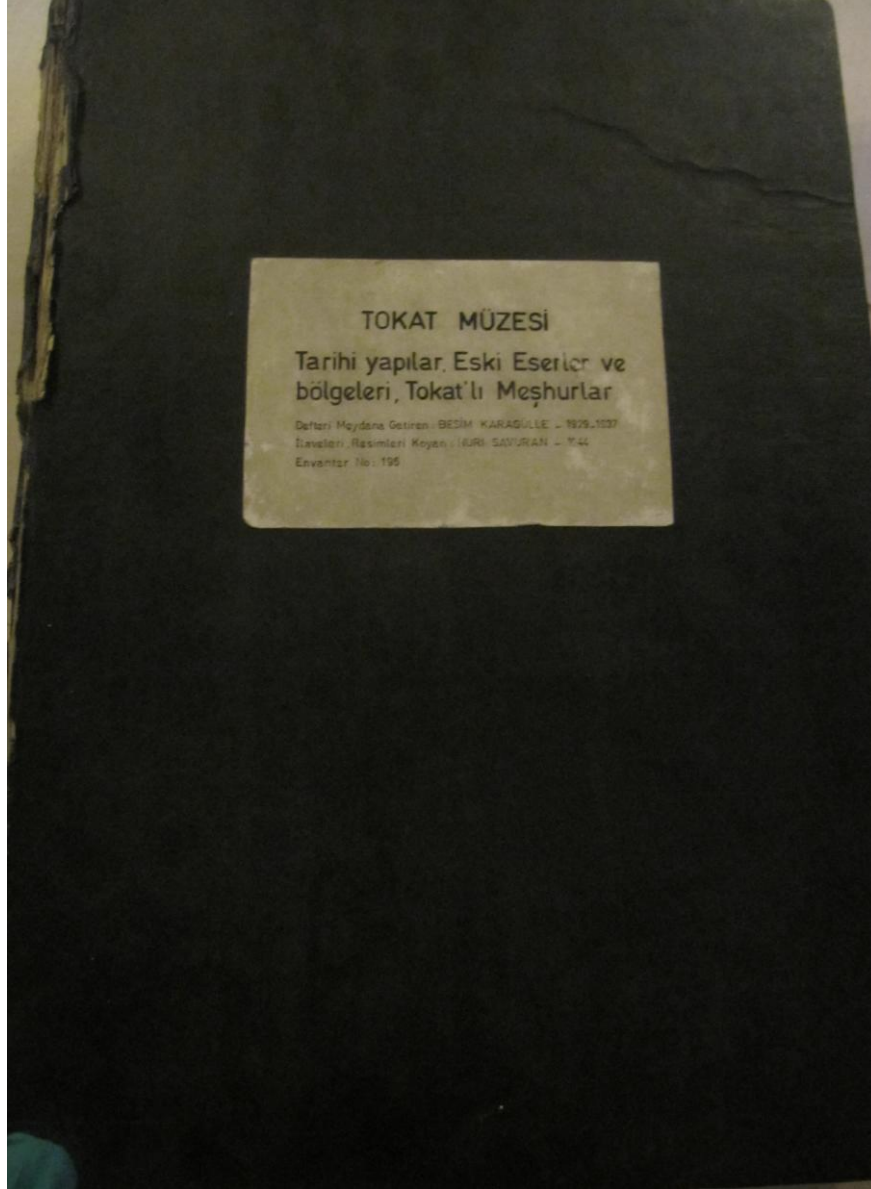
- Nuri Savuran bu şahsın bahsinden sonra gelen iki sayfada ise "Tokat Büyükleri" "Tokat Şeyhülislamı" başlıkları altında bazı şahıslar hakkında bilgi vermiştir.

- Bu bölümü takip eden iki sayfada ise "Tokatlı Alimler" başlığı altında şahıslar hakkında bilgi vermiştir.

- "Tokat Müzesi Tarihçesi" adlı yazıyı Nuri Savuran eklemiştir.

- “Kazalardaki Eserler” başlığı altında içindekiler listesi eklemiştir. Ayrıca bu kısma da kazalarda yetişen “Büyükler” başlığı altında şahısları incelemiştir.
- Bu kısımda “Uzun çarşılı oğlu İsmail Hakkı’nın kitabeler adlı eserinde olup da buraya sonradan ilave edilenlerden bazıları” başlığı atarak eserde bahsi geçen yapıların isimlerini vermiştir.
- İçindekiler listesine bu kısımda da devam etmiştir.
- Bu listeden sonra tek bir sayfa şeklinde Besim Karagülle de içindekiler listesini deftere ilave etmiştir.
- En son sayfada ise 1988’de Müze Müdürlüğü görevini yapan Birsal Özcan’ın defterle ilgili kısa bir notu vardır.

Bu kısımdan sonra defter son bulmaktadır.

Şekil 5.13: Tokat Müzesi: Tarihi Yapılar, Eski Eserler ve Bölgeleri, Tokat'lı Meşhurlar” (Karagülle & Savuran, 1931-1955).
Yayınlanmamış monografi çalışması.

Şekil 5.14 : Foto Yıldız reklam ilanı, Yeni Tokat Gazetesi (30.08 1933, Sayı 1).

5.2.4 Eserde Tokat İl Merkezinde Değınilen; Günümüzde Var Olan Yapılar, Mevcut Durumları ve Değırlendirmeleri, Günümüzde Var Olmayan Yapılar ve Değırlendirmeleri

5.2.4.1 Günümüzde Var Olan Camiler ve Mescitler

1. Tokat Garipler Camii

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Garipler Camii:

Besim Karagülle, bu camiyle ilgili hiçbir not almamış ve herhangi bir çizim yapmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Garipler Camii:

Tokat Garipler Camii hakkındaki tüm bilgileri deftere Nuri Savuran aktarmıştır. Tokat Semerkant Mahallesi'nde yer alan caminin yapılışını, H.5- M.11.asrın ikinci yarısı Hicri [1050-1100] olarak tarihlendiren Savuran, yazısında eser hakkında bilgi veren kaynaklardan yararlanmış, ve bunlarla ilgili bilgilendirme yapmıştır. Rıdvan Nafiz ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın eseri olan "Sivas Şehri" adlı kitabın 21.sayfasında yapının Melik Danişmend Ahmet Gazi zamanında yapıldığı bilgisini notlarında aktarmıştır¹. Savuran ayrıca, A.Cemal'in "Tokat" adlı eserinde de bu yapının o dönemde yapıldığından bahsettiğine yazısında dikkat çekmiştir². Semerkant Mahallesi'nde bulunan bu caminin minaresinde tuğla üzerine çini tezyinat olduğu, bunun dışında caminin dıştan mimari estetiğinin olmadığı bilgisini veren Savuran, caminin yapılış tarihi ile verdiği bilgileri desteklemeye yönelik şu cümleleri eklemiştir:

"Danişmend Ahmet Gazi 1071'de parlayıp 1104'de öldüğüne nazaradan H.5 – M.11 asrın 2.ci yarısında yapılmış olmasını inşa tarihi kabul edebiliriz."

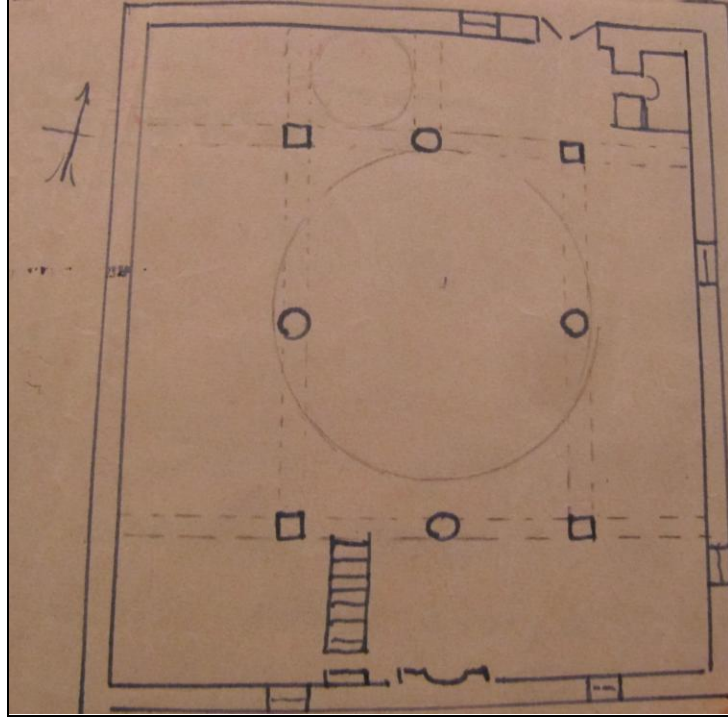
¹ Rıdvan Nafiz ve İsmail Hakkı'ya ait olan "Sivas Şehri" isimli eser Prof.Dr. Recep Toparlı tarafından 2005 yılında yeniden hazırlanmıştır. Eser incelendiğinde sayfa 33 ve 34'de Savuran'ın orjinal eserin 21.sayfasından aktardığı bu hususla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

"Danişmend Gazi'nin Tokat'ta bugün Garipler Camii adı verilen bir caminin olduğu İstanbul eski kayıtlarında, 14. Anadolu vakfiye defterinin 172. Sayfasında görülmektedir. Bu defterdeki 205. Vakfiye Seyyit Ali Paşa b.Seyyit Muhammed Çelebi'nin olup orada (Tokat şehrinin Yazıcık Mahallesi'nde bulunan Danişmend Gazi caminin yüce kubbesi) kaydıyla bu camiden bahsedilmektedir." Toparlı R., Sivas Şehri, Sivas, 2005, s.34-35.

² A.Cemal'in "Tokat" isimli eserinde bu hususla ilgili ifadeler şöyledir:

"Danişmend Gazi'nin elyevm Tokat'ta (Garipler Camii) namı verilen bir camii olduğu son zamanlarda anlaşılmıştır." Cemal A., Tokat, 1932, s. 22-23.

Savuran yapının plan çizimini ve fotoğrafını ekleyerek metnini sonlandırmıştır.

Şekil 5.15: Garipler Camisi plan çizimi 1/200 ölçek, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.16: Garipler Camii güneyyüzü 945, (Savuran, 1931-1955).

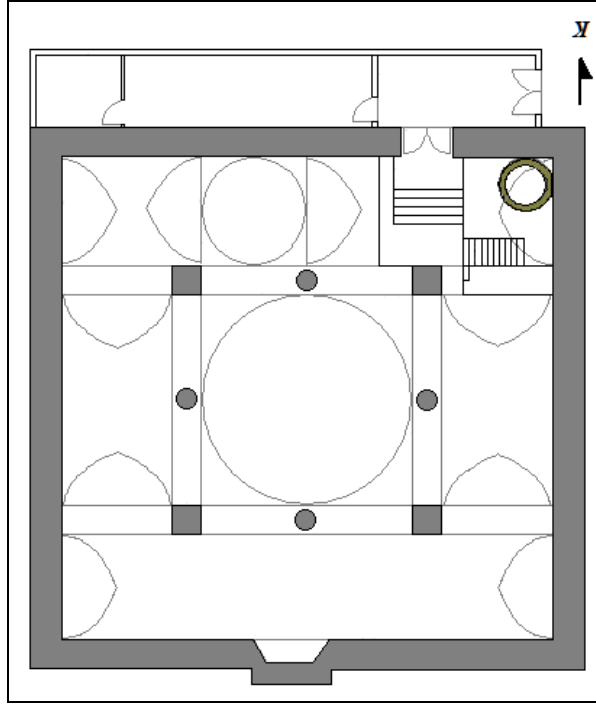
Günümüzdeki Garipler Camii:

Tokat Semerkant Mahallesi'nde bulunan (Şekil 5.17), diğer bir adıyla Melik Gazi Camii olarak da bilinen yapı Tokat'ın kitbesiz eserlerinden biri olup ayrıca en eski camisidir (Akın, 2009, s. 34). Caminin 1074 yılında Danişment Ahmet Gazi tarafından yaptırıldığı 14. Anadolu vakfiye defterlerindeki³ kayıtlarda mevcuttur (Tunca, 2000, s. 45). Cami inşa edildiği dönemden bu zamana değişikliklere uğramıştır. Özellikle tabiat koşullarından yükselen zemin seviyesinin aşağısında kalan camiye üç basamaklı merdivenle inilmektedir. Yapıdaki değişiklik plan şemasını etkilememiştir (Aksulu, 1994, s. 34). Kareye yakın dikdörtgen plan şemasına (Şekil 5.18) sahip olan camiye, kuzeydoğu köşesine eklenmiş abdestlikten geçilerek ulaşılmakta olup, yapı iç mekanı güney, kuzey ve doğu cephelerde alt sıradakiler daha büyük olmak üzere üç sıra dikdörtgen çerçeveli mazgal pencereler ve kubbesinde bulunan dört pencere ile aydınlatılmaktadır (Gündoğdu v.d., 2006, s. 29), (Şekil 5.19).

Şekil 5.17: Garipler Camisi konumu gmap uydu fotoğraftan işlenerek. (Bilgen, 2013).

³ Hacı Seyyid Ali Paşa'nın "Mücedded Anadolu Rab-ı Aşar" isimli 600 no'lu defterde kayıtlı H.1022 [1604] tarihli vakfiyesinde, Yazıcık (Pazarcık) Mahallesi'ndeki Garipler Camisi'nin Danişment Ahmet Gazi tarafından inşa ettirildiği belirtilmektedir.

Şekil 5.18: Garipler Camisi plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

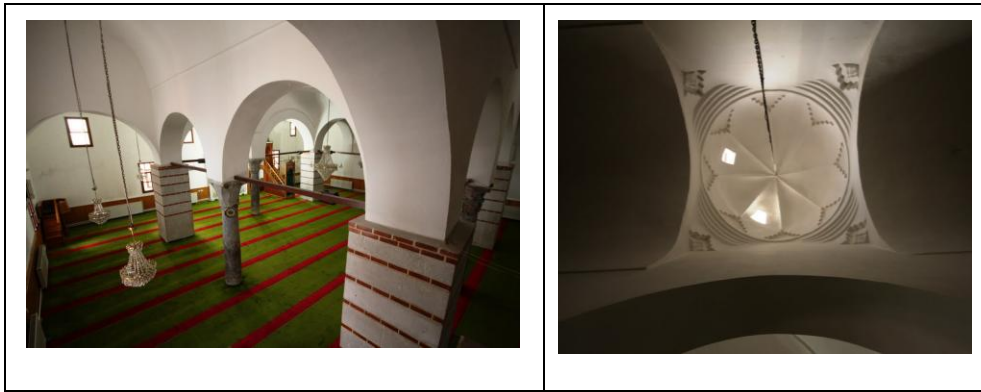
Şekil 5.19: Garipler Camisi güneydoğu cephesi, (Erdem, 2011).

Giriş kısmının solunda kare planlı minare kaidesine sahip olan caminin minaresi orjinal olup 11.yy Türk tuğla işçiliğinin ender örneklerinden kabul edilmektedir (Mercan, 2003, s. 118), (Şekil 5.20). Caminin minare gövdesinde hem sırlı hem de sırsız tuğlaların kullanılışı ile özellikle yeşil sırlı tuğlaların da uygulandığının görülmesi minarenin 13.yy sonunda eklenmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir (Akın ve Özen, 2013, s. 11). Yapıya bu yüzden günümüzde halk tarafından "Yeşil Minareli Camii" olarak da tanınmaktadır.

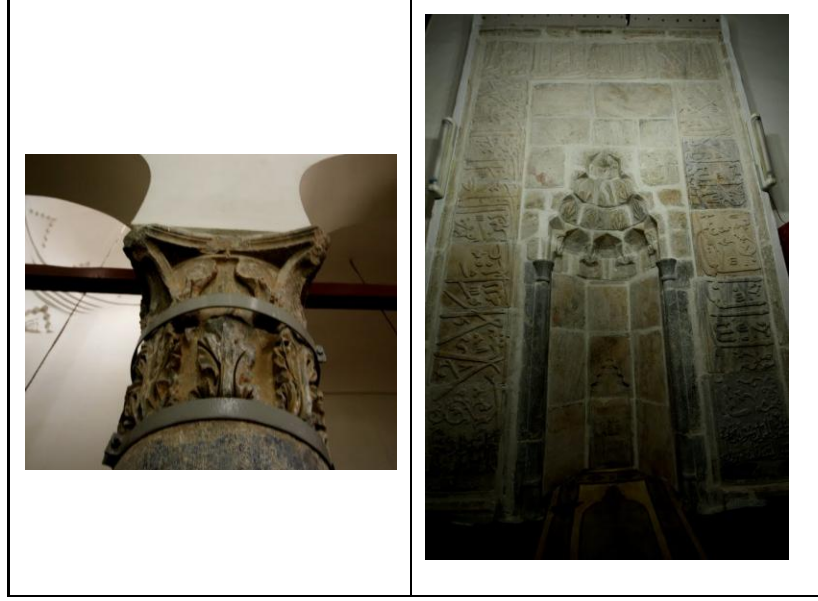

Şekil 5.20: Garipler Camisi minaresi, (Bilgen, 2013).

İç mekanda ortada dört kalın paye ve bunların aralarında bulunan dört sütun üzerine basık kemerlerle oturan pandantif geçişli bir kubbe ve bu kubbeyi kuşatan beşik tonozlar görülmektedir. Caminin kuzey bölümündeki uzun beşik tonozlu örtü, ortadaki 3.50 m. çapındaki sekiz dilimli kubbeye ikiye bölünmüştür (Gündoğdu v.d., 2006, s. 29), (Şekil 5.21). Sonradan doğu ve batı kısımlarına kadınlar mahfili eklenen yapının iç mekandaki dört sütunundan üçü sade bir biçimde bırakılmış, fakat kuzey kısımda bulunanın başlığına çeşitli bitkisel motifler işlenmiştir. Ayetel kürsi ile dekoratif bir şekilde çevrelenmiş taş mihrap ise restorasyon çalışmalarında yağlı boya ile boyandığından dolayı büyük ölçüde özgünlüğünü yitirmiştir (Seçgin, 1993, s. 6), (Şekil 5.22). Caminin ahşaptan yapılmış minberi ise orijinal değildir (Tokat Valiliği, 2010, s. 58).

Şekil 5.21: Garipler Camisi iç mekan ve kubbe, (Erdem, 2011).

Şekil 5.22: Garipier Camisi sütün başlığı ve mihrap, (Erdem, 2011).

Yenileme alışmaları sırasında yapının ana beden duvarları moloz taş ile inşa edilmiş, dış cephe de bu yenileme çalışmalarından ötürü tüm özgünlüğünü kaybetmiştir. Aksulu makalesinde bu durumu şu ifadelerle aktarmıştır (Aksulu, 2013, s. 201):

"Tokat şehrinin, günümüze ulaşmış en erken camii olan Garipier Camii (XI. Yy.) en ağır şekilde, restore edilmenin bedelini dış cephelerine ikinci bir kat daha duvar örülmesi ile ödemiştir. Ayrıca bu yapı için yapılacak bilimsel araştırmalarda yapının değişen lleri ne kadar yanıtıcı olacaktır?"

1992 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan restorasyon çalışmaları neticesinde caminin tabanı eski seviyesine kadar indirilmiş, ve içerisindeki ahşap ilaveler kaldırılmıştır (Mercan, 2003, s. 118). Aksulu 1992 senesinde yapılan bu restorasyon çalışmaları neticesinde yapının onarım görmekten çok daha çok tahrip edildiğini, cami duvarlarının rtlerek oldukça kötü bir şekilde derzlenmiş taşla yeniden kaplandığını, duvar kalınlıklarıyla oynanan caminin i yüzeylerinin imento siva ile sıvandığını belirtmiştir (Aksulu, 1994, s. 34). 2011 yılında ise Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından cami aslına uygun olarak onarımdan geirilmıştir (Akın ve zen, 2013, s. 11).

Değerlendirme:

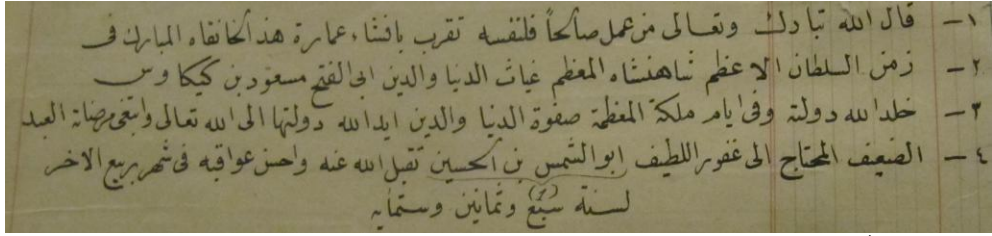
Savuran tarafından yapılan plan çizimi (Şekil 5.15) ile Akın tarafından çizilmiş plan çizimine (Şekil 5.18) bakıldığında caminin plan şemasında önemli değişiklikler görülmemektedir. Yapının giriş kısmına sonradan eklenen ahşap sundurmalı mekanın yanısıra tonoz örtüler, harim kısmına inen merdiven, minare kısmına çıkan merdiven Savuran'ın çiziminde mevcut değildir.

Defterde yapıya ait sadece güney cephesinden çekilmiş bir fotoğrafı bulunmaktadır. Bu fotoğraf (Şekil 5.16) ile günümüzde aynı cepheden çekilmiş fotoğraf (Şekil 5.19) dikkate alındığında, yapı restore edilmesine rağmen caminin özgün halinde beden duvarlarında uygulanan kaba yonu yığma taş tekniği ile kapı ve pencere kenarlarındaki kesme taş kullanımı halen görülmektedir. Minaresi de özgün bir halde günümüze gelen yapının çatısı hem defterdeki resimde hem de günümüzde kiremit kaplıdır. Fakat günümüzde yapının güney cephesinde üst sırada iki adet mazgal açıklığı ile caminin giriş kısmının önünde yer alan ahşap sundurmalı mekan bulunmaktayken, defterdeki fotoğrafta bunlar sonradan eklendikleri için mevcut değildir.

2. Tokat Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi:

Tokat Meydan Mahallesi'nde yer alan Vezir Ahmet Paşa Mescidi 687 Hicri [1288] tarihinde yapılmıştır. Yapının banisi Ebüşşenus Bin Hüseyin olup mescidin bilinen adı Vezir Ahmet Paşa Mescidi'dir. Yapının Vakıflar'ın mülkiyetinde olduğunu belirten Karagülle, mescit ve türbe birimlerinden oluşan yapının harap bir vaziyette olduğundan dolayı kullanılmadığına yazısında dikkat çekmiştir. Karagülle yapının sülüs yazısıyla yazılmış olan kitabesini (Şekil 5.23) Osmanlıca el yazısıyla yazarak deftere aktarmıştır. Kitabe (Şekil 5.24) şöyledir:

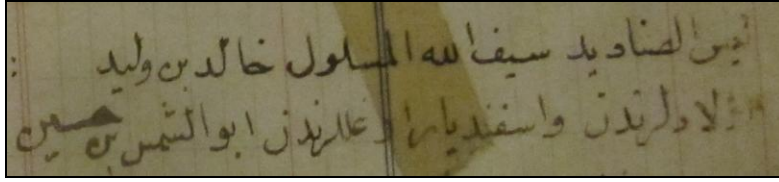
Şekil 5.23: Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi kitabesi⁴, (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.24: Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi kitabesi, (Bilgen, 2013).

Besim Karagülle yapının banisi hakkında Tokat Müftüsü Faik Bey'in okuduğu bir vakfiye ibaresinden (Şekil 5.25) bahsetmiştir. Bu vakfiyede yazanlara göre yapıyı yaptırın kişinin İsfandiyar oğullarından olduğunu ileri sürmektedir. Karagülle, yapının Vezir Ahmet Paşa olarak anılmasının sebebinin ise bu kişinin yapının onarımını yaptıran ya da yenileyen kişi olmasından ileri geldiğini düşünmektedir.

⁴ Kitabenin tercümesi şöyledir: " Kim salih iş yaparsa kendisi için yapar⁴. Bu mübarek hangâh, Sultan-ı azam şehinşah-ı mu'azzam Gıyaseddin Ebu'l-Feth Mes'ud bin Keykavus (Allah hükümünü baki kılsın) zamanında ve melike-l muazzama safyetü'd-dünya ve'd-din (Allah hükümünü teyid etsin) günlerinde sonunu güzel bir şekilde 687 (1288) Rebi'ül-âhir ayında tamamlayan Rabbinin rızasını gözetin ve Rabbinin bağışlamasına muhtaç Ebu'l-Hasan bin eş-Şems'in taatini Allah kabul etsin." Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s. 18-19.

Şekil 5.25: Müftü Faik Bey'in vakfiyeden okuduğu ibare, (Karagülle, 1931-1955).

Yapıda yer alan türbeye girişin mescidin içerisinden ya da sağ cephede yer alan kapıdan sağlandığını ifade eden Karagülle, türbede kitabeleri olmayan biri küçük beş kabirin olduğunu (Şekil 5.26) belirtmiştir. Bu mescidin yapıldığı dönemin tarihsel sürecine detaylı bir şekilde değinmeye önem veren Karagülle, bu hanıkah ve mescidin Selçuklu hükümdarlarından olan “*Mes'udu sani bin Keykavus*” döneminde ve saltanatın ilk kuruluş zamanında yaptırıldığından bahsetmiş, Sultan Mesut'un babası İzzeddin Keykavus'un Bizans'a sığındığında yanında bulunan Kıpçak hükümdarı sayesinde Saray şehrine gittiğini ve orada vefat ettiğini bu kısımda anlatmıştır.

Karagülle yapının tahribatından bilgi verdiği kısımda ise; türbenin sağlamlığını koruduğunu, mescit ve türbenin yanında yer alan hücre kısmının ciddi büyüklükte çatladığını ve *mail'i inhidam* yani oldukça yıkık bir durumda olduğunu ifade etmiştir. Mescidin yanındaki alanın üzerinin yıkıldığından da bu bölümde bahsederek yapının hakkında çok kısa mimari bilgiler vermiştir. Yapının yapılış tarzı hakkında şu sözleri aktarmıştır:

"Mescit kesme ve türbe ve diğer mahaller mo loz taşlarla kiremitten yapılmıştır."

Yapının mimarisine oldukça kısa değinen Karagülle, mescidin yapıldığı dönemin tarihi olaylarından uzun uzadıya bahsetmiş, ve aslında genelde yapıların giriş kısmında aktardığı bu bilgileri bu bölümde bir daha neden anlatma gereksinimi duyduğu net olarak anlayamamıştır. Bu kısımda İbn'i Bib'i'nin Sultan Mesut hakkında aktardığı bilgileri de yer veren Karagülle; bu bilgiler doğrultusunda Mesut'un ve yandaşlarının gizlice bir gemiyle Sinop'a gittiğini, bu durum üzerine Kastamonu beyi Muzaffereddin yoluk Arslan bin Alp Yörük'ün Mesut'un emri altına girdiğini, Mesut'un Selçuklu saltanatını elde etmek için İlhaniler'in valisini ziyarete gidişini belirtmiştir. Sonrasında İlhanlı hükümdarı Ahmet Han tarafından Tebriz'e davet edilmesinin Mesut için bir dönüm noktası olmasından ve o zamana kadar Selçuklu tahtında oturan Gıyaseddin Keyhüsrev'in devletinin Sivas ve Amasya olarak ikiye ayrılarak Amasya taraflarının Mesut'a verilmişinden bahsetmiştir. Daha

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi:

Nuri Savuran yapının Mahkemeönü Semt'inde yer aldığını, Selçuklular'dan Mesut II zamanında 1288 Miladi yılında yapıldığını belirtmiştir. Yapının tahribatından bahsi geçen kısımda ise Karagülle'nin notlarına ek olarak 1944 yılında yapının tamamen harap bir halde olduğunu, en önemli iş olarak acilen kitabesinin muhafaza altına alınması gerektiğini vurgulamış, 1953 yılındaki notunda ise yapının halen harap bir vaziyette olduğunu ifade etmiştir. Savuran bu yapıyla ilgili hiçbir mimari özellikten bahsetmemiş, Besim Karagülle'nin mescidin dönemindeki tarihsel olaylara değindiği kısma şu ifadeleri eklemiştir:

“Banisinin bir vakfiyesinde Halit İbni Velit evladından ve İsfendiyar oğullarından olduğu münderiç ise de İsfendiyar oğullarının 15'inci asırda zuhuruna binâen ve 13.asırda yapılmış olmasına göre bu ciheti kaydı ihtiyata almak icap eder.”

Savuran da bu yapıya dair çalışmasını yapıya kitabe fotoğrafı (Şekil 5.27) ile yapının 1930 (Şekil 5.28) ve 1945 (Şekil 5.29) yıllarına ait fotoğraflarını deftere ekleyerek tamamlamıştır.

Şekil 5.27: Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi kitabesi, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.28: Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi 1930, (Savuran, 1931-1955).

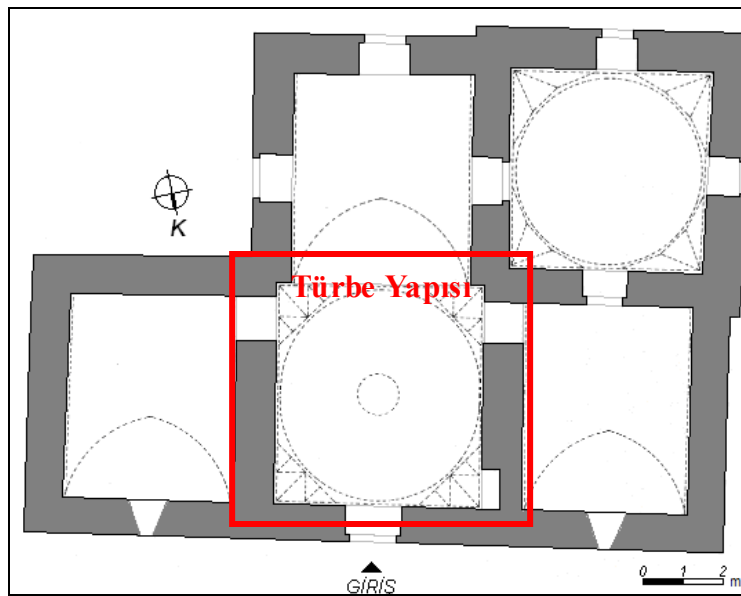
Şekil 5.29: Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi:

Tokat Ali Paşa Mahallesi'nde bulunan yapı (Şekil 5.30), günümüzde Ebu'ş-Şems Hanegahı Camii ismiyle de anılmaktadır (Tokat Valiliği, 2010, s. 111). Yapı, inşa kitabesine göre Sultan Mesud döneminde Hüseyinoğlu Ebu'ş-Şems tarafından Hicri 687 [1288] hanegâh olarak yaptırılmıştır (Acunsa, 1947, s. 87). Yapının plan şemasına (Şekil 5.31) bakıldığında, kubbeyle örtülü ana mekana açılan tonoz örtülü eyvandan ve ana eksenin bir yanına açılan tonoz örtülü oda ve kubbe ile örtülü türbe biriminden oluştuğu görülmektedir (Gündoğdu v.d., 2006, s. 97).

Şekil 5.30: Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.31: Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek. (Akın'dan işlenerek, 2009).

Şekil 5.32: Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi kuzeybatı cephesi.
(Cambaz, 2011).

Türbede bugün kitabesi olmayan beş sanduka bulunmakta olup (Acunsal, 1947, s. 87) buradan eyvana geçiş ise kafesli bir pencere ile sağlanmaktadır. Yapının tamamen sağır olan doğu cephesine nazaran, güney cephesinde iki, batı cephesinde ise bir adet kesme taş söveli pencere açıklıkları olup, ayrıca cephelerin üst kısımlarına da küçük mazgal boşlukları açılmıştır (Şekil 5.32), (Seçgin, 1993, s. 39). Mescidin ana beden duvarları moloz taş olup, cephe köşeleri, pencere ve kapı söveleri, kapı kemerleri gibi elemanlarda kesme taş kullanımı tercih edilmiştir (Seçgin, 1993, s. 39).

Yapının tamamen sağır olan doğu cephesinin önünde mevcut zemin seviyesinden güney köşesinde 2.00 metre, kuzey köşede ise 1.40 metre yükselen, onarım çalışmalarında kısmen tamamlanarak yenilemesi yapılmış bir beden duvarı mevcuttur. Mescidin doğu cephesinde ise, yapının restore edilmeyen bölümünde ise 5.20 boyunda, 2.00 metre yüksekliğinde bir beden duvarı yer almaktadır. Günümüzde mevcut olan kemerli ve aynalı kapı orjinal değildir (Aksulu, 1994, s. 120). 1989 yılında yapının doğu cephesi hariç diğer bölümlerinin restorasyon çalışmaları tamamlanmış, dış yüzeydeki derz araları ise beton ile doldurulmuştur. Yapı günümüzde mescit olarak kullanılmaya devam edilmektedir (Aksulu, 1994, s. 126). Yapının yakın zamanda geçirdiği onarımlarla şu anki haline geçiş sürecini Gündoğdu şu ifadelerle aktarmıştır:

"Bugün yol seviyesinden 2.50 m. aşağıda kalan yapıya, doğu yöndeki Gazi Osman Paşa Bulvarı'ndan bir merdivenle inilmektedir. Doğu, batı ve kuzey yönlerden istinat duvarlarıyla çevrili bir bahçe içinde yer alan yapının, güneyden yer altı çarşısıyla bir bağlantısı bulunmaktadır. 1989 yılında restorasyonu tamamlanan yapı, bugün mescit olarak hizmet vermektedir (Gündoğdu vd., 2006, s. 96)."

"Yapının doğu cephesi tamamıyla sağır durumda olup zemin seviyesinde güneyde 2.00, kuzey köşede 1.40 m. yükselen ve restorasyon sırasında tamamlanmayan bölümler kısmen tamamlanarak korunmuştur (Gündoğdu vd., 2006, s. 98)."

1978 yılında yapılan kazılar sonucu çizilen projede olup da günümüzde tamamlanmamış olan ve neye ait olduğu tam tespit edilememiş olan kalıntı ile ilgili çalışmalar neticelendirildiğinde ortaya avlu ve eyvan birimlerinden oluşan ana aksın her iki yanında bulunan mekanlarla simetrik bir görünüm ortaya çıkacaktır (Gündoğdu vd., 2006, s. 99). Günümüzdeki haliyle yapının iç yüzeyleri bütünüyle sıvanmış, zemin ise beton karolarla döşenmiş, çatıda ise kiremit kaplama kullanılmış, ve yine iç mekanda yer alan pencere formları restorasyon çalışmaları sırasında değiştirilmiştir. Yapının özgün halinde moloz taştan inşa edilmiş kubbeleri yenileme çalışmalarında alaturka olarak adlandırılan kiremitle kaplanmıştır (Aksulu, 1994, s. 122- 123).

Şekil 5.33: Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi kuzey cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.34: Vezir Ahmet Paşa Mescidi ve Türbesi kuzeydoğu cephesi. (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Karagülle tarafından yapılan plan çizimi (Şekil 5.26) ile Akın tarafından çizilmiş plan çizimine (Şekil 5.31) bakıldığında bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. En önemli fark ise 1978 kazıları sonrası röleve projesinden tespit edilen ve günümüzde restore edilmeden bırakılmış olan yapının doğu cephesindeki kalıntı Karagülle'nin çiziminde görülmektedir. En son ele alınmış plan çiziminde ise bu kalıntının giriş mekanına açılan mekan birimi Akın tarafından plan şemasına işlenmiştir. Bu kalıntı sonradan tamamlanırsa avlu ve eyvandan oluşan ana aksın iki yanında yer alan mekanlardan oluşan Karagülle'nin çiziminden de anlaşılacağı üzere simetrik bir şema ortaya çıkacaktır (Aksulu, 1994, s. 127). Yine Karagülle'nin çiziminde türbe mekanının batı duvarındaki pencere açıklığı günümüzde mevcut olmasına rağmen görünmemektedir.

Defterde yapının kuzey cephesine ait 1930 yılına ait fotoğrafa bakıldığında (Şekil 5.28) yapının oldukça harap bir vaziyette olduğu görülmektedir. Moloz taş ile inşa edilmiş yapının sonradan yapılan sıvaları oldukça dökülmüştür. Yapının giriş cephesinde yer alan kırmızı ve krem renkli kesme taşlarla örülmüş basık kemerli

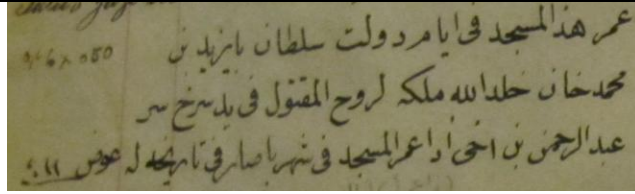
kapısı ve moloz taşla inşa edilmiş kubbesi özgündür. Yine bu cephede kitabenin üstünde kareye yakın dikdörtgen biçimindeki tuğla yüzeyin içinde yer alan kemerli niş de özgün bir vaziyette durmaktadır. Günümüzde ise yapının kuzey cephesine bakıldığında (Şekil 5.33) özgün halinde moloz taş ile inşa edilmiş olan yapının restorasyon çalışmaları neticesinde moloz taş ile yenilendiği görülmektedir. Bugün mevcut olan kemerli ve aynalı kapı ise özgün olmayıp sonradan üstüne bir alaturka kiremit kaplı bir sundurma yapılmıştır. Kubbe ise dışardan alaturka kiremit ile kaplanmış ve ortasına açılan açıklık fiberglas bir fanusla kapatılmıştır. Kitabenin üstünde kemerli olan niş açıklığının olduğu kısım da tuğla yeniden örülmüş ve kapatılmıştır.

Defterde 1945 yılına ait fotoğrafa bakıldığında (Şekil 5.29) yapının büyük ölçüde yıkık olduğu görülmektedir. Bunun sebebi de 1939 yılında yaşanan deprem felaketidir (Yavi, 1986, s. 46). Yapının kuzey cephesi ile doğu cephesi görülen fotoğrafta moloz taş ile inşa edilmiş ana beden duvarlarının büyük ölçüde yıkılmış olduğu özellikle yapının doğu kısmında yer alan mekanın da üst örtüsüyle beraber yıkıldığı görülmektedir. Ayrıca kapının da özgün olduğu bu fotoğraftan anlaşılmaktadır. Bugün ise (Şekil 5.34) yapının ana beden duvarlarının moloz taş ile yeniden inşa edildiği ve kapının da tamamen yenilendiği görülmektedir. Yapının doğusundaki hücre ise tamamen kaldırılmış ve istinat duvarlarıyla çevrilen bu kısım boş bir şekilde bırakılmıştır.

3. Tokat Alaca Mescit

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Alaca Mescit:

Tokat Alaca Mescit, Rüstem Çelebi Mahallesi'nde yer almakta olup Hicri 700 [1300] yılında yaptırılmış, Hicri 911 [1505] tarihinde de tamir ettirilmiştir. Yapının mimarı hakkında herhangi bir bilgi olmayıp, banisi Abdul'aziz bin İbrahim olarak Karagülle tarafından aktarılmıştır. Bilinen adıyla Alaca Mescit olan yapı sadece mescit olarak tasarlanmış, ve halen mescit olarak da işlevine devam etmektedir. Karagülle, vakıfların mülkiyetinde olan yapının kapısındaki (Şekil 5.35 ve Şekil 5.36) ve minare kaidesinde yer alan kitabeleri (Şekil 5.37 ve Şekil 5.38) kendi el yazısıyla Osmanlıca olarak deftere yazmıştır. Kitabeler:

Şekil 5.35: Alaca Mescidi kapı kitabesi⁵.
Sülüs yazı ile caminin kapısına mevzu kitabe,
(Karagülle, 1931-1955).

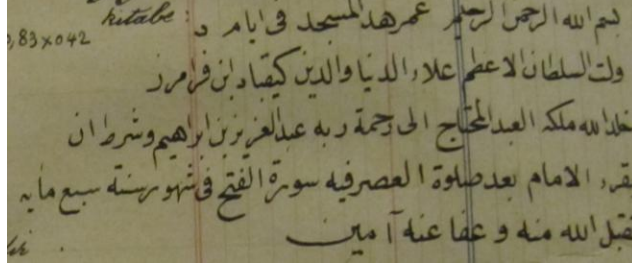

Şekil 5.36: Alaca Mescidi kapı kitabesi, (Bilgen, 2013).

⁵Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabede şunlar yazmaktadır: " *Ammara haze'l- mescide fi eyyami, Devlet-i sultan Bayezid bin, Muhammed Han halledellahu mülkehu, li-ruhi'l-maktuli sarh fi yedi neber, Abdurrahman bin Ahi iza ummira'l-Mescidü, Fi şehrina sare tarihu "lehu avazun 911."* Gündoğdu H., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara, 2006, s.35.

Kitabenin tercümesi ise şöyledir: " "Bu mescit, Yedsurh'ta öldürülen Abdurrahman bin Ahi Eda'nın ruhu için Devletli Sultan Bayezid bin Mehmed Han (Allah mülkünü daim etsin) tarafından 911." (1505/1506) yılının Basar ayında yaptırılmıştır." Mercan M., Ulu M.E., *Tokat Kitabeleri*, Ankara, 2003, s.65-66.

Şekil 5.37: Alaca Mescidi minare kaidesi kitabesi⁶.
Eyyubi Hattıyla Minarenin kaide kısmındaki kitabe,
(Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.38: Alaca Mescidi minare kaidesi kitabesi, (Bilgen, 2013).

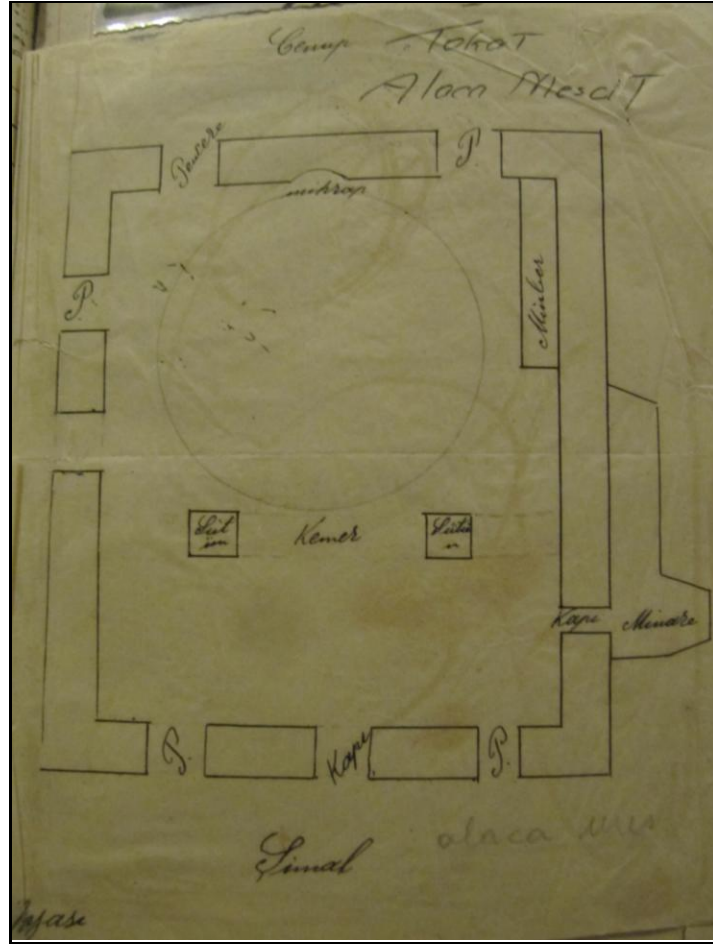
Karagülle, caminin minaresindeki kitabenin aynı zamanda vakfiye niteliği taşıdığını ve caminin ilk yapıldığı zaman yerine konduğunu ifade etmiştir. Selçuklular'ın üçüncü sultanı Alaeddin bin Feramürz zamanında, İlhanlılar'dan Gazan Mahmut ile ortak olarak ülkeyi yönettikleri bir dönemde kitabenin konduğunu belirtmiştir. Camiyi 800 [1397] tarihinde yaptıran banî, Abdül'aziz bin İbrahim hakkında ise; üçüncü sultan Alaeddin dönemini takip eden Aksaray tezkerelerinde defterdarlık yaptığına dair adı geçen Abdül'aziz olabileceği yönündeki düşüncesini notlarında paylaşmıştır.

⁶ Minare kaidesindeki kitabede ise şunlar yazmaktadır: "*Bismi'l-lahi'r-rahmani'r-rahim ammare haze'l-mescide, Fi eyy ami Devleti's-Sultani'l-azamı Alaü'd-dünya ve'd din, Keykubat ibni Feramurz halledallahu mülkehu, El-Abdu'l-muhtacu ila rahmeti Rabbihi'l-Abdülaziz, Bin İbrahim ve şarata en yakra'al-imamu ba'de salati'l-'asri fihi, Surete'l-fethi fi şuhuri seneti seb'u mi'e, Takabbellallahu minhu ve afa 'anhu amin.*" Gündoğdu H., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara, 2006, s.36.

Kitabenin tercümesi ise şöyledir: "*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu mescidi din ve dünyanın yüceliği yüce Sultan Feramurz oğlu Keykubad (Allah onun mülkünü müebbed kılsın) zamanında Allah'ın rahmetine muhtaç olan kul İbrahim oğlu Abdülaziz yedi yüz yılının aylarında yaptırmıştır. Allah ondan kabul etsin ve onu affetsin. İkinci namazından sonra içinde imam tarafından Fetih Suresi'nin okunmasını da şart koşturmuştur.*" Gündoğdu H., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara, 2006, s.36.

Bu yapıyla ilgili olarak da tarihsel olayların bahsine önem veren Karagülle, caminin 911 yılında, 908'den 913'e kadar devam eden Şah İsmail olayında, kendi deyimiyle Kızılların yani Kızılbaşlar'ın dinde şehit olarak nitelendirdiği Abdurrahman bin Ahi Eda'nın ruhu için onarımının yapıldığını, ve kitabedeki "Sürhi Ser ibaresinin de kızılbaş ve Şah İsmail mensubu olanları işaret ettiğini bu kısımda aktararak yapının tahribatını incelediği bölüme geçiş yapmıştır. Yapının tahribatı ile ilgili sadece mescidin harap olmadığını ifade eden Karagülle, yapılış tarzıyla alakalı şu ifadeleri yazmıştır:

“Kesme taşlarla kiremitten bir kubbe üzerine yapılmış. Kubbenin üzeri kurşundur. Minaresi pek güzel, kiremitlerle tezyinatlı yapılmıştır.”

Şekil 5.39: Alaca Mescit plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Alaca Mescit:

Savuran, öncelikle yapıyla ilgili adres bilgileri vermiş; mescidin Ankara Sokağı 2.Geçit No:1, Eski Saman pazarı, ve Plevne Okulu yanında bulunduğu dair notlar alarak detaylı konum bilgileri aktarmıştır. Yapının yapıldığı tarihle ilgili 1300 Miladi ve 1505 Miladi tarihlerini yapının onarım gördüğü tarihler olarak deftere eklemiştir.

Karagülle'nin yapının kitabesinden bahsettiği kısım “*Selçuki Kitabesidir.*” notunu ilave etmiş, yine bu bölümde bahsi geçen Şah İsmail olayına ek olarak ise Çaldıran Zaferi'nin (1514) bu olayın neticesinde kazanıldığını belirtmiştir. Ayrıca mescidin kitabesine göre olayın II. Bayezid zamanında olduğu bilgisini de aktaran Savuran, farklı bir konuya geçiş yapmış ve yapıyla ilgili Evliya Çelebi'den referans bilgi vermiştir. Bu bilgi şöyledir:

“Evliya Seyahatnamesinin 58. s’da (Küçük Minareli) demektedir.”

Daha sonra yapının tahribatının ele alındığı kısımdaki notlarda Savuran, mescidin 27.12.1939 tarihinde meydana gelen depremde minaresinin şerefeden yukarısının büyük zarar gördüğünü ve bundan dolayı yıktırıldığını ifade etmiş; yapıda halen depremden dolayı oluşan çatlakların olduğunu, özellikle doğu cephesinin çatladığını, ve ahşap kısımların harap bir vaziyette olduğunu belirtmiştir. 1952 yılında Vakıflar'ın yapının onarımını yaptırdığını, kubbe üzerine ahşap çatı yaptırıldığını, fakat minareye herhangi bir müdahalede bulunulmadığını, 1953 yılında ise yapının yakınında bulunan ağaçlık alana Plevne Okulu yaptırıldığını bu bölümle ilgili yazısına eklemiştir.

Şekil 5.40: Alaca Mescit, güneybatı köşesi ve minare.
Osman Nuri (Foto Yıldız), Savuran (1931-1955).

Şekil 5.41: Alaca Mescit, mescit kuzeydoğu köşesi 1945.
Savuran (1931-1955).

Şekil 5.42: Alaca Mescit *mihrap* ve *minber* 1945, Savuran (1931-1955).

Günümüzdeki Alaca Mescit:

Tokat Sulu Sokak Rüstem Çelebi Mahallesi'nde yer alan (Şekil 5.43) ve günümüzde bir diğer adı Küçük Minareli Camii olarak da bilinen yapı, eyyubi hattıyla yazılan kitabesine göre H. 700- M. 1300-1301 yılında III. Alaeddin Keykubat devrinde yaptırılmıştır. Kitabesine göre, dört satırlık yazı mescidin tamirinden sonra kaidesine yerleştirilmiştir (Acunsal, 1947, s. 84). Uzun Hasan'ın Tokat'ı yaktığı yıllarda mescit tamamen büyük ölçüde zarar görmüş, sadece üzerinde kitabesi bulunan minaresi kalmıştır. Daha sonra yeniden inşa edilir gibi Hicri 911 [1505]'de (II. Bayezid'in hükümdarlığı zamanında) onarım gören mescidin kapısı üzerine yeni bir kitabe konulmuştur (Asarkaya, 1941, s. 51).

Alaca Mescit, kubbeli bir ibadet mekanı ile bu mekanın kuzeyinde bulunan giriş bölümünden oluşmakta olup, batı cephesine bitişik konumda bulunan bir minareye sahiptir. Küçük ölçekli dikdörtgen plan şemasına sahip olan mescidin (Şekil 5.44), kare planlı harim kısmının üzeri istiridye yivli tromplarla geçişi sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür (Gündoğdu vd., 2006, s. 37).

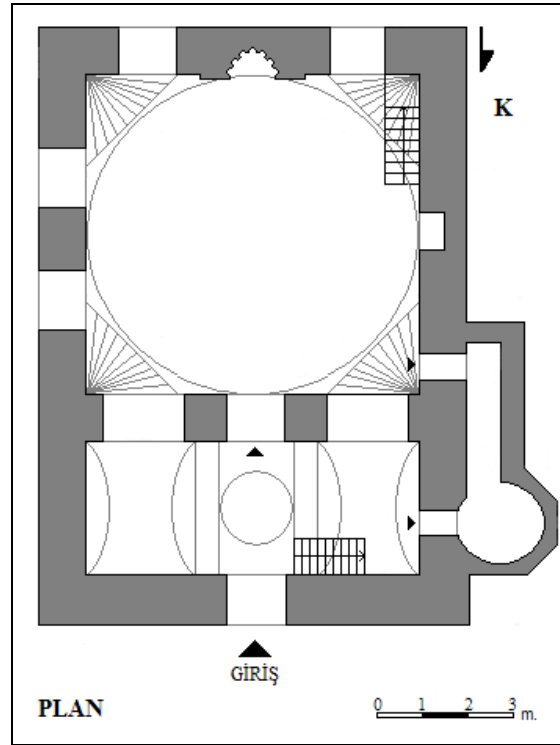
Mescidin kemerli basit bir elemanı olan ahşap kanatlı kapısının bulunduğu giriş kısmı yapının kuzey cephesinde (Şekil 5.45) olup, bu cephe üç sivri boşaltma kemeriyle bunların içini dolduran duvarlara açılmış kapı ve pencerelerden oluşmaktadır (Aksulu, 1994, s. 49). Caminin kalın beden duvarları sıralı kaba işlenmiş moloz taş ve tuğladan, köşeleri düzgün kesme taştan, yapıya bitişik olan minarenin kaidesi kesme taş ve tuğladan inşa edilmiştir (Bakırer, 1981). Batı cephenin kuzeyine bitişik olarak yapılmış olan minare (Şekil 5.47) çokgen bir kaide üzerine oturmakta olup, minarenin güneyinde minare kaidesi ile kaynaşmış küçük bir mekan çıkıntısı bulunmaktadır. Çokgen planlı ve almaşık örgüye sahip olan bu minare (Şekil 5.46), yapının tezyinat açısından en önemli elemanıdır (Gündoğdu vd., 2006, s. 38).

1939 yılında Tokat'taki depremde süslü minaresinin yukarı kısmı harap olduğundan dolayı yıktırılmış (Acunsal, 1947, s. 85), 1939 yılında depremde önemli ölçüde zarar gören minarenin şerefe ve petek kısmı da yenilenmiştir (Gündoğdu vd., 2006, s. 36). Mescide 1952 yılındaki yenileme çalışmalarında köşk olarak nitelendirilen bir son cemaat mahali eklenmiştir (Tokat Valiliği, 2010, s. 36), (Aksulu, 1994, s. 57). Yine

1952 senesindeki onarım çalışmalarında 1939'daki depremden dolayı mescidin büyük hasar gören kurşun kaplı kubbesi basık koni şeklinde ahşap bir çatı ile kaplanmış, yapının kuzey yönüne de ahşap konstrüksiyonlu bir alan eklenmiştir (Seçgin, 1993, s. 50). Minber sadeliği yönünden orijinal değildir (Gündoğdu vd., 2006, s. 37).

Şekil 5.43: Alaca Mescit konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.44: Alaca Mescit plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.45: Alaca Mescit kuzey cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.46: Alaca Mescit güneybatı cephesi ve minare, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.47: Alaca Mescit minaresi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.48: Alaca Mescit kuzeydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Karagülle'ye ait plan çizimi (Şekil 5.39) ile yapının bugünkü plan çizimine (Şekil 5.44) bakıldığında, mescidin plan şemasında herhangi bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Sadece günümüzde minare kaidesiyle kaynaşmış olan harim bölümündeki küçük mekan çıkıntısına bir açıklık yapıldığı görülmektedir (Şekil 5.44).

Defterde mescidin güneybatı köşesini ve minaresini gösteren fotoğraf (Şekil 5.40) ile günümüzdeki (Şekil 5.46) duruma bakıldığında yapının sokakla olan ilişkisinde bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Kurşun kaplı olan kubbenin sonradan alaturka kiremitli ahşap bir çatı ile örtüldüğü görülmektedir. Ayrıca kubbe kasnağına kadar olan kısım moloz taş ile örülü iken, günümüzde bu kısımda ahşap dikmeler görülmektedir. Yine defterdeki fotoğrafa nazaran günümüzde batı cephesine alt kattaki pencere açıklığının üstüne bir adet kemerli pencere açıklığı yapılmıştır.

Defter yapının kuzeydoğu köşesini gösteren fotoğrafta (Şekil 5.41) yapının oldukça harap bir vaziyette olduğu görülmektedir. Özellikle minarenin şerefeden yukarısının yıkık olduğu görülen yapıda üzeri kurşun kaplı kubbe görülmektedir. Yapının aynı cephesinin şu anki durumuna (Şekil 5.48) bakıldığında ise; minarenin şeref ve petek kısmının yenilendiği, kurşun kaplı olan kubbenin üzerinin ise alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile kapatıldığı görülmektedir.

Ali Saim Ülgen arşivinde, 1930 yılında Foto Yıldız tarafından çekilen ve deftere eklenen fotoğrafın (Şekil 5.40) aynısına rastlanmıştır. Ayrıca fotoğrafla beraber yapının isminin yazdığı bir kart da bulunmaktadır (Şekil 5.49).

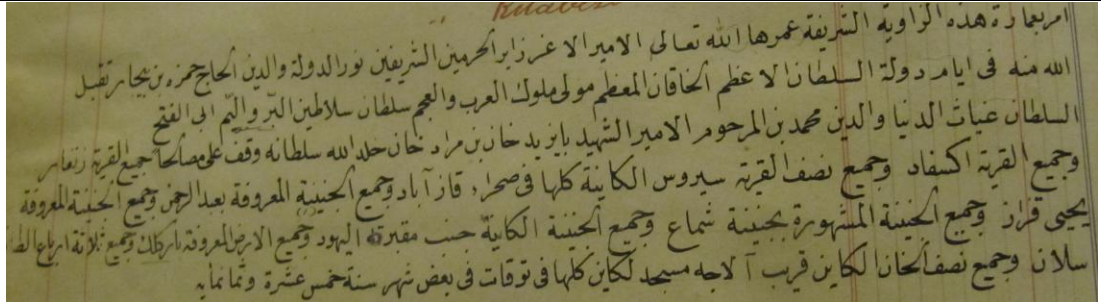

Şekil 5.49: Alaca Mescit, (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT - TASUH0794A001).

4. Tokat Hamza Bey Mescidi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Hamza Bey Mescidi:

Tokat Hamza Bey Mescidi Çekenli Mahallesi'nde yer almakta olup Hicri 815 [1412] yılında yaptırılmıştır. Yapının banisi Bicaroğlu Hamza Bey'dir. Karagülle yapıyla ilgili herhangi bir tamir tarihi vermemiştir. Binanın bilinen adı Hamza Bey Camii olup mescit ve zaviye yapısıdır (Şekil 5.54). Vakıfların mülkiyetinde olan yapının halen cami olarak işlevini sürdürdüğünü belirten Karagülle, yapının kitabesini kendi el yazısıyla Osmanlıca olarak yazmıştır. Kitabesi (Şekil 5.50 ve Şekil 5.51):

Şekil 5.50: Hamza Bey Mescidi kitabesi⁷, (Karagülle, 1931-1955).

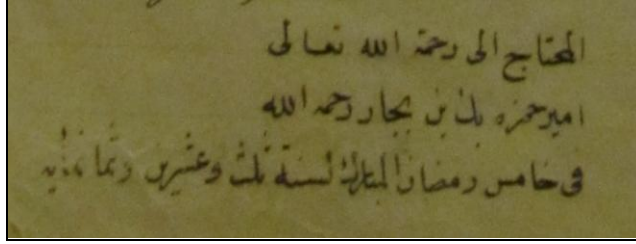

Şekil 5.51: Hamza Bey Mescidi kitabesi, (Bilgen, 2013).

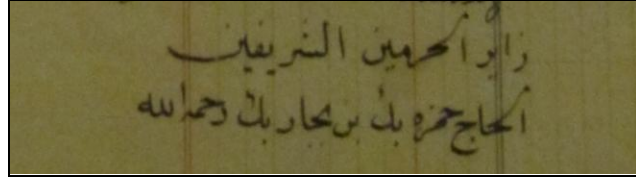
⁷ Altı satırdan oluşan kitabenin tercümesi şöyledir: "Bu şerefli zaviyenin yapımını, en yüce emir Haremeyni 'ş-Şerifeyn'i ziyaret eden Hacı Nureddin Hamza bin Bicar'a (Allah uzun ömür verip ve amelini kabul etsin) Devletli Sultan-ı A'zam Büyük Hakan Arap ve Acem krallarının efendisi kara ve deniz sultanlarının sultanı Sultan Gıyaseddin Mehmed bin merhum el-Emir Şehid Bayezid Han bin Murad Han (Allah hükmünü baki kılsın) döneminde H.815 (1412) yılında emretmiştir. Adı geçen yarisinin, ayrıca Abdurrahman, Muhyi Kazzaz, Şuca diye bilinen ve Yahudi mezarlığının yanında bulunan bütün bahçelerinin ayrıca Erkilet diye bilinen bütün yerler ve Salan Değirmeni'nin dörtte üçü, Tokat'ta bulunan Alaca Mescid'in yakınında bulunan hanın yarisinin menfaatleriyle ilgilenmiştir." Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.43-44.

başarıyla fethedilmiştir. 823 [1420] yılında vefat eden Hamza Bey'in kabri Tokat'ta Hamzalar Mezarlığı'nda yer almaktadır.

Karagülle, Hamza Bey'in mezarındaki kitabeyi (Şekil 5.52) ve yanındaki tarihsiz başka bir kitabeyi (Şekil 5.53) daha kendi el yazısıyla yazarak bu bölümün sonuna eklemiştir.

Şekil 5.52: Hamza Bey'in kabir kitabesi, (Karagülle, 1931-1955).52

Şekil 5.53: Diğer kitabe tarihsiz, (Karagülle, 1931-1955).53

Besim Karagülle, incelediği yapılarda “*Tahribat ve kim tarafından yapıldığı*” başlığı ile yapıyı incelediği bu bölümde oldukça kısa bir not düşerek sadece mescidin harap olmadığını ifade etmiş, “*Yapılış tarzı*” olarak incelediği bölümde ise sadece şu ifadede bulunmuştur:

“Bina evelce kâgir sonradan ahşap olarak yapılmış.”

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Hamza Bey Mescidi:

Nuri Savuran, Karagülle'nin notlarına ek olarak bu yapının da detaylı adres bilgilerini vermeye özen göstermiş, mescidin Aksu üzerindeki köprü'nün sağında ya da diğer bir tarifile Çekenli Hamamı karşısında olduğunu ifade etmiştir. 1412 Miladi tarihini not düşen Savuran, genelde Karagülle'nin hicri olarak yazdığı tarihlerin karşılığı miladi tarihleri de not almaya dikkat etmiştir. Bu yapı için de Şehzade Murat'ın 821'deki valilik vazifesinde, bu tarihin üstüne 1418 notunu eklemiş; 822 yılında Samsun fethi meselesinden bahsedilen kısımda tarihin yazılı olduğu kısmın üstüne 1419 notunu, Hamza Bey'in 823 yılındaki vefat tarihinin üstüne de 1420 tarihlerini eklemiştir.

Nuri Savuran, Karagülle'nin yapının tahribatı ve tarzı ile alakalı kısımlarda oldukça kısa olarak yaptığı değerlendirmelere ek olarak Karagülle'nin ifadelerine açıklık kazandırmaya çalışmıştır. Özellikle yapının tahribatı ile ilgili Karagülle'nin "*Harap değil*" ifadesine istinaden şu bilgileri aktarmıştır:

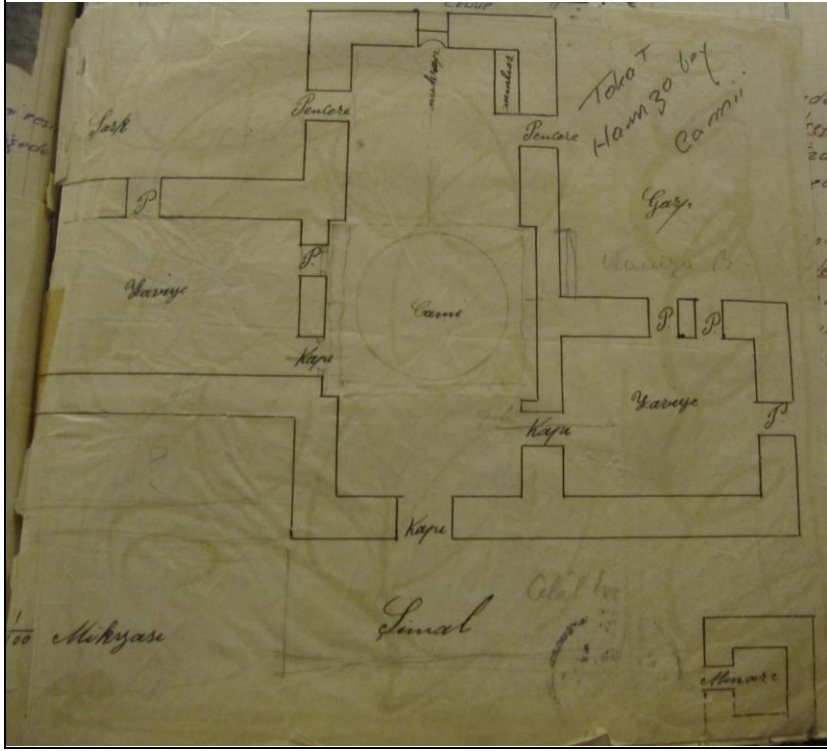
"Müellifin harap değil dediği ahşap, içinde sanduka bulunan odacıktır. Eski yapıdan yalnız 1.50 metreye yakın yükseklikte üst kısmı topraktan kesme taştan bir duvar kalmış, kitabede bu duvar içindeki kapının üzerindedir. Bundan başka türbe olduğunu hatırlatacak bir ...⁸ yoktur. 944. Tahta sandukalı türbeyi örten çatı her an yıkılmaya maruzdur. 1953."

Savuran, mescidin yapılış tarzı hakkında ise:

"Binanın hiçbir kıymeti yok. Ahşap bir odacıktır. İçinde tahta bir sanduka vardır" cümlelerini aktarmış, ve yapının sadece bir fotoğrafını ekleyerek (Şekil 5.55) bu yapıyla ilgili tanımlamalarını sonlandırmıştır.

---

⁸ Bu kısım silik olduğundan okunamamaktadır.

Şekil 5.54: Hamza Bey Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.55: Hamza Bey Mescidi mescidin arka güney yönü 1945.
(Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Hamza Bey Mescidi:

Hamza Bey bir diğer ismiyle Çekenli Hamza Bey Camisi Tokat Çekenli Mahallesi'nde yer almakta olup (Şekil 5.56) Emir Hamza tarafından 815 [1412] yılında inşa ettirmiştir. Mescidin kitabesi aynı zamanda vakfiyesi mahiyetindedir (Acunsal, 1947, s. 85). Erken Osmanlı dönemi cami plan şeması olan $\perp$ tipinde (Şekil 5.57) ya da başka bir deyişle zaviyeli cami tipinde inşa edilmiş ve orta kısmında esas ibadet mekanı bulunan mescit (Altaş, 2007, s. 217), sonradan geçirdiği onarımlarla bazı değişikliklere uğramış, ama mevcut plan şeması korunmuştur (Tokat Valiliği, 2010, s. 70). Kalın ve yüksek kemerle ikiye bölünmüş olan esas ibadet mekanının kuzey kısmı nervürlü kubbe, güney kısmı ise beşik tonozla örtülüdür. Bu mekanın doğu ve batı kısmında üzerleri beşik tonoz örtülü yan mekanlar bulunmaktadır. Yapı moloz taş ile inşa edilmiş; köşelerde ve pencere sövelerinde ise düzgün kesme taş kullanılmıştır (Gündoğdu vd., 2006, s. 60). Orta mekandaki kubbe ve yan mekanlardaki beşik tonoz örtülü mekanlar dıştan oluklu kiremit kaplı bir çatı ile kapatılmıştır (Altaş, 2007, s. 217).

Yapının doğu, batı (Şekil 5.58) ve güney (Şekil 5.59) cephelerinde pencere açıklıkları dışında farklı bir mimari detay dikkati çekmemektedir (Gündoğdu vd., 2006, s. 60). Mescidin kuzey batı yönünde yer alan minaresi yapıdan tamamen bağımsız bir şekilde bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla arasına horasan harç yerleştirilmiş olarak kare kaide üzerinde silindirik bir gövde şeklinde inşa edilmiştir (Seçgin, 1993, s. 53), (Şekil 5.58). Yapının ibadet alanının güneyine açılmış mihrap nişi oldukça sade olup, bu nişi çerçeveleyen alçıdan yapılmış bitkisel bezemeler 20.yy'da yapılmış ve orjinalliği olmayan süslemelerdir. Yine mihrabın sağ kısmında yer alan minberin de sadeliği 20.yy'da eklendiğinin kanıtıdır. Ayrıca ahşaptan yapılmış, ve kuzey girişinin üzerinde yer alan mahfil de orijinal olmayıp 20.yy eklemelerindedir (Gündoğdu vd., 2006, s. 60).

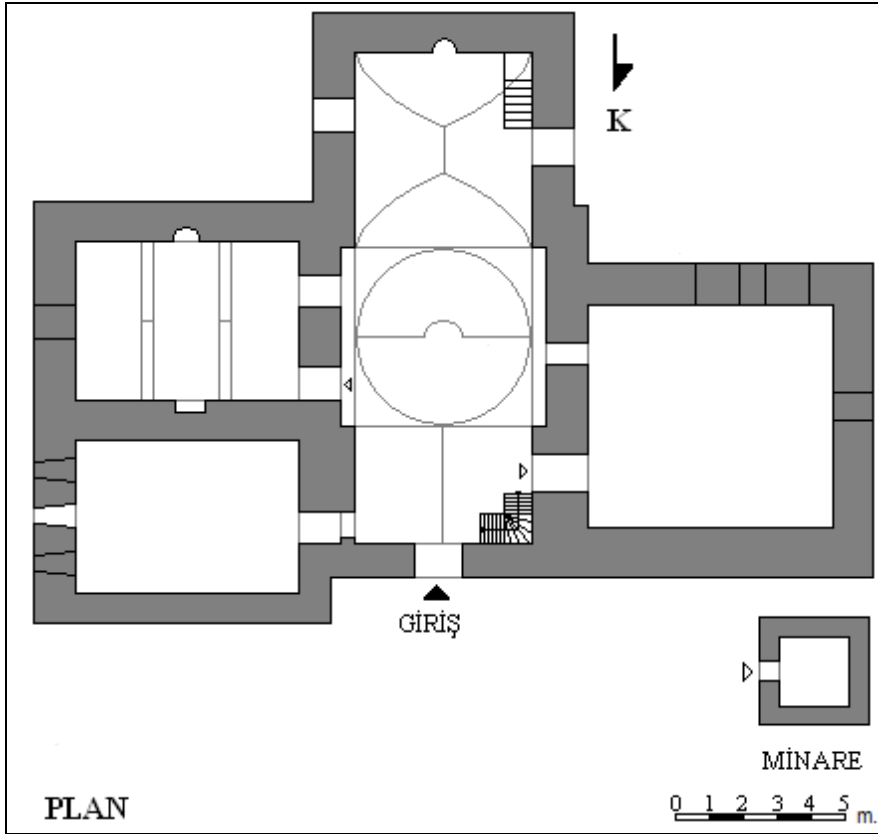
Günümüzde mescidin kuzey cephesine bitişik bir ev yer almaktadır. Bu yapıyla ilgili önemli bir husus ise; İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın eserinde bahsettiği ama günümüze intikal etmemiş olan yapıya çok yakın bir türbe ve hanıkah yapılarıyla birlikte Hamza Bey Mescid'i'nin aslında bir külliye birimi olduğundan bahsetmiş olmasıdır (Mercan ve Ulu, 2003, s. 42). Ayverdi'nin eserinde caminin ilk yapıldığında Bicar ailesinin eviyle iç içe inşa edildiğine, günümüze ulaşmamış olan

bu konut yapısının “Sezaizade Evi” olarak literatürde yer aldığına ve caminin içine evin altından geçilerek de girilebildiğine dair bilgiler verilmiştir (Akın, 2009, s. 96).

Şekil 5.56: Hamza Bey Mescidi konumu, gmap uyfu fotoğrafindan işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.57: Hamza Bey Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.58: Hamza Bey Mescidi batı cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.59: Hamza Bey Mescidi güney cephesi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

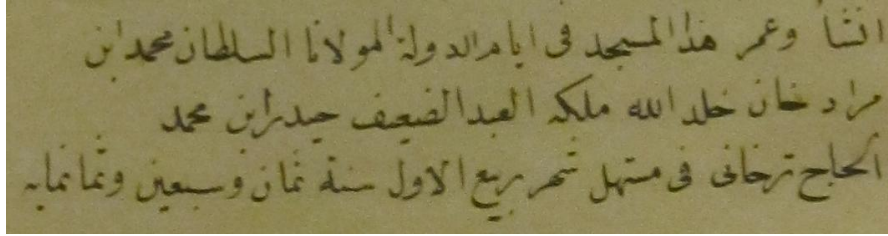
Defterdeki Karagülle'ye ait plan çizimi (Şekil 5.54) ile mevcut plan çizimine (Şekil 5.57) bakıldığında mescidin plan şemasında büyük bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Fakat yapının doğu cephesinde orta mekana birer kapı ile bağlanan aynı ölçülerde yan yana görülen iki mekanın kuzey cepheye bitişik olanı Karagülle'nin çiziminde görülmemektedir. Bu mekan daha önce buraya bitişik olarak inşa edilmiş eve ait bir mekan olup sonrasında mescide dahil edilen bir mekana dönüşmüştür. Ayrıca günümüzde bu mekanın tam karşısında bulunan diğer mekanda kuzey duvarındaki ocak nişi ve güney duvarındaki mihrap nişi mevcutken bunlar Karagülle'nin çiziminde görülmemektedir.

Defterde yapının güney cephesini gösteren fotoğraf (Şekil 5.55) ile yapının mevcut durumu (Şekil 5.59) birbirinden oldukça farklı görünmektedir. Yapıya önceden bitişik olan konut yapısı yıkılmıştır. Her ne kadar plan şeması çok değişmese de yapının sonradan geçirdiği onarım neticesinde mescit özgünlüğünü yitirmiştir. Defterde 1945 yılındaki fotoğrafta güney duvarda yer alan mazgal açıklığı günümüzde iki büyük dikdörtgen pencere açıklığı şeklindedir. Yine günümüzde bu cepheye bakan diğer duvar yüzeyindeki kapı açıklığı kapatılmıştır. Yapının ahşap kırma çatısı ise kiremit kaplı çatıya dönüşmüştür.

5. Tokat Hacı Turhan Mescidi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Hacı Turhan Mescidi:

Eski Kazancılar Çarşısı'nda yer alan Hacı Turhan Mescidi, Hicri 878 [1478] tarihinde yapılmıştır. Banisi Kayder bin Mehmet Elhac Turhan'dır. Yapının tamir görmediğini ifade eden Karagülle, dolayısıyla yapıyla ilgili herhangi bir tamir tarihi belirtmemiştir. Karagülle, Vakıflar'a ait olan yapının bilinen adının Hacı Turhan Mescidi olduğunu ve kullanılmadığını belirtmiştir. Yapının kitabesini Besim Karagülle kendi el yazısıyla Osmanlıca olarak yazmıştır. Kitabesi şöyledir (Şekil 5.60 ve Şekil 5.61):

Şekil 5.60: Hacı Turhan Mescidi kitabesi⁹, (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.61: Hacı Turhan Mescidi kitabesi, (Bilgen, 2013).

Yapının kitabesinin Fatih Sultan Mehmet zamanında konduğunu belirten Karagülle, yine dönemin tarihsel olaylarından da bahsetmiştir. Tokat'ı bir tarihte Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın yaktığını, ve bu yüzden birçok cami ve mescidin de yandığını ifade etmiştir. Bu mescidin de yangının hemen sonrasında yaptırıldığını belirten Karagülle, camiyi yaptıran Haydar Bin Hacı Memet Turhan hakkında hiç bir

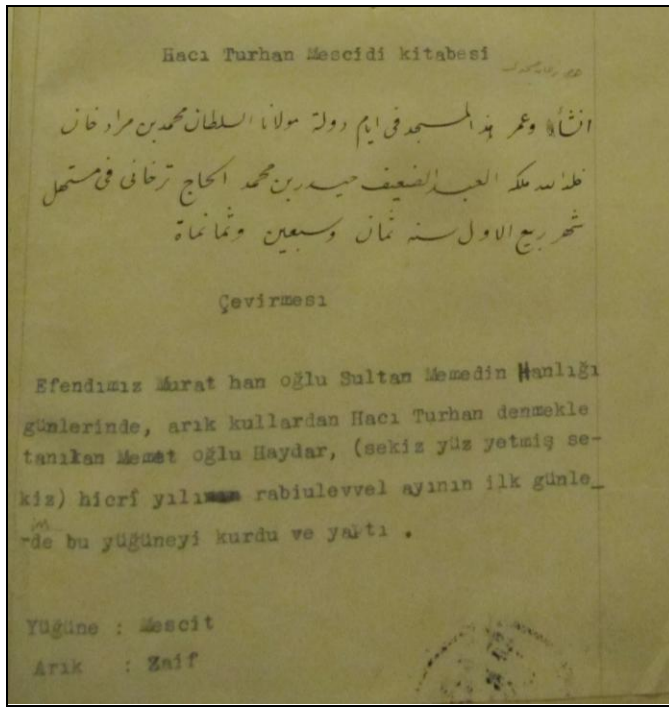
⁹ Kitabenin tercümesi şöyledir: "Bu mescidi zayıf kul Haydar bin Mehmed Hacı Turhan Mevlana Sultan Mehmed bin Murad Han (Allah hükümünü baki kılsın) Rebi'ü'l-evvel 878 (Ağustos 1473) de inşa ettirmiştir." Mercan M., Ulu M.E., *Tokat Kitabeleri*, Ankara, 2003, s.58.

bilginin olmadığını notlarında aktarmıştır. Sadece babası Hacı Turhan'ın İstirağan'dan¹⁰ gelmiş olabileceği ihtimalini yazısında ifade etmiştir.

Yapının mimari tarzını Karagülle tek bir cümleyle ifade etmiştir: “*Bir kubbeli, moloz taşlarla yapılmıştır.*”

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Hacı Turhan Mescidi:

Nuri Savuran, Karagülle'nin verdiği bilgilere istinaden yapı ile ilgili ek notlar yazmış, yapının fotoğraflarını eklemiştir. Bu yapı için ayrı bir metin hazırlamayan Savuran, kendisi de Karagülle gibi yapının kitabesini yazmış, ayrıca çevirisini de deftere eklemiştir (Şekil 5.62).

Şekil 5.62: Hacı Turhan Mescidi kitabesi ve tercümesi, (Savuran, 1931-1955).

Yapının bulunduğu yer ile ilgili Karagülle'nin notlarına ek olarak daha detaylı adres bilgileri veren Savuran mescidin Eski Kalhane Sok. No:19 yanında, Eski Koldu bahçesi yanında ve Sultan Hamamı yanında olduğunu söyleyerek yapının konumunun netlik kazanmasını istemiştir. Yapının tarih kısmına 1478 Miladi tarihi,

¹⁰ Defterde İstirağan olarak verilmiş yer aslında Astrahan'dır. Astrahan; Rusya Federasyonu'nun güneybatısında liman kenti, aynı adı taşıyan yönetim biriminin merkezidir. Volga Irmağı'nın sol kıyısında, deltası ağzında, Volgograd'ın 378 km güneydoğusundadır. Deniz düzeyinden 15 m aşağıdadır. Önemli bir endüstri (gemi yapımı, petrol arıtma, makine, besin), dışsatım ve balıkçılık limanıdır. URL- 1/ <http://www.nkfu.com/astraham-sehri-tarihi/>.

Fatih Mehmet II zamanı (1451-1481) gibi bilgileri ekleyen Savuran Karagülle'nin Uzun Hasan hakkında bilgi verdiği kısma "*Uzun Hasan'ın Tedibi*¹¹: 1471 Otlukbeli Muharebesi Fatih Mehmet II zamanında" notunu eklemiştir.

Savuran, yapının tahribatı ile ilgili Besim Karagülle tarafından bilgi verilen kısımda; yapının köşelerinin tamamen yırandığını, delikler oluştuğunu ve bu deliklerin sıvayla kapatıldığını, ve mescidin depo şeklinde bırakıldığından bahsetmiştir. Ayrıca mescidin oldukça kötü bir durumda olduğunu, ve ufak çaplı bir depremde yıkılabileceği ihtimaline dikkat çeken Savuran, yapının kitabesinin çatlak olduğunu yazısına eklemiştir. Yapının durumuyla ilgili tarih atarak verdiği bilgilere bakılacak olursa; 1944 yılında yapının tamirinin önemsenmediğini ve onarımında geç kalındığını, 1953 yılında ise yapının her an yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını belirtmiştir.

Nuri Savuran, bu yapıda birçok yapının üslubuyla ilgili verdiği detaylı bilginin aksine tek bir cümle ifade bulunmuştur. Notu şudur: "*Yapı küçük ve kubbelidir.*"

---

¹¹ Tedip: Yo la getirmek, uslandırmak . URL- 2/ <http://tdk.gov.tr>.

Şekil 5.63: Hacı Turhan Mescidi *mescidin cephesi (garp yüzü)* 1935.
Osman Nuri (Foto Yıldız), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.64: Hacı Turhan Mescidi 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Hacı Turhan Mescidi:

Tokat merkezde Eski Kazancılar Çarşısı'nda (Yavi, 1986, s. 72), Sultan Hamamı bahçesinde bulunan mescit (Şekil 5.65), Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2009 yılında yaptığı restorasyon çalışmaları sonucunda bugünkü görünümüne kavuşmuştur (Tokat Valiliği, 2010, s. 68), (Şekil 5.68). Fatih Sultan Mehmet zamanında, 1473 yılında Haydar bin Mehmed el-Hac Turhan tarafından inşa ettirilmiştir (Akın, 2009, s. 121).

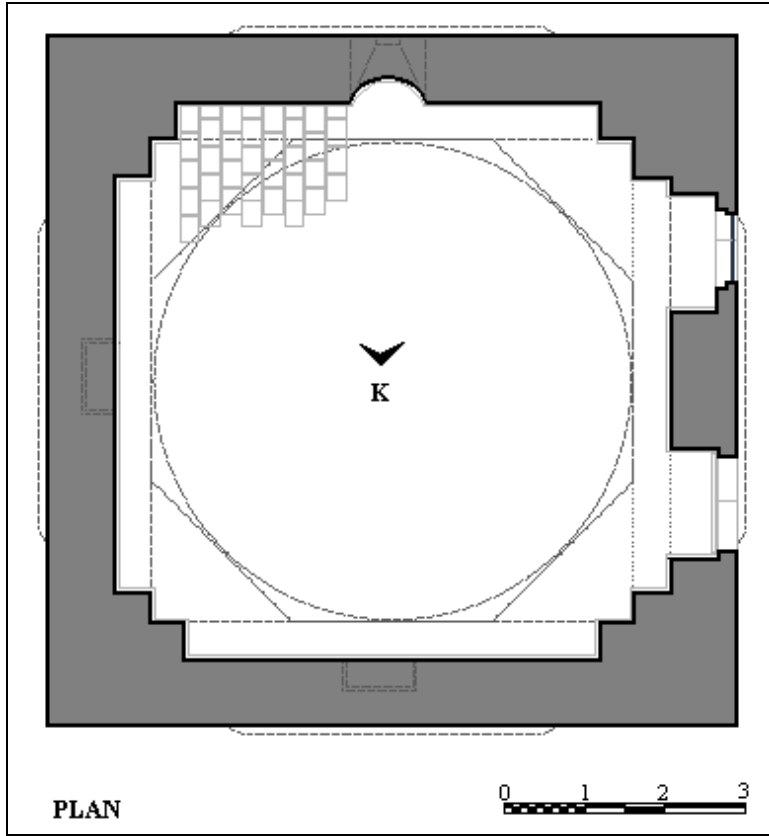
Acunsal yapının mimari bir değer arz etmediğini, yapının değerinin Fatih Sultan Mehmet devrinde yapılmış olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir (Acunsal, 1947, s. 86). 10 m x 10 m ölçülerinde kare plan şemasına (Şekil 5.66) sahip olan mescidin üzeri, tuğladan basık kemerler üzerine inşa edilmiş pandantif geçişli kubbeye örtülü olan mescidin (Akın, 2009, s. 121) ana beden duvarları moloz taşla; kemerler, pandantif geçişler ve kubbe elemanları tuğla ile inşa edilmiştir (Gündoğdu vd., 2006, s. 62).

1945 yılında toprağa gömülü olan yapının etrafı açılmış, ve yapı etrafına inşa edilen duvar ile korunur hale gelmiştir (Yavi, 1986, s. 72). Mescidin girişi bugün yol seviyesinin aşağısında kaldığı için yapının batı cephesine yeni bir giriş açılarak kitabe bu cepheye yerleştirilmiş (Şekil 5.67), kuzey cephenin ise önemli bir kısmı yol seviyesinin yükselmesinden dolayı kapanmıştır (Seçgin, 1993, s. 54). Mescidin batı ve doğu cephelerinin duvarları sağır bir biçimde bırakılarak, güney cepheye dikdörtgen formlu ve kesme taş söveli iki adet pencere yapılmıştır. Günümüzde yapının iç kısmı kemer üzengi seviyesine kadar toprakla doludur (Gündoğdu vd., 2006, s. 62).

Şekil 5.65: Hacı Turhan Mescidi konumu, gmap uydu fotoğraftan işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.66: Hacı Turhan Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.67: Hacı Turhan Mescidi batı cephesi, (Bilgen, 2012).

Şekil 5.68: Hacı Turhan Mescidi kuzeybatı cephesi, (Bilgen, 2012).

Değerlendirme:

Defterde yapının batı cephesine ait olan fotoğrafta (Şekil 5.63) yapının oldukça harap bir vaziyette olduğu görülmektedir. Yapının kitabesinin de yer aldığı giriş kısmı toprağa gömülü bir vaziyette bulunmaktadır. Yapının moloz taş gövdesi ile tuğla ile inşa edilmiş tromp geçişler görülmektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.67) yol seviyesinin baya bir altında kalan yapının girişi yeniden yapılmış ve yapının çevresi temizlenmiştir. Moloz taş gövde yenilenmiş, ve yapının köşelerinde kesme taş uygulanmıştır. Ayrıca kubbe geçişlerinin ve kubbenin üstü alaturka kiremit kaplı çatı ile örtülmüştür.

Defterde 1945 yılına ait fotoğrafta (Şekil 5.64) yapının harabiyeti artmıştır. Çevresi tamamen toprakla dolu olan yapının bu cephesinde yer alan açıklık da yarısına kadar toprağa gömülü bir vaziyette durmaktadır. Yapının moloz taş olan gövdesindeki kopmalar da dikkat çekmektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.68) yapının bu cephesi yol seviyesine çıkarılmış, bu cephede yer alan pencere de yol seviyesinin üstünde kalmıştır. Moloz taşın yenilendiği bu cephede yapıya bitişik bir duvar ve kaldırım eklenmiştir.

6. Tokat Meydan Camii- Hatuniye Camii

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Meydan Camii- Hatuniye Camii:

Tokat Meydan Mahallesi'nde yer alan Meydan Camii diğer adıyla Hatuniye Camii, Hicri 890 [1485] tarihinde yapılmış olup mimarı belli değildir. Caminin banisi Sultan Bayezit'in annesi Gülbahar Hatun'dur. Besim Karagülle tarafından yazılan bu defterde o zamana kadar camiyle ilgili herhangi bir tamir tarihi belirtilmemiştir. Yapının bilinen adı Meydan Camii olup, cami vakıfların mülkiyetindedir. Besim Karagülle defterinde incelediği bu yapının kitabelerini kendi el yazısıyla Osmanlıca olarak yazmış, ve bunları camide bulunduğu yerlere göre ayırmıştır. Kitabeleri (Şekil 5.70 ve Şekil 5.71, Şekil 5.72 ve Şekil 5.73, Şekil 5.74 ve Şekil 5.75, Şekil 5.76 ve Şekil 5.77, Şekil 5.78 ve Şekil 5.79, Şekil 5.80 ve Şekil 5.81) şu şekilde incelemiştir:

الحمد لله الموفق للخيرات والصلوة على سيد

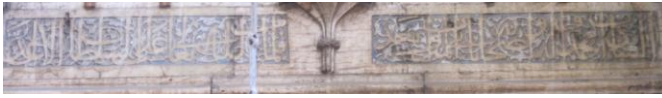
Şekil 5.70: Meydan Camisi kitabesi, sağdaki hücrenin üstündeki kısım. (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.71: Meydan Camisi sağ hücre kitabesi, (Bilgen 2012).

السادة محمد وآله واصحابه بافعالهم وبعد ظمنا من الله تعالى على السلطان لاعدك

Şekil 5.72: Meydan Camisi kitabesi, kapının üstündeki satır. (Karagülle, 1931-1955).

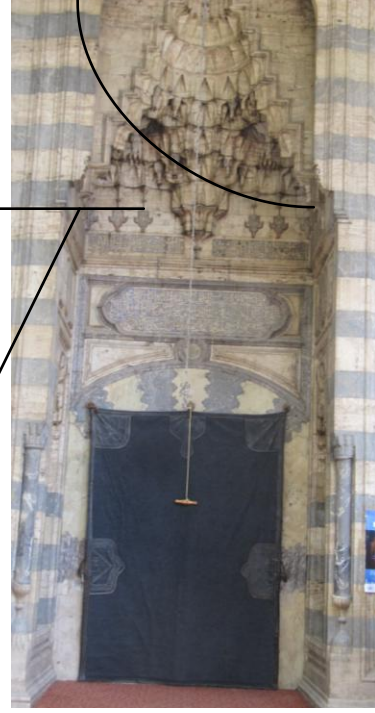
Şekil 5.73: Meydan Camisi kapı üstü kitabesi, (Bilgen, 2012).

والاعلم خاقان الاعظم مالك رقاب الامم ظل الله

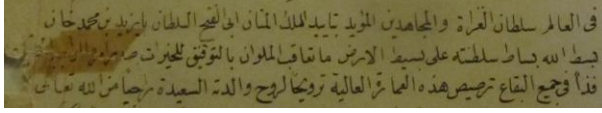
Şekil 5.74: Meydan Camisi kitabesi, soldaki hücrenin üstündeki kısım. (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.75: Meydan Camisi sol hücre kitabesi, (Bilgen 2012).

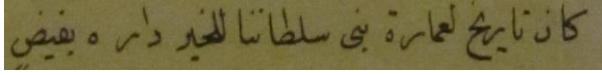
Şekil 5.69: Meydan (Hatuniye) Camii, kapı portali. (Bilgen, 2012).

Şekil 5.76: Meydan Camisi kitabesi, *kapının üstündeki üç satır.* (Karagülle, 1931-1955).

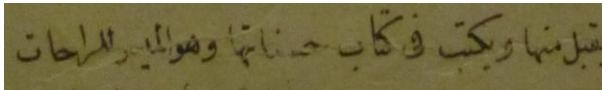
Şekil 5.77: Meydan Camisi kapısı üstü 3 satırlık kitabesi, (Bilgen 2012).

Şekil 5.78: Meydan Camisi kitabesi, *sağdaki hücrenin üstündeki müdevver kısımda,* (Karagülle, 1931-1955).

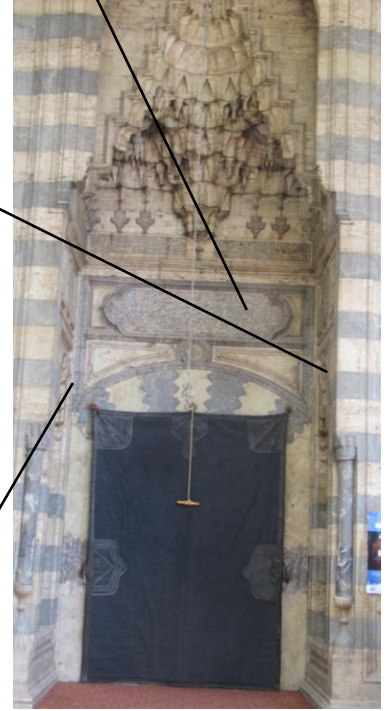
Şekil 5.79: Meydan Camisi sağ hücre müdevver üstü kitabesi, (Bilgen, 2012).

Şekil 5.80: Meydan Camisi kitabesi, *soldaki hücrenin üstündeki müdevver kısımda,* (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.81: Meydan Camisi sol hücre müdevver üstü kitabesi, (Bilgen 2012).

Şekil 5.69: Meydan (Hatuniye) Camii, kapı portali. (Bilgen, 2012).

Kitabelerin Tercümesi Şöyledir¹²:

Besim Karagülle, yapının tahribatından bahsettiği kısımda caminin doğu, batı ve güney cephelerine birer istinat duvarı eklendiğini söylemiş, ve sayfiye bölümünün üstündeki kubbelerin çatladığını bu bölümde aktarmıştır. Yapıyı incelemesine binanın yapılış tarzından bahsederek devam eden Karagülle tek kubbeli ve minareli olan caminin kesme taştan yapıldığını söylemiştir. Caminin sağ ve sol kısımlarına üzerleri kurşun kaplı birer kubbesi olan ve yine kesme taştan inşa edilmiş olan bir mescit daha ilave edildiğini yazısında belirten Karagülle, caminin kapısının (Şekil 5.69) siyah ve sarı mermerden istalaktitlerle süslediğini ve bu kapının da geçme ağaç olduğunu notlarına eklemiştir. Yapının kitabesinin mermere oyularak yazıldığını belirten Karagülle binanın mimari tarzı hakkında şu sözlerini defterine eklemiştir: “*Binanın mimari kıymeti yok, kapıdaki sanat şayanı hayret ve temaşadır*¹³.”

Caminin mimari özelliklerine değindikten sonra yapı hakkında başka görüşlere ve detaylara değinmiştir. Bu kısımda Bayezit’in camiye annesi Gülbahar Hatun için yaptırdığından, camiye Hatuniye Camii dendiğinden bahseden Karagülle; günümüze kadar gelememiş ve kitabesi olmayan Gülbahar Medresesi hakkında da bilgi vermiştir. Ayrıca cami haziresinde yer alan mezarlardan ve buralarda yatmakta olan kişilerden de bahseden Karagülle, hazirede mezarı bulunan Rus harbinde düşman kuvvetlere karşı büyük başarı sağlayan 1239 hicri yılında Tokat’ta vefat eden Konyalı Çarhacı Ali Paşa’nın mezar taşlarındaki mermer yazının etkileyici olduğundan da bu bölümdeki kapsamlı notlarında ifade etmiştir. Cami dışında yer alan kabirlerin durumuna da değinen Karagülle, 1933’de Vali Recai Bey’in emriyle bunların nakledildiğini ve nakil esnasında Vali Bey’in de orda olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Çarhacı Konyalı Ali Paşa, Vezir Hacı Hasan, İbrahim Paşa, Tokat’ın eski

¹² Taçkapının üstündeki kitabeye göre; yapı H.890 yılında, Sultan II. Bayezid tarafından, annesi Gülbahar Hatun adına inşa ettirilmiştir. Gündoğdu vd., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara, 2006, s.39. Yine kapının üstünde, yanlarda Karagülle’nin hücre olarak adlandırdığı mihrabiye nişlerinde ve bunların üzerindeki müdevver yani yuvarlak madalyonlarda yazan kitabelerin tercümeleri ise şöyledir: “*Hayırlarda muvaffakiyet bahşeden Allah’a hamd, efendilerin efendisi Muhammed (S.A.V)’e ve ashabına salat ve selam olsun. Allah’ın yeryüzünde hükmünü genişlettiği en adil, en iyi bilen, en büyük hakan, milletleri elinde bulunduran, dünyada Allah’ın gölgesi, savaşçıların ve mücahitlerin sultanı Ebu’l-Feth Sultan Bayezid bin Mehmed Han, Allah’ın desteğiyle uyulması zorunlu olan emrini ferman ederek bu yüksek yapının sağlamlştırılmasını sevgili annesinin ruhunun Allah’tan rahatlatılmasına vesile olması için istemiştir.*”

“*Binanın tarihi ... ondan kabul etsin. Rahatlamayı müyesser kılan iyilikleri yazılsın.*”

Mercan M., Ulu M.E., *Tokat Kitabeleri*, Ankara, 2003, s.61.

¹³ Temaşa: Hoşlanarak bakma, seyretme. URL-2/ <http://www.tdk.gov.tr>.

eyalet yöneticilerinden Abdüllatif Bey, Tokat'ın eski voyvodalarından¹⁴ Hacı Ali Efendi, harp muharebesinde şehit olan Mahmut Paşa, Kadı H. Memet Tahir Efendi, Tokat vergi tahsildarı Memet Hilmi Efendi ve İpşir Mustafa Paşa'nın oğlu (...) ¹⁵ Bey gibi ünlü simaların mezar taşlarının da yine Vali Bey'in emriyle müzeye kaldırıldığını metninde vurgulamıştır. Besim Karagülle bu bölümde daha önceden bahsettiği ve harap halde olarak tanımladığı Hatuniye Medresesi'nin kaldırıldığını ifade etmiştir.

Karagülle yazısında yapının hikayesiyle ek bilgilere de yer vermiş, halk arasındaki inanışları da aktarmaya özen göstermiştir. Bunlardan birisi de halk inanışına göre Sultan Bayezit'in camiye yapan ustaların yapıyı küçük yapmış olduklarından dolayı başlarını kestirttiği ve ustaların bu mezarlığa gömülmüş olabilecekleri yönündeki görüşünü belirtmesi yönündedir. Hatta mezarlıklarla ilgili hafriyat çalışmalarında Dr. Operatör Talat Bey isimli bir kişinin varlığından bahsetmiştir. (...) ¹⁶

Nuri Savuran'ın Eklmeleriyle Meydan Camii- Hatuniye Camii

Nuri Savuran bu bölümde Besim Karagülle'nin yazdığı notlara ilaveler yapmaktansa kendisi de deftere uzun bir metin yazarak yapıyı incelemiştir. Öncelikle bu yapıda da diğer yapılarda yaptığı gibi Karagülle'nin yapının ismini yazdığı yere Tokat yazmış, yapıldığı tarihe yani Karagülle tarafından 890 Hicri olarak belirtilen yere de 1485 Miladi ve II. Bayezit Devri 1481-1512 bilgilerini eklemiştir. Nuri Savuran da Karagülle gibi halk arasında yaygın olarak kullanılan tabirlere önem vermiş, bu yapıyla ilgili olarak halk arasında söylenen ve Meydan Camisi'nin kapısının güzelliği ile, Ali Paşa Camisi'nin yapısal güzelliğini ifade eden şu tabiri aktarmıştır: "*Meydan Caminin kapısı, Ali Paşa'nın yapısı*". Bu ifadeyle yapının Meydan Camisi'nin kapısının güzelliğine dikkat çekmiş, yine bir başka Tokat camilerinden olan Ali Paşa Camisi'nin ise büyüklüğünü vurgulamaya çalışmıştır.

Nuri Savuran, Besim Karagülle'nin kendi el yazısıyla yazdığı kitabelerin altına Gülbahar Hatun'un türbesinin İstanbul'da Fatih Camii yanında olduğunu¹⁷ eklemiştir. Savuran, Besim Karagülle'nin caminin tahribatıyla ilgili bahsettiği kısma

¹⁴ Voyvoda: Osmanlı Devletinde Eflak-Boğdan yöneticilerine ve 17. yüzyıldan sonra kazalarda vezirler adına vergi toplayan görevlilere verilen ad. URL-3/ <http://voyvoda.nedir.com>.

¹⁵ (...) Defterde bu kısımdaki yazı silik olduğundan dolayı okunamamıştır.

¹⁶ (...) Defterde bu bölümde yer alan iki cümlenin olduğu kısımlarda bazı yırtılmalar ve kelimelerde silinmeler olduğundan dolayı bu kısım okunamamıştır.

¹⁷ Nuri Savuran bu bilgiyi A.Cema'l'den kullandığını parantez içerisinde göstermiştir.

kendisi de tarih vererek bazı notlar eklemiştir. Bu notlarda 1943'teki depremde cami minaresinin şerefeden yukarısının, ve kubbe kasnağı ile kubbe kenarının harap olduğunu; doğudaki üç sütunun, sayfiye kubbelerinin üçünün ve kapı üstündeki kubbenin yıkıldığını dolayısıyla da hasarın büyük olduğunu vurgulamıştır. 1953 yılında caminin tamir çalışmalarının bittiğini, ve yapının iyi duruma geldiğini sadece sayfiye kısmının harap bir şekilde kaldığını, bu kısmın da 1955 yılında onarıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Karagülle'nin yapının mimari tarzı ile ilgili notlarının olduğu kısma cami avlusundaki ahşap çatısı olan havuz ve şadırvanın varlığından bahsetmiştir.

Karagülle'nin notlarına yaptığı ilavelere istinaden kendi metninde caminin tipik Osmanlı camilerinden olduğunu, doğu ve batı kısımlarına iki ek yapıldığını ve yapının genişlediğini belirtmiş; minaresinin camiden ayrı menşuri¹⁸ bir kaide üstünde yer aldığını söylemiş ve "*Cemaat mahallinin beher dil'i*¹⁹ *M. tulundedir*²⁰" ifadesini kullanarak caminin mimarisi ile ilgili tanımlamalarına şu ifadelerle devam etmiştir:

“İstalaktit ve bal peteği motiflerle müzeyyen²¹ trompa müsterit kubbe hayli yüksektir. Yanlarda z sıra üzerine üst üste dizili bir çok pencere içeri bol ziya²² vermektedir. İç şimal duvarında her iki yandaki hücrelerin üzerinde duvar uzunluğunca bir Trubun²³ uzamaktadır.”

Caminin doğu ve batısındaki ilave kısımların sayfiyeye kapılarının olduğunu, ve bu kısımların kubbe üçgenlerinin pandantiflere dayandığını ifade etmiştir. Yine bu sayfiye kubbelerinin bronz çemberleri olan altı mermer sütuna oturduğunu ve bu sütunların başlarının istalaktit tarzda olduğunu belirtmiştir. Nuri Savuran Besim Karagülle'ye nazaran yapının mimari özelliklerine metninde daha ayrıntılı değinmiştir. Özellikle mimari terimleri yoğun olarak kullandığı metni şöyledir:

Sayfiyedeki orta revak yine balpeteği tezyinatlı pandantiflere müstenit²⁴ olup diğerlerinden farklıdır. Sayfiye cephesinden başlayan balpeteği (Alvaol) korniş binanın bütün saçak altını kuşatmaktadır. Duvarlar minare kesme kireç taşından kubbeler tuğla olup kurşun kaplıdır. Öteden beri müteaddit²⁵ defa vukubulan zelzeleye karşı binanın 3 cihetine²⁶ yine kesme

¹⁸ Menşuri: Prizmatik. URL-2 (<http://tdk.gov.tr>).

¹⁹ Dil'i: Dik kenar, kenar. URL-2 (<http://www.osmanlicaturkce.com/>).

²⁰ Burdaki ifadede eksiklik vardır. Cemaat mahallinin her kenarı ... ölçüsünde demesi gerekirken Savuran bu notunda ölçü vermemiştir.

²¹ Müzeyyen: Süslü. URL-2 (<http://www.tdk.gov.tr>).

²² Ziya: Işık, aydınlık. URL-2 (<http://www.tdk.gov.tr>).

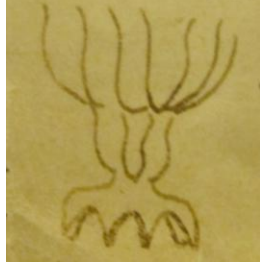
²³ Trubun: Galeri. URL-2 (<http://www.tdk.gov.tr>).

²⁴ Müstenit: Dayanak, dayanan, yaslanan. URL-2 (<http://www.tdk.gov.tr>).

²⁵ Müteaddit: Çok, birçok. URL-2 (<http://www.tdk.gov.tr>).

²⁶ Cihet: Yön, yan, taraf. URL-2 (<http://www.tdk.gov.tr>).

taştan kaba payanda vurulmuştur. Caminin yegane medarı iftiharı kapısıdır. (Zaten Tokat'ta Meydan Caminin kapısı, Ali Paşa'nın yapısı derler ki çok doğrudur). Bu kapıda muasır²⁷ Türk mimarisinin karakteristik kapı tezyinatı burada hayli tebellür²⁸ etmiştir. Mermer bu kapıda adeta oya gibi işlenmiştir. Kapının üstte ortada aşağıya doğru istalaktit şekilde sarkan mermer, oyma çubuk takdire sezadır²⁹. Yine bu meyanda³⁰ kapı üstünde balpeteği şeklinde oymalı kısımda aşağıya istalaktit sarkan z mermer kısım (Şekil 5.82 ve Şekil 5.83) şayanı takdirdir.

Şekil 5.82: Meydan Camii, "z" mermer kısım.
(Savuran, 1931-1955)

Şekil 5.83: Meydan Camii, "z" mermer kısmı.
(Bilgen, 2012).

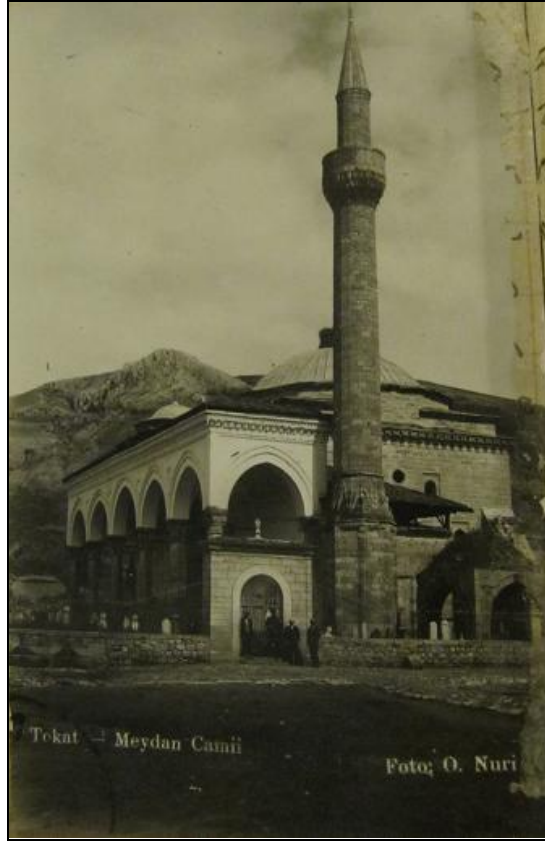
Savuran, özellikle kapı ile ilgili betimlemelere önem vermiş ve yazdığı metinde bu husus üzerinde daha ayrıntılı durmuştur. Bu bilgilerden sonra Albert Gabriel'in bu yapıyla ilgili eserindeki bahsinden söz etmiş, eserde Gabriel'in Evliya'nın bu camiye Hünkar Camii dediğinden ve ahşap çatılı, kubbeli, minareli camii ile ilişkilendirdiğinden bahsetmiştir.

²⁷Muasır: Bir insandan, ülkeden, kurumdan vs. yerlerden üstün olmak ifadesidir URL-2 (<http://www.tdk.gov.tr>).

²⁸Tebellür Etmek: Belirmek. URL-2 (<http://www.tdk.gov.tr>).

²⁹Seza: Uygun, yaraşır, bir şeye değer. URL-2 (<http://www.tdk.gov.tr>).

³⁰Bu meyanda: Bu arada, bununla birlikte. URL-2 (<http://www.tdk.gov.tr>).

Şekil 5.84: Meydan Camii- Hatuniye Camii 1930.
Osman Nuri (Foto Yıldız), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.85: Meydan Camii- Hatuniye Camii 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Meydan Camii- Hatuniye Camii:

Acunsal, bazı tarihçiler tarafından Hatuniye Camii (Şekil 5.89) olarak da adlandırılan yapının II. Bayezit'in annesi Gülbahar Hatun namına Hicri 890 [1484] tarihinde yaptırıldığını belirtmiştir (Acunsal, 1947, s. 82). Tokat Meydan Mahallesi'nde bulunan (Şekil 5.86) camii Vakıflar arşivinde yer alan 21 Zilhicce 898 (4 Eylül 1493) tarihli vakfiyesine göre, medrese ve imaret gibi yapılardan oluşmuş bir parçanın külliyesidir. Camii, basit $\perp$ plan şemasına sahip olup (Şekil 5.87), kuzeyinde beş adet sütunların taşıdığı sivri kemerlerle dışa açılan beş bölümlü ve beş kubbeli bir son cemaat yerine sahiptir (Şekil 5.90), (Seçgin, 1993, s. 6- 7).

On iki kasnak üzerine oturan tek kubbeli ve tek minareli olarak inşa edilen, (Altaş, 2007, s. 284), caminin doğu, batı ve güney yanlarına depreme karşı payandalar yapılmıştır (Şekil 5.88), (Acunsal, 1947, s. 82-83). Fakat sonradan inşa edilen bu payandalar yapının mimari estetiğini bozmaktadır (Altaş, 2007, s. 284), (Şekil 5.91). Büyük kubbenin her iki yanında kesme taştan yapılmış birer mescit alanı bulunmaktadır. Sekizgen kasnak üzerinde yükselen sağır bir şekilde inşa edilmiş bir kubbeye sahip olan orta mekanda üst örtünün basıncı ana beden duvarlarının üst kısımlarındaki boşaltma kemerleriyle karşılanmıştır. Bu sebepten dolayı kemerlerin birleştiği köşelerdeki mukarnas dolgulu kubbe geçişleri, yapının ana beden duvarlarının yarısına kadar sarkmaktadır (Seçgin, 1993, s. 9), (Şekil 5.92).

Yapıda yer alan sütunların dördü zarif sarkıtlı mukarnas başlıklara sahip olup, diğer ikisi ise zar başlık formundadır. Son cemaat yerinin cephesinde silmeli kemerler arasında kalan yüzeylere içi boş madalyonlar konulmuştur. Kubbelerine geçiş pandantiflerle sağlanan son cemaat yerinin, kubbelerinden cümle kapısı önündeki diğerlerine göre daha yüksek inşa edilerek girişe belirginlik kazandırılmıştır (Seçgin, 1993, s. 7), (Şekil 5.90).

Avlusunda özgün olmayan bir şadırvanı olan yapının girişi oldukça süslü, kapısı ise dikkat çekicidir. Kapısı siyah ve sarı mermerden istalaktit oymalarla süslenmiş olan yapının kitabesi de bu mermer kısma oyularak yazılmıştır (Altaş, 2007, s. 285). Üç yönden silmelerle çevrelenen taç kapı (Şekil 5.69), ortasında bezemeli bir sarkıt bulunan bursa kemerli bir niş halindedir. Bursa kemerinin içerisinde yer alan mukarnaslı kavsara basık kemerli mermer söveli kapı açıklığını üstten

taçlandırmıştır. Kapı açıklığının iki yanında ise, silmelerle çevrelenen mukarnas kavsaralı birer niş bulunmaktadır (Seçgin, 1993, s. 7).

Caminin kuzeybatı köşesinde sekizgen bir kaide üzerinde yükselen çokgen gövdeli bir minare inşa edilmiştir (Şekil 5.90). Bir bölümü ajurlu kesme taş korkulukla sınırlanan şerefeye geçiş ise mukarnaslarla sağlanmıştır (Altaş, 2007, s. 285). Caminin beden duvarlarının korniş hizasında görülen mukarnas dizisi, yapıyı üstten çepeçevre dolanmaktadır (Gündoğdu vd., 2006, s. 42).

Caminin taç kapısı ve son cemaat yeri sütunları mermer olup, diğer kısımları ise tamamen kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Son cemaat yerinin ise şu anda sıvalı yüzeylerinin özgün halinde tuğla malzemedен inşa edildikleri anlaşılmaktadır (Uysal, 1986).

Mukarnas kavsaraya sahip olan mihrap, yapılan restorasyonlarda yağlı boya ile boyandığından bütün özgünlüğünü yitirmiştir. Ahşap minber, pencere ve kapı kanatlarındaki geçme motifler günümüze kadar gelebilmiştir. Yalnız pencere kenarlarında ve kubbe iç yüzeyinde görülen kalem işi süslemeler (Şekil 5.92) orijinal olmayıp, 20. yüzyıldaki tamirler esnasında yapılmıştır.

Caminin önündeki şadırvan ise XX. yüzyılın başında inşa ettirilmiştir. 1939³¹ ve 1943³² yıllarındaki depremlerin birinde büyük kubbe ve kasnak kenarları çatlamış, son cemaat yerinin üç kubbesi yıkılmış, bazı sütun başlıklarında da parçalanmalar olmuş; 1953 yılında yapı restore edilmiştir (Uysal, 1986, s. 329). Camii 1983 yılında yeniden iyi bir şekilde onarımdan geçmiş, biri mihrap ekseninde, ikisi yanda, biri de son cemaat yerinin doğu ucunda olmak üzere sonradan eklenen dört destek payandası bulunmaktadır³³.

Caminin doğusunda olan, moloz taşla inşa edilmiş olan imaret yapısı harap bir halde olduğundan planı tam olarak belli değildir (Gündoğdu, 2006, s. 43). Son yapılan çalışmalardan sonra imaret kafé restoran tarzı bir mekana dönüştürülmüştür (Şekil 5.96 ve Şekil 5.97).

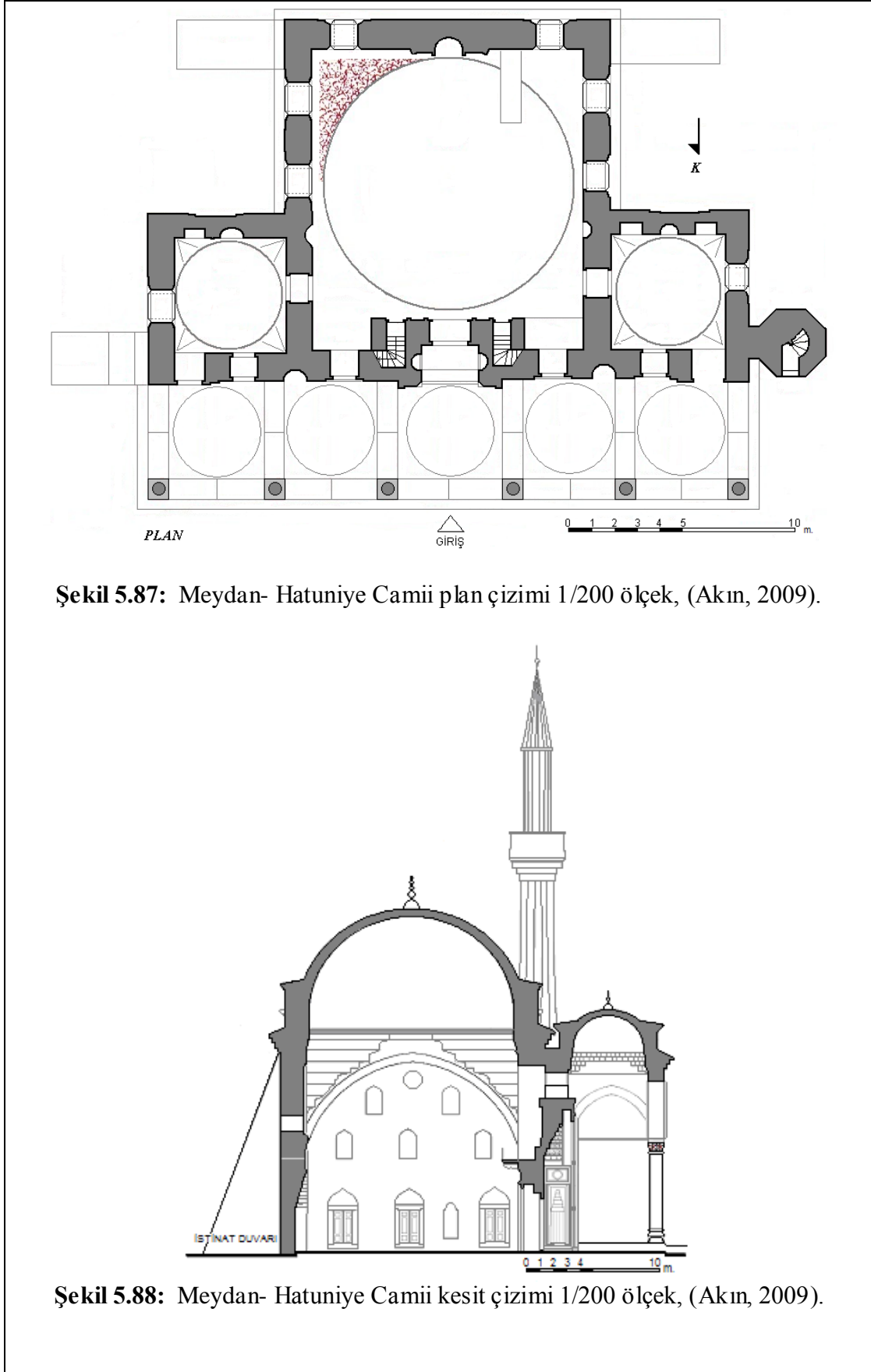
³¹ Uysal eserinde 1939 tarihini Halis Asarkaya'nın (Cinlioğlu) "Osmanlılar Zamanında Tokat", Birinci Kısım, Tokat, 1941, s.50'den referans olarak almıştır.

³² Uysal eserinde 1943 tarihini ise Ferit Acunsal'ın "Gerçeklerin Diliyle Tokat", İstanbul, 1947, s.83'den referans olarak almıştır.

³³ URL-4/ <http://www.tarihbilinci.com/forum/mimari-eserler-68/meydan-camii-23070/>.

Şekil 5.86: Meydan- Hatuniye Camii konumu.
gmap uydu fotoğraftan işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.87: Meydan- Hatuniye Camii plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.88: Meydan- Hatuniye Camii kesit çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.89: Meydan- Hatuniye Camii panoramik görüntüsü, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.90: Meydan- Hatuniye Camii kuzeybatı cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.91: Meydan- Hatuniye Camii doğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.92: Meydan- Hatuniye Camii iç mekan, (Bilgen, 2012).

Değerlendirme:

Karagülle ve Savuran bu yapının plan çizimini yapmamıştır. Defterde Hatuniye Camii'nin içinde Karagülle, çok kısa bir şekilde Hatuniye Medresesi'nin varlığına değinmiş, "Taşhan" yapısını ele aldığı kısımda (Şekil 5.94), yapının yerini ok ile işaretlemiştir (Bilgen, 2013, s. 1331).

Defterde 1930 yılına ait fotoğrafta (Şekil 5.88), yapının depremden önceki hali görülmektedir. Yapının batı kısmına ekli olan mescit alanının kubbe üstü alaturka kiremit kaplı bir çatı ile kapatılmıştır. Günümüzde ise aynı cephede batıda yer alan mescit alanının kubbe örtüsü görülmektedir (Şekil 5.90). Bunun dışında yapıda önemli bir değişiklik görülmemektedir.

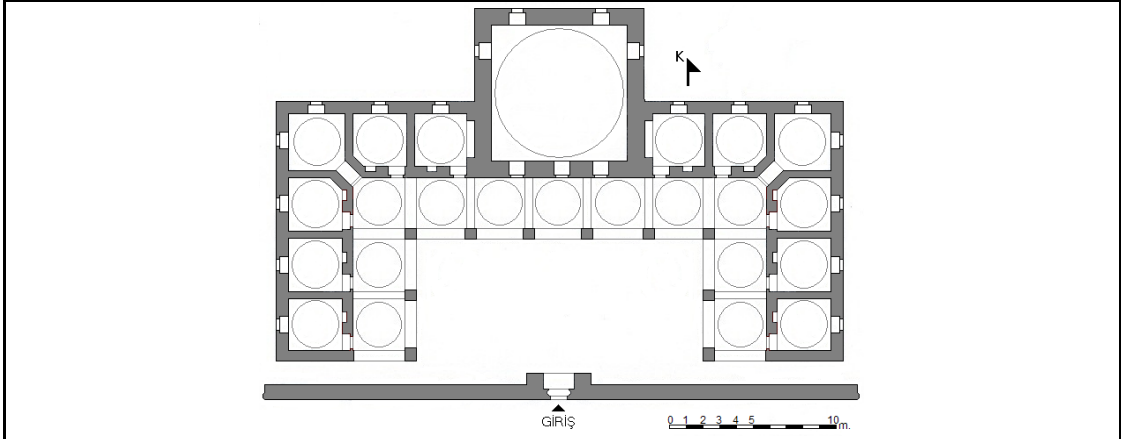
Depremden sonra deftere eklenen fotoğrafa (Şekil 5.85) yapının büyük hasara uğradığı görülmektedir. Yapının kuzey cephesindeki son cemaat yerinde yıkılmalar görülmektedir. Buradaki üç sütunun tamamen yıkıldığı, ana beden duvarlarında yıkılmalar ve çatlamlar, büyük kubbe kasnağında da yıkılmalar, hatta doğu cephesinde yer alan payandalarda bile hasar olduğu görülmektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.91) yapının tamamen onarıldığı, son cemaat yerinin yıkılan kısmının yeniden inşa edildiği ve doğu cephesindeki payandaların onarıldığı, ana beden duvarlarının ve kubbe kasnağının tamir edildiği görülmektedir. Yapı özgün haline uygun bir şekilde restore edilmiştir.

Medresesi günümüze kadar gelememiş olan külliye'nin yerleşim düzeninin neye göre yapıldığı hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir (Gündoğdu vd., 2006, s. 39). Bu medreseyle ilgili bilgiye Albert Gabriel'in *Monuments Turcs D'Anatolie* adlı eserinde rastlamaktayız. Gabriel kitabında Tokat'ın şehir dokusunu ve yapıların dağılımını ele aldığı kroki çiziminde Hatuniye Medresesi'ni caminin kuzeyine koyarak göstermiştir (Gabriel, 1934, s. 89). Fakat bu hususla ilgili başka bazı kaynaklarda Gabriel'in bu çiziminin doğru olmama ihtimalinin olabileceği, buna gerekçe olarak da II. Bayezid devrinde aynı topografik şartlarda yapılmış olan Amasya ve Edirne'de yer alan II. Bayezid külliyelerindeki şema gösterilmiştir. Bu şema doğrultusunda bahsi geçen her iki ildeki külliye'yi oluşturan fonksiyonel birimlerin, yanlarından geçen nehre dik akslar oluşturacak şekilde tasarlandıkları ve dolayısıyla da Tokat Hatuniye Külliyesi'nin de bu şekilde yapılmış olması gerektiği

yani ortada cami, iki yanda medrese ve imaret olacak şekilde düşünüldüğü üzerinde durulmaktadır (Gündoğdu vd., 2006, s. 39). Kesme taş ve molozdan yapıldığı düşünülen medrese 1939 ve 1942 yıllarında oldukça zarar görmüş, ve yıkılmıştır. Sadece medresenin yakın bir tarihe kadar Plan 1'de görülen geçiş kapısının durduğunu belirten Kuntay (Şekil 5.95), yazısında 1991 senesinde medreseye ait tüm verilerin yok olduğunu vurgulamıştır (Kuntay, 1996, s.31).

Medrese hakkında günümüzde herhangi bir bilgi olmamasına karşın caminin batısında olduğu düşünülen yapının Gabriel'in yapmış olduğu plana (Şekil 5.100) göre U tipi plan şeması olduğunu (Şekil 5.93), dersane mekanlarının ana beden duvarlarından ½ oranında dışarı taşma yaptığını, ve bu mekanın her iki yanında altışardan olmak üzere toplam 12 medrese hücrelerinin bulunduğu, ve bu hücrelerin ön kısmında da kare kesitli ayaklar üstünde sivri kemerler tarafından taşınan 11 kubbesi olan bir revak kısmının olduğu ön görülmektedir (Seçgin, 1993, s.10).

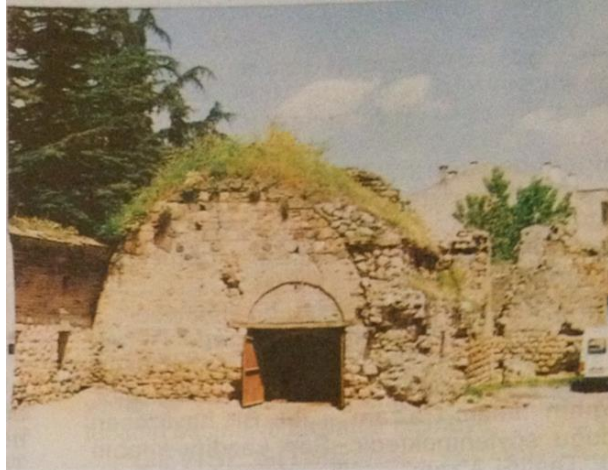
Bu yapı hakkında Gabriel eserinde oldukça detaylı bilgiler vermiştir. Yapının tipik Osmanlı camilerinden olduğunu, ana mekanın kare şeklinde olup batı ve doğu tarafında simetrik bir şekilde düzenlenmiş mescit alanlarının olduğunu belirtmiştir. Ana mekanın 12 m çapında mukarnas dolgular üzerinde sağır bir kubbe ile örtülü olduğunu ve yapının üst üste yerleştirilmiş çift sıralı pencerelerle aydınlatıldığını belirtmiştir. Caminin kalın olan kuzey duvarında uzanan galeri kısmından bahseden Gabriel, bu kısımlara ulaşımın çift merdivenle yapıldığını belirtmiştir. Ana mekanın yanında yer alan mekanların ise üçgen geçişli kubbeleri olduğunu ve bu mekanların portalle bir bağlantısı olduğunu ifade etmiştir. Düzgün bir cephe düzenlemesine sahip olan yapıda altı mermer sütunun yer aldığını ve bunların gövdesinde bronz çemberler olduğunu, sütun başlıklarının ise mukarnas ya da üçgen başlıklı olduğunu aktarmıştır. Mukarnas dolgulu bir portale sahip olan yapının duvarlarında kalker kullanıldığını, kubbelerin üzerinin kurşun kaplı olduğunu, her ne kadar sağlam bir yapı olsa dahi depremden sonra yapıya payandalar eklendiğini vurgulayan Gabriel, yapının en bezemeli elemanının mermerden yapılmış portali olduğunu (Şekil 5.99), yine o dönemi yansıtan saçakların yapıda kullanıldığını, portaldeki mermerin ahşap gibi işlendiğini, kapının üstünde oyularak yazılan kitabede inşa ettirenin kim olduğunun yazılı olduğunu belirtmiştir (Gabriel, 1934, s. 89).

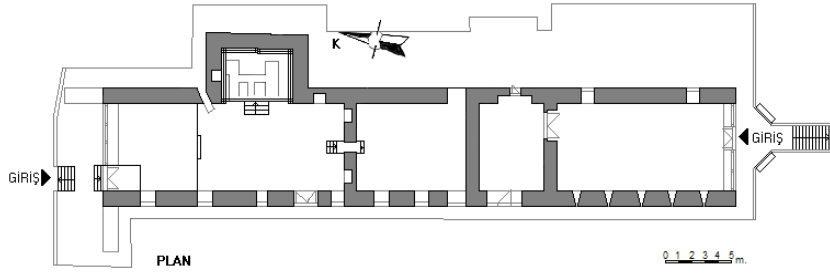
Şekil 5.93: Meydan- Hatuniye Medresesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.94: Meydan- Hatuniye Külliyesi, (Savuran, 1931-1955).

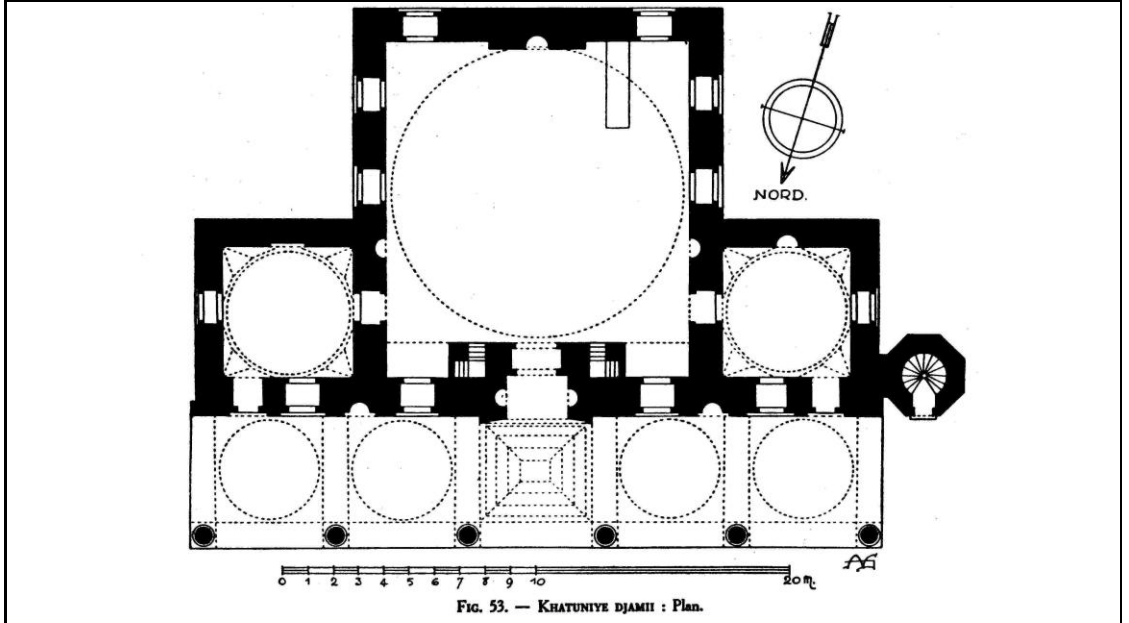
Şekil 5.95: Meydan- Hatuniye Medresesi,
(Tokat Kültür ve Araştırma Dergisi, 1996).

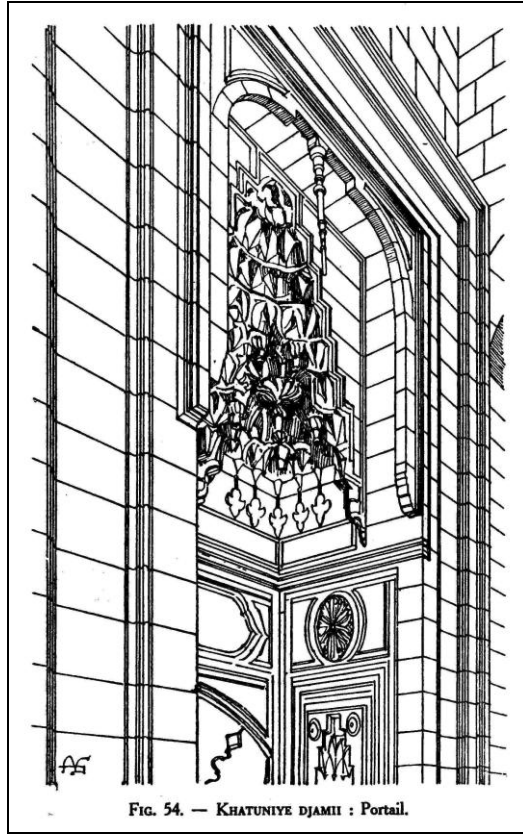
Şekil 5.96: Meydan- Hatuniye İmaretı plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

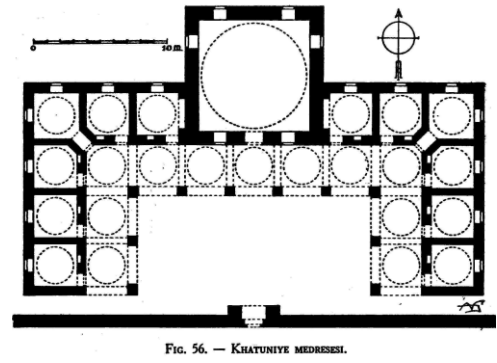
Şekil 5.97: Meydan- Hatuniye İmaretı (Sedirhan Gülbahar İmaretı), (Bilgen, 2012).

Şekil 5. 98 : Meydan- Hatuniye Camii plan çizimi 1/200 ölçek, (Gabriel, 1934).

Şekil 5.99: Meydan- Hatuniye Camii taç kapısı, (Gabriel, 1934).

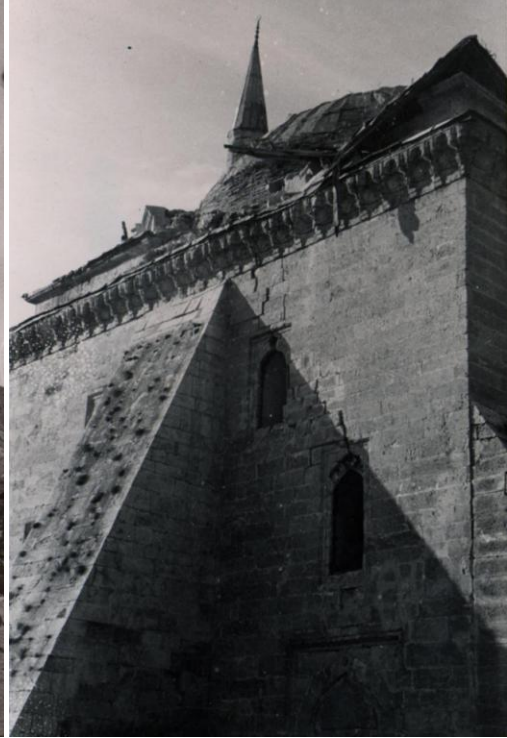
Şekil 5.100: Meydan- Hatuniye Medresesi plan çizimi, 1/200 ölçek, (Gabriel, 1934).

Ali Saim Ülgen arşivinde Meydan Camisi'ne ait birçok fotoğrafa rastlanılmıştır. Fotoğraflarda en dikkat çekici unsurlardan biri yapının özellikle deprem sonrası görüntüsü yansıtan detaylar içeriyor olmasıdır. İlk bölümde ele alınan fotoğraflarda (Şekil 5.101) son cemaat yerindeki mukarnas dolgulu geçişleri olan kubbelerdeki yıkılma, kubbe kasnağındaki yıkılma ve çatlama, payandalardaki hasar, mescit mekanlarının üst örtüsündeki yıkılma görülmektedir.

İkinci bölüm altında incelenen fotoğraflarda ise (Şekil 5.102), caminin kare planlı harim kısmının üzerindeki mukarnas dolgulu pandantif geçişli kubbesi, oyma tekniğindeki geometrik geçme motiflerle süslü ahşap minberi, portalde yer alan kitabeler, ve yine deprem sonrası yıkılan son cemaat yeri ve giriş kısmı görülmektedir.

Üçüncü bölümdeki kartta yer alan fotoğraf (Şekil 5.107) ile defterdeki fotoğraf (Şekil 5.88) aynıdır. Bir kart olarak hazırlanan fotoğrafın üzerindeki *Tokat Meydan Camii* yazısını Karagülle, 2. *Bayazıd anası Gülbahar Hatun adına H.890* yazısını ise Savuran yazmış olmalıdır. Çünkü her iki yazı tipi ile defteri yazan bu kişilerin yazı tipleri aynıdır. Bu durum defterde 1930 yılına ait olan bu fotoğrafın Karagülle tarafından birkaç kopyasının saklandığını daha sonra Savuran tarafından bu kopyanın Ülgen'e gönderildiğini ya da elden verildiğini düşündürmektedir. Kartta yapıya dair diğer notlar ise Ülgen tarafından yazılmış olmalıdır.

IV. Bölümde yer alan ve yine kart şeklinde görülen fotoğrafta ise (Şekil 5.104), Meydan Camisi'nin portalindeki geometrik geçme motifli zengin dekorasyonuna sahip ahşap kapısı görülmektedir.

Şekil 5.101: Hatuniye Camii fotoğraflar bölüm I, (Ali Saim Ülgen arşivi -SALT).

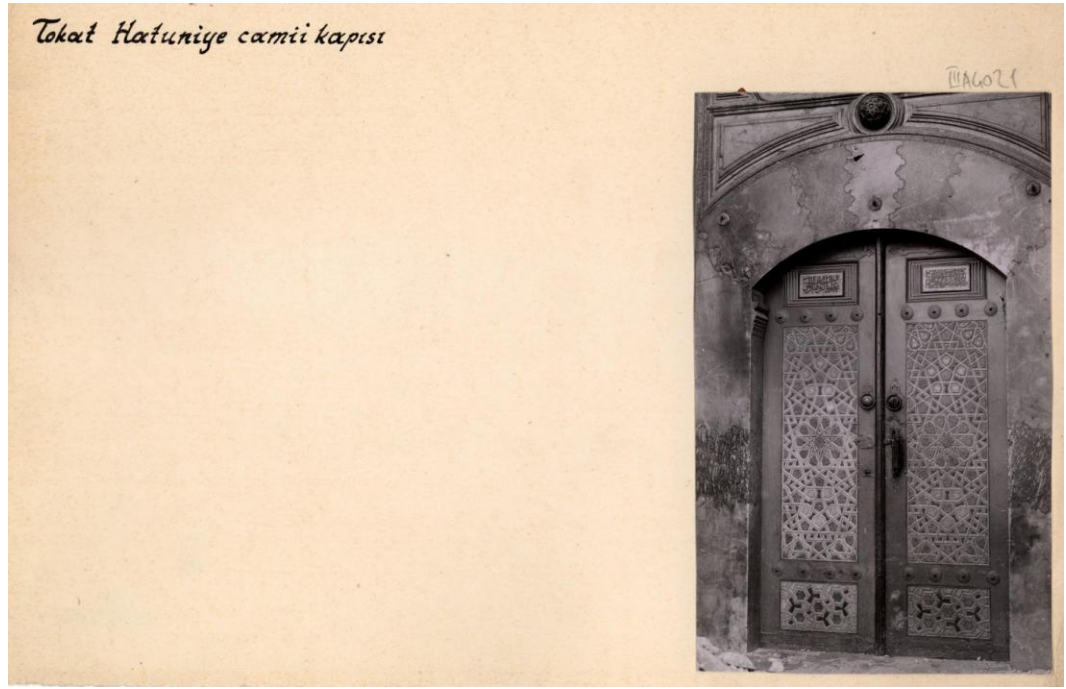

Şekil 5.102: Hatuniye Camii fotoğraflar bölüm II, (Ali Saim Ülgen arşivi -SALT).

Şekil 5.103: Hatuniye Camii fotoğraflar bölüm III, (Ali Saim Ülgen arşivi -SALT).

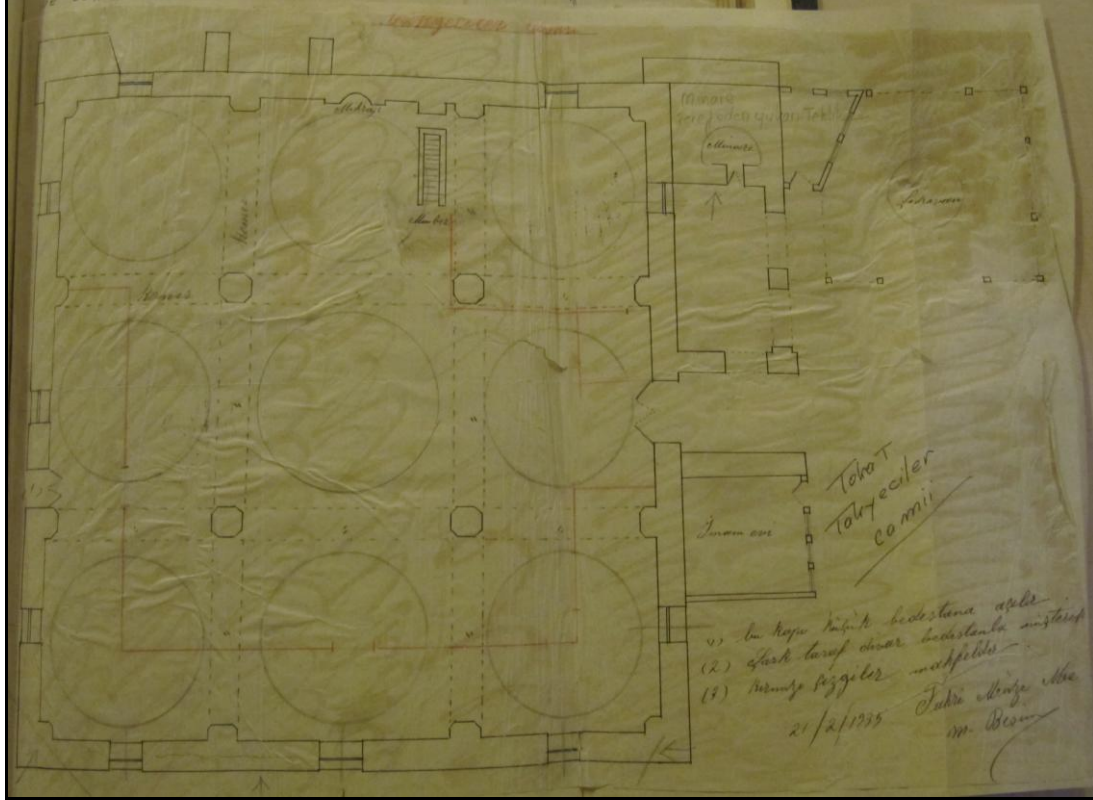

Şekil 5.104: Hatuniye Camii fotoğraflar bölüm IV, (Ali Saim Ülgen arşivi -SALT).

7. Tokat Takyeciler Camii

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Takyeciler Camii:

Besim Karagülle, bu cami ile ilgili hiçbir not almamış, sadece yapının plan çizimini yapmıştır.

Şekil 5.105 : Takyeciler Camii plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Takyeciler Camii:

Tokat Saman Pazarı Sok. No:5 'de yer alan Takyeciler Camii için yine Tokat merkezde yer alan “Ulu Camii Muasırı” benzetmesini yapan Savuran, yapının Ulu Camii'nin üslubunu ve mimari özelliklerini taşıdığını ifade etmiştir. Dokuz kubbesi olan bu büyük caminin boya süslemeleri yönünden oldukça değerli olduğunu belirten Savuran, yapının kuzeydoğu cephesinde depremde dolayı çatlaklar oluştuğunu metninde aktarmıştır. Caminin mimari özellikleri hakkındaki bilgilerini şu cümlelerle sonlandırmıştır:

“Caminin orta yerinde olup 9 kubbe kemerinin istinat ettiği sütunlar 8 köşeli olup başlıkların 4 cihetinde alvaol tezyinat vardır. Trubunler ahşap olup şark ve şimal duvarlarını boydan boya tutmaktadır. Muvakkithane, minare ile şadırvan arasındadır. Şadırvanı yakın

zamanlarda inşa edilen cami şadırvanları tipindedir. Kubbelerin üzeri tuğla çatı ile örtülüdür.”

Şekil 5.106 : Takyeciler Camii 1935, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.107 : Takyeciler Camii¹ güneydoğu köşesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

---

¹ Bu fotoğrafta “X” işareti ile belirtilmiş yer için Savuran fotoğrafa 25.11.1945 yılında şu notu eklemiştir: “[x] işaretli dayanak duvarında nokta ile gösterilen yerde tamir tarihi olması muhtemel bir tarih var? 1288-1871. Aziz zamanı.”

Şekil 5.108: Takyeciler Camii, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Takyeciler Camii:

Takekçiler, Takvacılar ya da Tekyeciler gibi isimlerle de literatürde adı geçen camii, Tokat Sulu Sokak semtinde, şimdiki müze binası “Bedesten” yapısının batı kısmında (Şekil 5.111), Yağbasan Medresesi'nin kuzeyinde bulunmaktadır (Şekil 5.109). 1576 tarihli evkaf defterinde ise caminin "Cami-i Hatun" ve "Takyeciler" şeklinde kayıtlı olduğu, diğer kullanılan isimlerin halk dilinde yanlış okunuşa bağlı olarak oluştuğu görülmektedir (Şimşirgil, 2003, s. 91). Hatta Evliya Çelebi bu cami için şu ifadede bulunmuştur:

"...Attarlar içinde Takyeciler Cami'i, yüksek kubbeler, uzun minare ve mavi kurşunla örtülü, mamur bir camidir." (Çelebi, 2010).

Takyeciler Camisi ile ilgili herhangi bir inşa kitabesi olmadığından dolayı yapının yapım tarihi bilinmemektedir (Seçgin, 1993, s. 22). Fakat plan şemasına bakıldığında, (Şekil 5.110) 15.yy Osmanlı ulu camileriyle benzerlik gösterdiğinden, yapım tarihi 15.yy olarak düşünülmektedir (Şimşirgil, 2003, s. 91). Caminin ana mekanı kare planlıdır. İç mekanda dört fil ayağı (Şekil 5.113) ile kemerlerle birbirine bağlanmış ve üzerleri kubbe ile örtülmüştür. Duvarlarda moloz taş, fil payelerde ve kapıda taş uygulanmıştır. Camide dokuz kubbe bulunmaktadır. Onarım öncesinde kiremit kaplı özgün bir çatıyla kapalı olan kubbeler bugün dışarıda bırakılmıştır

(Altaş, 2007, s. 302). Acunsal kitabını yazdığı dönemde bu caminin iç tezyinat bakımından son derece değerli bir sanat eseri olduğunu vurgulamıştır (Acunsal, 1947, s. 83). Fakat 1871 'de yapıldığı tahmin edilen, kubbede ve caminin kemer yüzeylerinde izine rastlanan süslemeler, günümüzde yapının bütün iç yüzeyi sıvandığından dolayı kaybolmuştur. Sekiz köşeli kesme taştan yapılmış sütunlar ve başlıklarında oymalar dikkat çekmektedir (Altaş, 2007, s. 302- 303).

Cami hem Hicri 1288 [1871-72] tarihinde, hem de I.Dünya Savaşı zamanında onarımdan geçmiş; I.Dünya Savaşı yıllarında yapılan onarımda kurşun bulunamadığından örtü üstü kırma çatı ile kapatılmıştır. 1939 ve 1943 yıllarındaki büyük depremlerden sonra 1964-65 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarım çalışmaları sırasında ise yapının ana şeması değiştirilmeden duvarlar, destek elemanları ve örtü sistemi yenilenmiştir (Uysal, 1987, s. 337). Bu onarım öncesinde, caminin güney cephesinin payandalarla desteklendiği belirtilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1964'deki restorasyon programı öncesi hazırlanan 10.07.1964 tarihli rapora göre, caminin sağlam bir şekilde duran iki kubbe dışında kalan diğer yedi kubbesinin, kuzey, güney ve doğu duvarlarının, payandaların ve ahçap çatının tamamen yıktırılıp yeniden yapılması talep edilmektedir. Neticede 1964-65 restorasyonu da bu rapor doğrultusunda yapılmıştır (Uysal, 1987, s. 338). Dolayısıyla farklı tarihlerde yapılan bu onarımlarda caminin plan şemasında bir değişiklik olmasa da, üst örtü ve cephelerinde değişiklikler olmuştur (Gündoğdu vd., 2006, s. 52).

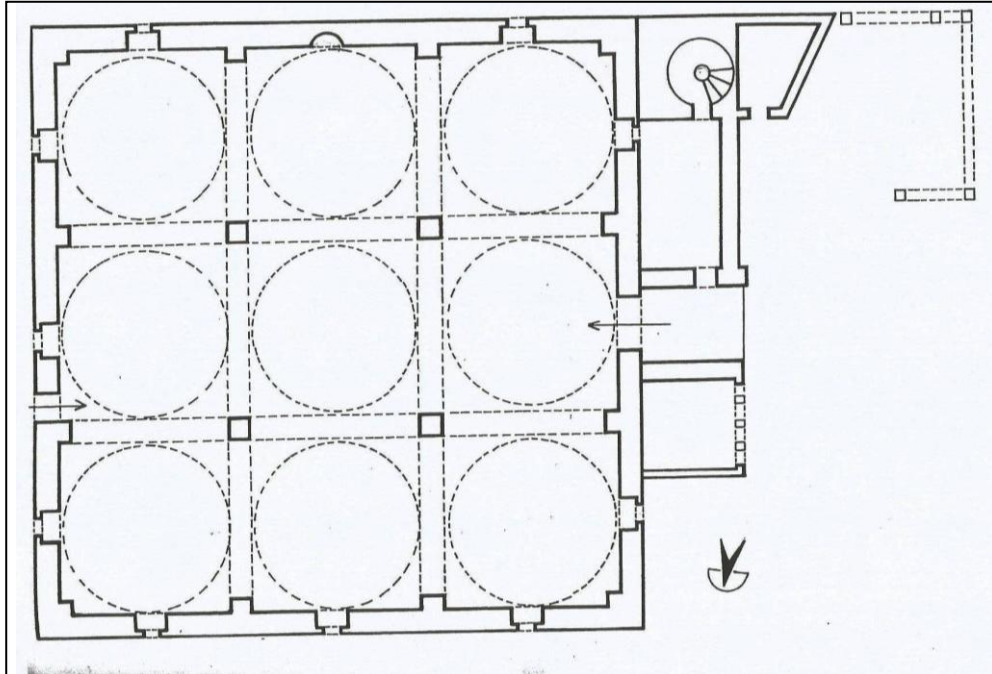
Batı cephesinde yer alan girişin önüne son cemaat yeri gibi mekan düşünülmüş, ve bu doğrultuda bu alana eğimli bir çatı ile üstü kapatılmış bir mekan eklenmiştir (Tokat Valiliği, 2010, s. 107). Caminin moloz taş ile yenilenen ana beden duvarları ve kubbe kasnakları dışında, sadece alttaki pencereler hariç tüm pencerelerin tuğla çerçeveleri ve tuğla kemerleri vardır (Şekil 5.112), (Gündoğdu vd., 2006, s. 53). Caminin güneybatı köşesine bitişik olan silindirik gövdeli minaresi kare bir kaide üstünde bulunan tek şerefeli minaresinin ise kaideden yukarısı restorasyon çalışmalarında yenilenmiştir (Tokat Valiliği, 2010, s. 107).

Caminin batı tarafındaki şadırvanda yer alan kitabeye göre ise, şadırvanın da Hicri 1312 [1894-85] yıllarında yenilediği anlaşılmaktadır (Tokat Valiliği, 2010, s. 107). Fakat şadırvanın silindirik gövdeli havuzu özgündür (Şimşirgil, 2003, s. 91). Avluda

içten bağdadi kubbeli dıştan kırma çatılı ahşap konstrüksiyona sahip şadırvan özgün değildir (Şekil 5.114), (Altaş, 2007, s. 302).

Şekil 5.109 : Takyeciler Camii konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.110 : Takyeciler camii plan çizimi 1/200 ölçek, (Seçgin, 1993).

Şekil 5.111 : Takıyeciler camii ve Arastalı Bedesten (Tokat Müzesi), (Bilgen, 2013).

Şekil 5.112 : Takıyeciler camii güneydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.113: Takyeciler camii iç mekan fil paye, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.114: Takyeciler camii şadırvan ve havuzu, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Karagülle'ye ait plan çizimi (Şekil 5.105) ile günümüzdeki plan çizimi (Şekil 5.110) incelendiğinde, plan şemalarında herhangi bir değişikliğin olmadığı görülmektedir.

Defterde Arastalı Bedesten ile beraber görülen fotoğraf (Şekil 5.106) ile yapının günümüzdeki durumu (Şekil 5.111) incelendiğinde bazı önemli değişiklikler dikkat çekmektedir. Moloz taş gövde yenilenmiş, bedesten kısmına bakan pencere açıklıkları biraz daha genişletilmiş ve alçı şebekeli hale getirilmiştir. Çatıya kadar üzerinde mazgal açıklıkları bulunan duvarlar kaldırılmış, üzerleri kırma çatıyla örtülü şu anda kurşun ile kaplı kubbeler günümüzde açığa çıkarılmıştır.

Defterde caminin güneydoğu köşesini gösteren fotoğrafta (Şekil 5.107) güney cepheyi destekleyen payandalar görülmektedir. Ayrıca yine bu cephede payandalar arasına yapılmış ahşap sundurmaa çatılı bazı kısımlar görülmektedir. Günümüzde (Şekil 5.112), bu payandalar ve arasına yapılmış olan ahşap sundurma çatılı kısımlar kaldırılmıştır. Aynı cephenin alt kısmına alçı şebekeli, kesme taş söveli iki tane dikdörtgen pencere açıklığı yapılmıştır.

Defterde yapının iç mekanını gösteren fotoğrafta (Şekil 5.108), kubbe ve kemer yüzeylerindeki bezemeler oldukça net bir şekilde görünmektedir. Fakat günümüzde (Şekil 5.113), yapının iç yüzeyi tamamen sıvandığından dolayı süslemeler kaybolmuştur.

Ali Saim Ülgen arşivinde, yapının minaresinden çekilen üç fotoğrafa (Şekil 5.115) ulaşılmıştır. Bu fotoğraflarda yapının kubbelerinin dıştan kiremit kaplı çatıyla kapatıldığı daha net görülmektedir. Ayrıca soldan 3.fotoğrafta yapının yanında bulunan Arastalı Bedesten'in kubbeleri de görülmektedir.

Şekil 5.115: Takyeciler camii minaresinden çekilen fotoğraflar.
(Ali Saim Ülgen arşivi - SALT).

8. Tokat Güdük Minare Camii

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Güdük Minare Camii:

Besim Karagülle, bu cami ile ilgili hiçbir not almamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Güdük Minare Camii:

Hicri 9.asırın (Miladi 15.asır) ilk yarısında inşa edilmiş olan Güdük Minare Tokat Rüstem Çelebi Mahallesi Arka Sok. No:2' de yer almaktadır. Nuri Savuran, bu yapıyla ilgili hazırlamış olduğu metinde ve kullandığı çizimlerde kaynak olarak Albert Gabriel'in "Anadolu'da Türk Abideleri" eserinin 87.sayfasını kullandığına dair yazısının başına me haz² notunu eklemiştir.

Metnine şu cmlerle başlamıştır:

"10-18 metrelik bodur görünüşlü minaresinden ötürü bodur manasına (güdük minare derler). Alaca Mescit'in yakınından ve Rüstem Çelebi Mahallesi'ndedir. Cemaat mahallinin her bir dl'i³ 7.60 tulundedir. Büyük kubbenin garp ve şark cihetlerinde 2'şer küçük kubbe vardır. Cephesi garba mteveccih⁴ olup minare cenupta ve dibinde de bir eşmesi vardır."

Savuran, Albert Gabriel'in bu yapıyı sağlam, basit bulduğunu ve yapının cephelerinde uygulanmış olan bir sıra moloz, bir sıra tuğla diziyle yapılan süslemeyi beğendiğini ifade ederek; Gabriel'in caminin mimari özelliklerini dikkate alarak inşa tarihini Hicri 9- Miladi 15. asır olarak değerlendirdiğine değinmiştir. Savuran yapı ile ilgili ifadelerine şöyle devam etmiştir:

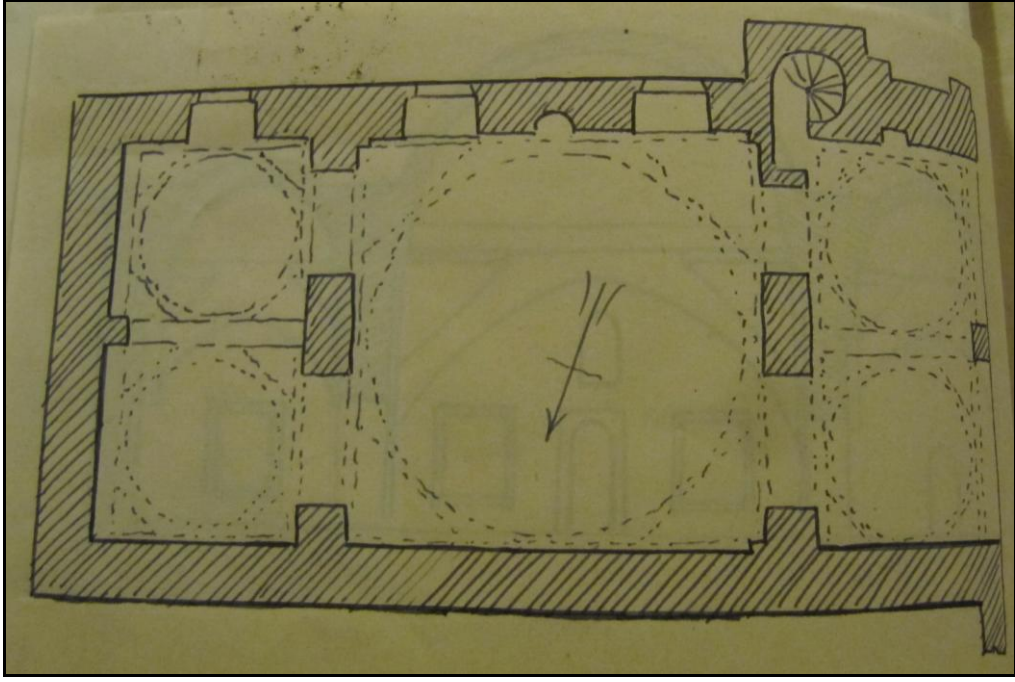
"Duvarlar moloz, tuğla, destekler kesme taştan minare ve kemerler tuğladır."
"Cephedeki cenup cihetindeki pencere, kemerin kaba surette dolduruşu ortasında kabara sırtıtmaktadır. Kapının bulunduğu kemerin dolduruşu nispeten kesme taşla yapılmış olmakla beraber kapı heyeti kemerin sol tarafına kaymıştır."

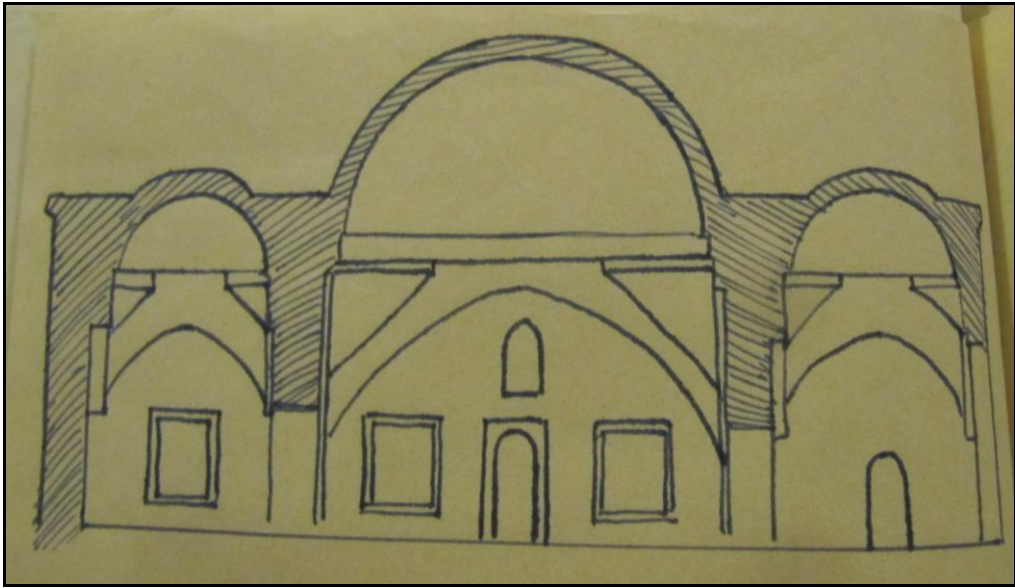
² Mehaz: Ahz edilen, alınan, kaynak olarak kullanılan . URL-2/<http://www.tdk.gov.tr>.

³ Dil'i: Dik kenar. URL-2/<http://www.tdk.gov.tr>.

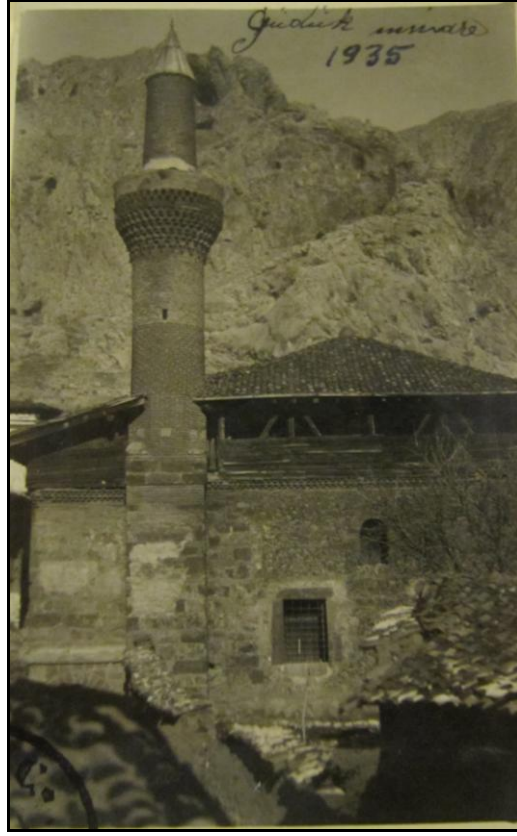
⁴ Müteveccih: Dönük, yönelik. URL-2/ <http://www.tdk.gov.tr>.

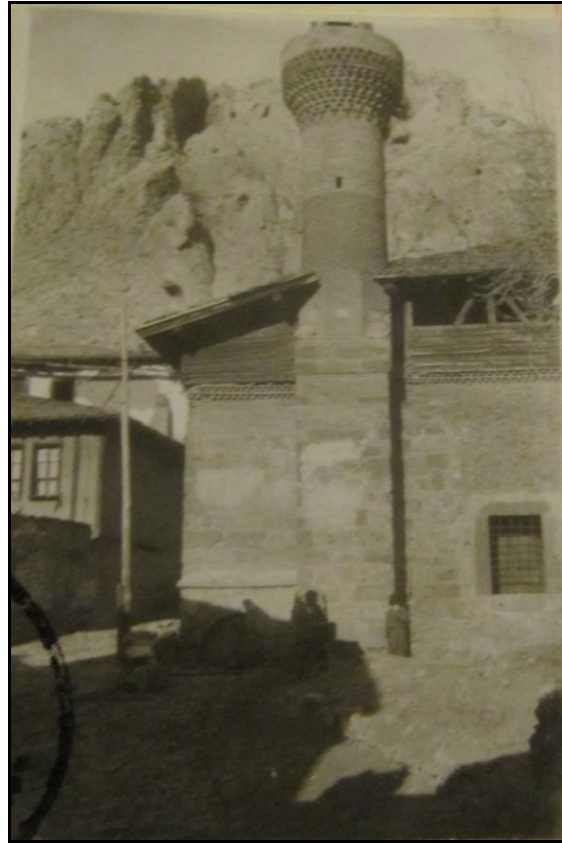
Şekil 5.116 : Guduk Minare plan çizimi 1/200 ölçek, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.117 : Guduk Minare kesit görünüşü 1/200 ölçek, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.118: Güdük Minare 1935, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.119 : Güdük Minare, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.120: Guduk Minare *kapı cephesi* 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Guduk Minare Camii:

Tokat Merkez Rüstem Çelebi Mahallesi'nde yer alan cami (Şekil 5.121) diğer bir adıyla Rüstem Çelebi olarak da bilinmektedir. Arşivlere göre caminin vakıf ismi Sultan Murad Rabi Vakfı olarak görülmektedir⁵. İnşa kitabesi olmadığından dolayı kimin yaptırdığı ve ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Fakat plan şeması ve batı cephesindeki tuğla işçiliğinden dolayı 15. yy'da inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Seçgin, 1993, s. 25). Cami küçük boyutlu olmasına rağmen plan şeması açısından dikkate alındığında oldukça önemli olup, Edirne Üç Şerefeli Cami (1437–1447) ve Manisa Hatuniye Cami (1490) gibi önemli yapıların mimari düzenlemelerinin sadeleştirilmiş bir örneğini sergilemektedir. Ayrıca diğer bir önemli husus ise yapının son cemaat yerinin esas ibadet mekanının sağında ve solunda bulunmasının ender görülen uygulamalardan biri olmasıdır (Altaş, 2007, s. 330).

---

⁵ Arşiv belgeleri: Atık Esas 420 / 0.0.0177, Şahsiyet Kaydı 220 / 0.0032.0122.

Altaş N., *T.C. Başbakanlık Vakıflar Müdürlüğü Tarafından Tescilli Yapılan Camii ve Mescitler*, Ankara, 2007, s.295.

Cemaati tek bir mekan altında toplamak maksadıyla inşa edilmiş merkezi kubbeli camilerimizden olan yapı 17 m x 9.40 m ölçülerinde dikdörtgen bir plan şemasına (Şekil 5.116) sahiptir. Yapının ortasında sekiz kasnaklı kubbe ile bunun doğu ve batısında aynı ölçülerde ikişer kubbesi olan mekanlar yer almaktadır. Kubbe geçiş elemanı olarak pandantif kullanılmıştır. Batıdaki mekan sivri kemer ile dışarı bağlanarak son cemaat yerini teşkil etmektedir (Altaş, 2007, s. 295).

Yapının güney cephesinin batı duvarında iki renkli taştan, sivri kemerli basit bir çeşme ve bunun yanında kare kesit paye üzerinde yükselen sekizgen kasnak üzerine kısa, silindirik gövdeli tuğla minare yer almaktadır. Minarenin şerefede altında dört sıra kirpi saçak uygulaması dikkat çekmektedir (Gündoğdu vd., 2006, s. 55). Minarenin gövdesinin yarısından yukarısının onarım çalışmaları neticesinde yenilendiği anlaşılmaktadır (Şimşirgil, 2003, s. 94).

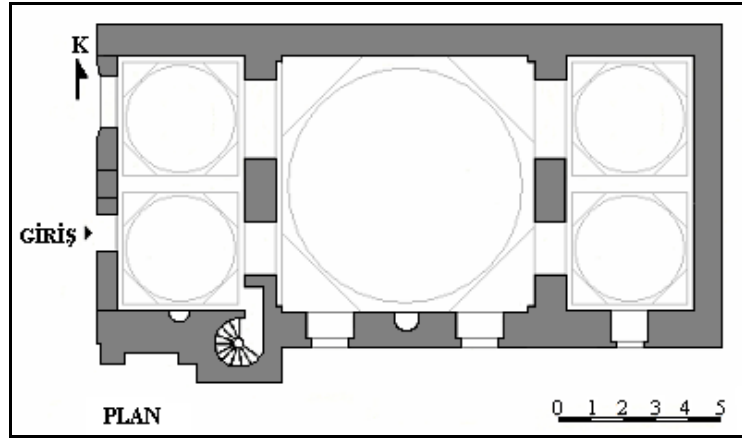
Yapının hem doğu hem de kuzey cepheleri sağır olup, özellikle kuzey cephenin bitişiğine yapılan ev nedeniyle bu cephe tamamen kapanmıştır. Cepheler iki sıra halinde testere dişi saçak kornişleriyle sonlandırılmıştır (Seçgin, 1993, s. 26).

Cami kubbelerinin üstü kiremit ahşap bir çatıyla örtülüdür. İç mekanda yarı dairesel planlı basit bir şekilde inşa edilmiş yuvarlak kemerli mihrap ile özgün olmayan ahşap bir minber bulunmaktadır (Şimşirgil, 2003, s. 95).

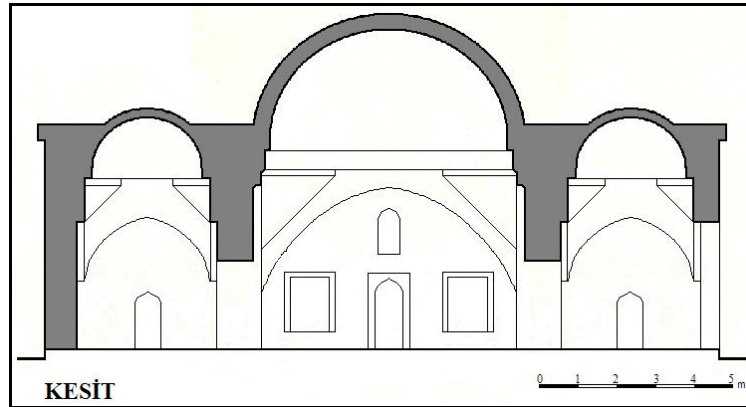
Duvar örgüsünde taşlar arasına yerleştirilen tuğla sıraları ile cepheye hareketli bir görünüm kazandırılmıştır. İnşa malzemesi olarak ana beden duvarlarında moloz taş, kubbe ve kemerlerde tuğla, duvar köşeleri, kenar aralıkları, kapı ve pencere sövelerinde ise kesme taş uygulanmıştır (Uysal, 1987, s. 108).

Şekil 5.121: Guduk Minare Camii konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.122: Guduk Minare plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.123: Guduk Minare kesit çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.124: Güdük Minare güney cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.125: Güdük Minare güney cephesi ve minaresi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.126 : Güdük Minare batı cephesi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Yapının Savuran tarafından deftere çizilmiş plan ve kesit çizimleri (Şekil 5.116 ve Şekil 5.117) ile Akın tarafından çizilmiş plan ve kesit çizimleri (Şekil 5.122 ve Şekil 5.123) incelendiğinde; yapıda bir değişiklik olmadığı, mevcut plan şemasının korunduğu anlaşılmaktadır.

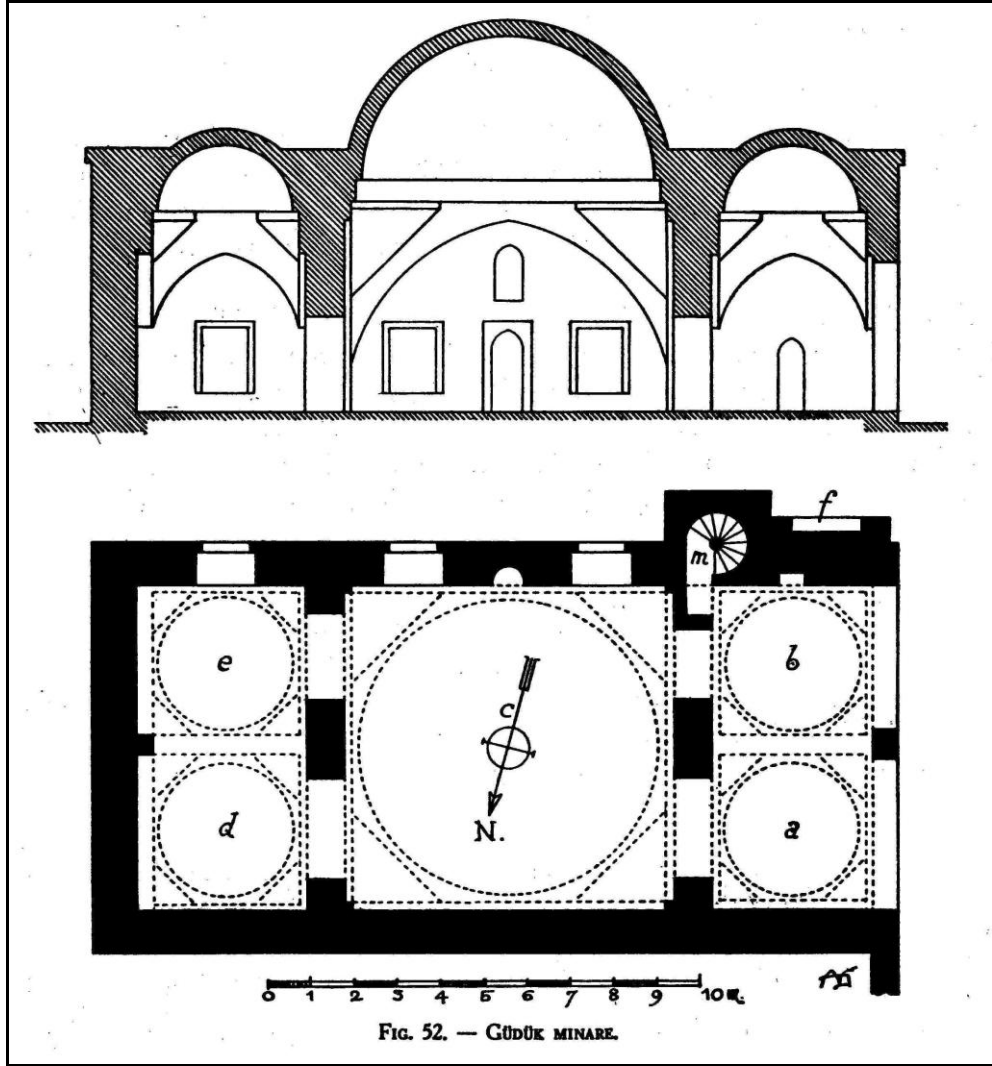
Defterde 1935 yılına ait yapının güney cephesini gösteren fotoğraf (Şekil 5.118) ile yapının günümüzdeki (Şekil 5.124) bakıldığında önemli bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Yapının moloz taş ve tuğla kullanılarak inşa edilen ana beden duvarları ve kesme taş söveli pencereci mevcut haliyle günümüze kadar gelmiştir. Sadece cephede iki sıra kirpi saçak şeklinde dolaşan kornişten üst çatıya kadar olan ahşap plakaların ve alaturka kiremit kaplı üst örtünün değiştiği görülmektedir.

Defterde yine aynı cepheden bir bölümü gösteren fotoğrafta (Şekil 5.119) güney cephenin batı köşesinde kemerinde iki renkli taş kullanılarak inşa edilmiş olan çeşme zemin seviyesinde olup, net bir şekilde görülmektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.125) bu çeşme yapısından geriye sadece iki renkli kemeri kalmıştır. Çeşme yapısından büyük bir kısmı zaten zaman içerisinde zemin seviyesinin yükselmesinden dolayı toprak seviyesinin altında kalmıştır.

Defterde yapının giriş kısmının yer aldığı batı cephesini gösteren fotoğraf (Şekil 5.120) ile günümüzdeki duruma (Şekil 5.126) ise sadece girişteki ahşap kapının pencere açıklığındaki ahşap çerçevenin yenilendiği görülmektedir.

Gabriel eserinde bu yapıya değinmiş, yapının plan ve kesit çizimlerini (Şekil 5.127) yapmıştır. Gabriel, yapının isminin minaresinin şeklinden ileri geldiğini ve yapının 18 m ve 10 m'lik bir dikdörtgen alanı kapladığına değinmiştir. Yapının ortasında 7.60 m'lik üstü kubbe kaplı kare bir alan olduğunu, yapının batı ve doğusunda daha alçak ve kemerlerin üzerine oturmuş iki mekanın varlığını ifade etmiştir. Minarenin yapının güney cephesinde olduğunu ve caminin duvarına bitişik bir çeşmenin inşa edildiğini belirten Gabriel; yapının duvarlarının moloz taştan, minare ve cephe yüzeylerinde yer alan kemerlerin tuğladan inşa edildiğini ifade etmiştir. İç mekandaki kemer ve kubbelerin büyük bir olasılıkla tuğla malzemeden inşa edilmiş olabileceğini dile getiren Gabriel, duvar yüzeylerinin sıvalı olmasından dolayı bunun doğruluğunu teyit edemediğine de eserinde dikkat çekmek istemiştir. Yarım küresel

formdaki kubbelerin pandantif geçişleri olduğunu ve cephelerde tuğla uygulanan yüzeylerde süsleme unsurlarına rastlandığını ve bazı yerlerde uygulanan moloz taş tekniği ile geometrik desenler oluştuğunu ifade ederek cami hakkında herhangi bir tarihi bilginin olmadığını, fakat cephe yüzeyinde görülen tuğla ve basit bir şekilde uygulanan taş dekorasyonundan ve son olarak da yapının planlamasını da baz alarak; caminin 14.yy'ın ilk yarısında inşa edilmiş olabileceğini son olarak vurgulamıştır (Gabriel, 1934 , s. 87- 88). Burada dikkat çeken önemli bir husus ise; defterde Savuran tarafından çizilmiş plan ve kesit çizimleri (Şekil 5.116 ve Şekil 5.117) ile Gabriel'in çizmiş olduğu çizimler (Şekil 5.127) aynıdır. Bu da Savuran'ın yapmış olduğu bu çizimleri Gabriel'in çizimlerini kullanmak suretiyle deftere eklemiş olabileceği kanısını uyandırmaktadır.

Şekil 5.127: Gündük Minare plan ve görünüş çizimi, (Gabriel, 1934).

9. Tokat Düdük Ağası Mescidi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Düdük Ağası Mescidi:

Besim Karagülle, bu mescitle ilgili hiçbir not almamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Düdük Ağası Mescidi:

Tokat Eski Kalhane Sok. No:13, Paşa Han'ının güney kısmında şeklinde yapının konumu hakkında bilgi veren Savuran, Düdük Ağası Mescidi'nin yarı harap bir halde olduğunu (şekil 5.128), kitabesi olmayan bu yapının tipik ve eski bir mescit olduğunu metninde ifade etmiştir. Solak Ali adında bir şahsın yaptırdığı çeşmenin ise bu caminin hemen yanına yapıldığını belirten Savuran, 1948 yılında camiye bitişik bir ev yapıldığını aktararak yazısını sonlandırmıştır.

şekil 5.128: Düdük Ağası Mescidi *kuzeybatı köşesi* 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Düdük Ağası Mescidi:

Tokat merkezi Cemalettin Mahallesi'nde bulunan (Şekil 5.129) Düdükçü Ağası Mescidi (Şekil 5.131), günümüzde "Kadı Hasan Mescidi" olarak da bilinmekte olup, yapının inşa tarihi hakkında bilgi veren kitabesi ya da herhangi bir belge mevcut değildir (Tokat Valiliği, 2010, s. 55). Yapı zaviyeli cami plan tipinde inşa edilmiş olup, ayrıca yine plan şeması dikkate alındığında 1412 yılında inşa edilmiş Tokat Hamza Bey Mescidi ile benzerliklerinin olduğu görülmekte olduğundan, yapım tarihinin 15.yy başlarında olabileceği üzerinde durulmaktadır.

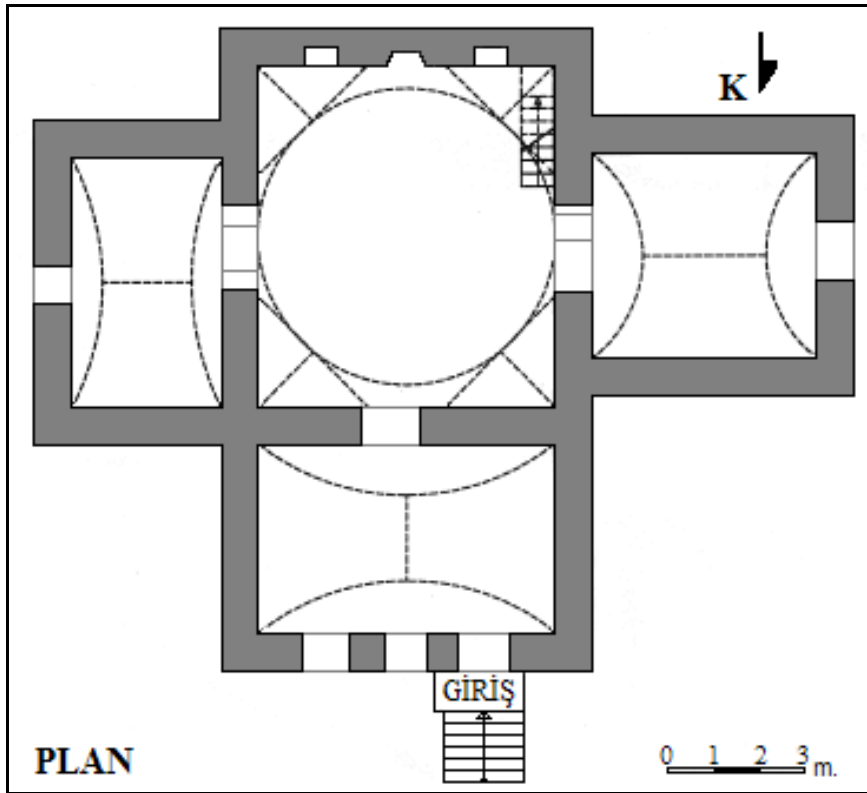
Yapıya giriş kuzey cephesinde yer alan kapıdan yapılmaktadır. Girişten hemen sonra iki dikdörtgen pencere tarafından aydınlatılan küçük bir son cemaat yeri gelmektedir. Ana ibadet mekanı ise kare plan şemasına sahip olup (Şekil 5.130), üzere tromplarla geçişi sağlanmış bir kubbe ile örtülüdür. Mescidin doğu ve batısında yer alan dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü birer odası sivri kemerlerle harim kısmına açılmaktadır. Minaresi olmayan yapının güneyinde üç sıra mukarnasla hareketlendirilen yarım silindirik formulu bir mihrabı bulunmaktadır (Altaş, 2007, s. 259).

Mescidin giriş kapısının üstünde yer alan kitabe doğrultusunda 1982 yılında önemli bir onarımdan geçtiği anlaşılmakta olan mescidin batı cephesinin alt kısmı yol seviyesinin yüksek olmasından dolayı kapandığından bu cephede herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır. Mescidin güney cephesi ise sonradan inşa edilmiş olan bir konut yapısı ile çevrelenmiştir (Gündoğdu vd., 2006, s. 63).

Ahşap olan minberi orjinal olmayan mescidin vaaz kürsüsü de bulunmamaktadır. Yapının beden duvarları moloz taştan horasan harç kullanılarak, kubbe ise dıştan oluklu kiremitle kaplı çatı ile kapatılmıştır (Altaş, 2007, s. 259). Özgün halinde beden duvarlarında moloz taş ve örtülerinde tuğla kullanıldığı görülen yapının dış cephesi sonradan sıvanmıştır (Gündoğdu vd., 2006, s. 64). İbadete açık olan caminin en son restorasyonu 2006 senesinde yapılmıştır (Altaş, 2007, s. 259).

Şekil 5.129: Dündükcü Ağası (Kadı Hasan) Mescidi konumu. gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.130: Dündükcü Ağası (Kadı Hasan) Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.131 : Düdükçü Ağası (Kadı Hasan) Mescidi kuzeybatı cephesi.
(Bilgen, 2012).

Değerlendirme:

Savuran tarafından yapının herhangi bir çizimi yapılmamıştır.

Defterde yapının kuzeybatı cephesini gösteren 1945 yılına ait fotoğrafında (Şekil 5.128) mescidin oldukça harap bir vaziyette olduğu görülmektedir. Yapının ana beden duvarlarında görülen moloz taşlarda dökülmeler olduğu görülmektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.131) yapının özgünlüğünü onarımlar neticesinde büyük ölçüde yitirdiği anlaşılmaktadır. Yapının moloz taş olan ana beden duvarlarının yenilendiği, ortada yer alan ana mekanın üst örtüsünün sekizgen bir kasnak üzerinde yükselen üstten basık, dıştan konik bir çatı ile kapatıldığı, yanlarda yer alan mekanların da beşik tonoz olan üst örtülerinin kırma çatıyla kapatıldığı görülmektedir. Ayrıca yapının özgün halinde moloz taş olan kuzey cephesi tamamen sıvanmıştır. Yine bu cephede girişin üstünde tuğla ve taş kullanılarak yapılan kemer de tamamen sıvanmıştır. Yapının girişi yol seviyesinin üstünde kaldığından bu cepheye merdiven eklenmiştir. Giriş cephesindeki pencere korkulukları ve ahşap çerçeveler tamamen yenilenmiştir.

10. Tokat Kazancılar Mescidi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Kazancılar Mescidi:

Besim Karagülle, bu mescitle ilgili hiçbir not almamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Kazancılar Mescidi:

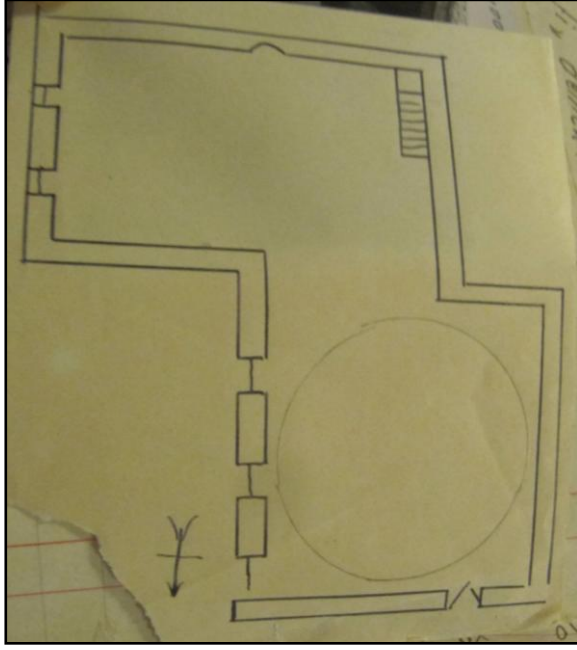
Defterde yer alan Kazancılar Mescidi hakkındaki tüm bilgileri Nuri Savuran aktarmıştır. Tokat Sulusokak Caddesi No:103'de yer alan Kazancılar Mescidi Hicri 924 [1518] tarihinde yapılmıştır. Savuran, yapının kitabesinin yuvarlak bir mermere yazıldığını (Şekil 5.132), kitabede isim olmadığını ama tarihine göre Yavuz Sultan Selim zamanında inşa edildiğini belirtmiştir. Yapının tahribatı hakkında ise sonradan tamir gördüğünü, ve mescidin arka kısmının yıkıldığını son olarak ifade etmiştir.

Şekil 5.132 : Kazancılar Mescidi kitabesi⁶, (Bilgen, 2013).

---

⁶ Yapının kitabesindeki yazı girift sülüs olarak yazılmıştır. Kitabede herhangi bir isim yoktur. Ama yapım tarihi doğrultusunda Yavuz Sultan Selim Han dönemine rastladığı anlaşılmaktadır. Kitabenin tercümesi ise şöyledir: "*Allah'ın rızasına nail olmak için Allah'a temiz bir kalple gelenden başka kimseye malın ve oğulların fayda vermeyeceği gün*" Şuara suresi, ayet 88. H.924 (1518)". Mercan M., Ulu M.E., *Tokat Kitabeleri*, Ankara, 2003, s.70.

Şekil 5.133: Kazancılar Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.134: Kazancılar Mescidi 1935, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.135 : Kazancılar Mescidi *genel görünüş 1945*, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.136: Kazancılar Mescidi *arkadaki harabiyet 1945*, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Kazancılar Mescidi:

Sulu Sokak'ta (Şekil 5.137) Sulu Han'a yakın olan Kazancılar Mescidi diğer bir ismiyle Kundakçılar Mescidi olarak da bilinmektedir, küçük ölçekte ve kareye yakın dikdörtgen şeklinde inşa edilmiş tek kubbeli bir yapıdır (Tokat Valiliği, 2010, s. 79). Kapı üstünde saçak kısmındaki daire şeklindeki mermere yazılı olan kitabesine göre yapı Hicri 924 [1518]'de Yavuz Sultan Selim döneminde inşa edilmiştir (Mercan ve Ulu, 2003, s. 69- 70).

Kubbe ile örtülü tek mekanlı plana (Şekil 5.138) sahip olmasının dışında plan şemasının başka bir özelliği bulunmamaktadır. Mescidin batısında yol seviyesinin yükselmesi sebebiyle bu cephenin alt kısmı kapandığından dolayı bu cephede herhangi bir pencere açıklığı görülmemektedir (Seçgin, 1993, s. 56). Güney cephesinde ise sonradan inşa edilmiş bir yapı mevcuttur.

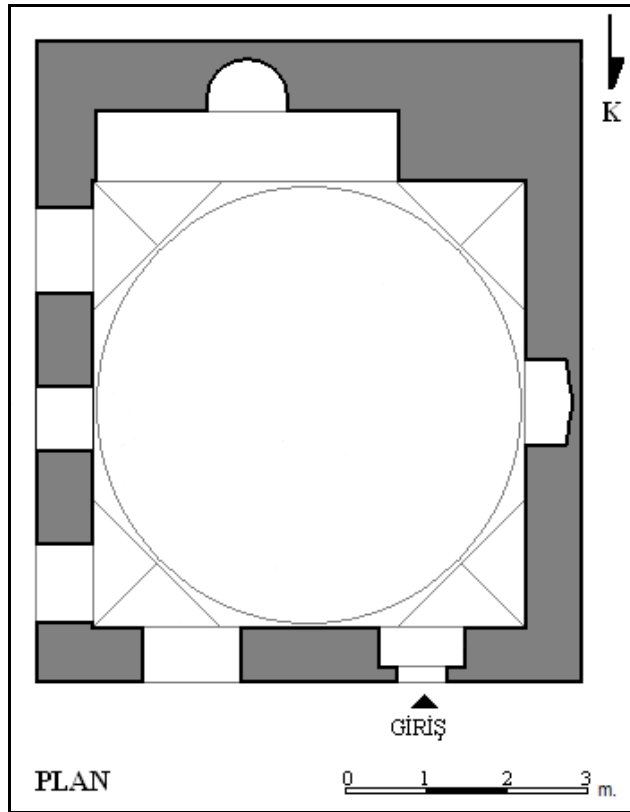
Mescidin kuzey cephesinde sivri kemerli yüzeysel niş içerisine yerleştirilmiş olan kesme taş söveli basık kemerli bir kapı, tuğla çerçevesi ve sivri kemerli dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır. Doğu cephesinde ise altta düzgün kesme taş söveli iki dikdörtgen formlu pencere, üstte tuğla çerçevesi ve sivri kemerli daha küçük bir mazgal açıklığı yer almaktadır. Harim mekanının güneyinde basık sivri kemerli bir eyvan oluşturulmuş ve mihrap nişi bu eyvanın ortasına yerleştirilmiştir (Gündoğdu vd., 2006 , s. 62-63).

Yapının inşasında moloz taş ve tuğla almaşık olarak uygulanmıştır (Gündoğdu vd., 2006, s. 63). Yapı sade bir mimari üslup taşıdığından süsleme yönünden bir değeri bulunmamaktadır (Seçgin, 1993, s. 57).

Yavi, yapının bilinmeyen bir sebepten dolayı büyük bir tahribata uğradığını, arka ve önünde olması gereken iki revağın yıkıldığını, uzunca bir süre kaderine terkedilmiş bir vaziyette bulunan mescidin çevresinin de orada bulunan esnaf tarafından işgal edildiğini, özellikle de bu durumun mescide bitişik olan Yağcıoğlu Han'ın 1985 yılındaki yıkımından sonra arttığını ifade etmiştir (Yavi, 1986 , s. 76).

Şekil 5.137: Kazancılar Mescidi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.138: Kazancılar Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.139: Kazancılar Mescidi kuzey cephesi, (Bilgen, 2012).

Şekil 5.140: Kazancılar Mescidi kuzeydoğu cephesi, (Bilgen, 2012).

Değerlendirme:

Defterde Savuran tarafından yapılan plan çizimi (Şekil 5.133) ile yapının şu anki durumunu gösteren plan şemasına (Şekil 5.138) bakıldığında yapının büyük ölçüde değişiklik geçirdiği görülmektedir. Savuran'ın çiziminde mescidin tek kubbeli harim mekanına bitişik olan gösterilen iki pencere açıklığı, mihrap nişi ve merdiveni de olan mekan yıkılmıştır. Günümüzde bulunmamaktadır. Günümüzde ise harim kısmının arkasında küçük ölçekli bir eyvan yerleştirilmiş, mihrap nişi de bu eyvanın ortasına yapılmıştır. Ayrıca kuzey cepheye giriş açıklığının yanına pencere açıklığı yapılmış, doğu duvarına da bir niş açıklığı yapılmıştır.

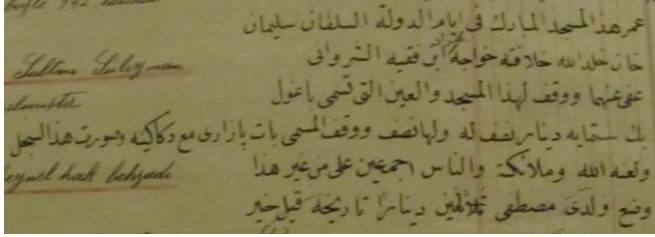
Defterde yapının kuzey cephesine ait 1935'deki durumunu gösteren fotoğrafta (Şekil 5.134) yapının bu cephesine bitişik ve yarısını kaplayan bir işyeri görülmektedir. Dolayısıyla yapının giriş kısmı bu dükkanın gerisinde kalmıştır. Yapının moloz taş olan beden duvarlarının sıvalı olduğu görülmektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.139), bu işyeri kaldırılmıştır. Yapının özgün halinde moloz taş ve tuğla ile örülü duvarları ortaya çıkarılmıştır. Bu işyerinin yıkılmasından sonra duvarda, revak tonozlarının ve kemer taşlarının kalıntıları, ve duvarda bir nişin olduğu görülmüştür (Yavi, 1986, s. 77). Bu nişin olduğu yere günümüzde tuğla ile inşa edilmiş kemere sahip bir dikdörtgen açıklığı yapılmıştır. Mescidin kubbesi kurşun ile kaplanmıştır. Ayrıca giriş kapısının üstüne kiremit kaplı bir sundurma yapılmıştır. Yapının ahşap kapısı da yenileme çalışmalarında değiştirilmiştir.

Defterde 1945 yılına ait ve yapının kuzeydoğu cephesini gösteren fotoğrafta (Şekil 5.135) doğu cephesinin bir bölümünün toprağa gömülü olduğu görülmektedir. Mescide bitişik olarak inşa edilmiş olan işyeri mekanı daha net algılanmaktadır. Doğü cephesi sağır bir vaziyette görülmektedir. Günümüzde ise (5.140) yapının bu cephesi temizlenmiş, doğu cephesine bitişik sokak ile ilişkisini sağlayan bir merdiven eklenmiştir. Yine sıvalı yüzeyler temizlenmiş, yapının özgün halinde moloz taş olan doğu cephesi de yenilenmiştir.

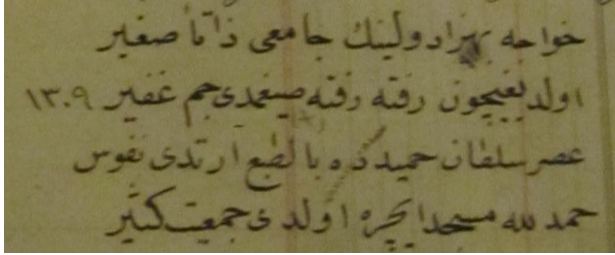
12. Tokat Behzat Camii

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Behzat Camii:

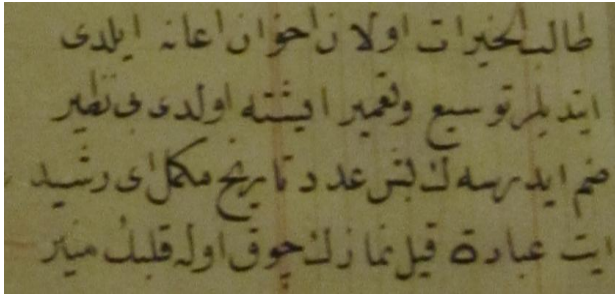
Tokat Behzat Camii, Tokat Behzat Çarşısı'nda yer alan Hicri 942 [1535] tarihinde Fakih oğlu Hacı Behzat tarafından yaptırılmıştır. Vakıflara ait olan yapı Behzat Camii olarak bilinmekte olup, halen cami olarak kullanılmaktadır. Diğer bir çok yapıda olduğu gibi Besim Karagülle bu yapının da kitabelerini (Şekil 5.142, Şekil 5.143, Şekil 5.144) kendi el yazısıyla aşağıdaki şekilde yazmıştır:

Şekil 5.142: Behzat Camisi Osmanlı sülüsüyle kapı üzerindeki kitabe, (Karagülle, 1931-1955)

Şekil 5.143: Behzat Camisi kapı üzerinde talik yazısıyla kitabe, (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.144: Behzat Camisi o kitabenin altındaki kıta, (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.141: Behzat Camii kapısı, (Bilgen, 2012).

Behzad Camisi'nin giriş kapısındaki (Şekil 5.141) kemer alınlığındaki kitabe inşa kitabesidir⁷. Yine aynı kapının süslü kemerinde ise II.Abdülhamit devrinde H.1309 (1891-92) tarihinde yapılmış olan genişletmeyi bilgi veren diğer bir kitabe⁸ vardır.

“Hâce Behzad-ı Veli'nin cami'i sağır
Olduğu çün refte sığmadı cemm-i gâfir
Asr-ı Sultan Hamid'de bi't-tabî' arttı nüfus
Hamdü li'lla mescid içre oldu cemiyet kesir (Gündoğdu, 2006: 45).”

Besim Karagülle, caminin Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaptırıldığını belirtmiştir. Yapının banisi Hoca Behzad'a Beynel Hak Behzadi Veli dendiğini ifade eden Karagülle, aynı zamanda bu kişinin Oğulbey Çeşmesi'yle Mescidine 600 dinar verilmesi için at pazarından bir dükkan vakfettiğini, Mustafa isimli bir oğlu olduğunu ve aslen Şirvanlı olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca yapının kitabesinin vakfiye niteliği taşıdığı bilgisini aktaran Karagülle, caminin ikinci kitabesinin bağış ve genişletilmesi ile tamiratını gösterdiğini belirtmiştir. 1325 senesinde Tokat'ta yüksekliği 3,5 metreye kadar ulaşmış sel felaketinden dolayı caminin harap olduğunu ve Tokat'lı Ahmet Lütü Paşa'nın camiye tamir ettirdiğini notlarına eklemiştir.

Yapının tahribatı ile ilgili olan kısmı yine çok kısa tutmuş, ve sadece “*Harap değil*” ibaresini yazmıştır. Yapılış tarzı hakkında alttaki bilgileri aktararak bu yapıyla ilgili notlarını tamamlamıştır.

“Evvelce kârgir bir kubbeli iken ehiren⁹ ahşap olarak bir kubbe daha ilave edilmiştir. Minaresi kesme taşandır.”

---

⁷ Kitabede şunlar yazılıdır: “*Bu mübarek mescid Sultan Süleyman Han (Allah hilafetini baki kulsın) döneminde Hoca Behzad bin Fakih eş-Şirvani (Allah ikisini de affetsin) tarafından yapılmıştır. Ayrıca bu mescide ve adına Oğulbek denen çeşmeye toplam 600 dinar yarısı mescit için, diğer yarısı da çeşme için vakfetmiştir. Yine dükkanlarıyla birlikte Bat Pazarı diye adlandırılan yeri de vakfetmiştir... Allah ve melekler bunun dışında bir şey söyleyene lanet etsin. Oğlum Mustafa da 30 dinar koymuştur. H.942 (1536) yılında, Ebcet Hesabıyla.*” Gündoğdu H., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara, 2006, s.45.

⁸ Kitabenin okunuşu şöyledir: “*Hâce Behzad-ı Veli'nin cami'i sağır, Olduğu çün refte sığmadı cemm-i gâfir, Asr-ı Sultan Hamid'de bi't-tabî' arttı nüfus, Hamdü li'lla mescid içre oldu cemiyet kesir.* Mercan M., Ulu M.E., *Tokat Kitabeleri*, Ankara, 2003, s.74.

Bu kitabenin altındaki kıta ise şöyledir: “*Talibu'l-hayrat olan ihvan i'ane eyledi, İtdiler tevsi'ü ta'mir işte oldu bi nazir, Zam idersem beş adet tarih mükemmel ey Reşid, İt ibadet kal namazın çok ola kalbin münir.* Mercan M., Ulu M.E., *Tokat Kitabeleri*, Ankara, 2003, s.74-75.

⁹ Ehiren: Aslında ahiren'dir. Ahiren'in anlamı ise; Son zamanlarda, son günlerde, son olarak, yakınlarda. URL-2/ <http://tdk.gov.tr/>.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Behzat Camii:

Nuri Savuran, bu yapıda da diğer eserlerde olduğu gibi Karagülle tarafından verilmiş Hicri tarihleri Miladi olarak çevirerek yazmış, yapının yapılış tarihini Miladi 1535 olarak eklemiştir. Bu yapıda genelde Karagülle'nin notlarına fazla müdahale etmemiş, sadece caminin ikinci kitabesi olan inşa kitabesinin II.Abdülhamit zamanında (1300- 1881) olduğu notunu eklemiştir. Bir de yapı, kitabesi, banisi ve tarihsel olaylar gibi notların alındığı ilk bölümde Tokat'taki sel felaketinden zarar gören camiye tamir ettiren Ahmet Lütfi Paşa'nın Terzi Süleyman Efendi'nin oğlu olduğundan ve Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa ile olan bağından bahsetmiştir.

Savuran, caminin tahribatı ile ilgili ise selden ve depremden kaynaklanan hasarların halkın yardımlarıyla tamir edildiğini belirtmiştir. Caminin konumundan dolayı halkın bu yapıyla çok ilgili olduğunu ifade eden Savuran, yapının halk ve vakıfların muhafazası altında olduğunu aktarmıştır.

Yapının yapılış tarzı ile ilgili Karagülle'nin notlarına ilave olarak; caminin hemen yanına 1317- 18 (1903) yılında halkın bağışlarıyla büyük bir saat kulesinin yapıldığını belirten Savuran, bu hususla ilgili şu bilgileri de bu bölüme eklemiştir:

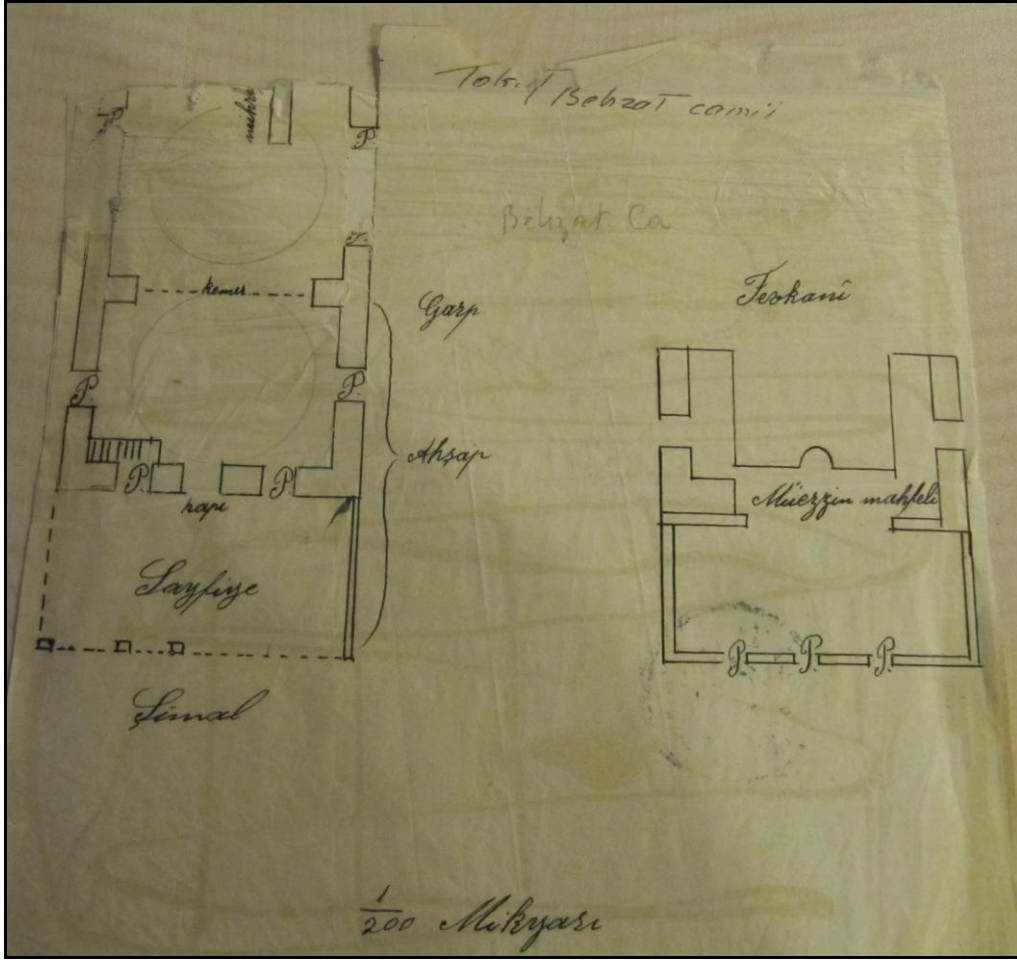
“Belediye Rs. Mütevelli¹⁰, O.Hacı Ağa, Mutasarrıf¹¹ Bekir Pş., Abdülhamid'in 25 cülus yılı münasebetiyle birer eser yapılması irade edildiğinde halkın hakimiyetine dayanarak 1901-1902'de saat kulesi inşasına teşebbüs etmişlerdir. Yağcıoğlu Eski Belediye Rs. Hacı Ali Bey'den naklen.”

Ayrıca camiyle ilgili 1959 yılında aldığı notta caminin 1956 yılında cephesindeki ek kısımla beraber iyi bir şekilde onarıldığını belirtmiş ve bu yapıyla ilgili ifadelerini sonlandırmıştır.

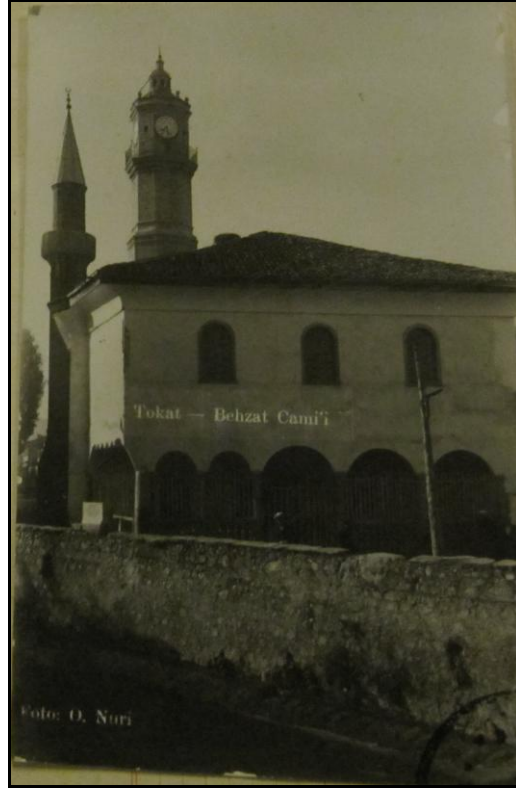
---

¹⁰ Mütevelli: Vakfın yönetimi kendisine verilmiş olan kişi. URL-2/ <http://tdk.gov.tr>.

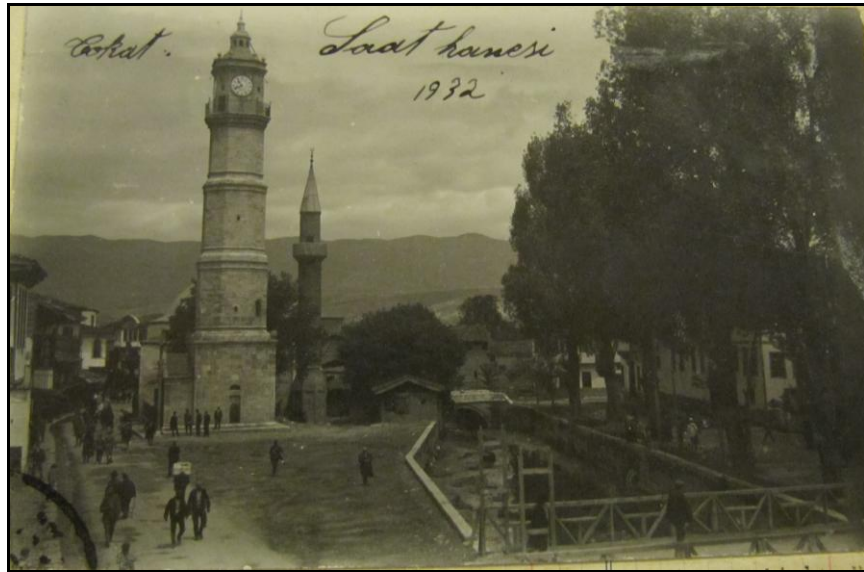
¹¹ Mutasarrıf: Osmanlı'da eyalet yönetimindeki vali gibi, sancaklarda da aynı yetkiye sahip görevli. URL-2/<http://tdk.gov.tr>.

Şekil 5.145: Behzat Camii plan çizimi 1/200 ölçek, (Bilgen, 2012).

Şekil 5.146: Behzat Camii 1930, Osman Nuri (Foto Yıldız).
(Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.147: Behzat Camii ve Saat Kulesi, saathane ve caminin güneyden görünüşü.
(Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Behzat Camii:

Tokat Behzat Caddesi'nde bulunan (Şekil 5.148), ve hemen çay kenarına inşa edilen yapı Kanuni Sultan Süleyman zamanında Fakih oğlu Hazı Behzat tarafından 1535 yılında inşa edilmiştir (Cinlioğlu, 1950, s. 34).

Enine dikdörtgen plan şemasına sahip olan cami (Şekil 5.149) tek kubbeli bir mihrap önü mekanı ile bu mekanın kuzeyinde yer alan enine dikdörtgen planlı tonozlu bir mekandan oluşmaktadır (Uysal, 1987, s. 344). Fazla yüksek olmayan sekizgen kasnak yapının beden duvarlarının tam üstüne binmekte olup silmeli bir kornişle sonlanmıştır. Kubbenin üzeri kurşun ile kaplıdır. Kuzeyden girilen harimde mihrap önünü örten kubbeye geçiş nervürlü tromplarla sağlanmaktadır

Doğu ve batı cephelerinin alt kısımlarında simetrik bir düzende yerleştirilmiş sivri kemer alınlıklı dikdörtgen şeklinde üçer büyük pencere bulunmaktadır. Bu cephelerin üst taraflarındaki üçer pencere ise daha küçük ölçektedir. Kuzey cephesi şimdiki son cemaat yerinin içerisinde kalmıştır. Ortada bulunan yuvarlak kemer içine yerleştirilmiş kapı kompozisyonu haricinde yapının güney cephesi ile aynı düzene sahiptir. Sadece bu cephede üstte küçük pencereler bulunmamaktadır (Uysal, 1987, s. 345).

Caminin güneydoğu köşesinde düzgün kesme taştan inşa edilmiş tek şerefeli bir minaresi vardır (Yavi, 1986, s. 76). Sekizgen kaideye sahip poligonal gövdeli tek şerefeli minare özgün değildir. Minarenin 19.yy sonu-20.yy başındaki onarımlar neticesinde eklendiği düşünülmektedir (Altaş, 2007, s. 244).

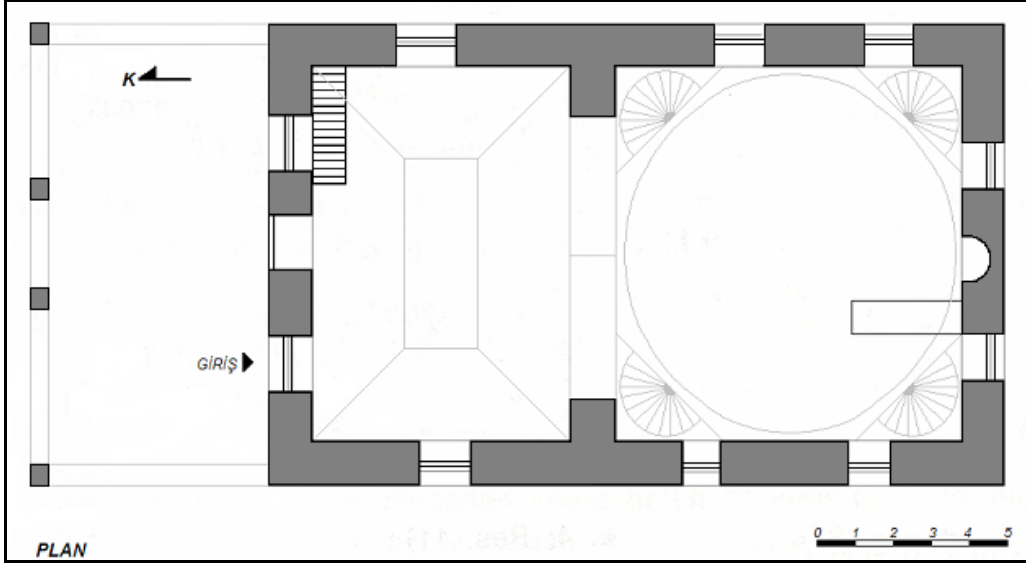
Yapının ana beden duvarlarında belli bir yüksekliğe kadar moloz taş ve dört sıra tuğla hatıldan oluşan bir uygulama görülmektedir. Yukarı kısımlar ise tamamen moloz taştan inşa edilmiştir. Pencere sövelerinde düzgün kesme taş, alınlık kemerlerinde ise tuğla kullanımı dikkat çekmektedir (Uysal, 1987, s. 345).

Defterde de değinildiği gibi caminin tamir kitabesine göre, yapı 1891-92 ve 1903 yıllarında onarımlardan geçmiştir. Bu onarımlar neticesinde mihrap önü mekan ike kuzey kısımdaki aynalı tonoz örtülü mekan kuzeye doğru genişletilmiş olduğu düşünülmektedir (Gündoğdu vd., 2006, s. 44). Günümüzde görülen caminin ve betondan inşa edilmiş olan son cemaat yeri ise 1956 yılında eklenmiştir (Tokat

Valiliği, 2010, s. 67). Yapının kubbesinde meydana gelen çatlaklar da bu tarihte onarılarak sıvanmıştır (Uysal, 1987, s. 343). Mimari ve sanatsal anlamda vasıfları olmayan bu son cemaat yerinin eklenmesi, caminin ana giriş cephesinin de içeriye kaymasına neden olmuştur (Gündoğdu, 2006, s. 46). Yapıya 1908 yılında kadınlar mahfili eklenmiş, güneydoğu köşede yer alan minare de 19.yy sonu ya da 20.yy başındaki onarımlar sırasında eklenmiştir. Yapının günümüzdeki mevcut mihrabı ve minberi oldukça sade olup, tezyinat açısından oldukça zayıftır. Bu durum da bu elemanların da geç dönem yenileme çalışmaları sırasında eklenmiş olabileceği yönündeki ihtimalleri kuvvetlendirmektedir (Tokat Valiliği, 2010, s. 67).

Şekil 5.148: Behzat Camii konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek.
(Bilgen, 2013).

Şekil 5.149: Behzat Camii plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.150: Behzat Camii kuzeybatı cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.151: Behzat Camii kuzeydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.152: Behzat Camii güney cephesi ve Saat Kulesi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Defterde Karagülle tarafından yapılan plan çizimi (Şekil 5.145) ile Akın'ın plan çizimi (Şekil 5.149) incelendiğinde sadece 1956 yılında eklenen son cemaat yerinin Karagülle'nin çiziminde olmadığı görülmektedir. Bunun dışından plan şemaları aynıdır.

Defterde 1930 yılına ait ve yapının kuzeydoğu cephesini gösteren fotoğrafa (Şekil 5.146) bakıldığında, kuzey cepheye eklenen son cemaat yeri görülmektedir. Bu cephede Karagülle'nin plan şemasında sayfiye mekanı olarak tanımladığı yuvarlak kemerli sütunların olduğu alan ve üst kısmında üç yuvarlak kemerli pencere açıklığı olan birim görülmektedir. Bu kısım sıvalıdır. Yapının üstü alaturka kiremit kaplı bir çatı ile örtülüdür. Günümüzde ise (Şekil 5.151) buraya betondan yapılmış iki katlı alt kısımda dört yuvarlak kemerli pencere açıklığı, üstünde kiremit kaplı bir sundurması olan yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı, üst kısmında ise beş tane pencere açıklığı olan bir son cemaat yerinin eklendiği görülmektedir. Günümüzde ise yapının çatı örtüsü kurşun ile kaplıdır.

1932 senesine ait camiyi ve caminin güney yönünde 1902 yılında 33 metre yükseklikte ve kesme taştan inşa edilmiş (Yavi, 1986, s. 89). Saat Kulesi'ni¹² gösteren fotoğrafta (Şekil 5.147) Behzat Çarşısı'nın dokusu ve yapıların hemen yanında yer alan Behzat Çayı net bir şekilde görülmektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.152) Behzat Çarşısı'nın karakteristik dokusu nispeten korunmuştur. Fakat yapıların yanında bulunan Behzat Çayı'nın üstü kapatılmıştır.

---

¹² II. Abdülhamit'in padişah oluşunun 25. yılı olması sebebiyle halkın yardımlarıyla mutasarrıf Bekir Paşa ve Belediye Reisi Mütevellioğlu Enver Bey tarafından yaptırılmıştır. 1917 yılında alafrangaya çevirilen saat kısmı, dört yöne büyük kadranlarla ve her yarım saat başlarında iki dakika ara ile tam çalar durumdadır. Yapının kitabesi bilinmeyen nedenle kazıtılmış, sadece 1902 tarihi bırakılmıştır. Tokat İl Yıllığı. (1973), *Cumhuriyetin 50. Yılında Tokat 1973 İl Yıllığı*, Tokat Valiliği, Ankara, s. 240.

13. Tokat Ali Paşa Camii

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Ali Paşa Camii:

Tokat Yaş Meydan Mahallesi'nde yer alan Ali Paşa Camii'nin yapıldığı tarih hakkında Besim Karagülle herhangi bir bilgi vermemiştir. Yapıyı inşa ettirenin kabir kitabesi yazılı olan Ali Paşa olduğunun rivayet edildiğini belirten Karagülle, caminin hangi tarihte yapıldığının belli olmadığını, ama Ali Paşa'nın 980 [1572] tarihinde vefat ettiğini ve caminin onun vefatından önce yapılmış olması gerektiğini ifade etmiştir. Metninde Tokat'ta rivayet edilen bilgileri aktarmaya önem veren Besim Karagülle, bir rivayete göre Ali Paşa'nın II. Bayezid'in paşalarından biri olduğunu, padişaha damat olduğunu ve sonradan anlaşılamayan bir sebepten ötürü Tokat'a sürgün edilerek Sövküt çayırında idam edildiğini ve cami avlusundaki türbeye gömüldüğünü aktarmıştır. Ama Ali Paşa'nın vefat tarihi düşünüldüğünde Bayezid'in damadının olamayacağını belirtmiştir. Ali Paşa hakkında bilgi vermeye devam eden Karagülle, Ali Paşa'nın Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid'in isyanı ve 969 [1561] senesindeki İran katli üzerine Tokat'a sürgün edildiğini ve Sultan Selim zamanında idam edildiğini ihtimaller arasında değerlendirmiştir. Bu konuyla ilgili başka görüşleri de yazısında şu cümleleriyle aktarmıştır:

“Halil Ethem Beyefendi, Amasya tarihi müellifi Hüseyin Hüsameddin vakfiye kaydatına müstenit şifahi malumatları üzerine Ali Paşa'nın Ertena oğullarından olduğunu kaydediyorlar.”

Ali Paşa'nın ayrıca Tokat'ta Kemer Ali Paşa olarak da anıldığını belirten Karagülle'ye göre bu kemer tabiri oğlu Mustafa Paşa'nın kabir taşında yazılı olan “*Kim Ali Paşa*” mısrasındaki “*Mi*” harfinin çengelli olarak yazılmasından dolayı olabileceği yönündedir. Ayrıca Ali Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'in kitabesinde “*Nesli Sultan Bayezid*” yazmasını ise Bayezid'in kızının çocuğu ya da Şehzade Bayezid'in kızının oğlu olarak değerlendirmiştir.

Caminin tahribatı ile bilgi verdiği kısımda sadece caminin sayfiye kubbelerinin bazı yerlerinde çatlaklar olduğu bilgisini aktaran Karagülle, Ali Paşa Camisi'nin bir tane Tokat'ta diğeri ise Çorum'da olmak üzere aynı isimli iki hamamı olduğunu da ifade etmiştir. Son olarak ise bu bölümde Vakıflar Dairesi'nin böylesine büyük bir caminin onarımıyla yeteri kadar ilgilenmediğini söyleyerek yapının mimari tarzına değinmiştir. Caminin sayfiyesinde yedi kubbe olduğunu belirten Karagülle, ana mekanın üzerinde

tek kubbesi olduğunu, ve kubbelerin kiremitten yapıldığını ifade etmiştir. Yapıyla ilgili ifadelerine 1 Eylül 1931 tarihi de not düşerek şöyle devam etmiştir:

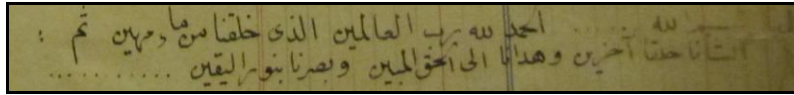
“Sütunlar beyaz, Minber ve Mihrabı sarı ve sarı ve gök ve pembe yanları gök mermerden, diğer aksamı ve Minaresi kesme taştan mamuldur. Kapısı ve Mihrabı İstalaktitlerle müzeyyendir. Kubbeler kurşunludur.”

Caminin yapısal özellikleriyle ilgili çok fazla detay vermeyen Karagülle, yukarıdaki ifadelerinden sonra 30 Kasım 1931’de ilave ettiği yazısında yapının kubbelerinin bazı yerlerindeki kurşunların çürümüş olduğunu, yağmurlardan dolayı yapıda sızıntılar oluştuğunu ve Vakıflar İdaresi tarafından ihalesi yapılarak yapının 500 lira karşılığında Taşçı ustası Memet Efendi’ye tamir ettirildiğini belirtmiştir.

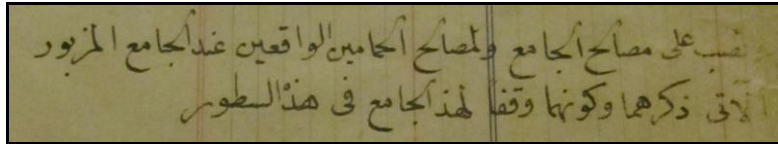
Ayrıca Besim Karagülle, Tokat Vakıflar Dairesi’nde caminin 35 sayfadan oluşan bir vakfiyesi olduğuna da değinmiş, alt kısmı eksik olan vakfiye ile ilgili bazı teknik bilgiler de vermiştir. Bu bilgiler şöyledir:

“Sahifelerin yazıyı teşkil eden kısım 14,9 Santim tül ve arzındır. Yazısı Sülüs kırması ve Arap lisanıyla yazılıdır.”

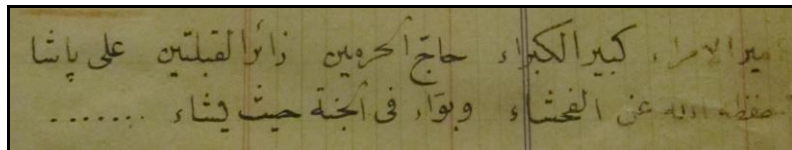
Besim Karagülle, vakfiyede yazanları kendi el yazısıyla Osmanlıca olarak yazmış ve bu yapıyla ilgili yazısını tamamlamıştır. Vakfiyeleri şu şekilde incelemiştir (Şekil 5.153, Şekil 5.154, Şekil 5.155 ve Şekil 5.156):

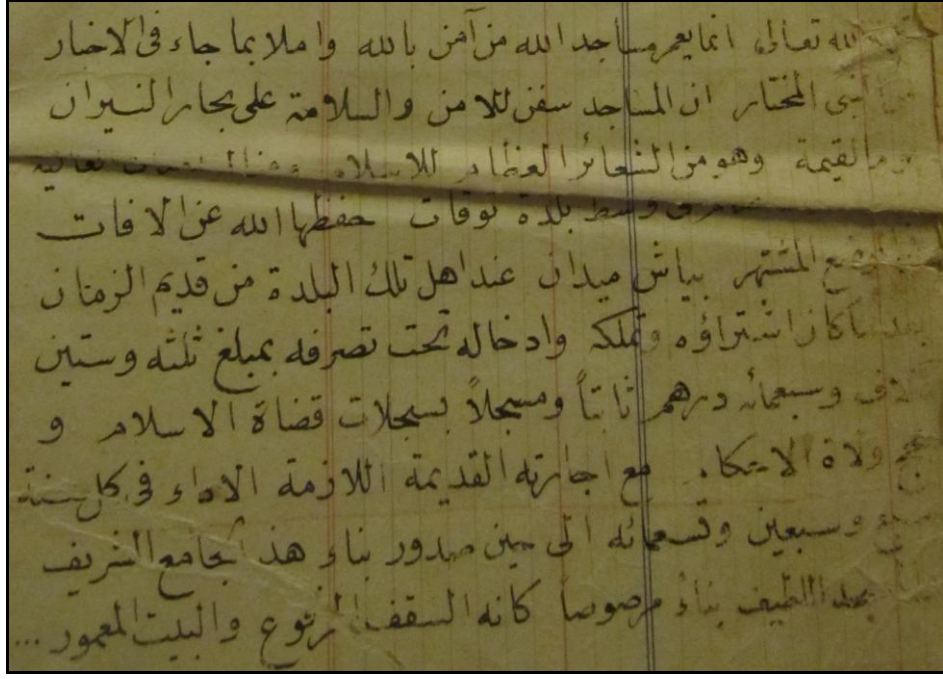
Şekil 5.153: Ali Paşa Camisi Vakfiyesi, *vakfiyenin başlangıcı şudur.* (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.154: Ali Paşa Camisi Vakfiyesi, *otuzbeşinci sahifenin sonu şudur.* (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.155: Ali Paşa Camisi Vakfiyesi, *ikinci sayfanın altıncı satırından itibaren başlayan ve Bani Ali Paşa’dan bahseden kısım şudur.* (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Ali Paşa Camii:

Nuri Savuran yine bu yapı için de Besim Karagülle'nin notlarına ekler yapmış, Meydan Camii'nde olduğu gibi kendisi ayrı bir metin hazırlamış ve yapının bazı fotoğraflarını koymuştur. Eklemelerine yapının ismine Tokat ilinin adını ekleyerek başlayan Nuri Savuran, Karagülle tarafından boş bırakılan tarihlendirme kısmına 980/1572 tarihini eklemiş, ayrıca Selim II zamanı 1566-1574 diye de yazmıştır. Yapının banisinin olduğu kısma Evliya Çelebi'nin *Koca Ali Paşa* tabirini eklemiş, Ali Paşa hakkında Karagülle'nin ifadelerine istinaden şu bilgileri vermiştir:

“Ali Paşa, Kanuni'nin oğlu Şehzade Bayezid'in damadıdır. Babasına isyan eden Şehzade mağluben İran'a iltica etmiş, padişahın tesiriyle orada idam edilmiştir. Damadı Ali Paşa ise bilakis Selim II zamanında öldürülmüştür.”

Karagülle'nin notlarıyla ilgili yorumlar da yapan Savuran, Karagülle'nin Mustafa Bey'in kitabesinde “*Nesli Sultan Bayezid*” yazmasını ise Bayezid'in kızının çocuğu ya da Şehzade Bayezid'in kızının oğlu olarak değerlendirmesini doğru bir mütalaa

¹³ Bu kısım yırtık olduğundan okunamamaktadır.

olarak yorumlamış, kendisi de “*Ali Paşa ...*¹⁴ *yakın olamaz zira II. Bayezid 1512’de ölmüş, Ali Paşa ise ...*¹⁵ *ölmüştür.*” ifadesinde bulunmuştur.

Binanın tahribatıyla ilgili bahsi geçen kısımda Savuran, sayfiye kısmının doğudaki üç kubbesinde ciddi ölçüde çatlaklar olduğunu, orta ve batı kısımdan son revak alanının iskele ile korunduğunu belirtmiştir. Kroki olarak adlandırdığı çizimde y işaretli kısmın 1944 yılında yıkıldığını ifade ederek bu bölümdeki eklemesini sonlandırmıştır¹⁶.

Bu yapı hakkında kendi yazdığı metinde cemaat mahalinin herbir dik kenarının 17.83 metre tül ölçüsü olduğunu belirtmiş; büyük kubbenin dıştan 8, içten ise 16 dilimi gösteren prizmatik bir kasnağa dayandığını belirten Savuran; duvarlarda, kasnakta ve kubbe kaidesinde pencereler olduğunu ifade ederek yapıyla ilgili bilgilerine şu tanımlamalarla devam etmiştir:

“Hizmet ve ilave odalarının doğu-kuzey ve batı-kuzey köşelerine ikişer, caminin şimal cephesine 7 kubbe ile yayılan bu sayfiye bronz çemberli sütun üzerinedir. Sayfiye uzunluğu caminin her iki tarafından taşmaktadır. Kapı sanatça Hatuniye kapısı kadar değilse de ona yakındır. Garp cihetinde uzayan çıkıntı minarenin dikliğini telafi etmektedir.”

Savuran, caminin doğu cephesinde yapının bitmemiş olmasının yapının kompozisyonunun eksik görünmesine yol açtığını ifade etmiş, bu durumla ilgili caminin doğu cephesinde sayfiye yönünde uzayan basamaklı kısma bir minare daha ilave edilmek istenmiş olabileceği ya da bu bölümün daha sonraya kalıp yapılmadan bırakılmış olabileceği ihtimallerini yazısında değerlendirmiştir. Yapının mimari üslubuyla ilgili Karagülle’ye istinaden daha çok tanımlamalarda bulunan Savuran şu sözlerle devam ederek kendi yazısını noktalamıştır.

“Minber, mihrap ve pencere kıyıları sarı ve gök mermer; kapı ve mihrap mermer üzerine istalaktit tezyinatlıdır. Sayfiye sütunları beyaz mermerdir. Duvarlar, minare kesme taş, kubbesi tuğla olup kurşun kaplıdır. Yapısının Tokat’ta iyi bir şöreti vardır ve buna bi hakkın layıktır. İçte şimal duvarı boyunca uzayan bir Trubun olup garp ve şark yanlarında dışarıya demir kapaklı ve parmaklıklı pencerelerle bakan hücreler vardır.”

---

¹⁴ Bu kısım yırtık olduğundan okunamamaktadır.

¹⁵ Bu kısım yırtık olduğundan okunamamaktadır.

¹⁶ Savuran’ın kroki olarak adlandırdığı çizim defterde mevcut değildir.

Şekil 5.157: Ali Paşa Camii sayfiye revakları, Osman Nuri (Foto Yıldız). (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.158: Ali Paşa Camii, camii şark cihetinden görünüşü, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Ali Paşa Camii:

Tokat Yaş Meydan Mahallesi'nde yer alan (Şekil 5.159) ve Hatuniye (Meydan) Camisi ile birlikte Tokat'ın en önemli camilerinden biri olan Ali Paşa Camii (Şekil 5.161) kuzeyinde yer alan türbe ve doğusunda yer alan hamam yapıyla bir birlikte bir külliye şeklinde olup tipik bir klasik Osmanlı camisidir (Uysal, 1987, s. 346). Sultan II. Selim zamanında Ali Paşa tarafından 1572 yılında yaptırılmıştır. Caminin kitabesi olmadığından dolayı banisi olan Ali Paşa'nın¹⁷ kim olduğu hakkında farklı görüşler vardır. Dış görünüş itibarıyla tipik bir klasik Osmanlı yapısı olan Ali Paşa Camii, Hatuniye (Meydan) Camisi ile birlikte Tokat'ın en büyük ve en önemli Osmanlı yapısıdır (Yavi, 1986, s. 77).

Camii, kalın ve derin ayakların sınırladığı nişlerle genişletilmiş olup anıtsal tek kubbeyle örtülü kare planlı harimi ile kuzeyinde sekiz mermer sütun üzerinde pandantif geçişli yedi kubbesi olan bir son cemaat yeri (Şekil 5.164) ve kuzeybatı köşesine bitişik olarak inşa edilmiş bir minareden oluşmaktadır (Şekil 5.160), (Akin, 2009, s. 105). Harimin kuzey cephesini kaplayan son cemaat yeri (Şekil 5.164) doğu ve batıya kadar biraz daha uzanmaktadır. Son cemaat yeri harime göre daha itinalı bir şekilde inşa edilen cami dışardan payandalarla desteklenmiştir (Yavi, 1986 , s. 77).

Tromplarla geçişi sağlanmış olan kubbe (Şekil 5.168) onaltıgen kasnakta sonra başlamaktadır. Bu kubbe sekiz adet istinat kemeriyle takviye edilmiştir. İçten geçiş elemanlarının üzeri, dışardan prizmatik kütlelerle vurgulanmıştır. Kubbe kasnağının dört kenarında sivri kemerli küçük pencereler yer almakta olup, kubbe eteğinde ise toplam sekiz pencere açıklığı bulunmaktadır. (Uysal, 1987, s. 349- 350).

Kıble tarafı dışındaki diğer üç duvar mahfil tipinde girintili olarak yapılmıştır. Bu nedenden dolayı köşelerde kuzey kısmı bir oda halini almıştır. Mahfillerin içlerinde pencereler vardır. Mahfil kısımları kesme taş kemerli ve üst kısımları da kadınlar mahfili şeklindedir. Buralara iç kısımda taç kapının her iki yanından çıkan merdivenlerle çıkılmaktadır (Tokat Yıllığı, 1973, s. 231- 232).

---

¹⁷ 1572'de idam edilen Ali Paşa'nın , babası Kanuni Sultan Süleyman'a isyan eden Şehzade Bayezid'in damadı olduğu ve bu yüzden idam edildiği anlaşılmaktadır. Cinlioğlu, H. (1950). *Tokat Coğrafyası ve Tarihi*, Ankara Şark Matbaası, Ankara, s. 84.

Kuzey cephenin ortasında mihrap aksı üzerinde taç kapı bulunmaktadır. Kapının her iki yanındaki duvar yüzeyleri simetrik bir düzende inşa edilmiştir. Kapının sağında ve solunda bulunan pencereler ise diğer cepheadeki pencerelerden daha farklı bir biçimde tasarlanmışlardır. Bu pencereler, silmeli düşey dikdörtgen bir çerçeveye kuşatılmış, mukarnas başlıklı sütuncelere dayanan üç dilimli kemer şeklinde bir nişin içinde bulunmaktadır (Şekil 5.166). Sivri kemerli alınlıklara sahiptir. Caminin taç kapısı biçim açısından Hatuniye Camisi'nin kapısına benzer özellikler taşır, fakat ondan daha sade bir işçiliğe sahiptir (Şekil 5.165), (Uysal, 1987, s. 349).

Caminin kuzeybatısına inşa edilmiş olan minareye harimden bir hücre aracılığıyla geçiş sağlanmaktadır. Kare prizmal kaideli, çokgen gövdeli ve tek şerefeli olan minarenin şerefe kornişi mukarnaslıdır. Üst kısımları onarım geçirmiş olan minarenin özgün haline yakın bir şekilde onarıldığı görülmektedir (Altaş, 2007, s. 202).

Caminin mihrabı ve minberi özgündür. Mihrap, üstten üçgen formunda mazgallarla taçlandırılmıştır. Yapının düşey dikdörtgen mihrabında; çokgen planlı ve mukarnas kavsaralı niş, üç yönden zengin silmelerle çevrelenmiştir (Şekil 5.168), (Akın, 2009, s. 105).

Yapının ana beden duvarlarında ve minarede düzgün kesme taş kullanılmıştır. Örtü sisteminde tuğla kullanımının dikkat çektiği yapının portali, mihrabı ve minberi mermerden yapılmıştır. Son cemaat yerindeki sütunlar da mermerdendir (Yavi, 1986, s. 78). Tuğla ile inşa edilen caminin kubbesinin üzeri kurşun ile kaplıdır.

Caminin inşasının tamamlanmasına yakın Ali Paşa'nın vefat etmesinden sonra ortaya çıkan maddi sorunlar sebebiyle, doğu ve batı tarafındaki duvar kalıntılarından anlaşıldığı üzere son cemaat yerinin dıştan ikinci bir kademe ile kapatılması planlandığı halde sonra bu tamamlanamamıştır (Tokat Valiliği, 2010). Eyice bu hususla ilgili şu ifadelerde bulunmuştur (Eyice, 1989, s.431):

Sağdaki ince uzun taş minare kürsüsü ile cami beden duvarı arasında küçük bir ara mekân bulunmaktadır. Böylece son cemaat yerinin iki yandan taşkın oluşu sağda bir dereceye kadar örtülmüş ise de solda bu taşkınlık gözü rahatsız edecek şekilde belirlidir. Mimari bakımından hoş olmayan bu aksaklık caminin ilk düşünülen planının tamamlanmadan kalmasına bağlanabilir. Belki harimin iki yanında tabhane* odaları yapılması veya son cemaat yerinin avluyu çeviren revaklar ve medrese odaları ile bağlanması tasarlanmış olabilir.

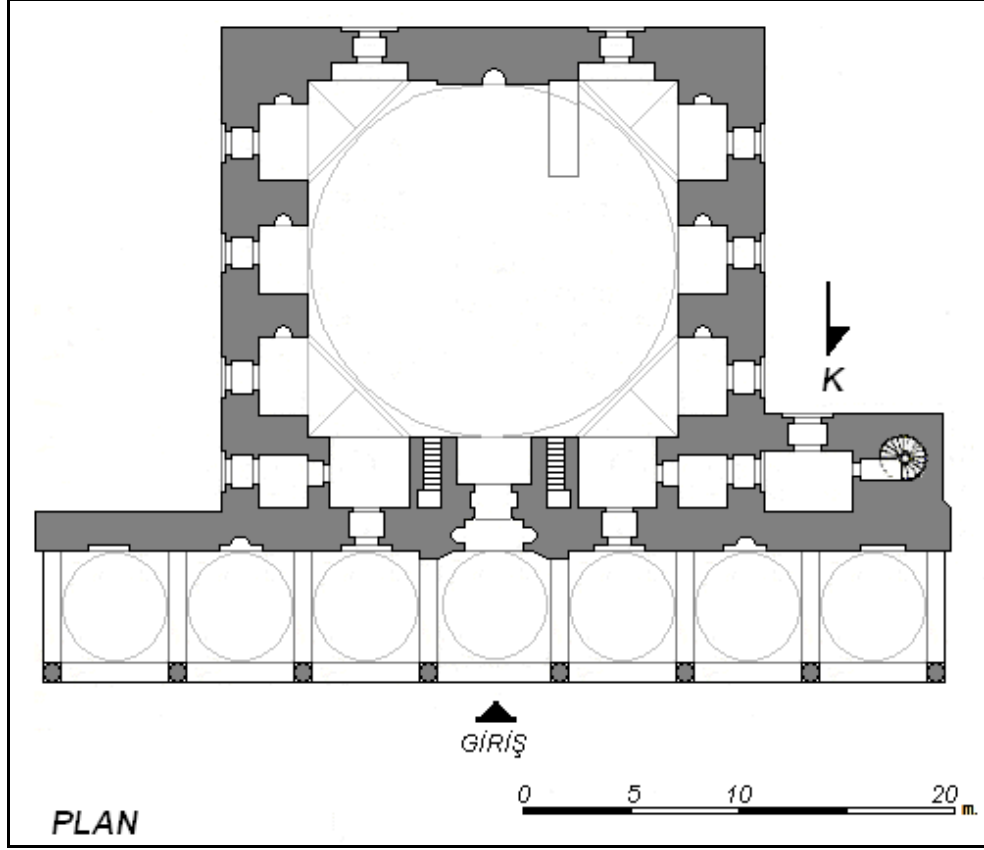

Ayrıca aynı sebeple avlusu ortadan kalkan caminin şadırvanı, caminin mimarisine uymayan bir şekilde inşa edilmiştir (Eyice, 1989, s. 431). Dönemin imkanlarına göre daha mütevazı bir şekilde yapılan ahşap şadırvan XVI. yüzyıldan günümüze orijinal süslemeleri ile ulaşan tek ahşap şadırvandan biridir (Şekil 5.167), (Tokat Valiliği, 2010, s. 37).

Cami, 1939 ve 1943 yıllarındaki depremlerde büyük zarar görmüş; 1953 yılında onarım çalışmaları tamamlanmıştır (Tokat Valiliği, 2010, s. 37). Yapının kubbe iç yüzeyinde ve kubbe kasağında görülen kalem işi süslemeler ise 19.yy özelliklerini yansıtmaktadır (Gündoğdu vd., 2006, s. 50).

Şekil 5.159: Ali Paşa Camii konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.160: Ali Paşa Camii plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.161: Ali Paşa Camii, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.162: Ali Paşa Camii kuzey cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.163 : Ali Paşa Camii kuzeydoğu cephesi, (Umut, 2008).

Şekil 5.164 : Ali Paşa Camii son cemaat yeri, (Bilgen, 2013).

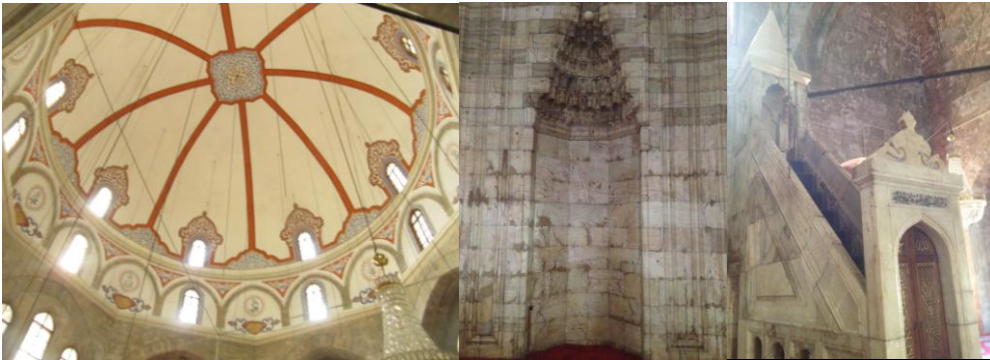
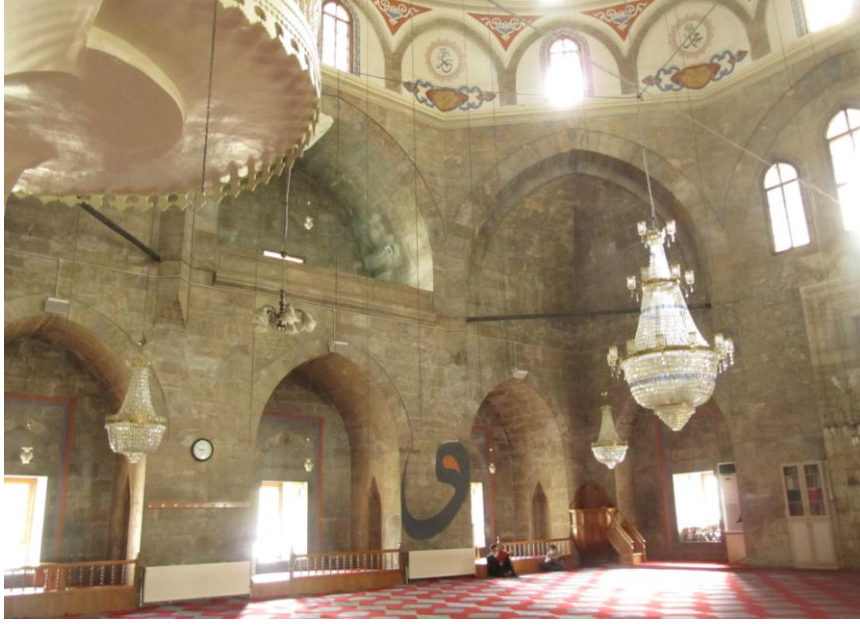
Şekil 5.165 : Ali Paşa Camii taç kapısı.
(Bilgen, 2013).

Şekil 5.166: Ali Paşa Camii kuzey
cephesi penceresi.
(Bilgen, 2013)

Şekil 5.167: Ali Paşa Camii şadırvanı, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.168: Ali Paşa Camii iç mekan, kubbe, mihrap ve minber, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Defterde yapının plan çizimi yapılmamıştır.

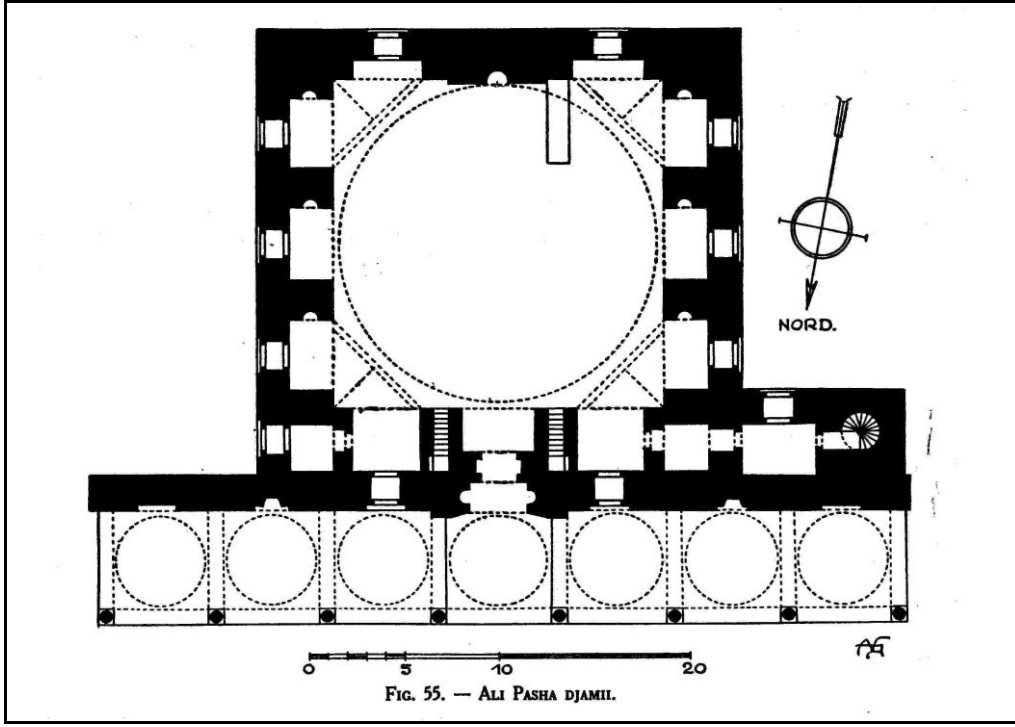
Caminin defterde yer alan kuzey cephesini gösteren fotoğraf (Şekil 5.157) ve kuzeydoğu cephesini gösteren fotoğraf (Şekil 5.158) ile, günümüzde aynı cephelere (Şekil 5.162 ve Şekil 5.163) bakıldığında yapının her ne kadar 1939 ve 1943 yıllarındaki depremlerde büyük zarar görse de onarım çalışmalarında özgün durumunun korunması konusunda titizlik gösterildiği anlaşılmaktadır.

Gabriel eserinde bu yapıya değinmiştir. Caminin 16.yy'ın ikinci yarısında sıkça uygulanan bir teknikle inşa edildiğini belirten Gabriel, harim mekanının kare plan şemasına (Şekil 5.169) sahip olup ölçülerinin 17.85 metre olduğunu ifade etmiştir. Oldukça kalın bir şekilde inşa edilmiş duvarların içerisinde parmaklıklı ve ahşap kanatlı pencereleri olan hücrelerin yerleştirildiği, ana mekana hakim yarım küresel formda olan kubbenin dış cepheden sekizgen bir prizma olarak algılandığı ve kubbenin sekiz kemerin üzerine oturduğu bilgilerini vermiştir (Gabriel, 1934, s. 91). Yapıda birçok çeşitli ve farklı seviyelerde pencerelerin olduğu, giriş cephesinde ve yan kısımlarında galerilerin varlığı, kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerde hizmet odalarının olduğunu, yapının batı ve doğu sınırlarını aşan kuzey cephesinde yedi kubbeli bir son cemaat mekanının olduğu, bu durumun batıda minare olup doğu kısımda da bir tane düşünülmüş olabileceği kanısını uyandırdığını belirtmiştir. Bu tarz yapıları değerli kılan durumun kütleleri ve inşa teknikleri olduğunu vurgulayan Gabriel, duvarlarda taş blokların olduğunu, tuğla örülü kubbenin kurşun plakalarla kaplandığını, dekorasyonun yapının sadece portalı ve yan hücreleri, mihrap ve mermer minberinde sınırlı kaldığını ifade ederek çok sade çizgilere sahip olan mihrap ve minberin özenli bir şekilde inşa edildiğini aktarmıştır. Camide tarih bulunmadığını fakat banisi olan Ali Paşa'nın türbesinin Hicri 980 [1572] de caminin yanında bulunmasının her iki yapının da aynı dönemde yapılmış olması gerektiğini belirtmiştir.

Ali Saim Ülgen arşivinde Ali Paşa Camisi'nin genel görünümü gösteren bir fotoğrafa (Şekil 5.170) rastlanmıştır.

DeFTERde kullanılan, Karagülle'nin de yer aldığı son cemaat alanını gösteren fotoğraf (Şekil 5.171) "Yeni Tokat" gazetesinin 2.sayısının kapak sayfası (Şekil 5.171) olmuştur.

Şekil 5.169 : Ali Paşa Camii plan çizimi 1/200 ölçek, (Gabriel, 1934).

Şekil 5.170: Ali Paşa Camii, (Ali Saim Ülgen arşivi- SALT).

Şekil 5.171: Ali Paşa Camii, (Yeni Tokat dergisi kapak sayfası)¹⁸.

¹⁸ Defterde Ali Paşa Camisi kısmında kullanılan fotoğraf ile aynıdır.

14. Tokat Soğukpınar Camii

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Soğukpınar Camii:

Besim Karagülle, bu camiyle ilgili hiçbir not almamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Soğukpınar Camii:

Defterde Soğukpınar Camisi ile ilgili tüm bilgileri Nuri Savuran aktarmıştır. Savuran, bu caminin ibadete açık olduğunu fakat depremden dolayı cephesinin ve minaresinin oldukça büyük hasara uğradığını ifade etmiştir. Metnin başında Mimar Ali Saim Ülgen'in bu camiyle ilgili “*Veçhile karakteristiğini kaybetmiş camidir.*” ifadesine yer vererek yapının durumuna netlik kazandırmıştır. Yapının ayrıca minare kaidesinin biraz yukarısından yıktırılarak oldukça gülünç bir duruma getirildiğini ve yapının onarımın da yapıya güdük bir görünüm kazandırıldığını aktaran Savuran, caminin yapım tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi olmadığını, fakat yapım tekniklerine bakıldığında “Taşhan”, “Alaca Mescit”, ve “Güdük Minare” gibi yapılarla benzerlikleri olduğunu belirtmiştir.

Şekil 5.172: Soğukpınar Camii, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Soğukpınar Camii:

Soğukpınar Camii, günümüzde Mahmut Paşa Camii olarak bilinmektedir¹⁹. Mahmut Paşa Mahallesi, Hacı Mehmet Bey Sokağı'nın başlangıcında bulunan yapının (Şekil 5.174) inşa tarihi hakkında kitabesi olmadığından dolayı herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak Mahmut Paşa²⁰ ismi dikkate alındığında caminin 17.yy'da yapılmış olabileceği yönünde görüşler vardır (Uysal, 1987, s. 356). Kareye yakın dikdörtgen plan şemasına sahip, (Şekil 5.173) kırma çatılı ve tek minareli olan yapının kuzeyindeki eğik çatılı son cemaat yeri yapıya sonradan eklenmiştir (Altaş, 2007, s. 275).

Son cemaat yerinin bulunduğu kuzey cephe haricindeki diğer tüm cepheleri aynı özelliklere sahip olan caminin doğu cephesi sonradan inşa edilen ev nedeniyle tamamen kapanmıştır (Gündoğdu vd., 2006, s. 51).

Caminin beden duvarlarının köşelerinin alt kısımları pahlanmış olup; mihrap, minber ve girişin hemen üzerinde yapının kuzeyinde bulunan kadınlar mahfili orjinal değildir (Şekil 5.176), (Tokat Valiliği, 2010, s. 81). Restorasyon çalışmaları esnasında kadınlar mahfili ve minberdeki boyalar çıkarılmak suretiyle yerine kalem işi bezemeler yapılmıştır (Altaş, 2007, s. 275).

Yapının kuzeybatı köşesinde yer alan kesme taştan yapılmış sekizgen kaide üzerinde yükselen silindirik gövdeli ve tek şerefeli olan minare de birkaç kez onarımdan geçmiştir (Şekil 5.175). Caminin en çok yenilenen cephesi batı cephesidir. Batı cephesi moloz taş ve üç sıra tuğla almaşık teknikle inşa edilmiş; diğer cepheler ise

---

¹⁹ Tokat tarihçilerinden Hasan Erdem'den 11.03.2013 tarihinde 14:20'de alınan bilgidir. Bunun dışında herhangi bir resmi kayıta Soğukpınar Camisi hakkında bir veri yoktur. Bu caminin bulunduğu yer Tokat'ın Soğukpınar Mahallesi'dir. Caminin mimari özellikleri ve lokasyonu dikkate alındığında defterde bahsi geçen Soğukpınar Camii ile Mahmut Paşa Camii'nin aynı olma olasılığı oldukça kuvvetlidir.

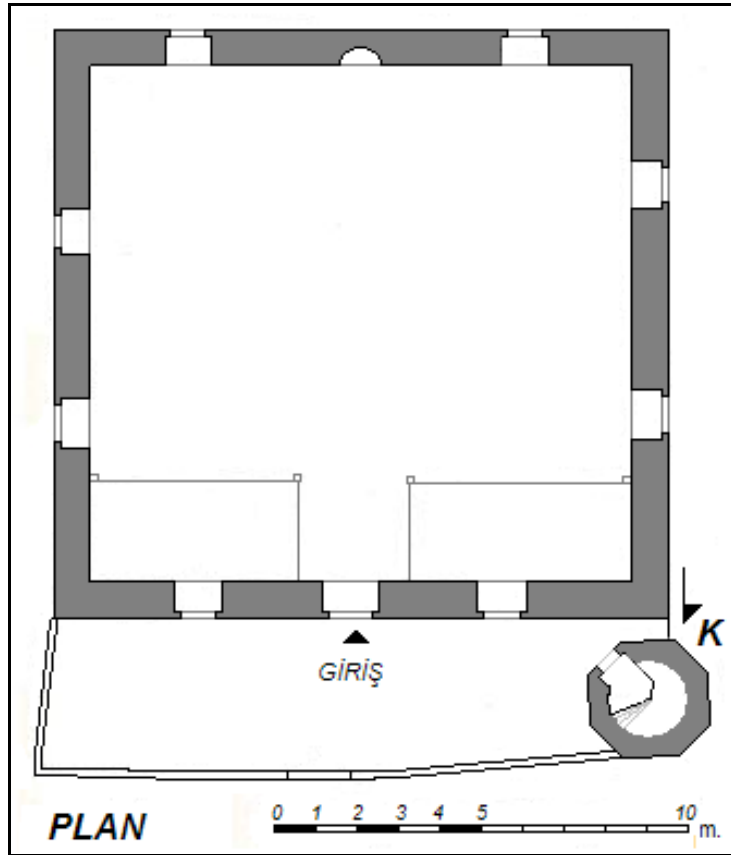
²⁰ Uysal yapıyla ilgili olabilecek Tokat'ta yaşamış iki Mahmut Paşa'nın varlığından söz etmektedir. Bu hususla ilgili yazısında şunları aktarmıştır:

"Tarihte Tokat'ta yaşamış iki Mahmut Paşa'dan söz edilmektedir. Bunlardan ilki; birara Halep Beylerbeyliği yapan ve 1616 yılında öldürülen kişidir. Diğeri ise; 1681'de ölen Kemankeş Mahmut Paşa'dır. Yapı, yukarıdaki iki kişiden birisinin adını taşıdığına göre, büyük bir ihtimalle XVII.yy'da inşa olunmuş ve çeşitli depremlerde zarar gördüğü için, sonradan değişen ölçülerde onarım geçirmiştir. Ahşap tavanın, XIX.yy işi olması akla yakındır."

Uysal,O. (1987). Tokat'taki Osmanlı Camileri, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara, s.356.

moloz taş, ve yapının köşelerinde ise kesme taş kullanılarak yenilenmiştir (Tokat Valiliği, 2010, s. 81).

İki sıra testere dişi saçakla sonlanan yapının harim tavanındaki çitakari işçilikle yapılmış ahşap tavan göbeği (Aktemur, 2013, s. 1636) halen özgünlüğünü (Şekil 5.176) muhafaza etmektedir. Süsleme programındaki ayrıntılara bakılacak olursa; tavan göbeğinde sekiz kollu yıldızların kesişiminden oluşan geometrik bir kompozisyon dört köşede sarkıt biçiminde birer yivli kabaraya sahiptir. Göbeğin etrafını saran üç dar bordürden birinci ve üçüncü olanlarında geometrik geçmelerle oluşturulan bir kompozisyon bulunur. Bu bordürlerden daha geniş olan iki tanesinin yüzeyleri çitalarla geometrik alanlara bölünmüş ve kalemişi tekniğiyle sarı, kırmızı, kahverengi ve yeşil renklerle boyanmıştır. Dar bordürde ise kalem işi tekniğinde uygulanmış çiçek motifleri bulunurken, en dıştaki geniş bordürde çitarlardan oluşturulmuş ve içleri kırmızı ve yeşil tonlarına boyanmış küçük kare ve dikdörtgen şeklinde bezemeler yer almaktadır (Şekil 5.176), (Gündoğdu vd., 2006, s. 51).

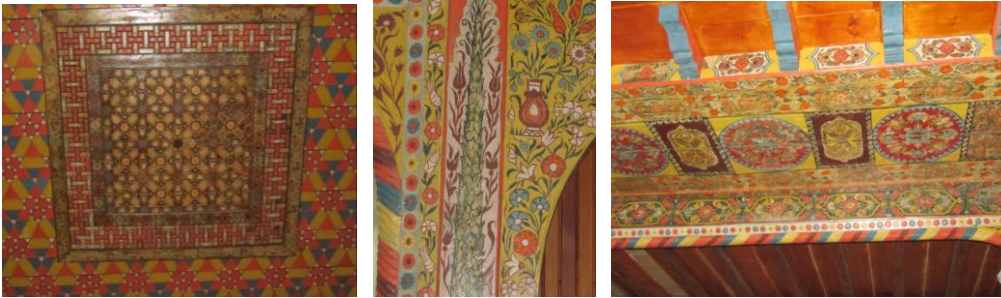
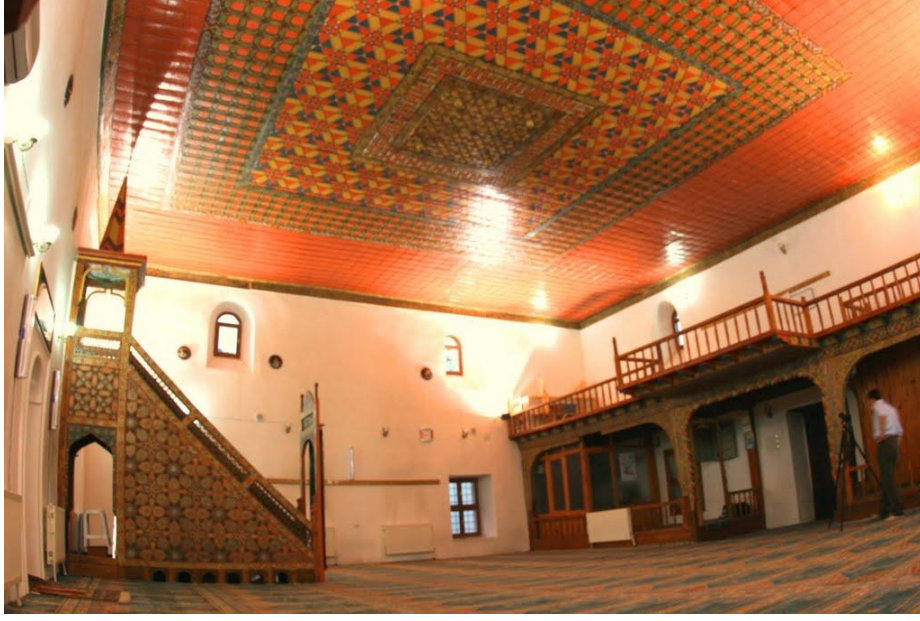
Şekil 5.173: Soğukpınar Camii plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.174: Soğukpınar Camii konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.175 : Soğukpınar Camii kuzeybatı cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.176: Soğukpınar Camii iç mekan ve minber (Erdem, 2010).
bezeme detayları, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Defterde Soğukpınar Camisi'nin plan çizimi yapılmamıştır.

Savuran tarafından deftere eklenen ve caminin kuzeybatısı gösteren fotoğrafa bakıldığında (Şekil 5.172), Savuran'ın da bahsettiği gibi yapının minare kaidesinin biraz yukarısında bir değişiklik yapıldığı algılanmaktadır. Ayrıca kaideye kuzey ve batısından bitişik üç basamaklı bir merdiven görülmektedir. Batı cephesinin altta yer alan pencerelerinin altında moloz taş olan duvarlarda yıpranmalar olduğu dikkat çekmektedir. Behzat Çayı'nın yakınında bulunan yapının çaya bakan cephe sokağında toprak zemin olduğu görülmektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.175), kaideden yukarısının yenilendiği anlaşılmaktadır. Yapının kuzey cephesine sonradan eklenen eğik çatılı son cemaat yeri görülmektedir. Bunun dışında yapının batı cephesinde herhangi bir değişimin olmadığı, sadece moloz taş ve üç sıra tuğla uygulanan ana beden duvarında yenilenme olduğu görülmektedir. Yapının minare kaidesine bitişik olan merdiven kaldırılmış, Behzat Çayı'na bakan sokak asfalt zemin olmuş, çayın kenarına korkuluklar inşa edilmiştir.

Defterde Savuran'ın notlarında ifade edildiği üzere, Ali Saim Ülgen'in bu yapıyla ilgili tespitlerde bulunduğu belirtilmiştir. Salt'da yer alan arşivler taranmış, fakat bu yapı hakkında herhangi bir veriye rastlanılmamıştır.

15. Tokat Kaya Camii

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Kaya Camii:

Besim Karagülle, bu camiyle ilgili hiçbir not almamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Kaya Camii:

Savuran, bu caminin dabakhanelerin doğusunda yukarı kısımda olduğunu ve yapıyla ilgili net bir tarihi bilginin olmadığını, kapısında yer alan Hicri 1328 tarihinin ise ancak tamir tarihi olabileceğini ifade etmiştir. Yapı hakkında ise daha çok minaresi hakkında bilgi vermiş; yapının bilindik bir minare tasarımı olduğunu, ve bu minarenin sağlam kayaların üstüne inşa edilmiş kaideye sahip olduğunu aktarmıştır. Caminin “Genç Mehmet Paşa” camii tipinde olduğunu metninde belirtmiştir (Şekil 5.177).

Şekil 5.177: Kaya Camii, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Kaya Camii:

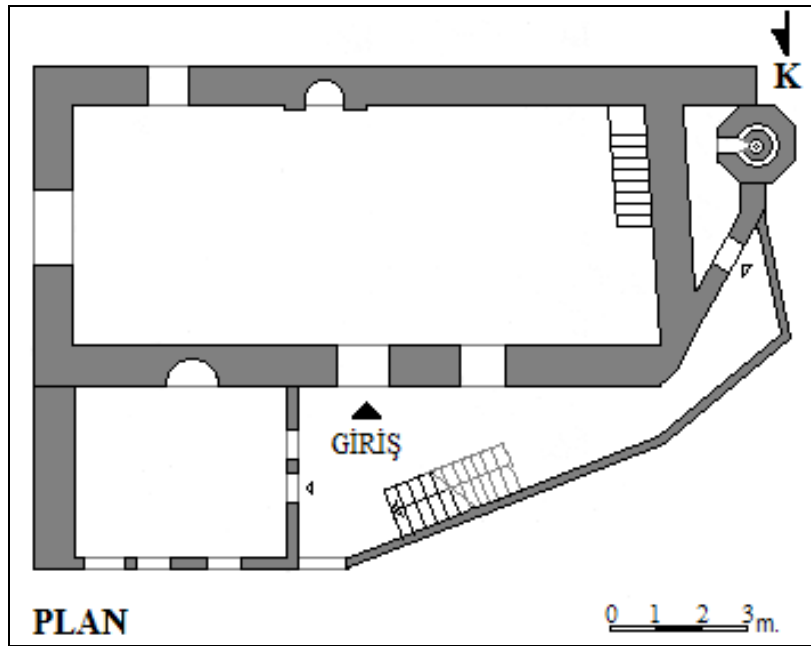
Tokat Kaya Mahallesi'nde yer alan (Şekil 5.178) cami günümüzde “Kaya Mescidi” olarak da bilinmekte olup kitabesi mevcut değildir. Yapının sekizgen kaideye oturmuş, silindirik gövdeli tuğla minaresine bakıldığında ise Tokat merkezde yer alan “Alaca Mescit”, “Hamza Bey Mescidi” ve “Rüstem Çelebi Camisi” gibi yapıların minareleriyle büyük benzerlikleri olduğu görülmekte olup, yapının 14.yy sonları ile 15.yy başları arasında yapılmış olabileceği düşünülmektedir (Gündoğdu vd., 2006, s. 64).

Kayalık bir zemine inşa edilmiş olan yapının planı, zamanla bulunduğu zemin ve arazinin eğimine göre biçimlenmiştir (Tokat Valiliği, 2010, s. 75). Yol durumuna bağlı olarak dıştan beş köşeli bir plan şemasına sahiptir (Şekil 5.179). Kuzey cephede çift kanatlı, demir parmaklıklı bir kapıdan son cemaat yeri şeklinde kullanılan bir mekana girilmektedir. Son cemaat mekanı olarak kullanılan bu mekandan ahşap bir kapı ile ana ibadet mekanına geçilmektedir. Doğu batı aksında uzanan dikdörtgen planlı harim kısmının üzeri içten ahşap ile, dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır. Güneyde bulunan ahşap mihrap ve minber yapıya sonradan eklenmiştir (Altaş, 2007, s. 263).

Camii, Hicri 1328 [1911] tarihinde minaresi dışında tamamen yenilenmiş ve özgün durumunu tamamen yitirmiştir (Akın, 2009, s. 97). Yapının kuzeybatı köşesinde moloz taştan inşa edilmiş ve şerefe altında mukarnaslara sahip olan minaresi, kurşun kaplı sivri bir külahla sonlandırılmıştır. İbadete açık olan yapı moloz taş temel üzerine ahşap ve kerpiç malzeme kullanılarak inşa edilmiştir (Altaş, 2007, s. 263)

Şekil 5.178 : Kaya Camii konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.179 : Kaya Camii plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.180: Kaya Camii kuzeydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.181 : Kaya Camii kuzeybatı cephesi ve minaresi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

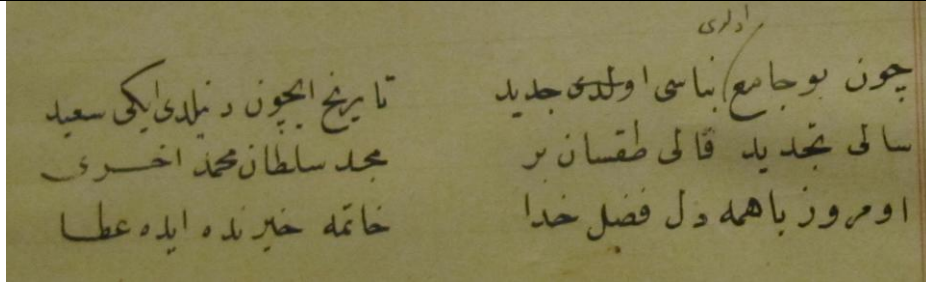
Defterde yapıya ait plan çizimi bulunmamaktadır.

Defterde caminin kuzeydoğusunu gösteren fotoğrafta yapının özellikle alt kısmının harap bir vaziyette olduğu görülmektedir. Sıvalarında dökülmeler görülen caminin kerpiçten inşa edilmiş duvarları ortaya çıkmıştır. Yapının son cemaat mekanına girişinde yer alan kapı ahşap kanatlıdır. Günümüzde ise (Şekil 5.180), aynı cephede önemli bir değişiklik olmadığı, sadece yapının onarım çalışmaları neticesinde yeniden sıvandığı, giriş kapısının merdivenlerinin yenilendiği, ve son cemaate açılan giriş kapısının değiştirildiği anlaşılmaktadır.

16. Tokat Camii Kebir- Ulu Camii

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Camii Kebir- Ulu Camii:

Camii Kebir ismini bulunduğu mahallesinden yani Cami Kebir Mahallesi'nden almış, Hicri 1090 [1679] tarihinde yapılmıştır. Caminin mimarı ve banisi hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Caminin tamirâtı ile ilgili yazısına hiç bilgi aktarmamış olan Karagülle, caminin halen işlevini sürdürdüğünü belirtmiştir. Vakıfların mülkiyetinde olan caminin kitabesini Besim Karagülle, diğer birçok yapıda yaptığı gibi kendi sülüs yazısıyla yazmıştır. Ulu Cami'nin kitabesi (Şekil 5.182- Şekil 5.183):

Şekil 5.182: Camii Kebir-Ulu Camii kitabesi²¹, (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.183 : Camii Kebir-Ulu Camii kitabesi, (Bilgen, 2012).

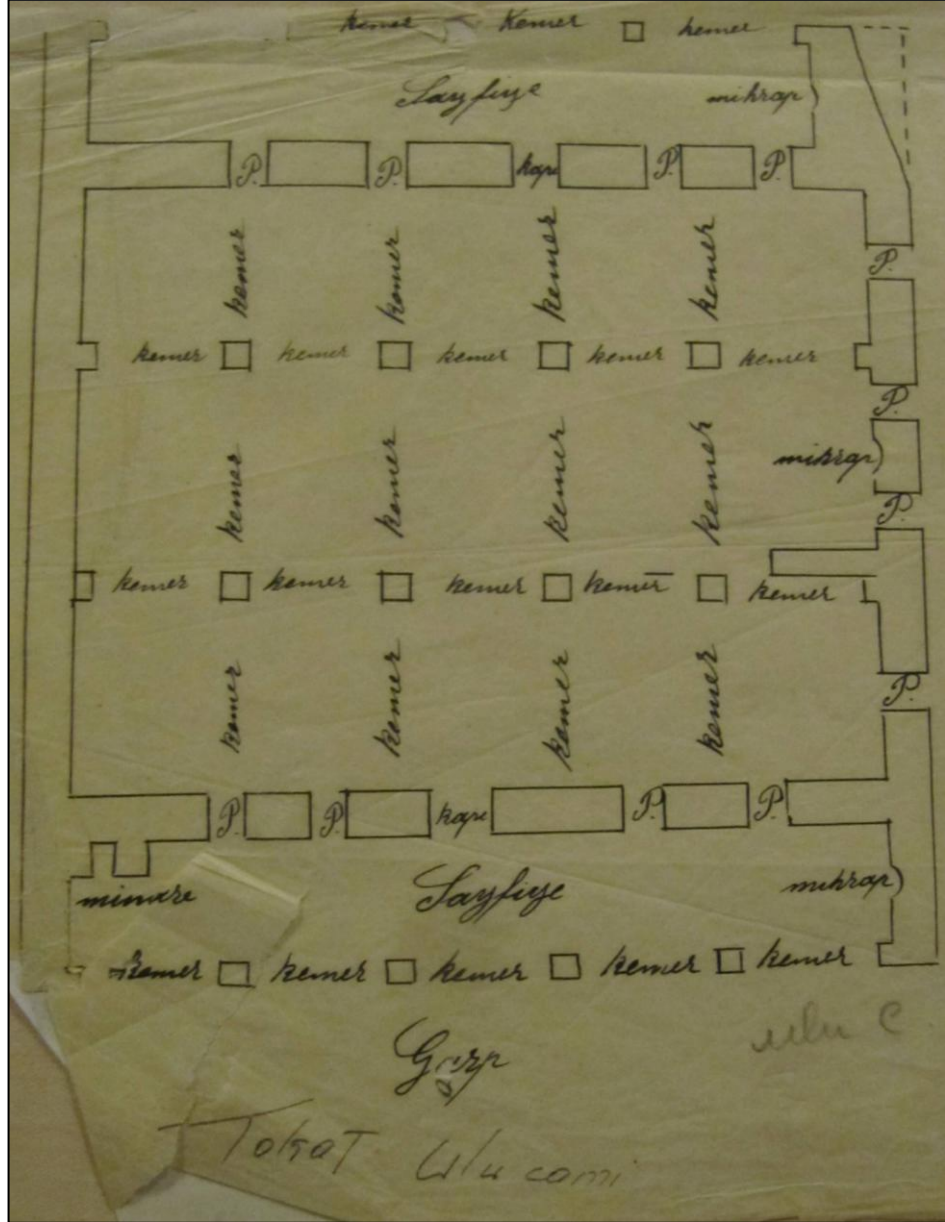
²¹ Kitabede şunlar yazılıdır: “Çün bu cami binası oldu cedit, Tarih için dinildi iki sa'id, Sal'ı tecdid falı doksanbir, Mecd-i sultan Mehmed-i âhir, Umaruz ba-heme dil ez-fazl-ı Huda, Hatime-i âhirinde ide atâ.”

Tercümesi ise şöyledir: “Bu caminin binası yeni yapıldığı için iki sa'id denildi. Yenileme tarihinin falı doksan bir, sonuncu Sultan Mehmed'in saltanat zamanı Allah'tan bütün gönlümüzle umarız ki bu cami bittiği günde bereketli ola.” Gündoğdu H., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara, 2006, s.30.

Karagülle, Arap alfabesindeki harflerin dizilişine göre yani başka bir deyişle Ebcet hesabına göre kitabedeki tarihin 1090 çıktığını belirtmiş, bu dönemin de Avcı Sultan Mehmet zamanına rastladığını ifade etmiştir. Kitabe ile ilgili değerlendirmelerine devam eden Karagülle, kitabenin birinci beyitinin ikinci mısrasından bir sonuca ulaşamadığını da bu bölüme eklemiştir. Kitabe ile ilgili bahisten sonra bambaşka bir konuya geçerek caminin değerli olan halılarının toplandığını, aynı zamanda Ali Paşa Camisi'nin de halıların toplanarak 1335 yılında satılmak üzere Kayseri'ye gönderildiğini, bu durumun da suistimal olarak düşünülmesinden dolayı halıların geri getirildiğini, halen Ali Paşa Camisi'nin yukarısında bunların muhafaza edildiğini, ve halıların yılda bir kez dışarı çıkartılarak üzerlerine naftalin serpilip tekrar yerlerine kaldırıldığını ifade etmiştir. Karagülle, halılarla ilgili bahsettiği bu kısma 11 Eylül 1931 tarihini atarak şu notu eklemiştir:

“Evkaf müdüriyet umumiyesinde gösterilen lüzum üzerine 11/9/1931 tarihinde fotoğraflar aldırılmıştır.”

Camideki halılarla ilgili değerlendirmelerini uzun tutan Karagülle, son olarak kayda değer olarak gördüğü bir noktayı da burada aktarmıştır. Halıların ışıktan korunması için sütunlarla halıların aynı desenlerde yapıldığını öğrendiği bir bilgi olarak eklemiştir. Fakat sütunların üzerlerinin kireçle kaplandığını ve bunun iyi niyetli olmadığını ifadelerine yansıtan Karagülle, yapının ölçüsünü alırken iki sütunun bazı yerlerindeki kireçlerin kaldırılarak halı desenlerinin ortaya çıkartıldığını 16 Eylül 1931 tarihini verdiği ve imzasını attığı bu bölümdeki notlarına eklemiştir. Karagülle yapının plan çizimini yapmıştır (Şekil 5.184).

Şekil 5.184: Camii Kebir-Ulu Camii plan çizimi 1/200 ölçek.
(Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Camii Kebir- Ulu Camii:

Nuri Savuran, bu yapıyla ilgili notlarına önce yapının yer aldığı kenti yani Tokat'ı ekleyerek ve yapının diğer bilinen ismi Ulu Camii bilgisini vererek başlamıştır. Caminin Camii Kebir Sok. 46-48 numaralarda yer aldığını belirten Savuran, yapının kitabesinde kimin yaptırdığını belli olmadığını sözlerine eklemiştir. 1945 yılına ait eklediği fotoğrafta (Şekil 5.185), caminin güneybatı köşesinde yer alan kuş evini okla göstermiştir.

Şekil 5.185: Camii Kebir- Ulu Camii, *caminin genel görünüşü 1945 / güneybatıdan (arkada kale burçları)*, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.186: Camii Kebir- Ulu Camii *kuş evi*, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Camii Kebir- Ulu Camii:

Yavi'nin "*Tokat'ın en eski ve en ilginç camilerinden biridir.*" olarak nitelendirdiği Camii Kebir (Şekil 5.189), günümüzdeki yaygın kullanılış adıyla Ulu Camii'nin yapılış tarihi hakkında net bir bilgi mevcut değildir (Yavi, 1986, s. 79). Camii Kebir Mahallesi'nde Tokat Kalesi'ne yakın yerde bulunan yapının (Şekil 5.187) batı cephesindeki girişinde yer alan kitabe, 1679 tarihini işaret etmekte ve yapının yenilendiğini ifade eden tamir kitabesidir (Seçgin, 1993, s. 28). Caminin Selçuklu yapısı olması yönündeki görüşler baskın olmasına rağmen, bugünkü durumu dikkate alınırsa yapının iç mekan yüksekliğinin Anadolu'da 13.yy'da tipik örneklerini gördüğümüz Selçuklu Ulu camilerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise caminin 17.yy sonlarına doğru görüldüğü yenilenmeler ve tamiratlar esnasında özellikle destek ve üst örtü gibi yapısal elemanlarının değişikliğe uğramasından kaynaklanmaktadır (Seçgin, 1993, s. 28-29). Baykara da yazısında yapının konumuna dikkat çekmiştir. Caminin Tokat Kalesi'ne giden yolda olması ve kalenin giriş kapısına yakın bir yerde ve büyüklük bakımından dönemin Ulu Camii örnekleriyle örtüştüğünü belirterek, yapının Selçuklu ve hatta Danişment dönemlerine kadar uzandığı ifade etmiştir (Baykara, 1986).

Yapının batıda yer alan avlusuna, güneybatı köşede yer alan basık yuvarlak kemerli bir girişten ulaşılmaktadır. Dikdörtgen plan şemasına sahip olan camii (Şekil 5.188) kuzey- güney ekseninde tasarlanmış olup (Gündoğdu vd., 2006, s. 31), üç sahanlı harim ile bu harimin doğu- batı cepheleri boyunca uzanan son cemaat revakı (Şekil 5.191) ve kuzeybatı köşesinde bulunan bir minareden oluşmaktadır (Akın, 2009, s. 106). Harim kısmı, dörtlü iki sütun dizisi ile mihraba dik üç sahına bölünmüştür (Şekil 5.192). Orta sahan yan sahanlardan daha geniş ve yüksek bir şekilde inşa edilen caminin hariminin üzeri düz dam ile örtülüdür. Yapının batı girişinin solunda yer alan ahşap bir merdivenle doğu ve batı duvarını kısmen, kuzey duvarını ise tamamen çevreleyen kadınlar mahfiline çıkılmaktadır (Şekil 5.192), (Gündoğdu vd., 2006, s. 31). Caminin batı cephesinin yola bakan kısmında taştan yapılmış kuş evi de yine yapının dikkat çekici bir başka elemanıdır (Şekil 5.190), (Akın, 2009, s. 108).

Eğimli bir arazinin üzerine inşa edilen caminin, kuzey cephesi tümüyle sağır bırakılmış, güney cephesinin güneydoğu köşesi ise sokak dokusuna uygun olması amacıyla pahlanmıştır (Uysal, 1987, s. 357). Güney cephenin alt kısmında düşey

dikdörtgen çerçeveli dört, üst tarafında iese ortadaki göz biçiminde her iki yanındakiler de sivri kemer biçiminde beş pencere açıklığı bulunmaktadır (Akin, 2009, s. 108). Doğu cephesinde uzanan son cemaat yeri, üç sütun ve duvarların üzerinde yer alan üç sivri kemerle dışa doğru dışa açılmakta olup, araziden kaynaklanan kot farkı nedeniyle yüksekte kalmış ve buraya ulaşım için yapıya merdiven eklenmiştir. Üzeri kırma çatıyla örtülü olan caminin harim kısmına geçiş, doğu ve batı yönündeki sivri kemerli revaklardan geçilerek her iki yöndeki birer kapıyla sağlanmaktadır (Uysal, 1987, s. 359). Üç sahınlı harim kısmının derinlemesine doğtultudaki iki sıra destek sisteminden her biri, dördü bağımsız, ikisi duvarlara bitişik altı ayağa oturan beş sivri kemerden oluşmaktadır (Şekil 5.192). Kare kesitli ayakların köşeleri pahlıdır (Uysal, 1987, s. 31).

Güney cephenin ortasında bulunan mihrap (Şekil 5.193), revaklara yerleştirilen basit nişler şeklinde görülen mihraplara göre işçilik açısından daha zengindir. Mihrap kavsarası altı sıralı mukarnasla bezeli ve köşelerde birer rozeti bulunan mihrap silmeli kuşakla çerçevelenmiş ve üstte üçgen bir alınlıkla sonlandırılmıştır (Gündoğdu vd., 2006, s. 31). Caminin minberi de süsleme açısından zengindir (Şekil 5.193). Yan aynalıkları birbirine geçmeli minberde, sekizgenlerin oluşturduğu ahşap oyma işçiliği görülmektedir.

Ulu Camii, planı ile dikkat çektiği kadar harimin düz tavan ile örtülü kısmında yer alan 17.yy özelliklerini taşıyan kalem işi süslemeleri ve ve ahşap tavanıyla da dikkat çekmektedir (Altaş, 2007, s. 311-312). Ahşap tavanda çıtalarla geometrik kompozisyonlar yapılmış, bunları çevreleyen bordürlerin yüzeyine ise kalem işi tekniğiyle bitkisel bezemeler yapılmıştır (Şekil 5.192). Orta sahındaki tavan yüzeyinde ise yine geometrik işçilik açısından zengin oldukça dikkat çekici kabaralı bir göbek konulmuştur (Şekil 5.194), (Akin, 2009, s. 108).

Yığma tekniği ile inşa edilen caminin ana beden duvarları, kuzey duvarı dışında 1.50 metre kalınlığında yapılmıştır. Duvarlarda, ayaklarda ve minarede düzgün kesme taş kullanılan yapının batı revak kısmının sütunları mermer, tavan, çatı, kemer aralıklarındaki gergiler de ahşaptan yapılmıştır.

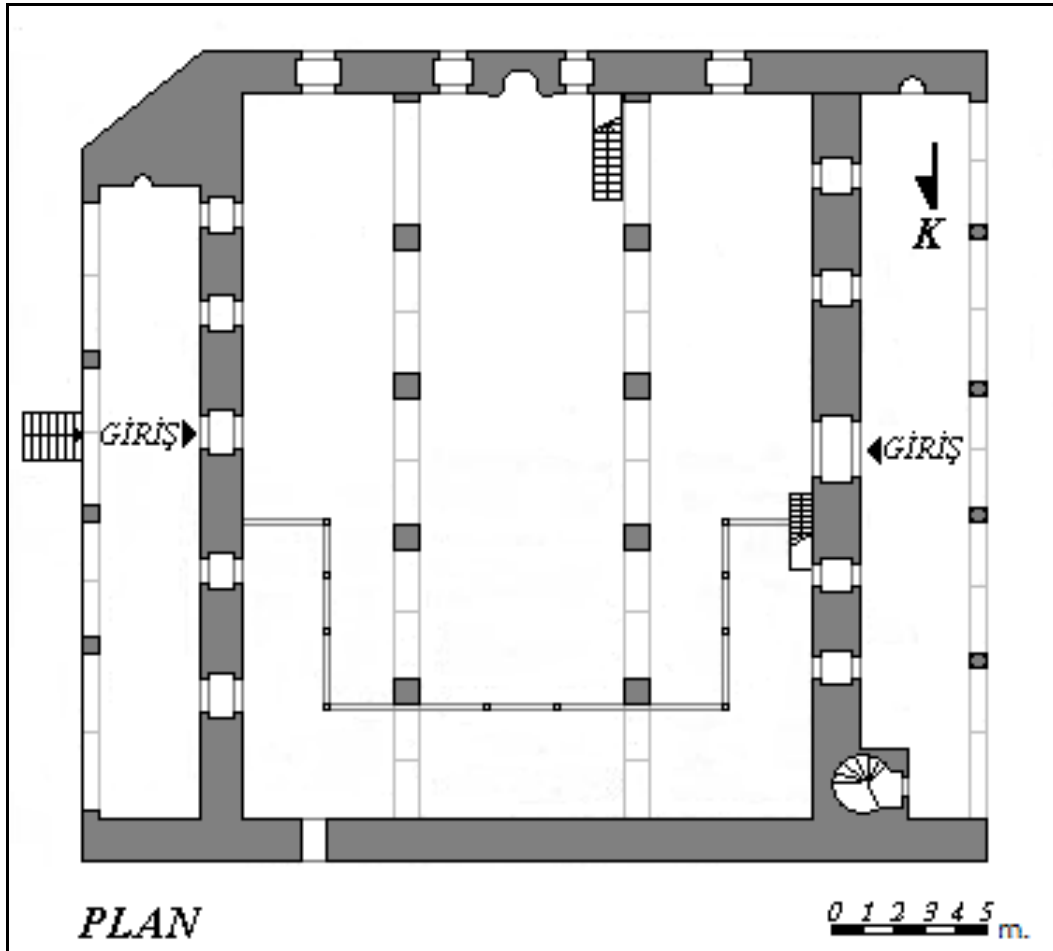
Onarım çalışmalarında, caminin sıvalı olan sütunları ve kemer köşelikleri temizlendiğinde özgün kalem işi süslemeler ortaya çıkmıştır (Şekil 5.192), (Uysal, 1987, s. 360). Yapının sütunlarını ve kemer köşeliklerini tamamen kaplayan

süslemeler ile 16.yy ve 17.yy İznik duvar çinileri arasında desen kompozisyonları açısından önemli bir paralellik söz konusudur (Altaş, 2007, s. 312). Kırmızı ve yeşil tonlarından yaratılan fonlar üzerine uygulanmış beyaz renkli natüralist bitkisel motifler dikkat çekicidir (Uysal, 1987, s. 360).

I.Dünya Savaşı sırasında asker iskanı amacıyla kullanılan yapı, sonrasında 1939 depremi sonrasında kısmi de olsa zarar gören cami, 1950 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan restorasyon çalışmalarına kadar harabe olarak kalmıştır (Yavi, 1986, s. 79), (Gündoğdu vd., 2006, s. 33). Restorasyon çalışmalarından sonra yeniden ibadete açılan cami, halen işlevini sürdürmektedir. Plan şemasına bakıldığında 18.yy Osmanlı mimarisinin üslup özelliklerini yansıtan cami, üç sahnalı derinlemesine plan tipiyle de 13.yy'da örneklerini gördüğümüz Selçuklu camilerine benzemektedir. Bu da yapının Selçuklu dönemine ait temeller üzerine yapılmış olabileceği yönündeki ihtimali kuvvetlendirmektedir (Gündoğdu vd., 2006, s. 33).

Şekil 5.187: Camii Kebir-Ulu Camii konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.188: Camii Kebir-Ulu Camii plan çizimi 1/200 ölçek (Akm, 2009).

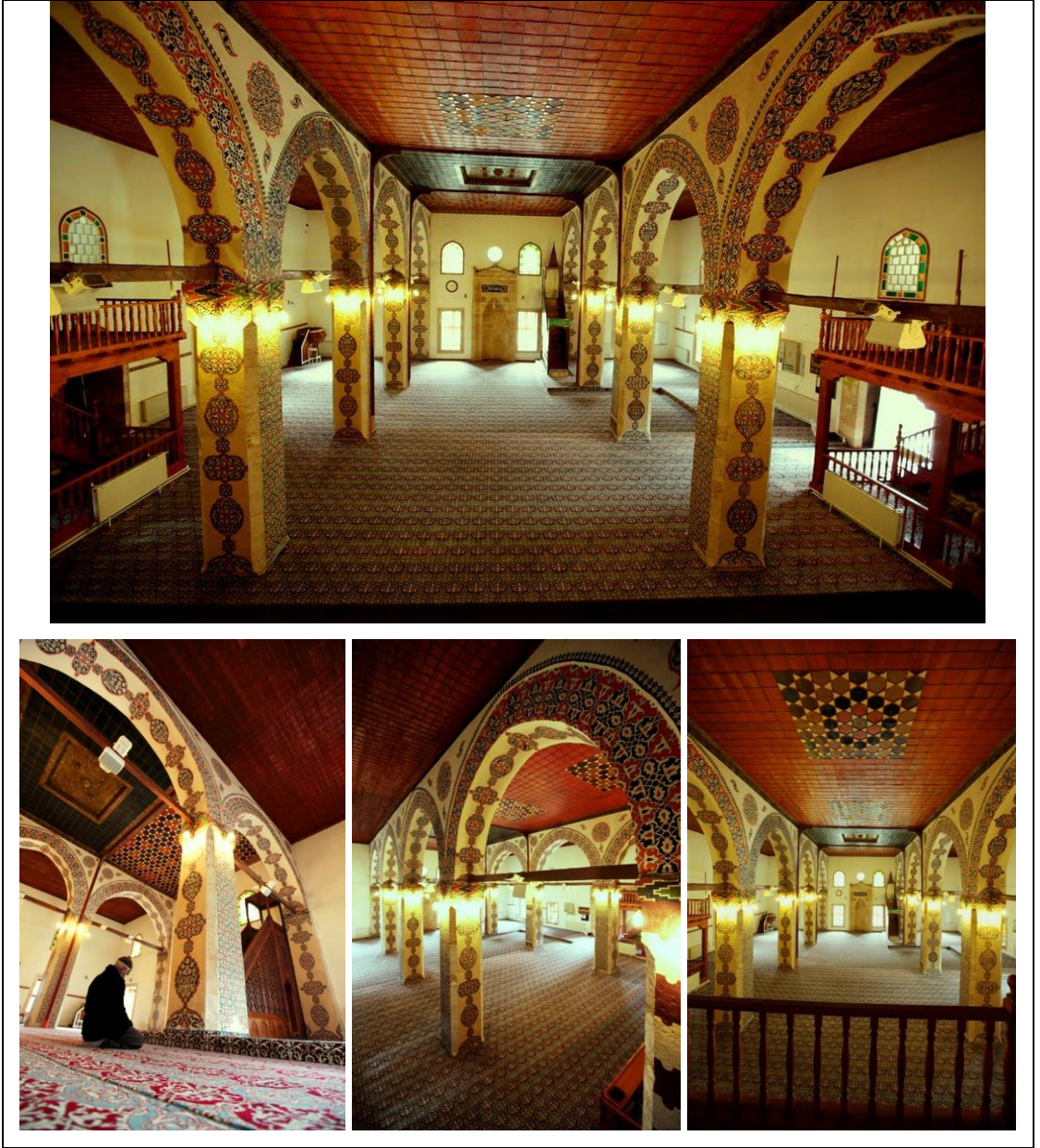
Şekil 5.189: Camii Kebir-Ulu Camii güneybatı cephesi ve arkada Tokat Kalesi (Bilgen, 2013).

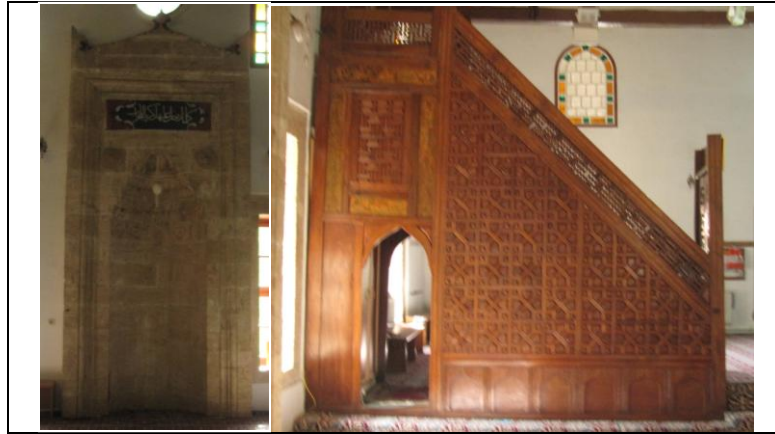
Şekil 5.190 : Camii Kebir-Ulu Camii kuş evi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.191 : Camii Kebir-Ulu Camii doğu ve batı cephesi son cemaat revakları, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.192 : Camii Kebir-Ulu Camii iç mekan, (Erdem, 2010).

Şekil 5.193: Camii Kebir-Ulu Camii mihrap ve minberi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.194 : Camii Kebir-Ulu Camii tavan süslemeleri ve tavan göbeği.
(Erdem, 2010).

Değerlendirme:

Karagülle tarafından çizilen plan şeması (Şekil 5.184) ile yapının son halini yansıtan plan çizimine (Şekil 5.188) bakıldığında bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Sadece Karagülle'nin çiziminde doğu ve batıda kısmen, kuzey duvarını ise "U" şeklinde çevreleyen kadınlar mahfili görülmemektedir.

Deftere 1945 senesinde eklenen ve güneybatı cephesini gösteren fotoğraf (Şekil 5.185) ile günümüzdeki (Şekil 5.189) bakıldığında cephe tesirini etkileyen bir değişiklik yapılmadığı anlaşılmaktadır. Sadece avluya girişi sağlayan kapının her iki yanında uzanan alçak duvarlar yenilenecek moloz taş ile yeniden inşa edilmiştir.

Defterde yapının batı duvarı köşesinde yer alan kuş evinin fotoğrafı da mevcuttur (Şekil 5.186). Günümüze kadar bu kuş evi özgünlüğünü muhafaza etmiştir (Şekil 5.190).

16. Tokat Genç Mehmet Paşa Camii- Örtmeli Önü Camii

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Genç Mehmet Paşa Camii- Örtmeli Önü Camii:

Besim Karagülle, bu cami ile ilgili hiçbir not almamış ve herhangi bir çizim de yapmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Genç Mehmet Paşa Camii- Örtmeli Önü Camii:

Savuran Hicri 1097 [1686] olarak inşa tarihi verdiği yapıyla ilgili hazırladığı metinde kaynak olarak İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Kitabeler" isimli eserinin 42. sayfasından yararlandığını yazısına başlamadan not olarak eklemiştir. Örtmeli Mahallesi'nde yer alan ve bir diğer ismi Örtmeli Önü Camii olarak da anılan yapının ayrıca bir medrese birimi de vardır. Camisinde kitabesi olmayan yapının medresesinde kitabesi mevcuttur. Kitabeyi Nuri Savuran şu şekilde aktarmıştır²²:

"Mehmet Paşayı kâmil ol vezir bînazîr
Resmolur dünyaya ser taser nizâmı efkenleri
Himmetile bu muallâ medrese oldu tamam
Vere hak cennette ana mürtefi meskenleri
Dedi sükkânı felek suphi anın tarihini."

Metninde Genç Mehmet Paşa'ya değinen Savuran, paşanın kapucubaşılıktan²³ terfi ederek, Anadolu'da eşkiyalara karşı mücadele ederek büyük hizmetlerde bulunduğunu anlatmıştır. Hicri 1103 [1691] yılında Sivas Beylerbeyi olan Paşa, daha sonra Anadolu müfettişi olmuş, Hicri 1106 [1694] tarihinde vezir, 1 yıl sonra ise Konya Valisi olmuştur, 1107 [1695] yılında ise öldürülmüştür.

Metninin ilerleyen kısımlarında caminin kitabesi olmadığı bilgisini yeniden hatırlatan Savuran, medresede yer alan kitabenin son mısrasındaki 1097 [1685] tarihini işaret ederek, Genç Mehmet Paşa'nın o tarihte vezir olmadığını ifade

---

²² Gündoğdu'nun eserinde ise yapının kitabesi şu şekilde aktarılmıştır: " *Mehmed Paşa-yı kâmil ol vezir-i bî-nazîr, Resm olur ser-tâ ser nizâmı efkenleri, Himmetiyle bu mu'alla medrese oldu tamam, Vire Hakk Cennet'te âna mürtefi' meskenleri, Didi Sultan felek-seci anın târihini, Dersi ilim manevi ile (Talibi) nin fenleri.*" Bu ifadeler doğrultusunda medresenin Hicri 1097 (Miladi 1686) yılında Mehmed Paşa tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Gündoğdu H., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara, 2006, s.66.

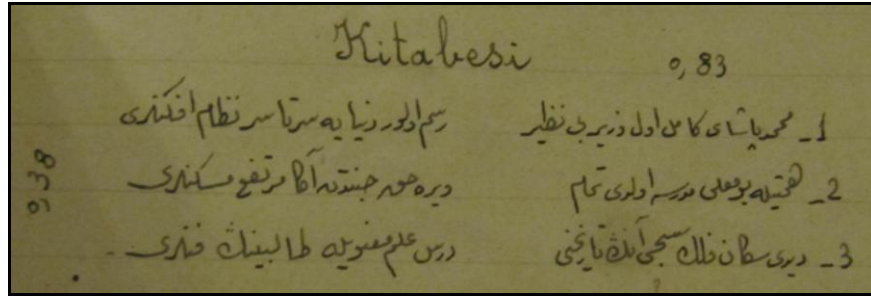
²³ Kapucubaşı: Sarayın günlük işlerinin görülmesinden sorumlu olan kişidir.

URL-6/ <http://www.msxlab.org>.

etmiştir. Medrese kitabesinin caminin yanındaki tuvaletlere bitişik olan kerpiçten yapılmış duvarın ortasında yer alan taş kapı üzerinde bozulmadan kaldığını belirtmiştir. Caminin inşa kitabesi olmamasına rağmen, Tokat Dabakhane-i Atik Mahallesi'nde yer alan Kaya Camii ile benzer özellikler taşıdığını vurgulayan Savuran, her ikisinin de minarelerinin aynı tarz ve şekilde yapıldığına dikkat çekmiştir. Yapının mimarisi ile Tokat'ta yer alan başka yapıları kıyaslayan Savuran, bu hususla ilgili ifadelerine şöyle devam etmiştir:

“Caminin saçağa yakın, garp duvarında alçı pencereler mevcuttur. Minare gövdesi tezyinatsızsa da şerefe saçakları Gündük Minare, Hamza Bey Mescidi, Kaya Camii minarelerindeki gibi malum stildedir.”

Savuran, metnin son kısmına medresede yer alan kitabeyi kendi el yazısıyla eklemiştir. Kitabesi (Şekil 5.195):

Şekil 5.195: Genç Mehmet Paşa Camii (Örtmeliönü) kitabesi. (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.196: Genç Mehmet Paşa (Örtmeliönü) Camii, minare ve batı yüzü 1945. (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Genç Mehmet Paşa Camii- Örtmeli Önü Camii:

Örtmeönü (Devegörmez) Mahallesi'nde bulunan (Şekil 5.197) Örtmeliönü Camii (Şekil 5.199) olarak da bilinen yapının, Savuran'ın da metninden anlaşıldığı üzere bugün mevcut olmayan medresesinde yer alan kitabesindeki ifadeye göre 17.yy sonlarında inşa edildiği düşünülmektedir (Gündoğdu vd., 2006, s. 66). Uysal, küçük ölçekli olarak nitelendirdiği düzgün olmayan bir dörtgen plana sahip (Şekil 5.198) bu caminin geç dönemde inşa edildiğini, yenilendiğini ve büyük çaplı restorasyonunun yapıldığını ifade etmektedir (Uysal, 1987, s. 316). Ayrıca bu yapının geç dönemde yaygınlaşan basit plan şemasına sahip, bağdadi²⁴ kasnak ve kubbeli tipik mahalle camilerinden olduğunu ileri sürmektedir (Uysal, 1987, s. 317).

Caminin batı ve güneybatı cepheleri yola uygun hale getirilmesi için çarpık bir şekilde inşa edilmiştir. Yapının kuzeyinde üç ahşap direk üzerine oturmuş ve ahşap tavan örtüsüne sahip bir son cemaat yeri bulunmakta olup bu mekanda zemin döşemesi olarak dökme mozaik kullanılmıştır (Altaş, 2007, s. 240).

Ahşap düz dam örtülü camilerden biri olan yapı, tavanındaki ahşap işçiliği ve zengin kalem süslemeleri açısından önem taşımaktadır (Şekil 5.201). Yapının düz olan ahşap dam örtüsü dışarıdan üzeri kiremitlerle kaplı kırma çatıyla kapatılmıştır. Caminin kuzeybatı köşesinde bulunan minaresinin gövdesi tuğla örgülü olup, testere dişi şeklinde motiflerle zenginleştirilmiştir (Şekil 5.200). Bu motiflerin bir kısmı dökülmüş vaziyettedir. Yapının iç ve dış duvarları sıvayla kapatılmış ise de, orijinalinde caminin beden duvarlarında, köşelerde, kapı ve pencere sövelerinde düzgün kesme taş, bunlar dışında kalan yerlerinde ise moloz taş kullanıldığı bilinmektedir (Tokat Valiliği, 2010, s. 60).

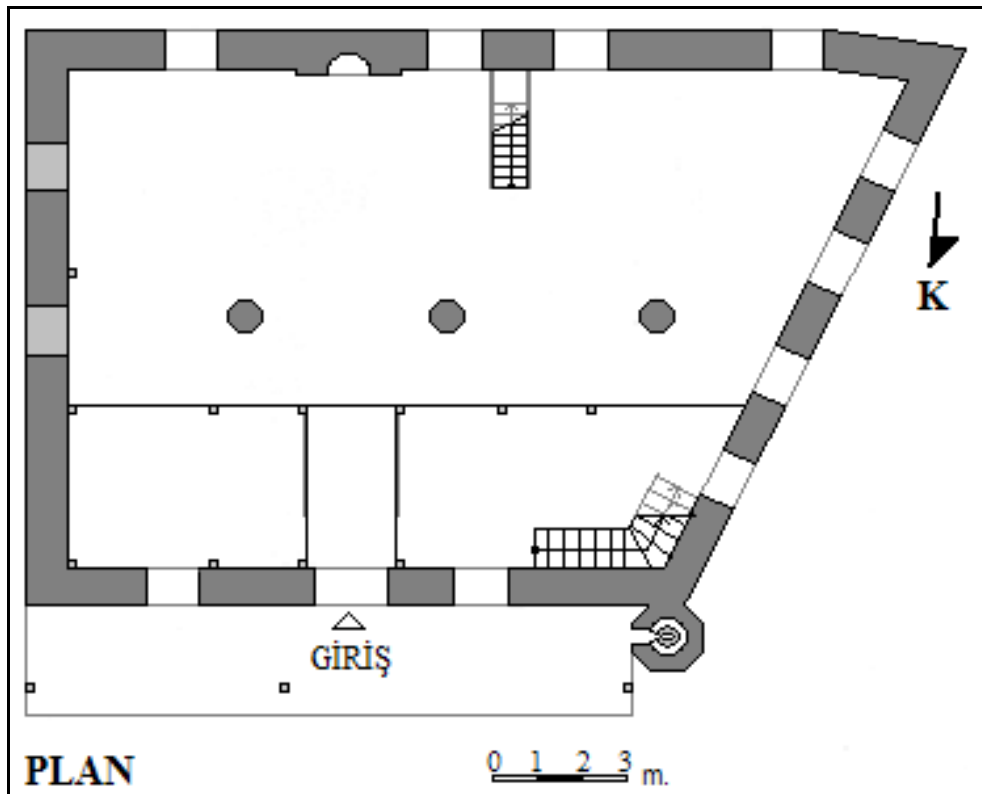
Caminin kuzey kısmında yer alan ahşap olan kadınlar mahfili, kiremitlerle yeniden düzenlenmiş mihrap nişi, ve mihrabın hemen sağında yer alan sade minber orjinal olmayıp herhangi bir sanatsal değer taşımamakla beraber daha sonradan yapıya ilave edilmiştir (Altaş, 2007, s. 240).

---

²⁴ Bağdadi: Kalastan duvar dikmelerinin dışa ve içe gelen yüzleri çıtalarla kaplanır üzerleri sıvanır. Böylece iç ve dış sıvalar arası boş kalır. Bu biçimde yapılan duvarlara bağdadi denir. URL-2/<http://tdk.gov.tr/>.

Şekil 5.197: Genç Mehmet Paşa (Örtmeliönü) Camii konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.198 : Genç Mehmet Paşa (Örtmeliönü) Camii plan çizimi 1/200 ölçek. (Akın, 2009).

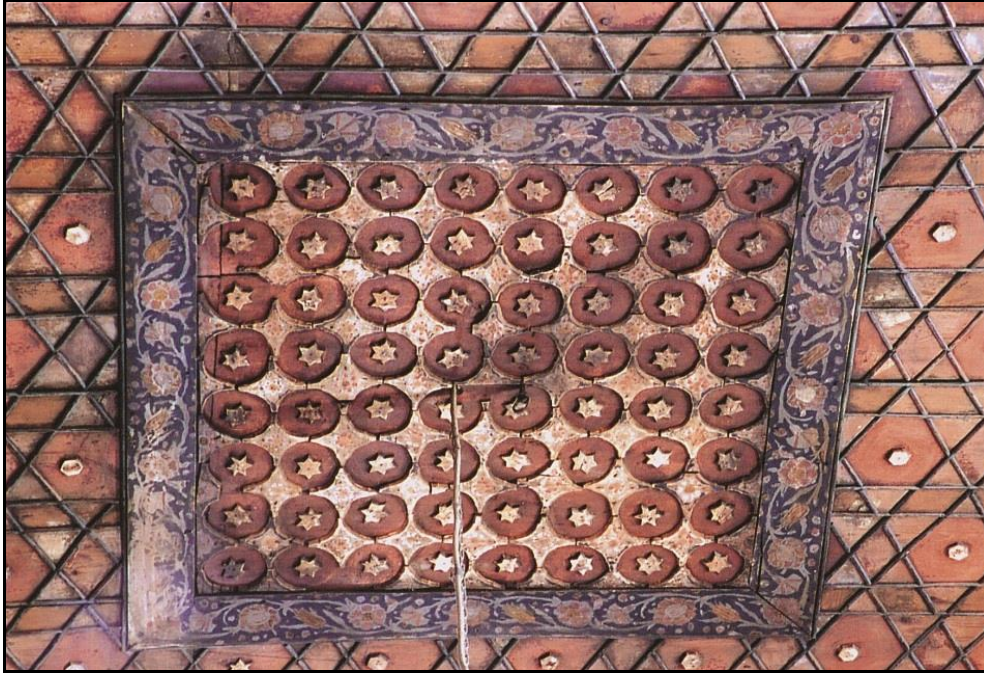

Şekil 5.199 : Genç Mehmet Paşa (Örtmeliönü) Camii kuzey cephesi.
(Kültür Bakanlığı, 2013).

Şekil 5.200: Genç Mehmet Paşa (Örtmeliönü) Camii kuzeybatı cephesi ve minaresi. (Akın, 2009).

Şekil 5.201: Genç Mehmet Paşa (Örtmeliönü) Camii tavanı, (Aktemur, 2013).

Değerlendirme:

Defterde bu yapının plan çizimi yapılmamıştır.

Savuran tarafından 1945 senesine ait caminin batı cephesini ve minaresini gösteren fotoğraf (Şekil 5.196) ile günümüzdeki duruma (Şekil 5.200) bakıldığında yapıda dikkat çekici bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

5.2.4.2 Günümüzde Var Olmayan Cami ve Mescitler

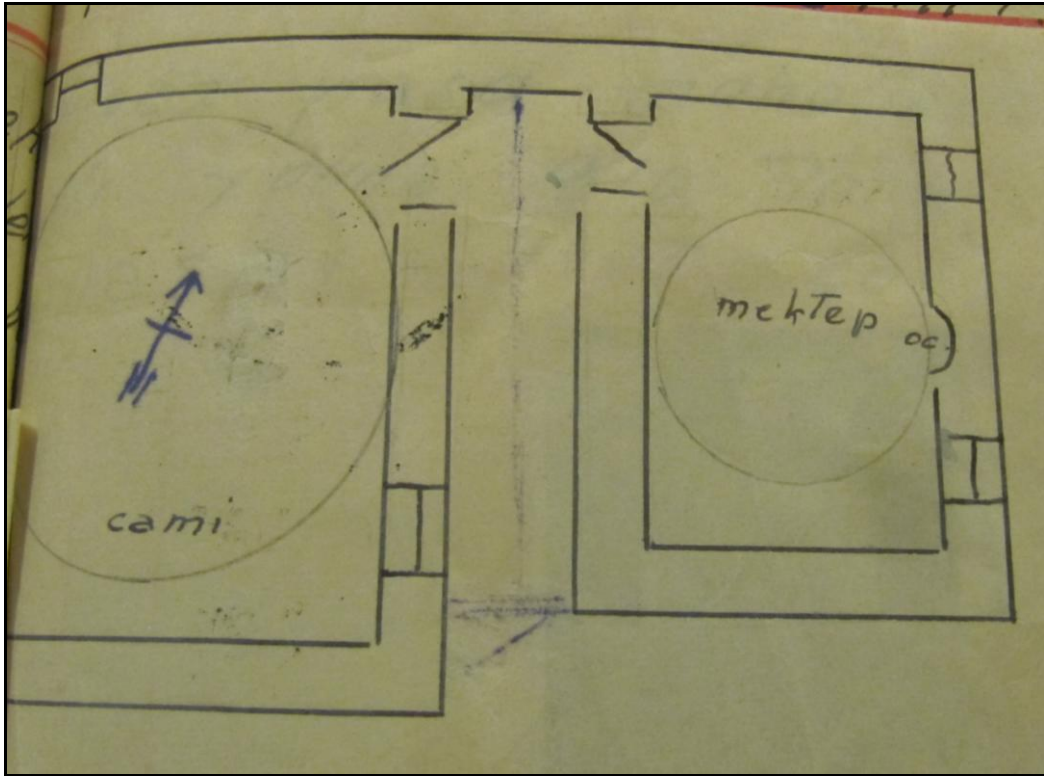
1. Tokat İvaz Paşa Camii

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla İvaz Paşa Camii:

Besim Karagülle, bu camiyle ilgili hiçbir not almamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle İvaz Paşa Camii:

Tokat İvaz Paşa Camii hakkında defterde olan tüm bilgileri Nuri Savuran aktarmıştır. İvaz Paşa Camii (Şekil 5.203) olarak verdiği ismin yanında çok silik bir şekilde Tatar Hacı Mescidi yazmıştır. Bu yapı hakkında Savuran çok kısa bilgi aktarmıştır. Yapının Tokat İvaz Paşa Mahallesi Uzun Seki Sok. No:8'de yer aldığını ifade eden Savuran, yapının kitabesi olmadığı yapım tarihi hakkında herhangi bir bilgi olmadığını, sadece Hicri 810 [1407] tarihli bir vakfiyesi olduğunu belirtmiştir. Yapının durumu hakkında ise yapıda çatlaklar olduğunu ve tahribatin olduğunu (Şekil 5.204) son olarak ifade etmiştir. Yapının plan çizimini deftere eklemiştir (Şekil 5.202).

Şekil 5.202: İvaz Paşa Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.203: İvaz Paşa Mescidi 1935, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.204: İvaz Paşa Mescidi *kuzeydoğu köşesi* 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki İvaz Paşa Mescidi:

Defterde İvaz Paşa Mahallesi olarak verilen mahalle ismi günümüzde Ayvaz Paşa Mahallesi olarak bilinmektedir. Defterde Nuri Savuran'ın Tatar Hacı ismini verdiği yapı ile İvaz Paşa Mescidi birbirlerinden farklı yapılarıdır²⁵. Tokat Anıtlar Yüksek Kurulu'ndan alınan bilgiye göre defterdeki adres bilgisiyle İvaz Paşa Mahallesi'nde bulunun İvaz Paşa Mescidi yıkılmıştır. Bu yıkımla ilgili herhangi bir belge mevcut olmadığı bilgisi kurumdan öğrenilmiştir²⁶. Mescidin bulunduğu mahalledeki yapı değişikliklerinden dolayı mescidin tam olarak nerde inşa edildiği bilinmemektedir. Tam konumu bilinemese²⁷ de İvaz (Ayvaz) Paşa Mahallesi'nde olduğu bilindiğinden konumu (Şekil 5.205) olarak tayin edilebilir.

Şekil 5.205: İvaz Paşa Mescidi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

²⁵ Karagülle-Savuran, a.g.e., s.77'de göre mescid yerinde durmakta ve günümüzde "Tatar Hacı Camii" şeklinde isimlendirilmektedir. Fakat yaptığımız incelemelerde her iki binada evkaf defterinde birlikte aynı sayfada yer almaktadır. (Bkz., TKGM, Kuyud-ı Kadime Arsivi, Defter Nu. 583, Vr. 26b) Bu da bize yapıların farklı binalar olduğunu ve Karagülle'nin İvaz Paşa Camii başlığının yanına parantez içerisinde yazdığı Tatar Hacı Mescid'inin farklı binalar olduklarını göstermektedir. Doğrudan alıntı yapılan kaynak: Beyazıt, M. (2009). Hacı İvaz Paşa'nın Vakıf Eserleri ve Mimari Faaliyetleri (yayınlanmış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

²⁶ Yılmaz Kılınç (Sanat Eserleri Yapı İşleri Şube Müdürü), Kişisel görüşme, 13 Mart 2013 10:26.

²⁷ Ekrem Anaç (Tokat Mevlevihane Müzesi Müdürü), Kişisel görüşme, 10 Mart 2013.

Değerlendirme:

Asarkaya 1941 senesinde yazdığı "Osmanlılar Zamanında Tokat" isimli eserinde bu yapıya kısa bir şekilde değinmiştir. Kitabesi olmayan yapının hangi tarihte inşa edildiğinin belli olmadığına, sadece 810 [1407] tarihli vakfiyesinden yola çıkarak bu tarihte inşa edilmiş olabileceğine dikkat çekmiştir (Asarkaya, 1941, s. 26).

Bu yapı ile ilgili başka araştırmalarda verilen bilgiler de dikkat çekmektedir. Yazıcı'nın 1965-66 yılları arasında çalıştığı lisans tezinde (Yazıcı, 1965-66, s. 11-12) ve bu tez çalışmasından yararlanarak çalışmasını hazırlayan Nuri Seçgin'in tezinde (Seçgin, 1993, s. 58- 59), İvaz Paşa Mescidi'nin halen mevcut olduğu ifade edilmektedir. Fakat çalışmalarında bahsettikleri yapı 17.yy'da inşa edildiği düşünülen Tatar Hacı Mescidi'dir. Uzunçarşılı'nın 1959'da yazdığı İvaz Paşa'nın hayatı ve Tokat'daki vakfiyesine değindiği yazısında (Uzunçarşılı, 1959), yine Tokat ile ilgili diğer vakfiyelerin nerede bulunduğu dair bilgi verilmediği ve burada bulunan eserler ile daha sonradan inşa edilen yapıların karıştırıldığı anlaşılmaktadır (Beyazıt, 2009, s. 51). İvaz Paşa'nın aynı adı taşıyan mahallesinde mescitle beraber bir de medrese inşa ettirmiş olabileceği düşünülmektedir. Asarkaya söz konusu eserlerin İvaz Paşa'nın bilinen ilk vakfiyesinde yer aldığını belirtmektedir (Asarkaya, 1941). 1939 depreminden sonra tahribata uğrayan yapıların ortadan kaldırıldığı ve Sulusokak'ta yer alan bu yapıların yerine sonradan Yörgüç Paşa Hamamı su sarnıcı ile ortaokul binaları inşa edildiği ifade edilmektedir (Beyazıt, 2009, s. 51).

2. Tokat Kümbet Tepede Bir Mescit Harabesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Kümbet Tepe'de Yer Alan Mescit Harabesi:

Besim Karagülle, bu mescitle ilgili hiçbir not almamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Kümbet Tepe'de Yer Alan Mescit Harabesi:

Savuran, bir mescite ait olan bu harabenin (Şekil 5.206) tespitinin Mimar Ali Saim Ülgen tarafından yapıldığını, tarihi hakkında bir bilgi olmadığını ve harap bir halde olmasından dolayı estetik hiçbir özelliğinin kalmadığını ifade etmiştir. Savuran, yapının kasnak ve kubbe düzenine bakıldığında “Ali Tusi Türbesi” ile benzerliği olduğuna dikkati çekerek bu yapı ile ilgili metnini sonlandırmıştır.

Şekil 5.206: Kümbet Tepe'de yer alan mescit harabesi 1945 batı cephesi.
(Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Kümbet Tepe'de Yer Alan Mescit Harabesi:

En son yapılan envanter çalışması neticesinde konumu da dikkate alınarak böyle bir yapının günümüze ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

Değerlendirme:

Diğer bir önemli husus ise yapının konumu itibariyle yerleşim yerinde olmaması ve yapısal özellikleri dikkate alındığında türbe yapısına daha yakın olması bu yapının mescit olmayabileceğini ve Savuran'ın da yanlış not almış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir²⁸. Ayrıca Savuran'ın yazısında Ali Saim Ülgen'in bu yapıyla ilgili tespit yaptığı hususundan bahsetmesi üzerine Ali Saim Ülgen arşivleri taranmış, ve bu yapı ile ilgili herhangi bir veriye rastlanamamıştır.

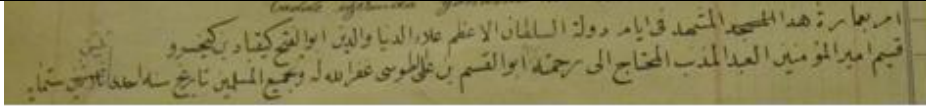
²⁸ Tokat tarihçilerinden Hasan Erdem'den 11.03.2013 tarihinde 14:30'da alınan bilgidir.

5.2.4.3 Günümüzde Var Olan Türbeler

1. Tokat Ali Tusi Türbesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Ali Tusi Türbesi:

Tokat Halit Mahallesi'nde bulunan Ali Tusi Türbesi 631 Hicri [1233] tarihinde yapılmış olup banisi Ebül Kasım Tusi'dir. Yapı 12 Mayıs 1934 tarihinde tamir edilmiştir. Maarif'e ait olan yapı Ali Tusi Türbesi olarak anılmaktadır. Bu yapıya ait olan kitabeleri de (Şekil 5.207 ve Şekil 5.208, Şekil 5.209 ve Şekil 5.210, Şekil 5.211 ve Şekil 5.212) şu şekilde deftere eklemiştir:

Şekil 5.207 : Ali Tusi Türbesi kitabesi¹.
Cadde üzerinde yukarıdaki kitabe,
(Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.208 : Ali Tusi Türbesi duvar kitabesi, (Bilgen, 2013).

¹ Kitabenin tercümesi şöyledir: "1. Bu meşhed (türbe)'in yapımı, en büyük Sultan Alaeddin Keykubad bin Keyhüsrev'in saltanatı döneminde emredilmiştir. 2. Allah'ın rahmetine muhtaç günahkar kul, mü'minlerin emrinin sevgilisi Ebu'l -Kasım oğlu Ali et-Tusi (Allah O'nu ve tüm Müslümanları bağışlasın) 631 (1233/34) tarihinde." Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.3-4.

وجه ربك ذو الجلال والاكرام

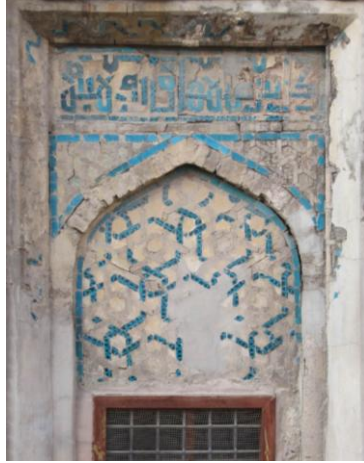
Şekil 5.209: Ali Tusi Türbesi kitabesi².
Sol taraf pencere üzerinde,
(Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.210 : Ali Tusi Türbesi sol penceredeki kitabe, (Bilgen, 2013).

كل من عليها فان ويبقى

Şekil 5.211: Ali Tusi Türbesi kitabesi³.
Sağ taraf pencere üzerinde,
(Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.212: Ali Tusi Türbesi sağ penceredeki kitabe, (Bilgen, 2013).

² Kitabenin tercümesi şöyledir: "Ancak, yüce ve cömert olan Rabb'in varlığı bakidir." (Rahman Suresi, ayet: 27. Ayeti kerimesi). Mercan M., Ulu M.E., *Tokat Kitabeleri*, Ankara, 2003, s.3.

³ Kitabenin tercümesi şöyledir: "Yeryüzünde bulunan her şey fanidir." (Rahman suresi, ayet:26). Mercan M., Ulu M.E., *Tokat Kitabeleri*, Ankara, 2003, s.3.

Çift pencerenin olduğu asıl cephenin üstünde yer alan ve iki satırdan oluşan kitabesinin Selçuklu sülusuyla yazıldığını ifade eden Karagülle, Ayeti kerimenin küfi yazı ile kabartma çini şeklinde uygulandığını belirtmiştir. Pencereilerin üzerlerinde sarı zemin üzerine mavi çini tuğla ile süsleme yapıldığına dikkat çeken Karagülle, türbenin içinde yer alan kabirlerin kitabelerinin olmadığını, ama bu mezarlardan birinin Ali Tusi'ye ait olması gerektiğini yazısına taşımıştır.

Ali Tusi'nin kimliği hakkında bilgi veren Karagülle, bu kişinin Alaeddin Keykubat'ın üst düzey askerlerinden olduğunu, daha öncesinde *Meliküz'zama* olarak ifade ettiği yani kendi tabiriyle *Bir kavmin Reis ve Serkârı* olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Ali Tusi'nin Vezir-i Azam Şemseddin Muhammedi İsfahani⁴'nin de yakın arkadaşı olduğu da bilinmektedir. Karagülle, Ali Tusi'nin Ebulkasim Tusi, Püser Tusi ve Necmeddin Tusi gibi isimlerle de anıldığını notlarına eklemiştir. Ali Tusi'nin Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Erzincan hakimliği de yapmış; Alaeddin Keykubat, Gıyasüddin Keyhüsrev, İzzeddin Keykavus ve Rüküddin Kılıç Arslan dönemlerini iyi bilen bir kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca Ali Tusi'nin Albert Gabriel'in de kayıtlarına taşıdığı üzere Kayseri'de yer alan Hacı Kılıç Camisi'ni Hicri 647 [1249] tarihinde yaptırdığı, hatta caminin yanında bir medresenin de bir zamanlar olduğuna değinen Karagülle yapının tahribatı hususuna geçmiştir.

Pencerelerin yan kısımlarının sıvalarının döküldüğünü, yapının saçak kısmının tamamen harap olduğunu, ve yağmurdan dolayı çinilerin zarar görüp bozulduğunu vurguladıktan sonra yapının mimari özelliklerine çok kısa bir anlatımla şöyle değinmiştir:

“Alt kısmı Murabba üst kısmı Müseddes şeklinde kiremitten yapılmış bir kubbeden ibarettir.”

Karagülle, başka birçok yapı örneklerinde tekrarladığı gibi yapının mimarisinden bahsettikten sonra yeniden başa dönmüş, ve Ali Tusi'ye değinmiştir. Notlarında Ali

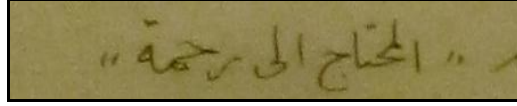
---

⁴ Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin kökeni İran'ın İsfahân şehrine dayanır. I. İzzeddin Keykâvus'un (1211-1220) Antalya'yı 1216 yılında fethi münasebeti ile yazılan ve Celaleddin Harezmsâh'a (1220-1231) gönderilen bir fetihnameden anlaşıldığı üzere Şemseddin İsfahânî inşâ divanı katiplerindendi. Aynı fetih- nameden Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin künyesinin Kemaleddin olduğunu da öğrenmekteyiz. 2 Devletin en yüksek memurluk makamı olan Sahiblik (Vezirlik) makamına yükselmiş Sahib unvanını almış, bundan dolayı adı hep Sahib Şemseddin diye anılmıştır.

Bal. M.S. Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Semseddin İsfahânî, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 267-8, 264-294.

<http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s19/mehmetsuatbal.pdf>.

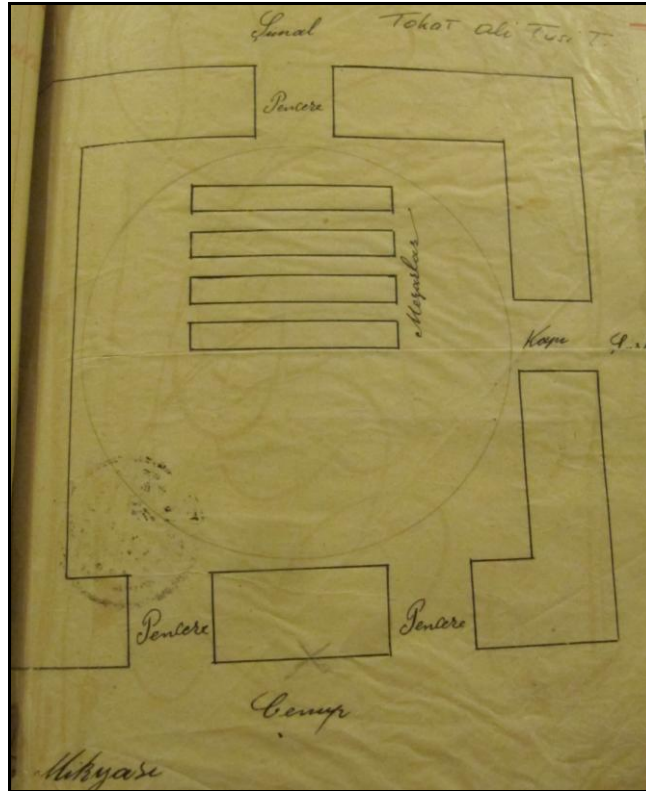
Tusi'nin Kayseri'de Hicri 647 [1249] tarihlerinde cami ve medrese yaptırmasına rağmen Hicri 631 [1233] yılında henüz sağken kendi türbesini de yaptırmış, ve hangi tarihte öldüğü netlik kazanamamıştır. Ayrıca altta belirtilen Osmanlıca olarak yazdığı bir nota istinaden (Şekil 5.213), bu tabirin sadece vefat edenler için kullanılmadığını, ama Tusi'nin kuvvetli bir olasılıkla bu türbede yatmak olduğunu aktarmıştır.

Şekil 5.213: Karagülle Notu, (Karagülle, 1931-1955).

12 Mayıs 1934 yılındaki notunda, türbenin 1934 yılındaki tamirine ilişkin detayı da bu bölüme ekleme gereksinimi duyan Karagülle, bakanlığın 109,63 lira tahsisat vererek yapının tamir ettirildiğini son olarak aktarmış, yapının kendi yaptığı plan çizimini ekleyerek yazısını noktalamıştır.

Karagülle, deftere kendi yaptığı plan çizimini de (Şekil 5.214) ekleyerek yazısını tamamlamıştır.

Şekil 5. 214: Ali Tusi Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Ali Tusi Türbesi:

Savuran, her yapıda olduğu gibi bu yapının da konumu hakkında daha detaylı adres bilgileri vermiş, yapının Sulu Sokak No: 86'da matbaa yakınında olduğunu ifade etmiştir.

Ali Ebul Kasim isminin Tokat Köprüsü kitabesinde de geçtiğini belirten Savuran, 1944 senesinde yapının tahribatı ile ilgili bölümdeki notunda yapının 1934 yılında tamir görmesine rağmen güney cephesinde çatlakların olduğu ve sıvaların ise büyük ölçüde döküldüğünü ve yapının yeni bir onarıma ihtiyacı olduğunu, 1953 yılında eklediği notunda ise türbenin Hayratı Onarma Derneği'nce çok yetersiz bir şekilde onarıldığını ifade etmiştir.

Türbenin mimarisine oldukça teknik ifadeler vererek değinen Savuran, yapıyı şu şekilde tanımlamıştır:

“Türbe odasının beher dil'i 4,80 tulundedir⁵. Nisif kürevi bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe 45 derecelik 4 trompa müstenit olup asıl kubbe kaidesinde 8 küçük tromp daha vardır. Türbe haricen bakılırsa mikabi kaidenin üst kısmında tuğla bir çatı ile kapalı 8'li menşuri bir kasnak olup esasında tuğla çatının yerine 8'li bir ihram⁶ kaim idi.”

Son olarak yazısında şu ifadelere değinmiş ve Albert Gabriel'in de yapıyla ilgili değerlendirmesini yazısında kullanmıştır:

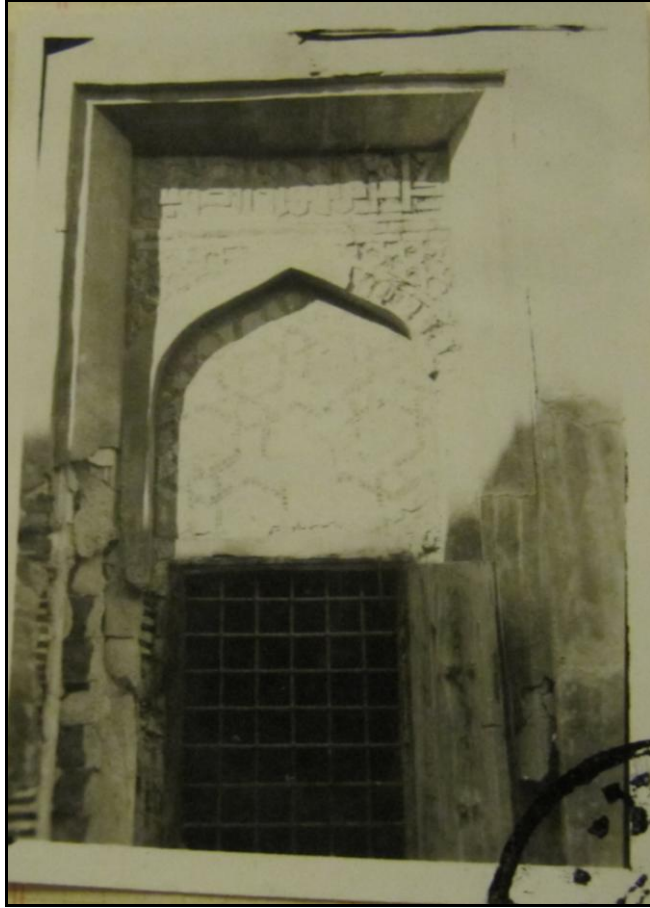
“Timpanın alt kısmında 40°'lik şevli kenarlı iki büyük pencere vardır. Tezyinat pencere üstlerindedir. A. Gabriel'e göre Mordtman bu türbeyi bir meşhed veya ehvengra...⁷ olarak gösteriyormuş.”

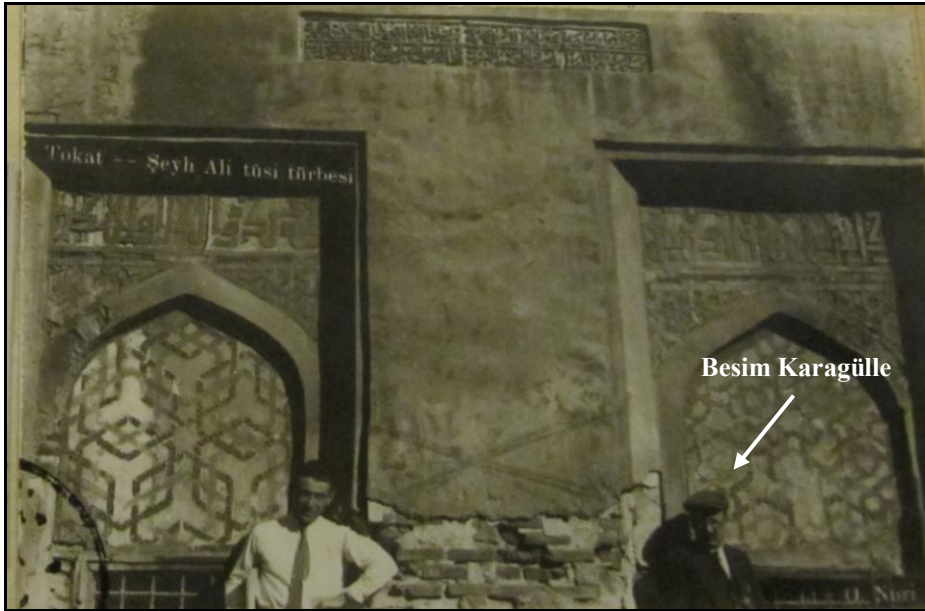
⁵ Türbenin her bir kenarının ölçüsü 4,80 metredir.

⁶ Aslında ehram demek istenmiştir. Ehram'ın da sözlük anlamı "Piramit" demektir. URL-7/ (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>).

⁷ Bu kısmın üzerinde resim olduğundan okunamamaktadır. Ama ehvenden sonra devam eden ifadenin Almanca'da türbe anlamına gelen “grabmal” olduğu düşünülmektedir. Ehven ise ucuz anlamına gelmektedir. URL-7/ (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>).

Şekil 5.215: Ali Tusi Türbesi penceresi 1935, (Savuran, 1931-1955).

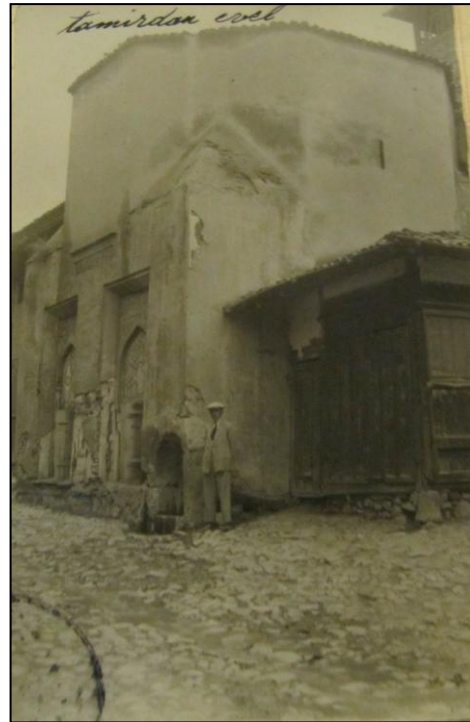
Şekil 5.216: Ali Tusi Türbesi 1935.
Osman Nuri (Foto Yıldız),
Savuran (1931-1955).

Şekil 5.217: Ali Tusi Türbesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.218 : Ali Tusi Türbesi tamirden sonra 1934, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.219: Ali Tusi Türbesi tamirden önce 1934, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Ali Tusi Türbesi:

Halit Mahallesi'nde yer alan (Şekil 5.220) türbe 631 Hicri [1233] tarihinde Selçuklu döneminin önemli devlet adamlarından biri olan diğer bir adıyla Necmeddin Tusi olarak da bilinen kişinin sağlığında yaptırılmıştır. Diğer bir adıyla Ebu'l Kâsım Türbesi olarak bilinen yapı kare plan şemasına (Şekil 5.221) sahip olup, üçgen prizmal geçişlerle sekizgene dönüşerek içten kubbe, dıştan konik biçimli külahla örtülmüş, külah dıştan kiremitle kaplanmıştır (Şekil 5.224), (Önkal, 1996, s. 249).

Yapının kubbesi köşelerde sivri kemerli tromplara oturmakta ve bu trompların oluşturduğu sekizgenin köşelerine birer küçük tromp yerleştirilmek suretiyle kubbe yuvarlağına geçiş sağlanmaktadır (Önkal, 1996, s. 250). 1934 ve 1953 yıllarında tamir edilen türbenin özgün halinde dış örtüsünün piramidal olduğu düşünülmektedir. Fakat şu anda üst örtü içten kubbe dıştan ise kiremit örtülü basık bir konik çatı şeklindedir (Seçgin, 1993, s. 64).

Yanlış yapılanmadan dolayı yapının hem kuzey hem de batı cepheleri tamamen evler ve dükkanlarla kuşatılmıştır. Külahı da 1934'deki onarımlara kadar yıkılmış bir vaziyette bulunan türbenin bu tarihte yapılan onarımlarda sıvaları yenilenmiş ve üstü çatı ile örtülmüştür. Yapının 1934 yılında yapılacak onarımı ile ilgili "Yeni Tokat" gazetesinin 10 Mayıs 1934 yılında yayınlanan 18.sayısında şu ifadeler yer verilmiştir (Yeni Tokat, 1934, s. 13):

"Hükümet tarafından Türkiye'deki Âsarî atikanın tamiri için elli bin lira ayrılmıştı. Bu paradan Tokadın hissesine düşen pek cüzi bir para ile Sulusokak'taki Selçuk eserlerinden Ebu'l Kasım bini Ali Tusi türbesi tamir olunmuştur."

Günümüzde özellikle pencerelerin çini tezyinatlarının alt kısımlarının zarar gördüğü anlaşılmaktadır (Önkal, 1996, s. 251). Türbe içine diğer bir geçiş de dükkan olarak bir kulübeden geçilmek suretiye yapılabilmektedir. Doğu cephede yer alan 1.60 x 1.20 metre ölçülerindeki geniş giriş açıklığının ise yapının geçirdiği onarımlar neticesinde bugünkü şeklini aldığı görülmektedir (Akın, 2009, s. 52). Türbenin yola bakan güney cephesi ise özellikle cephe mimarisi açısından en önemli cephesidir (Şekil 5.224). Bu cephedeki pencereler 45 derece eğimli dış bordürlerle çevrelenmiş, ve bu bordürlerin de yüzeyi firuze ve lacivert renkte birbirine bağlanan gamalı haç motifleriyle süslenmiştir (Şekil 5.223). Kemer aynalarında ise kaydırmalı eksene göre biraraya getirilmiş ve birbirini kesen altıgenlerden oluşan bir kompozisyon

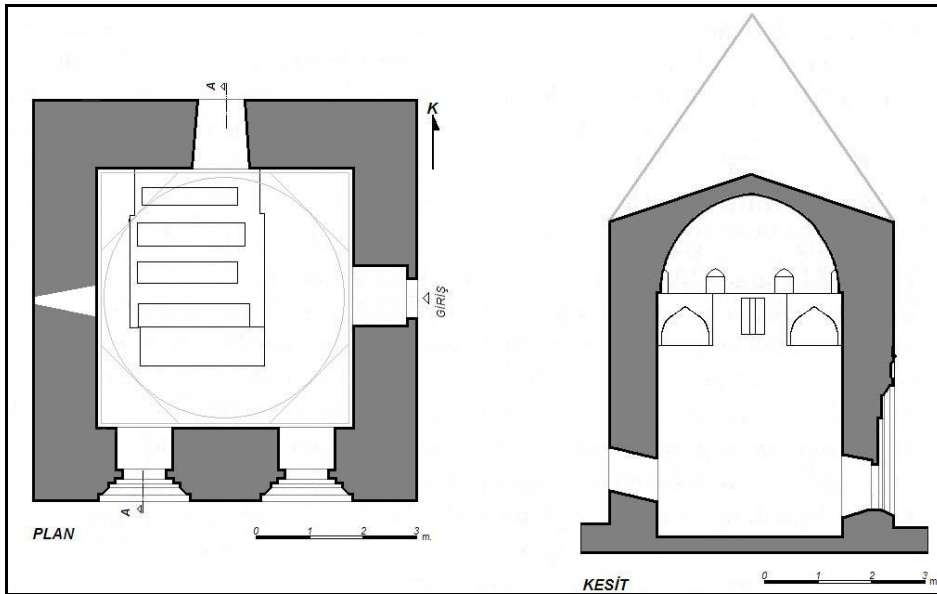

şeklinde görülmektedir ki bu kompozisyon mozaik çini tekniği uygulanarak firuze ve patlıcan moru çinilerden yapılmıştır (Seçgin, 1993, s. 65).

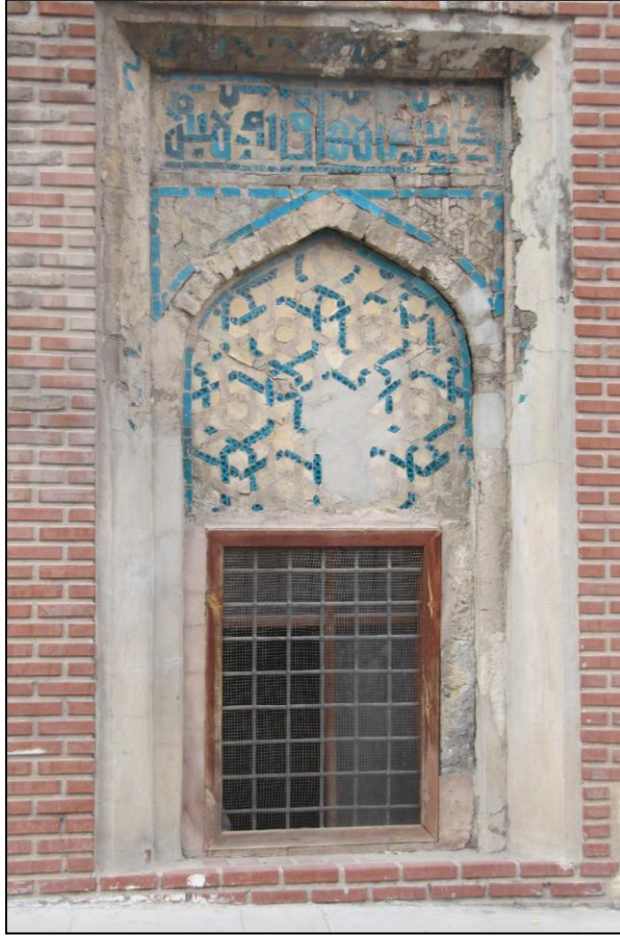
Yapıda tuğla kullanımının hakim olduğu görülmektedir. Kare kaideye sahip olan türbenin gövde ve kubbesi tamamen tuğla malzeme ile inşa edilmiştir (Aksulu, 1994, s. 183).

Şekil 5.220: Ali Tusi Türbesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.221: Ali Tusi Türbesi plan ve kesit çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.222: Ali Tusi Türbesi penceresi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.223: Ali Tusi Türbesi sağ ve sol pencereler, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.224: Ali Tusi Türbesi batı cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.225: Ali Tusi Türbesi güneydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Karagülle tarafından yapılmış plan çizimi (Şekil 5.214) ile yapının şu anki durumunu gösteren plan çizimi (Şekil 5.221) dikkate alındığında plan şemasında bir değişikliğin olmadığı görülmektedir.

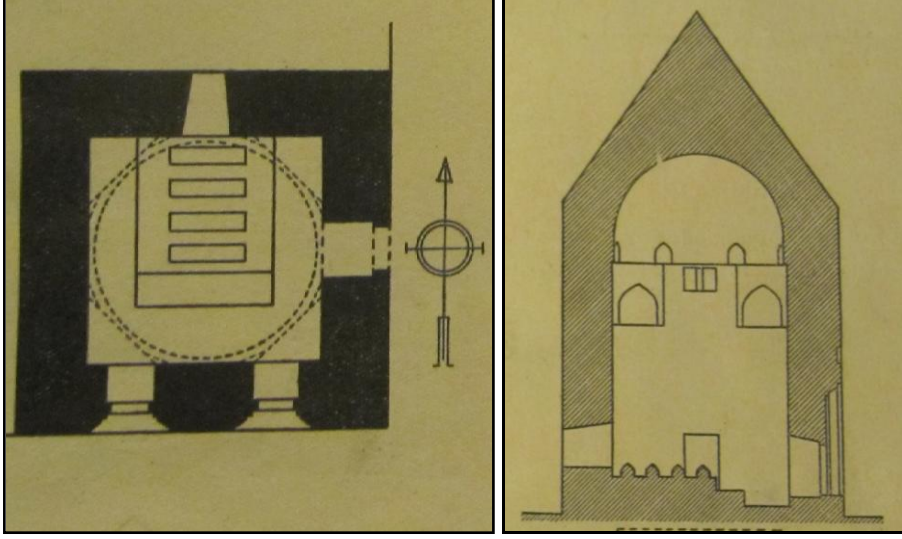
Yapının sağ tarafında yer alan pencerenin defterdeki fotoğrafına (Şekil 5.215) bakıldığında taş söveli pencerenin alt kısımlarında dökülmeler olduğu görülmektedir. Günümüzdeki (Şekil 5.222) durumuna bakıldığında ise bu taş sövenin üst kısımlarında yıpranma olduğu, aynı zamanda pencerenin alınlık ve kemer kısmının altında kalan bölümdeki çinilerdeki dökülmenin arttığı görülmektedir.

Defterde, dıştan silmelerle dikdörtgen bir çerçeve içinde yer alan pencerelerin görüldüğü fotoğrafta (Şekil 5.216) , yapının tuğla olan duvarlarının sıvalı olduğu ve bazı yerlerinde sıvaların döküldüğü görülmektedir. Güney cephede bulunan iki adet pencerenin alınlıklarında firuze ve patlıcan moru çinilerle yazı ve geometrik motifler ile yapının iki satırlık kitabesi günümüze kadar korunmuştur (Şekil 5.223).

Yapının defterde 1934 yılına ait tamir öncesi ve sonrası fotoğraflarında (Şekil 5.218) ve Şekil 5.219) yapıya doğu tarafından bitişik olan bir yapı görünmektedir. Bu kısımda yer alan giriş bu yapı yüzünden kapanmıştır. 1934 onarımları öncesi sıvaları oldukça dökülmüş bir vaziyette bulunan yapının 1934 yılı onarımlarından sonra sıvalarının yenilediği görülmektedir. Yapının güney cephesine bitişik bir çeşmenin varlığı da net bir şekilde görülmektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.225) yapı tuğla malzeme ile yeniden inşa edilmiştir. Yine güney cephedeki çeşme kalıntısı mevcuttur. Yapının doğu cephesine bitişik olan yapı kaldırılmış, ve bu cephede yer alan giriş ortaya çıkarılmıştır.

Gabriel de eserinde bu yapıdan bahsetmiştir. Yapının plan ve kesit çizimlerini yapmıştır (Şekil 5.226). 4.80 cm'lik ölçülere sahip olan türbenin yarım bir kubbe ile örtülü olduğunu, kubbe köşelerinde sivri kemerli tromplara oturduğunu ve kubbeyi oluşturan sekiz köşeli tromplar sayesinde kareden yuvarlağa geçildiğini belirtmiştir. Bu mekanda dört mezarın bulunduğunu, mezarda yatan kişilerin ise türbenin ulaşılabilen mezar katında gömülü olduğunu belirtmiştir. Mezar katının üstündeki kare mekanının tuğla bir çatı ile kapatıldığını, kübik olan gövdenin sekizgen bir kasnağa çevrildiğini, sokağa bakan iki pencerenin 45 derece eğimli geniş konik

yüzeylerle çerçevenmiş olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu cephede tuğla kullanımının görüldüğünü; mavi, turkuaz çinilerle süslendiğini, kemer köşeliklerinin büyük firuze ve mor renkli çinilerle kaplandığını belirterek, bu süslemelerin yapının tek süslemesi olduğunu ve yapının kalın bir sıva tabakası ile kaplı olduğunu aktarmıştır (Gabriel, 1934, s. 101).

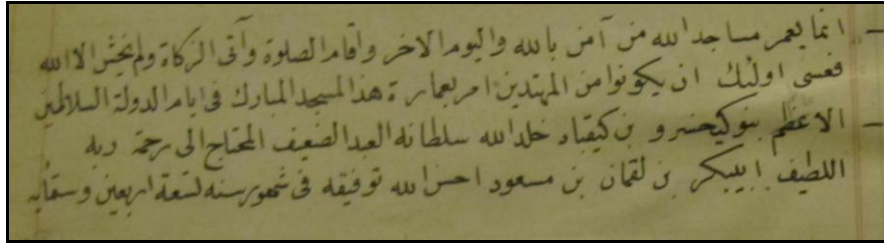
Şekil 5.226: Ali Tusi Türbesi plan ve kesit çizimi 1/200 ölçek, (Gabriel, 1934).

2. Tokat Sefer Paşa Türbesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Sefer Paşa Türbesi:

Seferpaşa Türbesi diğer adıyla Köndekli Baba Tokat'ın Camii Kebir Mahallesi'nde bulunmaktadır. Hicri 649 [1251] tarihinde yapılmış olan türbenin banisi Ebu Bekir bini Lokman'dır. Tamir tarihi ile ilgili hiçbir bilgi Karagülle tarafından aktarılmamıştır. Köndekli Baba ismiyle daha çok anılan yapı esasen türbe ve mescit yapısıdır. Karagülle, Maarif'e ait olan yapının oldukça harap ve kullanılamaz bir durumda olduğunu ifade etmiştir.

Yapının kitabesini Karagülle kendi el yazısıyla Osmanlıca olarak yazmış, ve metnine eklemiştir (Şekil 5.227). Kitabe:

Şekil 5.227: Sefer Paşa Türbesi kitabesi⁸, (Karagülle, 1931-1955).

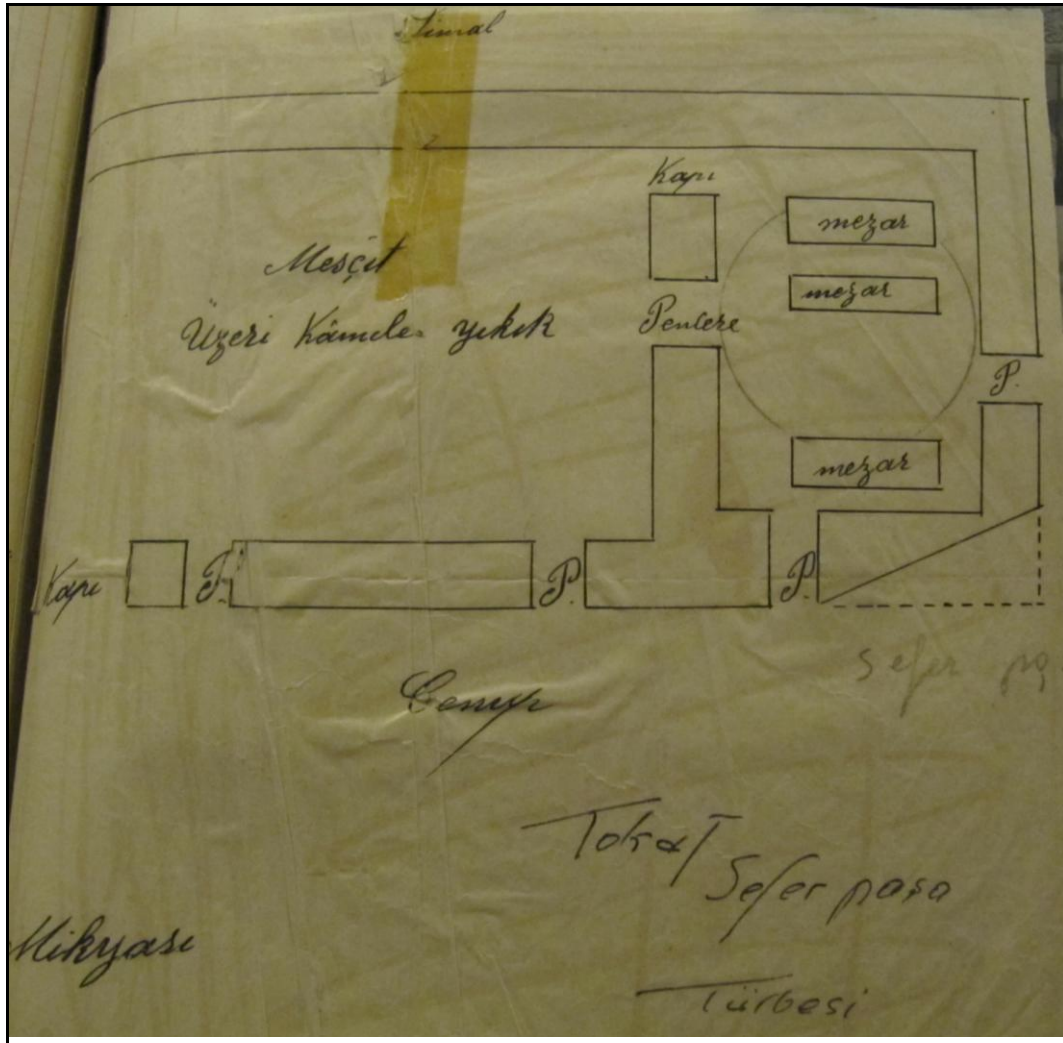
Kitabenin Selçuklu üslubuyla yazıldığını, Selçuklu döneminde üç kardeşin saltanatı zamanında kitabenin yapıya konulduğunu belirten Karagülle, böyle açıklama yapmasının nedenini ise kitabede geçen bin Keyhüsrev tabirinin üç kardeşi işaret etmesinden ileri geldiğini ifade etmiştir. Türbenin banisi Ebu Bekir bini Lokman'ın kim olduğu hakkında hiçbir veri olmadığını ifade eden Karagülle, türbenin Sefer Paşa ismini almasının sebebinin ise Tokat merkezde yer alan Eski Kasaphane Çeşmesi'ni yaptıran Sefer Paşa'nın buraya defnedilmiş olma ihtimalinin yüksek olasılık olduğuna bağlamaktadır. Fakat türbede başka mezarların da olduğuna dikkat çeken Karagülle, bunlardan birisi Sefer Paşa olsa bile diğerlerine ait kitabe olmadığı için kimlikleri hakkında hiçbir tahmin yapılamayacağını ifade etmiştir.

⁸ Kitabenin Tercümesi Şöyledir: "1. Allah'ın mescidlerini sadece, Allah'a ve ahiret gününe inanan, namaz kılan, zekat veren ve ancak Allah'tan korkan kimseler tamir eder. İşte onlar doğru yolda bulunanlardan olabilirler (Tevbe Suresi, ayet 18). Bu mübarek mescidin yapımı büyük sultanlar döneminde, 2. Latif olan, Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf kulun Allah hükmünü baki kulsın Keykubad oğlu Keyhüsrev'in oğulları Ebubekir bin Lokman bin Mesud döneminde emredilerek H.469 [1251] yılında yapımını Allah muvaffak etmiştir." Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.14-15.

Yapının tahribatından bahsettiği bölümde; Karagülle, türbe yapısında tahribatın az seviyede olduğunu, bazı kalıntılardan üstünün ahşap olduğu anlaşılan mescit yapısından ise geriye birşeyin kalmadığını, ve korunmayan yapının cephesinde yıkılmalar olduğunu belirtmiştir.

Mimarisi için de türbenin konik forma sahip kubbesinin kesme taştan inşa edildiğini, ve mescidin kapısının da kesme taştan ve Seçuklu üslubunda yapıldığını not almıştır.

Karagülle yapının kendi yaptığı plan çizimini (Şekil 5.228) ekleyerek yapı hakkındaki bahsini sonlandırmıştır.

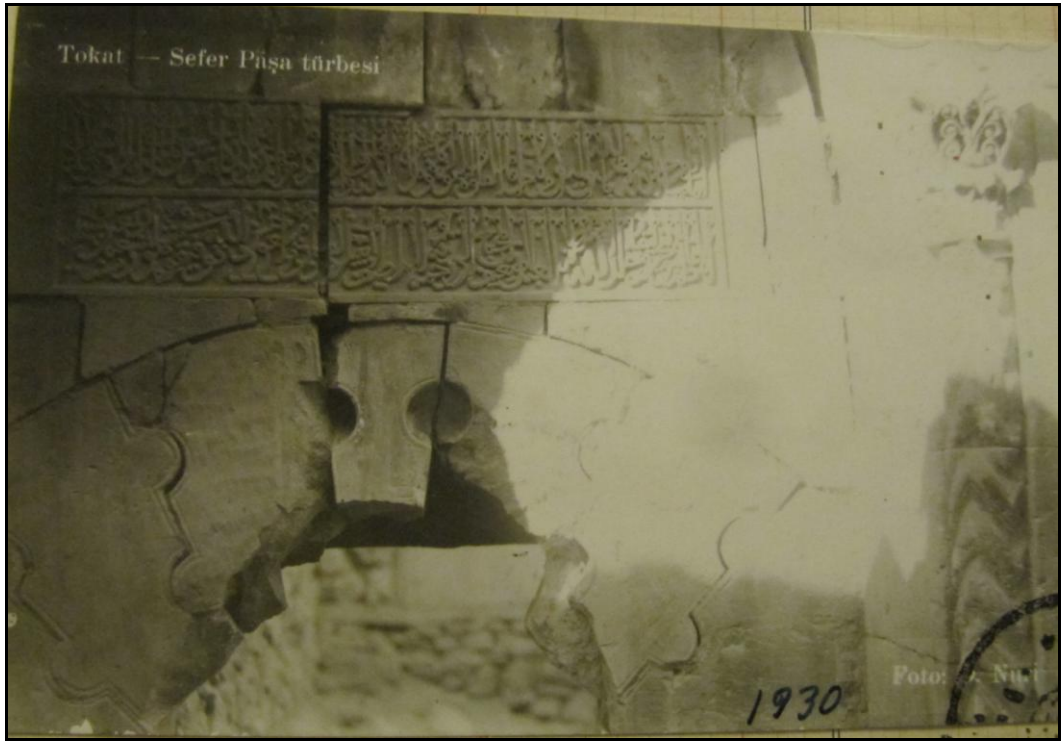

Şekil 5.228 : Sefer Paşa Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Sefer Paşa Türbesi:

Türbenin Camii Kebir Sok. 21 No'lu evin bahçesinde olduğu detayını ekleyen Savuran, bu yapının tahribatı hususu dışında başka bir bilgi not almamıştır.

10 Ekim 1944'de türbeyi görmeye gittiğini ifade eden Savuran, kitabe kısmının ve kapının oldukça harap bir halde olduğunu gördüğünü notlarına taşımıştır. Konik kubbesi olan türbe kısmında birşey olmadığını, fakat kitabe ve mescit kapısında büyük hasarlar olduğunu, kitabenin müzeye nakledildiğini, türbe yapısının ise yerinde durduğunu belirtmiştir.

Şekil 5.229 : Sefer Paşa Türbesi kuzeybatı cephesi 1930.
(Osman Nuri, Foto Yıldız, Savuran (1931-1955)).

Günümüzdeki Sefer Paşa Türbesi:

Camii Kebir Mahallesi'nde yer alan (Şekil 5.230) ve halk tarafından ayrıca "Kömleklî Baba" olarak da bilinen türbenin banisi Ebu Bekir Bini Lokman'dır. Kare prizmal planlı şemaya (Şekil 5.231) sahip olan türbe yapısının kubbe geçişi tromplarla sağlanmıştır. Bu kubbe yapısı dıştan ise piramidal ve kesme taş malzeme kullanılarak inşa edilmiş bir külahlâ kapatılmıştır.

Yapının batı cephesinde bitişik olan kesme taştan ve üzerinin ahşap olduğu düşünölen mescit yapısı tamamen yıkılmıştır. Türbenin üst katına geçiş ise mescitten geçilerek sağlanmaktaydı. Türbeyle mescit yapısını birleştiren duvarda iki açıklık mevcut bulunmaktadır (Akın, 2009, s. 53). Kuzeyde bulunan kemeri taştan geçme tarzında inşa edilmiş ve günümüzde yığma taş ile kapatılmış olan türbenin esas kapısını oluşturmaktadır. Yine burada bulunan sövesiz ve tuğla örgölü daha yüksek ve geniş olan ikinci bir açıklığın yapıda niye bulunduğu net olarak anlaşılamamıştır (Önkâl, 1996, s. 257). Sekiz köşeli, piramit külahlı ve kesme taştan yapılmış türbe yapısı ise sağlamdır (Şekil 5.232), (Yavi, 1986, s. 49). Duvarlar tamamen kireç sıva ile kaplanmasına rağmen yapının özgün halinde duvarların moloz taş, kubbenin ise kesme taş ile örölü olduğu düşünölmektedir. Acunsal ise kitabında bu yapıyla ilgili şu hususlara dikkat çekmiştir:

"Türbenin alt kısmı mumya koymak için hazırlanmış bir mahzendir. Kubbesi kesme taştan yapılmıştır. Kapısında bulunan kitabe Selçuk yazısı iledir. Kitabe ve mescit kapısı parçalanmıştır (Acunsal, 1947, s. 93)."

Yapının güneydoğu köşesi pahlanmış ve üstte üç sıra mukarnasla 90 derecelik köşe elde edilmiştir (Şekil 5.232). Türbenin güney duvarının mescitle birleştiği kısımda hafif bir çarpıklık olduğu görölmektedir. Aynı zamanda inşa edildiği düşünölen mescit ve türbenin güney duvarındaki çarpıklığın işçilik hatasından kaynaklanmış olabileceği ihtimal dahilindedir (Önkâl, 1996, s. 258).

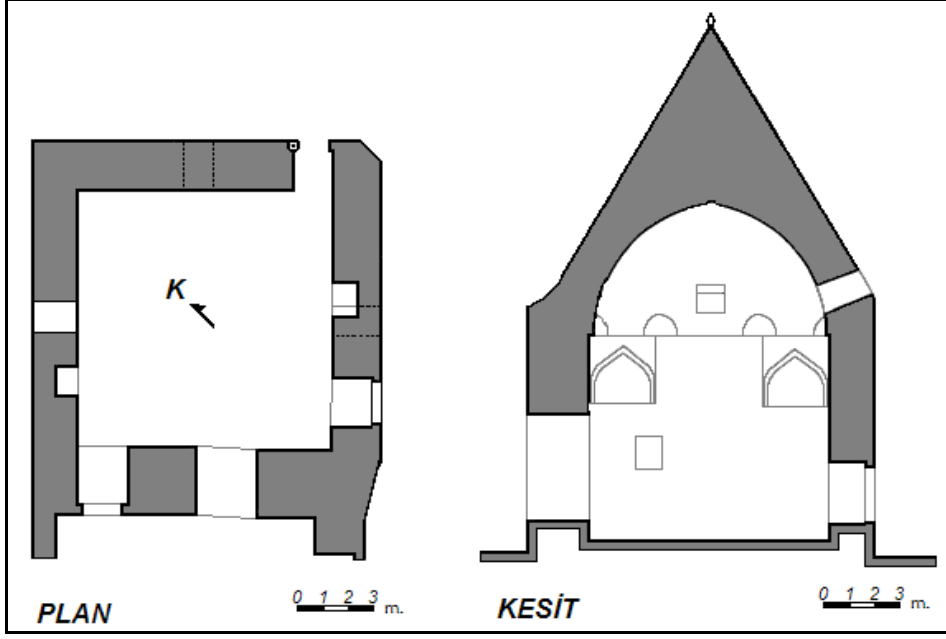
Türbe giriş kapısının sağına da bir pencere açılarak iç mekan üç tane üstte, iki tane altta olmak üzere beş pencere ile aydınlatılmıştır. Yapının günümüzdeki durumunda ise beden duvarlarının büyük oranda moloz taş ile inşa edildiği, batı cephesinin alt kısımlarındaki tuğla örgüsünü üst kısımlarda moloz taş örgüsünün takip ettiği, kapı sövesinde kesme taş, pencere sövelerinde ise tuğla kullanıldığı görölmektedir (Tokat Valiliği, 2010, s. 97). Basık kemerli ve taş söveli giriş kapısı batı cephesinin kuzey

ucunda olup günümüzde bu giriş kapatılmıştır. Türbenin içi tamamen sıva ile kaplı olmasına rağmen bazı yerlerde firuze renkli çini parçalarını görülmektedir. Bu da iç süslemede çini kullanıldığını göstermektedir (Gündoğdu vd., 2006, s. 79).

Bu yapıda en dikkat çekici durum ise; bu türbenin bir mescidin parçası olduğu bilindiği halde tek bir yapı gibi onarılmış olmasıdır (Aksulu, 2012, s. 197).

Şekil 5.230 : Sefer Paşa Türbesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.231: Sefer Paşa Türbesi plan ve kesit çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

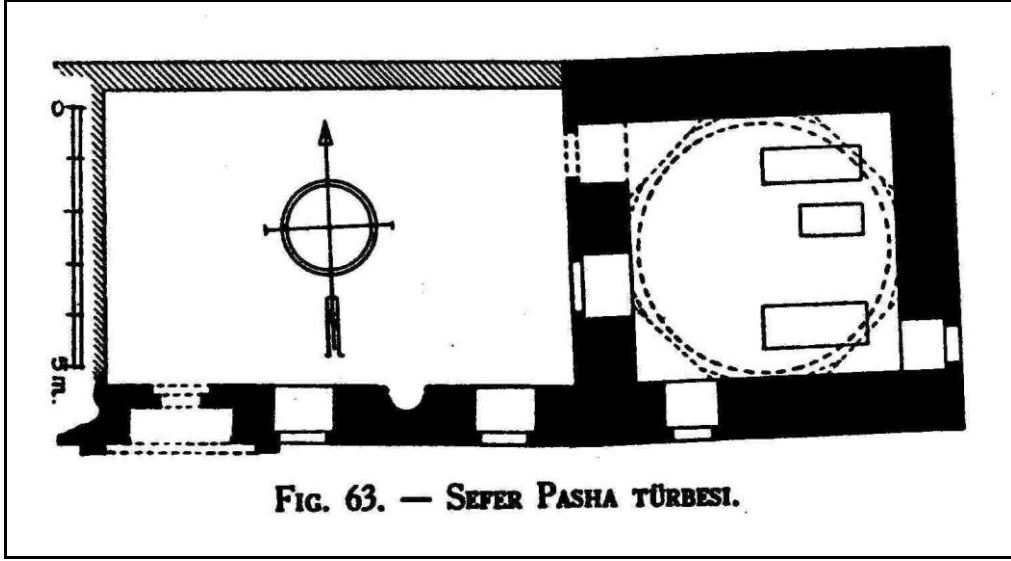
Şekil 5.232 : Sefer Paşa Türbesi güneybatı cephesi.
(Kültür ve Turizm Bakanlığı Envanteri, 2013).

Değerlendirme:

Defterdeki plan çizimi (Şekil 5.228) ile yapının mevcut plan çizimi (Şekil 5.231) dikkate alındığında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Karagülle'nin çiziminde türbeye bitişik olan mescit iki pencere ve bir kapı açıklığıyla beraber gösterilmiştir. Ayrıca türbenin içinde yer alan 3 adet sandukanın da görüldüğü çiziminde yapının güneydoğu köşesinin pahı da görülmektedir. Yapının güney ve doğu cephelerinde birer pencere açıklığı ve medrese ile bitişik olan duvarında da bir adet kapı, bir adet pencere açıklığı görülmektedir. Günümüzdeki plan şeması incelendiğinde ise; bugün mevcut olmayan mescit yapısı gösterilmemiştir. Ayrıca türbenin doğu ve batı cephelerinde birer giriş açıklığı ile, kuzey ve güney duvarlarında iki adet niş olduğu görülmektedir.

Deftere yapının genel görünümünü gösteren herhangi bir fotoğraf eklenmemiştir.

Gabriel'in eserinde değindiği ve plan çizimini de yaptığı bir başka türbe yapısı ise Sefer Paşa Türbesi'dir. Gabriel yapının plan çizimini yapmıştır (Şekil 5.233). Bu türbedeki mezar yerleşimleri ile Ali Tusi Türbesi'ndekilerin aynı olduğunu belirten Gabriel, sandukaların bulunduğu bu mekanın eşit ölçülere sahip olduğunu, daha alçakta bulunan ve üzeri beşik tonozla örtülü bu mekanda üç mezar bulunduğunu belirtmiştir. Harap haldeki mescit yapısının batıdaki türbe yapısına bitişik bir konumda olduğunu, mescit mekanının güney cephesinde mihrabın her iki yanında birer dikdörtgen şeklinde pencere açıklığının olduğunu belirtmiştir. Bu mekanın giriş kapısı güneybatı köşede yer almaktadır. İtinâlı bir şekilde inşa edilen yapının güney cephesi ve mezar kısmının üstündeki piramit şeklinde külahta kesme taş kullanımının görüldüğünü ifade eden Gabriel, mescidin açıldığı veranda gibi olan kısımda beşik tonoz kullanıldığını, burdaki giriş açıklığının süslü kemerin yanlarında küçük sütunlar bulunduğunu belirtmiştir. Kapının üstünde yer alan iki satırlık kitabede, türbenin Hicri 649'da Keyhüsrev'in hükümdarlığı zamanında inşa edildiğini ifade etmiştir (Gabriel, 1934, s. 102).

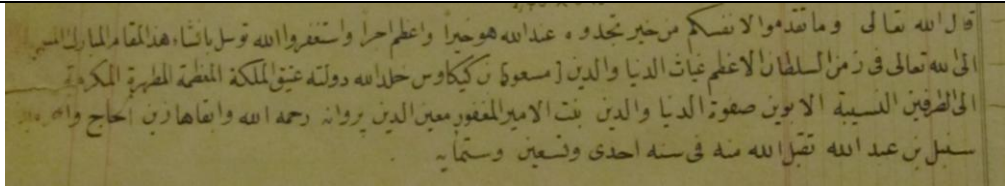

Şekil 5.233 : Sefer Paşa Türbesi ve Mescidi plan çizimi 1/200 ölçek,
(Gabriel, 1934).

3. Tokat Sümbül Baba Türbesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Sümbül Baba Türbesi:

Tokat Pazarcık Mahallesi- Paçcı kapısında bulunan Sümbül Baba Türbesi Hicri 691 [1292] yılında yapılmış olup banisi Hacı Sümbül isimli bir şahıstır. Sümbül Baba Tekke ve Zaviyesi olarak da anılan yapı, serum deposu olarak kullanılmaktadır. 1341'de belediyeden istimlak edilen yapının Veteriner Dairesi'nin kullanımına hizmet verdiğini belirten Karagülle, yapının kitabesini Osmanlıca olarak yazmış ve deftere eklemiştir (Şekil 5.234 ve Şekil 5.235).

Şekil 5.234: Sümbül Baba Türbesi kitabesi⁹, (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.235 : Sümbül Baba Türbesi kitabesi, (Bilgen, 2013).

Küçük türbede yer alan kabirin kitabesi olmadığı için kime ait olduğu bilinmemektedir. Yapının kitabesinde yazanları Karagülle şu şekilde aktarmıştır:

“Bu Darüssüleha'yı Gıyaseddin Mes'udu saninin refikası, Muiniddin Süleyman Pervane'nin kızının azatlılarından Hacı Sümbül'ün yaptırdığı anlaşılıyor.”

⁹ Kitabenin Tercümesi Şöyledir: "Kendiniz için yaptığınız iyiliği daha iyi ve daha ecir olarak Allah katında bulursunuz. Allah'tan bağışlama dileyiniz." (Müzemmil Suresi, Ayet, 20). "Sultan-ı A'zamın Gıyaseddin Mesud bin Keykavus (Allah hükmünü baki kılsın) ve mükerrerem-mutahhar olan Melike-i Muazzama zamanında H.691[1291/92]yılında inşa edilip adına Darü's sülaha denilen bu mübarek makamla Allah' a yaklaş. Ayrıca akraba olan ebeveyn Emir Muinü'd-devle Pervane'nin kızı Safvetüddünya (Allah rahmet etsin) ve Haremeyn'in süsü olan Sümbül bin Abdullah (Allah ondan kabul etsin)'a yaklaş." Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.22.

Karagülle, Evliya Çelebi'nin bu yapıdaki bahsine de değinerek, "Seyahatname" adlı eserde türbenin Hacı Bektaşî Veli'nin halifelerinden Sümbül Baba'ya ait olduğunu ifade etmiştir.

Yapının bulunduğu yer ile ilgili bilgi verdiği kısımda Paçcı kapısı diye bahsettiği yerin neden Paçcı ismi aldığını sorgulayan Karagülle, Paçcı'nın o mevkide bulunan Belediye'ye ait meyvelerden aldığını, Paç'ın aslında Pay anlamına geldiğini, ve oraya Paç kapısı denmesinin bundan ötürü olduğunu ifade etmiştir.

Türbenin tahribatı hakkında ise; yapının iç ve dış sıvalarının döküldüğünü, bunun dışında başka bir tahribatın olmadığını belirtmiştir. Yapının mimari özelliklerini ise şu ifadelerle metnine taşımıştır:

"Moloz taş, kiremitlerle yapılmış, kapısı beyaz ve gök mermerden istalaktitlerle tezyin edilmiştir."

Yazısının son kısmına yapının mülkiyeti ile alakalı şu notu eklemiş, ve yapının kendi yaptığı plan çizimini ekleyerek metnini tamamlamıştır.

Not şöyle: "Evkafa ait olması ve ordan da kanunla Maarif'e devredilmesi, ...¹⁰ Belediye'sine suretle geçtiği Makam vasıtasıyla sorulmuş ...¹¹ Baytar dairesinin Evkaf'tan istimlak edildiği cevaben bildirilmiştir."

---

¹⁰ O kısma resim eklenmiş olduğundan okunamamaktadır.

¹¹ O kısma resim eklenmiş olduğundan okunamamaktadır.

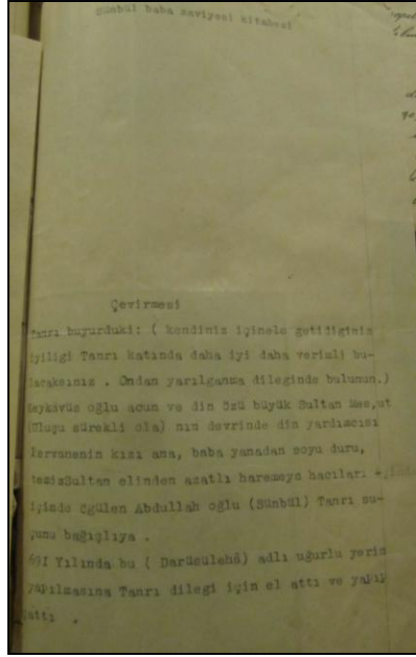

Savuran, Gabriel'in türbede tadilat olan kısmı zaviye olarak kabul etmesinden de bahsetmiştir. Yapının mimarisi hakkında metninde şu ifadelere yer vermiştir:

“Binanın en şayan dikkat vasfı musanna mermer kapısıdır. Bal peteği tezyinatıdır. Şayanı dikkat bir cihette kapı çerçevesinde kenker akant yaprakları tezyinatlı bir su vardır.”

Savuran, birçok yapıya nazaran bu yapının kitabesini Osmanlıca olarak el yazısıyla yazmamıştır. Ama eklediği sayfada bu kısım için yer bırakmasına rağmen, sadece kitabenin tercümesini eklemiştir (Şekil 5.237).

Şekil 5.237: Sumbul Baba Türbesi Kitabesi Tercümesi, (Savuran, 1931-1955).

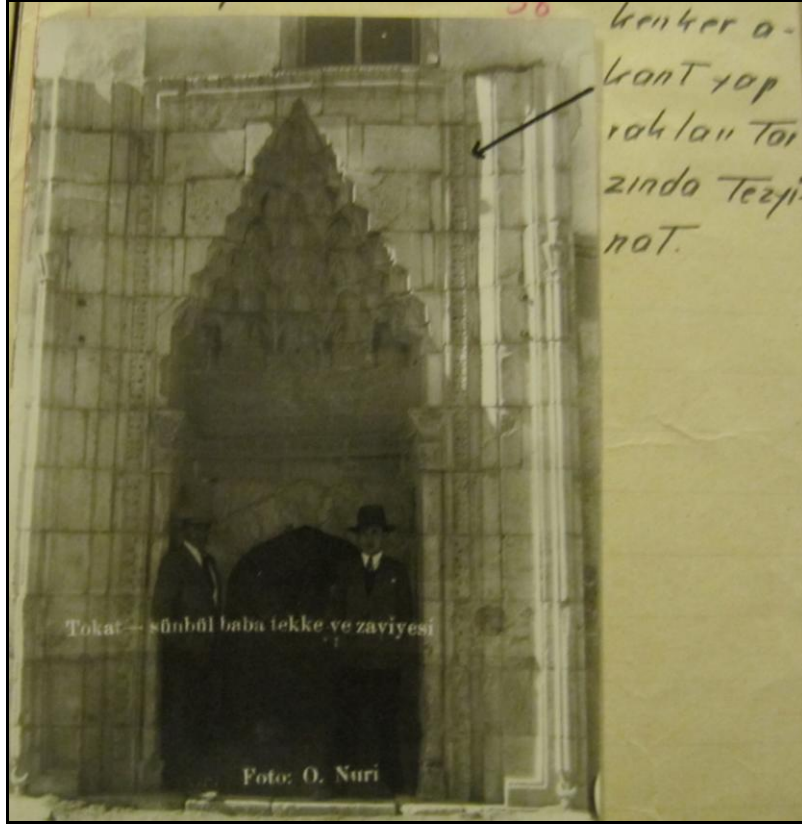
Türbenin tahribatı ile ilgili 1944 yılında yazdığı notta, yapıda kayda değer bir tahribatın söz konusu olmadığını, görünüşünde bir değişiklik olmadığını, 1953 yılındaki notunda ise yapının halen Maliye'nin mülkiyetinde olduğunu ve onarımına bin nisbe bakıldığını belirtmiştir. Türbenin mimarisi için: “*Bir kubbe ve bir tonozla örtülü mustatih bir salon ve içinde bir sanduka bulunan kubbeli bir odadan ibarettir.*” ibaresinde bulunmuştur. Ayrıca Tokat içinde yer alan ve defterde bahsi geçen Şehre Küstü Hamamı ile bu yapının ilişkisine dikkat çeken Savuran, türbenin batı kısmında kalan ve eşya deposu olarak kullanılan hamam yapısının tekke ile arasında bağlantı olabileceğini, bu ihtimalin de hamam ile tekke arasında bir zamanlar mevcut olan kargir duvardan kaynaklandığını dile getirmiştir.

Şekil 5.238: Sümbül Baba Türbesi, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.239: Sümbül Baba Türbesi 1935, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.240 : Sümbül Baba Türbesi kapısı.
(Osman Nuri, Foto Yıldız), (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Sümbül Baba Türbesi:

Tokat Gazi Osman Paşa Bulvarı'nda Bahçekapısı diğer bir deyişle Kale yolu denilen mevkide bulunan (Şekil 5.241) Darü's-sülaha olarak da bilinen Sümbül Baba Türbesi, Hicri 691 [1291-1292] yıllarında II. Mesut zamanında Muineddin Pervane'nin kızının azatlı kölesi Sümbül bin Abdullah tarafından inşa ettirilmiştir (Önkal, 1996, s. 297). Kare plan şemasına sahip (Şekil 5.243) ve iç ölçüleri 3.25 x 3.25 ölçülerinde olan türbenin, üzeri basit tromplara oturan yarım bir kubbe ile örtülü olup, ana girişi yapının doğu kenarının tonozlu bölümüne açılan basit ve dikdörtgen şekilli bir kapı şeklindedir (Önkal, 1996, s. 294- 295).

Türbe yapısının zaviye ile aynı anda değil de daha sonra inşa edilip, zaviye yapısına eklendiği düşünülmektedir (Şekil 5.242). Yapıda moloz taş ve kesme taşın beraber kullanımı görülmekte olup, üçgen bingiler üzerine oturan kubbenin de tuğla ile örüldüğü öngörülmektedir (Akın, 2009, s. 54- 55). Türbe zaviyeden 0.80 m. kadar doğuda dışa çıkıntı yapmaktadır. Zaviye ve türbe yapısının ön cepheleri olan doğu duvarlarında kullanılan malzeme farklılığı da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Zaviyede moloz taş kullanılmışken, türbede kesme taş kullanımı tercih edilmiştir. Türbe ve zaviyede arasındaki diğer farklılık ise; kapıların eşik seviyelerinin birbirinden farklı yüksekliklerde oluşudur. Türbenin kapısı toprak seviyesinin yarısına kadar gömülü bir vaziyette iken, zaviyenin portalinin bugünkü zemin seviyesinin oldukça yukarisındadır. Portale merdivenle ulaşılmaktadır (Şekil 5.244), (Önkal, 1996, s. 295).

Yapı değişik dönemlerde yapılan müdahaleler neticesinde çeşitli malzeme ve bunların uygulanmasından ötürü düzensiz bir görünüme sahip olmuştur. Türbenin arkasından başlayarak batı cephesinin bir bölümünü, zaviyenin ana aksının kuzeyinde kalan kısım üzerinde yapılmış olan konut yapısı kapatmaktadır. Bu durum, yapının doğu cephesinin bir bölümünü ve yapının kuzey cephesini biçimlendirmiştir (Şekil 5.245), (Aksulu, 1994, s. 131).

Bugün yol seviyesinden yukarıda kalan yapının çeşitli zamanlarda geçirdiği onarımlar neticesinde özellikle yapının doğu cephesinin özgün mimarisi kaybolmuş, taç kapının yanına 19.yy'ın sonunda yapılan bir restorasyon çalışması sırasında ahşap bir ev inşa edilmiştir (Tokat Valiliği, 2010, s. 104). Şu anda bu yapı İl Müftülüğü'nün kullanımına aittir.

Gündoğdu eserinde bu yapı ile ilgili şu ifadeler yer vermiştir:

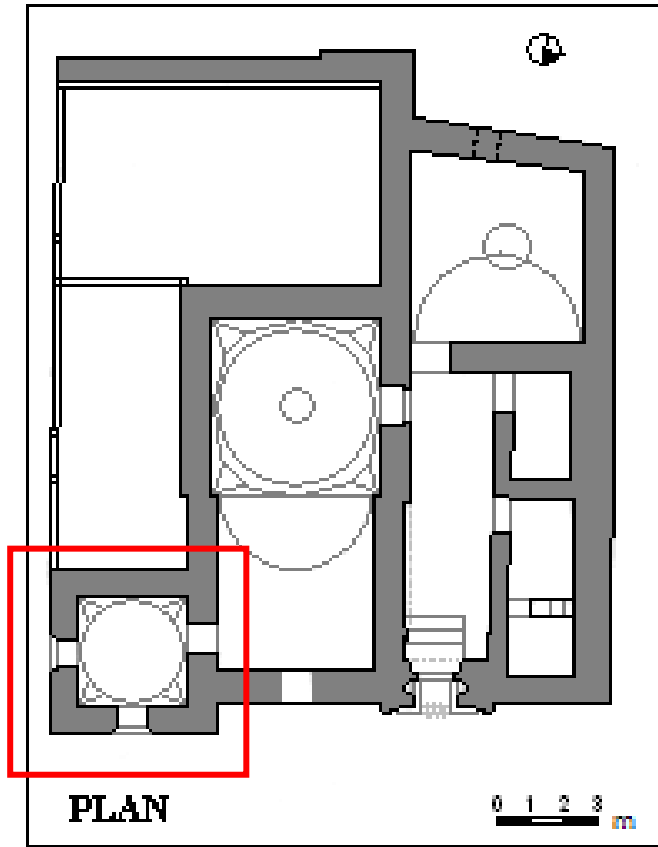
Yapı, avlu niteliğindeki kubbe ile örtülü bir mekan ile buna açılan eyvanın oluşturduğu bir ana aks ve bir yanında giriş koridoru ile yan hacimler, diğer yanında türbeden oluşan bir yerleşim düzenine sahiptir. Dışarıya doğru hafif bir çıkıntı yapan bir portalden, koridor şeklinde düzenlenmiş giriş holüne ulaşılmaktadır. Üç basamakla inilen bu kısmın örtüsü bugün düz ahşap tavan şeklindedir. Eyvanın kuzey duvarının üst hizasında geçiş elemanı kalıntılara benzer izler, holün ortasına tekabül eden bu kısımda bir kubbe veya yıldız tonozun var olabileceğini akla getirmektedir (Gündoğdu vd., 2006, s. 101- 102).

Yapının mimari açıdan en ilginç cephesi, tamamen beyaz mermerden yapılmış portalin bulunduğu doğu cephesidir (Şekil 5.246). Bu cephede portalin sağından başlayan ve zeminden 1.60 metre yükseklikte zaviye duvarları üzerine inşa edilmiş olan konut cephesi de mevcuttur. Zengin bezemelere sahip dokuz sıra mukarnas kavsaralı portalin her iki yanında yer alan mihrabiye nişlerinin bitiminden itibaren bitkisel motiflerle süslenmiş başlıkları olan çokgen gövdeli sütunceler başlamaktadır. Portal yüzeyini üç yönden kuşatan akant yapraklı kalın bordür de yine portalin dikkat

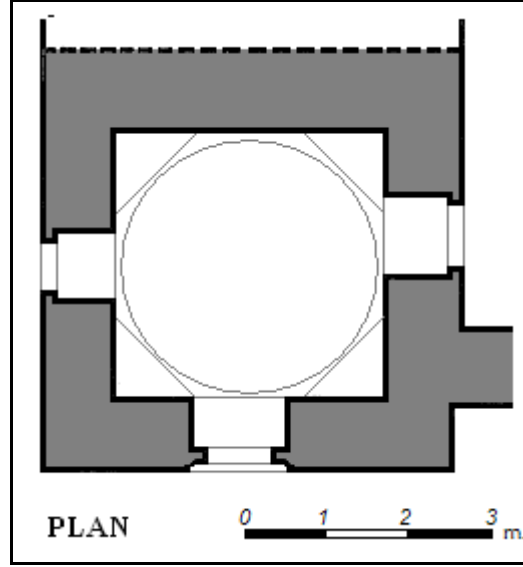
çekici bir bezeme kompozisyonudur (Gündoğdu vd., 2006, s. 102). Yapının portalindeki bu özgünlük de günümüze kadar ulaşabilmiştir (Şekil 5.247).

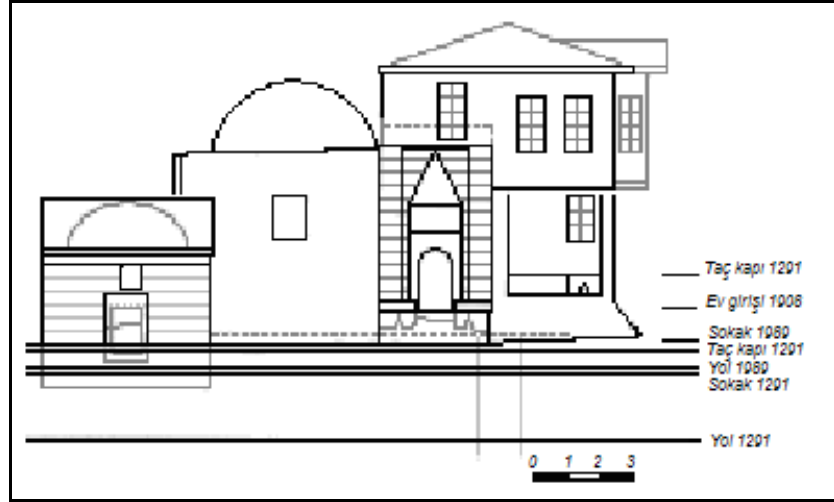
Şekil 5.241: Sümbül Baba Türbesi ve Zaviyesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.242: Sümbül Baba Türbesi ve Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek. (Akın'dan işlenerek, 2009).

Şekil 5.243: Sümbül Baba Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.244: Sümbül Baba Türbesi ve Zaviyesi doğu görünüşü, (Akın, 2009).

Şekil 5.245: Sümbül Baba Türbesi kuzeydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.246: Sümbül Baba Türbesi doğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.247: Sümbül Baba Türbesi portalı, (Bilgen, 2013).

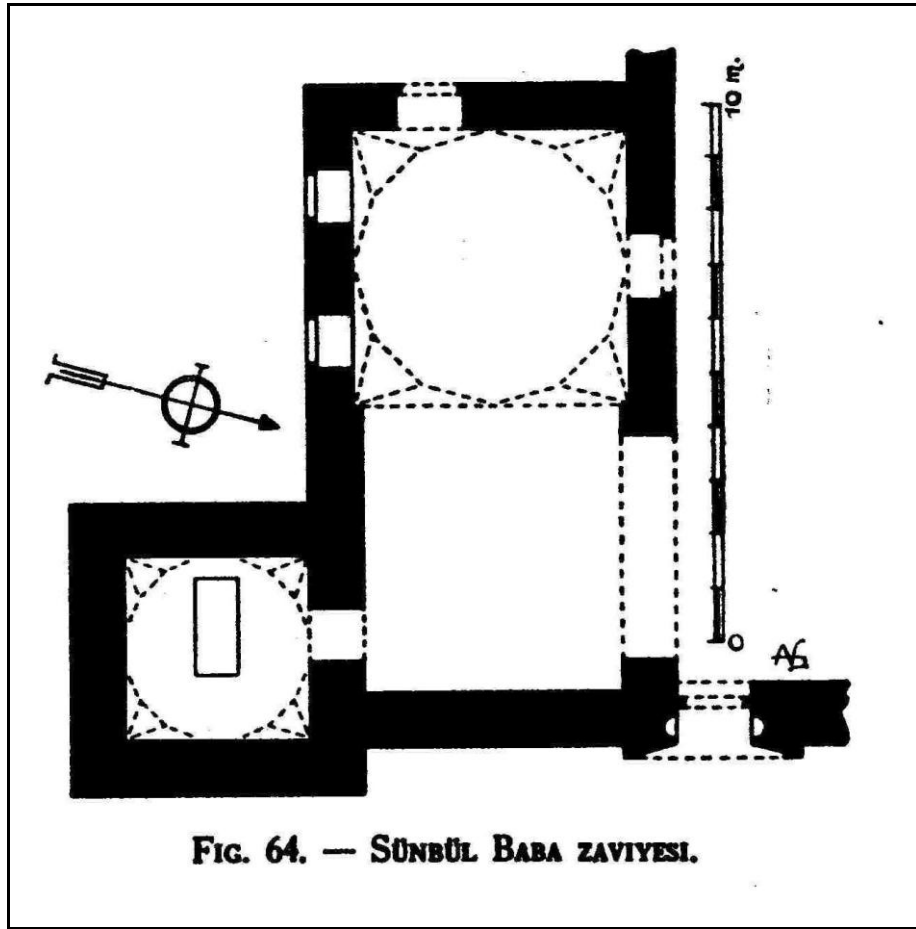
Değerlendirme:

Karagülle'nin plan çizimi (Şekil 5.236) ile yapının mevcut durumunu gösteren plan çizimi (Şekil 5.242) arasında büyük farklar bulunmaktadır. Karagülle'nin çiziminde türbe ve zaviye görünmesine rağmen, yapıya sonradan ilave edilen konut yapısı bu çizimde gösterilmemiştir. Ayrıca kuzeyde zaviyeye ait tamamen sağır olarak inşa edilmiş tonoz örtülü mekan Karagülle'nin çiziminde büyük bir mekan olarak gösterilmiştir. Günümüzde ise, türbe ve zaviye birimleri ile konut yapısı da plan çizimine dahil edilmiştir. Kuzey cephede yer alan mekan ise daha küçük ebatlı olarak ve batı duvarı açılı bir şekilde gösterilmiştir. Yine zaviyenin kuzey cephesinden başlayıp batı ve güney cephelerini de kapsayacak şekilde yapının üstüne camekanlı bir alan eklenmiştir.

Defterde yapının aynı cephesine ait ilk fotoğrafına bakıldığında (Şekil 5.238) yapının oldukça harap bir vaziyette olduğu dikkat çekmektedir. Kapı portali sağlam görünen yapının hemen portalin solunda bulunan eyvanlı mekanının sıvaları dökülmüş, moloz taş olan beden duvarları görünür hale gelmiştir. Ayrıca zaviye üstüne iki katlı ahşap karkas şeklinde inşa edilen konut yapısının da sıvalarının döküldüğü, pencerelerin de ahşap çerçevelerinin harap bir vaziyette olduğu görülmektedir. 1935 yılına ait ikinci fotoğrafında ise (Şekil 5.239) yapının büyük bir kısmına sıva yapıldığı, ahşap pencere çerçevelerinin de boyandığı görülmektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.245) yapının geniş çaplı bir restorasyondan geçtiği anlaşılmaktadır. Yapının çevresi tamamen temizlenmiş ve demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Kapı portaline çıkan bir merdiven eklenmiştir. Portalin solunda yer alan eyvanlı mekanın ve buna bitişik olan türbenin sıvaları kaldırılmıştır. Moloz taş ile eyvanlı mekanın beden duvarları yeniden inşa edilmiştir.

Gabriel yine eserinde bu yapıya değinmiştir. Yapının bir kısmının sonradan ilave edildiğini, bu kısımlar dışında yapının özgün halinde kapı portalinin olduğunu, sivri tonozlu bir eyvan, üçgenlerle kubbe geçişi sağlanmış bir mekandan oluşan dikdörtgen şeklindeki bir oda ile içinde mezar bulunan kubbe örtülü bir türbe yapısının olduğunu belirtmiştir. Bunun dışında yapıya dair diğer mekanların ise tam olarak ne için yapıldıklarının anlaşılmasının güç olduğunu, fakat yapının zaviye olduğu dikkate alındığında din adamlarının konaklama amacıyla kullandıkları mekanlar olabileceğini vurgulamıştır. Yapının en dikkat çekici kısmının ise beyaz

mermerden inşa edilmiş ve mukarnas kavsarası olan portalidir. Portal yüzeyini üst üste binmiş akant yapraklı kalın bir bordür çerçevelemiştir. Kapının üstünde mermere işlenmiş olan üç satırlık kitabesinde, yapının 691 [1291-1292]'de Muineddin Pervane kızı Prenses Safwat Al-Din tarafından azat edilmiş, Abdullah oğlu Sümbül tarafından Keykavus oğlu II. Mesut'un hükümdarlığı zamanında inşa edildiğini ifade etmiştir (Gabriel, 1934, s. 103). Gabriel bu yapının plan çizimini eserine eklemiştir (Şekil 5.248).

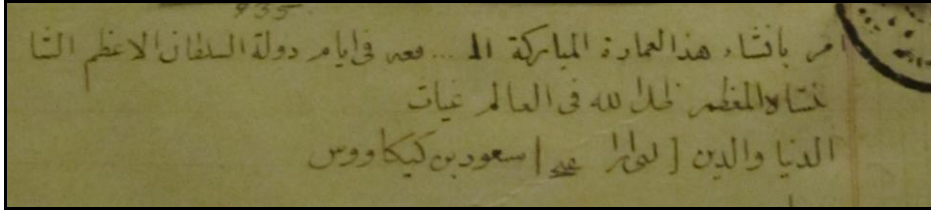

Şekil 5.248: Sümbül Baba Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Gabriel, 1934).

4. Tokat Şeyh Meknun Türbesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Şeyh Meknun Türbesi:

Tokat Köprübaşı'nda bulunan yapının yapıldığı tarih, mimarı, banisi ve tamir tarihi ile ilgili hiçbir not almamış Karagülle, Maarif'in mülkiyetinde olan yapının bilinen adının da Şeyh Meknun olduğunu belirtmiştir. Yapının kitabesi Karagülle tarafından Osmanlıca olarak yazılmıştır (Şekil 5.249).

Şekil 5.249: Şeyh Meknun Türbesi kitabesi¹³, (Karagülle, 1931-1955).

Yapının tahribatını ele aldığı bölümde türbede tahribatın olmadığını, yanında yer alan camiye benzer alanın kubbesinin uçtuğunu, sıvalarının tamamen döküldüğünü, ve bu alanın yanında yer alan hücrenin üstünün tamamen harap bir hale dönüştüğünü, bütün bunların da türbenin bakımsızlığa terkedilmiş olmasından ve konum olarak şehir merkezine uzak olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Türbenin mimarisi hususunda çok kısa detay aktaran Karagülle, sadece yapının moloz taş ve kiremitlerle inşa edildiğini ve bezeme olarak Selçuk çinilerinin görüldüğü bilgisini vermiştir.

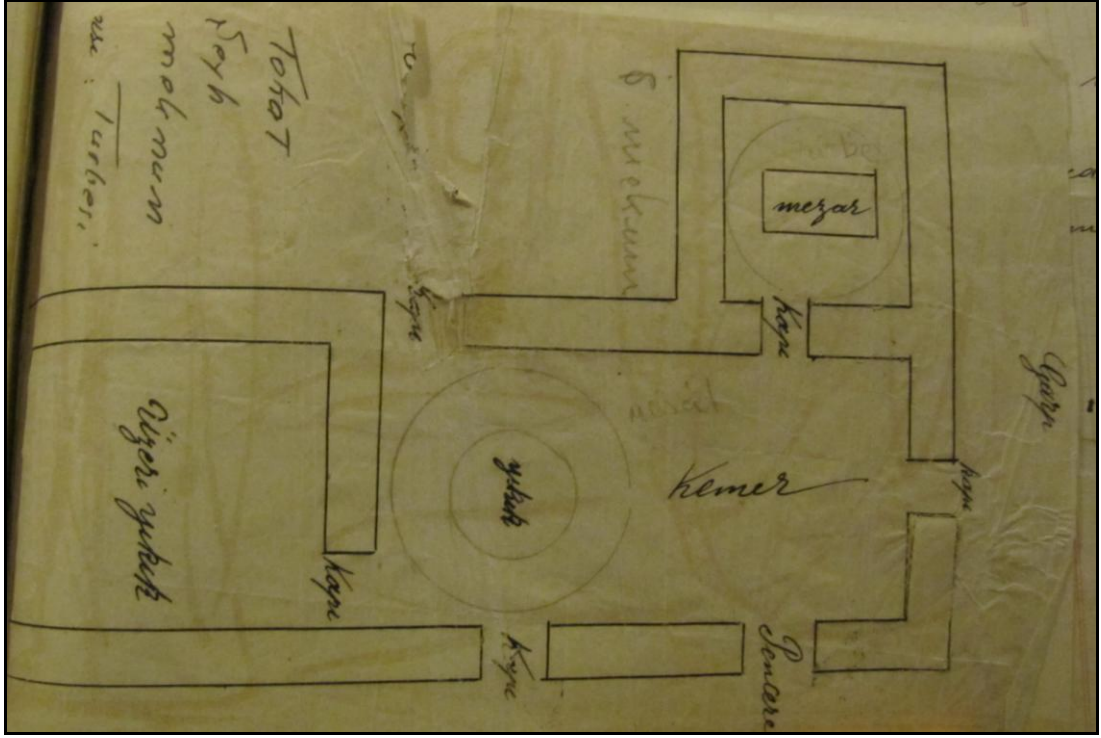
Yazısının bu son bölümünde başta kapsamlı olarak bilgi vermediği kitabesi hakkında açıklamalarda bulunan Karagülle, bu kitabenin yapıya çok yakın olan Yeşilirmak Köprüsü'nün mecra tarafının sol yönünde, Şeyh Meknun Türbesi'ne doğru uzanan yerde köprünün başına inşa edilmiş kalın duvarın iç tarafına doğru yerleştirildiğini inceleme sonucu tespit edildiğini belirtmiştir. Aslında imarethane olarak düşünülmüş bu yapının duvarlarla kuşatılmış olduğunu ifade eden Karagülle, yapının ana kapısındaki kitabenin tamamen tahrip edildiği ve otuz sene öncesinde köprünün her iki tarafına inşa edilen setlere, bu türbeye ait bazı kesme taşların ve kitabesinin konulduğu ve köprünün diğer tarafındaki setin taşları arasında Selçuklu sanatı

¹³ Yapının kitabesi hakkında verilere sadece Karagülle, İlder ve Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler doğrultusunda ulaşılmaktadır.

üslubunu yansıtan motiflerden oluşmuş taşların olduğu ve kitabenin imareti işaret ettiğine dair bilgi vermiştir ve şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur:

“Selçukilerden Mesut bini Keykavus tarafından yaptırılmış imarethanedir.”

Türbede mezarı bulunan kişinin sonradan buraya defnedildiğini belirten Karagülle, kitabesi olmadığı için bu kişi hakkında hiçbir malumatın olmadığını ifade etmiş, ve yapının kendi yaptığı plan çizimini ekleyerek yazısını tamamlamıştır (Şekil 5.250).

Şekil 5.250: Şeyh Mekkun Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Şeyh Meknun Türbesi:

Savuran da mezbaa'nın yanında yer aldığını ifade ettiği türbe için yazısında Albert Gabriel'den bazı tarihlerini Gabriel'in değerlendirmelerini baz alarak yazan Savuran şu ifadelerde bulunmuştur:

“A.Gabriel kitabeyi göremeyip yapılış tarihini M.13'ncü asır sonlarında kabul ediyor ve bu neticeyi plan ve inşa tarzından çıkarıyor.”

“Şu halde H.7-M.13 asır ikinci yarısı,

650-700 }
1250-1300 } yılları zarfında”

Ayrıca Albert Gabriel'in bu türbe için *Açık Baş* türbesi olarak da adlandırdığını ekleyen Savuran, yapının tahribatından bahsedilen kısma 1953 yılında yazdığı notlarında türbe kısımdaki çini tezyinatın dışında yapının tamamen harap bir halde olduğu, batıdan doğuya doğru uzanan dikdörtgen bölmeli alanın sadece batı tarafında bir tonozunun kaldığı, türbe bölümünde sıvalarda gevşemeler olduğu, son derece harap bir hale gelmiş yapıyı yakınında bulunan Mezbaa İdaresi'nin korumaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Şekil 5.251: Şeyh Meknun Türbesi kuzeybatı cephesi 1935.
(Osman Nuri, Foto Yıldız), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.252: Şeyh Meknun Türbesi kuzeydoğu cephesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Şeyh Meknun Türbesi:

Şeyh Meknun bir diğer adıyla "Açıkbaş Türbesi" olarak da bilinen yapı (Şekil 5.256), Tokat'ta Gazi Osman Paşa Bulvarı sonunda bahçe içinde yer alıp, Yeşilirmak (Hıdırlık) köprüsüne oldukça yakın bir konumda bulunmaktadır (Şekil 5.253). (Akın, 2009, s. 49). Türbe tek yapı olarak değil zaviyeye bitişik bir yapı şeklinde inşa edilmiştir. Kuban kitabında; bu yapıda kubbe ve beşik tonoz kombinezonu ile örtülü salonların varlığı ile ilgili olarak, kapalı medresenin bu bölgede ortaya çıkışı ile ilgili bir veri sayılabileceğine dikkat çekmiştir (Kuban, 1965, s. 144).

Karamağralı, Şeyh Meknun Türbesi'nin Tokat'ta kitabesi bulunmayan ve hangi tarikata ait olduğu net olarak bilinmeyen birçok zaviyeden biri olduğunu belirtmiştir (Karamağralı, 1987, s. 419). Maden ise makalesinde, Evliya Çelebi'nin ifade ettiği üzere 17.yy'da Tokat ve çevresinde Bektaşilerin yoğun olarak faaliyet gösterdiklerini belirtmiştir. Maden, Çelebi'nin Hacı Bektaş Veli'nin halifeleri olarak çalışan bu insanların Tokat ve yöresinde tekkeler açtıklarını, Hızırılık mevkinde bulunan Şeyh Meknun diğer adıyla Açıkbaş olarak da bilinen tekkenin bağlar içerisinde yer aldığını aktardığını belirtmiştir. Bu tekke yapısının da Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geldiği zamanlarda kurulduğunu, Çelebi'nin 17.yy'da buraya gelen ziyaretçilerine bolca yiyecek ve içecek ikram ettiğini ifade ettiğine dikkat çeken Maden, arşiv kayıtlarında

Tokat'ta Açıkbaz İbrahim Dede tekkesine rastlanıldığını belirtmiştir (Maden, 2013, s. 100).

Bugün mevcut haliyle "L" şeklinde plan şemasına sahip tekke ve zaviye yapısının (Şekil 5.254), L'nin kısa ayağını oluşturan güney batı köşesinde yer alan kare plan şemasındaki mekan türbe yapısıdır. Kubbeli örtüye sahip olan bu mekan doğu cephesindeki kapıyla dışarı açılmakta, kuzeyinde yer alan kapısı ile de zaviye yapısına bağlanmaktadır (Akın, 2009, s. 49).

Mezar odası olan güneydeki bölüm, ortadaki kubbeli ve onun sağında ve solunda odalar olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Bu odalardan batıda yer alan dikdörtgen planlı olup tonoz örtülü eyvan şeklindedir. Doğudaki ise yine dikdörtgen planlı beşik tonoz örtülü bir mekan şeklindedir (Gündoğdu vd., 2006, s. 93). Tamamen moloz taş ile inşa edilen yapının dışa bakan kuzey duvarının alt kısmında iki pencere bulunmaktadır. Yapının giriş kapısı güneyde bulunmakta olup, odaların iç duvarlarında pencerelerin üst hizalarına kadar mavi, patlıcan moru ve siyah çinilerle kaplıdır. Ortadaki kısımda ise geçişi Türk üçgenleri ile yapılmış kubbe ve bu üçgenler arasında çini ile kaplı pencereler yer almaktadır (Karamağralı, 1987, s. 419-420).

Günümüzde merkezi mekan ve eyvan duvarlarında dışa açılan üçgen alınlıklara sahip dikdörtgen şeklinde pencere açıklıkları bulunmaktadır. Türbenin güney duvarındaki pencere, diğerlerine göre daha küçüktür. Merkezi mekanda bir, bu mekana bitişik olan dikdörtgen plan şemalı mekanda da beş adet olmak üzere, yapıda toplam altı adet kemerli niş bulunmaktadır (Gündoğdu vd., 2006, s. 93).

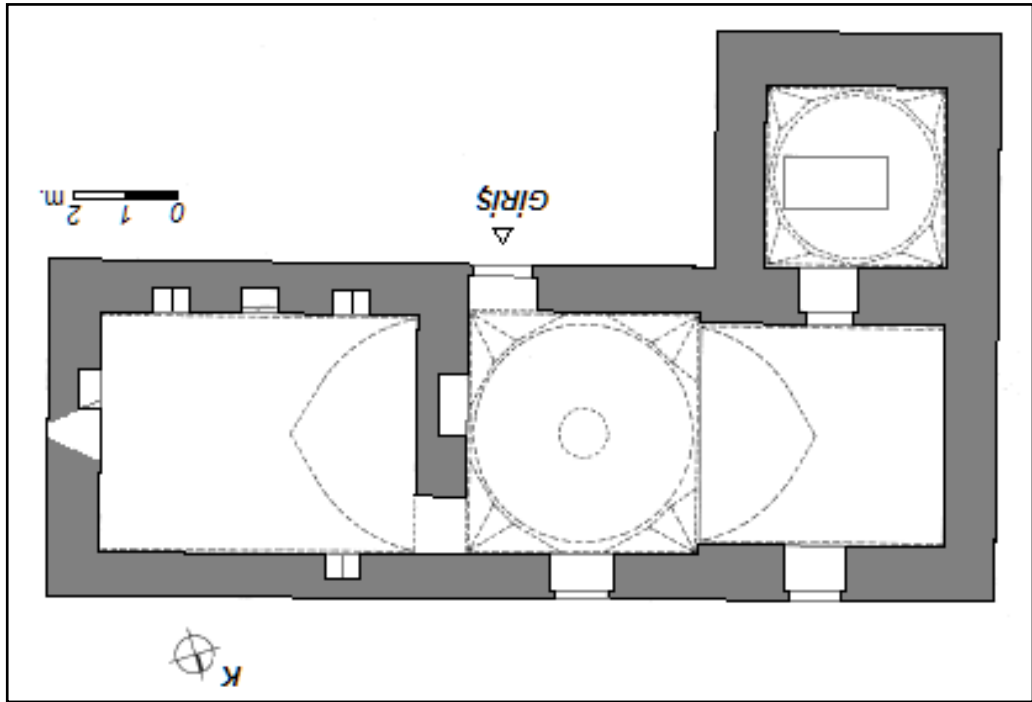
Kesme taş, yapının köşelerinde, kapı ve pencere sövelerinde; tuğla ise kubbe, tonoz ve kemerlerde kullanılmıştır (Akın, 2009, s. 49).

Tekke yapısının Vakıflar arşivinde yer alan 1092 no'lu Hurufât defterindeki kayıtlara göre Hicri 1173 [1760-61] tarihlerine kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır (Aksulu, 1994, s. 113). Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1976 ve 1983 senelerinde restore edilen yapı, bu onarımlar neticesinde birçok mimari özgünlüğünü yitirmiştir. Yıkık olan kubbe kapatılarak, merkezi mekanın üst örtüsü tamamen yenilenmiş, iç yüzeyler çini tezyinatların olduğu kısımlar haricinde sıvanmış, zemine beton karolar döşenmiş, dış cephede ise derz aralıkları sıva ile doldurularak yapı özgün cephe

mimarisini büyük ölçüde kaybetmiştir. Üst örtü de bu onarımlarda galvanizli sac levha ile kapatılmıştır (Gündoğdu vd., 2006, s. 93).

Şekil 5.253: Şeyh Mecnun Türbesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.254: Şeyh Mecnun Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.255 : Şeyh Meknun Türbesi kuzeybatı cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.256: Şeyh Meknun Türbesi kuzeydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

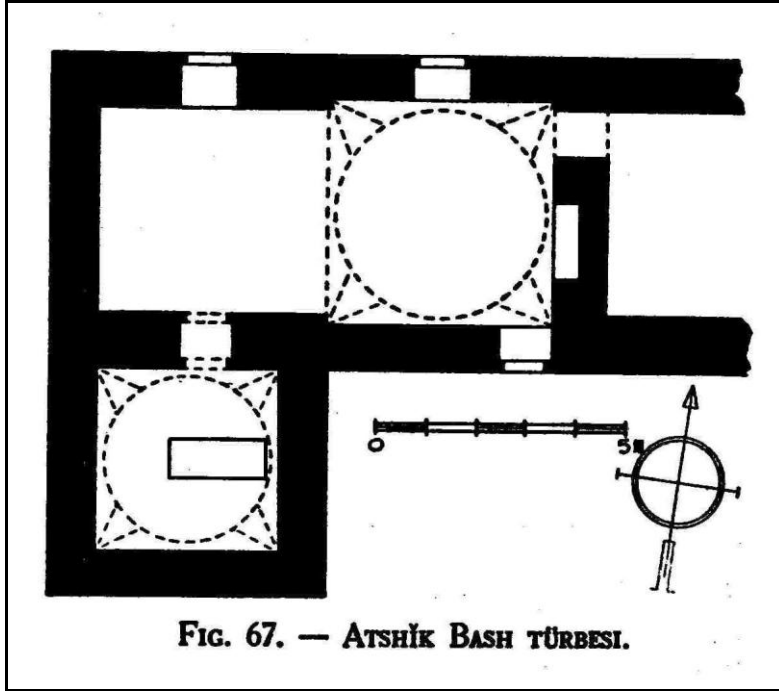
Değerlendirme:

Karagülle'nin yapmış olduğu plan çizimi (Şekil 5.250) ile günümüzdeki plan çizimine (Şekil 5.254) bakıldığında yapının plan şemasında önemli bir değişiklik görülmemektedir. Sadece Karagülle'nin çiziminde günümüzde mevcut olan nişler yoktur. Ayrıca yapının batı cephesinde bulunan kapı açıklığı günümüzde kapatılmış, kuzey cephede en solda yer alan kapı açıklığı da günümüzde pencereye çevrilmiştir.

Defterde yapının kuzeybatısını gösteren fotoğrafa (Şekil 5.251) bakıldığında yapının özellikle de üst örtüsünün harap bir vaziyette olduğu görülmektedir. Yapının moloz taş olan beden duvarlarında kısmi dökülmeler olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde ise (Şekil 5.255), yapının moloz taş olan beden duvarlarının yenilendiği ve aralarının çimento harç ile doldurulduğu görülmektedir. Ayrıca üst örtü saç ile kapatılmıştır. Yine defterde yapının kuzey cephesinde görülen kapı da günümüzde pencere açıklığı şeklindedir.

Defterde yapının kuzeydoğusunu gösteren fotoğrafta (Şekil 5.252) yapının harap vaziyeti daha net olarak algılanmaktadır. Özellikle bu cephedeki yıkılmalar daha yoğundur. Günümüzde (Şekil 5.256) ise yapı tamamen yenilenmiştir. Ayrıca defterdeki fotoğrafta yapının yanında yapıdan bağımsız olarak yer alan beyaz boyalı yapı günümüzde mevcut değildir.

Gabriel bu türbe yapısına eserinde yer vermiş ve yapının plan çizimini de yapmıştır (Şekil 5.257). Yapının büyük köprüden sonra Samsun yolunun doğusunda Yeşilirmak'ın yukarısında yer aldığını, birçok birimden oluşan Açıkbaş Türbesi'nin yıkıntılarının olduğunu belirtmiştir. Yapıda beşik tonozlu ve kubbeli bir dikdörtgen mekanın olduğu, üçgen geçişli kubbesi ve içinde bir mezar olan bir türbe biriminin olduğunu ifade eden Gabriel, kitabesi olmayan yapının plan şemasına ve yapım tekniğine göre 17.yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilebileceğini aktarmıştır. Bu yıkık durumda olan yapıya eserinde yer vermesinin nedenini ise, yapıda halen çini tezyinata dair siyah, firuze ve yeşil renkte çini kalıntılarının olduğu şeklinde açıklamıştır. Son olarak dikkat çekmek istediği, bugün oldukça değersiz gibi görünen bu tarzdaki yapıların, aslında özgün halinde bütün duvarları tamamen çinilerle kaplı parıltılı yüzeylere sahip olduğu bilgisidir.

Şekil 5.257: Şeyh Meknat Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Gabriel, 1934).

5. Tokat Murat (Sevdekâr) Türbesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Murat (Sevdekâr) Türbesi:

Besim Karagülle, bu türbeyle ilgili hiçbir not almamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Murat (Sevdekâr) Türbesi:

Savuran, *Merkez kaza içinde göze çarpan kümbet ve mezarlıklar*, başlığı altında ikinci türbe yapısı olarak Dokuz Taşlar Semt'inde yer aldığını söylediği Murat halk tarafından daha çok kullanılan diğer ismiyle Sevdekâr Türbesi'ni incelemiştir (Şekil 5.258). Türbe içinde kararmış bir iki çini kalıntısının olduğunu, kapının olduğu cephedeki kemerin büyük ve aralıklı bir kemer olduğunu, ve yapının Erenler Türbesi'ne az da olsa benzediğini ifade etmiştir.

Şekil 5.258: Murat (Sevdekâr) Türbesi batı cephesi 1945, (Karagülle, 1931-1955).

Günümüzdeki Murat (Sevdekâr) Türbesi:

Tokat Müslihittin Mahallesi yeni mahalle adıyla Mehmet Paşa Mahallesi Et Dere önu sokağı üzerinde yer alan yapının (Şekil 5.259) inşa tarihini veren bir kitabesi olmadığından yapım tarihi ve kim tarafından inşa ettirildiği net olarak bilinmemektedir (Aksulu, 1994, s. 203). Ancak türbe içinde halen özgünlüğünü koruyarak günümüze kadar gelebilmiş mozaik çini süslemelerine dair kalıntılar yapının bir Selçuklu eseri olduğuna işaret etmektedir (Şekil 5.263), (Akın, 2009, s. 48).

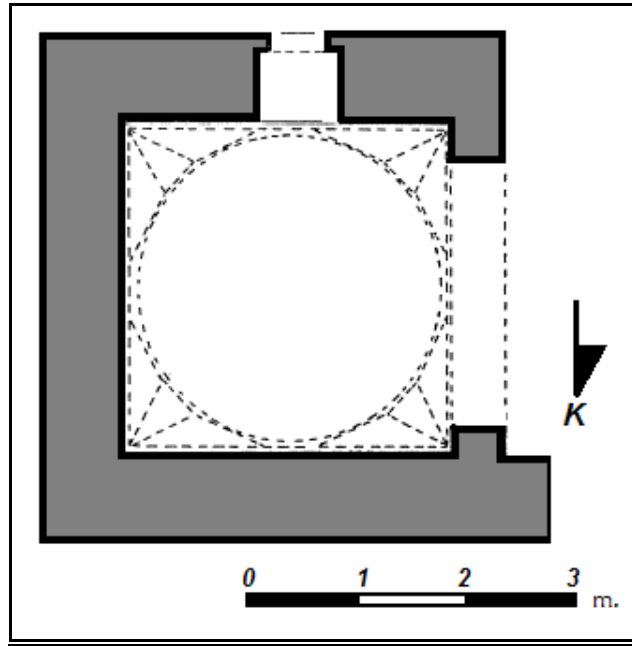
Yapının üzeri Türk üçgenleriyle geçilen bir kubbe ile örtülü olup, sivri kemerli bir eyvanla dışarı açılan kare plan şemasında (Şekil 5.260) inşa edilmiştir. Kubbe geçişinde kullanılan Türk üçgenleri arasında kalan yüzeylerde ise sağır nişler yer almaktadır (Tokat ve İlçeleri Kültür Envanteri, 2010, s. 98). Türbeye giriş batı cephesinde yer alan geniş kemerli açıklıktan yapılmaktadır (Şekil 5.261). Geniş kemerli açıklığı ve eyvan türbe niteliği taşıyan şeması dikkate alındığında bu yapının başka bir yapı ile beraber yapılmış olabileceği kanısı bulunmaktadır (Aksulu, 1994, s. 204).

Son restorasyon çalışmaları sırasında yapı özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir. Kuzey ve güney cephelerine dikdörtgen formlu ve kesme taş ile çevrelenmiş birer pencere yerleştirilmiştir. Fakat bunlardan kuzey cephesinde yer alan pencere oldukça yıkık bir vaziyette olduğundan yapının son yenileme çalışmalarında kapatılmıştır (Şekil 5.262). Yapının şu anda mevcut olan basık kubbesinin özgün halinde dışardan konik veya piramidal bir külâh şeklinde görüldüğü düşünülmektedir. İç mekanda kubbeye geçiş dağılayan Türk üçgenlerinin arasında kalan yüzeylerde sağır nişler açılmıştır (Gündoğdu vd., 2006, s. 83).

Yapının ana beden duvarları moloz taş ile örülmüş, kubbe ve kubbeye geçiş elemanlarında ise tuğla malzeme kullanılmıştır. Türbenin içinde büyük bir ölçüde dökülmüş ve iç yüzeyleri sıvanmış olmasına rağmen uygulanan tekniği görmemiz açısından önemli patlıcan moru ve firuze renkte altın kollu yıldızlardan oluşan mozaik çini kuşağının yer aldığı kompozisyon oldukça dikkat çekicidir (Şekil 5.263), (Gündoğdu vd., 2006, s. 83- 84).

Şekil 5.259: Murat (Sevdekâr) Türbesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.260: Murat (Sevdekâr) Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.261: Murat (Sevdekâr) Türbesi batı cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.262: Murat (Sevdekâr) Türbesi kuzeybatı cephesi, (Akın, 2009).

Şekil 5.263: Murat (Sevdekâr) Türbesi iç duvar yüzeyi ve kubbe geçişi. (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Defterde bu yapının plan çizimi yapılmamıştır.

Defterde 1945 yılına ait türbenin batı cephesini gösteren fotoğrafta (Şekil 5.258) yapıda tuğla örülü kubbesinde ve moloz taş olan gövdesinde kısmi dökülmeler olduğu görülmektedir. Ayrıca yapıya hem batı cephesinden hem de güney cephesinden bitişik duvar inşa edildiği görülmektedir. Yapının batı girişindeki kemer açıklığı ise tamamen açık bir vaziyettedir. Bir de yapının özgün kubbesinin daha konik bir formda olduğu bu fotoğraftan anlaşılmaktadır. Şu anki duruma bakıldığında (Şekil 5.261) ise yapının yenilendiği görülmektedir. Kubbesi daha basık bir şekilde yeniden inşa edilmiştir. Yapıya batı ve güneyden bitişik olan duvarlar yıkılmıştır. Yapının kemer açıklığı demir parmaklıkla, üstü de muhafaza edilmesi amacıyla çelik örtü sistemi ile kapatılmıştır.

6. Tokat Burhaç Hatun Türbesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Burhaç Hatun Türbesi:

Besim Karagülle, bu türbeyle ilgili hiçbir not almamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Burhaç Hatun Türbesi:

Savuran, *Merkez kaza içinde göze çarpan kümbet ve mezarlıklar*, başlığı altında üçüncü ve son türbe yapısı olarak Bulhaç Hatun Türbesi'ni incelemiştir. Bu kümbetin Ali Paşa Camisi'ne az bir mesafede bulunup, caminin doğu kısmına düştüğünü ve caddeye yakın olduğunu belirten Savuran, Mimar Macid Kural'ın aktardığı bilgiye göre Amerikalı Rifostal adında New York Üniversitesi'nde Doğu Endüstrisi bölümünden gelen bir profesörün bu eseri çok dikkate değer bulunduğunu metnine aktarmıştır. Bakanlığın 1944 yılında eserin fişini istemiş olduğunu, özellikle de Abideler Şube Müdürü Ali Saim Ülgen'in de Tokat'a gelişinde bu konu üzerinde hususiyetle durduğunu ifade etmiştir. Savuran'ın yapının eklediği fotoğraflarında da dikkati çekeceği üzere türbenin tuğla kakmalı kemer tezyinatının dikkate değer olduğunu ifade eden Savuran, Halis Asarkaya'nın bu türbenin Selçuklu yapısı olduğuna dair bilgisinden istifade etmiştir. Ayrıca Prof. Rifostal'ın bu eseri çok değerli bulunduğunu ve bir benzerinin de Kayseri'de mevcut olduğunu söylediğini ifade eden Savuran, mimari açıdan oldukça önem arz eden bu yapının deprem felaketinden önce onarımdan geçmesine rağmen birçok kısmının yıkıldığını belirtmiştir. Savuran metnini şu ifadelerle sonlandırmıştır:

“Osmanlı eseri olan Ali Pş ... çukurda oluşur. Selçuk eseri olduğunu gösterir kitabesi yoktur. Halk arasında (Bulhaç Hatun) Türbesi diye anılmaktadır.”

Şekil 5.264: Burhaç Hatun Türbesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.265: Burhaç Hatun Türbesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Burhaç Hatun Türbesi:

Burhaç Hatun'un yanısıra günümüzde Bibi Hatun, Burgaç Hatun ve Dudu Hatun Türbesi olarak da anılan yapı Ali Paşa Camisi avlusunun güneydoğusunda bulunmaktadır (Şekil 5.266). Yapının kitabesi olmadığından dolayı inşa tarihi hakkında bazı araştırmacıların kanaatlerine göre; Arık yapının yapım sistemi, mimari ve süsleme özellikleri dikkate alındığında özellikle de taş ve tuğla almaşık tekniğinin de kullanımı doğrultusunda 14.yy'a tarihlendirilebileceğini (Arık, 1969, s. 93), Gündoğdu ise Eyice'nin mimari ve süsleme yönünden yapının 13.yy özellikleri gösterdiğine dikkat çektiğini vurgulamıştır (Gündoğdu vd., 2006, s. 84).

Altıgen plan şemasına sahip ve kubbe geçişi pandantiflerle sağlanmış yapının girişi kuzey cephesinde yer almaktadır. Yapı günümüzde toprak seviyesinin altında kaldığından dolayı içerisine ancak kuzey cephede yer alan bir pencere yardımıyla girilmektedir. Yapı üçgen alınlıklı yüzeyleriyle kademeli bir cephe düzenlemesi göstermekte, ve yapının her cephesinde sağır kemerler içerisinde pencere bulunmaktadır (Tokat Valiliği, 2010, s. 41). Cephelerindeki bu üçgen alınlıklı düzenleme bakımından Anadolu'da tek örnek olarak kabul edildiği Aslanapa tarafından ifade edilmiştir (Aslanapa, 1984, s. 251).

Türbe tamamen kaba yonu taş ve tuğla kullanılarak almaşık teknikle inşa edilmiş; pandantif, kemer ve üçgen alınlıklarda tuğla kullanılmış, cephelerdeki kemerlerin alt ve üst bölümlerinde ise süs çömleri bezeme elemanı olarak tercih edilmiştir (Şekil 5.268), (Gündoğdu vd., 2006, s. 85).

Oldukça harap bir halde bulunan yapı restore edildikten sonra yapıyı muhafaza etmek için tamamen onu örtecek şekilde bir çelik örtü sistemi uygulanmıştır (Akin, 2009, s. 70).

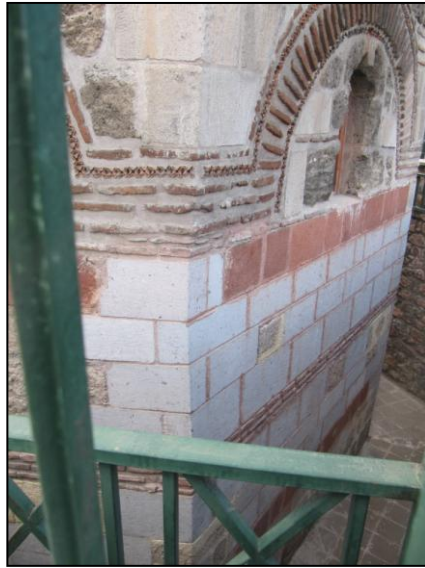
Şekil 5.266: Burhaç Hatun Türbesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.267: Burhaç Hatun Türbesi güneydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.268: Burhaç Hatun Türbesi yüzey kemeri ve süs çömleği detayı. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.269: Burhaç Hatun Türbesi restorasyon sonrası, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Defterde yapının güneydoğu cephesini gösteren 1945 senesine ait fotoğrafta (Şekil 5.264) görüldüğü üzere yapı oldukça harap bir vaziyettedir. Yapının özellikle ana beden duvarlarındaki dökülmeler, çevresinden anlaşılmaktadır. Ayrıca yapı toprağa gömülü bir vaziyettedir. Günümüzde ise (Şekil 5.267) yapının restorasyonu tamamlanmıştır. Yapı toprağa gömülü olan kısmı temizlenmiş, ve özgünlüğüne uymayacak bir şekilde kesme taş ve tuğla kullanılarak yeniden inşa edilmiştir (Şekil 5.269). Yapı etrafı duvarla çevrelenerek ve üstü de çelik örtü sistemi ile kapatılarak yapı muhafaza altına alınmıştır. Ayrıca yapının pencereleri ahşap çerçeve ile kapatılmıştır.

Defterde 1945 yılına ait ikinci fotoğrafta (Şekil 5.265) yapının yüzeyinde yarım daire profilli tuğladan inşa edilmiş kemer ve bu kemerin alt-üst çeperinde yer alan süs çömlükle tezyinat görülmektedir. Günümüze kadar yapıya ait bu özgünlük gelebilmiştir (Şekil 5.268 ve Şekil 5.269).

Ali Saim Ülgen arşivinde, bu yapının fotoğrafına rastlanılmıştır (Şekil 5.270). Zaten Savuran da metninde, Ülgen'in bu yapıyla ilgili tespitini aktarmıştır. Yapının çevresinin defterdeki fotoğrafa nazaran temizlendiği görülmektedir. Ayrıca fotoğraf, yine defterdekine kıyasla yapının kısmi onarımdan geçmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ama bununla ilgili kayıtlarda net bir bilgi olmadığından net bir değerlendirmede bulunmak yanlış olur. Yine bu fotoğrafta yapının cephesine bitişik olarak inşa edilmiş bir duvar da görülmektedir.

Şekil 5.270 : Burhaç Hatun Türbesi, (Ali Saim Ülgen Arşivi, SALT)

7. Tokat Erenler Türbesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Erenler Türbesi:

Besim Karagülle, bu türbeyle ilgili hiçbir not almamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Erenler Türbesi:

Savuran, 1945 yılında deftere ayrı bir başlık, *Merkez kaza içinde göze çarpan kümbet ve mezarlıklar*, eklemek suretiyle Tokat'ta göze çarpan küçük boyutlu bazı türbe yapılarını incelemiştir. Bunlardan ilki Erenler Mezarlığı'nda yer alan türbedir (Şekil 5.271). Bu yapının tipik bir kümbet olduğunu ifade eden Savuran, Eski Eserler Yüksek Mimarı Ali Saim Ülgen tarafından bu yapının tespit edildiğini yazısında vurgulamıştır. Yapının kemer kısmının ve bu kısımda yer alan tezyinatın oldukça dikkat çekici olduğunu belirtmiştir.

Şekil 5.271: Erenler Türbesi güneybatı cephesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

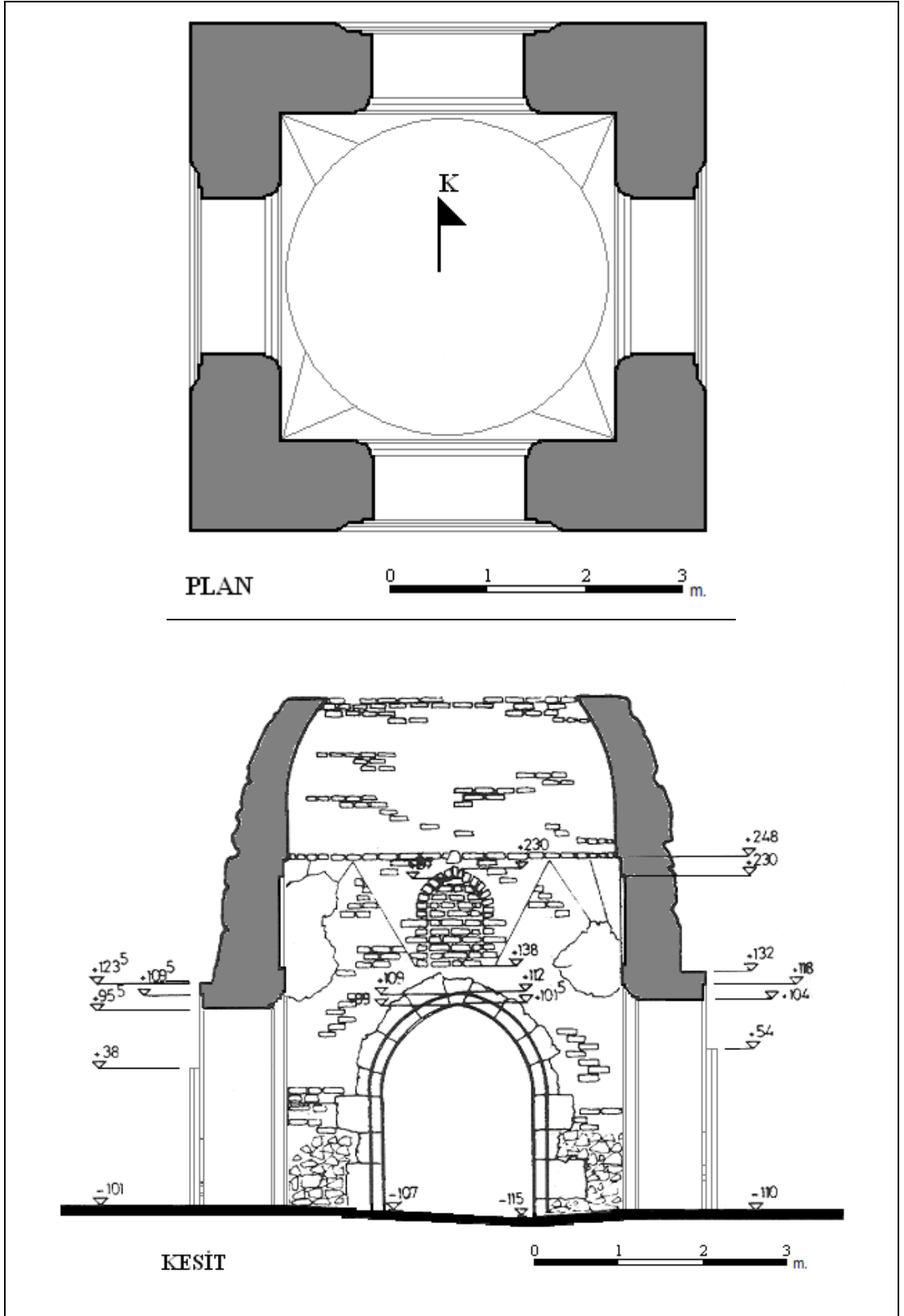
Günümüzdeki Erenler Türbesi:

Tokat il merkezinin doğusunda bulunan Erenler Mezarlığı'nın girişinde yer alan (Şekil 5.272) ve kitabesi mevcut olmayan türbe yapısı plan ve mimari açıdan 13.yy sonu ve 14.yy başlarına tarihlendirilmektedir (Arık, 1969, s. 85). Türbenin bilinen diğer adı Kiçi Hatun Türbesi'dir. Yapının çevresinde kitabelerinden dolayı 14.yy'a ait olduğu anlaşılan birçok mezar taşı da bulunmaktadır. Kare plan şemasına sahip olan (Şekil 5.273) yapı yüksek kubbe ile örtülü, dört cephesindeki kemerli geniş açıklıklarıyla baldaken tarzında bir türbe olup moloz taş yığma şeklinde inşa edilmiş yapının dış cephesindeki duvarlarda geniş kesme taş kaplamalar kullanılmıştır (Gündoğdu vd., 2006, s. 86). Kemerlerde kesme taş kullanılmış, kubbe kasnağında ve kubbede ise tuğla malzemesi uygulanmıştır. Cephedeki kemerlerin yüzeyleri ve duvar örgüsü şeklinde oluşturulmuş söveler dışta pahlı üç silme ile süslenmiş, ortadaki silme yüzeyine ise birbirine bağlı üç kollu yarım yıldızlarla bezemeler yapılmıştır (Akın, 2009, s. 71).

Türbe yakın bir zamana kadar oldukça harap bir vaziyette olup özellikle türbenin üstü yıkık ve mezar odası da toprağa gömülü bir vaziyette iken (Şekil 5.274) en son restorasyonu 2009 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılmıştır (Şekil 5.275), (Tokat Valiliği, 2010, s. 67). Yapının restorasyon projesi hazırlanırken yapılan incelemede kemer üzengi seviyesinden aşağısı toprak altında kaldığından ötürü mezar odasına ulaşılamamış, bazı tonoz izlerine rastlanmıştır (Akın, 2009, s. 71).

Şekil 5.272: Erenler Türbesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.273: Erenler Türbesi restorasyondan önceki plan ve kesit çizimi 1/200 ölçek. (Akın, 2009).

Şekil 5.274 : Erenler Türbesi restorasyondan önceki durum, (Akın, 2007).

Şekil 5.275: Erenler Türbesi restorasyondan sonraki durum, (Akın, 2009).

Şekil 5.276: Erenler Türbesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.277: Erenler Türbesi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Defterde 1945 senesine ait yapının güneybatı cephesini gösteren fotoğrafta (Şekil 5.271) yapının özellikle güney cephesinin toprağa gömülü olduğu görülmektedir. Ayrıca yapının tuğla örülü kubbesinin özellikle kubbe kasmağında bir harabiyet söz konusudur. Günümüzde ise (Şekil 5.275 ve Şekil 5.276) yapı tamamen yenilenmiştir. Zemin seviyesinde olan yapının üstü piramidl bir külahla örtülmüştür. Yapının çevresi de duvarlarla kuşatılmıştır.

Savuran tarafından yapının Ali Saim Ülgen tarafından tespit edildiği belirtildiğinden, Ülgen arşivleri taranmış; fakat bu yapıyla ilgili herhangi bir veriye rastlanılmamıştır.

Asarkaya (Cinlioğlu) "Tokat Mezarlıkları" başlıklı yazısında Erenler Mezarlığı ve burada bulunan bu türbe yapısından bahsetmiştir. İfadeleri şöyledir (Asarkaya, 1938, s. 2):

"Hacı Hızır Bey Kızı Keçi Hatun 810 Recep". Bu mezar bir türbe içindedir. Burada adı geçen hızır beyin dokuz taşlarda bulunan hızır beyle alakası olmasa gerek...aralarında yüz sene kadar fark vardır."

8. Tokat Nureddin Bin Sentimur Türbesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Nureddin Bin Sentimur Türbesi:

Nureddin Bin Sentimur Türbesi Tokat Pazarcık Mahallesi'nde yer almakta olup, Hicri 713 [1314] tarihinde yapılmıştır. Mimarı ve banisi belli olmayan yapı 1935 yılında tamir ettirilmiştir. Yapının tanınmış adının Demir Lengin Oğlu olduğunu belirten Karagülle sadece türbe biriminden oluşan bu yapının Maarif'e ait olduğunu ifade etmiştir. Türbeye ait 3 ayrı kitabe Karagülle tarafından yazılarak deftere eklenmiştir. Bunlar (Şekil 5.278 ve Şekil 5.281, Şekil 5.279, Şekil 5.280 ve Şekil 5.282) :

¹⁴ Kitabenin Tercümesi Şöyledir: "Her nefis ölümü tadacaktır.(Enbiya Suresi, ayet 35)." Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.35.

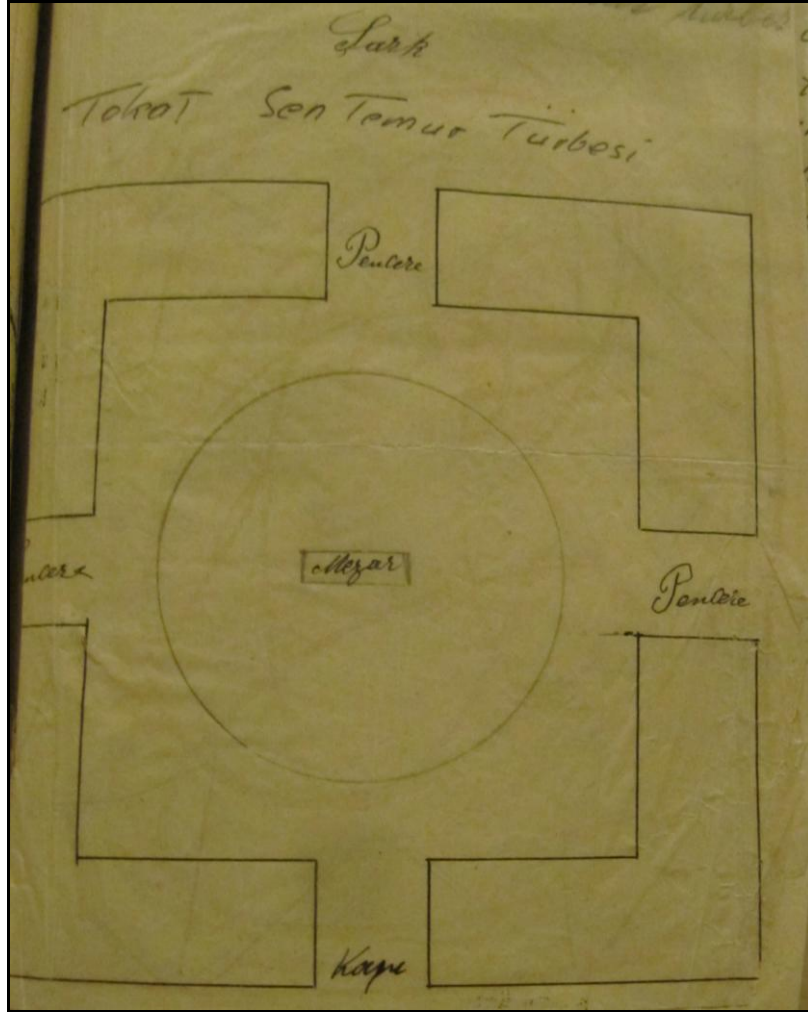
¹⁵ Kitabenin Tercümesi Şöyledir: "Bu türbe 713 yılı Zilkade ayı ortalarında (Mart 1314) vefat eden merhum Emir Nureddin bin Sentimur (Allah rahmet etsin) 'a aittir." Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.35.

¹⁶ Kitabenin Tercümesi Şöyledir: "Bu türbe 713 yılı Zilkade ayı ortalarında (Mart 1314) vefat eden merhum Emir Nureddin bin Sentimur (Allah rahmet etsin) 'a aittir." Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.35.

Türbenin içerisinde sanduka olmadığını ifade eden Karagülle, yatmakta olan kişi için *Moğolların Ricalindendir* ibaresini kullanmıştır. Daha önce de bahsini yaptığı gibi halk arasında Demir Lengın Oğlu olarak bilinen yapının tahribatı için bakımsızlıktan, ilgisizlikten dolayı göçmenlerin yapıda zaman geçirmelerinden dolayı kubbesinin harap bir hale geldiğini vurgulamıştır. 1935 yılında yapının geçirdiği onarım için notlarında şunu ifade etmiştir:

“1935 yılında hususi muhasebe bütçesindeki tahsisatla vilayet tarafından tamir ettirilmiştir.”

Mimarisi hakkında; yapının alt tarafının moloz ve kesme taşlardan yapıldığını, kubbesinin ise tuğlalardan inşa edildiğini, kubbe formunun ise dairevi yıldız şeklinde inşa edildiğini ifade etmiştir. Yapının plan çizimini yapan Karagülle, metnini tamamlamıştır.

Şekil 5.283: Nureddin Bin Sentimur Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek.
(Karagülle, 1931-1955)

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Nureddin Bin Sentimur Türbesi:

Savuran, Karagülle'nin yapı için verdiği adres bilgisine ek olarak türbenin Namık Kemal Okulu karşısında yer aldığı bilgisini eklemiş, yapının Zilkade ayı Şubat-Mart aylarında yapıldığını belirtmiştir.

Karagülle'nin yapının diğer adının Demir Lengi Oğlu olarak belirttiği hususa ek olarak bu söylemin halk inanışından geldiğine, ve aslında bu kişinin kesinlikle Moğol'lu bir devlet adamı olduğunu ifade etmiştir.

Savuran, kemerde yer alan kitabe için Firdevsi'nin dört satırlık tercümesini deftere eklemiştir. Bu hususla ilgili şu ifadeleri metne taşımıştır:

“Türbe cephesinde mahkuk 4 satırlık kitabenin tercümesi orta okul Türkçe öğretmeni (938) Safyettin Tunay tarafından yapılmıştır. Mumaileyh Sen temur türbesi mezar kitabesi demiştir. Bu A.Gabriel'in Anadolu'da Türk Abideleri adlı eserde zikredilen türbenin şark penceresinde küçük kemer üzerine mahkuk Firdevsi'nin 4 satırı olsa gerektir.”

... Tanrı'ya tapmayı sen iş edin.

Düşüncü bu günlerin boşuna geçmesin.

Tanrı'dan korku duy da incitme hiç kimseyi.

Doğruların yoludur gidecek senin için.

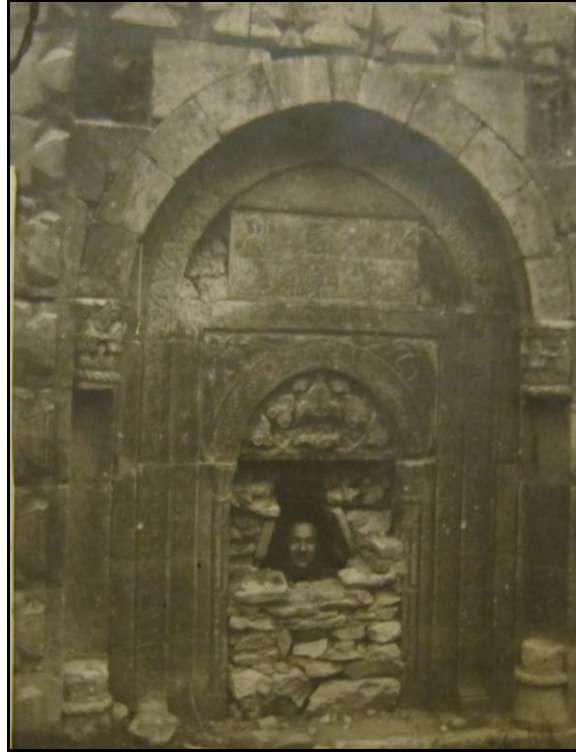
Yapının tahribatı hakkında ise; 1935 yılında tamir sonrasında yapıda bir hasarın olmadığını belirterek çok kısa bir açıklamada bulunan Savuran, türbenin mimarisi hakkında; yapının her bir kenarının 3.50 metre olduğunu, küp şeklinde kesme taştan inşa edildiğini, çatının tamamıyla tuğla malzemedен yapıldığını ve 8'li bir kasnak üzerine 8 köşeli bir yıldız formu oluşturduğunu, asıl yoğun tezyinatın olduğu kısmın yapının doğu cephesinde olduğunu, aynı cephede büyük kemerin dayandığı sütunların başlarının olmadığını, ve yukarda da bahsi geçen ve tercümesi eklenen penceredeki küçük kemerin üzerindeki kitabenin varlığını dile getirmiştir. Mimari özelliklerine değindikten sonra Savuran 1953 yılında aktardığı notta:

“Pencere kapaklarının halk tarafından tahrip edilmektedir. Kuvvetli takviye gerekmektedir.”

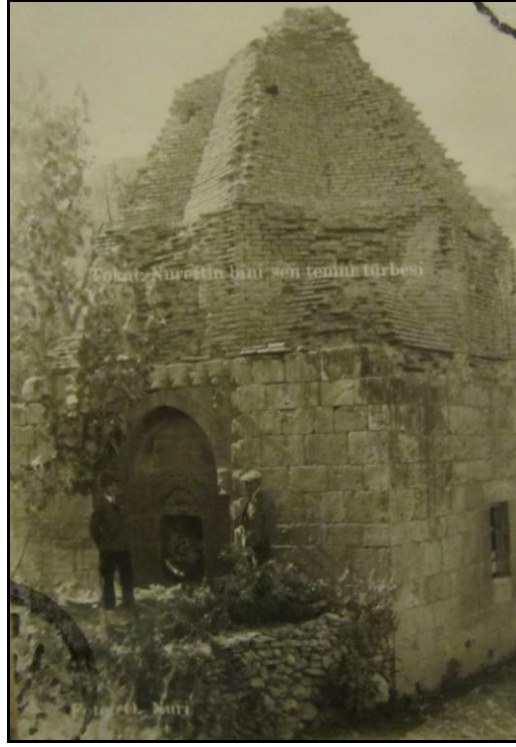

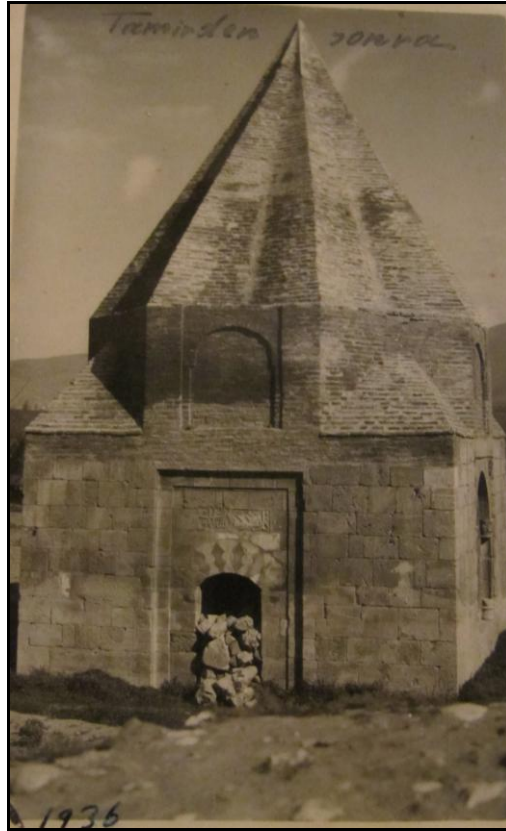
Şekil 5.284: Nureddin Bin Sentimur Türbesi 1935, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.285: Nureddin Bin Sentimur Türbesi 1935, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.286: Nureddin Bin Sentimur Türbesi tamirden evvel 1930.
(Foto Yıldız, Osman Nuri), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.287: Nureddin Bin Sentimur Türbesi tamirden sonra 1936.
(Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Nureddin Bin Sentimur Türbesi:

Tokat Gazi Osman Paşa Bulvarı üzerinde bulunan (Şekil 5.288), halk arasındaki yaygın kullanımıyla "Sivri Tekke" olarak da bilinen yapı kareye yakın plan şemasına sahiptir (Şekil 5.289). Bugün yol seviyesinden aşağıda kalmış olan türbenin etrafı açıktır (Akın, 2009, s. 73).

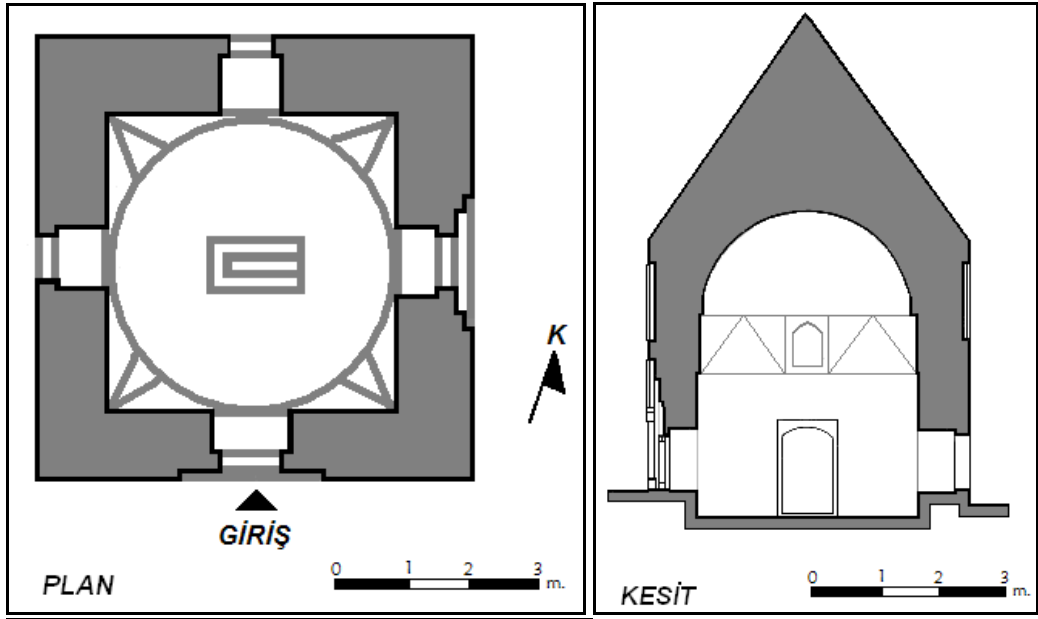
Yola bakan doğu cephesinin ortasında bulunan ve dekoratif açıdan oldukça zengin detaylara sahip olan pencere yapının adeta taç kapısı gibidir ve bu cepheyi de mimari açıdan zenginleştirmiştir (Şekil 5.292). Bezemeleriyle oldukça dikkat çekici olan bu pencere, dışta yarım altıgen yıldızların oluşturduğu bir bordürle üç yönden çevrelenmiş, ve çevrelenen bu yüzeye de iç içe geçmiş üç kemer motifi eklenmiştir (Şekil 5.290). Yine bu cephede yer alan dekoratif başlıklı sütunceler üzerine oturan basık sivri kemer ise cephedeki hareketliliği arttıran önemli bir detaydır (Seçgin, 1993, s. 69). İki renkli geçme taşlardan yapılmış basık kemerli kapının kemer aynasına yerleştirilen ikinci kemerdeki iki satırlık inşa kitabesi halen özgünlüğünü muhafaza etmektedir. Yine bu pencerenin içten zincirek bir bordürle bezeli lento taşı üzerindeki kemer yüzeyinde de Firdevsi'nin dört satırlık mesnevisi Farsça olarak mevcuttur (Tokat Valiliği, 2010, s. 88).

Batı ve kuzey cephelerde yer alan dikdörtgen formlu pencerelerin sövelerindeki palmet motifleri de yapının bezeme programına zenginlik katan elemanlardır (Şekil 5.291). Özellikle batı yönündeki pencerelerin sövelerinde palmet motifleriyle süslü başlıkları olan sütuncelerin kullanıldığı ve bu sütuncelerin de basık sivri boşaltma kemerleriyle birbirlerine bağlandıkları görülmektedir (Gündoğdu vd., 2006, s.81).

Beden duvarlarında düzgün kesme taş kullanımı, üst örtüde ise tamamen tuğla kullanımı dikkat çekmektedir. Yapının üst örtüsü dıştan yıldız kesitli külah formunda olup sekizgen bir geçiş şeklinde yükselmektedir. İç mekanda kubbe geçişi ise Türk üçgenleriyle sağlanmış, bu uygulamanın dışarı yansımaları ise iki yöne uzanan üçgen piramitler olarak kendini göstermiştir (Seçgin, 1993, s. 69).

Şekil 5.288: Nureddin Bin Sentimur Türbesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.289: Nureddin Bin Sentimur Türbesi plan ve kesit çizimi 1/200 ölçek. (Akın, 2009).

Şekil 5.290: Nureddin Bin Sentimur Türbesi penceresi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.291: Nureddin Bin Sentimur Türbesi kuzeybatı cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.292: Nureddin Bin Sentimur Türbesi kuzeydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Defterde yapının 1935 senesine ait ve bezemeli penceresini gösterdiği fotoğraflarda gösterdiği fotoğraflarda (Şekil 5.284 ve Şekil 5.285), pencere açıklığının moloz taş örülerek kapatıldığı, fakat bir yırtıkla boşluk yapıldığı görülmektedir. Ayrıca pencerenin yer aldığı bu cephenin bir kısmının toprağa gömülü olduğu anlaşılmaktadır. Pencere özgünlüğünü korumuştur. Günümüzde ise (Şekil 5.290) yapının toprağa gömülü olan bu kısmı ortaya çıkarılmıştır. Pencere özgünlüğünü günümüze kadar muhafaza etmiştir. Pencere boşluğu demir parmaklıklara sahip ahşap çerçeveli cam ile kapatılmıştır.

Defterde yapının 1930 senesine ait fotoğrafta (Şekil 5.286) yapının harap vaziyeti görülmektedir. Tuğladan örülü kubbesinde hasar olduğu, ve yapının en bezemeli elemanının yer aldığı kuzey cephesinin bir kısmının da zemin seviyesinin altında kaldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde ise (Şekil 5.291) yapı onarılmış, toprak seviyesinin üstüne çıkarılmış, etrafı temizlenmiştir. Kubbesi de yıldız kesitli kkonik külâh şeklinde tuğla malzemeden yeniden inşa edilmiştir.

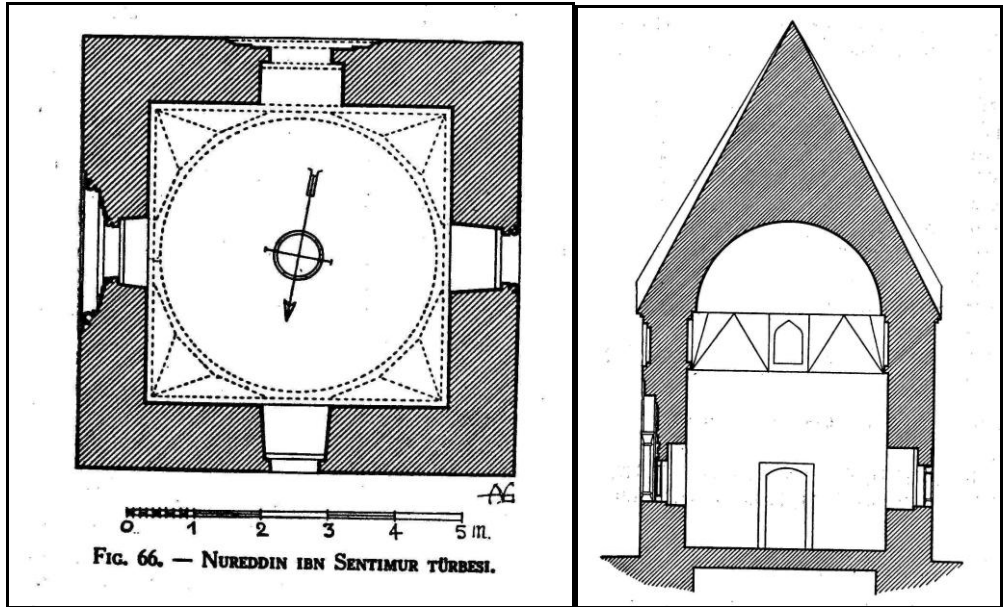
Defterde 1936 senesine ait ve yapının portalini gösteren fotoğrafta (Şekil 5.287), yapının onarımdan geçtiği ve kubbesinin de yenilendiği görülmektedir. Portalin özgünlüğünü koruduğu yapının portal açıklığı da koruma amaçlı taş ile doldurulmuştur. Günümüzde de (Şekil 5.292) portalin özgünlüğünü muhafaza ettiği görülmektedir. Portal açıklığı ahşap kanatlı bir kapı ile kapatılmıştır.

Gabriel eserinde bu yapıdan bahsetmiş ve yapının plan çizimini yapmıştır (Şekil 5.293). Sade bir şekilde inşa edilmiş olan türbenin Tokat'ın türbe yapıları içinde en anlamlı mimari eserlerinden biri olduğunu belirten Gabriel, yarı yıkık bir vaziyette olan türbenin esas ölçülerinin arazi şartlarından dolayı değişmiş olduğunu belirtmiştir. Yapının şehir ve nehir arasında, Samsun yolunun doğusunda bulunan geniş sebze bahçelerinin birinde bulunduğunu ve 1930 senesinde Tokat'tan son geçişinde, türbenin içinin alet deposu amaçlı çiftçiler tarafından kullanıldığını ifade etmiştir.

Kare plana sahip (Şekil 5.293) olan bu sade yapının salonunun her bir ölçüsünün 3.50 metre olduğunu, mekanın yarım küresel bir kubbe ile örtülü olduğunu, onaltı köşeli kubbe kasnağının üçgenlerin üstüne bindiğini belirtmiştir. Yapının üç pencere

ile aydınlatıldığını, yapıya girişin güney duvarında yer alan kapıdan yapıldığını aktaran Gabriel, o dönemde kapının örüldüğünü ve doğuda yer alan pencerenin kapı görevi üstlendiğini ifade etmiştir. Dış cephesinde uzunlamasına üç pencere ve bir kapı açıklığının yapıldığını, 6.80 metre ölçülerine sahip olan yapının içinde bir mezar bulunduğunu belirtmiştir. Üstte ise tamamen tuğla malzemeden inşa edilmiş, sekizgen kasmağa sahip ve sekiz kollu bir yıldızı andıran piramit şeklinde bir kubbesi olduğunu ifade etmiştir (Gabriel, 1934, s.104).

Yapının bütün dikkat çekici detaylarının penceresinde olduğuna eserinde dikkat çeken Gabriel, gövdeleri yerinden sökülmüş sütuncelerin sadece palmet motifleriyle süslü başlıklarının kaldığını belirtmiştir. Pencere pervazında Firdevsi'nin dört satırlık ayetinin yazdığını, içte birbirinin içine geçmiş üç bordürün oluşturduğu sütuncelerin olduğunu, üst kısımda çok renkli bir kabartmanın yer aldığını, küçük palmet motiflerin ve sapların birbirine geçmesiyle oluşan bu kabartmanın üstüne oyulmuş aynı stilde geniş yaprak motiflerinin olduğunu ifade etmiştir. Yapının kitabesinin de bu kısımda olduğunu belirten Gabriel, iki satırlık inşa kitabesine göre türbenin, Emir Nureddin İbn Sentimur tarafından Zilkade 713 Hicri (Şubat-Mart 1314) senesinde yapıldığı bilgisini son olarak kitabına eklemiştir (Gabriel, 1934, s. 104).

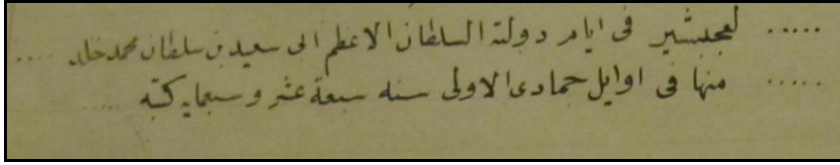
Şekil 5.293: Nureddin Bin Sentimur Türbesi plan ve kesit çizimi 1/200 ölçek. (Gabriel, 1934).

9. Tokat Acepşir Türbesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Acepşir Türbesi:

Tokat İvaz Paşa Mahallesi'nde yer alan Acepşir Türbesi'nin 717 Hicri [1318] tarihinde inşa edildiğini belirten Karagülle, bilinen adıyla Baş Ağrısı Tekkesi olan türbenin yapıldığı tarih, banisi ve mimarı hakkında herhangi bir bilgi aktarmamıştır. Yapının kitabesini Osmanlıca olarak yazmıştır (Şekil 5.294).

Şekil 5.294: Acepşir Türbesi kitabesi¹⁷, (Karagülle, 1931-1955).

Kitabesinin baş tarafları kırılmış olduğundan sahibi ile ilgili kısmın okunamadığını belirten Karagülle, "Acepşir Tekkesi" ve "Baş Ağrısı Tekkesi" de olarak anılan yapıda bulunan kabrin baş tarafından bulunan altına benzeyen tuştan yapılmış bir şamdan bulunmaktadır. Halk inancına göre şamdana geçirilmiş tersine çevrili yazılı bir şeyi başı ağrısı çekenler başlarına koyunca ağrıları geçermiş. Şamdan altının müzeye kaldırıldığını belirten Karagülle, sandukada kitabe olmadığını mevcut kitabenin de türbenin dış kapısında olduğunu belirtmiştir. Yapı İlhanlılar'ın son hükümdarı Ebu Sait zamanında yaptırılmıştır. Bu bilgiler dışında yapının tahribatı ve mimari tarzı hakkında Karagülle, herhangi bir bilgi aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Acepşir Türbesi

Nuri Savuran da bu yapıyla ilgili Karagülle'nin adres bilgisine I.geçit No:3 eklemesi dışında başka bir bilgi vermemiştir.

---

¹⁷ Kitabenin tercümesi şöyledir: "... Acebşir, devletlü büyük Sultan Ebu Sa'id bin Sultan Muhammed ... 717 yılı Cemaziye'l-evvel ayının başlarında (Temmuz 1317)." Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.40.

Günümüzdeki Acepşir Türbesi:

Halk arasında "Baş Ağrısı Tekkesi" olarak da bilinen yapı Acepşir Mahallesi'nde yer almakta olup (Şekil 5.295) dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. "Tokat Kitabeleri" adlı eserde ahşap kapıya sahip olan yapının özgün halinde taştan olduğunu daha sonra ahşaba dönüştürüldüğünden bahsedilmektedir (Mercan ve Ulu, 2003, s. 39).

Yapının duvar iç kenarlarına yerleştirilmiş ahşap direkler kiremit kaplı çatıyı taşımaktadır. Son dönemlerde yapılan restorasyon çalışmaları neticesinde türbenin cephelerindeki özgünlük kaybolmuştur (Aksulu, 1994, s. 232). Yapının kuzey ve güney cepheleri tamamen sağır bi şekilde bırakılarak batı cephesinin ortasında yer alan kapı, ana akstan hafifçe sola kaydırılarak inşa edilmiştir. Mimari açıdan estetik bir değer taşımayan yapının restorasyon çalışmalarından önce oldukça harap bir vaziyette olduğuna dikkat çeken Gündoğdu, o zamanki haliyle moloz taş bir görünüm sergilemekte olduğunu belirtmiştir (Şekil 5.296), (Gündoğdu vd., 2006, s. 88). Restorasyon çalışmaları yakın bir zamanda tamamlanan yapının tüm duvarları sıva ile kaplanmış, alaturka kiremit kaplı çatısı ve ahşap kapısı tamamen yenilenmiştir (Şekil 5.297).

Şekil 5.295: Acepşir Türbesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.296: Acepşir Türbesi batı cephesi, (Gündoğdu vd., 2006).

Şekil 5.297: Acepşir Türbesi batı cephesi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Deftere yapının herhangi bir fotoğrafı ve plan çizimi eklenmemiştir.

Yapının günümüzde tamamen yıkılıp yeniden yapıldığı (Akın, 2009, s. 126) ve özgün halini tamamen yitirdiği anlaşılmaktadır.

10. Tokat Pir Ahmet Bey Türbesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Pir Ahmet Bey Türbesi:

Tokat Meydan Horozoğlu yanında yer alan türbenin yapıldığı tarih olarak içinde bulunan kabirlerdeki kitabelerin tarihini 825-911 Hicri [1422-1505] veren Karagülle, Maarif'in mülkiyetinde olan yapıya Horozoğlu Türbesi de denildiğinden bahsetmiştir. Türbe haricinde yapıda başka bir kitabe olmadığını belirten Karagülle, türbenin içerisinde bir tanesi ağaçtan, diğer onikisi mermerden yapılmış sandukaların olduğunu, sandukaların her yerinde kime ait olduklarıyla Arapça ve Farsça ayet ve beyitlerin yazılı olduğunu ifade etmiştir. Karagülle bu konu ile açıklamalarına şöyle devam eder:

“Bir aileye ait olduğu, fakat hangi aileden olduğu kati kestirilemeyen kabir sahiplerinin isim ve babaların isimleriyle öldükleri tarihler sıra ile aşağıya yazıldı.”

Hondi bula binti Ahmet Çelebi 825

Pir Ahmet Bey bini Memet Bey Çelebi 837

Yusuf bini Memet Bey 838

Fatma binti Ahmet Bey 840

Selçuk paşa binti Memet Bey 846

Memet Bey bini Pir Ahmet Bey 846

Hondi şah binti Ahmet Bey 848

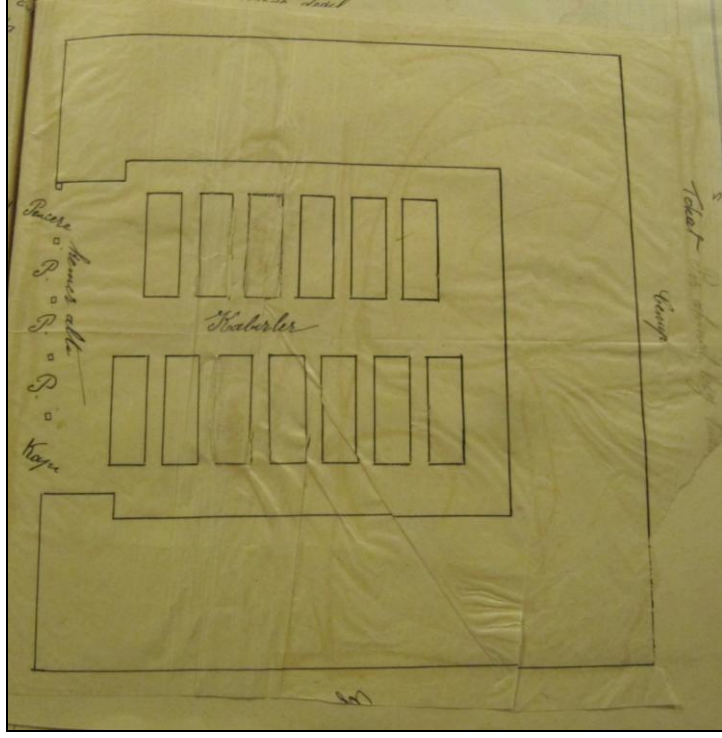
Ali Bey bini Pir Ahmet Bey 851

Selçuk Paşa binti Ahmet Bey 857

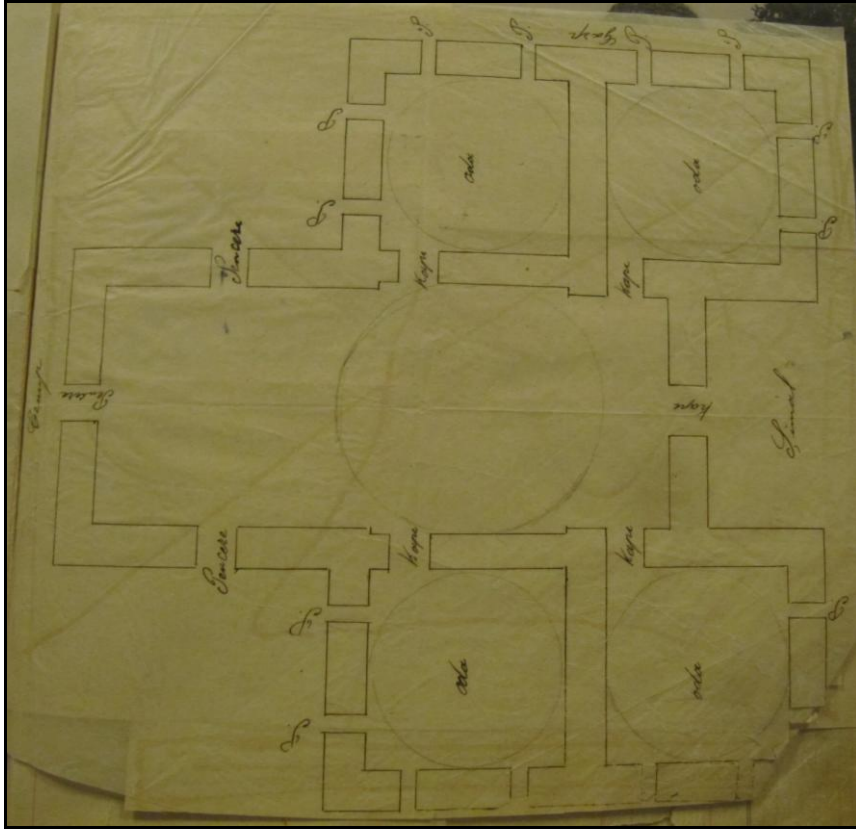
Ali Bey bini Pir Ahmet Bey 911

Biri okunamadı diğeri de ağaç sanduka olduğundan kitabesizdir.

Yapının tahribatından bahsettiği kısımda türbenin harap olmadığını ifade eden Karagülle, türbede yer alan sandukaların da Selçuklu tarzında sanatsal açıdan oldukça zengin olduklarını ifade etmiştir. Karagülle zaviye yapısının (Şekil 5.299) ve türbenin ve içinde kabirler bulunan hücrenin plan çizimlerini yapıp deftere eklemiştir (Şekil 5.298).

Şekil 5.298: Pir Ahmet Bey Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek.
(Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.299: Pir Ahmet Bey Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek.
(Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Pir Ahmet Bey Türbesi

Savuran Meydan Camii yakınında bulunduğunu ifade ettiği türbedeki Pir Ahmet Bey'in kimliği hakkında bazı varsayımları yazıda paylaşmıştır. Ahmet Bey'in Karamanoğlu Ahmet Bey olabileceğini, Ertena emiri Alaattin Bey'in ahfadı yani torunu olabileceği, Çelebi Mehmet'in adamlarından Horozoğlu Ahmet olabileceği varsayımlarını değerlendirmiştir.

Savuran, 10.10.1945'de eklediği notunda Karagülle'nin Maarif'e ait olarak belirttiği yapının Vakıflar'ın mülkiyetinde olduğunu ve tapuca tescil ettirildiği Vakıflar Müdürü'nün 9.10.944 gün ve 16/50/407 sayılı yazısında mevcut olduğu bilgisini aktarmıştır.

Yapının tahribatından bahsedilen kısımda ise depremden dolayı zarara uğrayan yapının türbe kısmının nerdeyse yarısının yıkık bir vaziyette olduğunu, zaviye bölümünün arkasında ciddi boyutlu yıkık olduğunu, duvarlarda çatlaklar, delikler ve yıpranmalar olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kapısının üstünde de çatlaklar olduğunu, onarımının oldukça geciktiği vurgulayan Savuran, mezar taşları müzeye taşınmış olan yapının yarı harap bir halde olduğuna yazısında dikkat çekmiştir.

Şekil 5.300: Pir Ahmet Bey Türbesi Zaviye Kısım güney cephesi 1935.
(Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.301: Pir Ahmet Bey Türbesi *güney cephesi hasarı* 1945.
(Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.302: Pir Ahmet Bey Türbesi'nin *harap vaziyeti* 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Pir Ahmet Bey Türbesi:

Tokat Meydan Mahallesi'nde Hatuniye Camisi'nin güneybatısındaki Horozoğlu İmareti'nin hemen yanında bulunan (Şekil 5.303) ve Horozoğlu Türbesi olarak da bilinen yapı, yakın zamana kadar oldukça harap bir vaziyette özellikle de üst örtüsü ve duvarları yıkık bir vaziyette idi. 2009 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu yapılmıştır (Gündoğdu vd., 2006, s. 82).

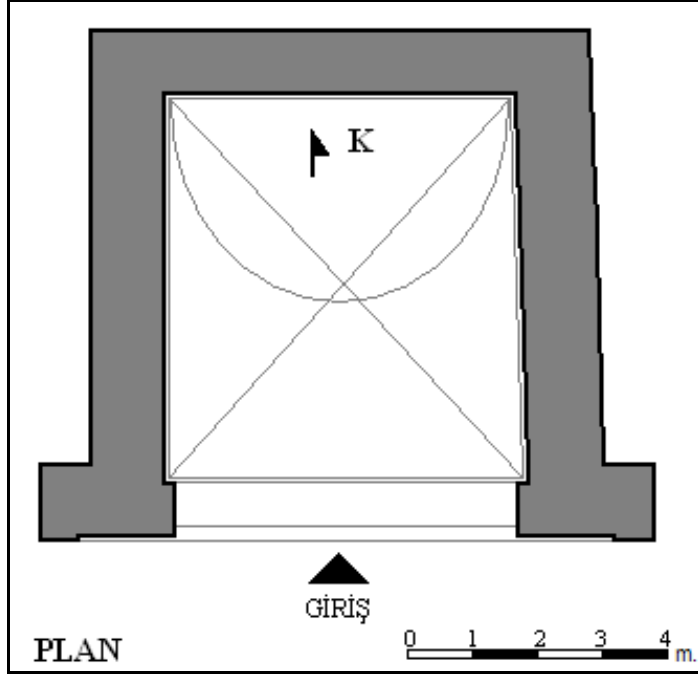
Tokat'ta 1934 senesindeki depremde yapı oldukça zarar görmüş, türbenin içinde yer alan 12 mermer sanduka da muhafaza altına alınmaları amacıyla Tokat Müzesi'ne kaldırılmıştır (Gündoğdu vd., 2006, s. 82). Yapının restorasyonu bittikten sonra 2011 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü, sandukaların türbe yapısı içine yeniden konulması hususunda Tokat Müzesi'ne başvuruda bulunmuş, müze de sandukaların yapıda zarar görmeyeceği kanaatine vararak yeniden türbeye nakledilmesine onay vermiştir (Tokat Valiliği, 2010, s. 92).

Türbe kareye yakın dikdörtgen planlı eyvan tarzında inşa edilen yapının (Şekil 5.304) ana beden duvarları moloz taş ile, eyvan kemerini taşıyan ayaklar muntazam kesme taşlarla örülerek tamamen yenilenmiştir. Günümüzde tonoz örtüsü olan yapı dıştan kiremitle kaplanmıştır Türbede hiçbir süsleme bulunmamaktadır (Tokat Valiliği, 2010, s. 92).

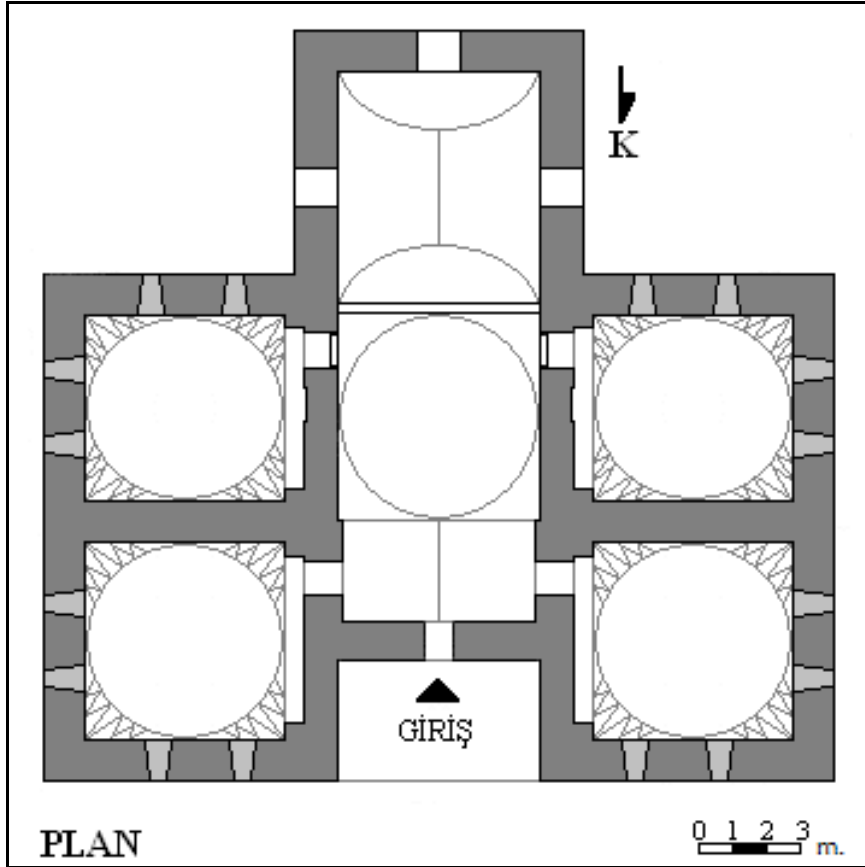

Şekil 5.303: Pir Ahmet Bey Türbesi ve Zaviyesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.304: Pir Ahmet Bey Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.305: Pir Ahmet Bey Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.306: Pir Ahmet Bey Zaviyesi güneydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.307: Pir Ahmet Bey Türbesi güneydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.308: Pir Ahmet Bey Türbesi ve zaviyesi batı cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.309: Pir Ahmet Bey Zaviyesi batı cephesi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Deftere Karagülle tarafından yapılan türbenin plan çizimi ile (Şekil 5.298), şu anki halini gösteren plan çizimine bakıldığında (Şekil 5.304) sadece Karagülle'nin çiziminde yapının ana beden duvarları oldukça kalın bir şekilde çizildiği görülmektedir. Günümüzde bu duvarlar daha incedir. Yine Karagülle tarafından zaviye biriminin de plan çizimi yapılmıştır (Şekil 5.299). Günümüzdeki mevcut plan şemasına da (Şekil 5.305) herhangi bir değişikliğin olmadığı anlaşılmaktadır.

Deftere 1935 senesine ait zaviyenin güney cephesini gösteren fotoğrafta (Şekil 5.300 ve Şekil 5.301), yapının özellikle üst kısımlarının ve kubbesinin harap bir vaziyette olduğu görülmektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.306) ana beden duvarlarında moloz taş, köşelerde düzgün kesme taş kullanılan yapının malzemesinin yenilendiği ve üstünün kurşun ile kaplandığı, büyük kubbeye bir aydınlık feneri yapıldığı anlaşılmaktadır.

Defterde türbe yapısının güneydoğu cephesini gösteren 1945 tarihli fotoğrafta (Şekil 5.302), yapının üst örtüsünün tamamen, eyvan kemerinin ve moloz taş olan ana beden duvarlarının da büyük ölçüde yıkıldığı görülmektedir. Yine bu fotoğrafta türbe iç duvar yüzeylerinin de sıvalı olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde ise yapı (Şekil 5.307), büyük çaplı onarımdan geçmiştir. Kesme taş ayakları olan eyvan kemeri ile üst örtüsünün tamamen yenilendiği görülen yapının üstü de kiremit kaplı bir çatı ile kapatılmıştır.

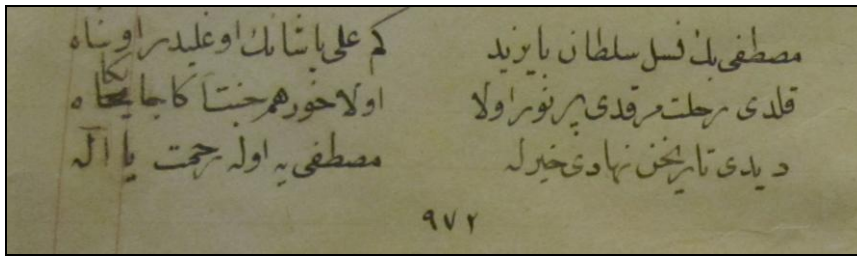
Günümüzde Pir Ahmet Zaviyesi tamamen restore edildikten sonra "Pirhan" ismini almış, ve restaurant-café tarzı bir mekan olarak faaliyete geçmiştir (Şekil 5.308 ve Şekil 5.309).

11. Tokat Ali Paşa Türbesi

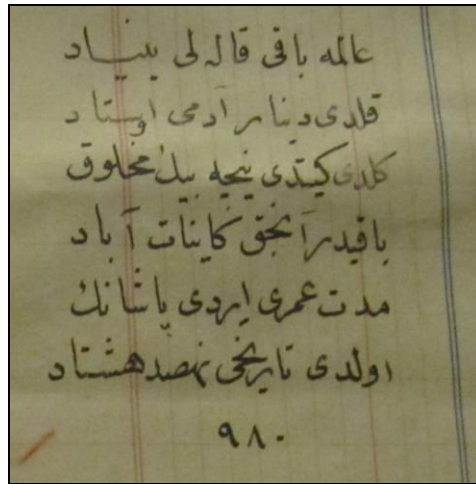
Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Ali Paşa Türbesi:

Tokat Yaş Meydan Mahallesi'nde yer alan Ali Paşa Türbesi Hicri 980 [1572] tarihinde yapılmış olup yapının mimarı ve banisi hakkında hiçbir bilgi belirtmeyen Karagülle, türbenin tamir tarihiyle ilgili de not almamıştır.

Sadece türbe biriminden oluşan yapı, Maarif'e aittir. Türbede bulunan kitabeleri Osmanlıca olarak yazmış, ve kimlere ait olduğunu belirtmiştir. Kitabeler¹⁸ şu şekildedir (Şekil 5.310, Şekil 5.311):

Şekil 5.310: Ali Baba Türbesi Ali Paşa'nın oğlunun kitabesi, (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.311: Ali Baba Türbesi Ali Paşa'nın kitabesi, (Karagülle, 1931-1955).

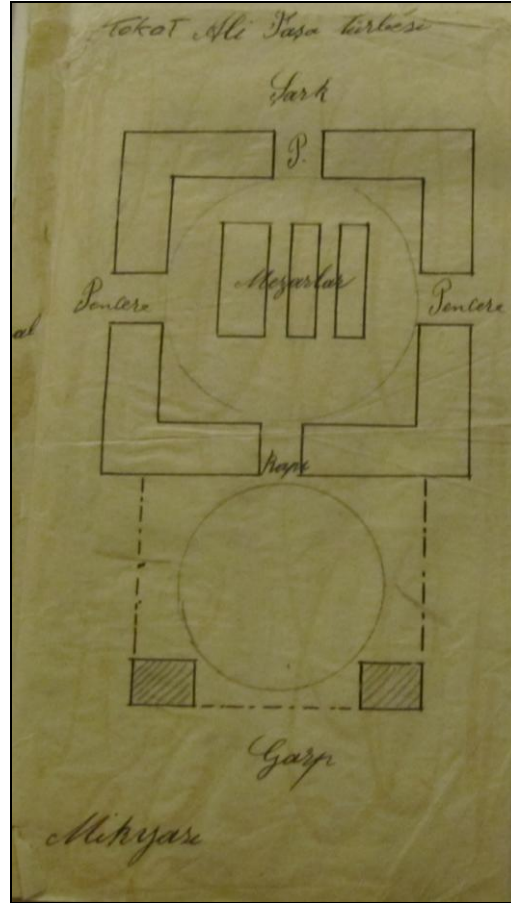
¹⁸ Mezar taşı kitabelerinde yazanların tercümesi şöyledir: “*Áleme bâki kalalı bünyâd, Kıldı dînâr adem-i üstâd, Geldi gıtdi nice bin mahlûk, Bâkidir ancak kâinât âbâd, Müddet-i ömrü irdi pašanın, Oldı târihi “nühsad heştâd” 1572.*” Ali Paşa ve oğluna ait mezar taşlarında yazan kitabelere göre Ali Paşa H.980 (M.1572), oğlu H.972 (M.1565) tarihlerinde vefat etmişlerdir. Kitabeler doğrultusunda türbenin 16.yy'ın üçüncü çeyreğinde inşa ettirildiği tahmin edilmektedir. Gündoğdu, H., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Tokat, 2006, s.89.

Şehzade Bayezid'in kızının oğlu ve Ali Paşa'nın ailesine ait olduğu konusunda rivayetler olan başka bir sandukanın daha varlığından bahseden Karagülle, bu sandukanın kitabesinin olmadığını belirtmiştir.

Ali Paşa hakkındaki bilgilere Ali Paşa Camisi'ni ele aldığı kısımda değindiğini belirten Karagülle, yapının tahribatından bahsettiği bölümde herhangi bir not almamış; türbenin mimari özelliklerini şu cümlelerle aktarmıştır:

“Üzeri kurşunlu bir kubbe üzerine mebni¹⁹dir. Kubbe kiremitten diğer aksamı kesme taştandır. Haricinde bir kubbe üzerine Sivas valisi Aşkar Ali Paşa tarafından bir de kütüphane yaptırılmıştır.”

Besim Karagülle tarafından türbenin plan çizimi yapılmış ve deftere eklenmiştir (Şekil 5.312).

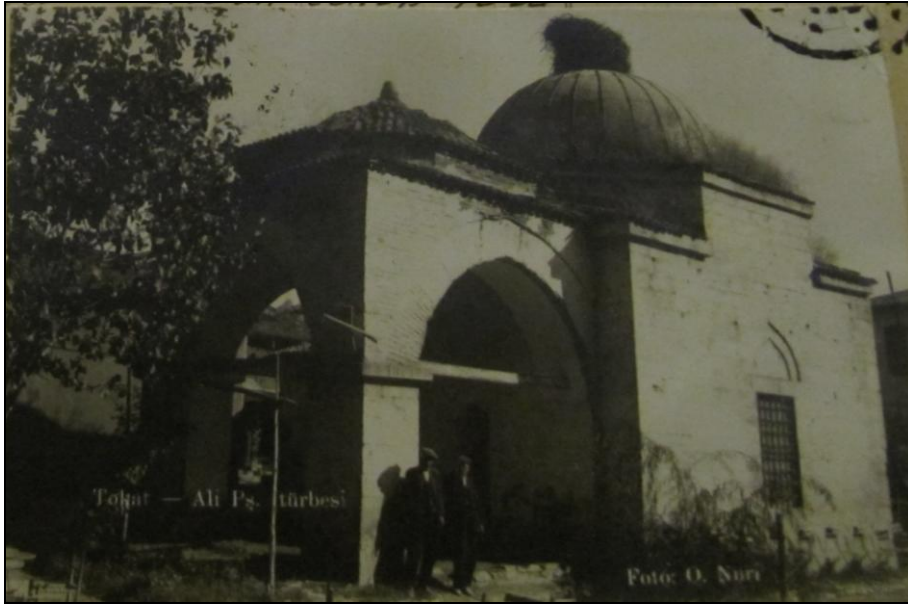
Şekil 5.312: Ali Paşa Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

¹⁹ Mebni: Yapılmış, kurulmuş. URL-2/ <http://www.tdk.gov.tr>.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Ali Paşa Türbesi

Savuran Karagülle'nin notlarına ek olarak, Tokat Ali Paşa Türbesi'nde mezarları bulunan kişilerin Ali Paşa, oğlu Mustafa ve Ali Paşa'nın hanımı olduğunu belirtmiştir.

Yapının tahribatıyla ilgili ise türbenin dışındaki kemerlerde çok çatlak olduğunu ve bu vaziyetine rağmen türbenin iyi durumda olduğunu belirtmiştir. 1956-57 yıllarında türbenin iyi bir şekilde onarıldığını belirterek yazısını sonlandırmıştır.

Şekil 5.313: Ali Paşa Türbesi güney cephesi 1930.
(Osman Nuri, Foto Yıldız), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.314: Ali Paşa Türbesi 1930, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Ali Paşa Türbesi:

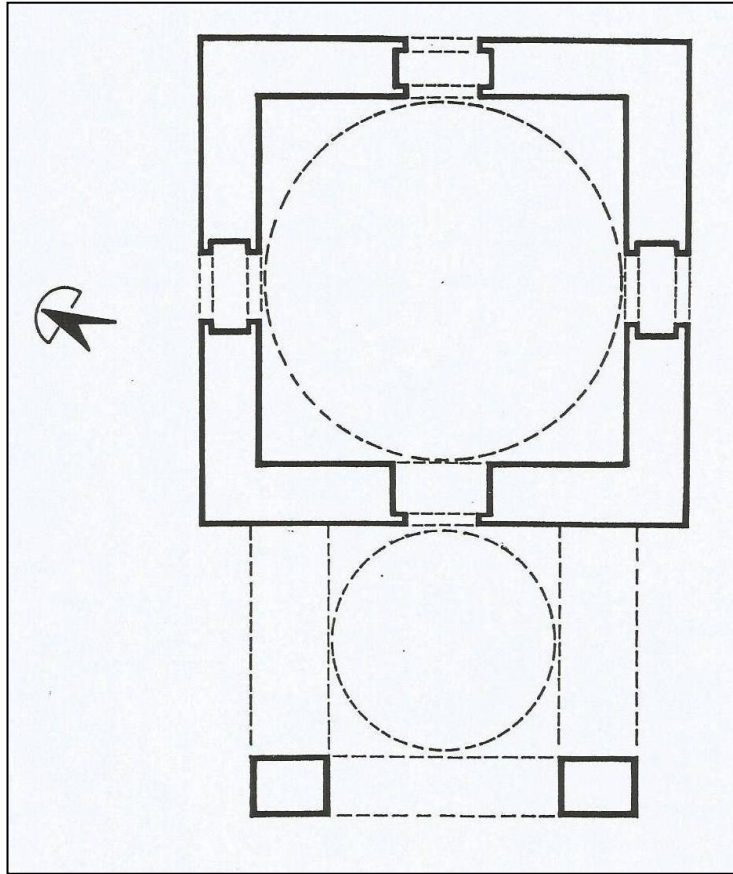
Ali Paşa Külliyesi'nin bir parçası olan ve Ali Paşa Camisi'nin kuzeydoğusunda bulunan (Şekil 5.315) türbe doğu- batı aksında inşa edilmiştir. Batı cephesinde baldaken tarzında bir sundurma yer almaktadır. Açıklıkları sonradan camekanla kapatılmış olan sundurmanın üstü pandantiflerle geçilmiş basık bir kubbe ile örtülüdür (Gündoğdu vd., 2006, s. 88).

Kare plan şemasına sahip olan türbenin (Şekil 5.316) kubbe geçişi ise tromplarla sağlanmış, sekizgen kasnak üzerine oturan kubbenin dışında ise kurşun kullanılmıştır. Türbenin kuzey, güney ve doğu cephelerinde dikdörtgen çerçeveli demir şebekeli birer pencere yerleştirilmiş ve batı cephesindeki açıklıktan türbenin içine geçiş sağlanmıştır (Tokat Valiliği, 2010, s. 37). Zeminden yaklaşık olarak 20 metre yükseltilmiş bir platform üzerinde yer alan üç sanduka Ali Paşa, eşi ve oğluna aittir. Bu taş sandukaların üzerlerinde yer alan oyma tekniği ile işlenmiş karanfil motifleri dikkate değerdir (Gündoğdu vd., 2006, s. 88- 89). Yapıda düzgün kesme taş kullanılmış, giriş sundurmasının sivri kemerleri ise tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiştir (Akın, 2009, s. 89).

Şekil 5.315: Ali Paşa Türbesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.316: Ali Paşa Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Seçgin, 1993).

Şekil 5.317 : Ali Paşa Türbesi güneybatı cephesi, (Bilgen, 2013)

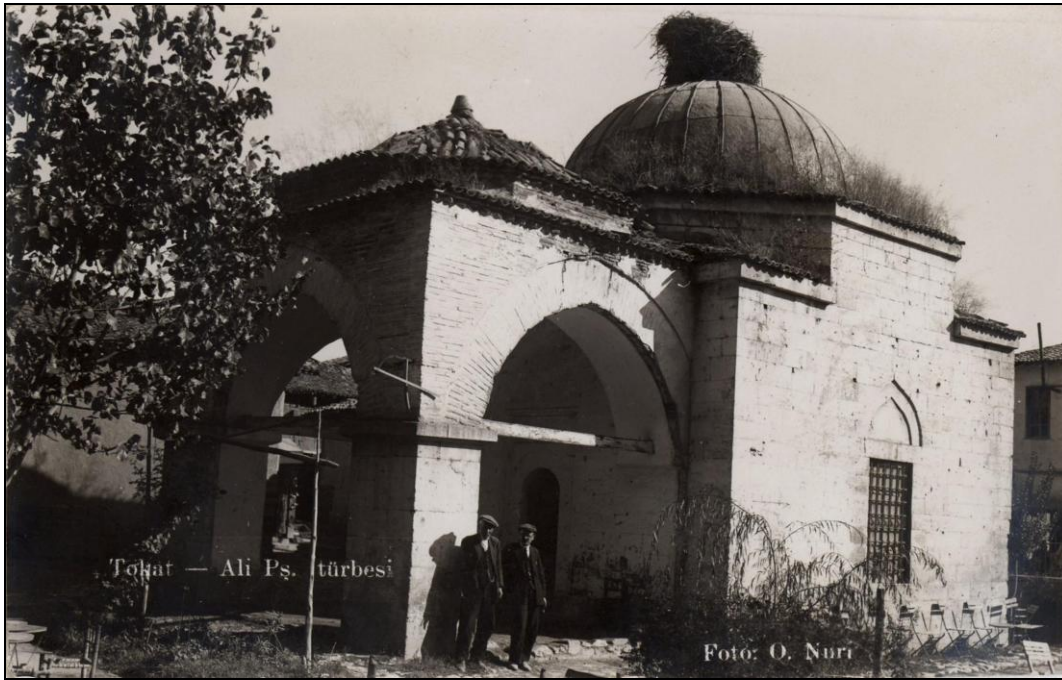
Şekil 5.318 : Ali Paşa Türbesi güney cephesi, (Bilgen, 2013)

Değerlendirme:

Hem defterde Karagülle tarafından çizilmiş plan çizimi (Şekil 5.312), hem de yapının mevcut halini gösteren plan çizimi (Şekil 5.316) bakıldığında herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Defterde 1930 senelerine ait, türbenin hem güney hem de batı cephesi görülen fotoğraflarla (Şekil 5.313 ve Şekil 5.314), günümüzdeki duruma (Şekil 5.317 ve Şekil 5.318) bakıldığında yapının özgün halini muhafaza ettiği görülmektedir. Sadece defterde üstü kiremit kaplı olan sundurma kubbesi, günümüzde kurşun ile kaplanmıştır.

Salt'da bulunan Ali Saim Ülgen arşivlerinde türbenin fotoğrafına rastlanılmıştır. Bu fotoğraf (Şekil 5.319) ile defterdeki fotoğraf (Şekil 5.313) aynıdır.

Şekil 5.319 : Ali Paşa Türbesi, (Ali Saim Ülgen Arşivi, SALT)

5.2.4.4 Günümüzde Var Olmayan Türbeler

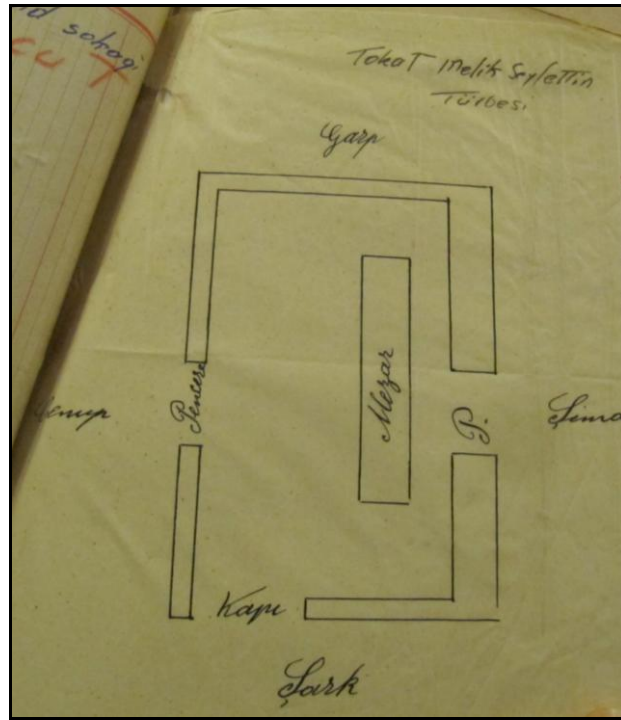
1. Tokat Melik Seyfeddin Türbesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Melik Seyfeddin Türbesi:

Tokat Camii Kebir Mahallesi'nde yer alan Melik Seyfeddin Türbesi'nin yapıldığı tarih, banisi ve mimarı hakkında herhangi bir bilgi aktarmayan Karagülle, türbenin tamirat tarihi ile ilgili de bir not almamıştır. Yapının bilinen adının Seyfeddin Türbesi olduğunu ifade eden Karagülle, türbenin Maarif'e ait olduğunu ifade etmiş, kitabesi olmadığı için deftere ekleyememiştir.

Türbenin 887 Hicri [1483] tarihli vakfiyesinden bahseden Karagülle, vakfiyede "*Sadri kebir sahibul hayrat Hoca Seyfeddin*" yazılı olduğunu ifade ederek Tokat köprüsünü yaptıran Pervane Seyfeddin Hamit'le bu kişinin aynı olma ihtimalini sorgulamıştır. Ama vakfiyede ismi geçen Hoca Seyfeddin ile ilgili tarih ve dini kaynaklarda hiçbir verinin olmadığına dikkat çekmiştir.

Yapının harap olmadığını belirten Karagülle, ahşaptan inşa edilmiş türbenin planını çizmiş ve deftere eklemiştir (Şekil 5.320).

Şekil 5.320: Melik Seyfeddin Türbesi plan çizimi 1/200 ölçek.
(Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Melik Seyfeddin Türbesi

Savuran, Karagülle'nin türbenin adresini verdiği nota 4 Geçit Sokağı bilgisini eklemiş, ve yapının bugün mevcut olmadığı notunu da açıklamalarına geçmeden önce belirtmiştir.

Türbenin Tucuklu²⁰ Nuri Efendi evi içinde yer aldığını belirten, yapının sade ve gözden uzak olduğunu ifade ederek Karagülle'nin vakfiyede ismi geçen kişinin Tokat Hıdırlık Köprüsü'nü yaptıran Pervane Hamit olabileceği iddiasına bunun mümkün olamayacağını, Pervane'nin iki asır önce yaşadığını söyleyerek karşı çıkmıştır.

Türbenin tahribatı ile ilgili Karagülle'nin bahsine istinaden 1944 yılında aldığı notta yapının yok olduğunu, deftere kaydedilme sebebinin ise 887 tarihli vakfiyesinin olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir.

---

²⁰ Tucuk: 1950'li yıllara kadar Tokat Çamlıbel'e bağlı olan bir köy, ismi 1973 yılında Ekinli Köyü olarak değiştirilmiştir. URL-8/ http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekinli,_Ye%C5%9Filyurt.

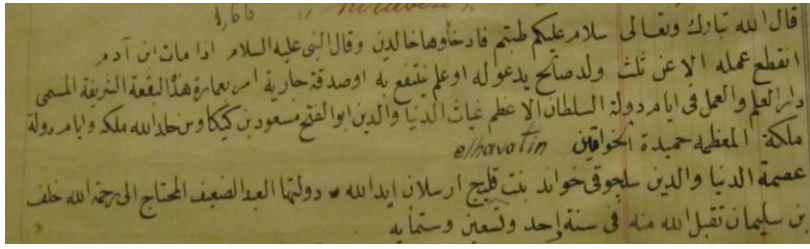

5.2.4.5 Günümüzde Var Olan Tekke ve Zaviyeler

1. Tokat Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi:

Tokat Meydan'da bulunan Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi Hicri 691 [1292] tarihinde yapılmış olup yapının banisi ve tamir tarihi ile ilgili hususlar hakkında Karagülle bilgi vermemiştir. Karagülle, yapının adının aslında Halef Sultan olduğunu bildiği halde, yapının başlığını ve bilinen adını verirken Halep Sultan olarak vermiş, ve bu yanlışlığı yaptığını da *galat* ibaresini kullanarak vurgulamıştır. Maarif'in mülkiyetinde olan yapının kapalı olduğunu belirten Karagülle, zaviyeye ait kitabeleri yazmıştır (Şekil 5.322- Şekil 5.323 ve Şekil 5.324- Şekil 5.325 ve Şekil 5.326) . Kitabeler:

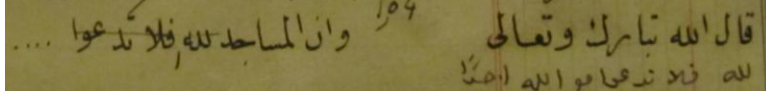

Şekil 5.322: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi kitabesi¹.
(Darül' ilim kapısındaki kitabe).
(Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.323: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi kapı kitabesi.
(Bilgen, 2013).

¹ Kitabenin tercümesi şöyledir: " Allah ü Te'ala şöyle buyurmuştur: "Selam size, hoş gediniz, temelli olarak buraya gelin" (Zümer Suresi, ayet:73). Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'de şöyle diyor: " İnsan öldüğünde üç şey dışında ameli kesilir. Birincisi kendisine dua eden salih bir evlat, ikincisi faydalı ilim, üçüncüsü sadaka-i cariye'dir. Bu Darü'l-ilm ve'l-amel diye adlandırılan şerefli yerin yapımı büyük Sultan Gıyaseddin Ebu'l-feth bin Mesud bin Kyekavus (Allah hükmünü daim kılsın) ve melike-i muazzama hakanların övüğü azametü'd-dünya ve din Kılıç Arslan'ın kızı Selçuklu hanedanı döneminde H.691[1291/92] yılında emredilmiştir. Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf kul Halef bin Süleyman'ın -amelini - Allah kabul etsin. Allah ü Teala şöyle buyurmaktadır: "Mescidler şüphesiz Alla'ındır." (Cin Suresi, ayet 18). Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.24.

Şekil 5.324: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi kitabesi.
Sol taraftaki küçük pencerenin üzerindeki kit..
(Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.325 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi sol pencere üstü kitabesi, (Bilgen, 2013).

Sağ taraftaki pencere üzerinde üzerindeki dört satırlık kitabede Ayetel Kürsi'nin mahkûk olduğunu ifade etmiştir. Bahsettiği kitabe altıdadır:

Şekil 5.326: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi sağ pencere üstü kitabesi, (Bilgen, 2013).

Türbede kitabeleri olmadığı için kime ait olduğu belli olmayan iki kabirin bulunduğunu ifade eden Karagülle, kapıda yer alan kitabenin Selçuklu sultanı I. Mesut zamanında konulduğunu o dönemle ilgili bazı ayrıntılara yazısında değinmiştir. *Selçuki Hamed*'in Sultan Mesut'un amcası 4. Kılıçarslan'ın kızı olduğunu, Halef bini Süleyman'ın Selçuklu Hamed'in adamlarından olduğunu, Hamed tabirinin hükümdar ailelerine ve büyüklerine denildiği gibi,

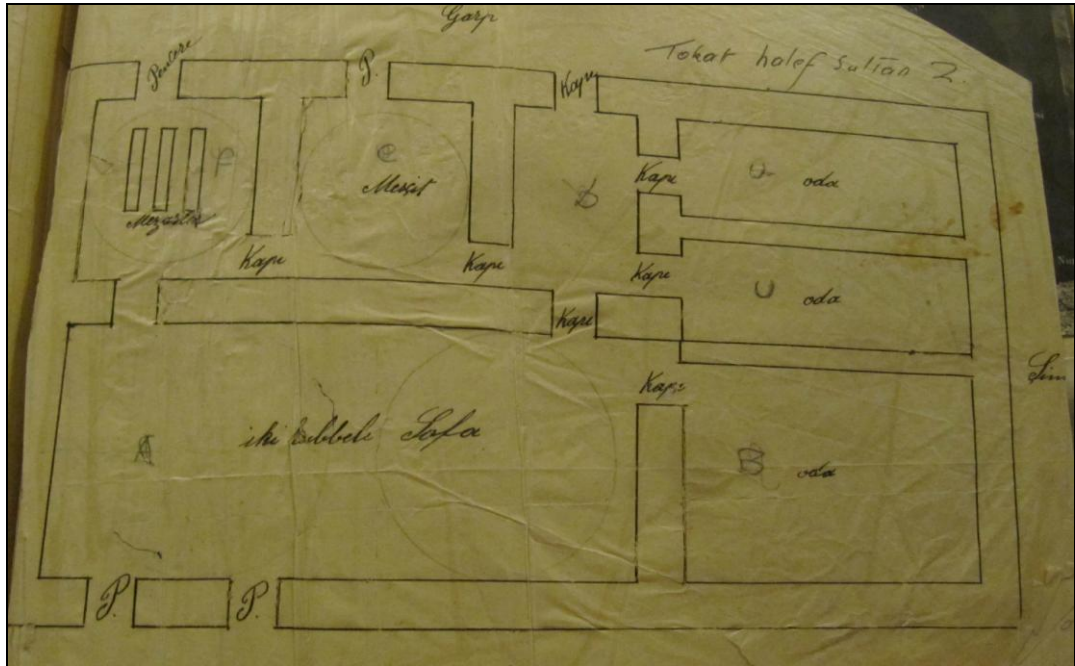

Mısır'da saltanatını sürdüren Türk padişahlarının eşlerine verilen "Melike" ve "Prenses" gibi ünvanlarla eşdeğer olduğunu yazısında belirtmiştir. O dönemde kullanılan ünvanlarla ilgili detay aktarmaya devam eden Karagülle, kadınlara verilen *Hondi* ünvanının Türkçe'de *Kavî ve Salâbetli* anlamlarına gelen koyu kumral erkeklere verilen *Kongar* ile aynı anlamda kullanıldığını, *Kongar*'ın sonradan *Hünkar* ünvanına, *Hondi*'nin de *Hande ünvanına* dönüştüğünün "Amasya Tarihi" adlı eserin içeriğinde yer aldığını belirtmiştir. Karagülle, verdiği bu ayrıntılı bilgilerden sonra yapının tahribatından bahsettiği kısma geçmiştir.

Zaviye yapısının kapısının etrafındaki kırmızı taşların kırıldığını, taşlarda deformasyon olduğunu, ve yapının yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını, kubbelerin yağmur suyundan dolayı zarar gördüğünü, sıvaların döküldüğünü, içerde yer alan bir ocağın yıkıldığını, ve yapının bulunduğu yerde çukur olduğundan dolayı yapıyı sürekli sel bastığını ifade etmiştir. Mimari özelliklerine ise şu ifadelerle değinmiştir:

"Kısmen kesme ve kısmen moloz taşlar ve kubbeler tuğladan. Türbe, mescit ve odalar kâmilten kubbedir."

Karagülle, yapının plan çizimini yaparak yazısını bitirmiştir (Şekil 5.327).

Şekil 5.327: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi:

Savuran Selçuklu döneminden Keykavus'un oğlu II. Mesut zamanında (1283-1298 : 1301-1308) yapıldığını aktardığı bu yapının Öğretmen Okulu'nun doğusundaki bahçenin içinde yer aldığını ifade etmiştir. Maarif'ten sonra Vakıflar'ın mülkiyetine geçen yapının 1944 yılında yapının tahribatı bahsinin geçtiği kısma; Karagülle'nin aktardığı durumun aynı olduğunu, yapının harap bir halde olduğunu, duvarların dökülen sıvalarının yerine çamur ile sıvama yapıldığını, kapı kemerindeki kırmızı taşların çoğunun döküldüğünü ve yapının acilen onarımdan geçmesi gerektiğini ifade etmiştir. 1947 senesinde yaşanan sel felaketinden dolayı zaviye yapısının her yerinde selin kalıntılarının olduğundan ve bundan dolayı yapının çok büyük zarara uğradığından bahseden Savuran, kaderine mahkum edildiğini ifade ettiği yapının kitabelerinin muhafaza altına alınacağını belirtmiştir.

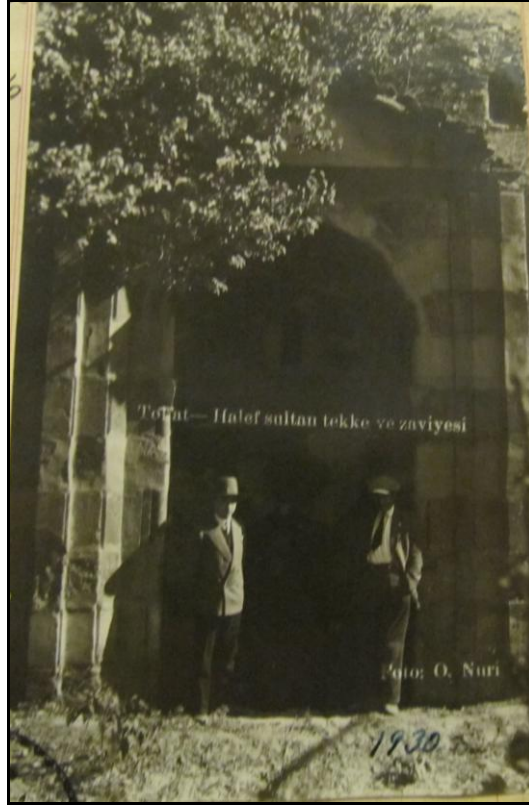
Mimarisi hakkında ise şu ifadeleri aktararak notlarını tamamlamıştır:

“Avludan sandukaların bulunduğu kubbeli iki odaya geçilmektedir. Kubbeli ve tonozlu A kısmını² A.Gabriel içtima mahalli gösteriyor. B,C,Ç odalarını ikamet mahalli kabul ediyor, ve bu türbe, zaviyenin de Darul ilim vel amal adında ilim ve hayır işlerine bakan müessese olarak kurulduğunu ileri sürüyor.”

Şekil 5.328: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi, (Savuran, 1931-1955).

² Karagülle'nin plan çiziminde görülmektedir.

Şekil 5.329: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi 1930.
(Osman Nuri, Foto Yıldız), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.330: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi:

Halk arasında Halef Sultan olarak da bilinen ve Sultan II. Mesut'un amcası IV. Kılıçarslan'ın kızı Hüvend Sultan'ın adamlarından Halef bin Süleyman'a ait olduğu düşünülen yapı (Şekil 5.333), eski Emniyet Müdürlüğü binasının arkasında bulunmaktadır (Şekil 5.331). Önceleri bu yapıda biri büyük, biri küçük iki mezar olduğu düşünülmektedir (Aksulu, 1994, s. 150-151).

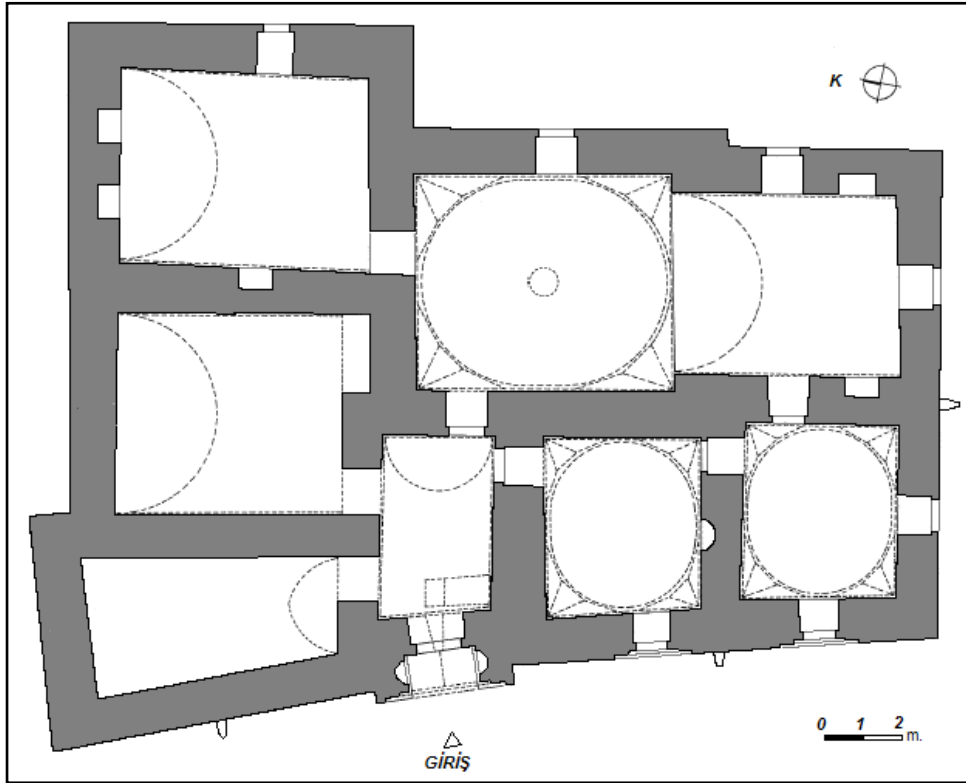
İlim ve hayır işleriyle uğraşan bir kurum olarak faaliyetini sürdürmüş olan yapı Osmanlılar zamanında tekke ve türbe olarak kullanılmıştır. Yavi, önceleri avludan sandukaların yer aldığı iki kubbeli odaya geçilmekte olduğunu ifade etmiştir. Zaviye Tokat'taki Behzat Çayı'na yakın bir yerde bulunmaktadır. 1949'daki büyük sel felaketinde yapı önemli ölçüde zarar görmüş, uzunca bir süre moloz ve toprak altında kalmıştır. Yenileme çalışmalarına kadar kubbesi de oldukça yıkık bir vaziyette bulunan yapının portali sağlam bir vaziyette günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu yapının portalinde kullanılan kırmızı taşlar Gökmedrese'de kullanılan taşlardandır. (Yavi, 1986, s. 46).

Kuzey- güney ekseninde dikdörtgen plan şemasına sahip olan yapı giriş mekanı, birçok birimi olan bir ana mekan ve eyvandan meydana gelmiştir (Şekil 5.332). Yapının batı cephesinin tam ortasında bulunan taç kapıdan (Şekil 5.335) doğu- batı doğrultulu dikdörtgen bir mekana girilmektedir. Bu giriş mekanı ise kuzeyde tonoz örtülü dikdörtgen planlı iki odaya, güneyden ise birbirleriyle bağlantılı olan iki kare planlı birime açılmaktadır. Güneydeki odalardan en başta bulunanın güney duvarında yer alan mihrap nişi, batı duvarında bulunan pencerenin varlığı, ve yapısal özellikleri dikkate alındığından bu mekanın bir mescit olduğu anlaşılmaktadır. Doğu duvardaki pencere eyvan alanını görmektedir. Diğer ikinci oda ise türbe mekanı olup eyvana bakan üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Her iki birim de kubbeyle örtülüdür (Tokat Valiliği, 2010, s. 69). Demir şebekesi sökülmüş olan eyvan penceresi blok lentolu ve söveli, başlık ve sövelerin türbeye bakan köşeleri ise bir kaval silme ile kuşatılmıştır. Güney ve batıda bulunan sağır nişler sonradan yırtılmış ve birer primitif açıklık elde edilmiştir (Akın, 2009, s. 55). Ana mekanın kuzeyinde bulunan dikdörtgen mekan ise tonozla örtülü olup duvarlarında geniş nişler yer almaktadır. Bu tekke ve zaviye yapısının tüm cephelerinin alt kısımlarında dikdörtgen formulu pencereler, üst kısımlarında ise mazgal pencere açıklıkları mevcuttur. Beden duvarları yığma moloz taş tekniği ile inşa edilen yapının kubbe geçişlerinde, kemerlerinde, ve üst örtüsünde tuğla, yapının köşelerinde, pencere söveleri ve taçkapısında kesme taş kullanımı tercih edilmiştir.

Yapı günümüzde "Vakıflar Genel Müdürlüğü Halef Sultan Kültür Merkezi" olarak faaliyet vermektedir.

Şekil 5.331: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.332 : Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.333: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi genel görünüm, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.334: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi batı cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.335: Halif Sultan Tekke ve Zaviyesi portalı, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.336: Halif Sultan Tekke ve Zaviyesi kuzeydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Karagülle'nin plan şeması (Şekil 5.327) ile Akın'ın plan çizimi (Şekil 5.332) dikkate alındığında önemli farklar dikkat çekmektedir. İlk olarak Akın'ın çiziminde Karagülle'nin dikdörtgen plan şemasından farklı olarak açılı ve girintili çıkıntılı bir şema görülmektedir. Batı cephesindeki pencere ve kapı açıklıkları aynı iken, günümüzdeki plan şemasında güney cephede 2 adet, doğu cephede ise 3 adet pencere açıklığı mevcuttur. Ayrıca Karagülle'nin çiziminde duvar nişleri görünmezken, günümüzdeki plan şemasında yapının doğu ve kuzey cephesinde yer alan odaların duvarlarında nişler mevcuttur. Yine defterdeki çizimde görülen Q ve U odaları olarak adlandırılan odaların ölçüleri aynı görünürken son şemada doğu cephesi köşesindeki oda hem açılı hem de yanına bitişik odadan farklı ölçüdedir. Ayrıca Karagülle'ye ait çizimde doğu cephesinde yer alan oda iki kubbeli olarak gösterilmişken günümüzdeki şemada büyük kubbeli kısmın yanındaki kısım tonozlu gösterilmiştir.

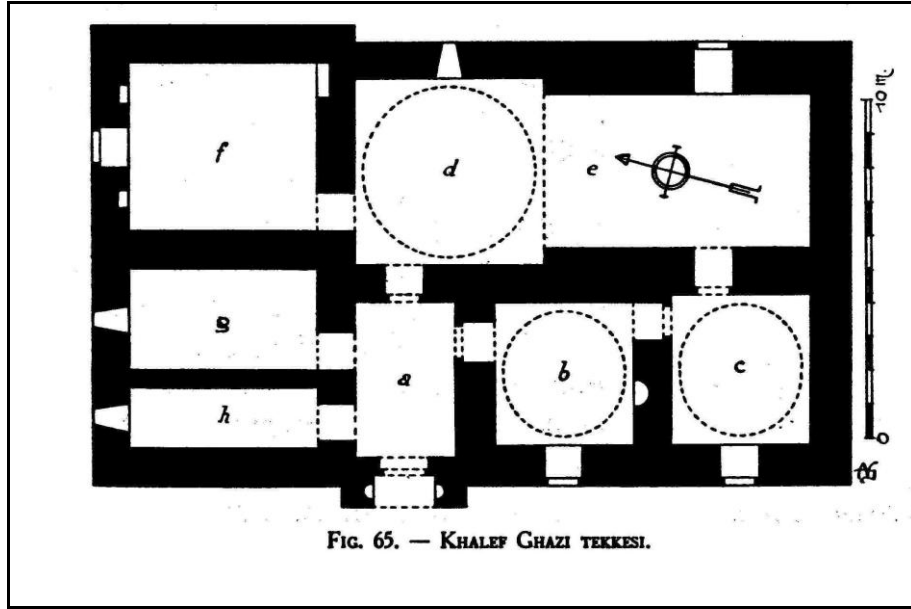
Defterdeki fotoğrafta (Şekil 5.328) görülen kapı kemerinin üstünde üçgen alınlık varken günümüzde yapılan en son restorasyon çalışmalarından sonra günümüzde (Şekil 5.334) görüldüğü üzere bu alınlık kaldırılmıştır. Yapının moloz taş ile inşa edilmiş kubbesi kurşun ile kaplanmış. Ayrıca kubbenin üstüne bir de aydınlatma feneri ilave edilmiştir. Her iki fotoğrafta da görüldüğü gibi yapının köşelerinde, pencere sövelerinde ve taç kapıda kesme taş kullanılmıştır. Yine yapının kapısının sol aksında uzanan yükselti günümüzde yoktur. Kapının sağındaki pencere büyük bir olasılıkla toprak altında kaldığından kısmen görünmektedir. Yapının eski fotoğrafında görüldüğü gibi moloz taş yığma tekniği inşa edilmiş beden duvarları günümüzde de bu şekildedir.

Kapı portalinin defterdeki fotoğrafı ile (Şekil 5.329), günümüzdeki duruma (Şekil 5.335) bakıldığında portalin özgünlüğünü muhafaza ettiği görülmektedir. Portalde yer alan motifler de günümüze kadar ulaşmıştır.

Defterdeki fotoğrafta (Şekil 5.330) çok net anlaşılmasa da, yapının beden duvarları daha alçak görünmektedir. Günümüzde (Şekil 5.336) yapının üst örtüsünde kırma çatı görünürken eski fotoğrafında böyle görünmemektedir. Yine eski fotoğrafında yapıya bitişik gibi görünen alçak duvarlar günümüzde yıkılmıştır. Yapının dış çevresine muhafaza amaçlı moloz taştan duvarlar örülmüştür.

Gabriel eserinde bu yapıya değinmiştir. Yapının onarıldığını ve şu anki mevcut plan şemasının (Şekil 5.337) tutarlı olmadığını belirten Gabriel, ön cephede de tadilatlar neticesinde birçok elemanın yerlerinde oynama olduğunu ifade etmiştir. Özenle inşa edildiğine dikkat çektiği yapının çizdiği plan çiziminde mekanları bazı harflerle tanımlanmıştır. Buna göre; "a" antresinden mezarlıkların olduğu ve üzerleri kubbe ile örtülü "b" ve "c" salonlarına geçiş olduğunu, kubbeli ve beşik tonozlu olan "d" ve "e" salonlarının toplantı amaçlı kullanıldığını, "f", "g" ve "h" salonlarının da din adamlarının lojmanı gibi hizmet verdiğini ifade etmiştir. Kapının üstünde yazan dört satırlık kitabeye göre yapının "Hayırlı İşler ve Bilim Evi" olarak nitelendirildiğini belirten Gabriel, yapının Süleyman oğlu Halef Gazi tarafından Hicri 691 [1291/92] tarihinde, Keykavus'un oğlu II.Mesut'un hükümdarlığı zamanında inşa edildiği son olarak eserine aktarmıştır (Gabriel, 1934, s. 103).

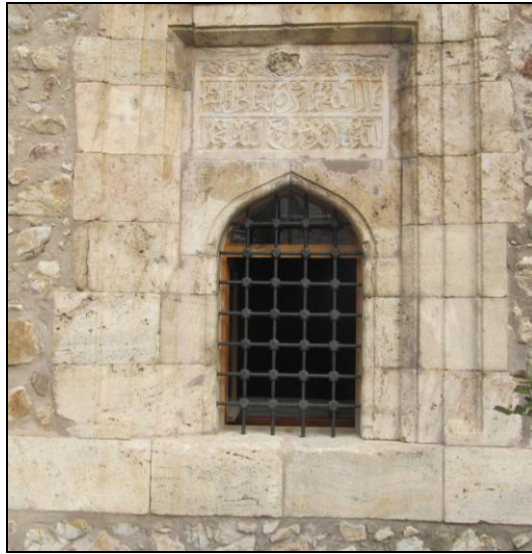

Şekil 5.337: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Gabriel, 1934).

Ali Saim Ülgen arşivinde bu yapının fotoğrafına rastlanılmıştır. Bu fotoğraf zaviyenin taç kapısının sağında yer alan pencereye aittir. Ali Saim Ülgen arşivine ait fotoğrafta (Şekil 5.338) pencere toprak altında kaldığından dolayı bir kısmı görünmemektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.339) böyle bir durum söz konusu değildir. Pencere sövelerinde kesme taş kullanımı her iki fotoğrafta da aynen görülmekte olup, pencere şebekeleri değiştirilmiştir. Kitabe aynı yerinde olup kitabenin üstünde görülen madalyondaki yazı, günümüze kadar gelememiş ve parçalanmıştır. Duvarlardaki moloz taş kullanımı iki fotoğrafta da görülmektedir.

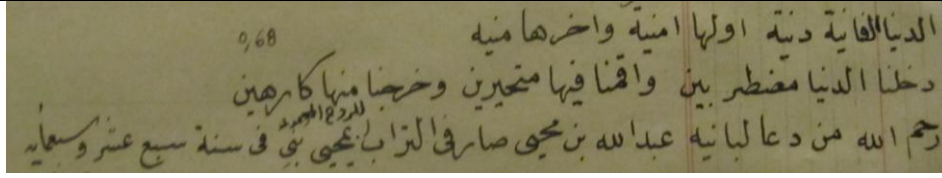

Şekil 5.338: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi taçkapısının sağındaki pencere. (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

Şekil 5.339: Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi taçkapısının sağındaki pencere, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.342: Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi kitabesi.
Türbe üzerindeki kitabe, (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.343: Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi türbe kitabesi, (Bilgen, 2013).

Türbede yer alan beş kabirin kitabelerinin olmadığını ifade eden Karagülle, yapının Ahi Muhyiddin ismiyle de anıldığını, bu şahsın türbede yatmakta olduğunu belirtmiştir.

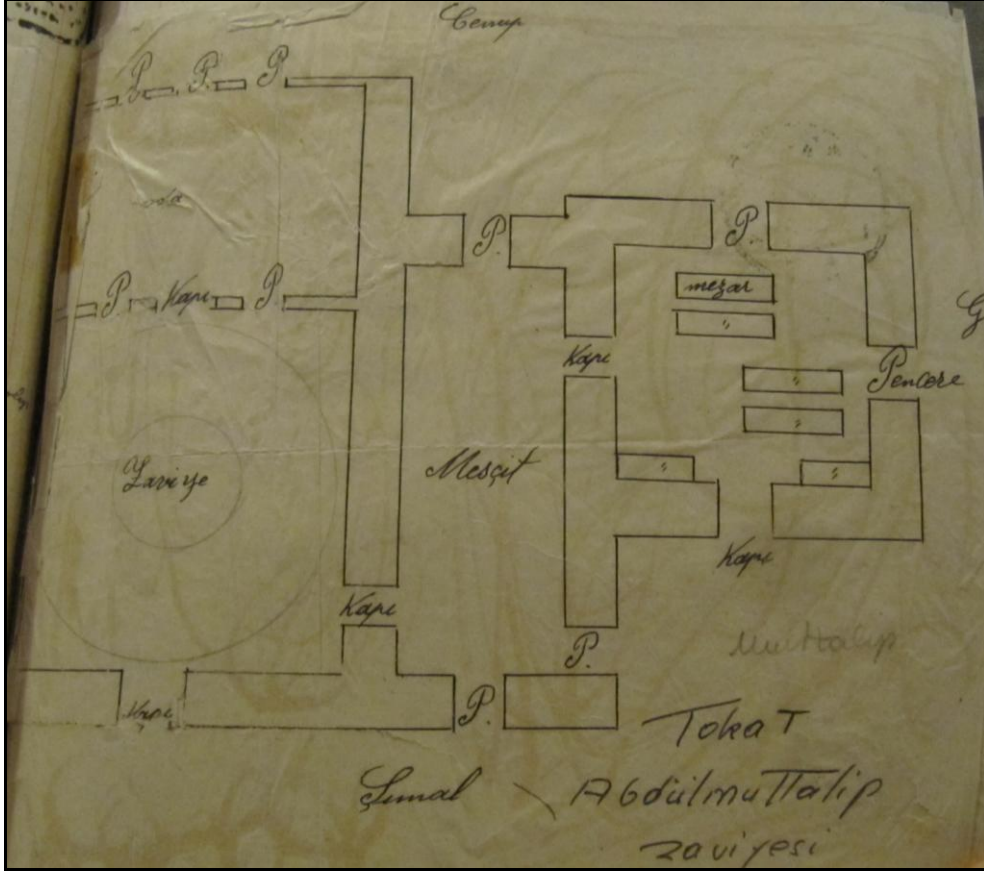
Mermer olan kapısının gayet sade bir üslupla yapıldığını bu kısımda ekleyen Karagülle, zaviye ait olan kitabenin İlhanlılar'ın sok hükümdarı Ebu Sait zamanında 717 Hicri (1318 Miladi) tarihinde yapıya konulduğunu belirtmiş ve kitabelerle ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Şöyle ki:

“Birinci kitabede Ahi Muhyiddin'in berhayat olduğu, ikinci kitabede ise aynı sene içinde vefat ettiği anlaşılıyor.”

Zaviye kısmının Eski Müftü Hacı Osman Efendi tarafından yardım toplanarak yaptırıldığını ve o dönem de Osman Efendi'nin oğlu Hilmi Efendi tarafından kullanılmadığını belirten Karagülle, yapının tahribatını ele aldığı kısma geçiş yapmıştır.

Tahribatı hakkında kısa değerlendirmelerde bulunan Karagülle, yapının mimari özelliklerine değinmiş, ve zaviyenin plan çizimini yaparak yazısını bitirmiştir (Şekil 5.344). Tekke biriminin harap olmadığını, zaviye ve mescit bölümlerinin ise iç ve dış sıvalarının

döküldüğünü aktaran Karagülle, yapıyı ele aldığı ilk kısımda değindiği üzere kapısının mermer ve sade bir üslupla yapıldığına yeniden dikkat çekmiş, türbenin tek kubbesi olduğunu, zaviyesinin ortası açık tek kubbeli bir şekilde inşa edildiğini, yapının ise moloz taş, kesme taş ve tuğlalardan kısmi kullanılmak suretiyle yapıldığını ifade etmiştir.

Şekil 5.344: Abdülmüttalip Tekke ve Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek.
(Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi:

Tokat Soğukpınar Mahallesi yolu üzerinde solda çıkmaz sokakta bulunduğunu adres bilgisine ekleyen Savuran, diğer incelediği birçok yapıya nazaran sadece tahribatından bahsedilen kısma notlarını eklemiştir.

Yapının tahribatından bahsederken aynen Karagülle gibi yapının sıva dökülmelerinin görüldüğünü, mermer kapının taşlarında oynamalar olduğunu ifade etmiştir. 1953 yılında aldığı notta, 1947'de gerçekleşen sel felaketinde birçok yapı gibi bu yapının da zarar gördüğünü, her ne kadar selin izlerini de taşına görünümünde bir değişiklik olmadığını bu kısımda aktarmıştır.

Şekil 5.345: Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi batı cephesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.346 : Abdülmüttalip Tekke ve Zaviyesi.
(Osman Nuri, Foto Yıldız), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.347: Abdülmüttalip Tekke ve Zaviyesi arka cephesi, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi:

Ahi Muhiddin Tekkesi olarak da bilinen yapı Mahmut Paşa Mahallesi I. Çıkmaz'da yer almakta olup (Şekil 5.348) kare plan şemasına sahip bir tekke yapısıdır (Şekil 5.349). Soğukpınar yolu üzerinde bulunan yapı İlhanlılar'ın son hükümdarı Ebu Sait zamanında 1318 yılında yapılmıştır (Yavi, 1986, s. 57). Tahta kapısı ve demir parmaklıklı pencereleri olan yapıda bulunan kabirlerin hiçbirinin kitabesi bulunmamaktadır. Tekke yapısının bitişiğinde zaviye yapısı bulunmaktadır.

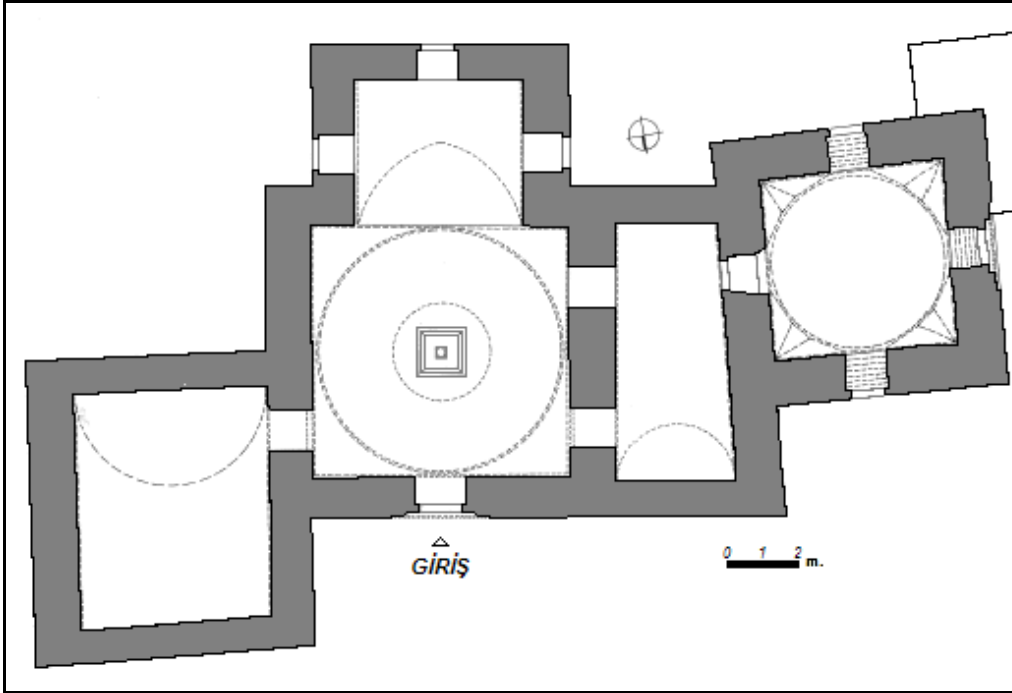
Kısmen moloz taş ve kesme taşlardan inşa edilmiş olan yapının zaviye kısmının kubbesinin üstü açık olup, türbe yapısının mermerden yapılmış sade ve estetik görünümlü kapısının üzerinde iki kitabe yazılıdır. Bu kitabelerdeki İlhanlı yazılarının bilinenden büyük olması yapının sade görünümünü zenginleştiren önemli bir dekoratif ayrıntıdır (Yavi, 1986, s. 57).

Kuzey cephede yer alan kapıyla girilen zaviye merkezde Türk üçgeniyle geçilmiş bir kubbe ile örtülü kare bir mekan ve bu mekana açılan beşik tonozlu bir eyvan ve daha küçük ölçekte inşa edilmiş üzerleri ahşap kirişli tavanla örtülü yan mekanlardan oluşmaktadır. Merkezde bulunan kubbeli mekanın aydınlık feneri bulunmakta ayrıca ortasında da bir havuz yer almaktadır. Beşik tonozlu olan mekanın batı duvarında iki kapı bulunmakta, bunlardan güney köşede yer alandan türbeye geçilmektedir. Güneyde yer alan pencere ise bugün kapatılmış, kuzeydeki pencere ise kapıya dönüştürülmüştür. Beden duvarları moloz taş ile yığma tekniğinde yapılmış olan yapının kubbe, tonoz, kemer ve kubbe geçiş elemanlarında tuğla; pencere ve kapı sövelerinde ise kesme taş kullanımı dikkat çekmektedir. Yapıda mevcut kalemşi ve çini süsleme günümüze kadar ulaşmıştır. Kalemşi süslemeler bitkisel bezemelerden oluşup eyvanda, firuze ve patlıcan moru renklerle oluşturulmuş geometrik süslemeler ise merkezi mekanın geçiş elemanı olan Türk üçgenlerinin yüzeyinde bulunan sağır nişlerde bulunmaktadır (Tokat Valiliği, 2010, s. 30).

Şekil 5.348: Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.349: Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.350: Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi batı cephesi, (İsaktaş, 2010).

Şekil 5.351: Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi portali, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Karagülle'nin plan çizimi (Şekil 5.344) ile Akın'ın yapının şu anki durumuna ait plan çizimi (Şekil 5.349) arasında büyük farklar bulunmaktadır. İlk çizimde şemada girişin yan tarafındaki mekan görünmezken, günümüzde bu hücrenin varlığı dikkat çekmektedir. Karagülle'nin çizimindeki şemada yapı dik açılı mekanlardan oluşurken, günümüzdeki çizimde şemada tekke yapısı, mescit yapısı açılı bir şekilde şemada görülmektedir. Ayrıca ilk çizimde zaviye yapısının bitişiğinde yer alan mekan zaviye yapısının aksı doğrultusunda uzanırken ve güney cephesinde üç pencere açıklığı mevcutken, günümüzdeki plan şemasında bu alan zaviye kısmından daha içerde yer almakta ve üç ayrı cephesinde pencere açıklığı bulunmaktadır. Ayrıca Karagülle'nin çiziminde mescit yapısında iki pencere açıklığı varken günümüzde bu açıklıklar yoktur.

Defterde 1945 senesine ait ve yapının batı cephesinin görüldüğü fotoğrafta (Şekil 5.345) pencereye nerdeyse bitişik bir konumda ev bulunurken, günümüzde (Şekil 5.350) bu ev mevcut değildir. Yapının eski fotoğrafında yapı bir sokakta yer alırken günümüzde yapının etrafını çevresi duvarlarla örülü geniş bir bahçe alanı kuşatmaktadır. Yapının moloz taş yığma tekniği ile inşa edilmiş duvarları, pencere ve kapı sövelerinde, tekke yapısı duvarlarındaki kesme taş kullanımı günümüzdeki fotoğrafta da bu şekildedir. Tekke yapısının arkasındaki mescit yapısında görünen pencere açıklığı günümüzde giriş açıklığına dönüştürülmüş, ve önüne beş basamaklı merdiven yerleştirilmiştir.

Yapının defterdeki fotoğrafında görülen (Şekil 5.346) ahşap kapısı günümüzde (Şekil 5.351) görüldüğü üzere değiştirilmiş, ve kapının zarar gören ve kopan bazı parçaları tamir edilmiştir. Kitabe her iki fotoğrafta da özgündür. Kapının hemen üstünde dikkat çeken pencere açıklığı şeklinde olan kısım günümüzde mevcut değildir. Eski fotoğrafta kapının solunda yer alan ahşap sundurmalı çatı örtüsü günümüzde kapatılmıştır. Yapının bu cephesindeki moloz taş kullanımı şu anda da görülmektedir.

3. Tokat İğneci Baba Tekkesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla İğneci Baba Tekkesi:

Besim Karagülle, bu tekkeyle ilgili hiçbir not almamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle İğneci Baba Tekkesi:

Tokat Mehmet Paşa Mahallesi Kaya Camisi yanında bulunan ve İğneci Baba Tekkesi olarak bilinen yapının kitabesinin mevcut olmadığını ifade eden Savuran, halk arasında bu yapının Has Ömer Devletli olarak da bilindiğini ifade etmiştir. Savuran, 1953 yılının Mayıs ayında aldığı notunda ise yapıdan geriye sadece üç kemer kalıntısının (Şekil 5.353) ve harap bir halde bulunan tonozlu bir bölümünün (Şekil 5.354) kaldığını belirtmiştir.

Şekil 5.352: İğneci Baba Tekkesi, *Medhal*⁴, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.353: İğneci Baba Tekkesi, *Kemerler*, (Savuran, 1931-1955).

⁴ Medhal: Bir yapının giriş yeri, giriş, antre. URL-2/ <http://www.tdk.gov.tr/>.

Şekil 5.354: İğneci Baba Tekkesi, *Cenup Tonozu*, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.355: İğneci Baba Tekkesi, *İğneci baba sandukası*, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki İğneci Baba Tekkesi:

Yapı günümüzde en son yapılan envanter çalışmasında yer almamasına karşın mevcut durumdadır. Mehmet Paşa Mahallesi Kaya Camisi yanında bulunan (Şekil 5.356) yapıya caminin bitişiğinde bulunan bir konut yapısının içerisinden geçerek ulaşılmaktadır. Yapı, geniş bir bahçe içerisindedir. Etrafı birçok konutla kuşatılmış olan yapı günümüzde oldukça bir harap bir halde olup, kemer ve tonoz kalıntıları halen görülmektedir. Yapının moloz taş ile inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 5.356: İğneci Baba Tekkesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Yapıyla ilgili verilere Işık Aksulu'nun tez çalışmasında ulaşılmıştır. Aksulu, mahalleli tarafından tekke ve medrese olarak tanınan yapının 13.yy sonunda inşa edilmiş olabileceğini belirtmiştir. 1991 senesinde yaptığı incelemelerde yapının İğneci Sokak'ta evlerin arasına sıkışık bir vaziyette bulunduğu dikkat çekmiş ve üst örtüsünün tamamen yok olduğunu ifade etmiştir (Aksulu, 1994, s. 173).

Yapı kalıntılarının bir bölümünün üstüne inşa edilen konutun bahçesi durumunda olan tekkenin plan şeması ile ilgili ise; eyvanın karşısında bulunan bugünkü bahçe girişinde anlamsız bir açıklıktan yapıya geçilmekte olduğunu, avlunun revaklı olduğunu bunun da sağ kısımda yer alan üç sütun ve solda bir sütun kaidesinden anlaşıldığını belirtmiştir (Aksulu, 1994, s. 174- 175). Yapının bugüne kadar kalan kısımlarının ise, girişe göre sağ kanat olarak tanımladığı alan ve eyvan olduğunu belirtmiştir. Beşik tonozlu bölümlerin doğrudan revaklı kısma açıldığını ifade eden Aksulu, girişin hemen karşısında bulunan ana eyvanın da 3.30

metre derinlikte olduğunu ve mazgal pencere ile dışa açıldığını, ve dışa doğru çıkıntı yapan bu eyvanın iki yanında başka mekanların olmadığını belirtmiştir. Sol kanat olarak değerlendirdiği yapı kalıntısında sadece dış beden duvarı ve bu beden duvarı üzerinde farklı yönlerde olan tonoz izlerinin tespitlerini çalışmasında paylaşmıştır (Aksulu, 1994, s. 174).

Yapıya ait kapı, niş, havuz, mihrap gibi elemanlardan bugün hiçbir iz kalmadığını, yıkıntının güneybatı ve kuzeydoğu köşelerinde bulunan oldukça sade bir şekilde bir şekilde yapılmış mezarların ise kime ait oldukları hakkında herhangi bir bilginin mevcut olmadığını, kalıntının dış çevresi ve duvarlarının tamamen konutlarla kuşatılmış olmasından ötürü cephelere dair herhangi bir şeyin söylenemeyeceğini vurgulayan Aksulu, yapının moloz taş ve kesme taşlardan yığma tekniği ile inşa edildiğini belirtmiştir (Aksulu, 1994, s. 174- 175).

Yapıya ait sütunların devşirme olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Tokat Müzesi'nde yer alan tüm sütunlar taranmış, ve bu yapının yer aldığı bahçeden müzeye taşınan sütunlara ulaşılmıştır (Şekil 5.361 ve Şekil 5.362). Sütunlarla ilgili envanter kayıtları da aktarılmıştır (Şekil 5.363 ve Şekil 5.364).

Şekil 5.357: İğneci Baba Tekkesi sandukası, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.358: İğneci Baba Tekkesi güney tonozu, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.359: İğneci Baba Tekkesi kemeri, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.360: İğneci Baba Tekkesi kemeri, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Tekkenin kabrinin olduğu kısım halen mevcuttur. Fakat defterdeki fotoğrafa (Şekil 5.355) karşın kabir ve taşları onarımdan geçmiş, kabrin mevcut taşları değiştirilmiştir. Ayrıca kabrin etrafını kuşatan bir duvar örülmüştür (Şekil 5.357).

Yapının batı cephesinde bulunan ve defterde harap bir halde olarak belirtilen tonoz kalıntısı günümüzde de halen mevcut ve harap halde bulunmaktadır (Şekil 5.358). Defterdeki fotoğrafta (Şekil 5.354) tonoz daha net anlaşılacakla birlikte günümüzde bu kısım tamamen otlarla kaplandığından dolayı net bir şekilde anlaşılammaktadır. Tonozun moloz taştan inşa edildiği her iki fotoğrafta da görülmektedir.

Yapıdan kalma bazı kemerler de günümüze kadar ulaşabilmiştir (Şekil 5.359 ve Şekil 5.360). Fakat defterdeki fotoğrafa nazaran (Şekil 5.353) bu kemerler üstündeki moloz taşlar büyük ölçüde yıkılmıştır. Ayrıca defterde görüldüğü gibi yapıdan kalan kemerler daha sağlam bir vaziyette ve toprak seviyesinin oldukça yukarısında görünmesine rağmen günümüzde (Şekil 5.360) bakıldığında bu kemerlerin oldukça harap ve zaman içerisinde toprak dolmasından dolayı kemerlerin toprak seviyesine oldukça yakın bir vaziyette görüldükleri dikkat çekmektedir.

Şekil 5.361: 6999 no'lu Korent sütun başlığı, (Tokat Müzesi, 2013).

Şekil 5.362: 7000 no'lu Korent sütun başlığı, (Tokat Müzesi, 2013).

TOKAT MÜZESİ Arkeolojik ESER ENVANTERİ

ENVANTER No: 21.13.2 Sıra No: 6999

KAZI No : .....

ESERİN ADI VE CİNSİ Sütun başlığı Taş

BULUNDUĞU YER : TOKAT

CAĞI : Roma

ÖLÇÜSÜ Y.ük: 60 cm Gen: 93 cm

MÜZEYE GELDİĞİ GÜN : 27.11.1991

MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ Kaya Carrinin yanındaki
arsadan getirilmiştir. 350.000 TL FOTO NO: 206/46

MÜZEDEKİ YERİ : Bedesten borge sağ taraft

YAYINLANDIĞI YER : .....

ESERİN TANIMI : Korint tarzında yapılmıştır. Alttan yukarı doğru genişlemektedir. Alt kısmında başlığı süsleyen ve sine kabartma olarak işlenmiş 8 adet okaliptüs yaprakları ve onların üzerinde yine sekiz adet ualutlu bitkisel motifler işlenmiştir.

2135

Durumu: Bazı yerleri kırık

Şekil 5.363: 6999 Korint sütun başlığı envanter kayıt belgesi.
(Tokat Müzesi arkeolojik eser envanteri, 1991).

.....TOKAT..... MÜZESİ A.E.K..... ESER ENVANTERİ

ENVANTER No: 91.13.3 İna No 7000

KAZI No : .....

ESERİN ADI VE CİNSİ SÜTUN BAŞLIĞI - Taş

BULUNDUĞU YER : TOKAT

YABGOTU

ÇAĞI : Roma

ÖLÇÜSÜ Yük: 65 cm Gen: 97 cm

MÜZEYE GELDİĞİ GÜN : 27-11-1991

MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ Kaya Caminin yanındaki
duvardan getirilmiştir. 300.000 TL FOTO NO: 206/48

MÜZEDEKİ YERİ : Bedesten ön bahçe sağ taraf

YAYINLANDIĞI YER : .....

ESERİN TANIMI Korint tarzında yapılmıştır. Alttan ystau
döğru görülmektedir. Alt kısmında başlığı ucu-
leyen ve dikine kabartma olarak işlenmiş 8 adet
akanthos yaprakları ve onların üzerinde yine
sekiç adet volümlü bitkisel motifler işlenmiştir.

2130

Deneyim: Bazı yerleri kıraktır.

TESLİM ALAN

73.7/1992
ENVANTERİ YAPAN
F. TETİKİN

Şekil 5.364: Korint sütun başlığı envanter kayıt belgesi.
(Tokat Müzesi arkeolojik eser envanteri, 1991).

Şekil 5.365: Sütun başlıkları genel görünüm, (Tokat Müzesi, 2013).

5.2.4.6 Günümüzde Var Olmayan Tekke ve Zaviyeler

1. Tokat Sancı Tekkesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Sancı Tekkesi:

Besim Karagülle, bu tekkeyle ilgili hiçbir not almamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Sancı Tekkesi:

Savuran, bu yapı yıkık olduğu için notlarına bu tekke hakkında çok kısa bilgiler aktarmıştır. Dokuztaşlar Semt'inde, Cüneyt Kabristan'ında yer alan tekkenin dikkate değer Selçuklu üslubunu yansıtan mezar taşları olduğunu belirtmiş, ve yazısını bitirmiştir.

şekil 5.366: Sancı Tekkesi, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Sancı Tekkesi:

Defterde bahsi geçen Sancı Tekkesi günümüzde mevcut değildir. Bulunduğu tahmin edilen yer (Şekil 5.367) detaylı bir şekilde incelenmiş olup çevrede bir çok eski mezar taşı bulunmasına karşın tekke yapısına dair herhangi bir kalıntıya rastlanılmamıştır. Tokat ile ilgili yapılan en son envanter çalışmasında ele alınan ve Tokat merkeze bağlı Çamağzı Köyü'nde bulunan küçük bir hazirede bulunan Sancı Tekkesi'nin ise defterde bahsi geçen yapıyla sadece isim benzerliği olup bunun dışında herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır.

Şekil 5.367: Sancı Tekkesi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Asarkaya, 1938 yılında yayınlanan Yeşilirmak dergisinde "Tokat Mezarlıkları" başlığı altında yazdığı yazılarında bu tekkenin varlığına değinmiştir. Asarkaya, cüneyt kabirleri olarak bilinen birçok mezarın bulunduğu yerin halk arasında "Sancı Tekkesi" olarak da bilindiğini belirterek ifadelerine şöyle devam etmiştir (Asarkaya, 1938, s. 2):

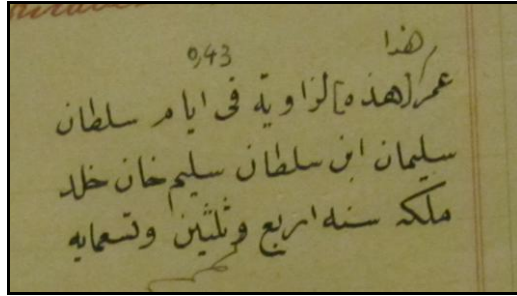
"Civarına nazaran çukur olan bu yerin üstü vaktile kapalı imiş. Türbesi yıkılarak yalnız temel kısımları kalmıştır. Etraftan gelen seller içerisini dolduramadığı için mezarların bulunduğu kısım çukur kalmıştır. Sancı Tekkesi denilmesinin sebebi; sancılanan atları buraya dolaştırmaktan dolaştırdıklarındandır. Bugün böyle bir inanış yoktur."

2. Tokat Kâbili Zâde Zaviyesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Kâbili Zâde Zaviyesi:

Tokat Kâbili Mahallesi'nde yer alan Kâbili Zâde Zâviyesi Hicri 934 [1527] tarihinde yapılmış olup yapının mimarı hakkında bilgi belirtmeyen Karagülle, banisinin Kâbili zâde İbrahim Paşa olduğunu belirtmiştir. Maarif'e ait olan yapıyla ilgili iherhangi bir tamir tarihi belirtmemiş olan Karagülle, yapının zaviye ve türbe birimlerinden oluştuğunu notlarında aktarmıştır.

Yapının kitabesini genel olarak diğer yapılarda da yaptığı üzere Osmanlıca olarak yazmış ve deftere eklemiştir (Şekil 5.368).

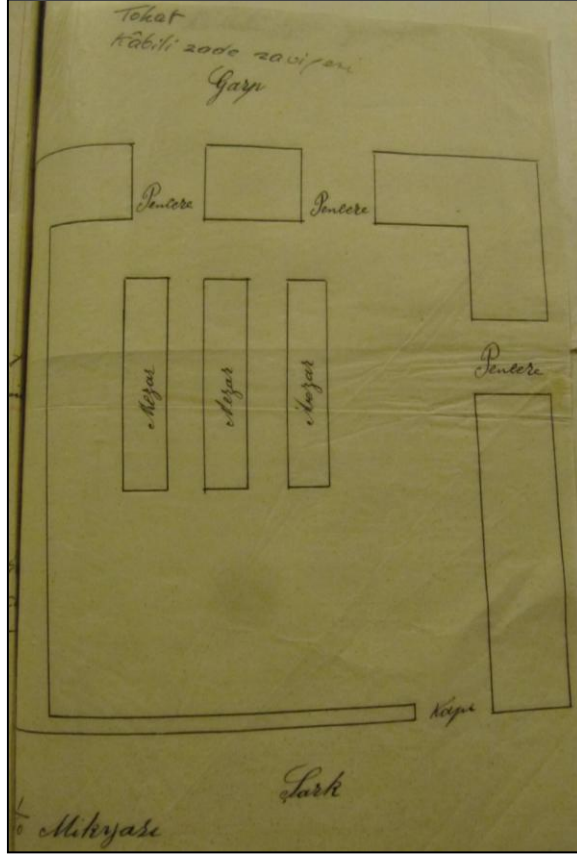
Şekil 5.368: Kâbili Zâde Zaviyesi kitabesi⁵, (Karagülle, 1931-1955).

Türbenin içerisine camiden geçiş olduğunu belirten Karagülle, içerde bulunan kabirlerde kitabeler olmadığını, zaviyeye ait kitabenin de cami duvarında bulunduğunu ifade etmiştir. Halk arasındaki rivayeti de aktaran Karagülle, bu yapının Kâbili Zâde Mehmet Paşa'ya ait olduğuna inanıldığını, ama Vakıflar'ın kaydında Kâbili Zâde İbrahim Paşa'ya ait olduğunun görüldüğünü belirtmiştir.

Zaviyenin Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapıldığı bilgisini veren Karagülle, yapının tahribatı hakkında ise; tavanın tehlikeli bir biçimde yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu vurgulamıştır. Yapılış tarzı hakkında ise sadece *ahşap* ibaresini kullanmış, ve plan çizimini eklediği (Şekil 5.369) yazısını sonlandırmıştır.

⁵ Kitabenin tercümesi şöyledir: "Bu zaviye Sultan Süleyman bin Sultan Selim Han (Allah mülkünü daim kılsın) döneminde H.934 (1527/1528) yılında yapılmıştır." Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.70.

Şekil 5.369: Kâbili Zâde Zaviyesi plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Kâbili Zâde Zaviyesi:

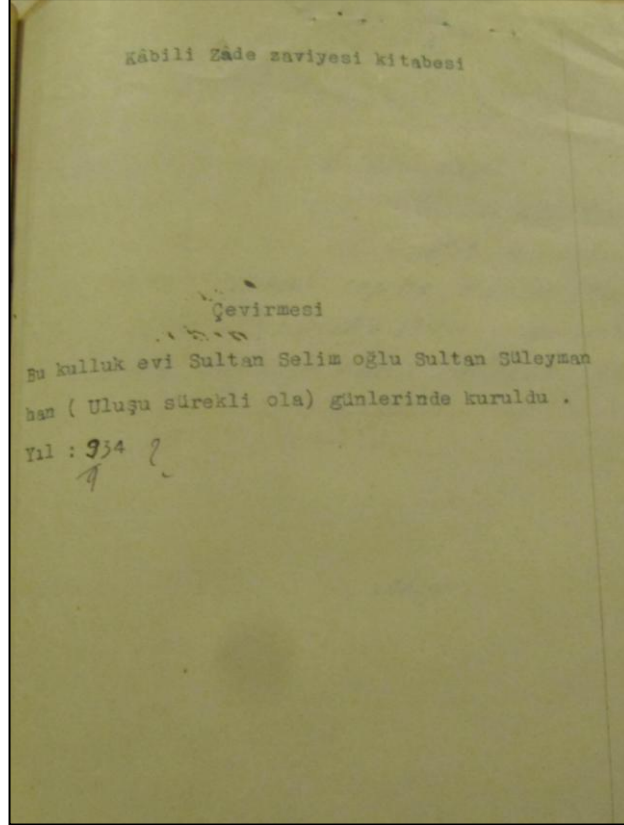
Savuran ise bu yapıda Mehmet Paşa Mahallesi'nde yer alan Mehmet Paşa Camisi'nden bahsetmiş, caminin yanında yer alan taşlarda Mehmet Paşa'nın çocuklarının mezarlarının bulunduğunu, bu cami dışında bir de Örtmeli Mahallesi'nde bulunan Genç Mehmet Paşa Camii olduğu notunu eklemiştir.

Zaviyeden geriye sadece dört duvarının kaldığını ifade eden Savuran, yapının üç satırdan oluşan kitabesinin doğu cephesinde bulunduğunu belirterek Karagülle'nin bahsettiği gibi halk inancına göre bu yapının Mehmet Paşa'ya ait olmasının düşük bir ihtimal olduğuna dikkat çekmiş, bunu da "Amasya Tarihi" adlı eserde yer alan bilgiyi kullanarak ifade etmiştir. İfade şöyledir:

"Amasya Tarihi'nde Mehmet Pş. 762'de Tokat emiri görüldüğüne ve henüz Osmanlılar bu civarda bulunmadığına göre yanlıştır."

Ayrıca Mehmet Paşa'nın çocuklarına ait bazı mezarların da Dokuz Taşlar mezarlığında yer aldığını ifade eden Savuran yapının tahribatı bahsinin ele alındığı kısma eklemeler yapmıştır.

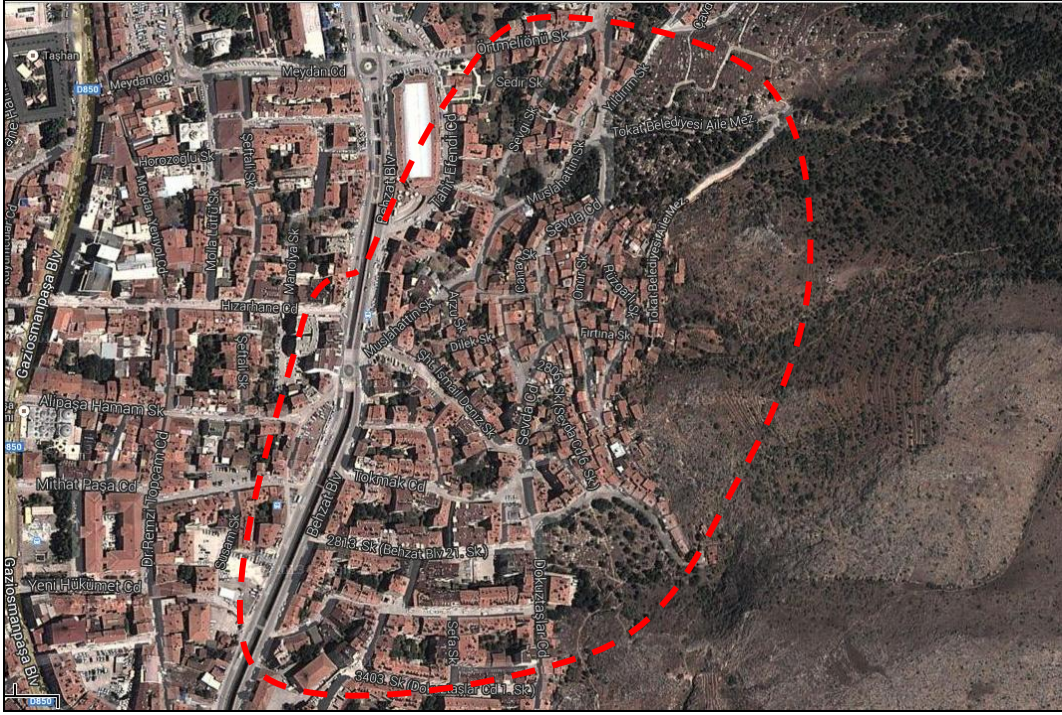
1950 yılında eklediği notlarında, 1939 deprem felaketinden sonra yapının yıkıldığını, sadece dört duvarı kalan zaviyenin kitabesinin doğu cephesindeki duvarda bulunduğunu, ahşap olarak inşa edilmiş yapının kitabesinin tarihiyle ilgili bilgi vermesi hususunda önem arz ettiğini, 1944 yılında duvarları tamamen harap olan yapının kitabesinin ise Vakıflar'ın izniyle müzeye taşınacağını aktaran Savuran, kitabenin tercümesini (Şekil 5.370) yazdığı sayfayı ekleyerek bu yapıyla ilgili notlarını tamamlamıştır.

Şekil 5.370: Kâbili Zâde Zaviyesi kitabesi tercümesi, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Kâbili Zâde Zaviyesi:

Kâbili Zâde Zaviyesi de günümüzde varlığını devam ettirememiş yapılardan birisidir.

Şekil 5.371: Kâbili Zâde Zaviyesi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Bu yapı ile ilgili bilgiler İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Kitabeler" adlı eserinde mevcuttur. Yapının kitabesinden de anlaşıldığı üzere Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaptırıldığı, kitabede ismi bulunmamasına rağmen yanındaki camiyle birlikte Kâbilizâde İbrahim Paşa'ya ait olduğu Tokat evkaf kayıtları doğrultusunda tespit edilmiştir. Çarşılı, halk arasında ise bu yapının Kâbilizâde Mehmet Paşa'ya ait olduğu yönündeki bilgiyi de aktarmıştır (Mercan ve Ulu, 2003, s. 70). Ayrıca yapının kendi ismini taşıyan mahallesinde cami yapısı da olan Mehmed Paşa'nın, bu cami yanındaki türbesi üzerinde mermere yazılmış uzunluğu 16 cm, genişliği 14 cm olan üç satırlık kitabesinden bahsetmiş; caminin kapısı üzerinde ve öteki taraflarında birşey olmadığını belirtmiştir (Mercan ve Ulu, 2003, s. 70).

Yine Acunsal'da "Gerçeklerin Diliyle Tokat" adlı eserinde bu yapı hakkında kısaca bahsetmiş, zaviyenin Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaptırıldığını ama üç satırlık kitabede kim tarafından yapıldığı konusunda herhangi bir bilgi olmadığını ifade ederek İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Tokat Vakıflar Müdürlüğü'nde gördüğü bir kayıda gönderme yaparak bu

zaviyenin ve yanındaki caminin Kâbili Zâde İbrahim Paşa'ya ait olduğu bilgisini aktarmıştır (Acunsal, 1947, s. 90).

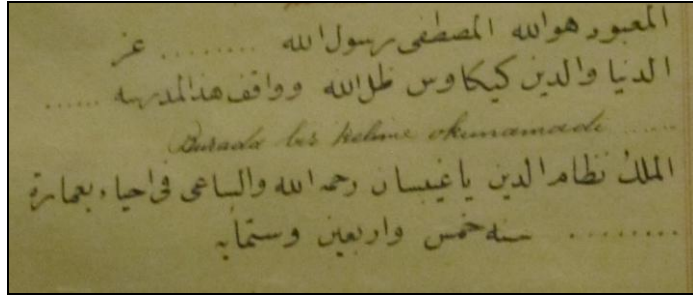
Ali Açıkel'in "XV-XVI.Yüzyıllarda Artukabad Kazasının Sosyal Yapısı" adlı makalesinde malikane sahibi ailelerin malikaneleri üzerinde mülkiyet haklarını nasıl elde ettiklerine dair ele aldığı kısımda bu ailelerin Selçuklu ve beylikler devirlerinde bunun ya hazineden toprak satın alma ya da sultan ve emirden temlik yoluyla gerçekleştirildiğine dikkat çekmiştir. Bu bilgileri de tahrir defterlerinde yer alan kayıtlara dayanarak verdiğini ifade eden Açıkel; toprak sahibi olanların çok az bir kısmının da sultan veya emir tarafından bağışlanan topraklarda zaviyeler kuran şeyh ailelerine mensup bireyler olduğunu ifade ederek bu zaviyeleri inşa ettirenlerin ve "ahi" ünvanını taşıyan insanların yüksek olasılıkla oldukça zengin ve varlıklı insanlar olduğuna değinmiş, bu kısımda verdiği birçok ismin yanında Kâbili Zâde'den de bahsetmiştir. Bu kişinin Veled Kablu veya Kâbili Zâde, Kavullu aşiretinden Celalüddin Mehmed olup büyük bir ihtimalle 1357-1365 yılları arasında Tokat emirliği yapmış olduğuna yazısında dikkat çekmiştir (Açıkel, 2004, s. 197-198).

5.2.4.7 Günümüzde Var Olan Medreseler

1. Tokat Çukur Medrese- Yağıbasan Medresesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Çukur Medrese- Yağıbasan Medresesi:

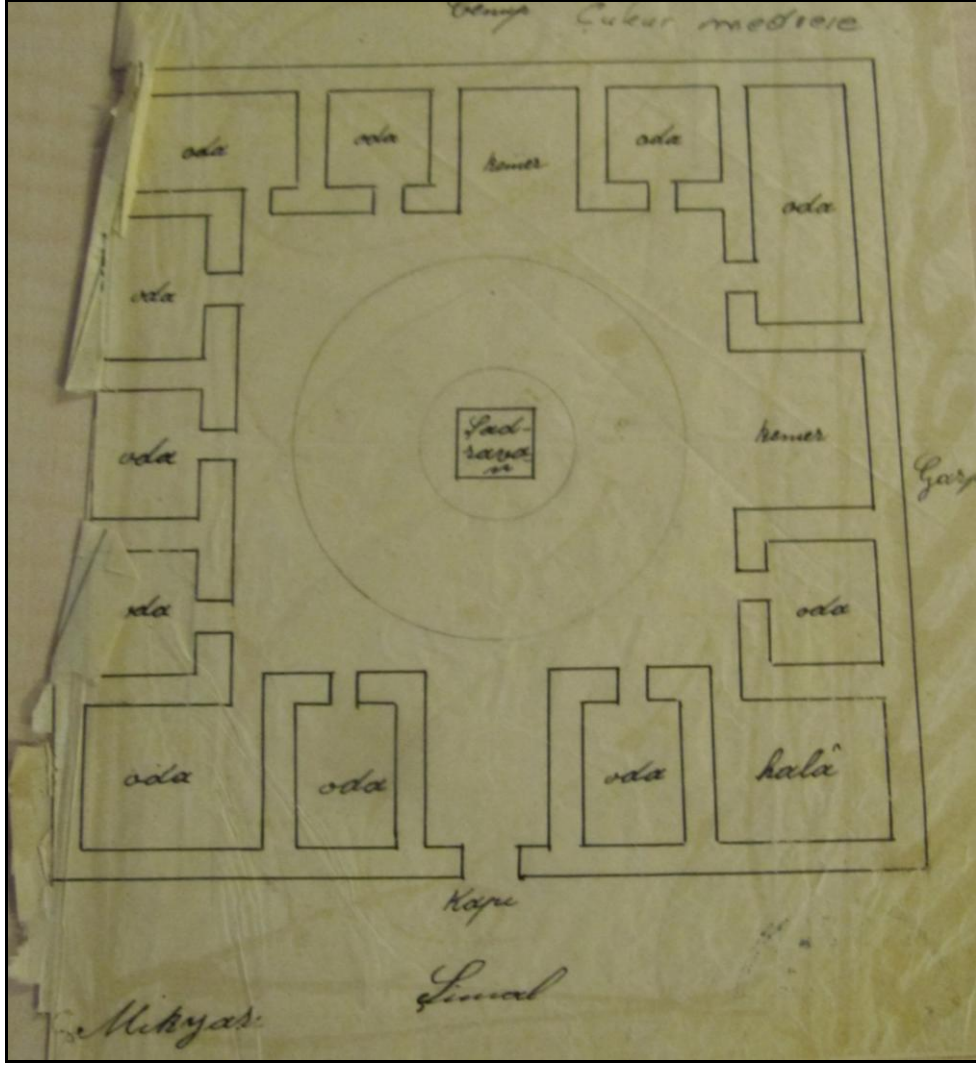
Tokat Cemaleddin Mahallesi'nde bulunan yapının yapılış tarihini Hicri 645 [1247] belirten Karagülle, banisi hakkında bir bilgi aktarmamış; tamir tarihinin olduğu kısma da yine Hicri 645 [1247] tarihini yazmıştır. Yapının bilinen adının Çukur Medrese olduğunu ifade eden Karagülle, Maarif'e ait olan yapının kullanılamaz bir halde olduğunu notlarında aktarmıştır. Diğer yapılarda olduğu gibi bu yapının da kitabesini Osmanlıca olarak yazmıştır (Şekil 5.372). Kitabesi:

Şekil 5.372: Çukur Medrese -Yağıbasan Medresesi kitabesi¹.
(Karagülle, 1931-1955).

¹Kitabenin noktalı yerleri kırıktır.

Kitabenin Tercümesi Şöyledir: "Kulluk edilen Allah, Mustafa Resulullah..., Bu medreseyi vakfeden Allah'ın gölgesi, (dünya ve din) Keykavus... [Burada bir kelime varsa okunamadı], Bu yapının canlandırılmasına çalışan Melik Nizamüddin Yağıbasan (Allah bağışlasın) .....sende 645 [1247]." Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.7.

Şekil 5.373: Çukur Medrese -Yağıbasan Medresesi plan çizimi 1/200 ölçek.
(Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Çukur Medrese- Yağıbasan Medresesi:

Savuran bu medreseyle aynı vasıfları taşıyan diğer bir medresenin Niksar'da bulunduğunu ifade ederek Albert Gabriel'in eserine gönderme yaparak yapının kitabesinde tarihte bir yanlışlık olduğu hususuna dikkat çekmiştir. Şöyleki; kitabede Yağıbasan adı ile 645 tarihi yazılmaktadır. Fakat Yağıbasan'ın bu medreseyi sağlığında yaptırmış olduğu ama Yağıbasan'ın 562'de ölmüş olmasından dolayı, yapının kitabesinin de medresenin inşası esnasında konmuş olması gibi hususlardan ötürü Savuran, Gabriel'in tarihte bir hata olduğu düşüncesini yazısında vurgulamıştır. Ayrıca Savuran, Gabriel'in bu kanaatine istinaden kitabede yazılan 645 tarihinin Yağıbasan'ın yaşadığı dönem olan 546 tarihinin tersi olarak yanlışlıkla yazılmış olabileceği yönündeki iddiasını da metninde paylaşmıştır.

Karagülle'nin tarihsel olaylardan bahsettiği kısımda ise Heinrich Barth'ın² (1821-1865) 1858'deki Tokat'tan geçişinde medrese yapısını han olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir.

Karagülle tarafından banisi hakkında herhangi bir bilginin verilmediği kısma ise yapının banisi Melük Nizamüddin Yağlıbasan 1143-1166 bilgisini aktaran Savuran medresenin İzzettin Keykavus II zamanında tamir gördüğü bilgisini vermiştir.

Yapının tahribatının ve yapılış biçiminin ele alındığı kısımda Savuran şu bilgileri aktarmıştır:

"Şimal cephesi tamamen yıkılmıştır. Dış köşelerde yıprantılar, aşıntı ve yıkıntılar vardır. Cenup eyvanın dış duvarı delinmiş, içeri toprak yığılmıştır. Hayli harap bir haldedir. A.Gabriel 930'da Tokat'tan geçerken buranın muhacirin işgalinde olduğunu yazar. Son derece ve berbat bir şekilde haraptır. 5.5.1953."

Savuran, yapının planda görüldüğü üzere avlunun her bir kenarının ölçüsünün 10 metre olduğunu ve yapının avlusunu kapatan *muazzam* olarak nitelendirdiği kubbesinin tepesine yakın bir yerde testere veya *sıçan dişi* olarak ifade ettiği şeritle beraber kubbesinin sonlandırıldığını, ve kubbede bulunan açıklığın yaklaşık 5-6 metre çapında olduğunu belirtmiştir. Bu açıklığı deftere eklediği resimde α sembolü ile gösterdiği bilgisini de veren Savuran, bu kubbe açıklığından avlu ortasında yer alan iki kurumuş ağacın dallarının çıktığı bilgisini son olarak yazısında aktarmıştır.

---

² Heinrich Barth, (16 Şubat 1821, [Hamburg](#)). Önemli Alman coğrafyacı ve Afrika kaşiflerinden birisidir. Berlin'de üniversite okuyan Barth, iyi bir dilbilimci olarak ileri seviyede Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, İngilizce ve Arapça bilmektedir. Küçük Asya, Akdeniz kıyılarına yaptığı gezileri hakkında yayınları vardır.
[URL-9 / http://www.britannica.com/EBchecked/topic/54282/Heinrich-Barth.](http://www.britannica.com/EBchecked/topic/54282/Heinrich-Barth)

Şekil 5.374: Çukur Medrese -Yağıbasan Medresesi.
(Osman Nuri, Foto Yıldız), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.375: Çukur Medrese -Yağıbasan Medresesi, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Çukur Medrese- Yağıbasan Medresesi:

Tokat bölgesinde yapılmış iki kapalı medrese Türk mimarisinin Anadolu'daki gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Bunlardan biri Çukur Medrese diğer ismiyle Yağıbasan Medresesi olarak da bilinen yapıdır (Kuban, 1965, s. 142). Tokat'ta Ulu Camii yakınında Takyeciler Camii ve Bedesten yapısının karşısında bulunan (Şekil 5.376) Çukur Medrese, Danişmentliler'den Yağıbasan³ tarafından Tokat Hicri 546 [1151-52] ve Niksar Hicri 552 [1157-58]'da yaptırılan ilk kubbeli medreselerden olup moloz taştan oldukça sade ve süslemesiz olarak inşa edilmişlerdir.

Günümüze ulaşmamış olan yapının kitabesi üç satır olup, taşın uzunluğu 1.65 cm, genişliği ise 84 cm'dir. Müze Müdürü Halil Ethem'in makalelerinde bu kitabedeki tarih kısmının eksik olduğu belirtilmiş ise de aslında taşın sıva altında kalmasından dolayı tarih kısmı kaybolmuştur. Tokat Müzesi kurucusu tarih ve coğrafya öğretmeni Halis Cinlioğlu bu sıvalı kısmı kazıyarak kitabedeki tarih kısmını açığa çıkarmıştır (Mercan ve Ulu, 2003, s. 6). Kapının üzerinde Yağıbasan ismine ait olan, fakat Hicri 645 tarihini taşıyan kitabeyi İsmail Hakkı "Kitabeler" adlı eserinde ele almıştır. Uzunçarşılı, Yağıbasan tarafından inşa edilen medresenin sonradan Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında tamir ettirildiğini belirtmiştir (Kuban, 1965, s. 143).

Kuban bu yapıyla ilgili olarak; medresenin duvarları ve kubbesinin moloz taşla inşa edilmiş olması, yapının Tokat'ta 13.yy'da yapılan kesme taş konstrüksiyonlu yapılara göre daha erken bir tarih taşıdığını düşündürüyor ifadelerinde bulunarak herhangi bir dekoratif unsuru olmayan yapının ve bu medreseden ardından birkaç sene sonra Niksar'da yaptırılmış olan diğer Yağıbasan Medresesi'nin de bunlardan birkaç yüzyıl sonra Konya'da yapılmış olan kapalı medreselerde olmayan bir özelliğe sahip olduklarını belirterek şu ifadeleri aktarmıştır:

"Merkezi kubbeli hacmin çerçevesindeki eski aksiyal eyvanlar henüz bir tek baş eyvana irca edilmemiştir Orta hacim, ölçüleri bakımından, Konya'daki örneklerden daha fazla, iç mekan kompozisyonuna hakimdir. Tokat'taki medresede geçit elemanları olarak tromp kullanılmış

---

³ Bu medresenin banisi hakkında "Tokat Kitabeleri" adlı eserde şu şekilde bilgiler aktarılmıştır: *"Bu medreseyi ilk yaptıran Sivas Danişmentlilerinden olup H. 537 [1142]'den H.562 [1166/67] senesine kadar devleti idare etmiş olan Melik Nizameddin Yağıbasan'dır. Nizameddin'in babası, Melik Muhammed Gazi, Rumlarla harp edip galip geldiği sırada, Nizameddin dünyaya gelmiş ve zafer hatırası olmak üzere oğlunun adını (Yağı basan= Düşman basan) koymuştur."* Mercan M., Ulu M.E., *Tokat Kitabeleri*, Ankara, 2003, s.7.

olması da, bu kapalı medresenin bir erken tecrübe olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir (Kuban, 1965, s. 143).

XII. yy'dan günümüze kadar ulaşılmış olan Anadolu'nun bu en eski iki medresesinde büyük kubbe iki yanda dar eyvanlara, diğer taraflarda ise kapalı duvarlara oturmaktadır. Yapının etrafını kuşatan büyük ve küçük ölçekli tonoz örtülü odalara sadece tuğladan inşa edilmiş birer kapı ile ulaşılmaktadır (Aslanapa, 1989, s. 135). Tokat Çukur Medresesi'nin 14 metre çapındaki tromplu kubbesinin ortasındaki 10 metreye yakın bir açıklık (Şekil 5.382), Niksar'daki medresenin de 11 metre çapında olan kubbesinin de bu yapıya benzemekte olduğunu göstermektedir (Aslanapa, 1984, s. 81). Her iki yapı da plan şeması bakımından özellikle de mekan ölçülerinin karışık olmasına (Şekil 5.377) ve hiçbir süslemelerinin olmamasına rağmen ilk denemeleri göstermesi açısından dikkat çekici örneklerdendir (Aslanapa, 1984, s. 82).

Duvarlarda moloz taşın, kapı ve kemerlerinde tuğlanın kullanıldığı Niksar'daki Yağıbasan Medresesi ile benzer plan şemasına sahip olan Tokat Yağıbasan Medresesi bir süre göçmenlere barınak olarak kullanılmıştır (Sözen, 1972, s. 21). Sözen 1972'de yazdığı kitabında bu yapıyla ilgili oldukça detaylı bilgiler vermiştir. Yapının giriş kapısının kuzey cephede açık olarak belli olduğunu (Şekil 5.379), fakat kapı sövelerinin yıkılmış olmasından dolayı biraz genişlediğini ifade etmiş; giriş eyvanının diğer mekanlardan ayrılacak şekilde geniş olmadığını, tek ayırımın beşik tonozun eyvana açık oluşundan kaynaklandığını belirtmiştir. Orta avluya varılınca karşılaşılan 14 metre çapındaki büyük ve basık bir kubbenin bir büyük bir de küçük trompla duvarlara bağlandığını, kubbenin kasnaksız olmasından dolayı bu basık görünümün kuvvetlendiğini ve dolayısıyla da trompların aşağıdan başlamasına sebep olduğunu belirtmiştir (Sözen, 1972, s. 22). Bu 14 metre çapındaki kubbenin yukarısında bulunan 10 metrelik bir açıklığın bulunuşu her ne kadar ilk olarak orta kısmın yıkılmış olabileceği ihtimalini düşündürse de, yapılan incelemeler doğrultusunda bu açıklığın bilerek bırakıldığı sonucu çıktığını vurgulayarak kubbe açıklığının başlangıç noktalarının iyice sınırlanmış olduğunu bu kısımdan pek az bir bölümün yıkıldığını ifade etmiştir. Dışardan bakıldığından kubbenin bütün yapıya hakim olduğunu (Şekil 5.378), yan hücrelerin bu bölüme nazaran daha zayıf kaldığını, ama kubbenin yapının tamamen üstünü kaplayacak şekilde yapılmasının ise bu zamana kadar gelmesinin mümkün olmayacağı hususlarına değinmiştir (Sözen, 1972, s. 23). Sözen, orta kubbeden sonra en dikkat çekici mekanların batı ve

güney kısımda yer alan hafif ve sivri beşik tonozları olan eyvanlar olduğunu (Şekil 5.384), güneydeki mekanda tuğladan yapılmış ve herhangi bir süsleme izi olmayan yuvarlak nişli bir mihrap olduğunu, bu mekanın girişin tam karşısına gelmesinden dolayı yüksek bir olasılıkla mescit ve yazlık dersane olarak kullanıldığına dikkat çekmiştir. Bu eyvanların iki tarafında ve diğer cephelerde bulunan hücrelerin beşik tonozlarla inşa edildiğini, dış kısma açılan pencere ve mazgal açıklıklarının olduğunu ve avluya açılan kemerli kapılarının bulunduğunu, ana eyvanın sağında ve solunda yer alan aynı şemadaki hücrelerde de yuvarlak nişlerin bulunduğunu belirtmiştir (Sözen, 1972, s. 23). Sözen, Niksar'daki Yağıbasan Medresesi'yle olan benzerliğinden ötürü yapıların yakın tarih aralıklarıyla, aynı mimar ve ustaların inşa etmiş olabileceğinin kuvvetli olduğunu, dolayısıyla da bu yapının XII. yy ortasından daha geç bir zamanda inşa edilmiş olamayacağını, zaten her iki medresenin de konum olarak birbirlerine yakın olmasının aynı kişiler tarafından birinin inşası bittikten sonra birinin başlamış olması hususlarını yazısında aktarmıştır. Medresenin biraz çukurda kalmasına rağmen iç avluda önemli bir yükselme olmadığını, bundan dolayı da yapı elemanlarının birbirleriyle olan oranlarının içerde daha net anlaşıldığını yazısında aktararak hücre giriş kapılarının hemen üstünden başlayan kubbe tromplarının (Şekil 5.383), genişlik ölçülerinden ve orantısız oluşlarından dolayı kubbenin yapıdaki ağırlığının yoğun olarak hissedildiğini, sonuç olarak da alttaki hücre ve odaların duvarları belirlenmediğinden ötürü, her şeyin kubbeye başlayıp kubbeye sonlandığını, bu tesiri iki büyük eyvanın bile yok edemediğini, dış görünüşte de aynı şekilde yapı sanki sadece tek kubbeyden oluşuyormuş gibi durduğunu diğer mekanların sonradan okunmaya başladığını belirtmiştir. Yine orta avluda net olmayan bir husus da güneydoğu köşesinde avlu zemininin altında bulunan beşik tonozlu birkaç kısımların varlığıdır. Ağız kısımları belli olmasına rağmen içleri dolduğundan tam olarak fonksiyonlarının ne olduğu belirlenememiştir (Sözen, 1972, s. 23- 24).

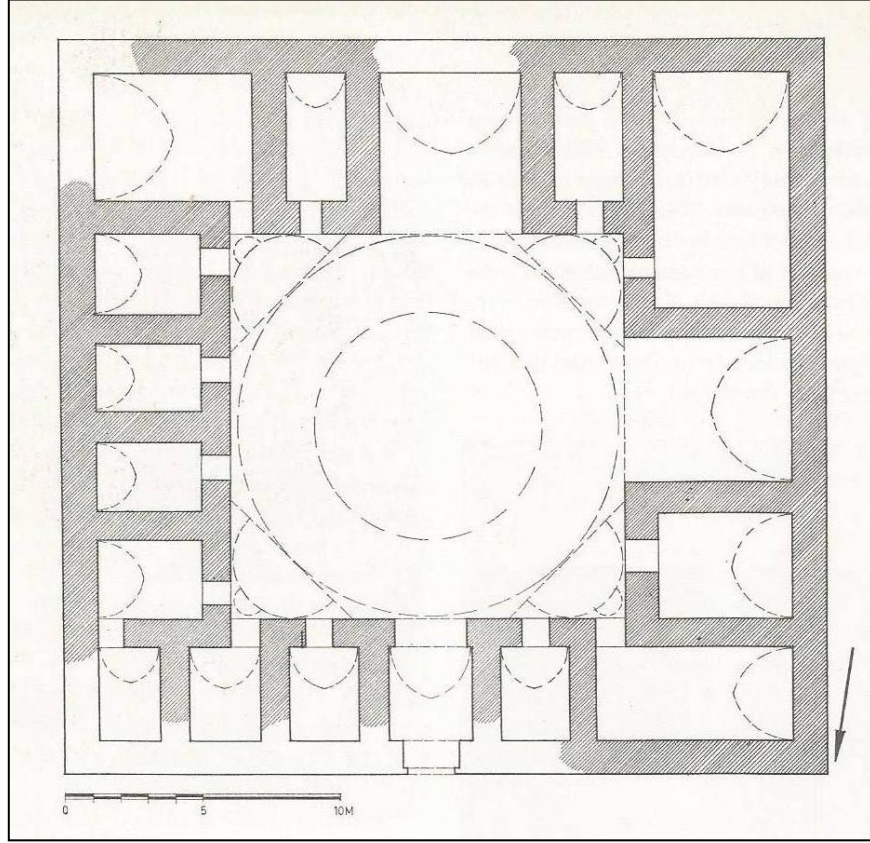
1939 yılındaki depremde medresenin tonozlarında çökme ve çatlama olmuş, yapının kitabesi de bu depremde düşerek parçalanmıştır (Şimşirgil, 2003, s. 229). 2006 yılında başlayan restorasyon çalışmalarına kadar harap bir vaziyette olan yapının özgün halinde olan açık kubbesinin (Şekil 5.380) üst kısmı kapatılmıştır (Şekil 5.381). Fakat bu durum yapıda bazı sıkıntılara yol açmış; yapıdaki hava

sirkülasyonundaki azalmadan dolayı yapı çok ısınıp havalandırma iyi yapılamamaya başlanmıştır (Akın, 2009, s. 39).

2007'de onarım çalışmaları tamamlanan yapıya günümüzde halen herhangi işlev kazandırılmamıştır (Akın ve Özen, 2013, s. 14). Bu durum da aslında restorasyonu tamamlanmış olan bu yapının konum olarak gecekondular bölgesinde yer almasına dayanmaktadır (Akın ve Özen, 2013, s. 24). Yapıda bu sene Tokat'a özgü yazmacılık ürünlerinin sergilendiği bir fuaye organizasyonu yapılmıştır. Yapı şu anda kapalı olduğundan dolayı iç kısmı görülememektedir .

Şekil 5.376: Çukur Medrese - Yağbasan Medresesi konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.377: Çukur Medrese - Yağıbasan Medresesi plan çizimi 1/200 ölçek. (Sözen, 1972).

Şekil 5.378 : Çukur Medrese - Yağıbasan Medresesi güney cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.379: Çukur Medrese - Yağıbasan Medresesi kuzey cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.380: Çukur Medrese - Yağıbasan Medresesi kubbe kapatılmadan önce. (Erdem, 2006).

Şekil 5.381: Çukur Medrese -Yağıbasan Medresesi kubbe kapatıldıktan sonra. (Erdem, 2013).

Şekil 5.382: Çukur Medrese -Yağıbasan Medresesi kubbesi, (Erdem, 2011).

Şekil 5.383: Çukur Medrese - Yağıbasan Medresesi, (Erdem, 2011).

Şekil 5.384: Çukur Medrese - Yağıbasan Medresesi, (Erdem, 2011).

Değerlendirme:

Karagülle'nin plan çizimi (Şekil 5.373) ile Sözen'in plan çizimi (Şekil 5.377) birtakım farklılıklar içermektedir. Bunlardan en önemlisi medrese hücrelerinin hem sayısı hem de mekansal ölçüleridir. Karagülle'nin plan çiziminde onbir adet olarak görülen hücreler, Sözen'de onüç olarak görünmektedir. Ayrıca yine kubbe ve açıklığı, günümüzdeki haliyle örtüşmemektedir. Yapının güncel plan çiziminde kubbe bütün yapıya hakim halde görünürken, Karagülle'nin çiziminde bu durum kendini çok hissettirmemektedir. Ayrıca defterdeki çizimin aksine, mevcut hali gösteren çizimde kubbe geçiş elemanları, tonozlar net bir şekilde görülmektedir.

Deftere eklenen ve yapının güney cephesini gösteren fotoğrafta (Şekil 5.374) görüldüğü üzere yapı oldukça harap ve yıkık durumdadır. Günümüzde ise (Şekil 5.378) görüldüğü üzere yapı, 2007'deki restorasyon çalışmalarından sonra oldukça yenilenmiştir. Yapının özgün halindeki moloz taş kullanımı, yenileme de moloz taş olarak kullanılmıştır. Defterdeki fotoğrafta yapının çatı örtüsü toprak ile kaplıdır. Ayrıca kubbesinin ortasındaki açıklık özgün haliyle dururken, günümüzde ise bu açıklık camekan bir örtü ile kapatılmıştır. Gabriel'in eserinde bahsettiği ağaç günümüzde yapıdan kaldırılmıştır. Yine defterdeki resimde görüldüğü üzere yapı oldukça toprağa gömülü dururken günümüzdeki durumda yapının zeminine yapılan kazılar neticesinde ulaşılmaya çalışılmış, ve yenileme çalışmaları neticesinde yapının zemini bugünkü sokak seviyesinden 1.25 m aşağıda bulunmaktadır. Yapı günümüzde koruma altına alınmış, etrafı duvarlarla kuşatılmıştır.

Defterde görüldüğü gibi (Şekil 5.375) medresenin duvar yüzeylerinde moloz taş kullanımının yanısıra sıva ile kaplı yüzeyler de dikkat çekmektedir. Bu sıva kalıntıları da medresenin iç yüzeyinin sıva ile kaplı olduğu durumunu göstermektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.384) sıva yüzeyler moloz taş şeklinde yenilenmiştir. Her iki fotoğrafta da kubbeye geçiş elemanı olan basık kemerli bir şekilde tuğla kullanılarak inşa edilmiş tromplar görülmektedir. Her iki fotoğrafta da yapının güney yönündeki eyvan, ve bu eyvanın iki yanındaki hücrelerin giriş açıklıkları görünmektedir. Sadece defterdeki resimde yapı toprak seviyesinin altında kaldığından dolayı özellikle eyvan kısmı zemin seviyesinin altında görünmektedir. Ayrıca günümüzde görülen eyvan kemerindeki kesme taş kullanımı, defterdeki fotoğrafın görüntüsünün net olmamasından ya da bu kemer kısmı da sıva ile kaplı

olduğundan dolayı anlaşılammaktadır. Ayrıca yine eyvanın yanındaki her iki hücrenin açıklıklarının tuğla kullanımı kemerleri, defterdeki fotoğrafta yapının oldukça harap olmasından dolayı görünmemektedir.

Bütün yönleriyle incelendiğinde Yağıbasan Medreseleri, erken devir özellikleriyle Anadolu medreseleri içinde oldukça önemli bir yere sahiptirler. Yapıların mekanların organizasyondaki aksaklıkları, herhangi bir tezyinata sahip olmamaları gibi unsurlar aslında bir denemenin ilk ürünü olduklarının göstergesidir (Sözen, 1972, s. 24).

Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreseleri Türkmen bölgesinde yapılan ve tarihi en eski Anadolu Medreseleridir. Kuban, bu bölgenin Horasan ve Türkistan ile yakın ilişkide bulunan Türkmen göçerlerinin etkisinden olduğundan dolayı her iki medresenin de Orta Asya konut planlarıyla biçimsel ilişkileri olan, avlusuz, orta mekanları kubbe ile örtülü yapılarla benzerliğine dikkat çekerek başka müslüman ülkelerde Yağıbasan Medresesi'nin haricinde Horasan ve Batı Türkistan'da konut geleneğine bu denli yakın olduğunu gösteren başka bir medrese yapısı olmadığını vurgulamış, hem Tokat'takinin hem de Niksar'dakinin kubbe ile örtülü merkezi mekanın eyvan ve odalarla ilişkisi bunun yanında boyutları da dikkate alındığında Orta Asya örneklerine yakın olduğunu belirtmiş, bu medreselerin Orta Asya konut tipolojisinin uzantısı olduğunu ifade etmiştir (Akın, 2009, s. 37).

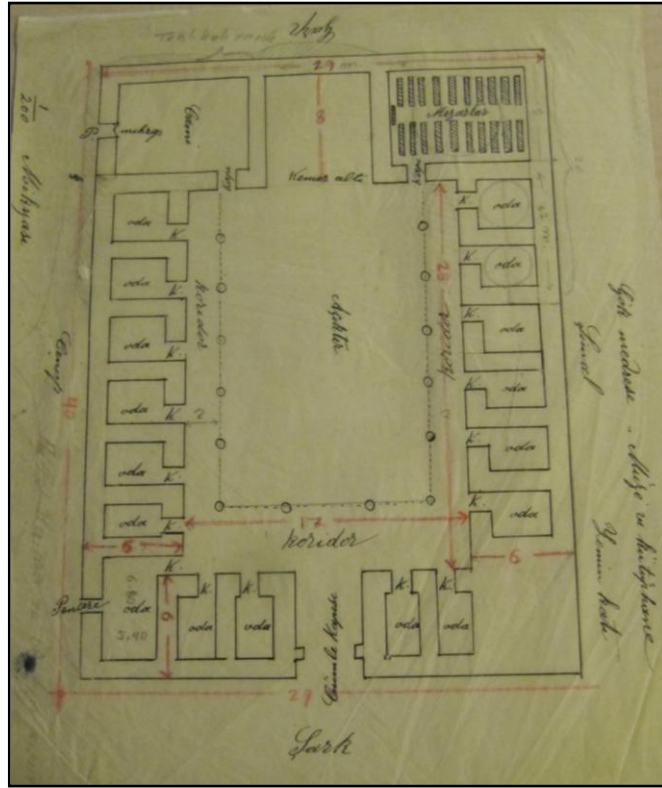
Albert Gabriel'in bu yapıyla ilgili değerlendirmeleri 1934'de yazmış olduğu "Monuments Turcs D'Anatolie adlı eserde mevcuttur. Gabriel bu medresenin oldukça eski olduğunu, yapının neredeyse dörtte üçünün yıkılmış olduğunu, molozdan çok daha kaba olduğunu, Tokat'a 1930 yılındaki son geçişinde yapının muhacirler için sığınak amaçlı kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca yapının özellikleri hakkında ise; yapıda kalan hücrelerin takriben on metrelik köşeleri olan orta bir kare mekana açıldıklarını, bu mekanın dairesel bir kubbe ile kaplı olduğunu ve kubbenin yapının gövdesine hakim olduğunu, kubbenin tepesinde geniş bir açıklığın bulunduğunu, yapının içerisinde dikilen bir ağacın dallarının bu açıklıktan dışarıya çıktığını belirterek yapının giriş kapısının üzerinde yazan bilgiye göre medresenin Danişment Nizamettin Yağcıbasan tarafından yapıldığı bilgisini son olarak aktarmıştır (Gabriel, 1934, s. 92- 93). Gabriel bu medrese ile ilgili eserinde herhangi bir çizim çalışması yapmamıştır.

2. Tokat Gök Medrese ve Kırk Kızlar

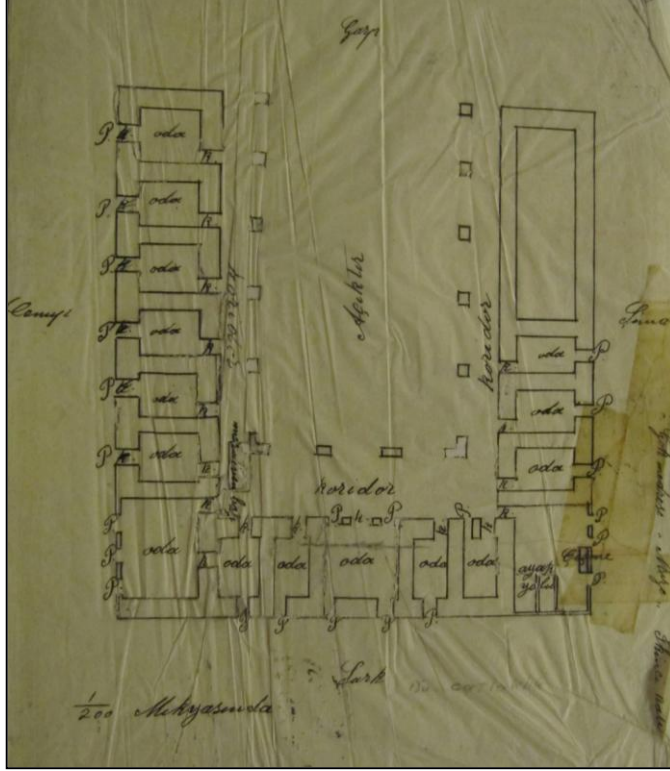
Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Gök Medrese ve Kırk Kızlar:

Tokat Semerkant Mahallesi Tokat Meydan Mahallesi'nin karşısında bulunan medresenin yapıldığı tarih, mimarı ve banisi hakkında herhangi bir bilgi aktarmayan Karagülle, yapının ilk tamir tarihini ise 1925 senesi olarak belirtmiştir. Yapının Gök Medrese ve Kırk Kızlar olarak bilindiğini ve yapının medrese, bimarhane ve darüşşifa olarak inşa edildiğini ifade etmiştir. Defterin yazıldığı dönemde kütüphane ve müze olarak kullanılan ve kitabesi bulunmayan yapının Maarife ait olduğunu belirten Karagülle, Gök Medrese hakkında deftere çok fazla bilgi aktarmamış ve son olarak da notlarında yapının yapılış tarzını ele almıştır. Bu husus hakkında Karagülle şu ifadelerde bulunmuştur:

"Kârgir ve mermer sütunlar üzerine mebni. Üç tarafı iki katlı ve ortası açık şeklen mustatildir. Kapısı gayet musanna olup istalaktitlerle müzeyyendir. İçeride karşı kemerin etrafı çinilerle Ayetel Kürsi yazılı içeri cephesi kâmil çinilerle müzeyyen iken zamanla harap olduğu bakayasında anlaşılıyor."

Şekil 5.385: Gök Medrese zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek.
(Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.386: Gök Medrese üst kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Gök Medrese ve Kırk Kızlar:

Gök Medrese hakkında Savuran deftere önemli ölçüde ilaveler yapmıştır. Karagülle'nin yazısının başında Savuran, Gök Medrese hakkında en ayrıntılı bilginin "Anadolu'da Türk Abideleri" adlı eserde mevcut olduğunu, medresenin yapıldığı tarih olarak verdiği 674 Hicri [1272] bilgisini ise Dr. Süheyl Ünver'in "Selçuk Tababeti" adlı eserinin 79. Sayfasından aktardığını, Gabriel'in eserinde bu yapı ile ilgili verdiği tarihin de bu tarihle örtüştüğü bilgisini aktarmıştır. Savuran, bu yapının ayrıca Kırk Kızlar ya da Kırgızlar olarak anılmasını ise medresenin bulunduğu Semerkant Mahallesi'ne bağlanmasından bahsederek yapının tamir tarihi ile ilgili ayrıntıları not almıştır. Karagülle'nin yapının aslında ne olarak yapıldığı kısma yazdığı medrese notunun yanına bimarhane ve darüşşifa gibi notları da ekleyen Savuran 1955 Eylül- 1956 Nisan arasında yapı için 60.000 TL onarım masrafı harcadığı, 1972'de 100.000.00 TL'nin çatı onarımına harcadığı, 1974-75 yıllarında yapı için 360.000.00 TL ve son olarak da 1975- 76 yıllarında 100.000.00 TL'nin onarım için harcadığı bilgisi defterde ifade edilmiştir. Savuran Karagülle'nin kitablesiz olarak yaptığı değerlendirmeye ilave olarak medresenin kitabesinin olması

gereken yerde dikdörtgen ve düzgün bir mermer yüzey olmasının zamanında buraya bir kitabe yazılabilmesini mümkün kılmadığını ifade etmiştir.

Karagülle'nin yapının tahribatından bahsettiği kısımda ise Savuran; yapının kemerlerinin birçoğunun depremden dolayı çatlak olduğunu, büyük eyvanda Kırgızlar mezarlığının bulunduğu yerde sıvalarda oldukça dökülmeler olduğunu, ve yoğun miktarda rutubetlenmenin olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca memur odasının kemerinde de ciddi bir çatlak olduğunu, ve tavan arasından görüldüğü üzere bu çatlağın odanın her iki yanındaki hücrelere kadar devam ettiğini belirten Savuran, özellikle bu cephenin Maarif Müdürlüğü makamına bildirildiğini, ve yapıyı görmeye gelen Müzeler Umum Müdürlüğü Abideleri Şube Müdürü Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen'e gösterildiğine yazısında dikkat çekmiştir. Yapının doğu cephesinin dış duvarında kaideye yakın kısmında da yarık olduğunu belirten Savuran, yapının acil olarak detaylı bir onarıma ihtiyacı olduğunu bu kısımda vurgulamıştır.

Daha sonra yapı ile başka kaynaklara göndermeler yaparak şu bilgileri aktarmıştır:

Bina (Selçuk Tababeti) adlı eserde Pervane Bey Darüşşifası olarak gösterilmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi C.5 S.61'de Tokat'ta bir bimarhane tekkesinden bahsetmektedir. Bu hastane banisi Selçuklu umerasından Pervane Bey olduğu meşhur eserde ileri sürülmektedir. Badema ileri sürülen mülahazat ve mütalaat şu şekildedir: "Tokat'ta Meydan Mahallesi'nde Demirciler civarında Gök Medrese namında kitabesiz büyük ve iki katlı bir bina vardır. Müstatil şekli olan bu binanın büyük bir itina ile hazırlanan plan ve resimlerinde (Albert Gabriel: Monuments Turcs d'Anatolie, c.II, 1934) görüleceği veçhile heyeti umumiyesi pek mükemmeldir.

Yapının özelliklerini aktarmaya devam eden Savuran; yapının ortasında bahçesi olduğunu, süsleme açısından oldukça zengin olan kapısının bir Selçuklu eseri olduğunu, deftere eklediği resimlerde de görüldüğü üzere ufak olan kitabe yerinin boş olduğunu, kitabenin olmayışının ise depremde düşmüş olabileceğinden ufak parçalara dağılıp parçalanmış olabileceği ya da yerinden çıkartılmış olabileceği ihtimallerinden kaynaklandığını belirten Savuran, yazısında kitabe yerinin sıvalı olduğuna da dikkat çekmiştir. Yapının zaman içerisinde oldukça yıprandığını ve halen müze olarak işlevine devam ettiğini ifade eden Savuran, halk arasında Gök Medrese, Pervane Medresesi ve Kırk Kızlar Medresesi olarak kullanılan yaygın isimlerinden de bahsederek ayrıca yapının saray olduğu inancını da metnine taşımıştır. Vani Tekke'sinin de eski Gök Medrese olarak bilindiğini belirten Savuran,

yapı hakkında süregelen rivayetlerin ve söylentilerin de önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Bu düşüncesini destekleyecek şekilde şu ifadelerde bulunmuştur:

"Biz ekseriya bir tevatürün kökünü sekiz, on hatta ondört asır evvel bile şarkta buluyoruz. (Kırk Kızlar) Medresesi tesmiyesi sebebi de mühimdir. Zira medresenin birinci katında arkada sağda en büyük kısımda yirmi kabrin bulunuşu ve herbir kabirde yirmi kızın bulunuşu yani ceman kırk kızın yatması efsanesi buna sebep olmuştur. Ben bunu bu şekilde tasavvur ediyorum."

Bu ifadelerinden sonra yapı ile ilgili düşüncelerini aktarmaya devam eden Savuran, ticaret maksadıyla ve hac yolu dönüşünde Tokat'a uğrayan Kırgız Türkleri'nin sebebi bilinmemekle beraber Tokat'ta ölmüş ya da öldürülmüş olduklarını ve bunlardan yirmisinin bu yapıya gömülmüş olabilecekleri ihtimaline dikkat çeken Savuran, halkın da bu inancı farklı bir boyutta efsaneleştirmek amacıyla yapının ismini Kırgızlar yerine Kırk Kızlar şekline dönüştürmüş olabileceklerini ifade etmiştir. Fakat Savuran, bu hususla ilgili varsayımının herhangi bir dayanağı olmadığını, bunu sadece tahmin ettiğini metninde özellikle vurgulamış, ve bu yazısını sonlandırdıktan sonra kendi imzasını atmıştır. Bu bilgidan sonra İsmail Hakkı'nın 1927'de yazdığı "Kitabeler" adlı eserinde bu yapı ile ilgili bir ayrıntıya değinen Savuran, kadımların çocuk hastalıkları için bu kabirlerin bulunduğu yere gelip yapma bebek koydukları gibi ilginç bir inanışa değinmiştir. Halen de bu inanışın devam ettiğini belirten Savuran, 1944 yılında eklediği notta bu duruma kesin olarak karşı çıktığını ve engel olunduğu detayını da yazısına ek bilgi olarak koymuştur. Bu yapının XIII. asırda yapıldığını belirten Savuran, Albert Gabriel'in eserinde bu yapıyı Konya ve Sivas'taki benzer yapılarla kıyasladığını ve yapının inşa tarihini de bu yapıların inşa tarihinden yola çıkarak Hicri 679 [1275] tarihi doğrultusunda 13.asrın ikinci yarısına tarihlendirilebileceği hususuna dikkat çekmiştir. Gök Medrese'nin Sivas'taki I.Keykavus Hastane'sine benzer özelliklere sahip olduğunu, bu hastanenin de birinci katında 15 küçük odası olduğunu, 4 büyük salonun harap olduğunu belirten Savuran'ın bu yapının birinci katı hakkında aldığı notların yer aldığı kısımda yırtılmalar olduğundan tam olarak neyi kastettiği anlaşılamamaktadır. Sadece bu katta içinde çini parçaları ve ayetler olan bir yerin varlığından bahsettiği hususu anlaşılmaktadır. Yapının özellikleri incelendiğinde Savuran'ın bahsetmiş olduğu bu kısmın yapının güney eyvanının cephesi olma olasılığı oldukça kuvvetlidir. Çünkü

bu darüşşifanın çini süslemeleri ve ayetlerin yer aldığı kısımlar daha çok bu cephede yer almaktadır.⁴

Bu bilgilerden sonra metnin de karışık bir şekilde hazırlanmış olmasından kaynaklanan sebepten dolayı çok da net anlaşılamayan bir ifade ile Savuran, yapı ile ilgili diğer bilgilere geçiş yapmıştır. Bu kısımda Savuran ilginç bir şekilde bu defterde anlatılan tüm bilgiler iyi değerlendirildiği, kullanıldığı takdirde yazdığı bu metin sayesinde yapı harap olmaktan kurtarılacaktır şeklinde sanki bir mesaj içeriği de barındıran bir cümle not yazmıştır. Girişe bu şekilde başlayan Savuran, daha sonra Eski Müzeler Müdürü Mebus Halil Ethem'in bir seyahatinde bu bahsi geçen Kırk Kızlar kabirlerini gördüğü bahsine değinmiştir. Bu bilgiyi de Halil Ethem'in "Anadolu'da İslami Kitabeler: Tokat Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası", N.55'den kullandığını belirterek Halil Ethem'in Tokat'taki darüşşifanın bu medresenin karşı tarafında yer aldığını daha sonra yıkılarak yerine bir han yapısı yapıldığından bahsettiğini metninde vurgulamıştır. Dr. Mordtmann'ın da Hicri 1275'de [1858] Tokat'tan geçerken Gök Medrese'den başka nefis eserler olarak nitelendirdiği iki yapıdan bahsettiğini, bu yapıların ahır gibi kullanıldıklarını ve oldukça harap durumda olduklarını ifade ettiğini belirten Savuran, "*Acaba bu seyyah bimarhane olarak hangisini gördü?*" sorusunu sorarak yazısını ilgi çekici ve merak uyandırıcı hale getirmiştir. Ama Savuran Mordtmann'ın Bimarhane'den bahsetmediğini, yapının o günkü hali incelenecek olursa bu yapıyı darüşşifa olarak kabul etmemenin yanlış olacağına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla yapının rivayetlerin ötesinde özellikleri ve süregelen zaman içerisinde halkın burayı darüşşifa yapısı olarak bilmesinin de önemi olduğu hususları dikkate alındığında bu yapıyı darüşşifa yapısı olarak kabul etmenin daha yerinde olacağı hususunun altını çizen Savuran, bu notları aktarıdığı kısımda Konya'daki darüşşifa yapısına gönderme yapmıştır. Bu yapı ile ilgili metninde şu ifadeler yer vermiştir:

Konya'daki büyük darüşşifanın şeklini bilmiyoruz. Fakat Konyalı Mimar Şehabeddin 1932'de Almanya'dan bana gönderdiği mektupta Alman ve Fransız bibliyografyalarına göre burasını iki katlı müesseseleriyle mukayese edilerek hiç de ihmal edilemeyecek kıymetli mütalalarda bulunuyorlar. Tokat'ta kitabeli binalar çoktur. Kitabesiz olan bu yegane binanın sair medreselerde büyük bir hususiyeti de vardır. Bu binadaki yirmi kabirde banilere ait olma ihtimali kuvvetlidir. Zira bütün Selçuklu hastanelerinde banileri ve müteallikatı yatarlar.

⁴URL-10/ <http://www.tarihbilinci.com/forum/mimari-eserler-68/keykavus-darussifasi-8277>.

Lakin halkın burada 40 kız yatıyor diye itikat etmesi ve çocuklarının hastalıklarında bu kabirler yapma bebek koymaları darüşşifa olması ihtimaline çok kuvvet verir.

Buna benzer durumların Kastamonu Darüşşifası'nda da olduğunu belirten Savuran, halkın bu eski hastane yerlerinde ananelerini sürdürdüğünü ve dolayısıyla bu yaygın olan durumun da bu gibi yapıların medrese olma ihtimalini düşürdüğünü ifade etmiştir. Başbakanlık arşivinde Pervane Bey Darüşşifası ile ilgili önemli kayıtlara ulaşıldığını belirten Savuran, bunları da notlarına aktarmış ve şu şekilde sıralamıştır:

"1125 (1713) Tokat'ta Pervane Bey Darüşşifası ikinci tabipliğine dair bir i'lam (Tıb. 239)."

"1190 (1776) Tokat'ta Pervane Bey Darüşşifası'nda ikinci tabip olan Ahmet Halife'nin tecdid olunmuş beraati (Tıb. 424)." (Beraatın bir satırı surh bir satırı siyah mürekkeple yazılmıştır.)

"1198 (1783) Pervane Bey Camii ve Medresesi vakfından almak üzere nısıf vazife ile Darüşşifa'nın 2. Tabibi Mehmet Emin çocuğu olmadan vefat ettiğinden yerine Osman Halife'nin tayinine dair istida. (Molla İbrahim'in tayinini Reişul'e Tıbbı muvafık görmüştür. Halk Osman Halife'yi iltizam etmiştir. Lakin her ikisinin fenni tıpta alakaları görülemediğinden bahisle bu itilafı oğlu Tabip Mehmet Raşit Efendi'ye istihkakı hasebile ve pederi Mustafa Efendi'nin asıl bu yere sahip olması cihetiyle tayini ilam olunmuştur (Tıb 790). Diğer vesikaların tarih numaraları Tıb.790 (1199-1784), Tıb.397 (1226-1811)'dir."

Savuran bu son belge doğrultusunda Tokat nahiyesine bağlı vakıf medresesi olan Pervane Bey'in Gök Medrese ismiyle meşhur olduğunu, bu yapının darüşşifası ile beraber darüssülehasının da olduğunu, Vakıflar'ın bir payı darüşşifada tabip olanlara, iki payı da darüssüleha'ya ayırdığı bu belgelerle ortaya çıkmıştır. Bu kayıtlara değinmeye devam eden Savuran, Tokat'taki Pervane Bey Darüşşifası'nın 1226 [1811]'de bile faaliyetine devam ettiğinin kayıtlardan anlaşıldığına dikkat çekmiş, bundan sonraki zaman zarfında ise yapının kullanımına dair herhangi bir bilgiye ulaşamadığından dolayı ne olduğunun bilinemediğini yazısında belirtmiştir. Bu da hastanenin 7.asırda faaliyette olduğunu kanıtlamaktadır. Savuran, bu darüşşifanın başka bir medresede olma ihtimalinin düşünülmemeyeceğini, zaten onların medrese olarak inşa edildiklerine dair kitabelerinin olduğunu belirterek 7.asıra kadar faaliyetini sürdüren bir kurumun bir asırda hemen yok edilmesinin tahmin ediliyor olmasının yanlış bir düşünce olabileceğine dikkat çekmiştir. Arşiv kayıtlarına göre Pervane Bey Medresesi'nden başka bir darüşşifanın mevcudiyetinden de bahsedildiği bilgisini veren Savuran, 1226 [1811] tarihli kayıttaki Pervane Bey Medresesi'nin daha çok Gök Medrese olarak anıldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla Vakıflar'a ait bu kayıtları yazanların ve yeni kayıtlar ekleyenlerin bunlara göre hüküm çıkarmaları

dolayısıyla yapının yeri hakkında yanımları ihtimali de olabileceğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini bu yukarıda bahsi geçen mütealanın da çürütülmesinin de doğru olmadığını belirtmiştir. 1226 [1811] tarihli kayda gönderme yapan Savuran şu ifadelerle yazısının bu kısmını sonlandırmıştır:

"1226 [1811] tarihli kaydın ifadesine atfen bir söz söylemek icap ederse Gök Medresede Darüşşifa ve Darüssüleha mevcudiyeti hatıra gelmektedir. Bir de bunların musa...⁵ Tokat'ta olması ihtimali darüşşifa veya darüssüleha ya mı veyahut Pervane Bey Medresesi'ne mi ait olabileceği de düşünölmeye değer."

Defterdeki bu uzun metninin haricinde Savuran bir de başka bir kağıda bazı notlar almış, ve bu kısma bu notu eklemiştir. Eklediği bu kağıttaki notlar şu ifadelerle başlamıştır:

"Alman Seyyah ve alimlerden Dr. Mordtmann⁶ burayı ziyaretinde buraya merbut daha başka yapı harabelerinden bahsetmişse de. A.Gabriel aksini iddia etmektedir. Bununla beraber binanın kuzey batısında kubbeli bir kısmı mevcuttur. Gökmedrese Gabriel'in buraya 928'de ilk gelişinde metruk ve muhacirlerin iskanına yarıyordu."

Yapının kapısının bal peteği tezyinatı ile süslü olduğunu, kapı kaidesinin cadde hizasından 1.5 metre aşağıda olduğunu, tezyinatlı kemer bölümünün etrafının da tamamen motiflerle süslü olduğunu, kapıda bir sıra kesme taş bir sıra kırmızı taş kullanıldığını fakat zaman içerisinde bunların büyük ölçüde yıprandığını ifade etmiştir. Yapının özellikleri ile ilgili bilgileri bu bölümde özenle aktaran Savuran, medresenin kapısının her iki üst yanında tezyinatlı kısım dahilinde iki küçük pencere olduğunu, avluda çini tezyinat kalıntılarının halen mevcut olduğunu, özellikle de büyük eyvanın yukarısına kadar her iki yanda vişne çürüğü ve gök mavisi renklerle oluşturulmuş çini tezyinatta Ayetel Kürsi kelimelerinin yanısıra çiçekli motiflerin olduğunu, ve medresenin en zengin ve dikkate değer çini tezyinatının da bu kısımda yer aldığını belirtmiştir. Eyvanın iç kısmında batı tarafındaki motiflerle süslü kısımın ise daha önceden mihrap vazifesi gördüğünü aktaran Savuran, avlu revaklarında kullanılan tuğlaların 200x90x42 ebatlarında olduğunu ve çevresinin geometrik tezyinatlı olduğunu, 1.kattaki kemer aralarının dörtgen formda Türk mavisi çinilerle kaplı olduğunu, 2.katın kemer aralarının ise altı kenarlı Türk mavisi çinilerle kaplı olduğunu belirtmiştir. Yapının dört cephesindeki duvarların saçak altlarına yakın

⁵ Bu kısımdaki yazı silik olduğundan okunamamıştır.

⁶ J. H. Mordtmann, Alman oryantalist ve diplomati.

URL-11/ <http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/oba/article/view/9065>.

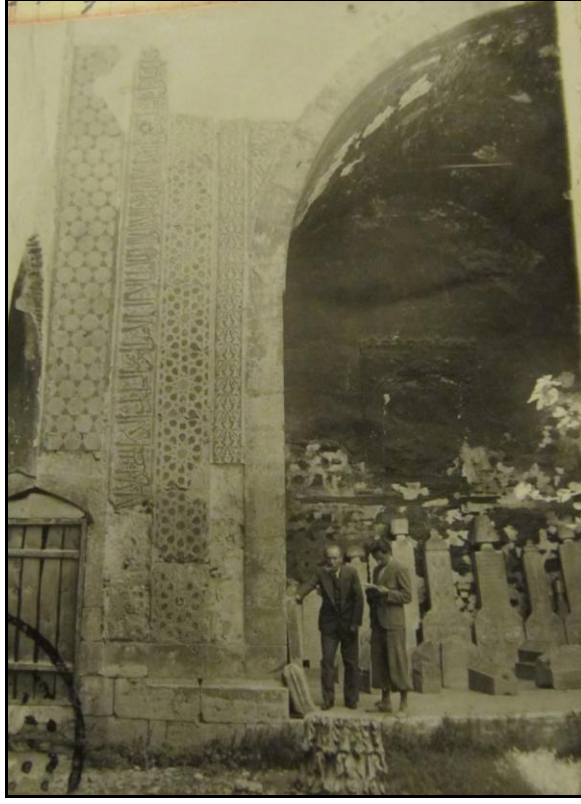
kisimlerinden yola çıkarak nakışlarla süslü bir pervazın yapıyı çepeçevre dolaştığı ihtimaline dikkat çeken Savuran, Albert Gabriel'in Hatuniye'dekine benzer olabileceği yönündeki düşüncesini de bu bölümde paylaşmıştır. Her iki katın revaklarının avlunun güney, kuzey ve doğu yüzlerini çevrelemekte olduğunu, büyük eyvanın iki yanında birer oda olduğunu, bu odalarından batıda yer alanının tonozlu ve boş durumda olduğunu, kuzeydekinin bir kubbesi olduğunu, ve bunun iki yanındaki mekanların da tonozla örtülü olduğunu ve bu kısımda farklı ebatlardaki yirmi mezarın zemine iki sıra halinde dizili olduğunu, bu salonun doğusunda üstü açık bir çıkma olduğunu, yapının kuzeybatısında yer alan kubbeli kısmın ise daha önceleri demirci dükkanı olarak kullanıldığını ifade eden Savuran şu bilgilerle yazısında devam etmiştir:

Birinci katta 17, ikinci katta 15 hücre olup kapıları munkati kemerlidir. Bugün ikinci kata çıkılan ahşap merdiven eskiden doğu revakların ortasından yükseliyordu. İlk yapılışındaki taş veya ahşap merdivenden bugün bir eser yoktur. Hali hazırda çatı boydan boya tavanlıdır. Avludaki zemin kat kemerlerinde sütun ve başlıklar birbirine zıttır. Roma malı oldukları melhuzdur ki çirkin bir tesir bırakmaktadır. Karakteristik ve makbul olan cihet kapı ve avlu yüzlerindeki tezyinatır. 2.kat revak kemer aralarında tezyinat bakiyesi önemlidir. Şark üst koridor kemerlerinin yan tarafları çini panolar vişne çürüğü ve gök mavi renklerden mürekkeptir. Duvarların yukarı köşeleri nisbi bir tamir görmüştür.

Daha sonra yapıyla ilgili yeniden başka kaynaklara gönderme yapan Savuran, bina hakkında bahsettiği özelliklere ek olarak tamamlayıcı bilgilerin Süheyl Ünver'in "Selçuk Tababeti" adlı eserinin 10 ve 11. sayfalarında açıkça anlatıldığını belirtmiştir. Yine Dr. Mordtmann'ın Tokat'tan 1858'deki geçişinde Kırğızlar kısmında iki odadan birinde beş, diğerinde 30 lahit olduğunu ifade ettiğini belirterek Gabriel'in ise bu kısmın onarıldığından bahsetmesine değinmiştir. Evliya Çelebi'nin ise müzeyi o günkü haline yakın bir şekilde gördüğünü ortada bir avlu ve havuz olduğunu, ve bu medrese ile benzerliği olan bir Meydan Tekkesi'nin varlığından bahsettiğini ve medrese yapısının alt katında yeşil çini tezyinatının kendisini hayran ettiğini ve çini nakkaşının elinden çıkmış olduğunu ifade etmektedir. Bu bölümde Savuran şu hususa bir soru cümlesiyle dikkat çekmek istemiş, ve bu soru cümlesiyle de yapıyla ilgili yazılarını sonlandırmıştır. İfade şöyledir:

"Gökmedrese müştemilatı kuzey yanındaki han, demirci dükkanı as.depo istikametinde uzadığına göre Şehreküstü Hamamı ile alakası var. Bu kısım (Eski Selçuk Saraylarının) bakiyesimidir?"

Savuran deftere müze yapısını gösteren fotoğraflar dışında ayrıca müzede sergilenen eşyaların yer aldığı bazı fotoğraflar da eklemiştir (Şekil 5.400).

Şekil 5.387: Gök Medrese 1935, (Savuran, 1931-1955).

12. Üst koridor kemerlerinden biri.

13. Büyük eyvan cenup kenarı Ayetel Kürsi cümleleri. yan tarafındaki çini pano.

14. Üst revakların aralarında tuğla ve çini tezyinat.

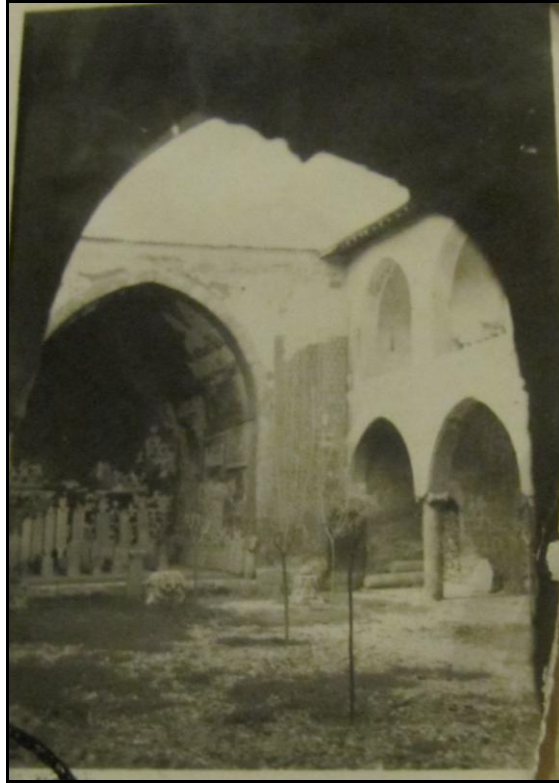

15. Resim 12'deki kısmın öbür tarafı

Şekil 5.388: Gök Medrese çini tezyinat örnekleri, (Savuran, 1931-1955).

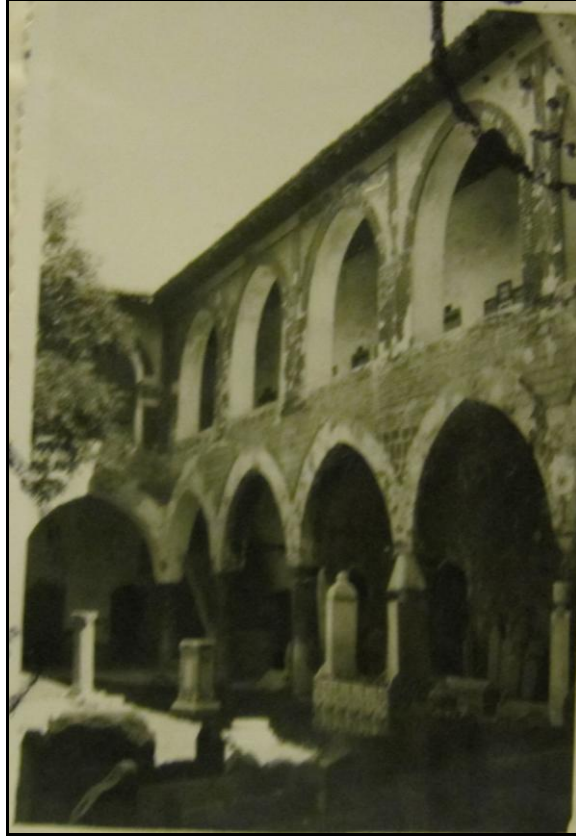
Şekil 5.389: Gök Medrese *cenuptan umumi görünüşü.*
(1956 tamirinde değişmiştir),(Savuran, 1931-1955).

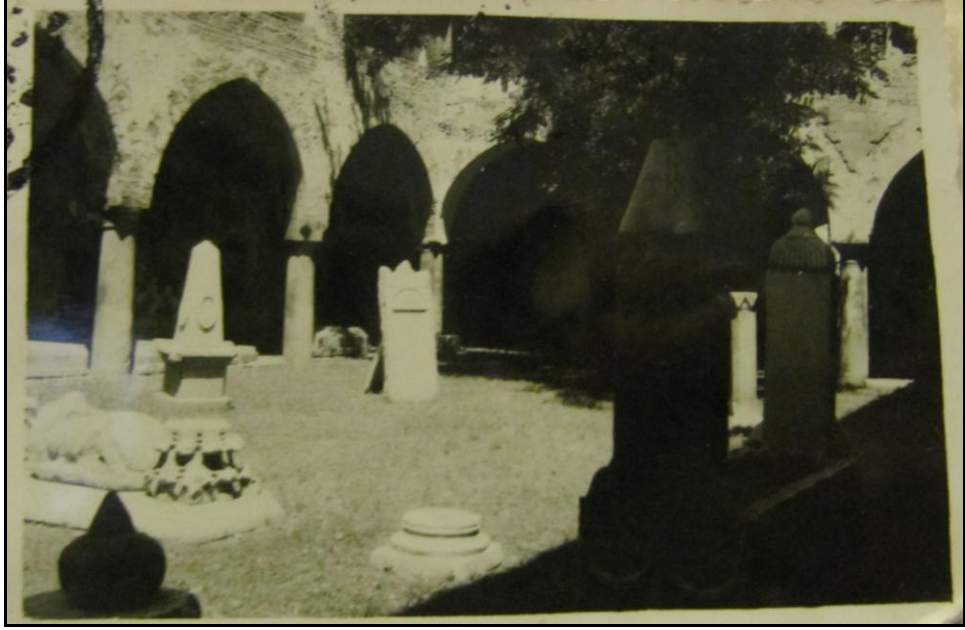
Şekil 5.390: Gök Medrese *büyük eyvan ve avlunun kuzeybatı görünüşü.*
(Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.391: Gök Medrese üst koridor 1955, (Savuran, 1931-1955).

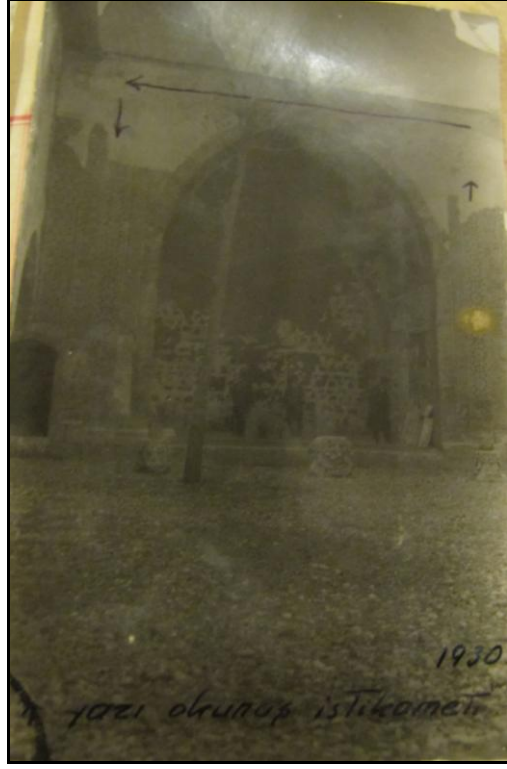
Şekil 5.392: Gök Medrese revaklar 1955, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.393: Gök Medrese avlunun 1955'deki hali, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.394 : Gök Medrese kapı
(Foto Yıldız, Osman Nuri).
(Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.395: Gök Medrese büyük eyvan umumi görünüş.
(Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.396: Gök Medrese avlu cenup sahindeki revaklar ve büyük eyvanın bir kısmı, (Savuran, 1931-1955).

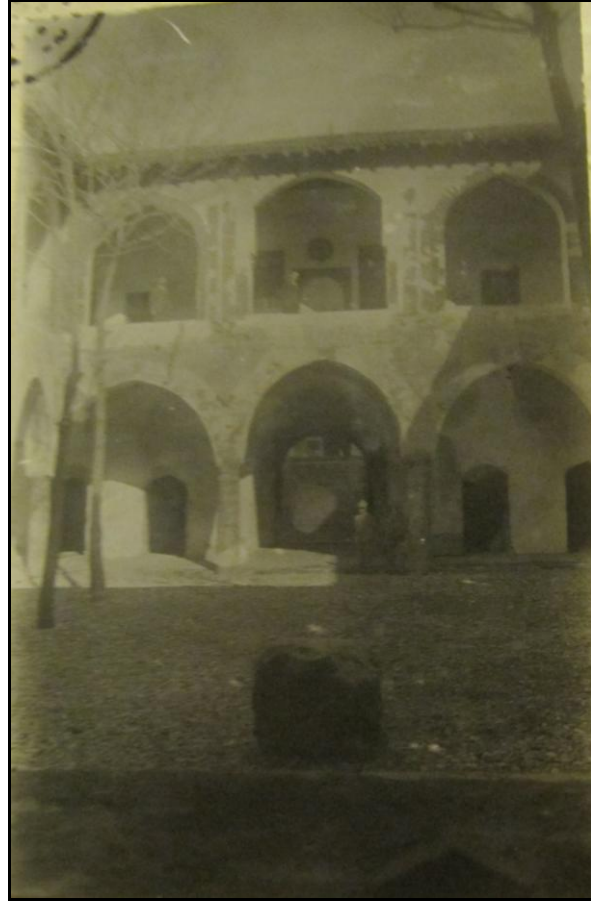

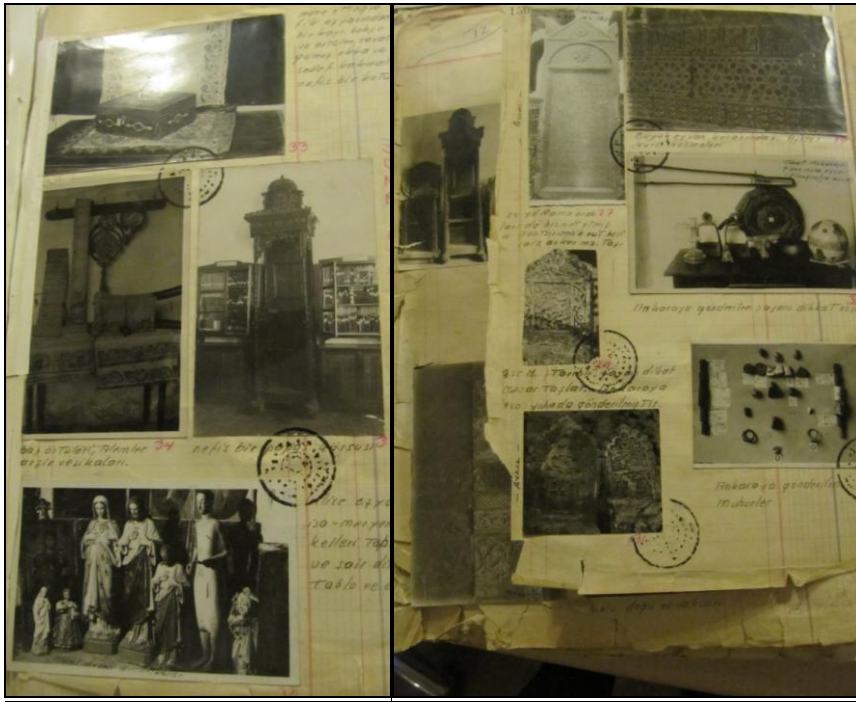
Şekil 5.397: Gök Medrese avlu kuzey revakları, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.398: Gök Medrese kapı tezyinatı, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.399: Gök Medrese avlu doğu revakları, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.400: Gök Medrese'de (Tokat Müzesi) sergilenen eşyalardan örnekler. (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Gök Medrese- Kırk Kızlar:

Tokat Meydan Mahallesi Gaziosman Paşa Caddesi üzerinde bulunan yapı (Şekil 5.401) Muiniddin Süleyman Pervane tarafından yaptırılmış olup kitabesinin bulunması gereken yerde düz bir dikdörtgen taş bulunması sebebiyle yapının kesin olarak inşa tarihi bilinmemektedir (Seçgin, 199, s. 78). Gabriel'in tespit ettiği Hicri 647 [1275] tarihi çoğu araştırmacı tarafından kabul görmüş olmasına rağmen yapıyla alakalı farklı tarihlendirmeler de söz konusu olmuştur (Sözen, 1972, s. 213).

Tokat Tıp Medresesi ve Darüşşifası olarak bilinen ve iki katlı olarak inşa edilen yapı (Şekil 5.402 ve Şekil 5.403) , bir Selçuklu taç kapısının açıldığı eyvan ile karşısındaki ana eyvan ve eksene göre sağ kısımda yer alan geçit eyvanlarıyla üç eyvanlı Anadolu Selçuklu medresesi şemasında olup bir çifte medrese örneğidir (Şekil 5.404), (Cantay, 1992, s. 61).

İki katlı ve iki eyvanlı büyükçe bir avluya sahip olan yapıda altta ince sütunlar, üstte ise kuvvetli paye ayaklar tersine bir düzen sergileyen revakların arkasına hücreler sıralanmıştır . Ana eyvanın sağ kısmında yer alan türbenin çini kaplamalarından çok az bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Ama aynı zamanda cami olarak da kullanılmış olan eyvanın mozaik çini kaplamalarından, cephede ve yanlarda, dört sıra bordür halinde devam eden kısımlar bu yapının süsleme zenginliği hakkında oldukça fikir vermektedir. Yapının revak kemerlerinde ve eyvan iç duvarlarındaki süsleme kalıntıları yapının zengin tezyinatını anlatan önemli mimari öğelerdendir. Yapının Gök Medrese olarak anılmasının sebebi de yapıda kullanılan bu çinilerin ağırlıklı renginin firuze olmasından dolayıdır (Aslanapa, 1984, s. 117).

Daha önce de ifade edildiği gibi 1926 yılında Tokat ili müzesi olarak faaliyet kazandırılmış olan medreseye doğu cephesinde yer alan oldukça dekoratif öğelerle süslenmiş anıtsal bir taç kapıdan girilir. Giriş eyvanının her iki yanında derinliği 3.5 metre olan ve birer kapısı revak kısmına açılan dört oda bulunmaktadır. Avlunun güneyinde ise birer kapıya sahip ve yine revak kısmına açılan aynı ölçülerde altı oda daha bulunmaktadır (Seçgin, 1993, s. 78).

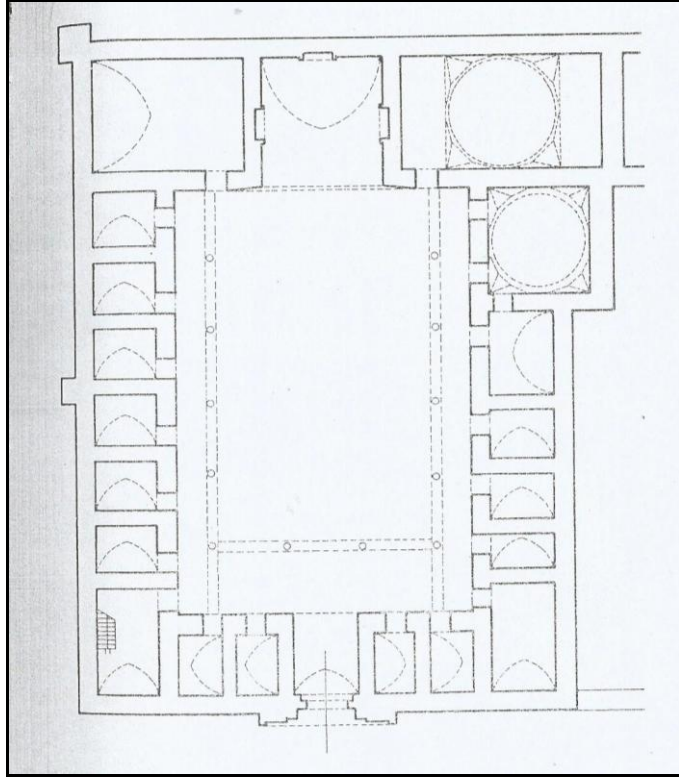
İki katlı medresenin beden duvarları moloz taştan inşa edilmiştir, taç kapı kesme taştır (Bakırer, 1981), (Akın ve Özen, 2013, s. 10).

Gökmedrese uzun yıllardır müze olarak işlevlendirilmiş ve halk arasında medrese olduğu unutulup müze olarak anılmaya başlamıştır. Medrese içinde yeterli mekâna sahip olmayan müze 2012 yılında Arastalı Bedestene taşınmıştır. Şu anda yeni işlev beklemektedir (Akın ve Özen, 2013, s. 22).

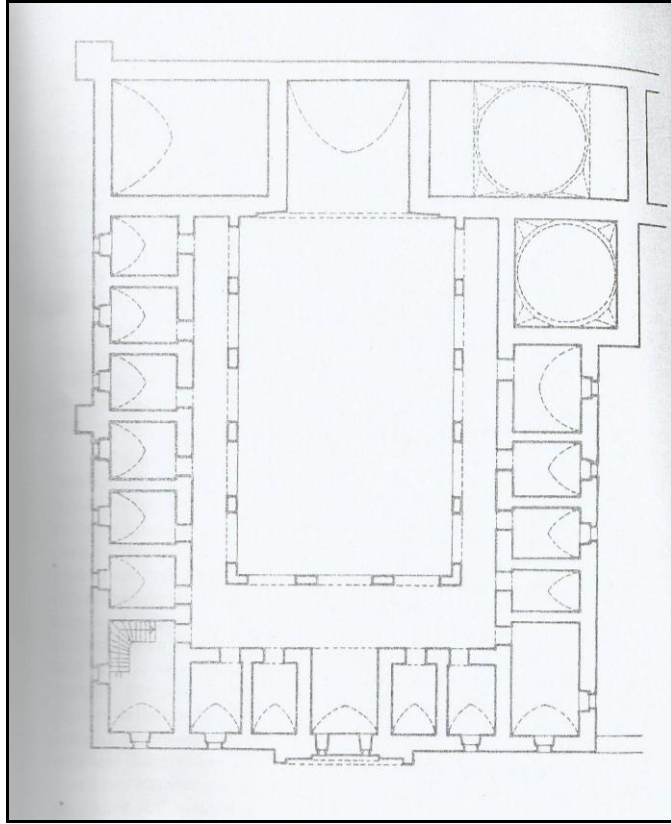
2012'ye kadar müze olarak kullanılan yapı Gaziosmanpaşa Bulvarı'nın kenarında olduğu için kentli tarafından dış görünüş olarak bilinmektedir. Ancak medreseden ziyade daha çok müze olarak tanınan yapı genellikle turistlerin ziyaret ettiği ve günümüzde işlev verilmeyi bekleyen bir yapıdır.

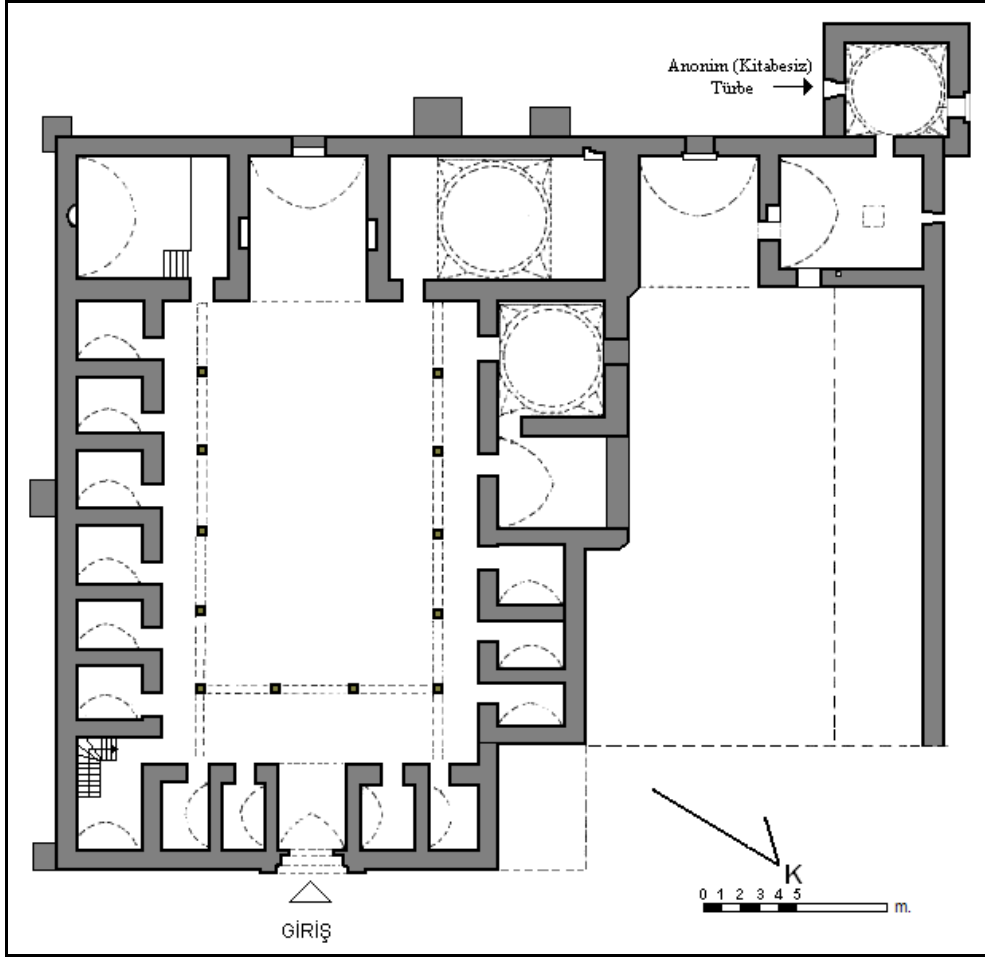
Şekil 5.401: Gök Medrese konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.402 : Gök Medrese zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Sözen, 1972).

Şekil 5.403: Gök Medrese üst kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Sözen, 1972).

Şekil 5.404: Gök Medrese plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.405: Gök Medrese genel görünüm, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.406: Gök Medrese genel görünüm ve kalıntılar, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.407: Gök Medrese büyük eyvan, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.408: Gök Medrese revaklı avlu ve büyükkeyvan, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.409: Gök Medrese portalı, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.410: Gök Medrese avlu kuzey revakları, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.411: Gök Medrese avlu doğu revakları, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Karagülle'nin defterdeki çizimleriyle, günümüzdeki mevcut halini gösteren plan çizimleri arasındaki farkları şu şekilde sıralamak mümkün:

Zemin Kat Plan Çizimleri:

Karagülle'nin çiziminde (Şekil 5.385) medresenin girişinde solda 3 oda, bunlardan soldakine pencere açıklığı verilmiş, sağda iki oda ve içi doldurulmuş gibi çizilen başka bir alan görünmesine karşın, günümüzde (Şekil 5.402) girişte solda üç oda, bunlardan en solda olanda pencere açıklığı olmaksızın yukarıya geçiş sağlayan bir merdiven; sağda ise üç oda tonoz örtüleriyle beraber çizilmiştir. Karagülle'nin çiziminde avlunun sağında ve solunda yer alan odaları birbirine eş değer gibi çizmesine karşın, bu odalar günümüzde görüldüğü üzere aslında şu şekildedir: Solda beşik tonozlarla örtülü altı oda, buna karşılık sağda birbirlerinden farklı beşik tonozlu dört oda, ve dersane ya da başka amaçlar amacıyla kullanılmış olabileceği düşünülen belki de hastanenin önemli odalarından biri olabilecek üstü kubbeli ayrı bir mekan bulunmaktadır. Karagülle'nin çiziminde nişleri ve pencere boşluğu çizilmemiş ana eyvan, bu eyvanın yanında Karagülle'nin cami olarak ve mihrap nişi çizdiği bir mekan, ve 20 sandukanın bulunduğu türbe kısmı görünmektedir. Günümüzde ise tonoz örtüsü çizilmiş ana eyvan sonradan doldurulduğu düşünülen pencere açıklığı ile, iki adet nişi çizilmiştir. Eyvanın solunda kalan beşik tonozlu mekan mihrap nişsiz olarak çizilmiş, sağda sandukaların bulunduğu oda sandukalar planda gösterilmeden kuubbe örtüsü ile beraber çizilmiştir. Her iki çizimde de avlunun ortasında yer alan havuz gösterilmemiştir.

1.Kat Plan Çizimleri:

Karagülle'nin plan çiziminde (Şekil 5.386), birinci kattaki odalardaki plan şemasında beşik tonozlarındaki yönleri dışında aynen zemin kat planı uygulanmıştır. Giriş eyvanı üstüne rastlayan birinci kat eyvanında taç kapıya açılan iki pencere açıklığı mevcuttur. Sözen bu durum ile ilgili yapının bu kısmında taç kapıya açılan iki pencereyle bir çeşit evlerin çıkmalı ferah odalarını anımsattığını, bunun sıkça karşılaşılan bir durum olmadığını, taç kapıya pencere açmak eğiliminin yapının cephesinde farklı bir etki yaratma kaygısından ziyade iç mekanla yapının dış cephesi arasında bağlantı kurma isteğinden kaynaklandığını belirtmiş, buna benzer durumun

Konya Şırçalı Medresesi'nde de olduğunu ifade etmiştir (Sözen, 1970, s. 219). Yine giriş eyvanının üstünde yer alan eyvanın en solundaki odada iki pencere açıklığı gösterilmiş, en sağdaki odada da aynı şekilde iki pencere açıklığı gösterilmiştir.

Günümüzde ise (Şekil 5.403) üst katta ise yine zemin katta uygulandığı gibi karşılıklı hücreler birbirlerine eş gibi çizilmiş; giriş eyvanının üstündeki eyvanın en solundaki merdiven gösterilmeksizin çizilmiş odada iki pencere açıklığı çizilmiş, en sağda Karagülle'nin zemin katta dolu bir şekilde gösterdiği kısmın üstündeki odada ise üç pencere açıklığı göstermiştir.

Yapının Fotoğrafları:

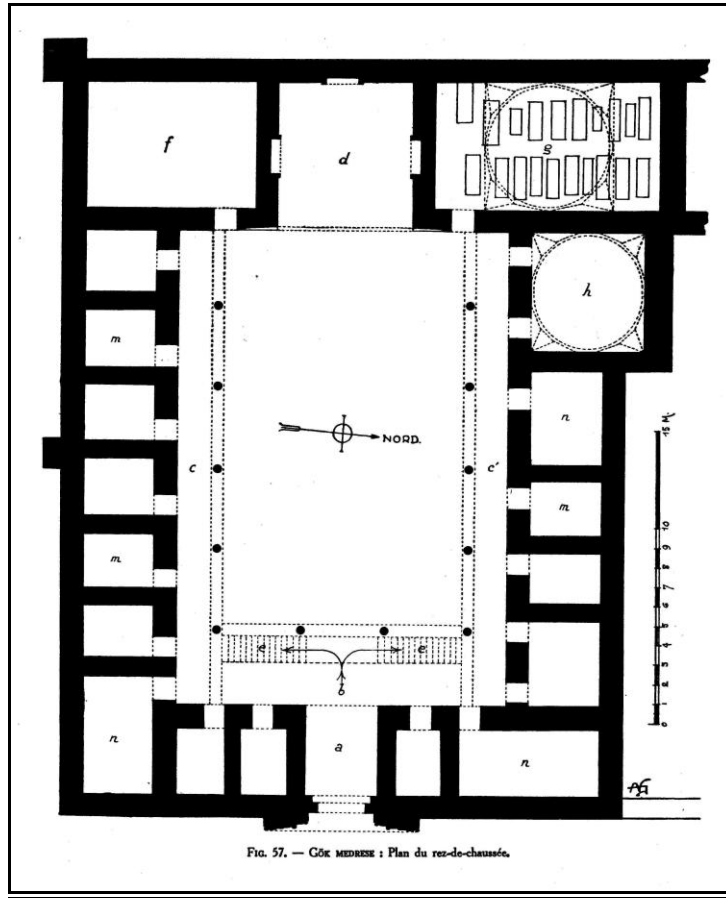
Defterdeki fotoğrafta (Şekil 5.390) ve günümüzde (Şekil 5.407) ana eyvan kısmı görünmektedir. Her ikisinde de ana eyvanın cephesinde belirli bir yüksekliğe kadar çıkan çiniler görünmektedir. Günümüzdeki halinde bunlarda biraz daha dökülmeler olmuştur. Eyvan ekseninde yüksekte bulunan pencere boşluğu gibi olan ama doldurulmuş olan bu kısımda kabartma izlenimi veren motifler ve yazılar günümüzde görülmesine karşın, defterdeki resimde bu kısım tamamen kapatılmış bir vaziyettedir. Yine aynı fotoğrafta görülen sandukalar günümüzdeki fotoğrafta yoktur. Yine bu eyvan cephesinin solundaki odanın kapısı ahşap olarak direkt süslemenin olduğu kuşağın hemen altında yer alırken, günümüzdeki fotoğrafta bu kapının ahşabı değiştirilmiş, ve kapı biraz daha içeri çekilmiştir.

Defterdeki fotoğraflara nazaran (Şekil 5.392, Şekil 5.396, Şekil 3.97) , günümüzde (Şekil 5.408, Şekil 5.410 ve Şekil 5.411) görüldüğü gibi ana eyvanın solunda yer alan alt ve üst kat revaklarının olduğu kısımlar camekanla kapatılmıştır. Defterdeki fotoğraflarda revak kemerlerinde ve revak yüzeylerdeki çini tezyinat daha yoğun hissedilirken, günümüzde bu süslemeler büyük bir miktarda döküldüğünden yüzeyler beyaz badana ile kaplandığından yapının süslemesi daha zayıf görünmektedir. Alt kat revakta kullanılan devşirme sütun başlıklı sütunlar ile üst kat revakta kullanılan paye ayaklar görülmektedir.

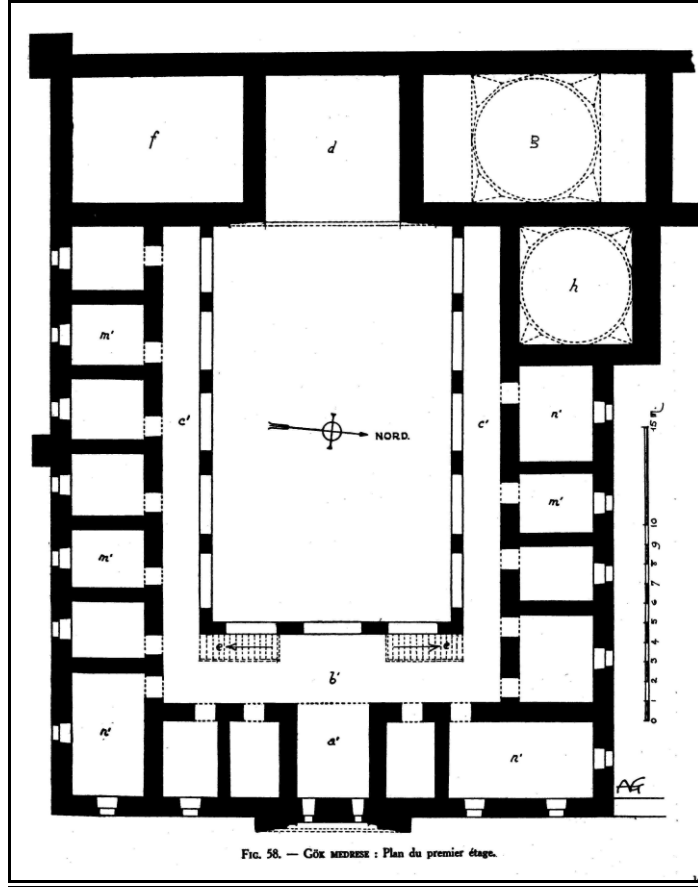
Yapının doğu cephesinde yer alan anıtsal mukarnas kavsaralı taç kapısı zengin taş süslemesiyle günümüze kadar oldukça iyi bir şekilde gelmiştir. Hem defterdeki resimde (Şekil 5.394) hem de günümüzdeki halinde (Şekil 5.409) kapı özgündür. Sadece taç kapıya açılan pencerelerin demir şebekeleri günümüzde görüldüğü üzere

kaldırılmış, mukarnas dolgunun olduğu kısma ve ahşap olan giriş kapısının üzerine iki adet aydınlatma için fener eklenmiştir.

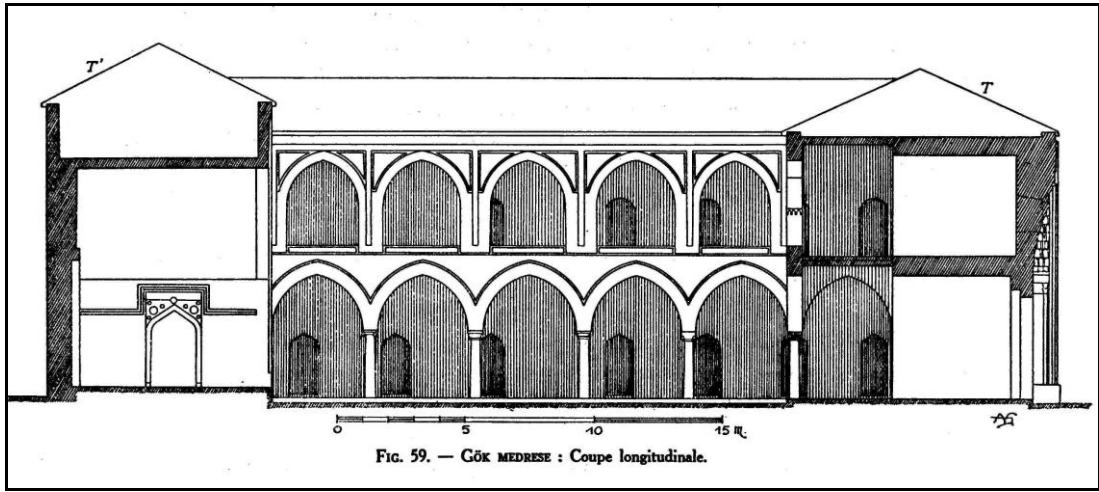
Gabriel, "Monuments Turcs D'Anatolie" adlı eserinde bu yapıyı oldukça detaylı bir şekilde incelemiştir. Savuran da metnini Gabriel'den kullandığı bilgiler sayesinde oluşturduğundan bu kısımda ayrı olarak Gabriel'in medrese hakkındaki değerlendirmelerine yer verilmemiş, sadece yapıya dair çizimleri gösterilmiştir (Şekil 5.412, Şekil 5.413, Şekil 5.414, Şekil 5.415 ve Şekil 5.416).

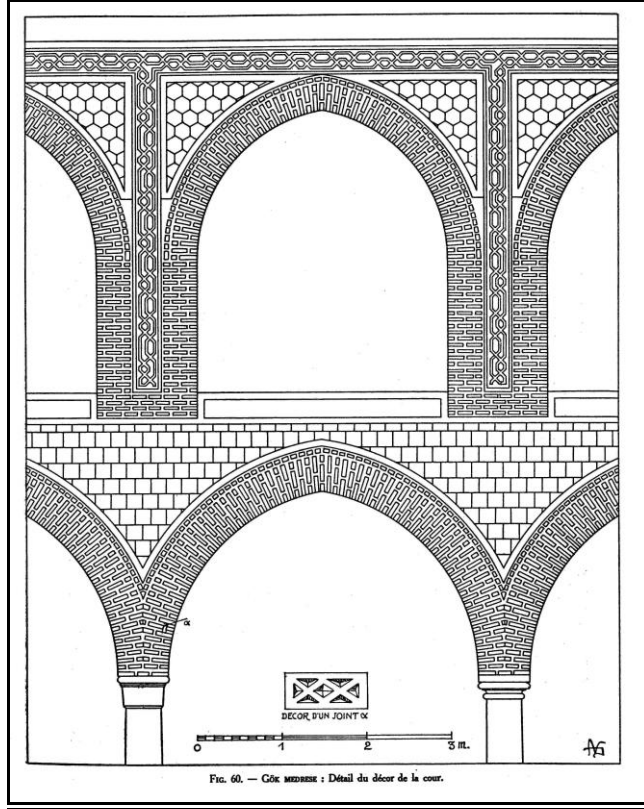
Şekil 5.412: Gök Medrese zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Gabriel, 1934).

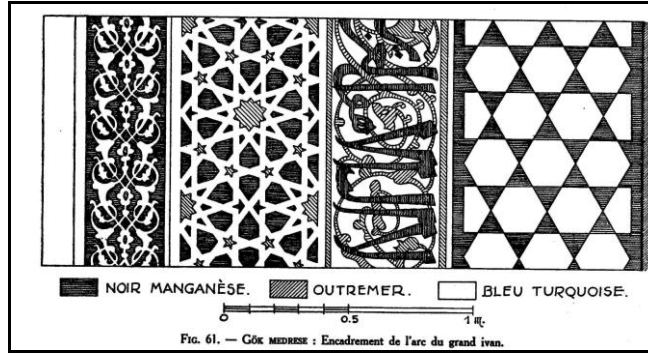
Şekil 5.413: Gök Medrese üst kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Gabriel, 1934).

Şekil 5.414: Gök Medrese kesit görünüş çizimi 1/200 ölçek, (Gabriel, 1934).

Şekil 5.415: Gök Medrese alt ve üst kat revaklar görünüş çizimi 1/200 ölçek. (Gabriel, 1934).

Şekil 5.416: Gök Medrese eyvan yüzeylerindeki çini motiflerin çizimleri. (Gabriel, 1934).

Salt'daki Ali Saim Ülgen arşivleri incelendiğinde Gök Medrese fotoğraflarına rastlanmıştır. Zaten yukarda da ele alındığı üzere Nuri Savuran'ın da notlarında Ülgen'in yapıyı görmeye geldiğinden bahsedilmiştir. Fotoğraflar genel hatlarıyla değerlendirmek gerekirse;

Fotoğrafta (Şekil 5.417); Gök Medrese yapısının ana eyvan kısmı ve bu kısımda yer alan kabirler görünmektedir. Yine eyvanın sağındaki revaklar ve bu revakların önünde duran bazı mezar taşları açıkça görülmektedir. Eyvan cephesindeki çinilerin

görüldüğü resimde bu cephedeki sıvaların oldukça dökük olduğunda net bir şekilde anlaşılmaktadır. Yine eyvan ekseninde orta kısımda yer alan doldurulmuş olan kısımdaki alçı kabartma ve motiflerin olduğu kısım, hemen sağındaki duvar yüzeyinde yer alan ve yine birtakım süslemeleri olan günümüzde niş olarak açılmış kısım da görünmektedir.

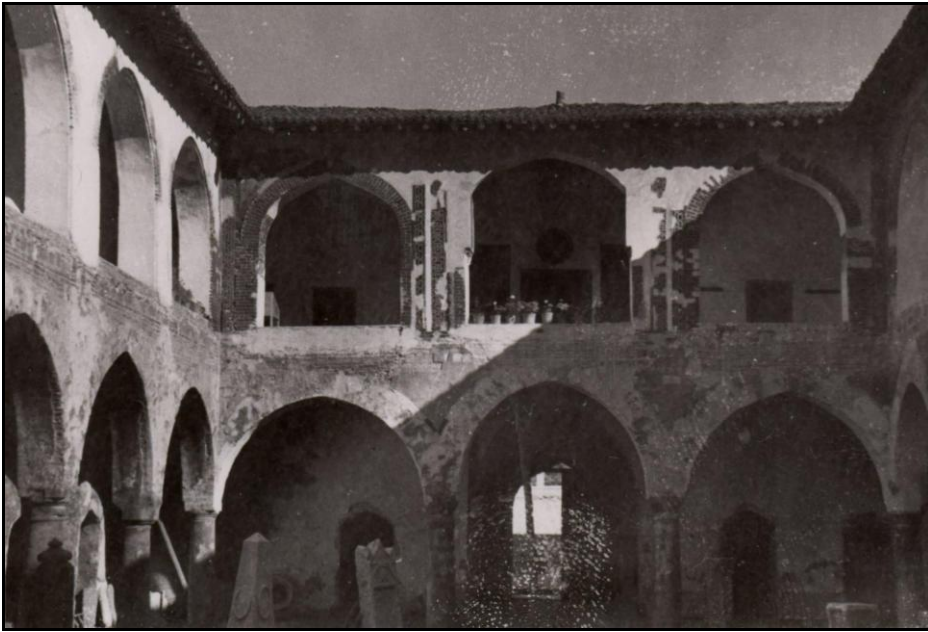
Şekil 5.417: Gök Medrese ana eyvan revakları, (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

Fotoğrafta (Şekil 5.418); Gök Medrese'nin üst revakları yapının kiremitle kaplı ahşap çatısı görülmektedir. Revak kemerlerindeki tuğla dizilimi ve altıgen formdaki ve zincir şeklindeki çini kompozisyonlar görülmektedir. Ayrıca üst kattaki iki odanın kapılarının da yer aldığı bu resimde de sıva dökülmeleri ve kemerlerdeki harabiyet yoğun bir şekilde görülmektedir.

Şekil 5.418: Gök Medrese ana eyvan ve üst revaklar, (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT)

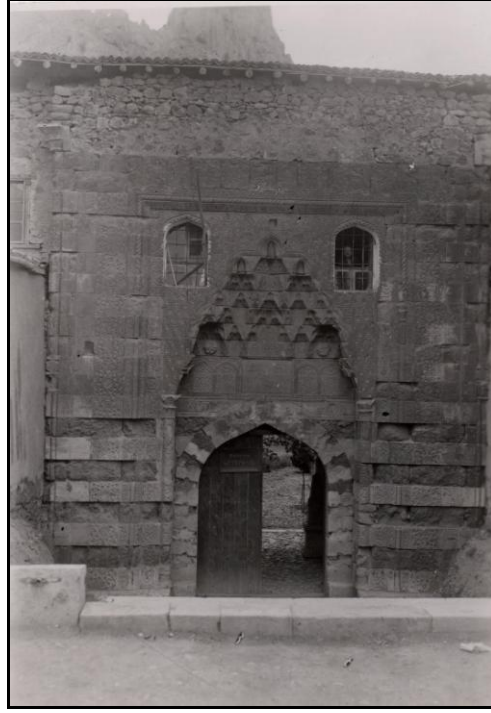
Fotoğrafta (Şekil 5.419); Gök Medrese'nin üç tarafını kuşatan revaklar ve bahçeye ahşap bir kapı ile açılan giriş ve yapının taç kapısının bu kısma açıldığı hol görünmektedir. Bu resimde de alt katta kullanılan devşirme sütunlar, bahçe kısmında yer alan bazı mezar taşları, alt ve üstte bulunan bazı odaların kapıları, üst katta daha sivri alt katta daha basık olarak inşa edilmiş revak kemerleri görülmektedir. Yine giriş eyvanının üstünde yer alan revak kemerlerindeki çini tezyinat kalıntıları görülmektedir.

Şekil 5.419: Gök Medrese revakları, (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

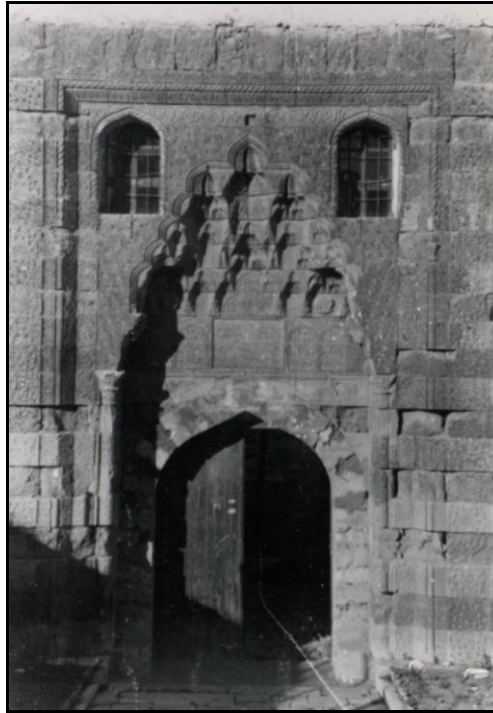

Fotoğrafta (Şekil 5.420); Gök Medrese'nin taç kapısının yer aldığı moloz taş ile inşa edilmiş cephe kısmen görünmektedir.

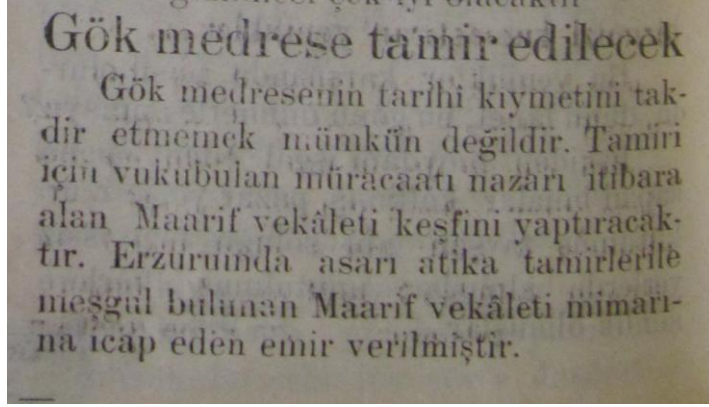
Şekil 5.420: Gök Medrese, (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

Fotoğrafta (Şekil 5.421); yapının dekorasyon açısından oldukça zengin olan günümüze kadar da özgünlüğünü muhafaza etmiş olan taç kapısı görünmektedir.

Şekil 5.421: Gök Medrese taç kapısı, (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

Ayrıca araştırma kapsamında taranan yerel yayınlardan 1934 tarihli "Yeni Tokat" gazetesinde Gökmedrese'nin onarımı ile ilgili bir yazı bulunmaktadır. Yazı şöyledir (Şekil 5.422):

Şekil 5.422: Gökmedrese onarımı hakkındaki yazı.
(Yeni Tokat, 15 Temmuz 1934 ,sayı 22, sayfa 13).

5.2.4.8 Günümüzde Var Olmayan Medreseler

1. Tokat Hisariye Medresesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Hisariye Medresesi:

Besim Karagülle deftere bu medrese hakkında herhangi bir bilgi aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Hisariye Medresesi:

Günümüze kadar gelememiş olan Tokat'ta yer alan Hisariye Medresesi hakkındaki bilgileri deftere Nuri Savuran aktarmıştır. Tokat Sulu Sokak semtinde bulunan, ve Hicri 814 [1411] tarihinde yapılmış olan Hisariye Medresesi'nin aslında Tokat Hac Dağı eteklerinde bulunduğunu belirten Savuran, sonrasında harap bir hale dönüşen yapının enkazının Tokat Takyeciler Camii yanında boş bir han arsasında kullanılarak yeni bir medrese inşa edildiğini ifade etmiştir. Asıl medreseye ait kitabenin⁷ de yeni medreseye konulduğu bilgisini veren Savuran, yapının 1320-1337 yıllarında tamir gördüğünü notlarında aktarmıştır. Medreseyi yaptıran bani hakkında ise; Hüseyin Hüsameddin Yaşar'ın "Amasya Tarihi" adlı kitabındaki bilgiyi aktarmış, yapının Emir Yahşi Bey Oğlu Emir Hisar Bey⁸ tarafından yaptırıldığını ifade etmiştir. Yalnız kapısının kaldığını ifade eden Savuran, deftere yapı hakkında şu notları eklemiştir:

"Son zamanlara kadar kitabeleri beton sıvalı bir şekilde duran kapısı ve Selçuki bezemelerle süslü pervazları Haziran-Temmuz 1948'de müzeden habersiz tahrip edilip yerine ahşap bir kapı takılmıştır."

1953 yılındaki notunda ise medreseye ait kitabenin ve kapı tezyinatının (Şekil 5.424) müzeye taşındığını belirten Savuran, yapının özelliğini tamamen kaybettiğini ifade etmiştir (Şekil 5.423).

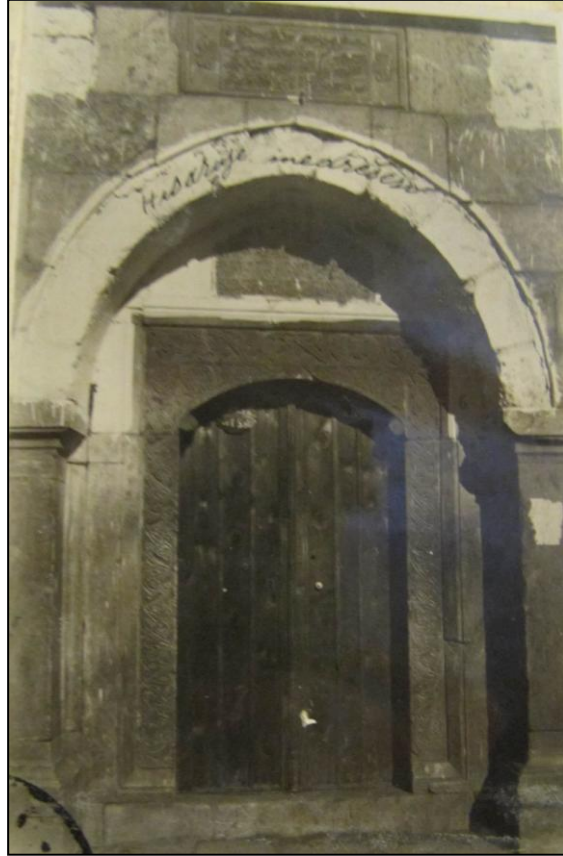
⁷ Kitabenin tercümesi şöyledir: "... *Darü'l-fukara (Fakirler evi) diye adlandırılan bu mübarek zaviyenin yapımı Devletli Sultan Mehmed bin Bayezid Han (Allah Hükmünü daim kılsın) zamanında H.814 (1412) yılında emredilerek zayıf kul, Zahirüddin Emir Hisar bin Merhum El-emir Yahşi (Allah amelini kabul etsin tarafından yapılmıştır.*"

Mercan M., Ulu M.E., *Tokat Kitabeleri*, Ankara, 2003, s.41-42.

⁸ Rumeli Beylerbeyi Bayezid Paşa'nın kardeşidir (Gökbilgin, T., Tokat, *İslam Ansiklopedisi*, İA, XII/I, Türk Diyanet Vakfı, Ankara, s. 401-412).

Şekil 5.423: Hisariye Medresesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

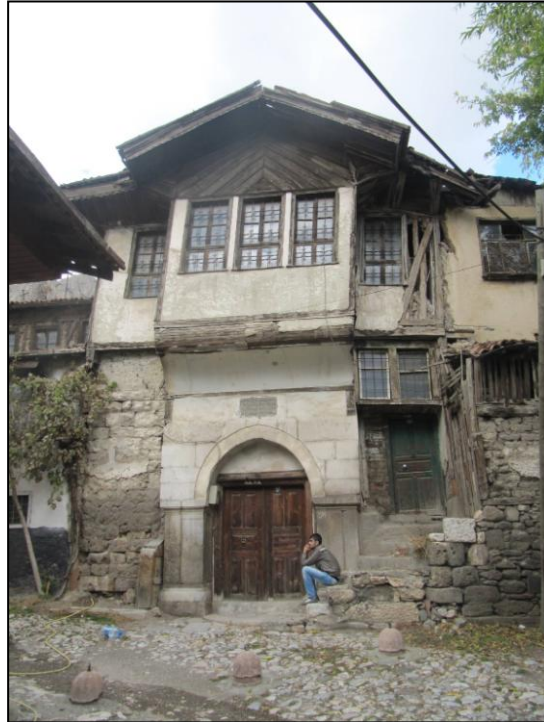
Şekil 5.424: Hisariye Medresesi kapı portalı 1935, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Hisariye Medresesi:

Hisariye Medresesi de günümüze ulaşamayan yapılardandır. Bugün yapının sadece sivri kemerli kapı kalıntısı ayakta olup (Şekil 5.427), yeri ev ve bahçe olarak işgal edilmiştir (Şekil 5.426).

Şekil 5.425: Hisariye Medresesi portal kalıntısının kullanıldığı konut, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.426: Hisariye Medresesi kalıntısı , (Bilgen, 2013).

Şekil 5.427: Hisariye Medresesi portal kalıntısı, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Acunsal 1947’de yazdığı ve Tokat ilini bir çok yönleriyle ele aldığı kitabında bu medreseden de bahsetmiş, Sulu Sokak Takyeciler Camisi’ne yakın olan bu medresenin Hac Dağı’ndaki enkazının taşınması ile yapılan yeni medresenin Hisariye Medresesi ismini aldığını, ve yeni inşa edilmiş medreseye konulmuş olan sülüs yazısıyla yazılmış asıl kitabenin Osmanlı devrine ait olduğunu ve Çelebi Mehmed’in Amasya’da bulunduğu sırada hazırlandığını ifade etmiştir (Acunsal, 1947, s. 89).

Tokat, özellikle Uzun Hasan ve Karaman güçlerinin 1472 yılındaki baskınında oldukça büyük kayıplar vermiş, birçok tarihi eser de bu fetihle zarara uğramıştır. 1485 yılına ait tahrir defterlerindeki verilere göre medrese banisinin ismini almış Emir Hisar Mahallesi ile bunun gibi birçok mahallenin yer almaması bu olayın sonuçları olarak kabul edilmektedir. Ayrıca vakıf defterlerinde de Hisariye Medresesi’nin vakıfnamesinin Uzun Hasan olayı esnasında kaybolduğu

anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yapı birçok açıdan özellikle Uzun Hasan olayında önemli ölçüde zarara uğramıştır (Şimşirgil, 1992, s. 231).

Hisariye Medresesi hakkında Cinlioğlu eserinde, yapının XX.yy'ın başlarında iki kere onarımdan geçtiğini ifade etmiş, daha öncesine dair bir yenileme çalışması olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir (Cinlioğlu, 1941, s. 24- 25). “Bir Sakk Mecmuasına Göre 17. Yüzyılda Tokat” adlı eserde Ekin, Hisariye Medresesi'nin yenilenmesi yönündeki çalışmalardan bahsetmiş, incelediği mecmuada yapının 17.yy'ın ortalarına doğru onarımdan geçtiğini Evâil-i Şaban 1056/12-21 Eylül 1646 tarihli bir hüccete⁹ dayanarak ifade etmiştir. Yazısında Ahmet Efendi adlı bir müderrisin varlığından bahseden Ekin, bu kişinin medresenin onarımı için yapılması gereken masrafla alakalı mahkemeye başvuru yaptığını, ve müderrisin ifadelerinde medreseye bağlı dersane ve onun yanındaki hücre odasının harap bir halde olduğu, derslerin yazın dışarıda yapıldığı, ama kışın yapılamadığı sonucunun ortaya çıktığını belirtmiştir (Ekin, 2010, s. 64). Ayrıca Ekin yazısında, incelediği mecmuada Hisariye Medresesi'nin duvarlarının döküldüğü, ve merdivenin de acilen yenilenmesi gerektiği bahsini de ele almış, ve şu detayları aktarmıştır:

“Bu ve benzeri bütün keşif işlemlerinde olduğu gibi bir mahkeme görevlisiyle birlikte iki mimar Hisariye Medresesi'ne gönderilmiş ve yapılan incelemeden sonra tamiratın en az 10.000 akçaya mal olacağı rapor edilmiştir. Hüccette sıralanan malzeme listesine bakıldığında pencere demiri ve kapıların dışında 150 yük kireç ve 1.500 şişhane tuğlaya ihtiyaç duyulduğu dile getirilmiştir (Ekin, 2009, s. 64).”

Bütün bu veriler doğrultusunda medresenin acilen yenilenmesi gerekmektedir. Fakat Ekin, bu yenilenmenin olup olmadığına dair başka bir bilginin mecmuada kayıtlı olmadığını ifade etmiştir (Ekin, 2010, s. 64).

Zaman içerisinde sağlamlığını yitiren medresenin kitabesi, ve dökülmeye başlayan kapı süslemeleri sökülerek 1953 yılında Tokat Müzesi'ne taşınmıştır (Şimşirgil, 1992, s.231). Tokat Müzesi'nde yer alan kitabesine göre Sultan Çelebi Mehmet zamanında inşa edilen, günümüze kemerli taç kapısı dışında hiçbir parçası ulaşmamış olan yapının yerine bir ev yapılmıştır (Seçgin, 1993, s. 83).

Her ne kadar yapıyla alakalı plan şeması ve mimari özellikleri hakkında net bilgiler günümüze ulaşmamış da olsa, Tokat hakkında yazılmış ve Ümit Ekin'in incelediği

⁹ Hüccet: Delil, kanıt . URL-12/(<http://tdkterim.gov.tr/bts/>).

17.yy Tokat'ını yansıtan Sakk mecmuasında medreseye dair bahsi geçen inşa verileri sayesinde medresenin bir merdivenin olduğu, dersane ve hücre birimlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

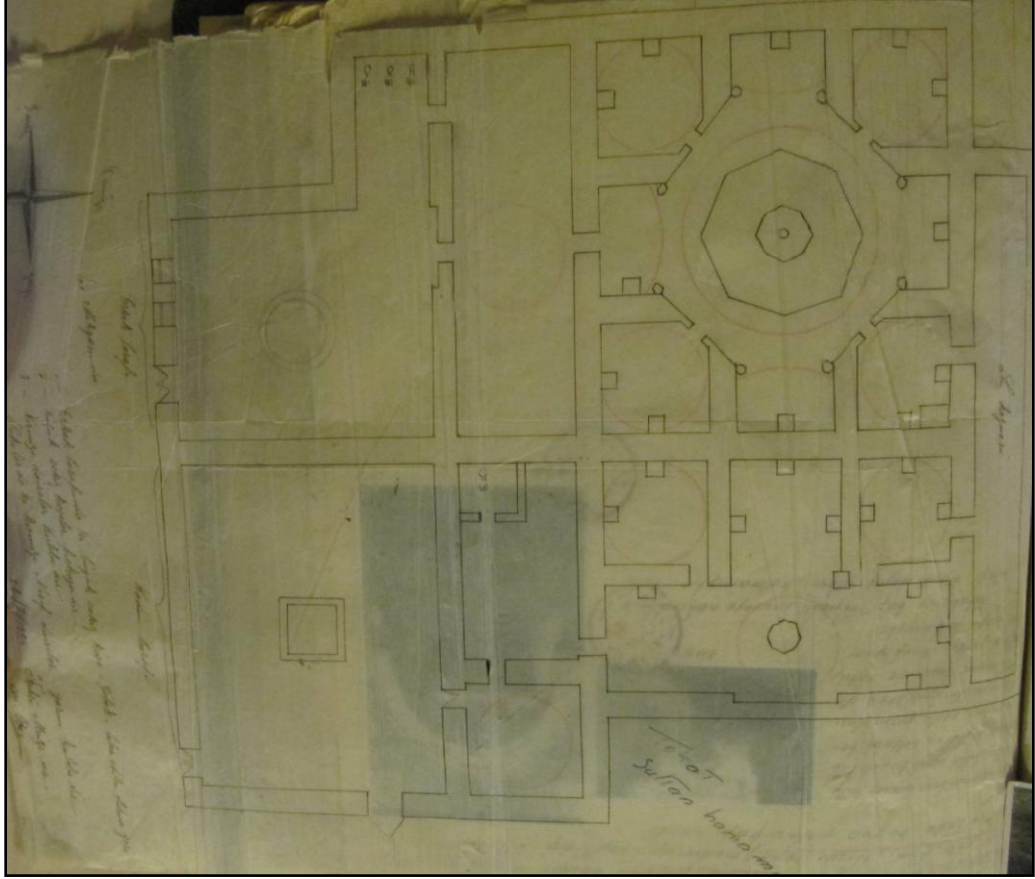

5.2.4.9 Günümüzde Var Olan Hamamlar

1. Tokat Sultan Hamamı

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Sultan Hamamı:

Besim Karagülle, bu hamam ile ilgili hiçbir not almamış, sadece yapının plan çizimini yapmıştır (Şekil 5.428).

Şekil 5.428: Sultan Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Sultan Hamamı:

Eski Kalhane Sokak Geçit: 1 No:19'da yer alan Sultan Hamam'ın Operatör Doktor Şevket oğlu Şevketoğlu Talat Orhanlı'ya ait olduğunu, kitabesi olmayan yapının doğu kısmının üzerinin açık, batıda yer alan kadın ve erkek bölümlerinin ise irili ufaklı kubbeleri olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra Albert Gabriel'in "Anadolu'da Türk Abideleri" adlı eserinin 107.sayfasında bu hamamdan bahsettiğini fakat Gabriel'in ifade ettiği II. Bayezid zamanının ve 895 tarihinin bu hamama ait olmayıp Tahtakale Hamamı'na ait bilgiler olduğunu belirtmiştir. Gabriel'in ise bu hatalı bilgiyi İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Kitabeler" adlı eserinin 32.sayfasından kullandığını, Uzunçarşılı'nın bu tarihi Sultan Hamamı'na aitmiş gibi göstermiş olduğunu vurgulamıştır. Tarihi hakkında bilgi olmamasına rağmen tipik bir hamam olduğunu ifade eden Savuran, Ali Saim Ülgen'den bu yapıyla ilgili şu şekilde bilgi aktarmıştır:

"Tarihi malum değilse de tipik bir hamam oluşu Tokat rölövelerini yapan Müzeler Um.Md. Abideler Ş. Md. Y.Mimar Ali Saim Ülgen'in nazari dikkatini çekmiş ve mumaileyh plan rölöve ve maktasını almıştır."

Hamamın Selçuk yapısı olduğu bilgisinin ise Halis Asarkaya tarafından belirtildiğini ifade eden Savuran, yapının orta kubbesini *fevkalade* tabiriyle nitelendirmiştir (Şekil 5.429).

Bütün bu bilgilerden sonra Savuran ikinci kısımda daha önceden verdiği bilgileri de biraz tekrarlayan yeni notlar yazarak öncelikle hamamın Anadolu Selçukluları dönemi Hicri 6-7.asır [M.12-13.asır] zamanında yani 1071 yılındaki Malazgirt Savaşı'nın sonrasında Anadolu'ya yayılan Selçuklular'ın ilk devir eserlerinden olmasının muhtemel olmasına değinilmiştir¹.

Daha sonra yapının halen Operatör Dr. Talat Orhanlı'nın mülkiyetinde olduğunu 1945 yılında onarımdan geçmesine rağmen faaliyete geçmediği bilgisini yineleyerek 5 Mayıs 1953 tarihindeki aldığı notta yapının halen harap bir durumda olduğunu ve kullanılmadığını ifade etmiştir.

---

¹ Bu yapıda da aynen Pervane Hamamı'nda olduğu gibi Savuran'ın yapı ile ilgili kısa bahsinden sonra yazılan iki satırlık notun yazı karakteri ve üslubu Savuran ve de Karagülle örtüşmemektedir. Fakat kimin not aldığı hususunda net bilgi olmadığından ötürü yazılan ifadeler. Nuri Savuran başlığı altında incelenmiştir.

Şekil 5.429: Sultan Hamamı orta kubbe ve göbek yeri 1945, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.430: Sultan Hamamı 1935, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.431: Sultan Hamamı genel görünüş 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Sultan Hamamı:

Tokat Cemaleddin Mahallesi'nde Atatürk Lisesi'nin arkasında bulunan (Şekil 5.432) Sultan Hamamı Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne ait olup inşa tarihi net olarak bilinmemektedir. Eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş olan yapının plan şemasından (Şekil 5.433) yola çıkarak 13.yy başlarında yapılmış olabileceği ve şu andaki mevcut halini 19.yy onarımlarından sonra aldığı ifade edilmektedir (Eravşar, 2004, s. 27). Dolayısıyla yapı bugünkü haliyle orjinal bir mimariye sahip değildir (Seçgin, 1993, s. 99).

Evliya Çelebi "Seyahatname"sinde hamamın sultanlara layık bir hamam olduğunu belirtmiştir. Yapı çeşitli tarihlerden onarımdan geçmiş, son olarak da 1961 yılında tamir edilmiştir (Mercan ve Ulu, 2003, s. 72). Çifte hamamlar grubuna giren yapı kuzey güney doğrultusunda uzanmakta olup, dikdörtgen plan şeması doğrultusunda yapının erkekler bölümü, dört eyvanlı ve köşe hücreli plan tipinde, kadınlar bölümü de üç eyvanlı köşe hücreli plan tipinde inşa edilmiştir (Gündoğdu vd., 2006, s. 135). Tokat Sultan Hamamı erkekler bölümünde sıcaklık bölümleri klasik dört eyvanlı plan şemasındadır (Köşklü ve Çınar, 2010, s. 126). Yapının hem erkekler hem de

kadınlar kısımlarında da kuzeyden itibaren soyunmalık, soğukluk, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümleri yer almaktadır.

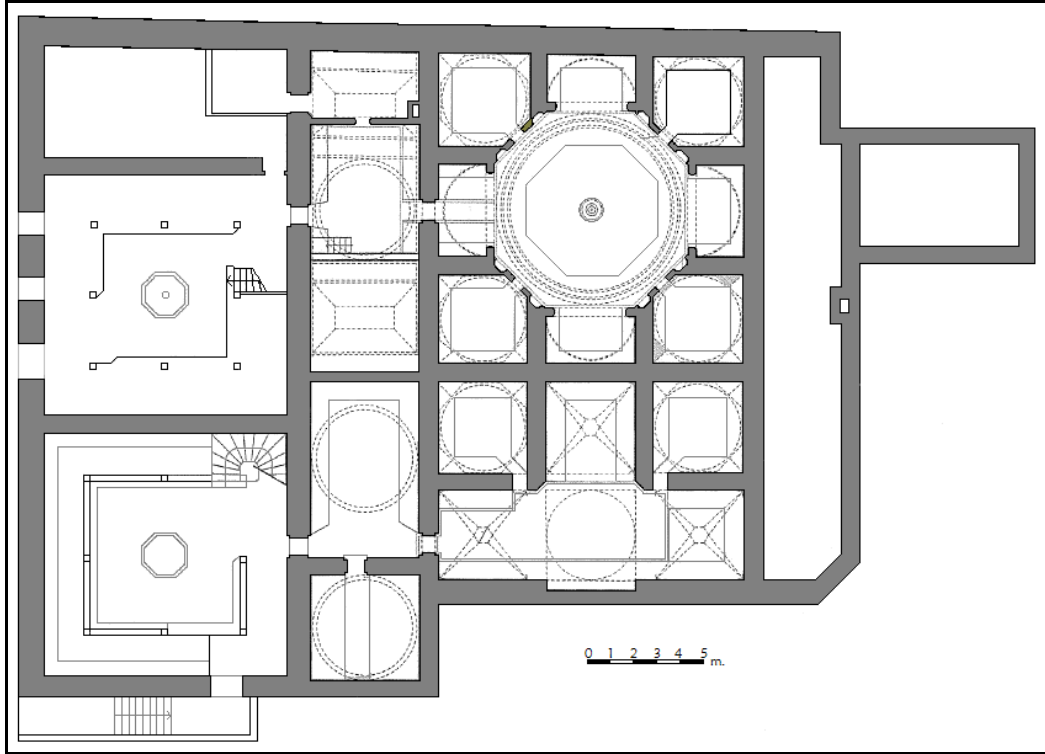
Erkekler bölümünün soyunmalık kısmı 1960 yılındaki onarımdan sonra betonarme olarak yenilenmiştir (Eravşar, 2004, s. 22). Şu andaki haliyle bu soyunmalık kare planlı, üzeri piramidal çatı ile örtülü ve dört tarafında soyunma hücreleri bulunan bir mekan görünümündedir. Enine dikdörtgen planı olan soğukluk ise iki sivri kemerin ayırdığı üç bölüm şeklinde düzenlenmiştir. Ortadaki kısmın kubbesine geçiş pandantiflerle sağlanmış olup, yan kısımlarda ise tonoz örtü kullanılmıştır. Tonoz örtülü olan kısımlardan doğuda yer alanına sonradan bir tuvalet ilave edilmiştir. Sıcaklık kısmı ise yine pandantif geçişli bir kubbeye sahip olup, eyvanların üzerinde tromplarla geçilmiş yarım kubbelerle örtülüdür. Merkezi kubbenin tam altında sekizgen bir göbek taşı yer almakta olup, köşelerde verev bir şekilde ve basık kemerli girişleri olan halvet hücrelerinin üzerleri ise sivri tromp geçişli kubbelerle örtülmüştür (Gündoğdu vd., 2006, s. 136).

Kadınlar bölümünün de soyunmalık kısmı tıpkı erkeklerde olduğu gibi oldukça yenilenmiş, ve özgünlüğünü günümüze kadar koruyamamıştır. Yapının batı cephesindeki kapıdan girilerek ulaşılan bu soyunmalık alanı ortası piramidal beton bir çatıyla kaplanmıştır. Kare plan şemasına sahip bu alanın çevresinde soyunmalık kabinleri yer almaktadır. Soyunmalık alanının güneyindeki kapıdan soğukluk kısmına geçilir. Bu bölüm birbirinden ayrı olarak düzenlenmiş iki kubbeli bir mekandan meydana gelmektedir. Kadınlar bölümünün sıcaklık kısmı ise üç eyvanlı ve köşe planlı şekilde inşa edilmiş, bu bölümün ortasında pandantif geçişli merkez kubbe, eyvanlarda ise yıldız tonoz örtü kullanılmıştır. Bu bölümün köşelerinde yer alan halvet hücreleri ise tromp geçişli kubbelerle inşa edilmiştir (Gündoğdu, 2006, s. 136).

Hamamın inşasında kaba yonu taş, tuğla malzeme ve duvarların içerisine hatıl olarak yerleştirilmiş tuğla malzeme kullanılmıştır (Akin, 2009, s. 68). İki sene öncesine kadar faaliyet veren bir yapı iken şu anda kullanılmamakta ve kaderine terkedilmiş bir durumdadır.

Şekil 5.432: Sultan Hamamı konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.433: Sultan Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.434: Sultan Hamamı'nın Tokat Kalesi'nden panoromik görüntüsü.
(Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Sultan Hamamı günümüzdeki haliyle özgün bir plan şemasına sahip değildir. Bu değişiklikler doğrultusunda hem defterdeki hem de yapının mevcut durumunu gösteren çizimleri yorumlamak gerekirse;

Karagülle'nin plan çiziminde (Şekil 5.428) "L" tipi plan şemasında gördüğümüz erkek tarafına ait soyunmalık kısmı günümüzdeki haliyle bu şekilde olmayıp dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. Yine bayanlara ait soyunmalık kısmında kuzey cephede görülen giriş günümüzde kapatılmış, bu alanın batı cephesindeki mevcut girişe ulaşımın sağlandığı bir yedi basamaklı bir merdiven eklenmiştir. Bunun dışında hamamın sıcaklık ve soğukluk bölümleri çok fazla mekansal bağlamda değişiklik göstermemektedir. Sadece Karagülle soğukluk kısımlarındaki mekansal ayrımlarını çiziminde işlememiştir. Bir de sıcaklığın eyvanlarında yer alan yıldız tonozlar, ve halvet hücrelerindeki tromp geçişler Karagülle'nin çiziminde görülmemesine karşın, Akın'ın çiziminde görülmektedir (Şekil 5.433).

Hamamın Savuran tarafından eklenmiş ve yapının genel görünüşü gösteren 1945 yılına ait fotoğrafta (Şekil 5.431) ve günümüzde (Şekil 5.434) kubbe örtü sisteminin değişmediği görülmektedir. Kubbeler beton ile sıvanmıştır.

Salt'da Ali Saim Ülgen arşivinde yapılan araştırmalar neticesinde bu yapının fotoğrafına (Şekil 5.435) ulaşılmıştır. Bu fotoğraf Sultan Hamamı'nın Ali Saim Ülgen tarafından tespitinin yapıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu fotoğrafla defterdeki fotoğraf (Şekil 5.430) aynıdır. Alttaki fotoğraftaki tarih olmamasına rağmen (Şekil 5.435) defterdeki fotoğraftaki 1935 notu yapının o tarihteki durumunu göstermektedir. Ali Saim Ülgen'in yer aldığı bu fotoğrafta hamamın inşasında kullanılan malzeme, hamamın zeminle olan ilişkisi, yapının özgün plan şeması ve kubbe örtü sistemi daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

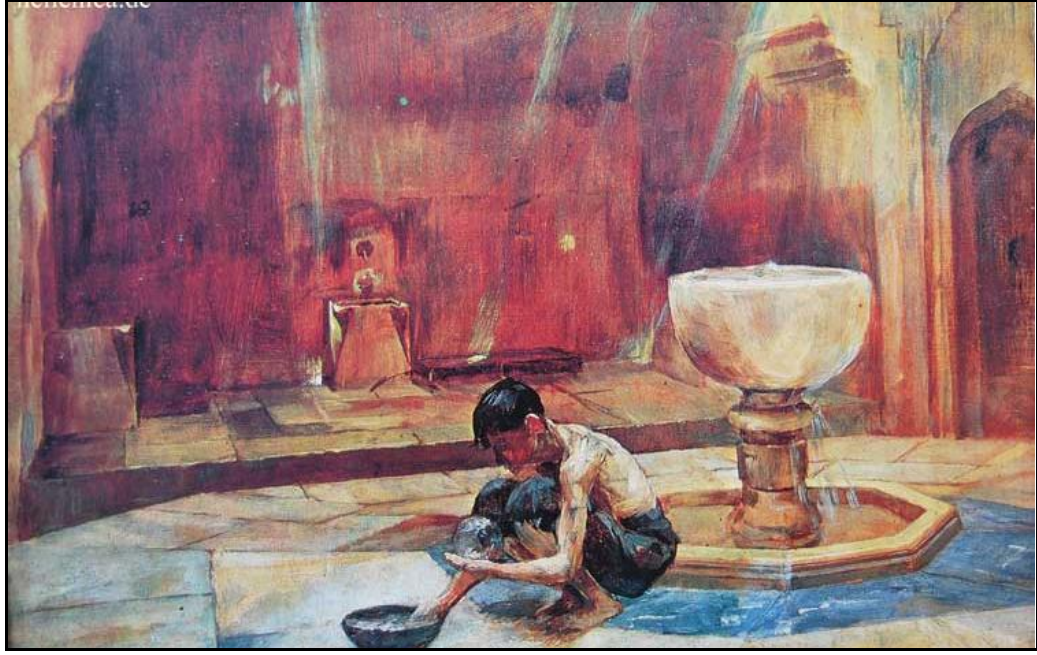
Symeon Savvidis'e ait "Oriental Bath" isimli tabloda (Şekil 5.436) görünen ve bir hamama ait olan iç mekan yağlı boya resminin Sultan Hamamı'na ait olduğu düşünülmektedir².

Şekil 5.435: Ali Saim Ülgen ve Sultan Hamamı, (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

² Tarih danışmanı Hasan Erdem'den 30.10.2013, 11:46'da alınan bilgidir.

Şekil 5.436: Sultan Hamamı, "Oriental Bath", (Symeon Savvidis³).

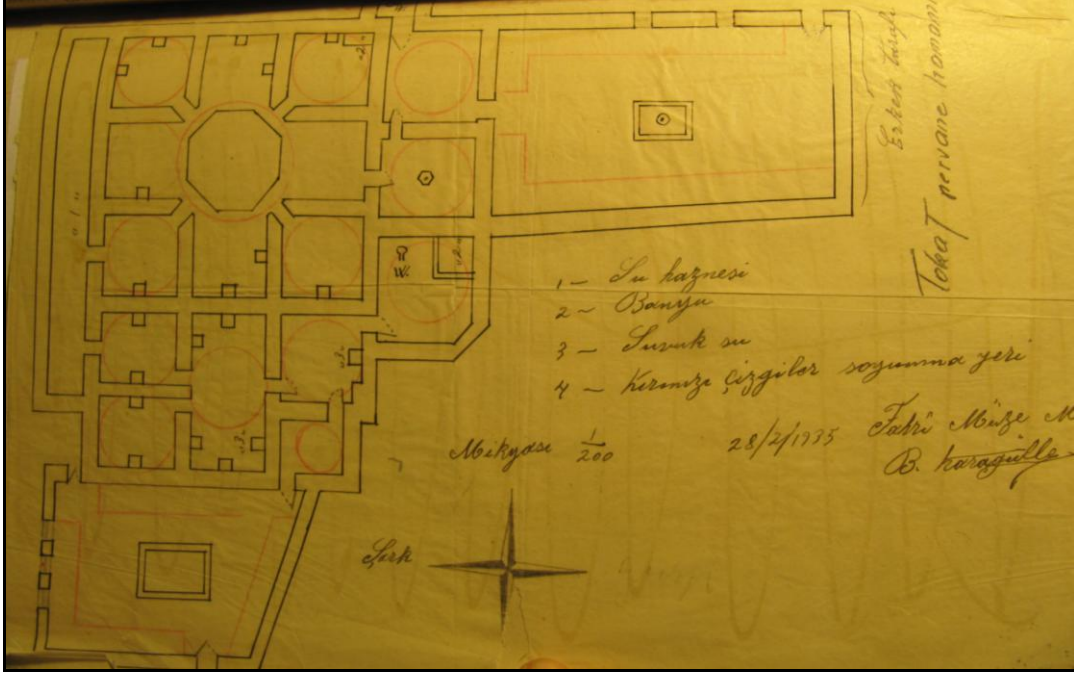
³ Symeon Savvidis: 1859 yılında Tokat'ta doğdu. Yunan ressam. 19.yy'ın önemli ressamlarından birisidir.. Atina Ulusal Teknik Üniversitesi'nde mimarlık okuduktan sonra 1880-87 yılları arasında Münih'te Güzel Sanatlar Fakültesi'nde resim bölümü okudu. Eserlerinin ana teması "İnsan" ve "Orient" kavramları olmuştur. Anadolu'ya yaptığı sık geziler ve gözlemler onun eserlerinin ilham kaynağı olmuştur. Tablolarında ağırlıklı olarak yağlı boya malzeme kullanmış ve eserlerinde renk uyumuna çok büyük önem vermiştir. Çalışmaları birçok ülkede sergilenen ressam 1927'de Atina'da ölmüştür.

<http://www.hellenica.de/Griechenland/NeuKunst/SymeonSabbides.html>.

2. Tokat Pervane Hamamı

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Pervane Hamamı:

Besim Karagülle, bu hamam ile ilgili hiçbir not almamış, sadece yapının plan çizimini yapmıştır (Şekil 5.437).

Şekil 5.437: Pervane Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Pervane Hamamı:

Savuran, Tokat Pervane Hamamı'nın Hicri 600-650 [1200-1250] yılları arasında inşa edildiğini, erkek ve kadın bölümleri olan yirmi kurnalı büyük bir hamam olduğunu ifade ederek yazısına başlamıştır. Erkekler için bölümün kadınlar için olan bölümden daha büyük olduğunu belirten Savuran, 1940 yılından sonra eski önemini yitirdiğine notlarında dikkat çekmiştir. Erkek ve kadınlar için yapılmış olan soyunma yerlerinin ahşaptan inşa edildiğini, yapının mimari açıdan çok özellikli olmadığını, yapıda herhangi bir süsleme olmadığını ifade ederek hamamın Tokat'ta yer alan Mustafa Ağa Hamamı gibi büyük bir mahalle hamamı olduğunu belirtmiştir.

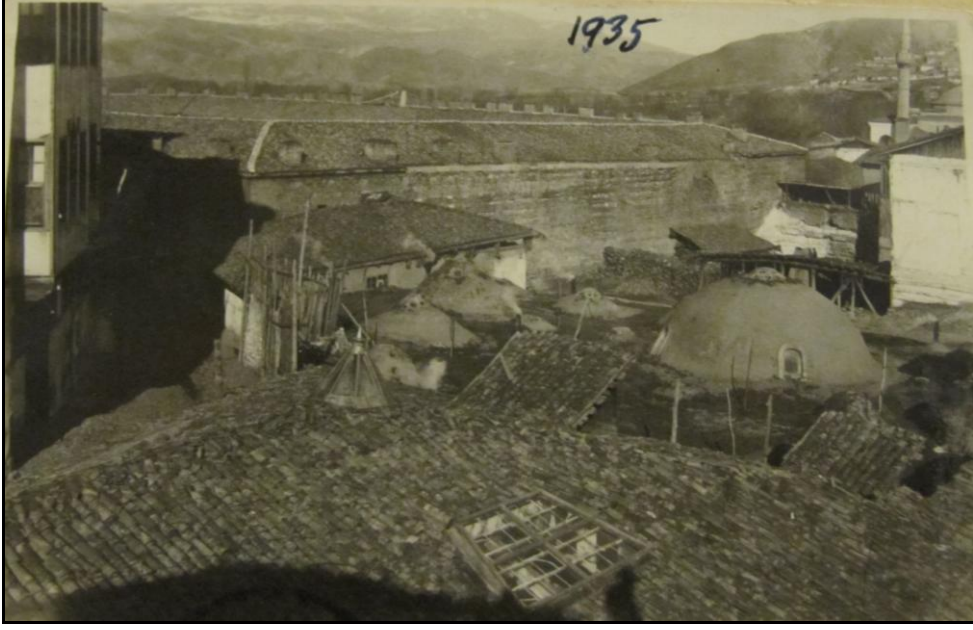
Hamamın müze gibi çukurda bulunması ve adının da Pervane olması müze yapısı ile aynı dönemde inşa edilmiş olabileceği ve ona bağlı bir birim olabileceği hususunu kuvvetlendirmektedir. Bu kısımda bazı ihtimaller değendirilmiştir. Yapının Seyfettin Hamit'in yaptırmış olabileceği, müzenin Pervane Bey Medresesi olarak da

anılmasının dikkat çekici olduğunu, Yeşilirmak Köprüsü'nün 648 Hicri [1250], müze yapısının 674 Hicri [1276]'da yapılması ve arada 26 yıl bir farkın çok olmaması ve hamamın da bu arada yapılmasının muhtemel olması hususlarına değinilmiştir. Daha sonra bu bilgiler ışığında Muiniddin Pervane'nin 658 Hicri [1260]'da tarih sahnesinde yer alıp 674 Hicri [1274]'de öldürülmüş olması ve hamam yapısının müzeden daha çukura inşa edilmesi gibi sebeplerden yola çıkarak hamam yapısının Muiniddin Süleyman Pervane değil de, Ali Tusi oğlu Pervane Seyfettin Hamid'in yaptırmış olabileceği ihtimallerine yazıda dikkat çekilmiştir. Ancak eldeki mevcut bilgilerin yetersizliğinden dolayı bu hususlar olasılıktan öteye geçememektedir.

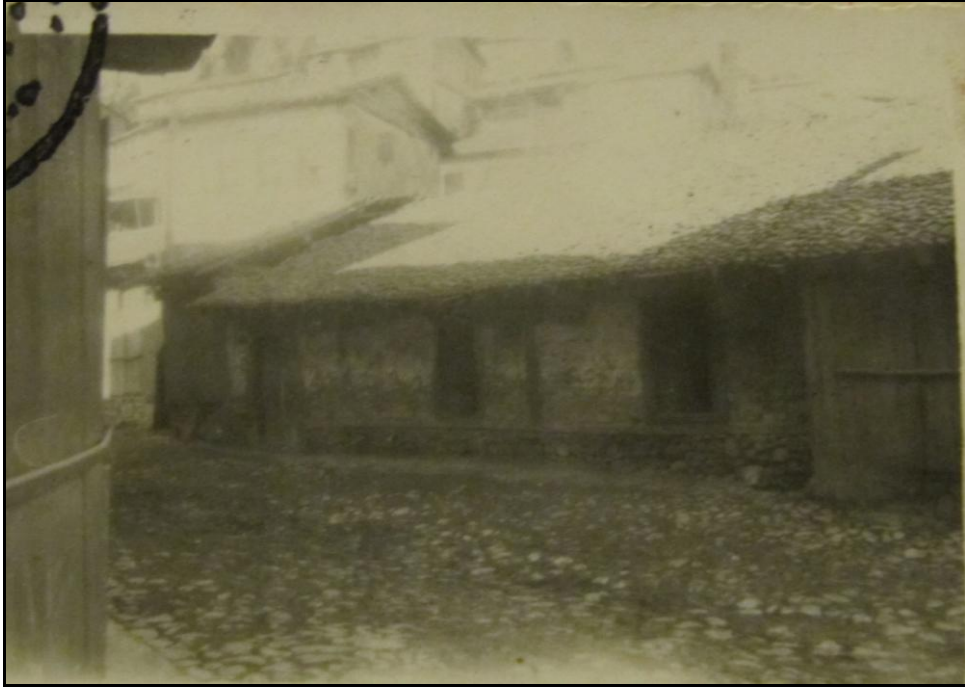
Daha sonra yeniden hamamın müzeden daha çukurda yapılmış olmasının müze yapısından daha önce yapıldığını yani Pervaneler'den 1277'de öldürülen Muiniddin Pervane'nin değil de, 1250 yılında Yeşilirmak Köprüsü'ni yaptıran Pervane Hamid'in yaptırmış olmasının daha kuvvetli bir olasılık olduğu bilgisi bir kez daha vurgulanmıştır. Fakat daha sonra bu bilgi çürütülmeye çalışılarak son yapılan araştırmaların neticesi doğrultusunda Pervane sıfatıyla tarihte anılan kişinin Muiniddin Pervane olduğunu ve bu kişiden başkasının Pervane olarak bilinmediğini dolayısıyla da hamamı yaptıran kişinin de aslında Muiniddin Pervane olmasının daha makul kabul edilmesi gerektiğini ifade ederek yine elde mevcut bir kanıt olmadığı bilgisini de ifadeye eklenmiştir.

Hamamın 1951'de iyi bir onarımdan geçtikten sonra 1952'de faaliyete geçtiği notu eklenerek metin tamamlanmıştır.

Bu notlardan sonra defterdeki yazı karakteri değişmiş, ve daha önceki metinlerde rastlanılmamış olan bir karakter ve anlaşılması güç bir ifade tarzı ortaya çıkmaktadır. Fakat bu bölümün Karagülle ve Savuran dışında kimin yazdığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Dolayısıyla bu bölümde alınan notlar da Nuri Savuran'ın notları içinde değerlendirilmiştir.

Şekil 5.438: Pervane Hamamı 1935, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.439: Pervane Hamamı *erkekler tarafı* 1945 (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Pervane Hamamı:

Tokat merkezde Kabe-i Mescid Mahallesi'ndeki Taşhan yapısının güney batısında yer alan hamam (Şekil 5.440) Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olup, günümüzde de hamamcılık faaliyetine devam etmektedir. İnşa tarihi net olarak bilinmeyen hamamın 13.yy'da Selçuklu veziri olan Muineddin Süleyman Pervane'nin vakfi olduğu ve Tokat'ta inşa ettirdiği diğer yapılarla birlikte bu yapıyı da yaptırmış olabileceği öngörülmektedir (Gündoğdu, 2006, s. 137). Yani bu yapı da Tokat'ta inşa ettirilen mescid, medrese, darüşşifa ve tekkeden ibaret külliye'nin bir parçası olarak kabul edilmektedir (Önge, 1995, s. 246).

Kadınlar ve erkekler bölümünden oluşan hamam çifte hamamlar grubundan olup, doğu batı yönünde uzanan dikdörtgen bir alan üzerine (Şekil 5.441) inşa edilmiştir. Günümüzde toprak zemininin altından kalmış olan hamam bugünkü sokak kotundan yaklaşık olarak 2.00 metre aşağıda kalmıştır (Akın, 2009, s. 66). Hamamın (Şekil 5.444) hem kuzey tarafında yer alan kadınlar bölümünde, hem de güney tarafında yer alan erkekler bölümünde sırasıyla soyunmalık, soğukluk, sıcaklık ve külhan bölümleri yer almaktadır.

Hamama bitişik dükkanlar arasından merdivenli bir geçitle girilen erkekler bölümünün soyunmalığı yenileme çalışmaları sırasında ahşap direkler tarafından taşınan ortası fenerli ahşap tavanlı olarak değiştirilmiştir. Yamuk plana sahip olan bu soyunmalık kısmında soyunmalık kabinleri yer almakta olup, ortada yer alan havuz ise özgün olmayıp sonradan yapıya eklenmiştir. Soyunmalığın doğu kısmından yuvarlak kemerli bir kapıyla soğukluk kısmına ulaşılır. Burada ilk karşılaşılan mekan kare planlı ve üzeri pandantif geçişli bir kubbeyle örtülü olup bu mekanın güneyindeki küçük kapıdan da yine üzeri pandantif geçişli bir kubbeyle örtülü başka bir kare mekana geçilmektedir. Bu kısım tuvalet bölümüdür. Yine bu bölümde kuzeybatı köşede pandantif geçişli kubbesi olan ve kuzeyde tromp geçişli yamuk planlı başka iki bölüm daha bulunmaktadır. Erkekler bölümünün sıcaklık kısmı dört eyvanlı ve köşe hücreli bir plana sahip olup, merkezdeki kubbe pandantif geçişlidir. Kubbeyle açılan eyvanların üzeri de sivri beşik tonoz örtüsüne sahiptirler. Merkez kubbenin tam altında göbek taşı bulunmaktadır. Bu bölümdeki üzerleri üçgen bingilerle geçilmiş kubbelerle örtülü halvet hücrelerine geçiş köşelere verev olarak yerleştirilmiş basık kemerli kapılardan sağlanmaktadır (Aksulu, 1994, s. 237- 241).

Hamamın kuzeyinde yer alan kadınlar bölümünün soyunmalık kısmına ise, hamamın kendi ismini taşıyan Pervane Hamamı Sokağı'na açılan düzgün kesme taşlarla örülmüş sivri kemerli bir kapıdan ulaşılmaktadır. Dikdörtgen bir plana sahip olan soyunmalık kısmının üzeri ahşap bir çatı ile örtülü olup, mekanın ortasında kare planlı bir şadırvan yer almaktadır. Bu kısmın güneybatı köşesinden ulaşılan ve üzeri tromplarla geçilmiş bir kubbeyle örtülü olan aralık bölümünün güneyindeki kapıdan ise üzeri üçgen bingiler üzerine oturan bir kubbeyle örtülü soğukluk bölümüne geçilir. Soğukluğun doğusunda bulunan bir kapıyla üzeri üçgen bingilerle geçişleri sağlanmış bir kubbeyle örtülü sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Yuvarlak kemerli bir kapıyla ulaşılan halvet hücreleri ise kare planlı ve yine üzerleri üçgen bingilere oturan kubbelerle örtülüdür (Akın, 2009, s. 67).

Hamam oldukça sade bir görünümde olup, sadece erkekler kısmındaki şadırvan hamamın önemli bir dekorasyon öğesidir. Yapının duvarlarında genellikle moloz taş; kemer, kapı ve pencere sövelerinde kesme taş kullanılmıştır. Zemin döşemelerinde ve şadırvanlarda mermer kullanılan hamamın bütün iç duvarları kireç harcıyla sıvanmış, damı ise toprak ile örtülmüştür. Yapı özellikle 1951'de Belediye'nin yapmış olduğu restorasyon çalışmaları, ve yine 17.yy başlarındaki onarımlar neticesinde özgünlüğünü önemli ölçüde yitirmiştir (Akın, 2009, s. 67). Bu yenileme çalışmalarında Klasik Osmanlı tarzındaki şadırvanlar büyük bir olasılıkla yenilenmiş olup, ayrıca yamuk planlı erkekler bölümünün soyunmalık kısmı ise dörtgen bir plan şemasına sahipti (Aksulu, 1994, s. 248).

Şekil 5.442: Pervane Hamamı, (www.maliye.gov, 2008).

Şekil 5.443: Pervane Hamamı, (Bilgen, 2012).

Şekil 5.444: Pervane Hamamı kuzey cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.445: Pervane Hamamı erkekler bölümü, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Günümüzdeki mevcut plan çiziminde (Şekil 5.441), erkekler kısmının soyunma mahalli daha yamuk bir şekilde görünmesine rağmen, Karagülle'ye ait çizimde (Şekil 5.437) bu kısımdaki yamukluk çok fazla vurgulanmamıştır. Bunun dışında hamamın genel plan şemasında çok fazla bir değişiklik görünmemektedir. Ayrıca Karagülle'ye ait çizimde su deposu oldukça dar bir şekilde çizilmişken, güncel çizimde bu kısım daha geniş olarak gösterilmiştir.

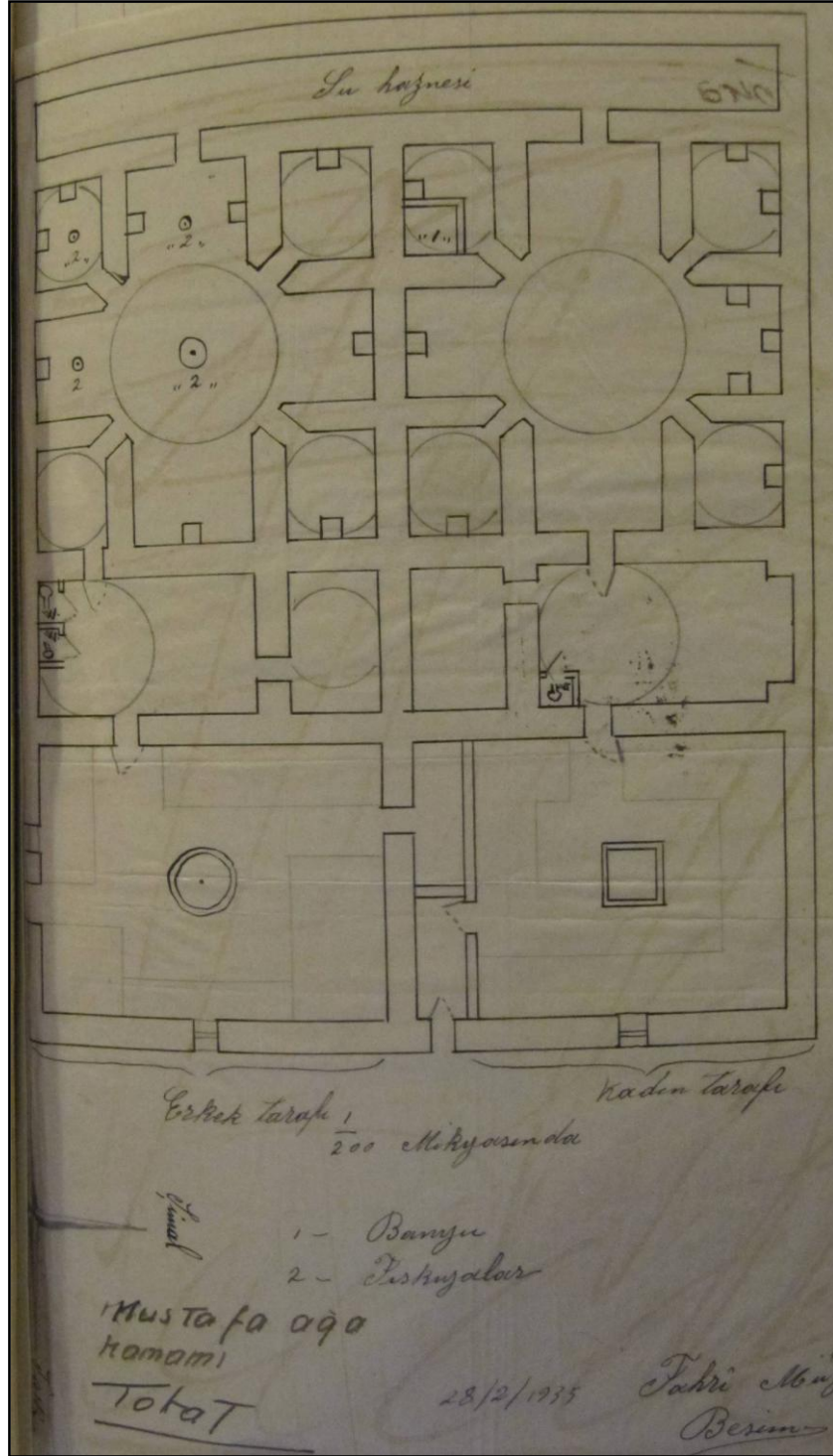
Defterde 1935 senesine ait fotoğrafta hamam tepeden görülmektedir (Şekil 5.438). Günümüzde de hamamı bu açıdan gören resimler incelendiğinde (Şekil 5.442 ve Şekil 5.443) yapının damında ve üst örtü sisteminde bir değişiklik olmamakla birlikte Şekil 5.442'de hamamın damının tamamen otlarla kaplanmış olduğu, en son durumunda (Şekil 5.443) bu otların biraz daha temizlendiği görülmektedir. Defterdeki fotoğrafta ise çok net anlaşılacakla beraber damın üstünde olan toprak örtüsü görülmektedir.

Hem defterdeki fotoğrafta (Şekil 5.439) hem de günümüzde (Şekil 5.445) yapının bu kısmı eğik çatılı ve üstü kiremit kaplıdır. Günümüzde görüldüğü gibi defterdeki fotoğrafa nazaran duvarların moloz taş ile inşa edilmiş alt kısımları kaldırılmış, bu kısım yenilenmiş ve pencere açıklıklarının sayısı arttırılmış, ve yapı kireç ile sıvanmıştır. Ayrıca yapının sokak dokusu ile olan bağı, günümüzdeki haline bakıldığında değişmiş ve yapı kaldırımıyla sokaktan kopartılmıştır.

3. Tokat Mustafa Ağa Hamamı

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Mustafa Ağa Hamamı:

Besim Karagülle, bu hamam ile ilgili hiçbir not almamış, sadece yapının plan çizimini yapmıştır (Şekil 5.446).

Şekil 5.446: Mustafa Ağa Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Mustafa Ağa Hamamı:

Mustafa Hamamı Sokak No:1 de yer alan hamamın Takyeciler Camii yanında olduğunu belirten Savuran, hamamın iki büyük kubbesi olduğunu ayrıca yapının Çay Hamamı, Sultan Hamamı ve Pervane Hamamı tipinde olduğunu yani erkek ve kadın bölümlerinden oluşan çifte hamam şeklinde olduğunu belirtmiştir. Savuran, halen faaliyetine devam eden hamamın orta *cesamette*⁴ olan tipik bir semt hamamı olduğuna dikkat çekmiştir. Erkek ve kadın bölümlerinin giriş kısmında yer alan soyunma alanlarının üzerlerinin ahşap ile örtülü olduğunu belirten Savuran, dıştan yapının çok özellikli olmadığını, aynı şekilde hamamın içinde de Türk eserlerinde görülen tezeyinat, motif gibi mimari elemanların görülmediği bilgisini ekleyerek yazısını tamamlamıştır.

Şekil 5.447: Mustafa Ağa Hamamı 1930, (Savuran, 1931-1955).

⁴ Cesamet: Büyüklük, irilik.URL-2/ <http://www.tdk.gov.tr/>.

Şekil 5.448: Mustafa Ağa Hamamı 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Mustafa Ağa Hamamı:

Tokat Sulusokak Camii Kebir Mahallesi'nde Takyeciler Camii'nin kuzey yönünde yer alan hamamın (Şekil 5.449) kitabesi olmadığından inşa tarihi hakkında net bilgi olmamasına rağmen vakıf sahibinin elindeki Vakfiye'ye göre Selçuklular devrinde yapılmış olabileceği düşünülmektedir. (Cinlioğlu, 1950, s. 234). Şöyle ki; Hicri 765 [1364] tarihli Mehmed-i Muhiddin vakfiyesinde bu hamamın da isminin yer alması yapının 1364 yılından önce inşa edilmiş olduğunu göstermektedir (Eravşar, 2004, s. 50).

Erkekler ve kadınlar bölümlerinden oluşarak çift fonksiyonlu hamamlar grubuna giren yapının erkekler ve kadınlar bölümlerinin sıcaklık kısımları dört eyvanlı ve köşe hücreli olarak yapılmıştır (Gündoğdu vd., 2006, s. 139). Hem erkek hem de kadınlar bölümlerinin soyunmalık kısımları içten kubbe, dıştan kubbe ile örtülü olup; erkekler bölümünün soyunmalık kısmının üst örtüsü üç bölümden oluşmaktadır. Girişten hemen sonra gelen bölüm kubbe, ortadaki kısım sivri tonoz, kuzeydeki küçük hücre de kubbe ile örtülüdür (Tokat Valiliği, 2010, s. 87). Erkekler bölümünde yapılan bu düzenleme kadınlar bölümünde de tekrarlanmış olup; erkekler ve kadınlar bölümlerinin sıcaklık kısımlarında da simetrik bir şema göze çarpmaktadır. Ortada

bulunan pandantif geçişli kubbelere, dört taraftan sivri beşik tonozlu eyvanlar açılmaktadır. Diagonal olarak yerleştirilmiş basık kemerli kapılarla bağlanan halvet hücrelerinin kubbe geçişleri ise Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Yapının külhan kısmı ise kadınlar ve erkekler bölümünün batı cephesini kaplamaktadır (Gündoğdu vd., 2006, s. 139).

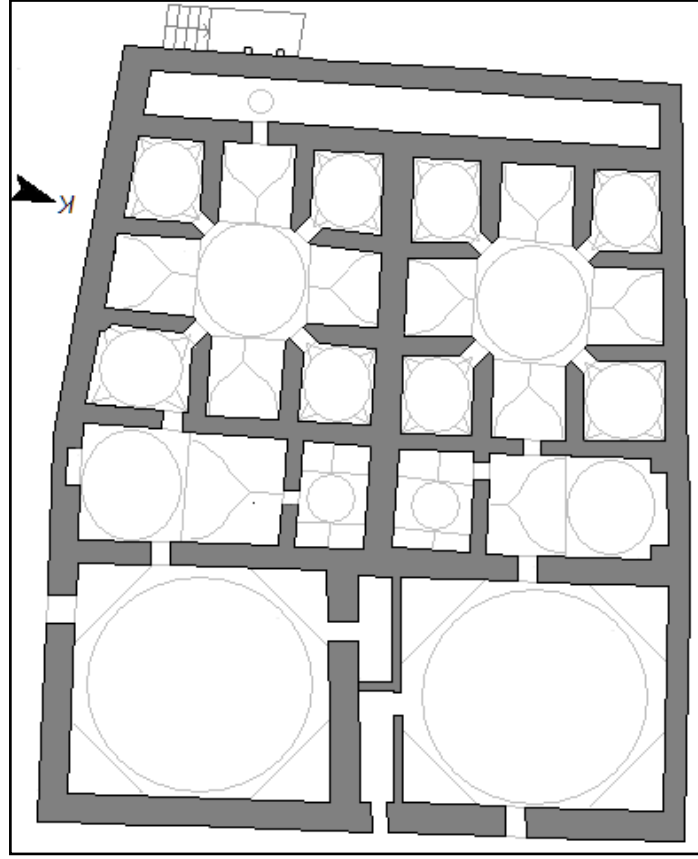
Hamam beden duvarlarında kaba yonu taş ile moloz taş kullanılmış; kubbe, tonoz, kapı kemerleri, pencere lentoları ile külhan ocağında ise tuğla malzeme tercih edilmiştir (Tokat Valiliği, 2010, s. 139).

Hamam 1970 yılındaki büyük çaplı onarım çalışmalarından sonra önemli ölçüde özgünlüğünü yitirmiştir

En son yapılan onarım sonrasında hamamın zemini ve duvarlarının döşemeleri değiştirildiğinden ötürü hamamın sıcaklık bölümü gerektiği kadar ısınmadığından dolayı hamam kullanılamaz hale gelmiştir (Akın, 2009, s. 130- 131). Hamam şu anda oldukça harap bir vaziyettedir (Şekil 5.452).

Şekil 5.449: Mustafa Ağa Hamamı konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.450: Mustafa Ağa Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.451: Mustafa Ağa Hamamı, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.452: Mustafa Ağa Hamamı, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Defterde Karagülle tarafından yapılan plan çizimi (Şekil 5.446) ile Akın tarafından yapının mevcut durumunu gösteren plan çizimine (Şekil 5.450) bakıldığında, yapının genel plan şemasında büyük bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Fakat günümüzdeki çizimde yapının güney cephesinin bir bölümünün pahlanmış olduğu görülmektedir. Yine batı cephesindeki eğim Karagülle'nin çiziminde gösterilmemiştir. Ayrıca Karagülle'nin çiziminde erkek bölümündeki pencere açıklığının, çizime göre günümüzde kapatılmış olduğu anlaşılmaktadır.

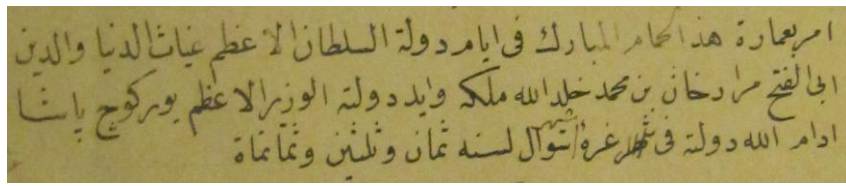
Defterde 1930 ve 1945 senelerine ait fotoğraflarına bakıldığında (Şekil 5.447 ve Şekil 5.448), hamam yapısının, günümüzdeki (Şekil 5.451 ve Şekil 5.452) durumundan daha iyi bir vaziyette olduğu dikkat çekmektedir. 1930 senesinde hamamın moloz taş olan duvarlarının sıvalı olduğu

4. Tokat Paşa Hamamı

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Paşa Hamamı:

Tokat İvaz Paşa Mahallesi'nde yer alan Paşa Hamamı Hicri 838 [1436] tarihinde yapılmış olup yapının banisi Yörgüç Paşa'dır. Yapının tamir tarihi ile ilgili bilgi vermeyen Karagülle, yapının bilinen adının da Paşa Hamamı olduğunu ifade etmiştir. Vakıfların mülkiyetinde olan yapı aktif olarak hizmet vermektedir. Hamamın kitabesini Besim Karagülle Osmanlıca olarak kendi el yazısıyla yazmıştır (Şekil 5.453- Şekil 5.454). Hamamın kitabesi:

Şekil 5.453: Paşa Hamamı kitabesi⁵⁵.
darü'l ilim kapısındaki kitabe.
(Karagülle, 1931-1955)

Şekil 5.454: Paşa Hamamı kitabesi, (Bilgen, 2013).

⁵⁵ Kitabenin Tercümesi Şöyledir: “Bu mübarek hamamın yapımını, devletli büyük sultan Gıyaseddin Ebu'l-feth Murat Han bin Mehmed (Allah hükümünü baki kılsın ve desteklesin) zamanında vezir-i azam Yörgüç Paşa (Allah hükümünü uzatsın) 1 Şevval 838 (30 Nisan 1435) tarihinde emretmiştir.” Gündoğdu, H., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Tokat, 2006, s. 134.

Bani hakkında detaylı bilgilerini maddeler halinde veren Karagülle, yapının İkinci Murat Han Bin Çelebi Mehmed'in hükümdarlığı zamanında Yörgüç Paşa tarafından yaptırıldığını, ve Paşa'nın ayrıca Amasya'da da kendi adında camisi olduğunu, Amasya'daki Ata Medresesi'ni de yaptıran kişi olduğundan bahsetmiştir. Yörgüç Paşa'nın Türk olup olmadığı hususunda İsmail Hakkı'nın araştırmalarında da net bilgiye ulaşılamadığını ifade eden Karagülle, bütün tarihi anlatımlarda Yörgüç Paşa'nın İkinci Murad'ın lalası olarak geçtiğinden bahsetmiştir. Murat'ın Amasya'da valilik yaptığı sırada Yörgüç Paşa'nın ona hizmet ettiği, Çelebi Mehmed'in vefatı ve II. Murad'ın padişahlığının ilanı ile Yörgüç Paşa'nın da yıldızı parlamıştır. Paşa'nın Amasya, Tokat sancakları valiliği, Türkiye'nin doğu sınırları muhafızlığı gibi görevlerde bulunduğunu ifade eden Karagülle; Amasya, Tokat yörelerinde Kızıl Kocaoğulları⁶ adıyla anılan bir topluluğu ortadan kaldırdığını, Osmancık'ta Koca Kayası Kalesi'nin sahibi Haydar Bey'i kendi kalesini esir olarak tuttuğunu, ve yine aynı tarihte Selçuk soyundan Alparslan oğlu Hasan Bey'in topraklarını ele geçirdiğini ve böylece beylerbeyi olduğunu notlarında aktarmıştır. Yörgüç Paşa'nın yaptığı ve katliam olarak değerlendirilebilecek bir durumu Paşa'nın karakteri hakkında olumsuz nitelendirmelerde bulunarak şu sözlerle metnine taşımıştır:

“Yörgüç Paşa, Kızıl Koca Türkmen bölük ağalarından 400 danesini Amasya mağaralarına kaldırıp üzerlerine duvar çöktürmek suretiyle itlaf eden hilekâr, merhametsiz idi.”

Yapının tahribatından bahsettiği bölümde hamamın sağlam olduğunu, Vakıflar tarafından tamir ettirildiğini ifade etmiştir. Mimarisi hakkında ise yapının moloz taşlarla yapıldığını belirterek tekrar Yörgüç Paşa ile ilgili bazı hususlara değinmiştir. Yörgüç Paşa'nın Hicri 845 [1443] tarihinde vefat ettiğini, ve kabrinin Amasya'da kendi adına yaptırdığı caminin kapısının yan tarafında olduğunu belirten Karagülle, Paşa'nın padişaha olan tesirinden ötürü ismine para basıldığını ve bunun Lala Yörgüç Paşa olarak tedavülde olduğunu ifade etmiştir.

Karagülle, hamamın plan çizimini yaparak deftere eklemiştir (Şekil 5.455).

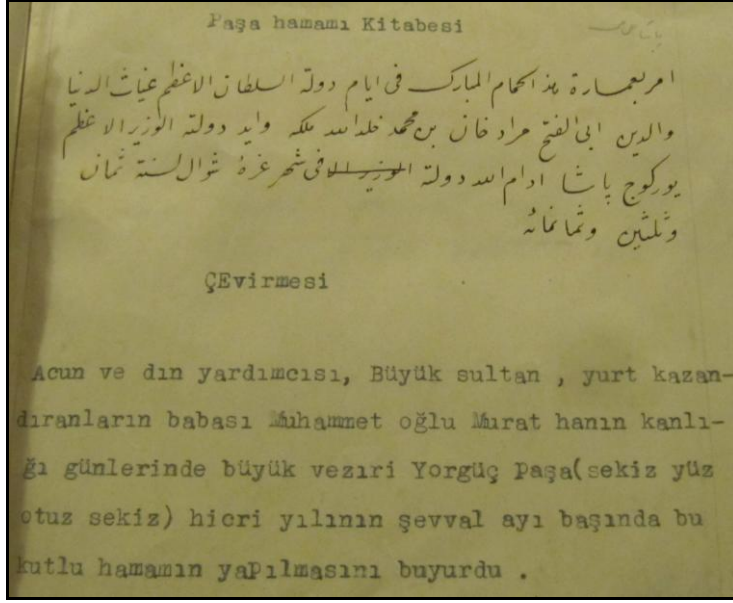
⁶ Amasya, Yörgüç Paşa'nın Beylerbeyi olduğu dönemde (1422/1435); Sivas, Tokat, Çorum ve Samsun sancaklarından müteşekkil bir vilayet olup, bu dönemde Amasya'ya “Rumiyye Vilayeti” deniliyordu. Bu dönemde Amasya ve civarında Kızıl Koca Oğulları namıyla bilinen ve mevcut sistemin disiplini altına girmemiş olan bir Türkmen topluluğunun ortaya çıktığı ve bu topluluğun yörede eşkiyalık yaptığı, Yörgüç Paşa'nın ise bazı hileler ile bu grubu ve ele başlarını yakalatarak kılıçtan geçirdiği bilinmektedir. URL- 16/ <http://www.amasya.gov.tr/genel-durum-sayfa.asp?SayfaId=23>.

Şekil 5.455: Paşa Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Paşa Hamamı:

Savuran, Tokat'ta yer alan Paşa Hamamı'nın Sulusokak bitimindeki dört yol ağzında olduğunu belirtmiş, yapının III. Murat (1421-1451) zamanında yapıldığını Karagülle'nin notlarına ilave etmiştir. Her yapıda olduğu gibi bu hamamın da tarihini miladi olarak ekleyen Savuran, Yörgüç Paşa'nın Amasya'da kendi adında camisi olduğu hususuna Karagülle'nin değinmesine rağmen kendisi de tekrar etmiştir. Savuran, Karagülle gibi yapının kitabesini Osmanlıca olarak yazmış ve tercümesiyle sayfaya eklemiştir (Şekil 5.456).

Şekil 5.456: Paşa Hamamı kitabesi ve tercümesi, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.457: Paşa Hamamı doğu cephesi 1930.
(Osman Nuri, Foto Yıldız), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.458: Paşa Hamamı 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Paşa Hamamı:

Tokat'ın Sulu Sokak semti İvaz Paşa Mahallesi'nde bulunan yapı (Şekil 5.459) kitabesine göre Çelebi Mehmed'in oğlu II.Murad zamanında, Veziriazam Yörgüç Paşa tarafından yaptırılmış ve bu bina vakfedilmiştir (Karabay, 2007, s. 14). Hamamın doğusunda Deveci Hanı, batısında ise bugün sadece kapısı günümüze gelebilmiş olan hamamla ile aynı vakıfa ait olan Paşa Hanı yer almaktadır (Akın, 2009, s. 132).

Hamam (Şekil 5.461) günümüzdeki mevcut haliyle ılıkılık, sıcaklık ve camekân bölümlerinden oluşan tek hamam planında bir yapıdır. Genel olarak 16.90x 31.25 bir alana inşa edilmiş olan hamamın, camekân bölümü yaklaşık 7.35x14.25 m'lik bir alana sahip olup geçişi pandantiflerle sağlanmış ve aydınlık feneri olan bir kubbe ile örtülüdür. Camekân kısmına paralel olarak konumlandırılmış ılıkılık mekanının güney duvarından açılan bir kapı ile sıcaklık mekanına geçiş yapılmaktadır (Toruk, 2005, s. 116). Göbek taşının yer aldığı sıcaklık bölümünde kubbeli orta mekana açılan hamam, yaklaşık 3.25 metrelik bir derinliğe sahip üzerleri sivri beşik tonozla örtülü dört eyvan bulunmaktadır. Bu eyvanların köşelerinde kalan dört tane halvet odası ise, prizmatik Türk üçgeni geçişli kubbeleri olan 3 oda ve tromp geçişli

kubbesi olan bir diğey oda şeklinde inşa edilmiştir (Gündoğdu, vd., 2006, s. 134). Külhan kısmı ise sıcaklığın güney tarafına yapılmıştır (Toruk, 2005, s. 117).

Sade bir cephe düzenine sahip olan hamamın kuzey duvarının ortasında profilli silmelerin çerçevelediği sivri kemerli giriş açıklığı bulunmaktadır. Bu anıtsal kapıdan yapının soyunmalık kısmına ulaşılmaktadır (Gündoğdu vd., 2006, s. 134). Soyunmalık kısmının ortasında kare formlu, taş bir havuz yer almaktadır. Soyunmalık kısmından soğukluğa geçiş ise, kuzey duvarda yer alan sivri kemerli bir niş içerisine alınmış yuvarlak kemerli bir kapı ile sağlanmaktadır. Dikdörtgen plan şemasına sahip olan ve doğu ve batı aksında uzanan soğukluk kısmı dört kısımdan oluşmaktadır. Bu kısımlar, pandantif geçişli kubbesi olan orta bölüm, tromp geçişli kubbesi olan batıdaki bölüm, sivri beşik tonoz örtülü olan bir bölüm ve bir tuvalet birimi şeklinde düzenlenmiştir (Gündoğdu, vd., 2006, s. 134).

Kuzey cephenin batısındaki yol seviyesinin zamanla yükselmesinden dolayı, yapıya bitişik olarak inşa edilmiş çeşme yapısının günümüzde sadece kemer hizasına kadar toprağa gömülü bir kısmı bulunmaktadır (şekil 5.462), (Gündoğdu vd., 2006, s. 134). Giriş kısmının sağ üst köşesinde yuvarlak kemerli bir pencere açıklığı bulunan hamamın, doğu ve batı cepheleri ise, camekân kısmına açılan yuvarlak kemerli birer pencereye sahip olması dışında başka bir özelliğe sahip değildir.

Hamam moloz taş malzeme kullanılarak kârgir bir şekilde inşa edilmiştir. Moloz taşın haricinde ise üst örtüde tuğla, kapı ve pencere sövelerinde ise düzgün kesme taş kullanımı görölmektedir. Hamamda herhangi bir tezyinat örneğine rastlanmamaktadır (Toruk, 2005, s. 117).

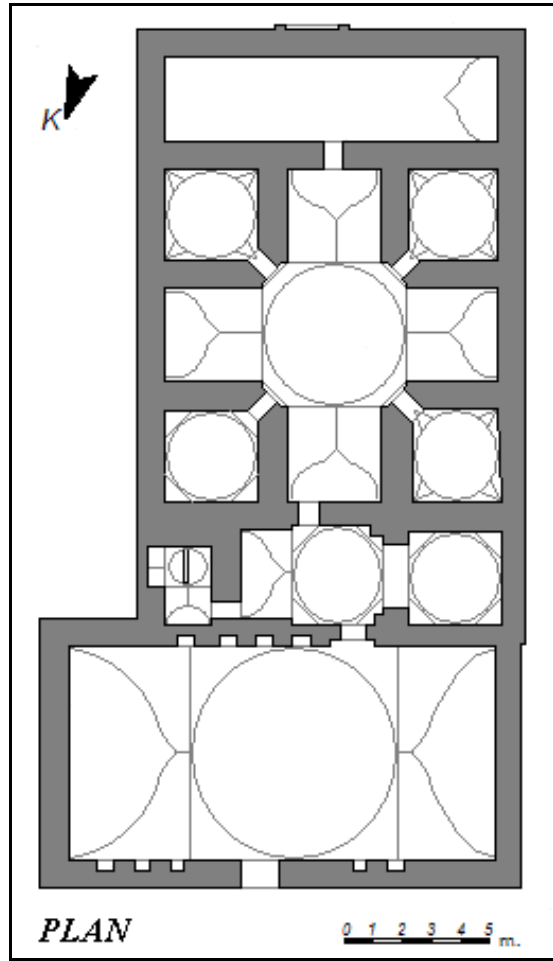
Toruk, yapının 1948 yılında Vakıflar tarafından restore edildiğini belirtmiřtir⁷ (Toruk, 2005, s. 115). Ayverdi de eserinde yapının tamir tarihi ile ilgili hususa dikkat çekmiştir. Hamamın 1946 yılında tamir edildiği bilgisinin yaygın olduğunu, ama bu tarihin yanlışlıkla ifade edildiğini belirtmiştir (Ayverdi, 1989, s. 549). Hamam günümüzde faaliyet vermemekte olup, kaderine terk edilmiş bir vaziyettedir.

---

⁷ VGMA, Def No: 747, Sıra No: 245: 354.

Şekil 5.459: Paşa Hamamı konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.460: Paşa Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.461: Paşa Hamamı'nın Tokat Kalesi'nden panoramik görüntüsü. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.462: Paşa Hamamı kuzeybatı cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.463: Paşa Hamamı kuzeydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Karagülle tarafından deftere yapılan hamamın plan çizimi oldukça yıpranmış bir vaziyettedir. Bu çizime bakıldığında (Şekil 5.455) yapının batı cephesine bitişik kapısı da olan ve yapının güney cephesini de saran *odunluk* olarak nitelendirilen bir bölümün olduğu görülmektedir. Karagülle, bu "L tipinde hamamı saran kısmın güney cephesindeki bölümüne külhan olarak not almıştır. Ama aslında külhan kısmı sıcaklığa güneyinden bitişik olan yerdedir. Karagülle'nin çiziminden anlaşıldığı kadarıyla, soyunma kısmından geçilen soğukluk kısmının birimleri ve üst örtüleri çizime işlenmemiştir. Günümüzdeki mevcut çizime bakıldığında ise (Şekil 5.460), *odunluk* olarak tanımlanan ve doğudan güneyi saran "L" şeklinde saran kısmın olmadığı görülmektedir. Bunlar dışında yapının genel plan şemasında başka bir değişiklik görülmemektedir.

Defterde hamamın 1930 ve 1945 yıllarına ait doğu cephesini gösteren fotoğraflar yer almaktadır. 1930 senesindeki fotoğrafta (Şekil 5.457), yapının doğu cephesinin büyük bir kısmına bitişik inşa edilmiş tek katlı bir yapının olduğu görülmektedir ki, bu büyük bir olasılıkla Karagülle'nin çizimine eklemiş olduğu odunluk kısmıdır.

1945 senesine ait resimde ise (Şekil 5.458) odunluk kısmında yıkılma olduğu görülmektedir. Yapının bu cephesindeki boş kısma ağaç dikildiği de bir diğer ayrıntıdır. Günümüzde ise (Şekil 5.463) yapının bu cephesine bitişik birçok farklı derme çatma yapı görülmektedir. Bu durum da yapının cephe tesirini etkilemiş ve görüntü kirliliği yaratmıştır. Bunlar dışında yapıda uygulanan malzeme ve cephe düzenleri özgünlüğünü muhafaza etmiştir.

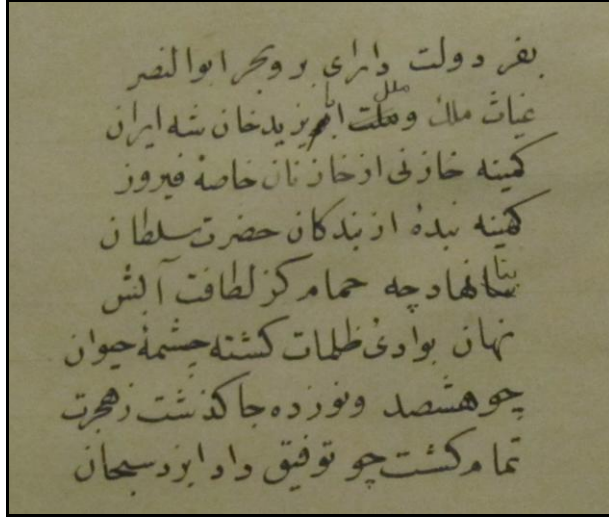
5.2.4.10 Günümüzde Var Olmayan Hamamlar

1. Tokat Tahtakale Hamamı

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Tahtakale Hamamı:

Besim Karagülle tarafından ele alınan bir diğer hamam yapısı olan Tahtakale Hamamı, Tokat Cemaleddin Mahallesi'nde yer almaktadır. Hicri 890 [1485] tarihinde inşa edilen yapının banisi Firuz'dur. Vakıfların mülkiyetinde olan yapının defterin yazıldığı dönemde Koldordu'nun ambarı olarak kullanıldığını ifade eden Karagülle, hamamın kitabesini kendi el yazısıyla Osmanlıca olarak deftere de yazmıştır. Bu hamamı yaptıran baniyle ilgili bilgilerine devam eden Karagülle, Firuz'un II. Bayezid'in (1481-1512) hazinedarlarından olduğunu, hatta kölelerden olmasının da ihtimaller arasında değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Heşt Behişt'te II. Bayezid'in hazinedarı olan Firuz Bey, önce İşkodra valiliğine daha sonra da 912 Hicri [1506] senesinde İskender Paşa'nın yerine getirilerek Bosna valiliğine terfi ettirilmiştir. Osmanlı sicillerinde adı geçen Firuz Ağa ile bu kişinin aynı olduğunu belirten Karagülle, yine sicillere göre Firuz Ağa'nın 918 Hicri [1512] tarihinde vefat ettiğini ifade etmiştir. Firuz Ağa'nın mezarı Sultanahmet Camisi yanındadır.

Yapının mimarisi hakkında ise; hamamın kesme ve moloz taşlardan yapıldığını, iki kubbesinin olduğunu, ve üzerinin ahşap ve kiremitlerle yapılmış çatısı olduğunu, askeriyenin kullanımında olduğu için yapının ölçülerinin alınmadığını ve plan çizimini yapamadığını yazısında aktarmıştır. Yapının kitabesini Osmanlıca olarak yazmıştır (Şekil 5.464).

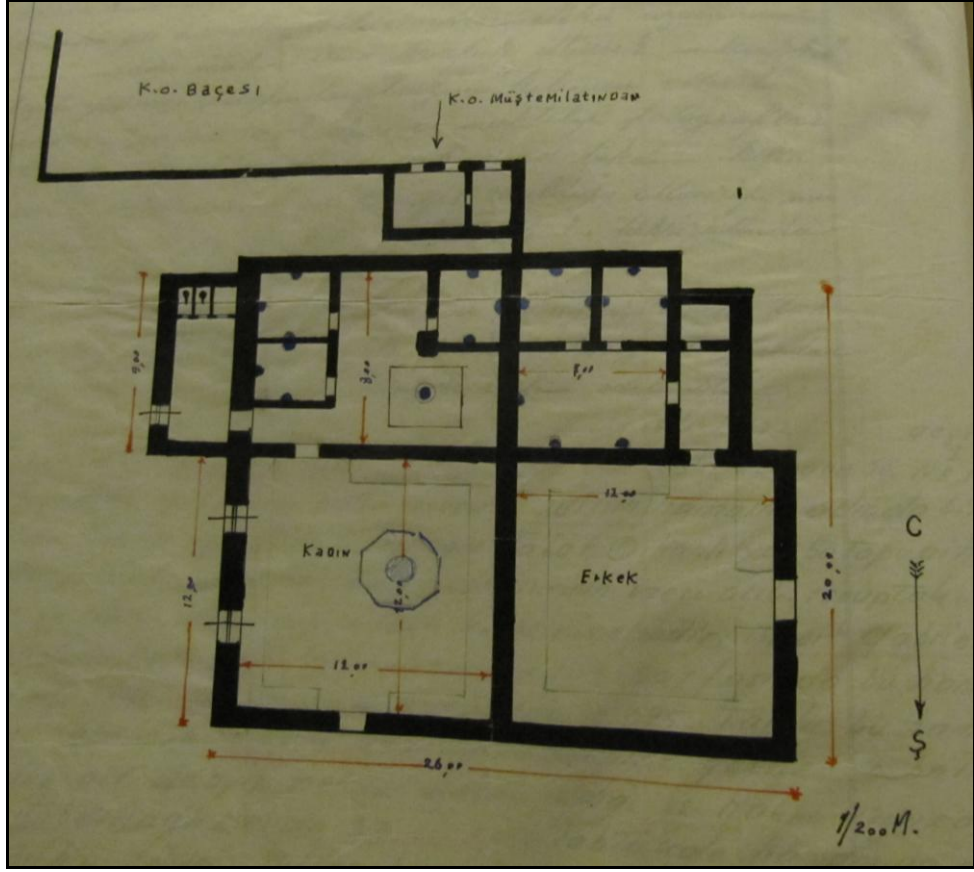

Şekil 5.464: Tahtakale Hamamı kitabesi⁸, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Tahtakale Hamamı:

Nuri Savuran, bu yapıyla ilgili ekleme yaptığı notlarında özellikle yapının kitabesi ile ilgili hususa dikkat çekmiştir. Yapıya ait olan kitabeyi İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Kitabeler" adlı eserinde Sultan Hamamı'nın kitabesi olarak kullandığını, ve kendi kitabını hazırlarken bu kaynaktan yararlanan Albert Gabriel'in de "Monuments Turcs D'Anatolie" adlı eserinde yapıdan bahsettiği kısımda aynı yanlışlığı yaptığından bahsetmiştir. Yapıya ait plan çizimi daha sonra Nuri Savuran tarafından yapıлып deftere eklenmiştir (Şekil 5.465).

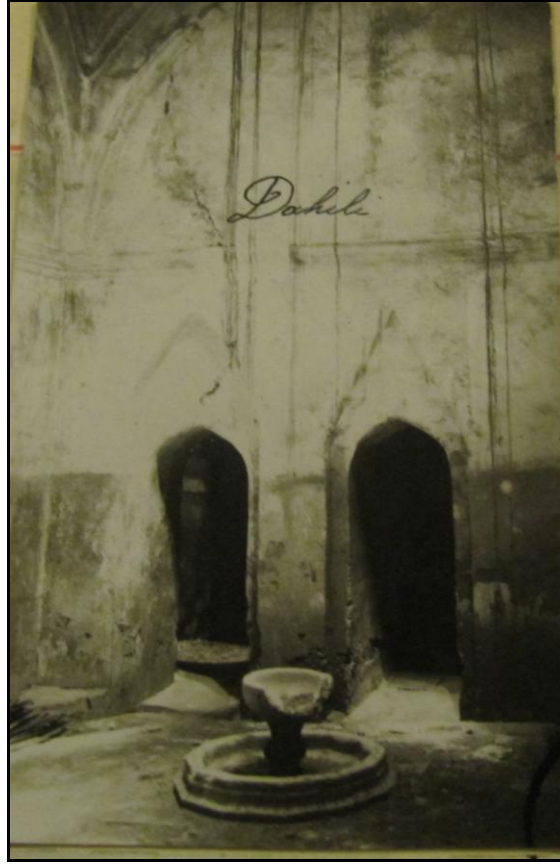
⁸ Kitabenin Tercümesi Şöyledir: *Yerler, karalar ve denizler sahibi Ebu-Nasr'ın devletinin izzetine ki o mülkün sığınağı İran Şahı Padişah Ebu Yezid Han'dır. Firuz'un hazinelerinin aciz bir bekçisidir. Hz. Sultan'ın bendelerinden yüce bir bendedir. Bina edince ...Hamamı ki onun suyunun letafetinde; abı-ı hayat suyu karanlıklarda gizlenseydi Hicret'ten H.890 (1485) geçince Süphan olan Allah izin verince tamamlandı.* Mercan M., Ulu M.E., *Tokat Kitabeleri*, Ankara, 2003, s.65.

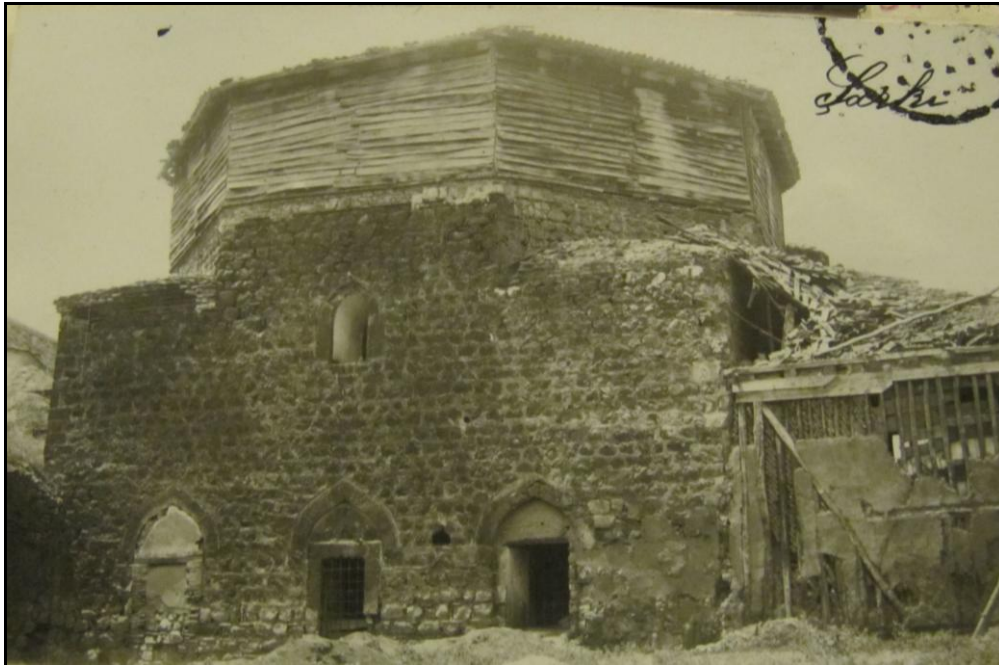
Şekil 5.465: Tahtakale Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.466: Tahtakale Hamamı kapı portalı 1930.
(Osman Nuri, Foto Yıldız), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.467: Tahtakale Hamamı içi 1930, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.468: Tahtakale Hamamı doğu cephesi 1930, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.469: Tahtakale Hamamı batı cephesi 1930, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.470: Tahtakale Hamamı kuzey cephesi 1930, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Tahtakale Hamamı:

Tahtakale Hamamı 1932 yılında askeriye tarafında yıktırılmıştır. Defterde Tokat Cemaletdin Mahallesi'nde bulunan (Şekil 5.471) bu hamam ilgili verilere, 1931'de yazılmaya başlanan bu müze defterinin yapının kaydını tutması sayesinde ulaşılabilir.

Şekil 5.471: Tahtakale Hamamı tahmini konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Tahtakale Hamamı Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş özgün hamamlardan biridir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Tahtakale Hamamı için: “*Gayet kalabalık ve eski bir hamamdır.*” ibaresinde bulunmuştur (Polatçı, t.y., s. 8). Uzunçarşılı ise "Kitabeler"de hamamın iki kubbe üzerine inşa edilmiş olduğunu, bir soğukluk kısmının bir de asıl hamam kısmının olduğunu belirtmiştir. Dıştan ahşap ile kaplı olduğunu ve üstünün kiremit çatılı olduğunu belirten Uzunçarşılı, hamam kapısı üzerindeki uzunluğu 84, genişliği 54 cm olan Farsça kitabenin girift sülüs hatla yazıldığını, mısraların karşılıklı olduğunu, bu güzel yazının sıradan bir taş yazıldığını eserinde vurgulamıştır (Şekil 5.466), (Mercan ve Ulu, 2003, s. 64).

Tokat Askerlik Şubesi yakınlarında bulunan ve Tokat halkı tarafından oldukça iyi bilinen bu hamam 30’lu yıllarda askeri gerekçelerle yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır (Dutoğlu, 2012, s. 130). Ersal Yavi ise Tahtakale Hamamı’nın yıkımı hakkında; yapının 1931 yılında gayet sağlam bir şekilde ayakta durduğunu, o tarihlerde askerin yapıyı depo amaçlı kullandığını, fakat 1932 yılında oldukça tartışmalı bir sürecin sonunda askeriye tarafından yıktırıldığını ifade etmiştir. Bu hususla ilgili kitabında şöyle bir ifadede bulunmuştur:

“Son derece sağlam olan yapı, müze kayıtlarına göre, bir ay uğraşılarak “ikiyüz pare bomba” ile ancak yıkılabiliştir (Yavi, 1986, s. 75).”

Acunsal, kitabında değindiği Tahtakale Hamamı’nın müzeye kaldırılan Farsça olarak yazılmış kitabesinin, Savuran’ın da defterde bahsettiği gibi İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın “Kitabeler” adlı eserindeki yanlış kullanımına değinmiş, ve hamamın yıkımı hakkındaki hususu şu sözlerle aktarmıştır:

“Yıllarca önce dinamit atılmak suretiyle yıktırılmıştır. Yıktırılması sebebi, askeri icaplar yüzündendir (Acunsal, 1947, s. 96).

Kadın ve erkek bölümlerinden oluşan Tahtakale Hamamı’nın yapısal özelliklerine bakıldığında ise; iki kare mekan üzerindeki sekizgen kasnaklara oturtulmuş iki kubbesi olduğu, kubbe geçiş elemanları olarak trompların kullanıldığı, ve üstü kiremit kaplı sekizgen bir ahşap çatı ile kapatılmış olduğu görülmektedir (Şekil 5.465), (Yavi, 1986, s. 75). Çatının saçaklardan başlayıp aşağıdaki kasnağa kadar ahşap perdelerle kapatıldığı Karagülle’nin yazmış olduğu metinde ekli olan fotoğraflarda açıkça görülmektedir (Şekil 5.468, Şekil 5.469 ve Şekil 5.470), (Bilgen, 2013, s. 1337).

Yavi, eserinde Tahtakale Hamamı’nın kapı portalinden de bahsetmiştir. Kitabında Tahtakale Hamamı için kullandığı resimi Besim Karagülle’nin defterinden alan Yavi, kapının kesme taşlardan yapılmış yüksek bir portaline olduğunu, Farsça yazılmış kitabesinin ve portalde yer alan rozetlerin Selçuklu sanatı üslubuyla benzerliği olduğuna dikkat çekmiştir (Yavi, 1986, s. 75).

Tahtakale Hamamı'na ait bir fotoğraf da (Şekil 5.472) Hasan Erdem arşivinden temin edilen 1920’li yıllara ait Tokat Kışla Mahallesi’ni gösteren genel bir fotoğraftır. Bu fotoğrafta da Tahtakale Hamamı net bir şekilde görünmektedir.

Şekil 5.472: Tahtakale Hamamı 1920'li yıllar, (Hasan Erdem Arşivi).

2. Tokat Marisa Hamamı

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Marisa Hamamı:

Besim Karagülle bu hamamla ilgili deftere hiçbir not aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Marisa Hamamı:

Bu hamamla ilgili defterdeki yazı Nuri Savuran'a aittir. Tokat Ardala Sokak'ta yer alan Marisa Hamamı'nın şehrin yegâne yüksek ve yapısıyla dikkate değer bir hamam olduğuna dikkat çekmiştir. Yapı hakkındaki ifadelerine şöyle devam etmiştir:

“Demir kapaklı kemerli bir kapıdan girilen külhan kısmı ve üzerindeki kubbeli hamam kısmı kârgir, doğu tarafında uzayan inşaat ahşaptır. Kapının üzerinde tuğla kemer altındaki Ermenice kitabede 1856/1272 tarihi hamamın inşasını gösterir.”

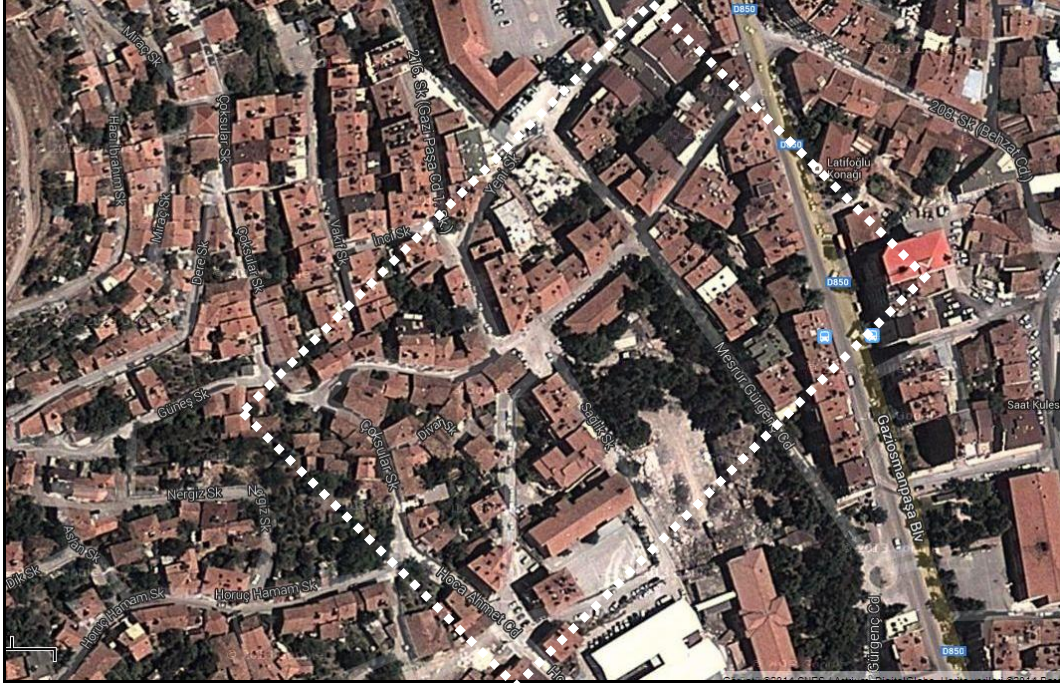
Hamamın kitabesinin Ermenice olup, tarihinin Latin ve Arap rakamlarıyla yazıldığını ifade eden Savuran, Vakıflar'ın isteği üzerine Arkeolog Mahmut Akok'un hamamın rölöve ölçülerinin alınması için görevlendirildiğini ve 1953 yılında yapının yola dönüştürülmesi kapsamında yıktırıldığını ifade etmiştir. Yapının herhangi bir fotoğrafını göremediğimiz defterde Savuran, kendi yaptığı perspektif görünüşünü eklemiştir (Şekil 5.473).

Şekil 5.473: Marisa Hamamı perspektif çizimi, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Marisa Hamamı:

Ardala Sokak'ta bulunan Marisa Hamamı da günümüze ulaşamamış hamam yapılarından birisidir (Şekil 5.474).

Şekil 5.474: Marisa Hamamı tahmini konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Bu yapı ile ilgili Ali Saim Ülgen arşivleri dışındaki başka kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ülgen arşivlerinde hamamın yıkımı hususu ile ilgili bazı belgelere ulaşılmıştır. Hamamın yıkımının bu belgeler ışığında yapının yol güzergahında kalmasından dolayı yapıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Yapının yıkımı hususu toplantı gündemlerinde görüşülmüştür. Yıkım kararlarının verildiği belgelere ise Salt'da ulaşılammıştır. Toplantı gündemlerinden oluşan belgeler şöyledir (Şekil 5.475, Şekil 5.476 ve Şekil 5.477):

- 23 - Topkapı Sarayı ORTAKAPI onarımına dair Maarif Vek.yazısı.
- 24 - TOPKAPI SARAYI ARZODASI restorasyonuna dair Maarif Vek.yazısı
- 25 - SÜLEYMANIYE KULLİYESİ'nde TIP MEDRESESİ restitüsyonuna dair Çetintaş ve iki arkadaşının takrirı.
- 26 - SÜLEYMANIYE CAMİİ onarımlarında bazı hususların daha karara bağlanmasına dair Vakıflar Umum MÜDÜRLÜĞÜ yazısı.
- 27 - İstt.Yenicami civarında TURHAN SULTAN ÇEŞME ve SEBİLİ'nin münasip bir yere nakline dair Belediye Reisliği yazısı.
- × 28 - Beşiktaş,İhlamur,Yıldız C.çeşmenin eski eser olup olmadığı.
- 7 29 - Fener'de HARAÇÇI KARA MEHMET CAMİİ'nin ihyası mümkün olup olmadığına dair Belediye Reisliği yazısı.
- × 30 - Lâleli Camii yanında TAŞ HAN binası restorasyonunun hangi müessese tarafından yapılacağına dair Belediye Reisliği yazısı.
- × 31 - Fatih,MİMAR SİNAN CAMİİ MİNARESİ ve ÇEŞMESİ'nin bulunduğu yer de inşaat yapıp yapılamayacağına dair Belediye R.yazısı.
- 32 - İst.Cihangir'de SİRKECİ MUSTAFA AĞA MESCİDİ'nin eski eser olarak muhafazası gerekip gerekmediğine dair Belediye İmar Md.yazısı.
- 33 - SÜLEYMANIYE CAMİİ badanalarının temizleme şekline dair Y.Mim.Sedat Çetintaş'ın takrirı.
- 34 - Gaziantep'de KEMİKLİ BEDESTEN bitişiğindeki dükkanın üstünde yapılacak tamirat.
- 35 - TOPKAPI SARAYI'nın Maarif Vekâleti'nce hazırlattırılan halihazır haritalarının tedkiki.
- 36 - Demicâ kazasında ÇARŞI HAMAMI'nın yol zarureti dolayısıyla yıkılıp yıkılamayacağına dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 37 - Fatih,Sarıgözel'de CERRAHBAŞI OSMANAĞA TÜRBESİ yanında 11 p.d inşaat müessade edilip edilmeyeceğine dair Belediye yazısı.
- 38 - Eminönü-Zindankapı mevkiinin imarı dolayısıyla BABA CAFER TÜRBESİ'nin Belediyece yıktırılmasında mahzur olup olmadığına dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 39 - İstanbul'da OK MEYDANI'na dair 29/VI/1957 tarih 687 sayılı Kurul kararıyla yapılan tedkik neticesinin müzakeresi.
- × 40 - Üyeden PROF.OSMAN TURAN'ın yerine üye seçimi.
- 41 - Tokat'da MARİSA HAMAMI'nın yol güzergâhında kalması dolayısıyla yıkılmasında mahzur olup olmadığına dair Maarif Vek.yazısı
- 42 - Gaziantep'de Şehit Şahinbey İlkokulu bahçesinde bulunan TÜRBÜ bakiyesinin kaldırılıp kaldırılmayacağına dair Maarif Vek.yazısı.

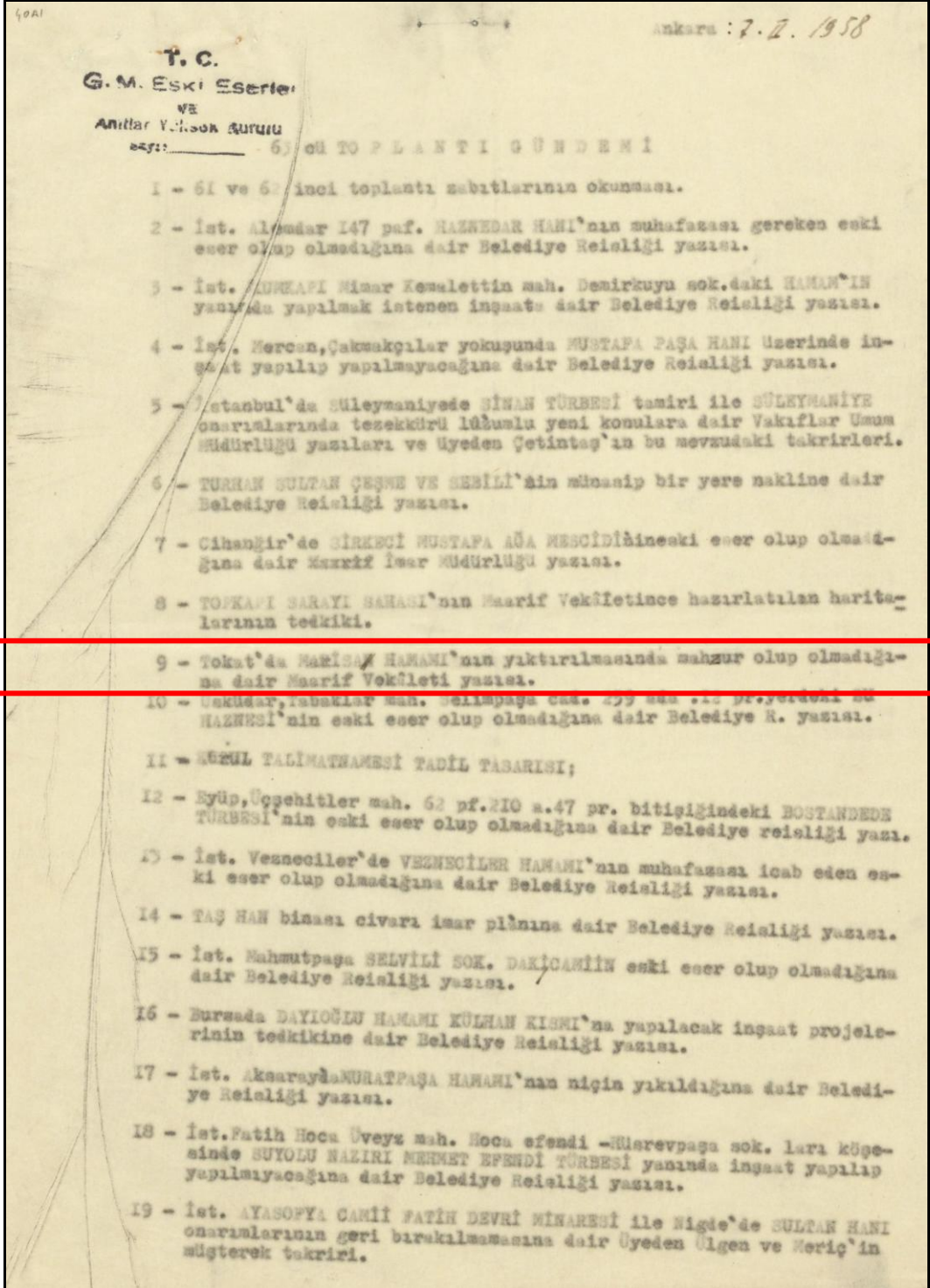
Şekil 5.475: 04.10.1957 tarihli 60.toplantı gündem maddeleri 2.bölüm.
Marisa Hamamı yıkımı hususu, (Ali Saim Ülgen Arşivi, SALT).

T. C.
G. M. Eski Eserler
VE
Anıtlar Yüksek Kurulu
Esyr: _____

61 İNCİ TOPLANTI GÜNDEMİ

- 1 - Geçen toplantı zaptının okunması
- 2 - İst. Alemdar 147 paf. HAZNEDAR HANI'nın muhafazası gerekli eski eser olup olmadığına dair Belediye Reisi yazısı.
- 3 - Eminönü, Hocapaşa, Hüdevendigâr C.12 pf.16 a.1 pr.yerdeki binanın eski eser olup olmadığına dair Belediye Reisi yazısı.
- 4 - İst. Kumkapı Mimar Kemalettin mah. Demirkuyu sok.daki Hamam'ın yanında yapılmak istenen inşaatı dair Belediye Reisi yazısı.
- 5 - İst. Mercan, Çakmakçılar yokusunda MUSTAFA PAŞA HANI üzerine inşaat yapıp yapılmayacağına dair Belediye Reisi yazısı.
- 6 - TOPKAPI SARAYI OTAKAPI onarımına dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 7 - TOPKAPI SARAYI ARZODASI restorasyonuna dair Maarif Vek.yazısı.
- 8 - İstanbul'da Süleymaniye'de SİNAN TÜRBESİ tamiri ile SÜLEYMANIYE onarımlarında tezekkürü lüzumlu yeni konulara dair Vakıflar Umum Müdürlüğü yazıları ve Üyeden Çetintağ'ın bu mevzudaki takrirleri
- 9 - TURHAN SULTAN ÇEŞME ve SEBİLİ'nin münasip bir yere nakline dair Belediye Reisi yazısı.
- 10 - Cihangirde SİRKEÇİ MUSTAFA AĞA MESCİDİ'nin eski eser olup olmadığına dair Belediye İmar Müdürlüğü yazısı.
- 11 - TOPKAPI SARAYI SAHASI'nın Maarif Vekâleti'nce hazırlattırılan haritalarının tedkiki.
- 12 - Eminönü'nde BABA CAFER TÜRBESİ'nin Belediyece yıktırılmasında mahsur olup olmadığına dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 13 - OKMEYDANI'na dair 687 sayılı Kurul kararıyla yapılan tedkik neticesinin müzakeresi.
- 14 - Tokat'da MARİSA HAMAMI'nın yıktırılmasında mahsur olup olmadığına dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 15 - Üsküdar, Tabaklar mah. Selimpasa Cad.259 ada,12 pr.deki BU HAZNESİ'nin eski eser olup olmadığına dair Belediye Reisi yazısı.
- 16 - KURUL TALİMATNAMESİ TADİL TASARISI ve açık bulunan İDARİ KOMİTE AZALIKLARI'na seçin yapılması.
- 17 - Tokat'da ALİPAŞA CAMİİ MUVAKİTHANESİ'nin yol zarureti dolayısıyla yıkılıp yıkılmayacağına dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 18 - Kayseri'de ÇİPTE ÖRÜ CAMİİ dış cemaat yerinin tevsi edilip edilemeyeceğine dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 19 - Kayseri'de YENİCAMİ (HACI VELİ CAMİİ) avlusuna su deposu yapılmasında mahsur olup olmadığına dair Maarif Vekâleti yazısı.

Şekil 5.476: 30.11.1957 tarihli 61.toplantı gündem maddeleri 1.bölüm.
Marisa Hamamı yıkımı hususu, (Ali Saim Ülgen Arşivi, SALT).

Şekil 5.477: 07.02.1958 tarihli 63.toplantı gündem maddeleri 1.bölüm.
Marisa Hamamı yıkımı hususu, (Ali Saim Ülgen Arşivi, SALT).

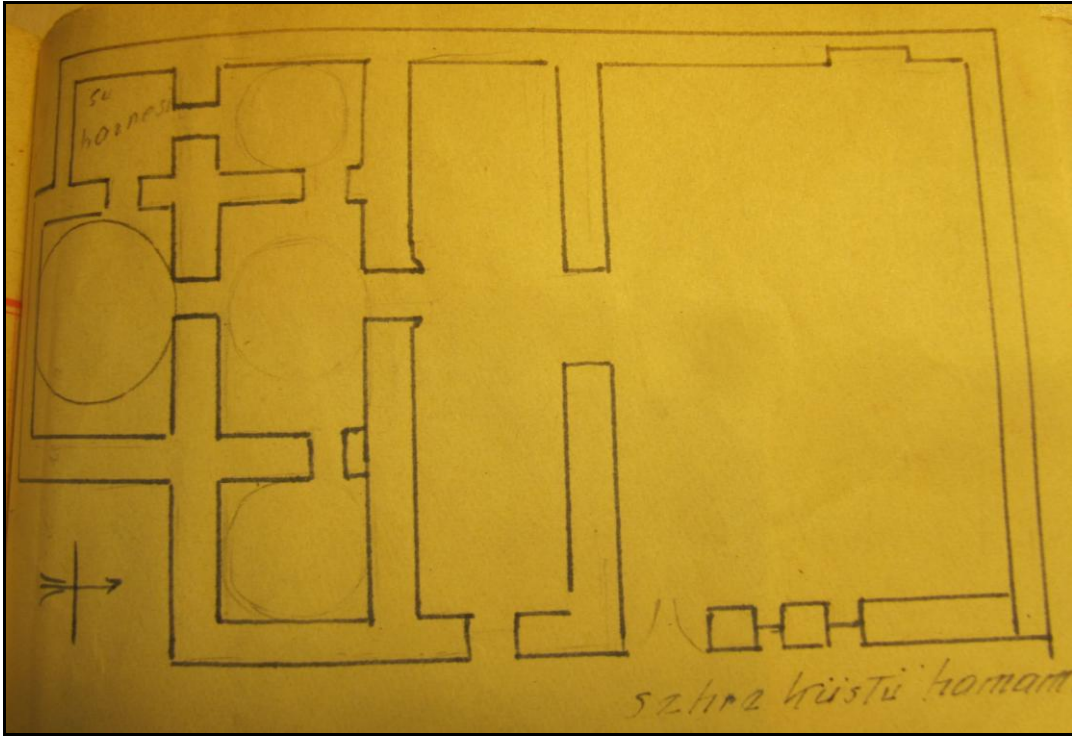
3. Tokat Şehreküstü Hamamı

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Şehreküstü Hamamı:

Besim Karagülle bu hamamla ilgili deftere hiçbir not aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Şehreküstü Hamamı:

Tokat içinde yer alan Şehre Küstü Hamamı hakkındaki tüm bilgileri deftere Nuri Savuran aktarmıştır. Hamam hakkında çok kısa bir yazı yazan Savuran; hamamın çalışmadığını ve nafia deposu olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Yapıyla ilgili hiçbir tarihi verinin olmadığını belirten Savuran, kapısının üstünde Kızılay resmi olan hamamın Dünya Savaşı'nda ameliyathane olarak kullanıldığını, ama öncesinde bulunduğu semtin ihtiyacını karşılayabilen bir hamam olarak işlevini sürdürdüğünü aktarmıştır. Deftere yapının kendi yaptığı plan çizimini eklemiştir (Şekil 5.478).

Şekil 5.478: Şehreküstü Hamamı plan çizimi 1/200 ölçek, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.479: Şehreküstü Hamamı doğu cephesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Şehreküstü Hamamı:

Şehre Küstü Hamamı da şu anda mevcut olmayan yapılardan birisidir. Bir diğer adıyla "Pazarcık Hamamı" olarak da bilinen yapı yıkılmıştır (Dutoğlu, 2012, s. 130). Yapı hakkında deftere hiçbir adres bilgisi aktarılmamıştır. 1945 yılında eklenen fotoğraf doğrultusunda (Şekil 5.479), hamamın arkasında Tokat Kalesi görülmektedir. Buna istinaden yapının tahmini konumu alttaki gibi olabilir (Şekil 5.480).

Şekil 5.480: Şhreküstü Hamamı tahmini konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu hamamla ilgili gözlemlerini şu ifadelerle aktarmıştır:

“Gayet lâtif ve güzel havası olan bu hamama, şehir halkı “Şara küstü” adını verirler ki (Şhirden dışarıya kalmış hamam demektir. Amma en seçme yerinde ve gâyet ferah bir hamamdır (Polatcı, 1996, s. 8).”

4. Tokat ay Hamamı

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla ay Hamamı:

Besim Karagülle bu hamamla ilgili deftere hiçbir not aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle ay Hamamı:

Defterde ay Hamamı hakkındaki bilgileri Nuri Savuran not almıştır. Tokat'ta yer alan ay Hamamı'nın eski ve tipik bir hamam olduğunu ifade eden Savuran, aynı Şehre Kst Hamamı'nda olduğu gibi herhangi bir tarihi bilginin olmadığını, hamam olarak faaliyet vermeyen yapının depo amaçlı kullanıldığını yazısında aktarmıştır. Savuran yazısında bu hamamla ilgili tespitini Mimar Ali Saim lgen tarafından yapıldığından söz ederek benzer özellikler taşıyan hamamlara göre bu yapının daha büyük olduğunu, yapının tek taraflı olduğunu, ve soyunma yerinin üstünde bir kubbe olduğunu ifade etmiştir (Şekil 5.481). Savuran, son olarak 1956 yılında Belediye tarafından hamamın yenilendiğini belirtmiştir.

Şekil 5.481: ay Hamamı doğu cephesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Çay Hamamı:

Çay Hamamı da günümüze ulaşamayan yapılardan birisidir (Şekil 5.482).

Şekil 5.482: Çay Hamamı tahmini konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Defterdeki resim oldukça bulanık olduğundan tespitler yapmak oldukça güçtür. Yapının moloz taş ile inşa edildiği görülmektedir (Şekil 5.481).

Evliya Çelebi Çay Hamamı için “*Fakir Hamamıdır*” demiştir (Polatçı, t.y., s. 8). Yavi eserinde tek kubbeli, ve tek taraflı olan bu yapının uzun bir süre depo olarak kullanılmasının ardından Belediye'nin 1956 yılındaki yenileme çalışmalarından sonra hamam olarak faaliyetini devam ettirdiğini yazmıştır (Yavi, 1986, s. 75). Lâkin Çay Hamamı günümüzde mevcut değildir (Şekil 5.483).

Dutoğlu Tokat'taki ikiz hamam örneklerinden biri olarak gösterdiği Çay Hamamı'nın yakın bir tarihe kadar kullanıldığını ve sonrasında “*Çay hamamının yerinde bugün ne yazık ki yeller esiyor*” ifadesiyle yapının günümüze ulaşmadığını işaret etmiştir. İfadeleriyle korumacılık faaliyetlerindeki aksaklıklara da dikkat çeken Dutoğlu, Çay Hamamı gibi eski bir yapının tescilinin yapılmamasının şaşkıncı olduğunu, ve dolayısıyla tescillenmemiş bu yapının belediye meclisi kararıyla on yıl öncesinde yıktırıldığını ifade etmiştir (Dutoğlu, 2012, s. 130).

Şekil 5.483: Çay Hamamı doğu cephesi, (Yavi, 1986).

5. Tokat Küçük (Çekenli) Hamamı

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Küçük (Çekenli) Hamamı:

Besim Karagülle bu hamamla ilgili deftere hiçbir not aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Küçük (Çekenli) Hamamı:

Küçük Hamam hakkındaki notları Nuri Savuran yazmıştır. Yapının diğer adının Çekenli Hamamı olduğunu ve bu ismi de bulunduğu mahallesinden aldığını belirten Savuran, “*güzel bir mahalle hamamı*” olarak nitelendirdiği hamamın faaliyetini sürdürdüğünü ifade etmiştir. Yapının yakın bir geçmişte yenilendiğinden bahseden Savuran, bu yapıya ait hiç bir tarihi belgenin olmadığını yazısına eklemiştir. Hamamın soyunma yerinin üstünün ahşap olduğunu, diğer kısımların ise tuğla ile inşa edilmiş kubbelere sahip olduğunu notlarında aktarmıştır.

Şekil 5.484: Küçük (Çekenli) Hamamı batı cephesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Küçük (Çekenli) Hamamı:

Adını bulunduğu mahalleden alan Çekenli Hamamı da şu anda mevcut değildir (Şekil 5.485).

Şekil 5.485: Çay Hamamı tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Küçük Hamam diğer ismiyle Çekenli Hamamı olarak tanınan yapı değişikliklere uğramış (Yavi, 1986, s. 75), ve bu da Çay Hamamı gibi yakın bir geçmişe kadar varlığını sürdürmüş ise de; günümüze ulaşamayan yapılardan biri olmuştur (Dutoğlu, 2012, s. 130).

Defterde yapının batı cephesini gösteren 1945 seneli fotoğrafa bakıldığında (Şekil 5.484), mazgal açıklığı dışında cephenin sağır bir şekilde bırakıldığı ve beyaz sıvalı olduğu görülmektedir. Kubbeli kısma kadar da üstünün alaturka kiremit kaplı olduğu anlaşılmaktadır.

6. Tokat Horu Hamamı

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Horu Hamamı:

Besim Karagülle bu hamamla ilgili deftere hiçbir not aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Horu Hamamı:

Nuri Savuran bu hamam hakkında ise yapının uzun bir süredir harap bir halde olduğunu, mimari ve estetik açıdan nitelikli bir hamam olmadığını ifade etmiştir. “*Mahalle hamamı*” olarak değerlendirdiği yapının ev hamamlarından biraz daha büyük olduğunu belirtmiştir.

şekil 5.486: Horu Hamamı güney cephesi 1945, (Savuran, 1931-1955).

Değerlendirme:

Tokat merkezinde yer alan Horu Mahallesi'nde çok eski bir hamama ait tarihi kalıntıların olduğunu belirten Gündoğdu, hamamın yapım tarihi hakkında net bir bilginin olmadığını, ve yapının sıcaklık hücrelerinden birinin oldukça harap bir durumda olduğunu ifade etmiştir (Şekil 5.488). Kare plan şemasına sahip olan hamamın kaba yonu kesme taştan yapılmış halvet hücresi ve pandantiflerle geçilmiş kubbesi vardır. Yapısal özellikleri dikkate alındığında bölgedeki XV.yy hamam yapılarıyla benzerlikleri olduğu söylenebilir (Gündoğdu vd., 2006, s. 140).

Defterde 1945 senesine ait yapının güney cephesine ait fotoğrafta (Şekil 5.486), yapının oldukça harap bir halde olduğu, özellikle moloz taş olan duvarlarında dökülmeler olduğu görülmektedir.

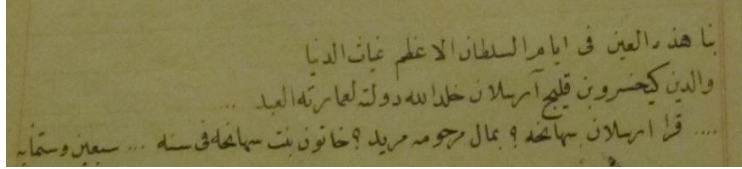
Şekil 5.488: Horu Hamamı güney cephesi, (Gündoğdu vd., 2006).

5.2.4.11 Günümüzde Var Olan Çeşmeler

1. Tokat Alaca Çeşme

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Alaca Çeşme:

Alaca Çeşme hakkında geniş kapsamlı yazıyı deftere Besim Karagülle yazmıştır. Tokat Kaya Çiprek Mahallesi'nde yer alan çeşmenin tarihini Hicri 67.¹ [127.]'ler olarak vermiştir. Net bir tarih verememesinin sebebinin ise çeşmenin kitabesinde yazan tarihin kısmının birler basamağının kırık olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Yapının bilinen bir diğer adının Alaca Mescit Çeşmesi ve yaptıran baninin de Kara Arslan olduğunu belirten Karagülle çeşmenin hâlen kullanıldığını aktarmıştır. Çeşmenin kitabesini Osmanlıca olarak kendi el yazısıyla yazarak notlarına eklemiştir (Şekil 5.489- Şekil 5.490).

Şekil 5.489: Alaca Çeşme kitabesi², (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.490: Alaca Çeşme kitabesi, (Bilgen, 2013).

Çeşmenin banisi ve yapıldığı dönemle alakalı tarihsel olaylara da değinen Karagülle, çeşmeyi yaptıran Kara Arslan'ın kim olduğu hakkında net bir bilgi olmadığını ama kitabeye göre çeşmeyi bir kız kardeşinin maliyle yaptırdığını ifade etmiştir. Kendi yazdığı kitabede "... " olarak belirttiği yerlerin kitabenin kırık yerlerine denk geldiği

¹ . işareti ile belirtilmesinin sebebi Karagülle'nin, bu basamakta herhangi bir rakam vermemesinden kaynaklanmaktadır.

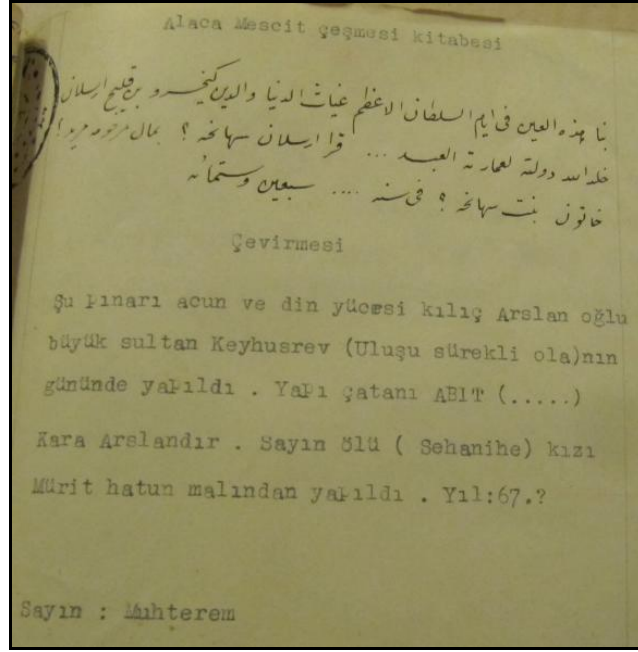
² Kitabenin tercümesi Savuran tarafından deftere aktarılmıştır.

için okunmadığını da bu hususa eklemiştir. Kitabede ismi geçen hükümdar Gıyasettin Keyhüsrev'in Hicri 663-681 [1264-1283] tarihleri arasında saltanatının devam ettiğini ve babası IV. Kılıçarslan'ın vefatından sonra farklı rivayetlerden örnekler vererek iki buçuk ya da altı, Hammer'e göre ise dört yaşında Selçuklu hükümdarı olduğunu ifade etmiştir. Defterde uzun uzadıya ele aldığı tarihsel olaylardan örnek vermek gerekirse; hükümet ile ilgili işlerin önceleri Muiniddin Süleyman Pervane ile Veziri Azam Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından yürütüldüğünü, Muiniddin Pervane'nin Sahip Ata'yı İzzettin Keykavus taraftarlığıyla itham etmesi üzerine işine son verilerek Sahip Ata'nın Osmancık Kalesi'ne hapsedirildiğini ve bu sayede Muiniddin'in hükümetin yönetimini eline aldığını ama Moğolların Pervane'yi önemsediklerinden ona itimat ettiklerini ve Pervane'nin de İlhanilere olan sadakatinden ötürü Selçuklu hükümdarına çok yakın olduğunu anlatmıştır. Bunlar dışında da tarihsel anlatımlarına devam eden Karagülle, çeşmenin tahribatından bilgi verdiği kısımda yapının harap olmadığını ifade ederek mimarisi hakkında şu cümleyi yazmıştır:

“Mimari kıymeti haiz olmadığından yalnız kitabesinin ehemmiyeti dolayısıyla kaydedildi.”

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Alaca Çeşme:

Nuri Savuran ise, bu yapıyla ilgili Karagülle'nin notlarına bazı ilaveler yapmıştır. Çeşmenin kitabesinin müzeye kaldırıldığını belirten Savuran, yapının durumu ile 1944 yılında aktardığı notta yarı harap bir hâlde bulunan çeşmenin suyunun kesildiğini, 1953'te aynı bölüme eklediği yazısında ise çeşmenin hâlen aynı durumda olduğunu ifade etmiştir. Savuran da Karagülle gibi yapının kitabesini Osmanlıca olarak yazmış ama Karagülle'den farklı olarak kitabenin tercümesini de metine eklemiştir (Şekil 5.491).

Şekil 5.491: Alaca Çeşme kitabesi ve tercümesi, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Alaca Çeşme:

Çeşme yapısı günümüze ulaşabilse de oldukça harap bir vaziyette kaderine terk edilmiş bir durumdadır. Acunsal eserinde, Alaca Mescit avlusunda bulunduğunu söylediği çeşmenin yapıldığı tarihin net olmadığını ama kitabesinde Gıyasettin Keyhüsrev'in adının geçmesinden dolayı onun hükümdarlığı zamanında, Hicri 663-681 [1266-1282] tarihleri arasında yapılmış olabileceğini ifade etmiştir. Çeşmenin banisi Kara Arslan ile ilgili o da hiçbir bilgi olmadığını belirtmiş, defterde yazdığı gibi çeşmeyi kız kardeşinin parasıyla yaptırdığı hususuna dikkat çekmiştir (Acunsal, 1947, s. 94).

Tokat Alaca Mescit'in avlusunu kuşatan duvarın bitişinde bulunan çeşme (Şekil 5.492) moloz taştan yapılmıştır. Küçük ve yuvarlak formlu bir kemeri olan çeşmenin kemerinin üst kısmında bulunan mermer kitabesi 0.30 x 0.50 m. ölçülerine sahiptir. Kemer kısmının önünde blok taştan inşa edilmiş küçük bir su havuzu yer almaktadır (Seçgin, 1993, s. 105).

Çeşmenin enine dikdörtgenden oluşan çeşme yüzeyi üzerinde bulunan ve üzerinde simetrik iki lüle deliği ve bir taş nişi bulunan aynataşını sivri kemerli bir bir niş sınırlandırmıştır. Yalağı enine dikdörtgen olup, doğubatusındaki testi setlerinin yüzeyi de geniş tasarlanmıştır. Kitabesi kemer kilit taşı hizasında olup bir bordür

içerisinde yer almaktadır (Kaşıkeman, 2005, s. 27). Çeşmenin taş aralarının doldurulmasından başka herhangi bir onarım dikkat çekmemekte, Alaca Mescit'in 1505 tarihli tamir kitabesi ve 1939'da Tokat'ta olan büyük depremin ardından Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce mescidin onarımı esnasında Alaca Çeşme'nin yüzeyinin de beton harçla sıvanması dışında başka bir onarım geçirmediği anlaşılmaktadır (Kaşıkeman, 2005, s. 26).

Günümüzde çeşmenin blok taşlarının bir kısmının değiştirildiği ve tepelikte yer alan kitabenin doğu köşesindeki blok taşın kırık olduğu dikkat çekmektedir. İki lülesi de kaybolan çeşmenin yalağının doğu tarafı ise toprak seviyesinin altında kalmıştır. Çeşmenin özgün halinde kaba yonu malzeme ile inşa edildiği, fakat geçirdiği onarımlar neticesinde kesme taş malzeme ile yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır (Kaşıkeman, 2005, s. 27). Kitabesinde de bozulmalar görülen ve yok olmaya yüz tutmuş çeşme çok uzun bir süredir kullanılmamaktadır.

Şekil 5.492: Alaca Çeşme konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.493: Alaca Çeşme (Alaca Mescide Bitişik), (Bilgen, 2013).

Şekil 5.494: Alaca Çeşme, (Bilgen, 2013).

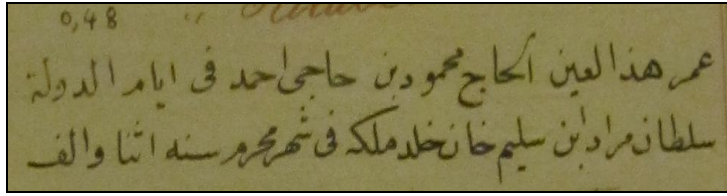
Değerlendirme:

Defterde çeşmenin herhangi bir fotoğrafı eklenmemiştir. Karagülle, yapının inşa edildiği tarihsel dönem hakkında bilgiler vererek ve kitabesini yazarak yapıyı kaydetmiştir. Savuran da yapının tercümesiyle beraber kitabesini yazarak ve özellikle de yapının 1944 ve 1953 senesindeki tahribat durumlarına değinerek çeşme yapısını deftere kaydetmiştir. Her yapı için fotoğraf ekleyen Savuran bu yapı için bir fotoğraf eklememiştir.

2. Tokat Acepşir Çeşmesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Acepşir Çeşmesi:

Acepşir Çeşmesi hakkındaki bilgileri deftere ağırlıklı olarak Karagülle aktarmıştır. Tokat İvaz Paşa Mahallesi'nde yer alan çeşmenin Hicri 1009 [1593] yılında yapıldığını belirten Karagülle, yapının banisinin Hacı Mahmut Bin Hacı Ahmet olduğunu ifade etmiştir. Çeşmenin kitabesini kendi el yazısıyla Osmanlıca olarak yazan Karagülle (Şekil 5.495), çeşmenin III. Murat'ın hükümdarlığı zamanında yapıldığını belirtmiştir. Yapının harap olmadığını, ama suyunun akmadığını aktaran Karagülle kesme taşlarla yapılmış çeşmenin mimari açıdan kayda değer özellikleri olmadığını, kitabesinin öneminden dolayı çeşmenin deftere kaydının yapıldığını ifade etmiştir. Çeşmenin kitabesini Osmanlıca olarak deftere eklemiştir (Şekil 4.495).

Şekil 5.495: Acepşir Çeşmesi kitabesi³, (Karagülle, 1931-1955).

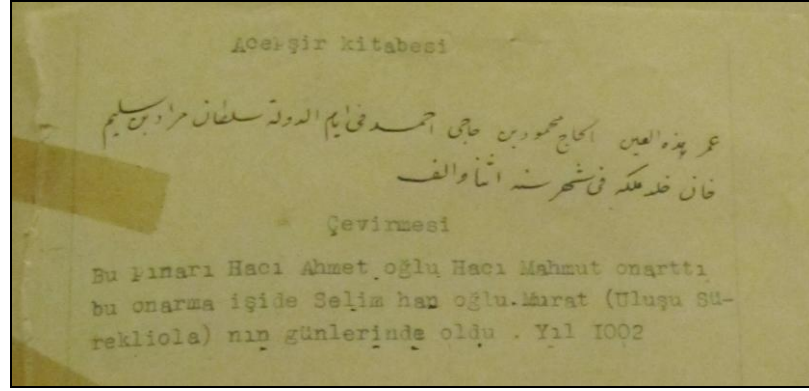
Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Acepşir Çeşmesi:

Savuran da kısa notlarıyla Karagülle'nin metnine katkıda bulunmuştur. Savuran notlarında; çeşmenin III. Murat (1574-1595) zamanında yapıldığını ve Acepşir Türbesi yanında yer aldığını ifade etmiş, 1944 yılındaki notunda çeşmenin suyunun aktığını, çeşme taşlarının gevşek bir vaziyette durduğunu, kitabesinin ise sağlam bir durumda yerinde olduğunu belirtmiştir. 1953 yılında eklediği notunda ise çeşme taşlarının iyice gevşediğini, ve çeşmenin yıkılma tehlikesi ihtimali olduğunu aktarmıştır. Savuran da diğer çeşme yapılarında olduğu gibi bu çeşmenin de tercümesini içeren kitabesini kendi yazısıyla Osmanlıca olarak yazmış, ve bu deftere eklemiştir (Şekil 5.496).

³ Kitabenin tercümesi şöyledir: "Bu çeşmeyi Sultan Bayezid bin Mehmed Han (Allah mülkünü daim etsin) Solak Ali bin İlyas 911 [1505/1506] yılında yaptırmıştır."

Savuran'ın bahsettiği üzere kitabenin üstünde talik hatla yazılmış Farsça bir beyitte ise şunlar yazmaktadır: "Ey peri tenli, gel, gözüm köşesinde otur. Çünkü hizmetçi, göz ucunda bulunur." Mercan M., Ulu M.E., *Tokat Kitabeleri*, Ankara, 2003, s.67.

Şekil 5.496: Acepşir Çeşmesi kitabesi tercümesi, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.497: Acepşir Çeşmesi ve Acepşir Türbesi kapısı 1945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Acepşir Çeşmesi:

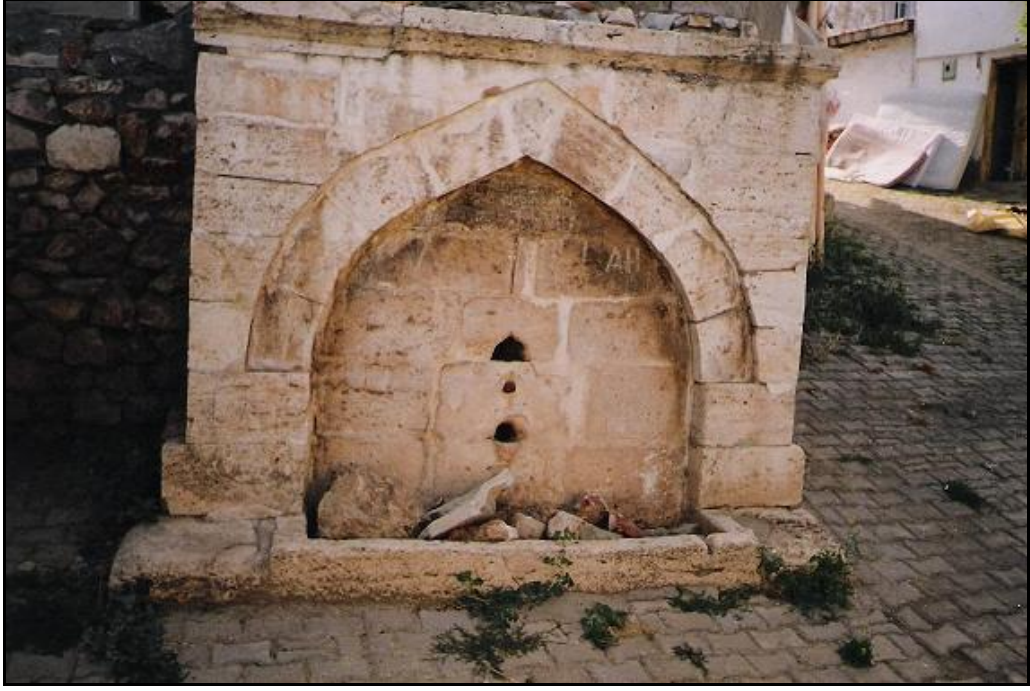
Tokat İvaz Paşa Mahallesi'nde yer alan Acepşir Türbesi'nin güneyinde bulunan (Şekil 5.498) çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

Acunsal eserini yazdığı dönemde Acepşir Çeşmesi'nin suyunun akmakta olduğunu, fakat yapının çok harap bir vaziyette bulunduğunu ifade etmiştir (Acunsal, 1947,s. 94). Yalçın tezini yazdığı dönemde kesme taştan yapılmış çeşmenin çok harap bir durumda olduğunu ve suyunun aksayarak aktığını belirtmiş, kalıntısından üzerinin sivri bir kemerle sonlandığını ifade etmiştir. Çeşmenin küçük olduğunu ve kemerin kavis kısmında talik yazısıyla yazılmış Farsça beyitin ve onun altında sülüs yazısıyla yazılmış inşa kitabesinden bahsederek kitabenin oldukça harap bir durumda olduğuna çalışmasında dikkat çekmiştir (Yalçın, 1965- 66, s. 65).

Yapısal özelliklerine bakıldığında; blok taştan yapılmış çeşmenin sivri bir kemerle çerçeveslendiği ve kemer aynasının dıştan tuğla ile örüldüğü görülmektedir. Çeşmenin alt kısmı yol seviyesinin yükseltilmesinden dolayı toprağa gömülü bir vaziyettedir (Seçgin, 1995, s. 107). Çeşme yalağının doğusunda bulunan testi seti ve saçağın da doğu köşesi kırılan ve zamanla saçağının içi taşlarla dolan çeşme günümüzde oldukça harap bir görünümde bulunmaktadır (Kaşıkeman, 2005, s. 22).

Şekil 5.498: Acepşir Çeşmesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.499: Acepşir Çeşmesi, (Kaşıkeman, 2005).

Değerlendirme:

Defterde türbeye güneyinden bitişik olan 1945 senesine ait fotoğrafta (Şekil 5.497), kesme taştan inşa edilen çeşmenin harap bir vaziyette olduğu, bazı taşlarının döküldüğü görülmektedir. Çeşmenin bir kısmının toprağa gömülü olduğu da görülmektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.499), çeşmenin büyük bir kısmı toprağa gömülüdür. Suyu akmayan çeşme harap bir haldedir.

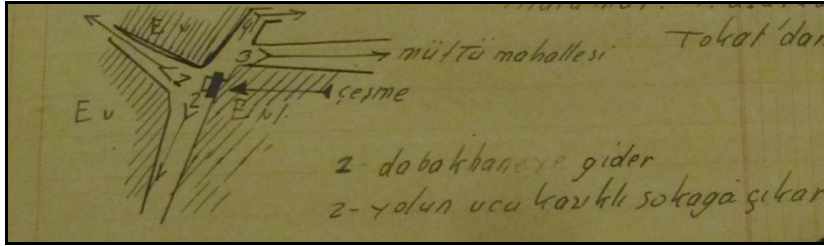
3. Tokat Musa Bey Çeşmesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Musa Bey Çeşmesi:

Besim Karagülle, bu çeşme ile ilgili deftere herhangi bir bilgi aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Musa Bey Çeşmesi:

Musa Bey Çeşmesi hakkındaki yazıyı Nuri Savuran hazırlamıştır. Çeşmenin konumu hakkında bir de kroki çizimi yapan (Şekil 5.500) Savuran, bu yapıyla ilgili Halis Asarkaya'nın "Osmanlılar Zamanında Tokat" isimli eserinden yararlandığını notlarına eklemiştir. Hicri 1004 [1595] yılında yaptırılan çeşmenin banisi Musa Bey'dir. Savuran, çeşmenin mermer üzerine çiçek ve nakışlarla süslenmiş sülüs yazılı ve sonradan müzeye nakledilen kitabesini (Şekil 5.501) Miri isimli bir şairin yazdığını ifade etmiştir. 1944 yılında aldığı notta yapıda herhangi bir tahribatın olmadığını, suyunun aktığını belirten Savuran, yakın bir zamanda taşlarının gevşediğini de yazısına eklemiştir.

Şekil 5.500: Musa Bey Çeşmesi adres krokisi, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.501: Musa Bey Çeşmesi kitabesi⁴, (Savuran, 1931-1955).

⁴ Kitabenin okunuşu şöyledir: "Bu çeşme-i Musa Bey. Yapmakla menkulen. Miri didi tarihin. Hayrun hiye makbulen. Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.85.

Günümüzdeki Musa Bey Çeşmesi:

Musa Bey Çeşmesi günümüzdeki diğer bilinen adıyla Bekir Paşa Çeşmesi, bağımsız bir yapı şeklinde olmayıp bir evin doğu cephesindeki duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir (Seçgin, 1993, s. 106). Müftü Mahallesi girişinde, iki sokağın birleştiği köşede yer alan (Şekil 5.502) çeşme günümüzde kullanılmadığından işlevini yitirmiştir.

Yapısal özelliklerine bakıldığında ise; enine dikdörtgenden meydana gelen çeşme tepeliğinin batı ve doğu köşeleri pahlı olup merkezde sivriltilerek birleştirilmiş olması sayesinde perde motifi oluşturulmuş, tepeliğin hemen altında boş bir kitabelik kısmı ise alçak kabartma teknikli kıvrımlı rumilerden oluşan kompozisyonla yarım palmetle taçlandırılan bir çerçeve içerisine alınmıştır (Kaşıkeman, 2005, s. 45). Çeşme yüzeyi mermerden, yalağı ise düzgün kesme taştan yapılan çeşmenin kitabeliğinin orta ünitesinden başlayan ve hem doğu hem de batı uçlarda uzanan kıvrımlı zencerek süslemesi, aynataşı üzerindeki kulplu vazodan çıkan yapraklar içerisindeki stilize lale bezemeleri, ve bu yaprakların arasındaki tek lale motifi ve vazunun her iki yanında üst üste ters palmetlerin dizilimiyle oluşturulmuş iki adet selvi bezemesiyle yapı süsleme açısından oldukça dikkat çekicidir (Kaşıkeman, 2005, s. 46).

Lülesi kaybolmuş ve aynataşının bulunduğu yüzeyin merkezindeki derin çatlaktan dolayı iki parçadan oluşuyormuş izlenimi vermektedir. Yalağının dış yüzeyinde de ciddi aşınmalar görünmekle birlikte ayrıca yalağın doğu köşesindeki pahlı yüzeye batı köşesinde rastlanmamaktadır. Yüksek olasılıkla bir onarım neticesinde çeşmenin kitabeliği değiştirilmiş, ve mevcut halinde boş bırakılmıştır. Yine onarımlar esnasında çeşmenin özgün olan lülesi de metal muslukla değiştirilmiştir. Kesme taş malzeme kullanılarak küçük bir kemer ilavesiyle inşa edilen yapı işlevini yitirmiştir (Şekil 5.503), (Seçgin, 1993, s. 106).

Şekil 5.502: Musa Bey Çeşmesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.503: Musa Bey (Bekir Paşa) Çeşmesi, (Kaşıkeman, 2005).

Değerlendirme:

Karagülle'nin bu yapı ile hiçbir not almadığı hatta diğer yapıların kitabelerini kaydeettiği halde bu yapının kitabesini neden kaydetmediği net olarak anlaşılamamıştır. Mimari açıdan önem arz eden bu yapıyla ilgili defterde çok kısa bilgi verilmesi ve genel fotoğrafının bile olmayışı dikkat çekici unsurlardandır.

Acunsal da çeşmenin harap bir vaziyette bulunduğuna dikkat çekmiş ama değerli olarak nitelendirdiği kitabesinin güzelliğini ve sağlamlığını koruduğunu ifade etmiştir (Acunsal, 1947, s. 95).

5.2.4.12 Günümüzde Var Olmayan Çeşmeler

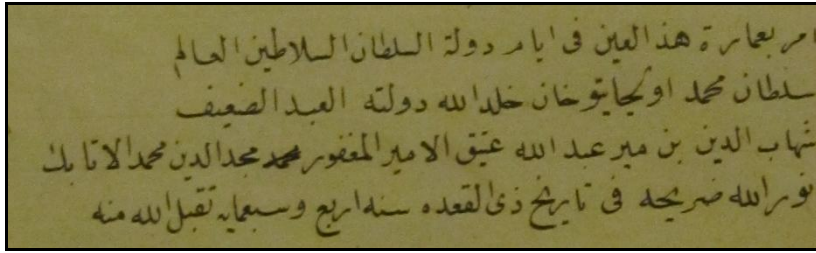
1. Tokat Şeyh Şehabettin Çeşmesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Şeyh Şehabettin Çeşmesi:

Şeyh Şehabettin Çeşmesi hakkındaki yazıyı Besim Karagülle hazırlamıştır. Tokat Camii Kebir Mahallesi'nde yer alan çeşme Hicri 704 [1305] tarihinde Şeyh Şehabettin adında bir şahıs tarafından yaptırılmıştır. Çeşmenin kitabesini Besim Karagülle Osmanlıca el yazısıyla deftere aktarmıştır (Şekil 5.504). Yapının banisi hakkında yine dönemin tarihsel unsurlarına değinerek bilgi veren Karagülle, İbni Bibi'nin bu hususla ilgili düşüncelerini şu cümlelerle yazısına taşımıştır:

"Şehabeddin Selçukilerin nafiz ümerasından Necdettin Ata Bey'in kölesi. Necdettin Ata Bey, Gıyaseddin Keyhüsrevi III Salis Bini Kılıçarslan'ın veziri azamı, Ata Bey ve meşhur Muiniddin Pervane Süleyman'ın damadı, Fazlu Kemal erbabından, Riyaziyata vukufundan, sahasından, Hüsnü hatta malik olduğundan bahsediliyor."

Bu husustan sonra yapının durumu ile ilgili bilgi veren Karagülle, yapının harap olmadığını ama suyu akmadığı için kullanılmadığını ifade etmiştir. Yapının mimari özellikleri hakkında ise; çeşmenin kesme taşlardan sıradan bir şekilde yapıldığını, mimari bir değere sahip olmadığını ifade etmiştir. Kitabesi önem arzettiğinden dolayı yapının deftere kaydedildiğini belirtmiştir.

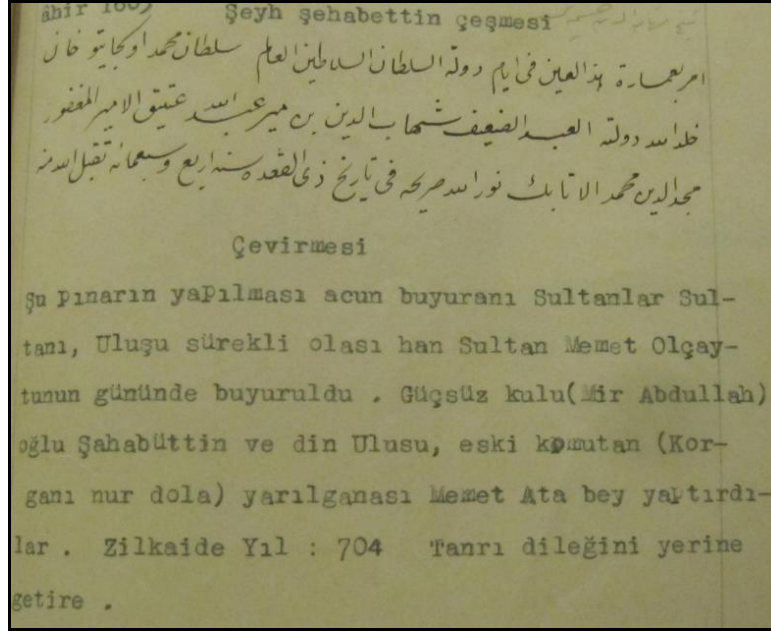
Şekil 5.504: Şeyh Şehabettin Çeşmesi kitabesi⁵, (Karagülle, 1931-1955).

⁵ Kitabenin tercümesi defterde Nuri Savuran tarafından aktarılmıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Şeyh Şehabettin Çeşmesi:

Nuri Savuran ise bu çeşme ile ilgili yazdığı notlarda; kitabesi müzeye kaldırılan çeşmenin 1944 ve 1953 yıllarında harap olmadığını ama suyu akmadığı için kullanılmadığını, 1956 yılının Nisan ayında ise inşaat yaptırılana yıkıldığını ifade etmiştir. Savuran da ayrıca çeşmenin kitabesini Osmanlıca olarak yazmış ve tercümesini de yapıdan bahsedilen kısma eklemiştir (Şekil 5.505).

Şekil 5.505: Şeyh Şehabettin Çeşmesi kitabesi ve tercümesi, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Şeyh Şehabettin Çeşmesi:

Camii Kebir Mahallesi'nde (Şekil 5.506) Koyun Baba türbesi hizasında 1305 yılında inşa ettirilmiş olan yapı günümüze ulaşamamıştır (Kaşıkeman, 2005, s. 243).

Kesme taşlardan yapılmış çeşmenin kitabesine göre Hicri 704 [1304] tarihinde Zilkade ayında Sultan Mehmet Olcayto Han'ın saltanatı zamanında yapıldığını belirten Acunsal (Acunsal, 1947, s. 95), özellikle kitabesinde Olcayto isminin yer almasının önemini vurgulamıştır. Bunun gerekçesini de şu sözlerle ifade etmiştir:

“Zira bu kitabe Moğolların Anadolu'da yerleştiklerini göstermekte ve son Selçuki hükümdarlarının Moğollar tarafından verilen sadaka mahiyetindeki paralarla can çekiştirmekte olduğunu bildirmektedir (Acunsal, 1947, s. 95).

Şekil 5.506: Şeyh Şehabettin Çeşmesi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Bu çeşme yapısına ait defterde bir fotoğraf bulunmamaktadır. Yapı özellikle kitabesi, inşa edildiği dönemin tarihsel olayları ve farklı senelerdeki tahribat durumu bakımından deftere kaydedilmiştir.

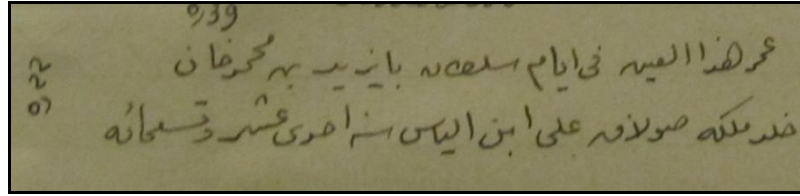
2. Tokat Uzun Seki eşmesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Uzun Seki eşmesi:

Besim Karagülle, bu çeşme ile ilgili deftere herhangi bir bilgi aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Uzun Seki eşmesi:

Bu çeşme hakkındaki bilgileri deftere Nuri Savuran aktarmıştır. Çeşmenin Hicri 911 [1505] yılında yapıldığını, Tokat Paşa Han'ın güneyinde yer aldığını ve buraya yakın Düdük Ağası Camisi'nin bitişiğinde olduğunu belirtmiştir. Savuran, çeşmenin kitabesinin talik yazı ile yazılmaya başlandığını, Farsça olarak yazılmış ilk beyitinden sonra sülüs yazısıyla kitabenin yazımına devam edildiğini ifade etmiştir. Kitabeye göre çeşme II. Bayezid zamanında İlyas oğlu Solak Ali tarafından yaptırılmıştır. Savuran, çeşmenin kitabesini kendi el yazısıyla Osmanlıca olarak deftere de yazmıştır (Şekil 5.507). 1953 yılında bu çeşmenin harap bir hâlde kaderine terk edildiğini yazısına eklemiştir.

Şekil 5.507: Uzun Seki eşmesi kitabesi⁶, (Savuran, 1931-1955).

⁶ Kitabenin tercümesi şöyledir: "Bu çeşmeyi Sultan Bayezid bin Mehmed Han (Allah mülkünü daim etsin) Solak Ali bin İlyas 911 [1505/1506] yılında yaptırmıştır."

Savuran'ın bahsettiği üzere kitabenin üstünde talik hatla yazılmış Farsça bir beyitte ise şunlar yazmaktadır: "Ey peri tenli, gel, gözüm köşesinde otur. Çünkü hizmetçi, göz ucunda bulunur." Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.67.

Günümüzdeki Uzun Seki Çeşmesi:

Rüstem Çelebi Mahallesi'nde Rüstem Çelebi Camisi diğer adıyla Güdük Minare olarak bilinen caminin kuzeydoğu köşesindeki minareye bitişik olarak inşa edilen (Şekil 5.508) ve Güdük Minare çeşmesi olarak da anılan yapı günümüzde saçağı, derin eyvan görünümlü nişi, yalağı olmayan ve düz bir satıh haline getirilerek tek lülesi de kaybolan bir kalıntı şeklinde görünmektedir (Şekil 5.509), (Kaşıkeman, 2005, s. 102). Acunsal da 1947 yılında yazdığı eserinde çeşmenin harap bir vaziyette bulunduğu dikkat çekmiş ama değerli olarak nitelendirdiği kitabesinin güzelliğini ve sağlamlığını koruduğunu ifade etmiştir (Acunsal, 1947, s. 95).

Yalçın tezini yazdığı dönemde kesme taştan yapılmış çeşmenin çok harap bir durumda olduğunu ve suyunun aksayarak aktığını belirtmiş, kalıntısından üzerinin sivri bir kemerle sonlandığını ifade etmiştir. Çeşmenin küçük olduğunu ve kemerin kavis kısmında talik yazısıyla yazılmış Farsça beyitin ve onun altında sülüs yazısıyla yazılmış inşa kitabesinden bahsederek kitabenin oldukça harap bir durumda olduğuna çalışmasında dikkat çekmiştir (Yalçın, 1965- 66, s. 65).

Çeşmeden günümüzde ise geriye kalan sadece basık kemerli bir niş ve çeşme yüzeyinde yer alan kaybolmuş tek lüleye ait deliktir. Cami yapısının ve çeşmenin 1939-1943 yıllarındaki deprem felaketlerinden sonra onarım geçirdikleri ve çeşmenin almaşık kemerinin de bu onarımlar neticesinde yenilendiği anlaşılmaktadır (Kaşıkeman, 2005, s. 103). Çeşmenin inşasında eyvanı oluşturan kemerde ve aynataşında kesme taş, çeşme yüzeyinde ise tuğla malzeme kullanımını tercih edilmiştir (Kaşıkeman, 2005, s. 103).

Şekil 5.508: Uzun Seki Çeşmesi kalıntısı konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.509: Uzun Seki Çeşmesi kalıntısı, (Bilgen, 2013).

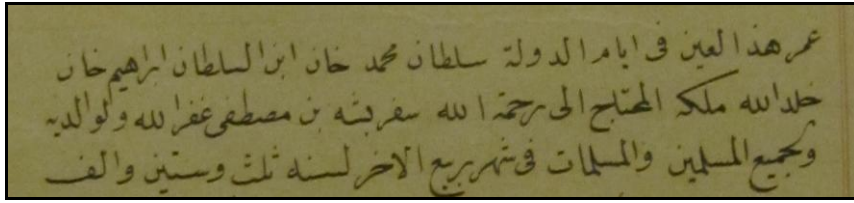
Değerlendirme:

Bu yapı hakkında da deftere sadece Savuran kısa bir şekilde not aktarmıştır. Yapıya ait bir fotoğrafın eklenmemesi yalnız kitabesinden dolayı deftere kayıt edildiğini göstermektedir.

3. Tokat Eski Kasaphane Çeşmesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Eski Kasaphane Çeşmesi:

Bu çeşme ile geniş çaplı yazıyı deftere Karagülle aktarmıştır. Eski Kasaphane olarak adlandırılan yerde bulunan çeşme Hicri 1063 [1652-53] tarihinde yapılmış olup, banisi Sefer Paşa'dır. Karagülle, yapının tahribatından bahsettiği kısımda çeşmenin sol tarafının yıkıldığını, diğer kısımlarının da yıkılma tehdidiyle karşı karşıya olduğunu bunun sebebinin de çeşmenin çevresinde herhangi bir ev ya da dükkan kalmadığından ötürü kullanılmamasından kaynaklandığını öngörmüştür. Sıradan bir şekilde kesme taştan yapılan çeşmenin mimari bir değerinin olmadığını ifade eden Karagülle, 1932 yılında bu yapıdan bahsettiği kısımda aldığı notta, Tahtakale Hamamı yıktırılırken hamamın bitişiğinde yer alan bu çeşmenin de yıkıldığını ve kitabesinin müzeye nakledildiğini belirtmiştir. Karagülle tarafından çeşmenin kitabesi Osmanlıca olarak deftere yazılmıştır (Şekil 5.510).

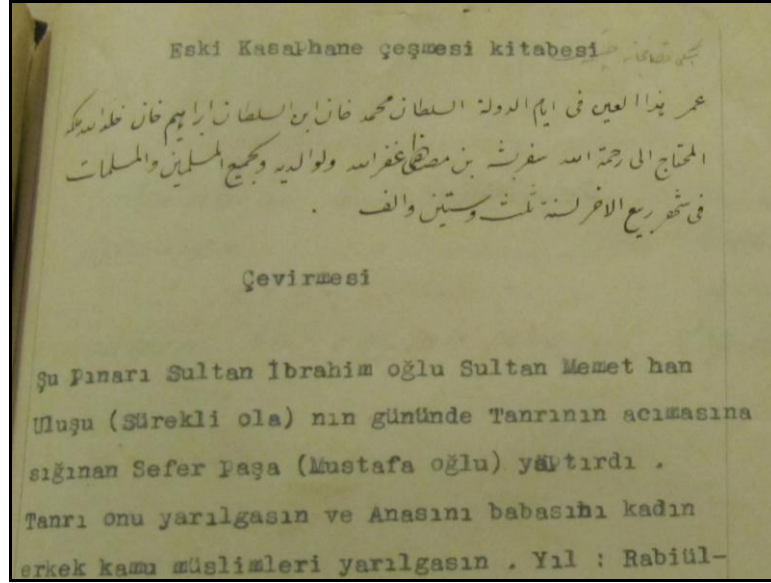

Şekil 5.510: Eski Kasaphane Çeşmesi kitabesi⁷, (Karagülle, 1931-1955).

⁷ Kitabenin tercümesi Savuran tarafından deftere aktarılmıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Eski Kasaphane Çeşmesi:

Savuran ise bu yapı ile ilgili deftere sadece 1944 yılında aldığı bir notu aktarmış, ayrıca kendisi de çeşmenin Osmanlıca olarak yazdığı kitabesini ve tecümesini eklemiştir (Şekil 5.511). 1944 yılındaki notunda çeşmenin bugün mevcut olmadığını ve kitabesinin halen müzede bulunduğunu ifade etmiştir.

Şekil 5.511: Eski Kasaphane Çeşmesi kitabesi ve tercümesi, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Eski Kasaphane Çeşmesi:

Sefer Paşa tarafından Sulusokak'ta yer alan mezbahanenin ortasına yaptırılan yapı defterde de belirtildiği üzere günümüzde bulunmamaktadır (Kaşıkeman, 2005, s. 236).

Yalçın tez çalışmasında bulunduğu yer ile beraber çeşme yapısının tamamen yok edildiğine değinmiş, 62x42 cm ebatlarında mermer blok üzerine yazılmış kitabesinin müzede muhafaza altına alındığını belirtmiştir. Kitabesinin ortadan kırıldığını belirten Yalçın, çeşmenin ise eskiden kasapların toplu olarak bulunduğu ortası taş ile döşeli, etrafı dükkanlarla kuşatılmış ve kasaplar çarşısı olarak bilinen yerin tam ortasında yer aldığına değinmiş, hem çeşmenin hem de kasaphanenin mevcut olmadığını vurgulamıştır (Yalçın, 1965- 66, s. 66).

Şekil 5.512: Eski Kasaphane Çeşmesi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Defterde fotoğrafı olmayan çeşmenin diğer çeşme yapılarında olduğu gibi kitabesinden dolayı kayıt edildiği görülmektedir.

5.2.4.13 Günümüzde Var Olan Hanlar

1. Tokat Develik Han

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Develik Han:

Karagülle Develik Han hakkında deftere hiçbir bilgi aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Develik Han:

Bu hanla ilgili bilgileri deftere Savuran aktarmıştır. Tokat Cemaleddin Mahallesi Gazi Paşa 7.Geçit No:2'de bulunan han Gök Medrese'nin batısında yer almaktadır. Yapının oldukça eski bir eser olduğunu belirten Savuran, bunun kemerlere konulan kaba kargir desteklerden anlaşıldığını yazısında ileri sürmüştür. Yapının depo olarak kullanıldığını ifade eden Savuran, eskiden deve kervanlarının bütün yükleriyle bu hana girdiklerini ve bu hanın bu sebepten ötürü inşa edildiğini yazısında vurgulayarak kitabesi ve herhangi bir tarihi bilgi olmadığından ötürü hanın inşa tarihi hakkında herhangi bir bilgi deftere aktarmamıştır. Yapının inşasında moloz taş, kesme taş ve tuğla kullanıldığını belirterek metnini kısa bir şekilde tamamlamıştır (Şekil 5.513).

Şekil 5.513: Develik Han, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Develik Han:

Sulusokak'ta Takyeciler Camisi'nin güneyinde yer alan (Şekil 5.514) kitabesi olmayan han yapısı mimari planlaması ve yapı malzemesi dikkate alındığında 15, 16.yy'da inşa edildiği düşünülen bir Osmanlı yapısıdır (Yavi, 1986, s. 84). Plan şeması olarak Voyvoda (Taşhan) Han'ıyla benzerlik gösteren yapı doğu batı ekseninde uzanan, açık avlulu, iki katlı ve dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir (Şekil 5.517 ve Şekil 5.518). Avlusu revaklarla çevrili hanın doğu kısmında iki bölüm halinde uzanan beşik tonoz örtü sistemine sahip ahır birimleri yer almaktadır (Şekil 5.525), (Gündoğdu vd., 2006, s. 126).

Han yapısına Taşhan'da olduğu gibi birbiri ardına gelen iki mekandan geçilerek girilmektedir. İlk olarak sivri kemerli kare planlı ve pandantif geçişli kubbe örtüsüne sahip olan mekandan sonra basık kemerle inşa edilmiş tonoz örtülü mekana geçilmektedir (Şekil 5.524). Bu mekanlardan direkt olarak avluya geçiş sağlanmıştır (Akın, 2009, s. 85). Avluda zemin katta köşe kısımlarda sütun ve revakların bir kısmı mevcuttur (Altaş, 2002, s. 53). Avluya girişi sağlayan koridor biçimindeki eyvan kısmının iki yanında köşe hücreleri de dahil dörder hücre bulunmaktadır. Üst katta ise giriş koridorunun üstüne denk gelen kısım geniş ve yuvarlak kemerli tonoz örtüsü olan bir eyvan gibi planlanmış ve bu kısmın yanına da dörder oda yerleştirilmiştir. Yapının avlusunun güney ve batı yönünde alt ve üst katlar simetrik bir düzen gösterip, batı yönünde alt ve üst katta yedişer oda, güney yönünde ise dokuzar oda yer almaktadır. Hanın doğu cephesinin ortasındaki bölüm ise ahır kısmına geçilen bir koridor şeklinde olup bu koridorun iki yanında köşedeki mekanlar da dahil üçer oda bulunmakta olup, üst katta ise köşe mekanları dahil yedi oda yer almaktadır (Seçgin, 1993, s. 90).

Hanın giriş açıklığının her iki yanında sıralanan kemerli alçak dükkanlar cepheye hareketli bir görünüm kazandırmışlar, beşik tonoz örtü sistemine sahip bu dükkanlar hanın giriş kapısı ile birlikte ana beden duvarlarından dışa doğru taşma yaptıklarından ayrı bir hacim oluşturmuşlardır (Gündoğdu vd., 2006, s. 126). Kalın çevre duvarlarına sahip olan bu handa yapı malzemesi olarak moloz taş, tuğla kullanılmış olup yapının tüm mekanlarında üst örtü olarak beşik tonoz kullanılmıştır. Kapı ve revak kemerleriyle üst örtü tamamen tuğladır. Dış cephelere açılan pencere

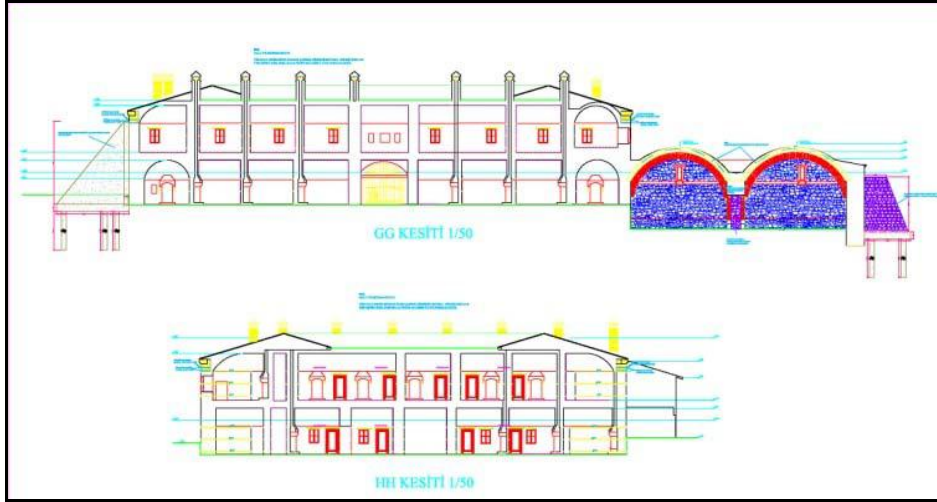
sövelerinde ise kesme taş kullanılmıştır. Yapıda hiçbir süsleme elemanına rastlanmamaktadır (Seçgin, 1993, s. 91).

Develik Han, günümüzde daha çok kullanılan adıyla Deveci Han 1939 depreminden dolayı büyük zarar görmüştür. Yakın bir zamana kendi haline terk edilmiş ve harap bir vaziyette olan yapının 2007'ye kadar batı cephesine bitişik konutlar yer almakta idi. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2007 senesinde başlayan restorasyon çalışmalarıyla beraber öncelikle yapının batı cephesini kapatan bu konutlar yıkılarak yapının çevresi açılmıştır. Restorasyonu henüz tamamlanmış olan yapının yeni işlevi olarak Güzel Sanatlar Fakültesi idari binası olarak hizmet vermesi düşünülmektedir (Akın ve Özen, 2013, s. 15).

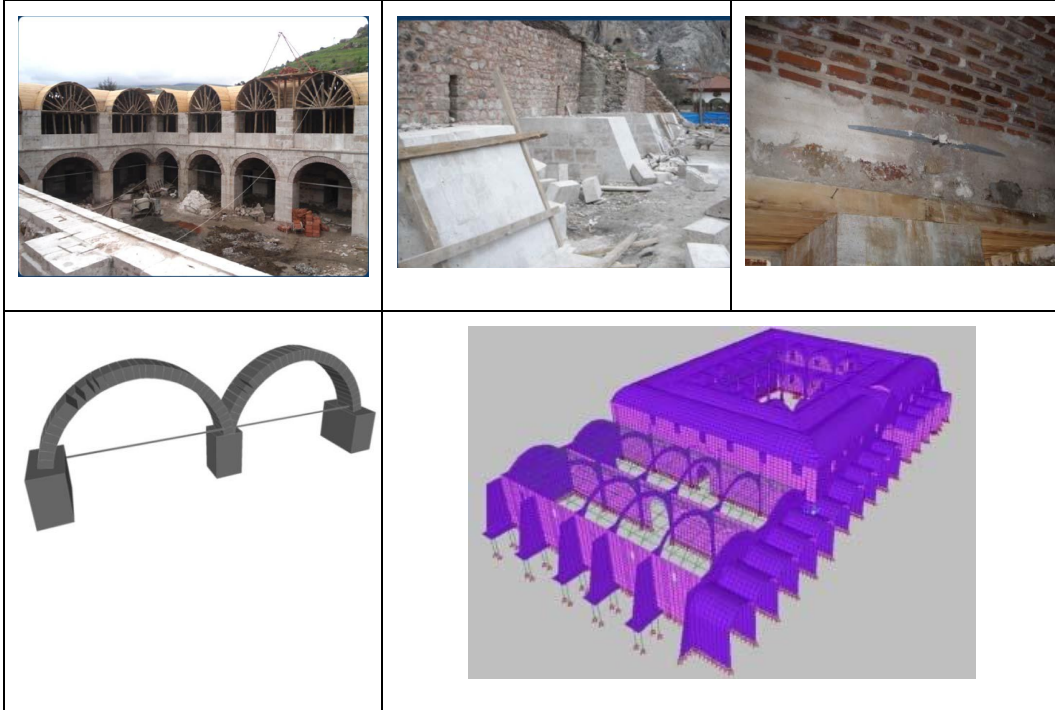

Şekil 5.514: Deveciler Han konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.
(Bilgen, 2013).

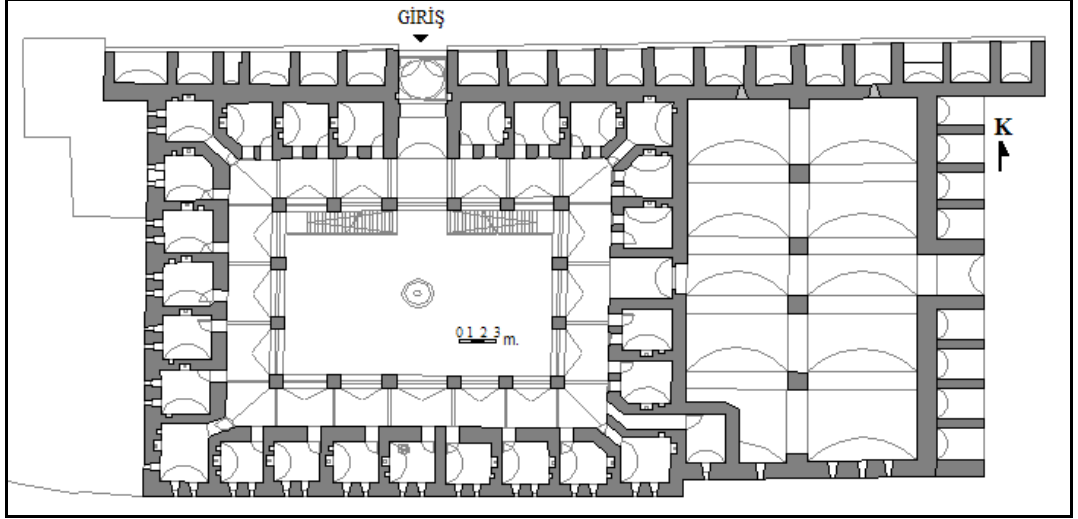
Yapının restorasyon projesi Ots İnşaat tarafından yapılmıştır (Şekil 5.515). Bu restorasyon kapsamında mevcut hasar tespitinin yapılması, yapının anazilinin ardından güçlendirme ve yeniden tamamlama projesinin hazırlanması gerçekleştirilmiştir (Şekil 5.516).

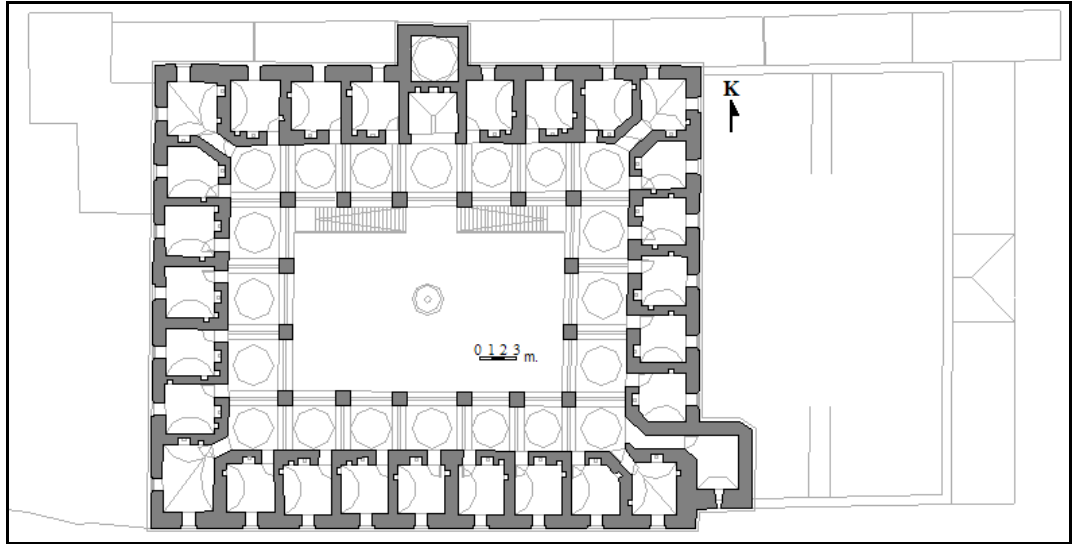
Şekil 5.515: Deveciler Han restorasyon projesi, (OTS İnşaat, 2009).
http://www.otsinsaat.com.tr/docs/ots_insaat_tarihi_eser.pdf.

Şekil 5.516: Deveciler Han restorasyon projesi kapsamında yapılan çalışmalar. (OTS İnşaat, 2009).
http://www.otsinsaat.com.tr/docs/ots_insaat_tarihi_eser.pdf.

Şekil 5.517: Deveciler Han zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.518: Deveciler Han birinci kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.519: Develik Han kuzey cephesi, (Bilgen, 2013).

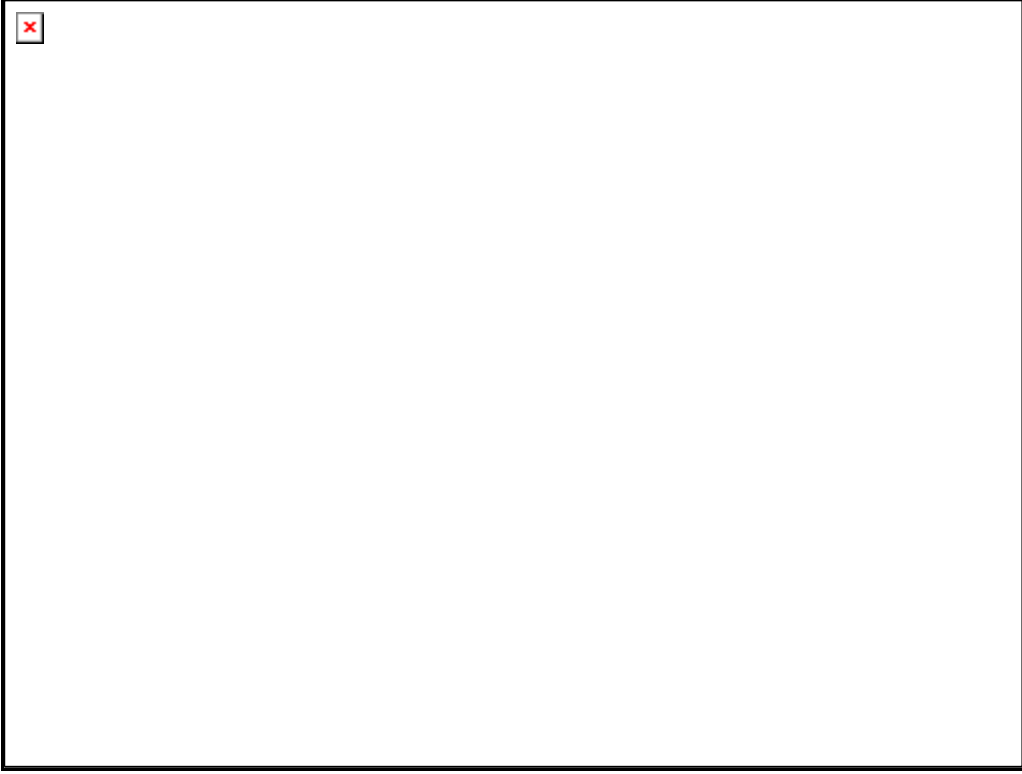
Şekil 5.520: Develik Han güneydoğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.521: Develik Han kuzeybatı cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.522: Develik Han batı cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.523: Develik Han doğu cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.524: Develik Han iç mekan, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.525: Develik Han, (<http://kurumsal.kulturturizm.gov.tr>, 2013).

Değerlendirme:

Develik Hanı, Klasik Osmanlı şehir hanlarından biri olarak Osmanlı şehirlerinin ticari yoğunluğuna bağlı olarak gelişen ortasında yer alan revaklı avlusu, iki kat üzerine inşa edilmiş yapısı ve avluya bitişik mekanları ile tipik şehir hanlarından (Seçgin, 1993, s. 92).

Defterde yapının plan çizimleri yapılmamıştır.

Defterdeki fotoğrafa (Şekil 5.513) bakıldığında yapının oldukça harap bir vaziyette olduğu ve önemli bir kısmında yıkılmalar olduğu görülmektedir. Özellikle doğu cephesinde bu durum daha net bir şekildedir. Güney cephesinde yer alan alt ve üst pencere açıklıkları, yine doğu cephesinde de açıklık olduğu anlaşılan yapının moloz taş malzeme ile kargir bir şekilde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Günümüzdeki fotoğrafa bakıldığında ise (Şekil 5.520) yapı moloz taş ile yeniden inşa edilmiş, doğu cephesindeki yıkılmış olan duvarlar kaldırılarak ve burdaki mevcut açıklıklar kapatılarak bu cepheye kesme taş malzemedan inşa edilmiş payandalar eklemiştir (Şekil 5.523). Yapının tonozla örtülü kısmı da görünmektedir.

Ali Saim Ülgen arşivlerinde yine Develik Han ile bazı belgelere rastlanmıştır. Eski Eserler ve Anıtlar Müdürlüğü kapsamında gerçekleşen toplantılarda bu han yapısı

hakkında da görüşmeler yapılmıştır. Bu hanın geçtiği toplantı gündem maddeleri şöyledir (Şekil 5.526 ve Şekil 5.527):

- II
- yece istisnasında mahsur olup olmadığına dair Vakıflar Umum Müdürlüğü ve Maarif Vekâleti yazışmaları.
- 20 - Kurumca'da EMİR SÜLEYMANBEY HANIMI'na yakılarak yetine modern inşaat yapılmışında mahsur olup olmadığına dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 21 - İstanbul'da Beyazıt Çadırcılar Caddesinde ALİ PAŞA HANI'na tasirinde mahsur olup olmadığına, mahsur yoksa tasirde gözetiminde bulundurulacak hususlarla bildirilmesine dair Belediye Reisi'liği yazısı.
- 22 - Edirne'de muhtelif zamanlarda yapılan inşaat delayısıyla yerlerinden alınarak SELİME CAMİİNDE TOPLANMIŞ MEZAR TAŞLARI'na ne şekilde muhafaza edileceği lâzım geldiğine dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 23 - İstanbul'da Kasımpaşa'da KULAKSIZ MEVKİİ'ndeki metruk mezarlık'da inşaat yapılmak üzere bu yerdeki mezarlarla nakledilmesine dair Belediye Reisi'liği yazısı.
- 24 - Bursa'da DAĞYÖZÜ HANIMI'na yapılacak ilâve inşaatla dair evvelce verilen Kurul Kararı icabı hazırlanarak Bursa Belediyecilerden gönderilen projelerin tekkiki.
- 25 - İstanbul'da AYASOFYA CAMİİ' ⁿⁱⁿ inşaatı yapılmakta olan FATİH BEYRİ MİNARESİ'ne son duruşunun Kurulca tekkikine dair Maarif Vekâleti'nin (çok acele) kayıtlı yazısı.
- 26 - AYASOFYA ESKİ PAPAZ ODALARI pencerelerinin eski haline ifrağı için işe başlamadan önce bu hususta Kurul kararına göre rüfve ve projelerinin yapılmasına lâzım görülmedikçün pencereler açıldıktan sonra rüfvelerinin yapılması istendiğine dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 27 - Tekat'da DEVECİ HANI'na caddeye nazır cephesindeki dükkanların sâhibi tarafından ve Belediyenin inşaat ruhsatı isteğini red etmesine ne rağmen tasir ettirilmiş olduğu cihetle bu tasirin uygun görülüp görülmediğine dair Valilik yazısı.
- 28 - Kurulunca muhafazasına karar verilen, KIRANDA'KI KUMBEZ BAKİYESİ'nin son duruşunun tespit eden fotoğrafların tekkikiyle bu halde dahi muhafazası lâzım olup olmadığına bildirilmesine Erzurum Valiliği'nce istendiğine dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 29 - Bursa'da FEVZİ ÇAKRAK GABDESİ'ne bu husustaki Kurul kararı wucubince Villiyetten getirtilen inşaat plânının gönderildiğine dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 30 - Aydın'da RAMAZAN PAŞA SEBİLİ'nin muhafazasını temin maksadıyla eskilerle çehris daha müstahab bir yere kurulmasına dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 31 - Uzunköprü'de Hayrabolu Caddesi'nde MURADİYE CAMİİ MEZARLIĞI'ndan bir kısmının yapılmakta olan yala gelmesi delayısıyla, buradaki mezarların usulî mezarlığa nakline uygun olup olmadığına dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 32 - Bursa'da KOZA HANI avlusunda yangından zarar görenler için muvakkat olarak yaptırılmakta bulunan dükkanların mahsur olup olmadığına dair Maarif Vekâleti yazısı.

Şekil 5.526: 21.11.1958 tarihli 72. toplantı gündemi 2.bölüm.
Deveci Han'ın tamiri hakkındaki yazı.
(Ali Saim Ülgen Arşivi, SALT).

- 16 - Bursa'da BAYRÖZLÜ HANIMI'na yapılacak ilave inşaatla dair evvelce verilen Kurul kararı icaba hazırlanarak Bursa Belediyesinden gönderilen projelerin tedkiki.
- 17 - Tokat'da DEVECİ HANI'nın caddeye nazır cephesindeki dükkanların Belediye ruhsatı istemesinin reddedilmesine rağmen tasirinin uygun görülüp görülmediğine dair Valilik yazısı. *Sabitî Karafından yapılan*
- 18 - Uzunköprü'de Hayranbolu caddesinde MURADIYE CAMII MÜHÜRÜ'nden bir kısmının yapılmakta olan yola gelmesi dolayısıyla, buradaki mezarların umumî mezarlığa naklinin uygun olup olmadığına dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 19 - İstanbul'da Beyazıt'da "Ahmetpaşa mahallesi, Kurucumaniye mahkeme evkârında 28 pafta, 299 adede harap MURAD HANI'nın muhafazası ve restorasyonu gerekli eski eser olup olmadığına dair Belediye Reisliği yazısı.
- 20 - Bursa'da yağmadan harap gören ŞENOL HANIMI'nın sahibi tarafından temiri yapılmasında mahsur olup olmadığına dair Belediye Reisliği yazısı.
- 21 - İstanbul'da tahli edilmiş olan boğaz mahil yollarındaki eski eserlerin duruşunu tedkik etmek üzere BEKİRPAŞA - İSTİNYE, SAHİL YOLU kesimine ait olup Belediye'den getirtilen imar tatbikat planlarının tedkiki.
- 22 - Sivas ve Erzurum'da camilerin yakmalarına yaptırılan halâların bu abidelerin hüviyetini bozmakta olduğu görüldüğünden bunların tahliye geçici tedbirler alınmasına dair Heydet Ali Saim Ülgen'in 22.XI.1958 tarihli tahriri.
- 23 - İstanbul'da restorasyonu yapılmakta olan Süleymaniye Camii Mimarisi giriltirilerine dair Heydet Osman Alanc'ın 23.XI.1958 tarihli tahriri.
- 24 - İstanbul'da Topkapı dışında metrdik İLYAZADE MÜHÜRÜ'NDEN yola gidecek bir kısımdaki mezarların nakline dair Belediye Reisliği yazısı.
- 25 - İstanbul'da Bakırköy'de Mimarbank işçi evleri inşaatı dolayısıyla Bakırköy KAPALTAPE MÜHÜRÜ'NDEN geçecek yola tesadüf eden mezarların nakline dair Belediye Reisliği yazısı.
- 26 - İstanbul'da Eminönü Topkapı Mimar Hayrettin mahallesi Vedikpaşa sokak HASAN AHA CAMII yanında 222 ada, 18 Pr.yerde inşaat yapılarak yapılmayacağına dair Belediye Reisliği yazısı.
- 27 - İstanbul'da yeni açılacak BAYAZIT - EMİNE SÖZ YOLUNA dair İstanbul İmar ve Planlama Müdürlüğü yazısı.
- 28 - Kastamonu'da HAKKARİBİLER (HALİM ÇELİBİ) HANIMI'nın tedkik ettirilerek mütehassıs raporunun gönderildiğine dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 29 - İstanbul'da Topkapı Sarayı Dolap Ceği mevkiinde yapılacak istenen MÖRNEK MÖZES TEŞVİKLERİNE dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 30 - İstanbul'da Eminönü Alimdar ALAY KÖŞKÜ CAMİSİNİN TOKKE yanında 374 ada, 18 Pr.yayılı yerde inşaatla mübaade edilip edilemeyeceğine dair Belediye Reisliği yazısı.

Şekil 5.527: 9.1.1959 tarihli 73. toplantı gündemi 2.bölüm.
Deveci Han'da yer alan dükkanların ruhsatnamesi ile ilgili madde, (Ali Saim Ülgen Arşivi, SALT)

2. Tokat Voyvoda Hanı (Taşhan)

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Voyvoda Hanı (Taşhan):

Karagülle Taşhan yapısı ile ilgili deftere hiçbir bilgi aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Voyvoda Hanı (Taşhan):

Bu hanla ilgili bilgileri deftere Savuran aktarmıştır. Yapının 1631'de inşa edildiğini belirten Savuran, Gabriel'in "Anadolu'daki Türk Abideleri" adlı eserinin 2.cildinin 107.sayfasından aldığı bir bilgiyi kullanmıştır. Bu bilgiye göre; Tavernier'in bir seyahatinde Tokat'tan geçerken Voyvoda Han'ın yapılmakta olduğunu ifade ettiğine dikkat çekerek Tavernier'in yapıyla ilgili şu sözlerini notlarına aktarmıştır:

" Caminin (Hatuniye Camisi olacak) yakınında yeni pek güzel bir kervansaray olup son yolculuğumda (1632) daha henüz inşaatı bitmemişti."

Bu han ile ilgili diğer bilgileri de aktaran Savuran, 100 yıl önce yapının enterasan bir şekilde vakıftan şahsa geçtiği, defterin yazıldığı dönemde İstanbul'da yapıyla ilgili evraklar neticesinde vakıflara ait olan yapının hapisane yapılmak üzere Adliye'ye satıldığını, sonrasında bu husustan da vazgeçilerek Belediye'ye satılan hanın şu anda et ve sebze hali olarak işlevini sürdürdüğünü belirtmiştir. Savuran metne ek olarak koyduğu fotoğraflara da gönderme yaparak yapıda görülen yıkık yerlerden başka ayrıca yapının koridorlarında da deprem neticesinde hafif çatlaklar oluştuğunu, fakat zamanında buralara kaba destek yapıldığını ve Vakıflar'dan alınan bilgiye göre Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde ceylan derisi üzerine yazılmış bir vakfiyesi olduğunu belirtmiştir. Yapının inşasında tuğla ve taşın kullanıldığını, bu malzemelerle dış duvarlarda tezyinat sağlandığını ifade eden Savuran, hanın Meydan Mahallesi'nde ortası avlulu iki kat üzerine dört taraflı inşa edilmiş etkileyici bir han yapısı olduğunu yazısında vurgulamıştır.

Bu yapıyla ilgili metnine ek bilgi olarak yapının inşa edildiği dönemle ilgili olarak farklı bir bilgi de eklemiştir. Hanın Mümtaz Mahal'in¹ (Ercümen banu Beygüm) öldüğü yıl olan 1631'de yapılmakta olduğunu ekleyerek Tac Mahal'in kitabesini yazmıştır. Kitabe şöyledir:

---

¹ Mümtaz Mahal: Diğer ismiyle Ercümen Banu olarak da bilinir. Hint- Türk imparatoru Şah Cihan'ın eşidir. 14.çocuğunu doğururken vefat eder. Tac Mahal onun türbesi olarak inşa edilir.
URL-12 / <http://www.e-tarih.org/makaleler.php?sayfa=makaledetay&makaleno=3304>.

"*Merkadi münevveri Ercümend banu. Bigüm muhatab be mümtazi mahal.*" Bu yapının inşasında 20.000 işçinin 17 yıl çalıştığını, yapının inşasının 1631'den 1648'e kadar sürdüğünü, ve bu yapı için Türk mimar Mehmet İsa ve Türk hattat Settar Han'ın çağrıldığını belirten Savuran, sonradan vefat eden Şah-ı Cihan'ın da yalnız eşi için yapılan bu türbeye kendisinin de defnedildiğini belirtmiştir.

Şekil 5.528: Voyvoda Han (Taşhan), iç doğu yıkık kemerler ve ...².
(Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.529: Voyvoda Han (Taşhan), genel görünüş 1945.
(Savuran, 1931-1955).

² Bu kısım okunamamaktadır.

Şekil 5.530: Voyvoda Han (Taşhan), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.531: Voyvoda Han (Taşhan) 1940, (Savuran, 1931-1955).

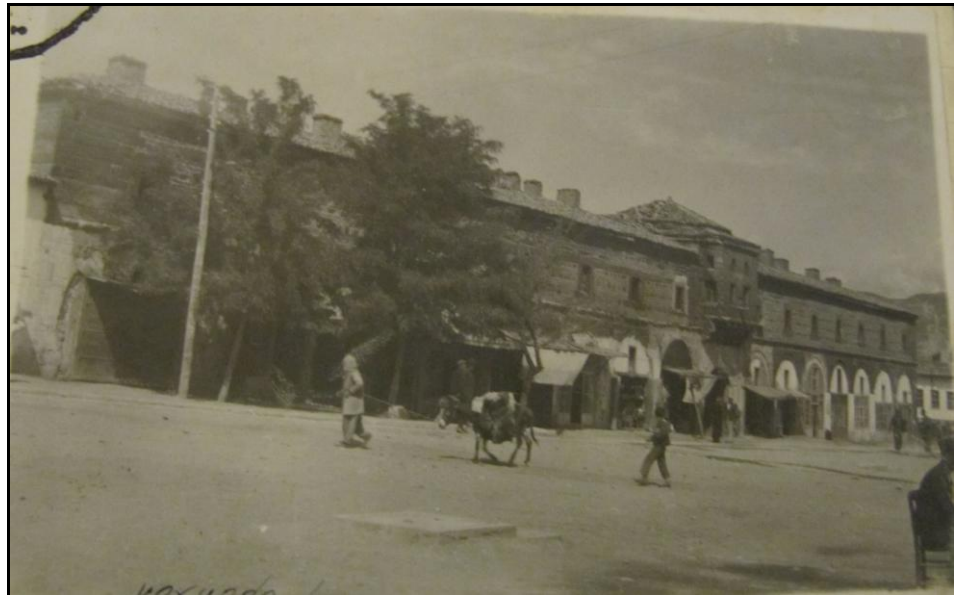
Şekil 5.532: Voyvoda Han (Taşhan) 1940, (Savuran, 1931-1955).

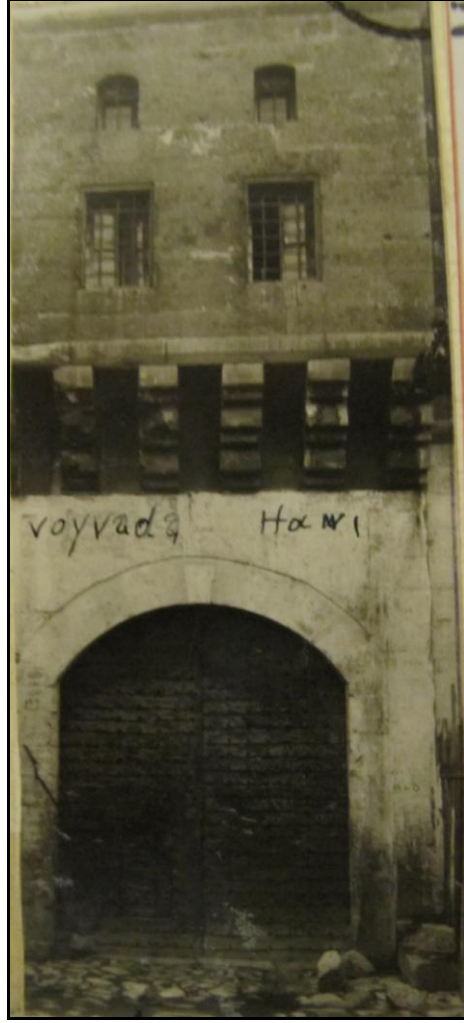
Şekil 5.533: Voyvoda Han (Taşhan) 1940, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.534: Voyvoda Han (Taşhan) 1940, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.535: Voyvoda Han (Taşhan) 1940, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.536: Voyvoda Han (Taşhan), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.537: Voyvoda Han (Taşhan), (Savuran, 1931-1955).

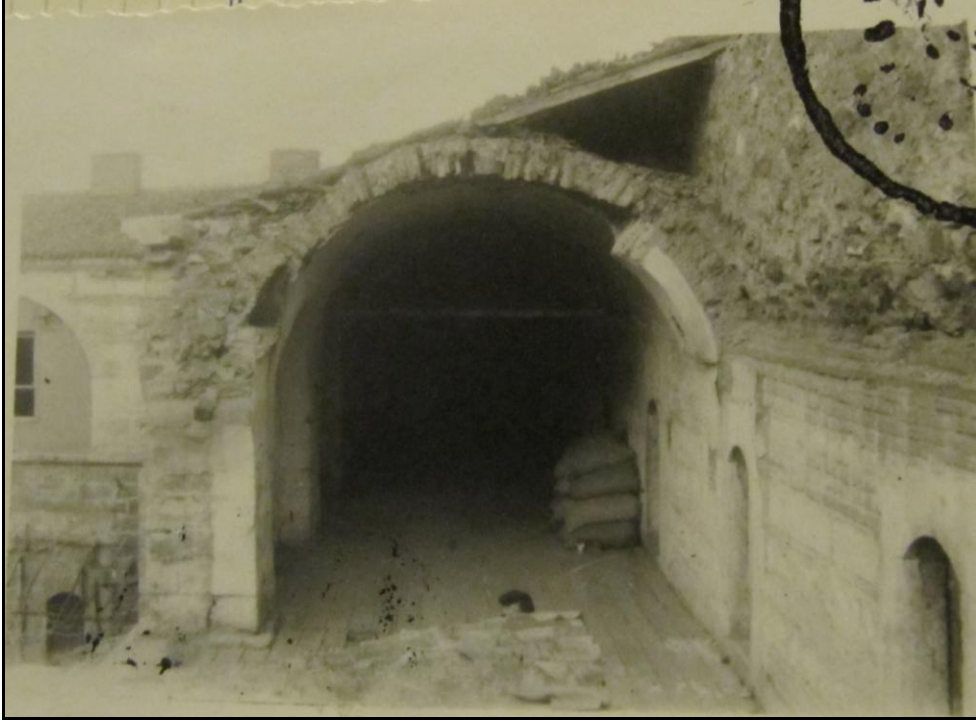

Şekil 5.538: Voyvoda Han (Taşhan), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.539: Voyvoda Han (Taşhan), (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.540: Voyvoda Han (Taşhan), *koridorun kuzey ucu* 1945.
(Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.541: Voyvoda Han (Taşhan), *güney ucu* 1945.
(Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.542: Voyvoda Han (Taşhan), *yıkık koridor genel görünüş* 1945. (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.543: Voyvoda Han (Taşhan) 1948, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Tokat Voyvoda Han (Taşhan):

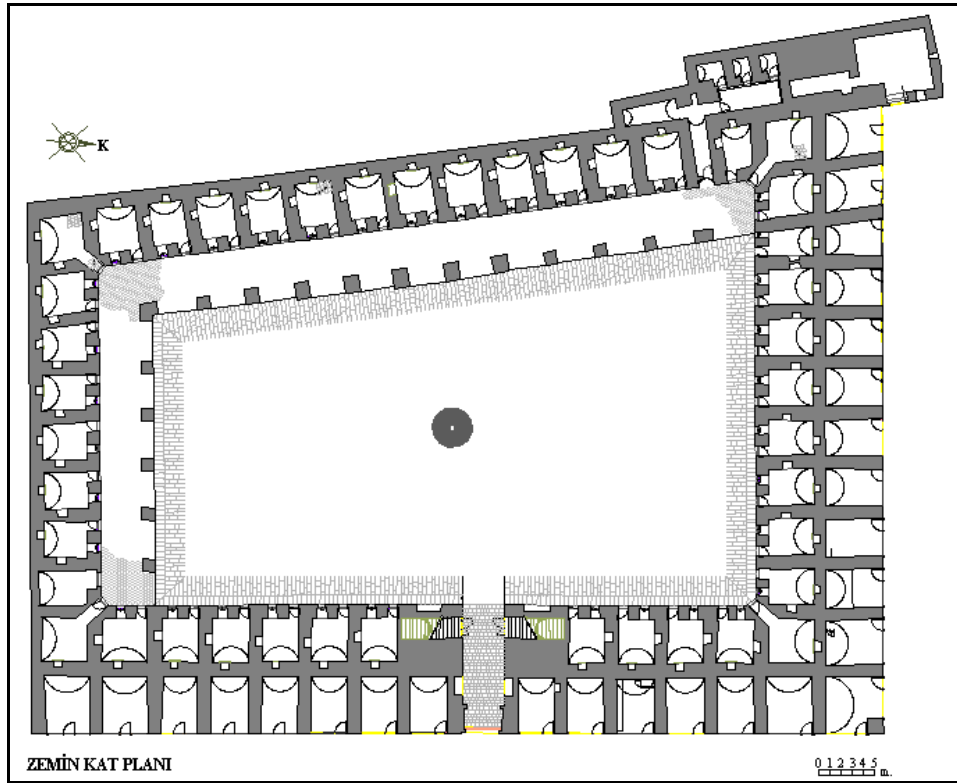
Tokat Gaziosmanpaşa Caddesi üzerinde yer alan (Şekil 5.544) Voyvoda Han 1631'de yaptırılmış önemli bir Osmanlı eseridir (Yavi, 1986, s.82). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde hanın ceylan derisi üzerine yazılmış bir vakfiyesi bulunmaktadır (Acunsal, 1947, s. 96). Yüzyıl öncesine kadar Vakıflar'ın mülkiyetinden şahıs mülkiyetine, daha sonra Evkaf İdaresine ve daha sonra da cezaevi olarak kullanılması amacıyla da Adliye Vekaleti'ne satılmıştır (Acunsal, 1847, s. 95). Yavi, yapının daha sonraki zamanda et ve sebze hali olarak kullanıldıktan sonra kitabını yazdığı dönemde iseh hanın öğrenci yurdu olarak kullanıldığını belirtmiştir (Yavi, 1986, s. 82).

Önemli seyyahlardan biri Jean Baptiste Tavernier, seyahatnamesinde Tokat'tan geçerken yapının inşasının devam ettiğini aktarmıştır (Tavernier, 2006). Kuzey güney konumunda kesme taş ve tuğla kullanılarak iki katlı olarak inşa edilen dikdörtgen plan şemasına sahip olan hanın ortasında büyük bir avlu bulunmaktadır (Şekil 5.545, Şekil 5.546), (Akın, 2009, s. 78). 32 odası ve bir mescit mahalli olan hanın her iki katında da avluya bakan revaklar yer almaktadır. Sadece hanın doğuya bakan blok kısmında birinci katında revak bulunmamaktadır (Yavi, 1986, s. 82). Yapının batı yönündeki dış duvarları sağır olup, diğer üç tarafındaki mekanlarda farklı meslek gruplarına ait dükkanlar işletilmektedir (Akın, 2009, s. 79). Alt ve üst kattaki oda sayısı 93'tür (Tokat İl Kültür Turizm Md., 1998, s.26).

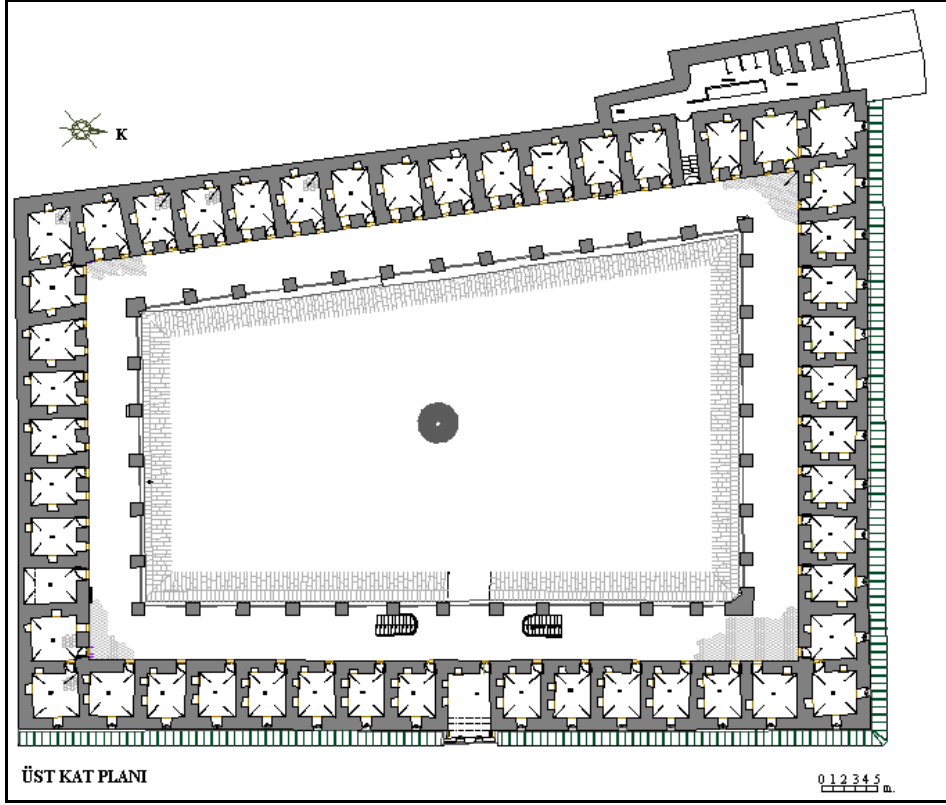
1939 yılındaki deprem sonucunda han oldukça hasar görmüş; hanın doğu yönündeki revak tonozlarının ve avlu sundurmalarının büyük bir bölümü yıkılmıştır. Yapının en son restorasyonu 2007'de tamamlanarak, yapı özgün haline kavuşmuştur. Bu restorasyonlarda alt ve üst kattaki revakların camekanları kaldırılmıştır (Akın, 2009, s. 79). Belirli bir işlev gözetilmeden restorasyonu yapılan hanın şu anki işlevi özgün işlevinden farklıdır. Han odaları küçük el sanatları dükkanlarının bulunduğu küçük dükkanlar, ortasındaki avlu da çay bahçesi olarak hizmet vermektedir. Yapının bu şekilde işlevlendirilmesi hem yapının bütünlüğüne uygun olmuş, ayrıca kentin yerel eserlerinin tantımına da olanak verdiği ve bilhassa bu açılardan dolayı kentli tarafından sık bir şekilde kullanılan bir yapıya dönüşmesinden dolayı önemli olmuştur (Akın ve Özen, 2013, s. 10).

Şekil 5.544: Voyvoda Han (Taşhan) konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.545: Voyvoda Han (Taşhan) zemin kat plan çizimi, (Akın, 2009).

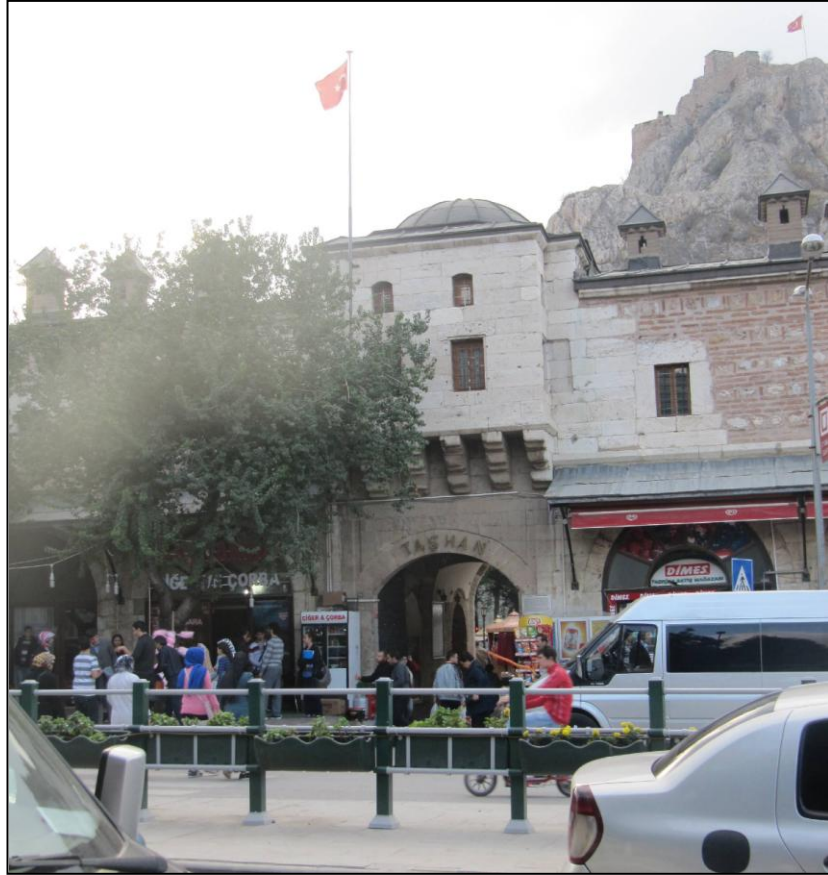
Şekil 5.546: Voyvoda Han (Taşhan) üst kat plan çizimi, (Akın, 2009).

Şekil 5.547: Voyvoda Han (Taşhan), (Bilgen, 2013).

Şekil 5.548: Voivoda Han (Taşhan)'ın Tokat Kalesi'nden panoramik görüntüsü. (Bilgen, 2012).

Şekil 5.549: Voivoda Han (Taşhan), (Bilgen, 2013).

Şekil 5.550: Voyvoda Han (Taşhan), (Bilgen, 2013).

Şekil 5.551: Voyvoda Han (Taşhan), (Bilgen, 2013).

şekil 5.552: Voyvoda Han (Taşhan), (Bilgen, 2013).

şekil 5.553: Voyvoda Han (Taşhan), (Bilgen, 2013).

Şekil 5.554: Voyvoda Han (Taşhan), (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Yapı özellikle defterdeki hali dikkate alındığında günümüzde oldukça önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. 1939 depreminden sonra, yine 30'lu yıllarda yapılan restorasyonda avlu revaklarının kemer ve sütun araları duvar örülerek kapatılmış ve orta yerde birer ufak pencere açıklığı bırakılmıştır. Ayrıca avluyu çevreleyen kiremit örtülü sundurmalar yapılmıştır. Ama günümüzde bu sundurmaların kalktığı görülmektedir. Ayrıca revak kemerlerinin arasına ahşap gergiler yapıldığı da görülmektedir.

Ali Saim Ülgen arşivinde bu yapı ile ilgili oldukça veriye rastlanılmıştır. Bu yapının onarımı ile ilgili yoğun bir şekilde yapılan toplantıların gündem maddeleri, Ülgen tarafından çizilmiş yapıda dair birçok çizimin varlığı, ve fotoğraflar yapının restorasyon öncesi ile ilgili hazırlıkların anlaşılmasında önemli verilerdendir.

- 744
- 112 - Antalya'da Kaş ilçesinde ELEKTRİK HAYAT yanında inşaatı müsaade edilip edilemeyeceğine dair Millî Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 113 - İstanbul'da Bayezid Kalpakçılar 133 pafta, 955 ada, 43 parselde yapılacak inşaat ve bahis konusu adada muhafazası gerekli eski eserlerin tayinine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 114 - İstanbul'da Sematya Sahil yolu üzerinde SUR yanına tesis edilmek istenen beşerli deponasına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 115 - İstanbul'da Molla Aliyülfenari mah. İskender boğası sok. 8 pafta, 255 ada, 26 parselde YÖĞÜÇEN HANI yanında yapılacak inşaatı dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 116 - İstanbul'da Atatürk Bulvarı Unkapanı cihetinde yapılmakta olan Manifestacılar Çarşısı inşaat sahalarında geçen BEYİT HASAN ÇAŞA ÇEŞMESİ'nin eskülerek çantiyede muhafaza altına alınmış olduğuna dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 117 - İstanbul'da Eminönü, Fırtına mah. KEMERKÖYÜ CAMISI'nın eski eser olup olmadığına ve yanında 48 parselde inşaatı müsaade edilip edilemeyeceğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 118 - İstanbul'da Fatih, İskenderpaşa mah. Sofular cad. 151-153 kapı numaralı binalar arasında kalan eski eser bakiyesinin kaldırılmasında mahsur olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 119 - Tokat merkezinde tarihi VOYVODA HANI'nın tamirine dair Millî Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 120 - İstanbul'da NİSİRÇARŞISI içindeki dükkanların uygun talimatnamesine göre, asma katlarının kaldırılmak istendiğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 121 - Bursa'da Ulucami Batısında HARAP MEBRESE kalıntısının muhafazası lâzımlı olup olmadığına dair Valilik yazısı.
- 122 - Üsküdar'da Ayasma ile İbrahim arasında bulunan MİNEARLIK'ın kaldırılarak yeşil saha yapılacak istendiğine dair Millî Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 123 - Kayseri merkezinde SULTAN HAMAMI'nın korunması gerekli eski eser olup olmadığına dair Rektörlük Millî Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 124 - İstanbul'da Eminönü Sururi mah. Mahmutpaşa yokuşunda KEPELİ HAN'ın eski eser olup olmadığına bildirilmesine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 125 - İstanbul'da Bayezid Tiyatro Cad. 190 ada, 39 parseldeki KİLİSE'nin muhafazası gerekli eski eser olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 126 - İstanbul'da Eminönü Şehsuvar mah. Piyerloti cad. KADIRGA HAMAMI ve ÇEŞME civarında 167 ada, 41 parselde inşaatı müsaade edilip edilemeyeceğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 127 - Yalova Çiftlik köyünde sahilde KARA KİLİSE harabesi yanında plaj evleri yapılmasında mahsur olup olmadığına dair Millî Eğitim Bakanlığı yazısı.

Şekil 5.555: Voyvoda Han'ın tamirine ilişkin Millî Eğitim Bakanlığı yazısı.
(Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

- 74 - İstanbul'da Samatya, sahil yolu üzerinde SUR gıcına yapılmak istenen benzin deposuna dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 75 - İstanbul'da Molla Aliyülfenari mah.İskenderboğazi sok.8 pafta,255 ada,26 parselde YOL GEÇEN HANI yanında yapılacak inşaatla dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 76 - İstanbul'da Atatürk Bulvarı Unkapana cihetinde yapılmakta olan Hanifaturcılar çarşısı inşaat sahasında kalan SEYİT HASAN PAŞA ÇEŞMESİ'nin sökülerek gantiyede muhafaza altına alınmış olduğuna dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 77 - İstanbul'da Eminönü, Timurtaş mah.KEPENEKÇİ CAMİİ'nin eski eser olup olmadığına ve yanında 48 parselde inşaatla müsaade edilip edilemeyeceğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 78 - İstanbul'da Fatih, İskenderpaşa mah.Sofular cad.151-153 kapı numaralı binalar arasında kalan eski eser bakiyesinin kaldırılmasında mahsur olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 79 - Tokat merkezinde tarihi VOYVODA HANI'nın tamirine dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 80 - İstanbul'da Eminönü, Şehsuvar mah.Şerifli sok.14 parselde bulunan taşınmazın göre, sarnak katlarının kaldırılmak istendiğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 81 - Bursa'da Ulucami Batısında HARAP MEDRESE kalıntılarının muhafazası ihtisamlu olup olmadığına dair Valilik yazısı.
- 82 - Üsküdar'da Ayazma ile İbrahim arasındaki MEZARLIK'ın kaldırılarak yeşil saha yapılmak istendiğine dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 83 - Kayseri merkezinde SULTAN HAMANI'nın korunması gerekli eski eser olup olmadığına dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 84 - İstanbul'da Eminönü Sururi mah.Mahmutpaşa yokusunda KEPELİ HAN'ın eski eser olup olmadığına bildirilmesine dair Belediye Bşk.yazısı.
- 85 - İstanbul'da Bayezid Tiyatro Cad.190 ada,39 parseldeki KİLİSE'nin muhafazası gerekli eski eser olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 86 - İstanbul'da Eminönü, Şehsuvar mah.Piyerloti Cad.KADIRGA HAMANI ve ÇEŞME civarında 167 ada,41 parselde inşaatla müsaade edilip edilemeyeceğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 87 - Yalova Çiftlik köyünde KARA KİLİSE harabesi yanında plaj evleri yapılmasında mahsur olup olmadığına dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 88 - İstanbul Eminönü Bayezid Kırköşler sok.133 pafta,225 ada,30 parselde YOLGEÇEN HANI içinde yapılacak inşaatla dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 89 - İstanbul'da Fatih, Samatya, Davutpaşa, Tarhan Mektebi sok.SAHİSULTAN CAMİİ'nin eski eser olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 90 - İstanbul'da Sultanahmed'de ABLİYE SARAYI yanında ilâve ve muvakkat inşaat yapılmak istendiğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 91 - İstanbul'da Fatih, Mithat Ali Mah.Kara Sarıklı sok,456 pafta,2461 ada, 16 parselde MESİD yanında inşaatla müsaade edilip edilemeyeceğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 92 - Gaziantep'de DÜĞMECI mah.ÖNERİYE CAMİİ'ne bitişik evin tamirinden mahsur olup olmadığına dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 93 - İstanbul, Kadıköy, Caferpaşa Mah.BAYEZİD KETHODA CAMİİ yanında 14 parselde yapılacak inşaatla dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 94 - İstanbul, Beyoğlu, Kaasıpaşa Bahariye Cad.SURURİ MEVLEVİHANESİ'nin yakılarak yerine okul yapılmasında mahsur olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.

Şekil 5.556: Voyvoda Han'ın tamirine ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı yazısı. (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

- 74 - İstanbul'da Sematya, Sahilyolu Üzerinde SUR yanında yapılmak istenen benzün deponuna dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 75 - İstanbul, Molla Aliyülfenari mah. İskenderboğası sok. 3 pafta, 255 ada, 26 parselde YOLGÖÇER HANI yanında yapılacak inşaatı dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 76 - İstanbul'da Atatürk Bulvarı Ukapana cihetinde yapılmakta olan Manifaturacılar çarşısı inşaat mahasında kalan BEYİT HASAN PAŞA ÇEŞMESİ'nin sülhülere şantiyede muhafaza altına alınmış olduğuna dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 77 - İstanbul, Eminönü, Timsurtag Mah. KEPEBEKÇİ CAMİİ'nin eski eser olup olmadığına ve yanında 48 parselde inşaatı mülhede edilip edilemeyeceğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 78 - İstanbul, Fatih, İskenderpaşa mah. Sofular Cad. 151-153 No.lu binalar arasında kalan eski eser bakiyesinin kaldırılmasında mahsur olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 79 - Tokat merkezinde tarihi VOYVODA HANI'nın tamirine dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 80 - İstanbul'da MISIRÇARŞISI içindeki dükkanların yangın talimatnamesine göre asma katlarının kaldırılmak istendiğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 81 - Bursa'da Ulucami Batısında HARAP MEBRESSE kalıntılarının muhafazası lhusulu olup olmadığına dair Valilik yazısı.
- 82 - Üsküdar'da Ayazma ile İsrarhar arasındaki MEZARLIK'ın kaldırılarak yeşil saha yapılmak istendiğine dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 83 - Kayseri merkezinde SULTAN HAMANI'nın korunması gerekli eski eser olup olmadığına dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 84 - İstanbul, Eminönü, Sururi mah. Mahmutpaşa yokusunda KEPELİ HAN'ın eski eser olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 85 - İstanbul, Bayezid, Tiyatro Cad. 190 ada, 39 parseldeki KİLİSE'nin muhafazası gerekli eski eser olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 86 - İstanbul, Eminönü, Şehsuvar mah. Fiyerloti Cad. KADIRGA HAMANI ve ÇEŞME civarında 167 ada, 41 parselde inşaatı mülhede edilip edilemeyeceğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 87 - Yalova Çiftlik köyünde KARA KİLİSE harabesi yanında plôj evleri yapılmasında mahsur olup olmadığına dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 88 - İstanbul, Eminönü, Bayezid Kırkçular sok. 133 pafta, 255 ada, 30 parselde YOLGÖÇER HANI içinde yapılacak inşaatı dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 89 - İstanbul, Fatih, Sematya, Davutpaşa, Tarhan Mektebi Sok. ŞARHSULTAN CAMİİ'nin eski eser olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 90 - İstanbul'da Sultanahmed, ADLİYE SARAYI yanına ilâve ve muvakkat inşaat yapılmak istendiğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 91 - İstanbul'da Fatih, Niftihali mah. Karasaraklı sok. 456 pafta, 3461 ada, 16 parselde MESCİT yanında inşaatı mülhede edilip edilemeyeceğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 92 - Gaziantep'de DÜĞÜECİ mah. ÜNERİYE CAMİİ'ne bitişik evin tamirinde mahsur olup olmadığına dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 93 - İstanbul, Kadıköy, Caferpaşa mah. BAYSELD KETHODA CAMİİ yanında 14 parselde yapılacak inşaatı dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 94 - İstanbul, Beyoğlu, Kasappaşa Mahariye Cad. SURURİ MEVLEVİHANESİ'nin yıkılarak yerine okul yapılmasında mahsur olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.

Şekil 5.557: Voyvoda Han'ın tamirine ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
112. Toplantı gündem maddeleri, (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

- 20 - Beliköşir Dursunbey Kazası'nda HACI ALİBEY CAMİİ'nin tevsi edilmesinde mahzur olup olmadığına dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 21 - Kayseri Hacılar Nehiyesi'nde CAMİKEBİR'in yakılarak yeniden yapılmasında mahzur olup olmadığına dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 22a--SİRKEÇİ-FLORYA SAHİL YOLU'nun deniz ve kara surları arasından geçirileceğine dair Karayolları Bölge MÜDÜRLÜĞÜ yazısı.
- 23 - Bursa'da ÇANDARLI İBRAHİM PAŞA HAMAMI'nın yıktırılmasında mahzur olup olmadığına dair II.Sulh Hukuk Hakimiliği yazısı.
- 24 - KARIYE CAMİİ MİNARESİ onarımına dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 25 - Eyüp'de Şeyh Murat Tekkesi'nin yakılmasında mahzur olup olmadığına dair Belediye Reisliği yazısı.
- 26 - Eyüp'de Nişanca Mustafa Paşa 10 pf.153 ada 2-3 pr.bitigiğindeki türbelerin eski eser olup olmadığına dair Belediye yazısı.
- 27 - Burdur'da BULGURLU KÜTÜPHANESİ yanındaki inşaatı dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 28 - İstanbul'da Vezneciler'de VEZNECİLER HAMAMI'nın muhafazası imar icap eden eski eser olup olmadığına dair Belediye R.yazısı.
- 29 - TAŞ HAN binası civarı imar planına dair Belediye R.yazısı.
- 30 - İst.Mahmutpaşa Selvili sok.daki Camiin eski eser olup olmadığına dair Belediye Reisliği yazısı.
- 31 - Çanakkale,Gelibolu Kazası'nda mevcut KALE yanına yapılan inşaatı dair Maarif Vekâleti yazısı.
- 32 - Üsküdar Keleşdede Mah.Şünoğusu sok.405 ada 1 pr.yerdeki İSKEHER BABA DERGÂHI ile Üraniye'deki BANDIRMALI DERGÂHI'nın Belediyeye tamir edilmesinde mahzur olup olmadığına dair Bl.R.yazısı.
- 33 - LÂLELİ CAMİİ ÇEVRESİ
- 34 - EYÜP İMAR PLANI
- 35 - DOLMABAĞÇE CAMİİ HÜNKİR DAİRESİ
- 36 -Bursa'da ULUCAMI KAPISI
- 38 - Bursa'da DAYIOĞLU HAMAMI KÜLHAN KISMI'na yapılacak inşaat projelerinin tedkikine dair Belediye Reisliği yazısı.

Şekil 5.558: Voyvoda Han'ın civarına ilişkin imar planına dair Belediye yazısı.
(Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

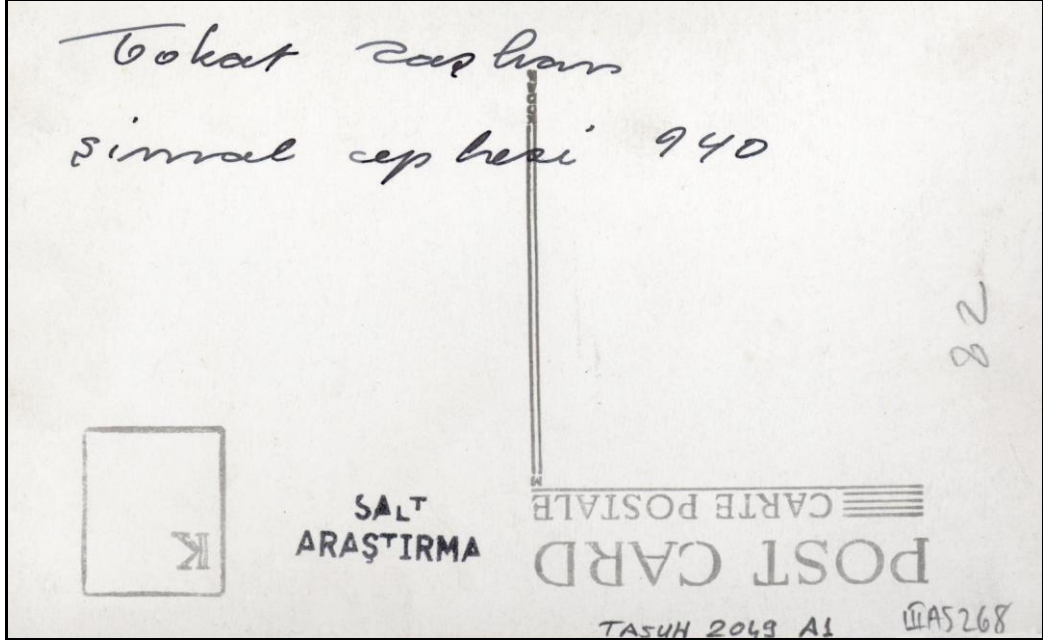
- 112 - Antalya'da Kaş ilçesinde Elenistik mabet yanında inşaata müsaade edilip edilmeyeceğine dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 113 - İstanbul'da Bayezid Kalpakçılar 133 pafta 955 ada,43 parselde yapılacak inşaat ve bahis konusu adada muhafazası gerekli eski eserlerin tayinine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 114 - İstanbul'da Samatya sahil yolu üzerinde SUR yanında tesis edilmek istenen benzin deposuna dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 115 - İstanbul'da Molla Aliyülfenari mah.İskender boğazi sok.8 pafta,254 ada,26 parselde YOLGEÇEN HANI yanında yapılacak inşaata dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- X 116 - İstanbul'da Atatürk Bulvarı Unkapanı cihetinde yapılmakta olan Manifaturacılar çarşısı inşaat sahasında kalan SEYİT HASAN PAŞA ÇEŞMESİ sükülerek şantiyede muhafaza altına alınmış olduğuna dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 117 - İstanbul'da Eminönü Timurtaş mah.KEPENEKÇİ CAMİSİ'nin eski eser olup olmadığına ve yanında 48 parselde inşaata müsaade edilip edilemeyeceğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- X 118 - İstanbul'da Fatih,İskenderpaşa mah.Sofular cad.151-153 kapı numaralı binalar arasında kalan eski eser bakiyesinin kaldırılmasında mahzur olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- X 119 - Tokat merkezinde tarihi VOYVODA HANI'nın tamirine dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 120 - İstanbul'da MISIRÇARŞISI içindeki dükkânların yangın talimatnamesine göre,asma katlarının kaldırılmak istendiğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- X 121 - Bursa'da Ulucami Batısında HARAP MEDRESE kalıntısının muhafazası lüzumlu olup olmadığına dair Valilik yazısı.
- 122 - Üsküdar'da Ayazma ile İmrâhor arasındaki MEZARLIK'ın kaldırılarak yeşil saha yapılmak istendiğine dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 123 - Kayseri merkezinde SULTAN HAMAMI'nın korunması gerekli eski eser olup olmadığına dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 124 - İstanbul'da Eminönü,Sururi mah.Mahmutpaşa yokusunda KEPELİ HAN'ın eski eser olup olmadığına bildirilmesine dair Belediye Bşk.yazısı.
- X 125 - İstanbul'da Bayezid Tiyatro cad.190 ada,39 parseldeki KİLİSE'nin muhafazası gerekli eski eser olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- X 126 - İstanbul'da Eminönü Şehsuvar mah.Piyerloti cad.KADIRGA HAMAMI ve ÇEŞME civarında 167 ada,41 parselde inşaata müsaade edilip edilemeyeceğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 127 - Yalova Çiftlik köyünde sahilde KARA KİLİSE harabesi yanında plaj evleri yapılmasında mahzur olup olmadığına dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.

Şekil 5.559: Voyvoda Han'ın tamirine ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı yazısı. 27.07.1962 tarihli toplantı gündem maddeleri. (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

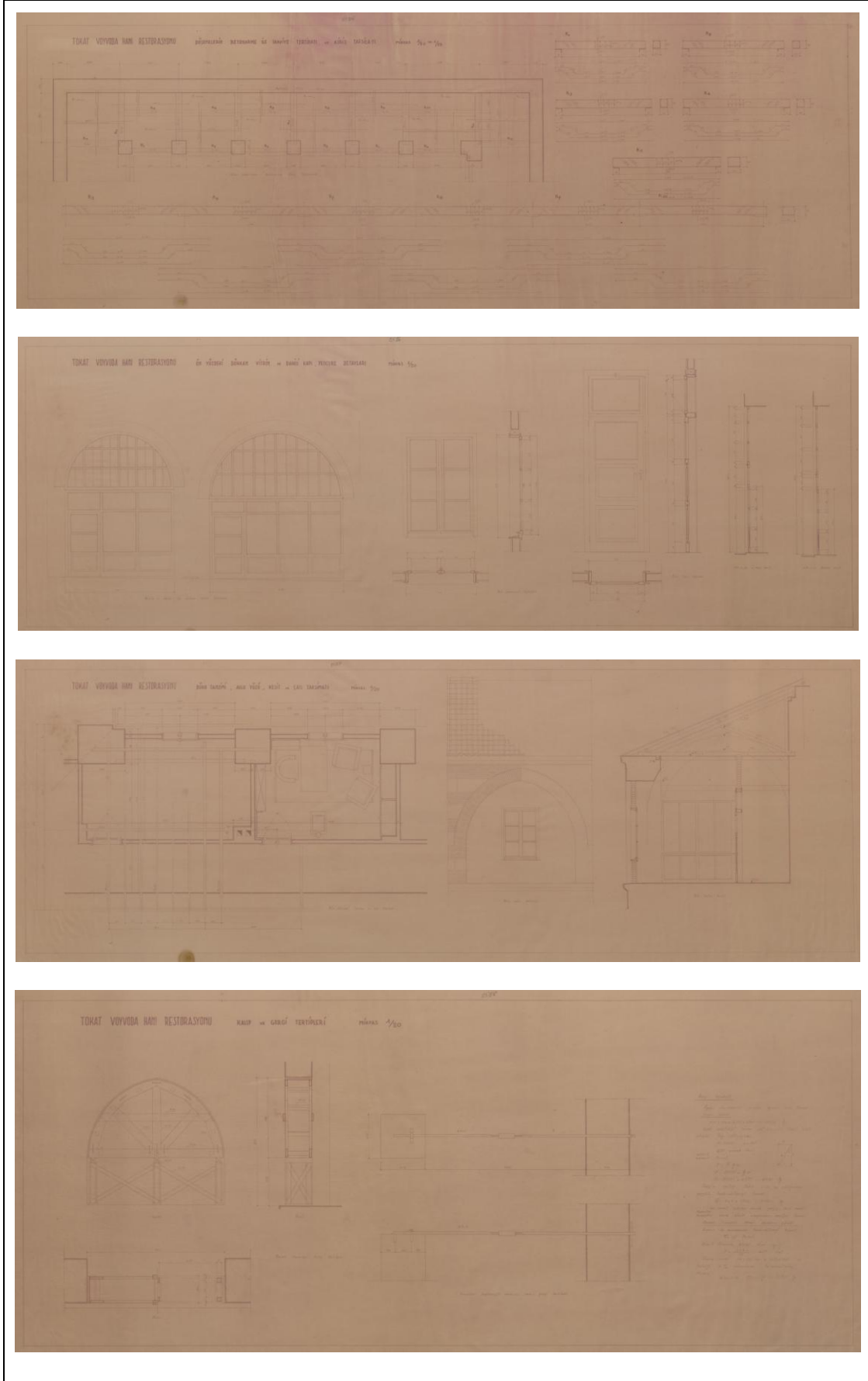
- 112 - Antalya'da Kaş ilçesinde Planlık sabet yanında inşaatla müsaade edilip edilmeyeceğine dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 113 - İstanbul'da Bayezid Kalpakçılar 133 pafta 955 ada,43 parselde yapılacak inşaat ve bahis konusu adada muhafazası gerekli eski eserlerin tayinine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 114 - İstanbul'da Sematya sahil yolu üzerinde SUR yanında tesis edilmek istenen benzin deposuna dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 115 - İstanbul'da Holla Aliyülfenari mah.İskender boğazi sok.8 pafta,254 ada,26 parselde YOLGÖÇEN HANI yanında yapılacak inşaatla dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- X 116 - İstanbul'da Atatürk Bulvarı Unkapanı cihetinde yapılmakta olan Manifaturacılar çarşısı inşaat sahasında kalan SEYİT HASAN PAŞA ÇEŞMESİ sükülerek gantiyede muhafaza altına alınmış olduğuna dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 117 - İstanbul'da Eminönü Timurtaş mah.KEFERKEÇİ CAMİSİ'nin eski eser olup olmadığına ve yanında 48 parselde inşaatla müsaade edilip edilemeyeceğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- X 118 - İstanbul'da Fatih,İskenderpaşa mah.Sofular cad.151-153 kapı numaralı binalar arasında kalan eski eser bakiyesinin kaldırılmasında mahzur olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- X 119 - Tokat merkezinde tarihi VOYVODA HANI'nın tamarine dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- X 120 - İstanbul'da MISIRÇARŞISI içindeki dükkanların yangın talimatnamesine göre,asma katlarının kaldırılmak istendiğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- X 121 - Bursa'da Ulucami Batısında HARAP MDRRESE kalıntısının muhafazası lüzumlu olup olmadığına dair Valilik yazısı.
- 122 - Üsküdar'da Ayasma ile İbrahor arasındaki MEZARLIK'ın kaldırılarak yeşil saha yapmak istendiğine dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 123 - Kayseri merkezinde SULTAN HAMAMI'nın korunması gerekli eski eser olup olmadığına dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.
- 124 - İstanbul'da Eminönü,Sururi mah.Mahmutpaşa yokuşunda KEFELİ HAN'ın eski eser olup olmadığına bildirilmesine dair Belediye Bşk.yazısı.
- X 125 - İstanbul'da Bayezid Tiyatro cad.190 ada,39 parseldeki KİLİSE'nin muhafazası gerekli eski eser olup olmadığına dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- X 126 - İstanbul'da Eminönü Şehsuvar mah.Fiyerloti cad.KADIRGA HAMAMI ve ÇEŞME civarında 167 ada,41 parselde inşaatla müsaade edilip edilemeyeceğine dair Belediye Başkanlığı yazısı.
- 127 - Yalova çiftlik köyünde sahilde KARA KİLİSE harabesi yanında plâj evleri yapılmasında mahzur olup olmadığına dair Milli Eğitim Bakanlığı yazısı.

Şekil 5.560: Voyvoda Han'ın tamarine ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı yazısı. 27.07.1962 tarihli 111. toplantı gündem maddeleri. (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

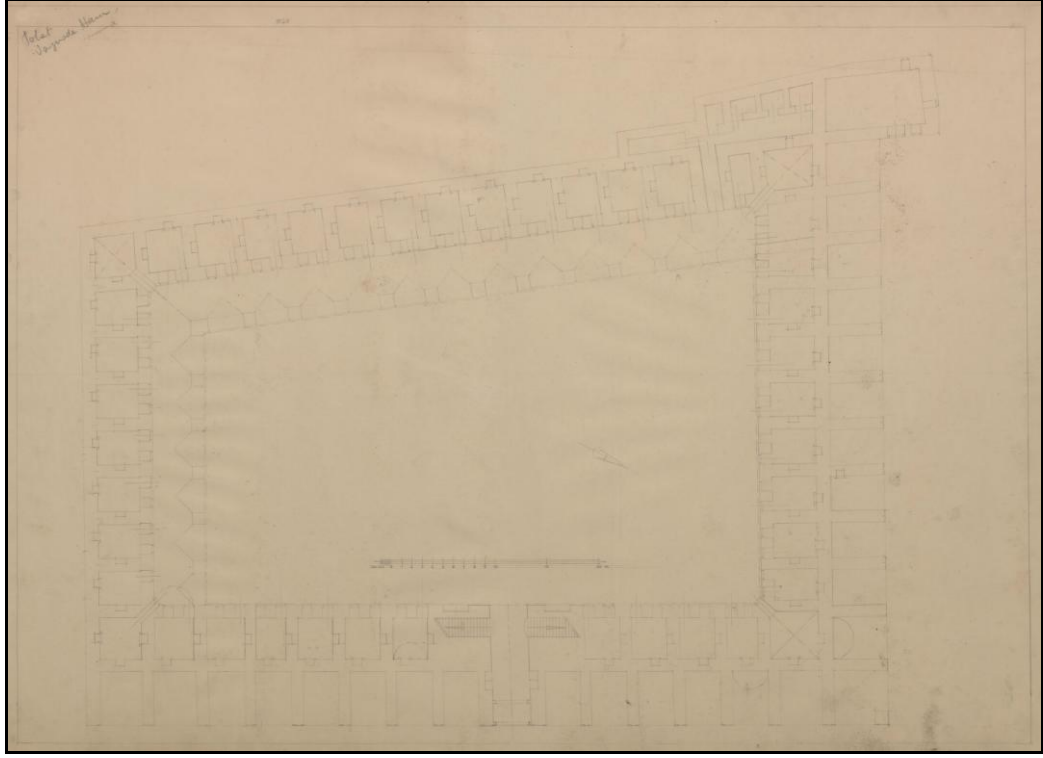

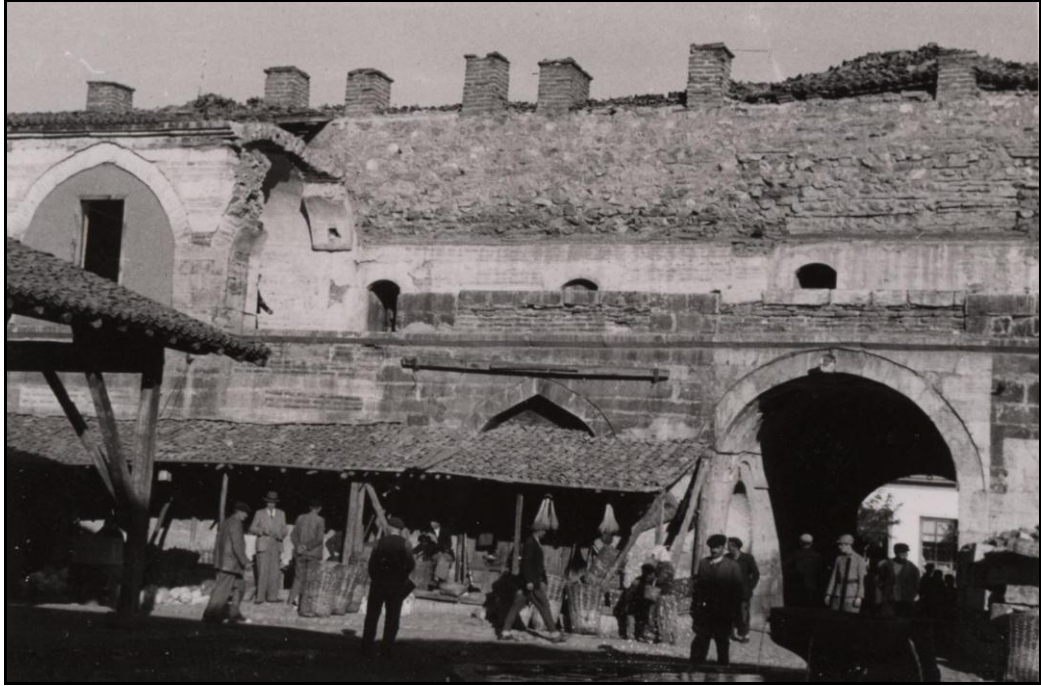
Şekil 5.561: Voyvoda Han kuzey cephesini gösteren kart 1940.
(Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

Şekil 5.562: Voyvoda Han'a dair bazı çizimler, (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

Şekil 5.563: Voyvoda Han plan çizimi, (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

Şekil 5.564: Voyvoda Han, (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

Şekil 5.565: Voyvoda Han, (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

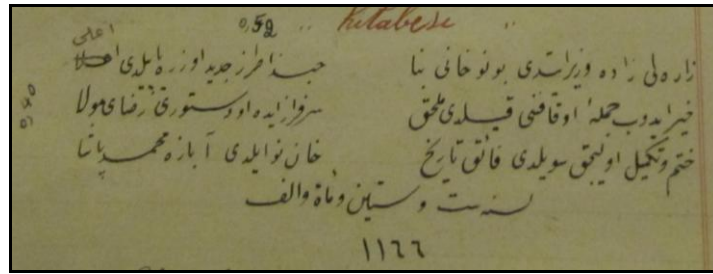

Şekil 5.566: Voyvoda Han, (Ali Saim Ülgen arşivi, SALT).

3. Tokat Paşa Han

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Paşa Han:

Tokat İvaz Paşa Mahallesi'nde bulunan Paşa Han Hicri 1166 [1752] tarihinde yapılmış olup mimarının kim olduğu bilinmeyen yapının banisi Zaralı Zade Memet Paşa'dır. Yapının bilinen adının da Paşa Han olduğunu belirten Karagülle, aslında han yapısı olarak inşa edilmiş olan yapının defterin yazıldığı dönemde sadece dört divarının ve bahçe kısmının kaldığını notlarında aktarmıştır. Vakıflara ait olan yapının daha sonra Tonbul Zade Hüsnü Bey'in mülkiyetine geçtiğini ifade eden Karagülle hanın kitabesini Osmanlıca olarak kendi el yazısıyla yazmıştır (Şekil 5.567). Hanın kitabesi:

Şekil 5.567: Paşa Han kitabesi³, (Karagülle, 1931-1955).

Diğer birçok yapıda ele aldığı gibi bu yapının da banisi hakkında bilgiler veren Karagülle, yapının banisi olan Memet Paşa'nın Zaralı Zade Osman Paşa'nın oğlu olduğunu, hem beylerbeyliği hem de Sultan'ın hizmetinde sancak beyi vazifesi yaptığını ve Hicri 1160 [1746] yılında vezirlik vazifesinden sonra Sivas valiliklerinde bulunduktan sonra görevinden azledilmesinin ardından Hicri 1168 [1754] senesinde öldürülerek vefat ettiğini belirtmiştir. Karagülle, Memet Paşa'nın Sivas'ta bulunan Camii Kebir'in şadırvanını ve Abdulvakap Gazi Türbesi'ni genişlettiğini ve Tokat'ta bulunan bu han yapısını da Paşa'nın Sivas valiliği yaptığı sırada yaptırdığını ifade etmiştir. Memet Paşa'nın Ali ve Osman isimlerinde iki oğlu olduğunu, Feyzullah ve Sait Paşa'ların da torunları olduğu bilgilerine notlarında yer veren Karagülle, bu kısımda yapıyla ilgili bir detaya dikkat çekerek yapının kitabesinin tarih mısrasındaki bilgi ile asıl tarihin birbiriyle örtüşmediğine dikkat çekmiştir.

³ Kitabenin okunuşu şöyledir: "Zaralı-zâde vezir itdi bu nev hânü bina, Habbezâ tarz-ı cedid üzre yapıldı a'lâ, Hayr idüb cümle-i evkafını kıldı mülhak, Ser-firâz ide o düsturu rıza-yı Mevlâ, Hatm ü tekml olacık söyledi Fâ'ik tarih, Han-ı nev eyledi Abaza Mehmed Paşa, Li'sene sitt ü sittin ve mi'e ve elf 1166 [1752/53]." Mercan M., Ulu M.E., Tokat Kitabeleri, Ankara, 2003, s.88-89.

Yapının tahribatının ve kimler tarafından yapıldığının incelendiği başlıkta ise Karagülle çok kısa notlar aktararak şu ifadelerde bulunmuştur:

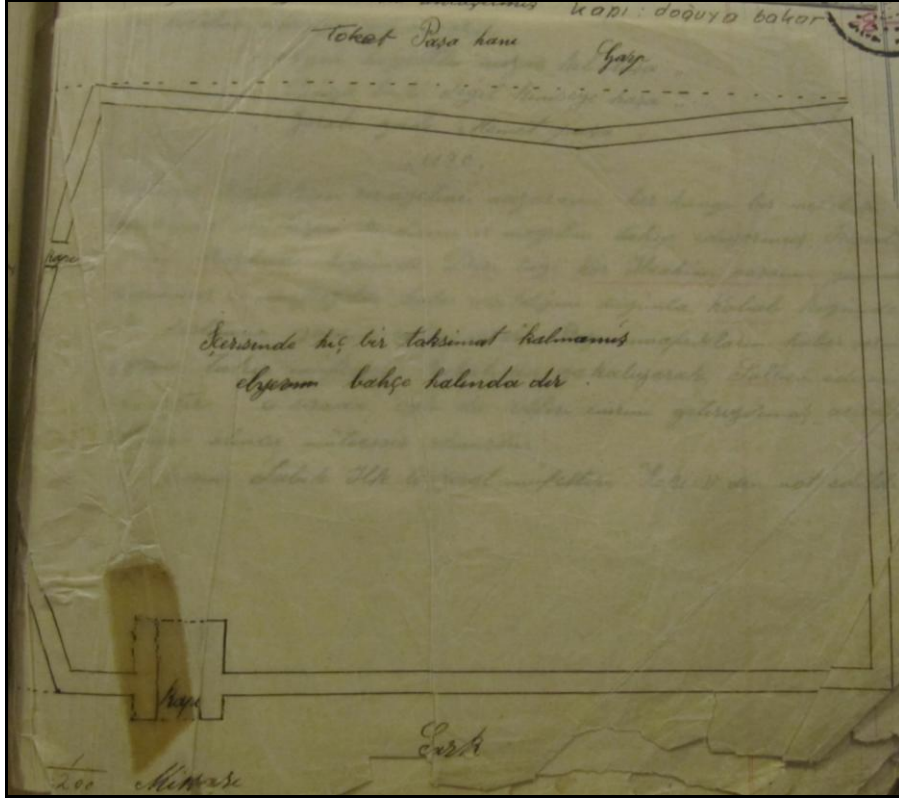
"Dört duvardan başka bir şeyi kalmayan hanın ne surette harap olduğu anlaşılamadı."

Yapının yapılış tarzında ise; hanın kesme taştan yapıldığı bilgisini veren Karagülle, bu kısımda tekrar bani hakkında bilgi aktarmaya devam ederek, Zaralı Zade Abaza Memet Paşa'nın mezarının Tokat ilinin Reşadiye ilçesinin doğusunda üç saatlik mesafede yer alan Kabalı Köy'ünde olduğunun anlaşıldığını ifade etmiş, ve kabirde yazılı olan Hicri 1170 [1757] kitabeyi⁴ de defterdeki yazısına eklemiştir. Bu bölümde diğer birçok yapıyı incelerken yaptığı gibi halk arasındaki yaygın rivayetlere değinen Karagülle Paşa hakkındaki söylentileri şu ifadelerle metnine taşımış, ve bu aktardığı bilgileri eski Tedrisat Müfettişi Zeki Bey'den 18 Mayıs 1932 senesinde yazısına taşıdığı bilgisini de eklemiş, ve yaptığı plan çizimiyle metnini sonlandırmıştır (Şekil 5.568):

İhtiyar köylülerin rivayetine nazaran herhangi bir mes'eleden hükümet müfrezesi kendisini ve mayetini takip ediyormuş. Reşadiye'nin Kuzbağı Köy'ünde Derebeyi Kör İbrahim Paşa'nın yanına sığınmış ve müfrezeleri haber verildiğini duyunca Kabalı Köy'ünde bir dostunun yanına gitmiş ise de bazı münafıkların haber vermesi üzerine takip müfrezesi Kabalı'da yakalayarak salben idam etmiştir. O sırada oğlu da Afiv emrini getiriyormuş, asıldığının haberini alınca müteessir olmuştur.

---

⁴ Zaralı Zade Memet Paşa'nın Kabir Kitabesi Şöyledir: "*Aynı hayretle nazar kıl taş'a*", "*Dünya baki değil kimseye haşa*", *Zaralı Zade Memet Paşa*"

Şekil 5.568: Paşa Han plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Paşa Han:

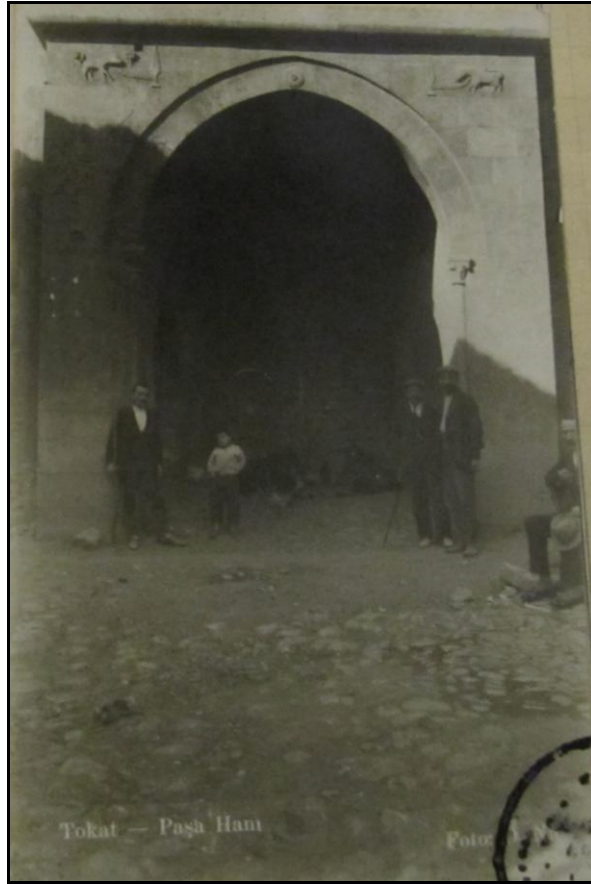
Savuran, bu yapıyla ilgili aldığı notlarda yapının I. Mahmut zamanında (1730-1754) yapıldığını belirttikten sonra hanın kapısının üstünde her iki yanda bulunan kabartmalarla ilgili şu ifadeleri aktarmıştır:

"Kapının üst iki yanında mütenazır iki kabartma vardır. Bunlar, biri selvi ağacına zincirle kösteklenmiş iki köpek kabartmasıdır. Asıllarındaki yırtıcılık bu kabartmalarda da canlanmış gibidir. Relieflerin teferruatı (A.Gabriel'in) eserinde mündericidir."

Yapının tahribatının bahsedildiği kısımda ise Karagülle'nin notlarına ek olarak 1944 yılında yazdığı yazısında sürekli devam eden depremlerden dolayı kapı üzerindeki odanın ve dört cephedeki duvarların çoğunluğunun yıkık olduğunu, sadece han kapısının sağlam kaldığını, 5 Mayıs 1953 senesinde deftere aktardığı notta ise yapının aynı harap vaziyette bulunduğunu belirtmiştir.

Şekil 5.569: Paşa Han, *kapı 1945'deki hali*, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.570: Paşa Han, (Osman Nuri, Foto Yıldız).
kapı doğuya bakar 1935,(Savuran 1931-1955).

Günümüzdeki Paşa Han:

Tokat İvaz Paşa Mahallesi Sulu Sokak sonunda yer alan Paşa Han (Şekil 5.571), I. Sultan Mahmut zamanında Zaralızade Mehmet Paşa tarafından 1752 yılında inşa ettirilmiştir.

Paşa han kesme taştan yapılmış etkileyici bir portale ve çevresi sağır duvarlarla kuşatılmış bir avluya sahiptir. Günümüzde avlu içinde hiçbir yapı izi kalmamış olup, güney doğrultuda yer alan servis kapısı korunmuş fakat portalin özgün kapısı yerinden sökülmüştür (Yavi, 1986, s. 85). Şu anda han özel bir şahsın mülkiyetinde mülkiyetinde olan han giriş eyvanı ve dış çevre duvarları dışında tamamen harap bir vaziyettedir. Hanın doğuya bakan giriş eyvanı yani portal cephesine camekan yapılarak yapının bu kısmı dükkan haline getirilmiş, içeriden de güney tarafa bir kapı açılmak suretiyle bir hücresi de depo olarak hizmet vermektedir (Gündoğdu vd., 2006, s. 77).

Bu portal hanın inşa edildiği tarih dikkate alındığında oldukça dikkat çekici iki hayvan figürüne sahiptir (Şekil 5.572). Bu figürler alnın sağ ve soluna simetrik bir şekilde işlenmiş ve birer zincirle selvi ağacına bağlanmış kaplan rölyefleridir (Şekil 5.573). Bu figürlerin portale ne amaçla işlendikleri net olarak anlaşılamamıştır. Selçuklu mimarisinde, çeşitli el sanatları ve taş oymalarında bazı hayvan figürlerinin örneğin aslan, kuş, dragon gibi hayvanların sembolik anlamlar taşıması açısından kullanıldıklarını bilinmesine rağmen, burda kullanılan kaplan rölyefleri belli bir amaçla oldukça gerçekçi bir şekilde işlenmiştir (Gündoğdu vd., 2006, s. 123). Özellikle Osmanlı döneminde de inşa edildiği düşünüldüğünde, bu tarz figürlerin kullanılması minyatürlerin haricinde mimari yapılarda karşılaşılan bir durum değildir (Yavi, 1986, s. 85). Lakin Selçuk devri sonrasında azalmakla beraber aslan figürünün kullanımı gerek mimaride gerekse el sanatlarında görülmeye devam eder. El sanatlarında Selçukli stilini devam ettiren anlayışın aksine mimaride tasvirler kabalaşarak dejenere bir karaktere dönüşmüştür. Tokat Paşa Hanı da bu anlayışı yansıtan geç dönem örneklerindedir (Öney, 1971, s.37). Bu tarz kompozisyonların önemli bir tarihe olaya referans olduğu düşünülmekte olup bunun gibi örneklerin Anadolu-Türk sanatında oldukça yaygın olduğu görülmektedir (Gündoğdu vd., 2006, s. 78).

1935 yılında orjinal kapısı duran hanın günümüzde orjinal kapısı mevcut değildir. Ayrıca günümüzde portal, toprak seviyesinin 80 cm aşağısında kalmıştır (Yavi, 1986, s.85).

Şekil 5.571: Paşa Han konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.572: Paşa Han kapısı, (Bilgen, 2013).

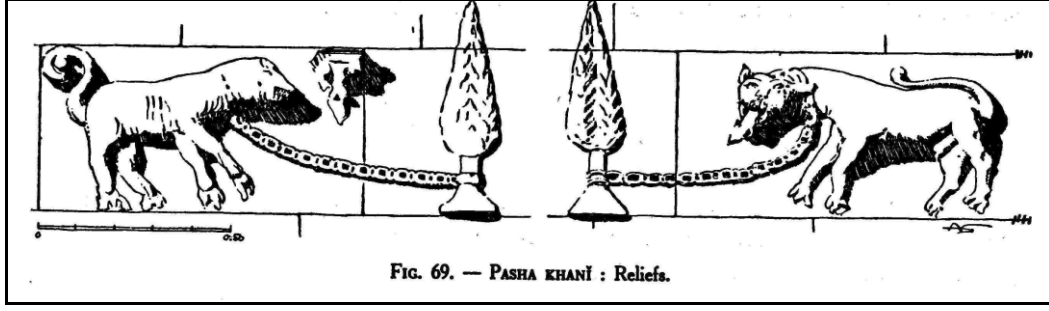

Şekil 5.573: Paşa Hanı Kapısı üstü sol, orta ve sağ kabartmalar, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Defterde 1935 yılına ait yapının doğu cephesinde yer alan kapısını gösteren fotoğrafta (Şekil 5.570) giriş eyvanı görünmektedir. Yine taç kapının üstünde yer alan eyvan kemeri kısmında yer alan madalyon ile bu kemerin üstündeki sağ ve sol köşelerdeki aslan ve hayatı simgeleyen selvi ağacı figürlerinin kullanıldığı kabartmalar görünmektedir. Günümüzdeki fotoğrafta (Şekil 5.572) bu kabartmalar aynen görünmektedir. Sadece bu giriş eyvanı açıklığı camekan ve demir korkuluklarla tamamen kapatılmış, ve dükkana çevrilmiştir. Ayrıca yapının bu cephesindeki yazılar da bu yapının muhafaza edilmediğini göstermektedir.

Albert Gabriel de "Monuments Turcs D'Anatolie" adlı eserinde bu han yapısından bahsetmiş, yapının odalarının ve ahır kısımlarının malzeme depoları olarak kullanıldığını, bahçenin çevresini kuşatan dört cepheli bir yapı olduğunu, 1752'de Mehmet Paşa tarafından inşa ettirildiğini, kapının üstünde taş kısmında özenle işlenmiş iki simetrik kabartmaya dikkat çeken Gabriel, bu kabartmaların her birinin boğazından selvi ağacına bağlı birer bekçi köpeğini temsil ettiğini belirtmiştir. Yapının değerlendirilmesinin önemli olduğuna değinen özellikle kabartmaların yetenekli bir elden çıktığını, bu figürlerin sert karakterlerini temsil ettiğini, bu ilginç kabartmaların kim tarafından tasarlandığını merak ettiğini ifade ederek bu kabartmalardan oluşan ve kendi yaptığı çizimini eklemiştir (Şekil 5.574) ve metnini sonlandırmıştır.

Şekil 5.574: Paşa Han taç kapı portali kabartmalar, (Gabriel, 1934).

Salt'daki Ali Saim Ülgen arşivinde yine deftere eklenen fotoğrafın aynısına rastlanılmıştır. Fotoğraf kart postal olarak düzenlenmiştir (Şekil 5.575).

Şekil 5.575: Paşa Hanı kapı portali, (Ali Saim Ülgen Arşivi, SALT).

5. Tokat Sulu Han

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Sulu Hanı:

Besim Karagülle bu han yapısı ile ilgili hiçbir not aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Sulu Han:

Tokat Sulu Sokak Caddesi No:20'de yer alan Sulu Han olarak adlandırılan yapı kitabesi olmadığını belirten Savuran, yapının yakın tarihte yapılmış olabileceğini ifade etmiştir. Tipik bir han yapısı olduğunu aktaran Savuran (Şekil 5.576), yapının 5 yıldır cezaevi olarak kullanıldığını sonrasında 1957 yılında Vakıflar Müdürlüğü tarafından tamir ettirilen yapının öğrenci yurduna dönüştürüldüğü bilgisini ekleyerek yazısını kısa bir metinle sonlandırmıştır.

Şekil 5.576: Sulu Han kapısı 1935, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Sulu Han:

Sulusokak'ta Arastalı Bedesten yapısının doğusunda yer alan (Şekil 5.577) yapının inşa tarihini veren herhangi bir kitabe ya da belge mevcut değildir. Yapının zamanla değişen plan şeması ve mimari özellikleri de dikkate alındığında bir tarih tahmin tespiti yapmak da oldukça zordur (Seçgin, 1993, s. 93).

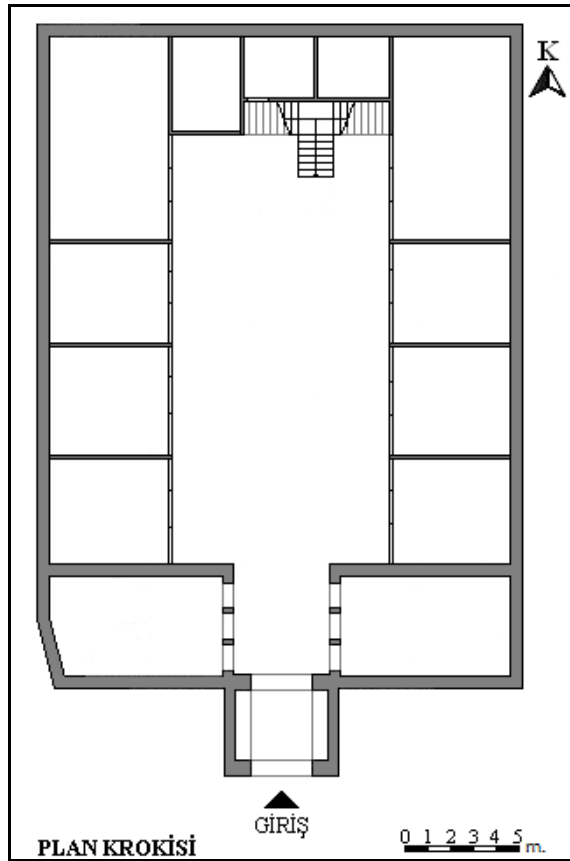
1930 yılına kadar cezaevi olarak kullanılan han yapısı, 1957 yılında Vakıflar tarafından restore edilerek öğrenci yurdu olarak hizmet vermiştir. Dış duvarları sağır olan yapı güney kuzey yönünde dikdörtgen bir plan şemasına (Şekil 5.578) sahiptir. İki katlı olarak inşa edilen yapı restorasyon çalışmalarıyla beraber özgün özelliklerini önemli ölçüde yitirmiştir. Yavi eserinde özellikle çatı örtüsünde kullanılan çinko levhaların yapının mimarisıyla hiç uyuşmadığını ifade etmiştir (Yavi, 1986, s. 83).

Son yıllarda yapılan onarım çalışmalarında özgün plan şeması ve mimari özelliklerini kaybeden hanın tek dikkat çekici elemanı 3.80 metre genişliğindeki yapının ana beden duvarlarından öne ve yukarıya doğru taşma yapan taç kapısıdır. Bu kapının her iki yanında kemerli nişler yer almakta olup, taç kapı kemerinin üst kısmı kesme taş sövelidir. Ortada sivri kemerli beşik tonoz örtüsüne sahip olan açıklık, basık kemerli bir kapıyla avluya açılmakta olup bu cephedeki iki pencere de üst kattaki mescit mekanına açılmaktadır (Gündoğdu vd., 2006, s.128).

Yapı günümüzde Tokat Belediyesi'ne bağlı aşevi olarak kullanılmakta olup yapının içinde de oldukça önemli değişiklikler yapılmıştır. Arastalı Bedesten'e bitişik olan yapının yeniden restorasyonu orjinaline uygun bir şekilde Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından düşünülmektedir (Akın, 2009, s. 82).

Şekil 5.577: Sulu Han konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.578: Sulu Han zemin kat plan krokisi, (Akın, 2009).

Şekil 5.579: Sulu Han güney cephesi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Defterde 1935 yılına ait olan fotoğrafta (Şekil 5.576) ile hanın şu an ki durumu (Şekil 5.579) arasında önemli farklar dikkat çekmektedir. Yapı o tarihten bu zamana kadar oldukça önemli değişiklikler geçirmiştir. Yapının eski fotoğrafına bakıldığında yapının ana beden duvarları, moloz taş ve tuğla malzeme kullanımı, ayrıca dışarı doğru taşma yapan mescit mekanının cephesindeki pencerelerin kesme taş söveleri özgün bir haldedir. Günümüzdeki fotoğrafına bakıldığında ise; yapının moloz taş ve tuğla malzemelerinin araları derz dolgu ile kapatılmış, yapının mescit kısmının solunda yer alan duvarında ufak bir açıklık yapılmış, sağında yer alan duvar ise tamamen sıvanmıştır. Ayrıca bu mescit cephesindeki penceresinde yer alan kesme taş söveler de sıva ile kapatılmış, yapının giriş açıklığı da hem sıvanmış hem de alt kısımları mavi ile boyanmıştır. Ayrıca defterdeki resimde görüldüğü gibi yapının giriş açıklığının hemen sağına ve soluna inşa edilmiş üstü kiremit kaplı çatısı olan bazı yapılar günümüzde kaldırılmıştır.

5.2.4.14 Günümüzde Var Olmayan Hanlar

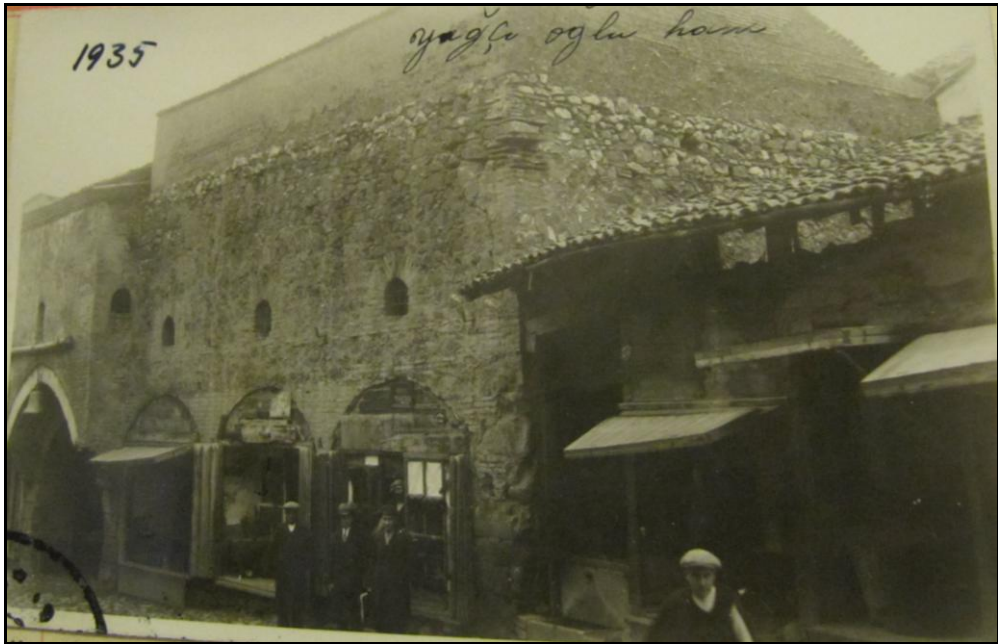
1. Tokat Yağcıoğlu Hanı

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Yağcıoğlu Hanı:

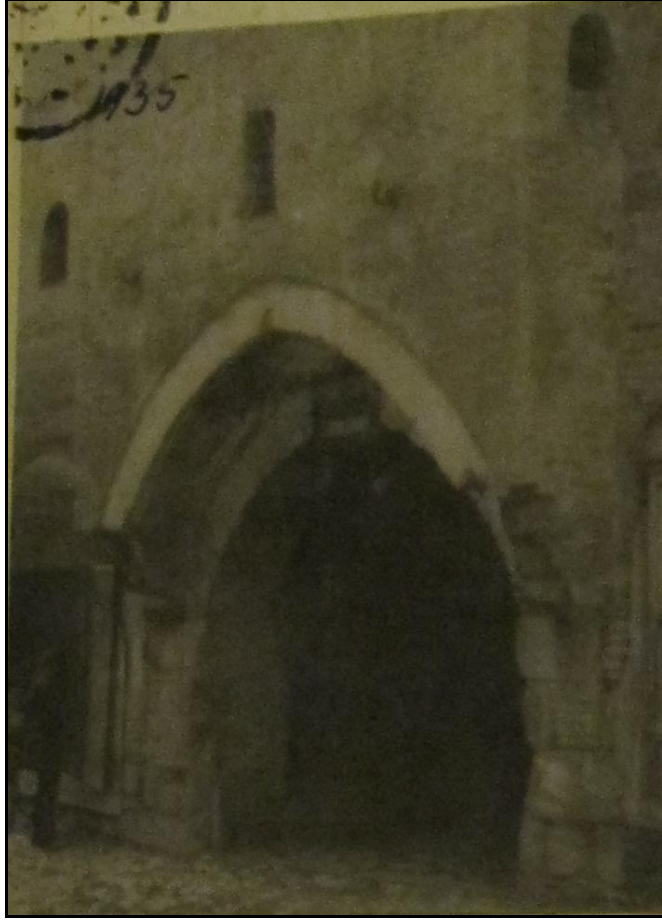
Besim Karagülle bu han yapısı ile ilgili hiçbir not aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Yağcıoğlu Hanı:

Tokat Sulu Sokak Caddesi No:91'de yer alan Yağcıoğlu Hanı Ali Tusi Türbesi'nin karşısındadır. Savuran bu yapının eskiden itfaiye garajı olarak kullanıldığını bugün ise harap bir şekilde durduğunu ifade etmiştir. Hanın kitabesi olmadığından inşa tarihiyle alakalı herhangi bir bilgi olmadığını belirten Savuran, yapının tipik bir kapıya sahip olduğunu yazısına aktarmış, ve metnini kısa bir şekilde sonlandırmıştır.

Şekil 5.580: Yağcıoğlu Hanı 1935, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.581: Yağcıoğlu Hanı kapısı 1935, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Yağcıoğlu Hanı:

Sulusokak'ta bulunan (Şekil 5.582) han yapısı 1985 yılı Ağustos ayında Belediye tarafından yıktırılmış, yerine çeşitli işyerleri yapılmış ve sonuç olarak bu yapı da günümüze ulaşamamıştır (Yavi, 1986: 83).

Şekil 5.582: Yağcıoğlu Hanı tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

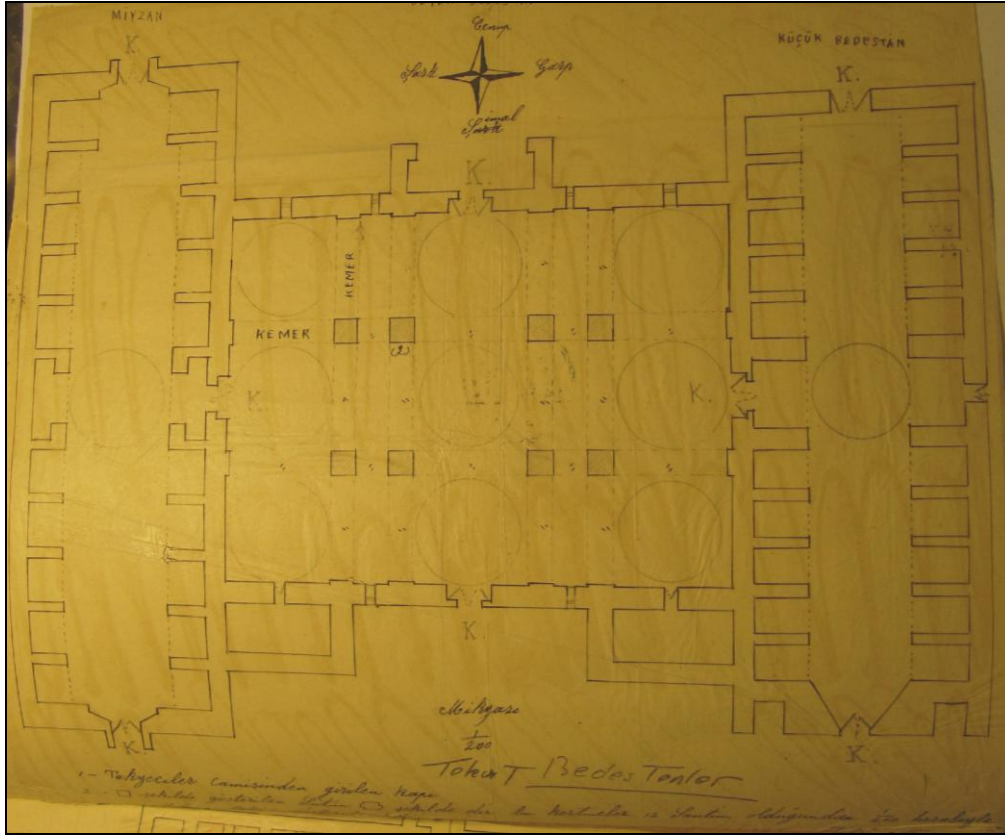
Yapının inşa kitabesi olmadığından dolayı inşa tarihi hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Mimari üslubu dikkate alındığında Taşhan yapısıyla benzerliği olan yapı kullanılan malzeme ve yapım tekniği açısından daha eski dönem özellikleri göstermektedir (Şekil 5.580). Moloz taş ve tuğla malzemeler kullanılarak inşa edilmiş duvarları ve ilginç olarak değerlendirilebilecek bir portale sahip olan hanın sokağa bakan dar cephesine rağmen güney yönünde derinlemesine bir konumu bulunmaktaydı (Şekil 5.581). 1935 yılına kadar faal olarak çalışan han, 1935 yılında itfaiyenin karargahı olarak kullanılmaktaydı. Fakat diğer birçok yapıda olduğu gibi bu yapı da 1939 yılındaki deprem felaketinde büyük zarar görmüştür. Oldukça harap bir vaziyette bulunan han Belediye'nin 1985 yılındaki yıkımından önce de yine Belediye'ye ait kamyonların park yeri olarak kullanılmaktaydı (Yavi, 1986, s. 83).

5.2.4.15 Günümüzde Var Olan Bedesten

1. Tokat Bedesten

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Bedesten:

Karagülle, bu yapının plan çizimini yapmış ve deftere eklemiştir (Şekil 5.582). Bunun haricinde bu yapı ile ilgili herhangi bir not almamıştır.

Şekil 5.583: Bedesten plan çizimi 1/200 ölçek, (Karagülle, 1931-1955).

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Bedesten:

Bu yapı ile bilgileri deftere Nuri Savuran oldukça kısa bir şekilde aktarmıştır. Savuran yapının Tokat Sulusokak Cad. 124-140'da yer alan yapının onbir kubbesi olan büyük bir ticaret yapısı olduğunu, ve Sulusokak'ta Takyeciler Camisi'nin doğusunda yer aldığını belirtmiştir. Birbiri ardına gerçekleşen Tokat depremlerinde yapının oldukça hasar gördüğünü, ve bu hasarların özellikle Bedesten'in her iki tarafındaki yer alan kapılarında ve kubbelerinde olduğunu ifade etmiştir. Yapının

tuğladan inşa edildiğini ve hem dışında hem de içinde herhangi bir süslemeye rastlanılmadığı bilgisini ekleyerek yazısını tamamlamıştır.

Şekil 5.584: Bedesten, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.585: Bedesten, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.586: Bedesten, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Bedesten:

Sulusokak Semt'inde Çukur Medrese'nin kuzeyinde bulunan (Şekil 5.587) yapının inşa kitabesi olmadığından yapım tarihi net olarak bilinmemektedir. Fakat Seçgin tezinde M.Cezar'ın "Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi" adlı eserinde, Polonyalı Seyyah Simon'un Anadolu'yu dolaşmış olduğu tarihleri baz alarak yapının 16.yy sonlarında yapılmış olabileceği bilgisine dikkat çekmiştir (Seçgin, 1993, s. 94). Evliya Çelebi'nin "*Sultan Çarşısı kadar güzel bir çarşıdır. Halep ve Bursa çarşıları gibi gayet tertib üzere kurulmuştur.*" olarak tanımladığı yapının bedestenleri İstanbul kapalı çarşısının bedesten bölümünü andırmaktadır (Yavi, 1986, s. 86).

Yapının tuğladan örülmüş tonozlar üzerinde onbir kubbeden oluşan, kuzey ve güney yönlerinde birer kapısı olan yapının eserini yazdığı dönemde depo olarak kullanıldığını belirten Yavi, ince harçla örülmüş kolon ve tonozlardaki ustalığa dikkat çekerek bedesten yapısının önemli mimari yapılardan biri olduğunu vurgulamıştır (Şekil 5.588), (Yavi, 1986, s. 86).

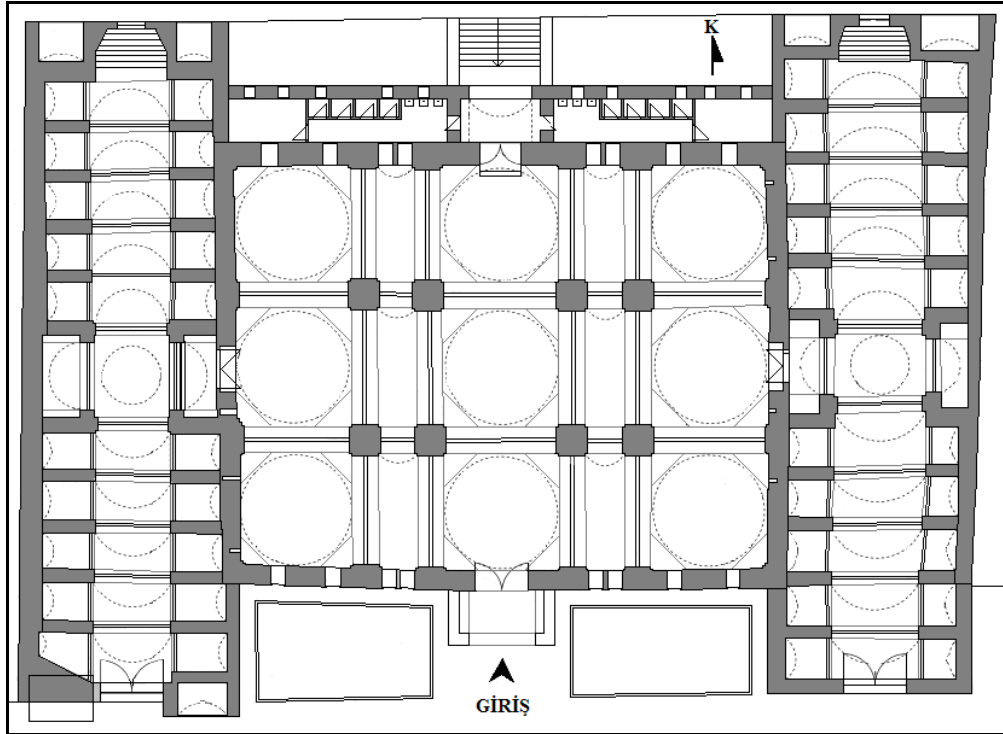
Arastalı bedestenlerden kabul edilen Tokat Bedesteni, plan şemasına bakıldığında üç hacimli bir yapı şeklindedir (Şekil 5.588). Ortada yer alan ana bedestenin iki yanında

uzanan üzeri örtülü arasta yapıları yer almaktadır. Bu kubbeli bedesten bölümü, 13.80 x 12.00 metre ölçülerine sahip olup, kare kesitli dört çift payenin taşıdığı dokuz adet kubbe ile örtülüdür. İçte kalan asıl bedesten cephesinde giriş kısmı küçük bir eyvan niteliği taşımaktadır. Cephenin üst kısmında üçü kemerli, diğer ikisi mazgal açıklığı şeklinde olan beş adet pencere bulunmaktadır. Bu kısımda yer alan ana giriş ise cephe yüzeyinde kalan kemerli ve geniş bir açıklık şeklindedir (Seçgin, 1993: 94-95). Bedestenin dört kapısından ikisi her iki yanda uzanan arasta kısımlarına açılmaktadır. Bir sokak üzerinde karşılıklı dükkan sırasından meydana gelen bu bölümlerin dar kenarlarının ortalarında birer kapıları bulunmaktadır. Ortadaki büyük kubbeli bölüm Büyük Bedesten olarak kabul edilirken, yan hacimler de Küçük Bedesten olarak anılmaktadır. Mimari kurgusu açısından dikkat çekici bir yapı olan Tokat Bedesteni kârgir bir yapı olup; moloz taş, tuğla ve derz ile inşa edilmiştir. Üst örtü ve üst örtüyü taşıyan kemerler ise tuğladan yapılmıştır (Seçgin, 1993, s. 95).

Dikkate değer bir yapı olan Tokat Bedesteni'nin yıkılan yan mekanları 2008 yılında bitirilen restorasyon çalışmaları neticesinde özgün bir hale getirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır (Akın, 2009, s. 89- 90). Ancak belirli bir işlev gözetilmeden restorasyonu yapılan yapıya 2012 yılında müze işlevi verilmiş ve eski yeri Gök Medrese olan Tokat Müzesi yeni yeri olan Bedesten'de hizmet vermeye başlamıştır (Akın ve Özen, 2010, s. 15).

Şekil 5.587: Bedesten konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek.
(Bilgen, 2013).

Şekil 5.588: Bedesten plan çizimi 1/200 ölçek, (Akn, 2009).

Şekil 5.589: Bedesten güney cephesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.590: Bedesten iç mekan, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.591: Bedesten iç mekan, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Her iki plan çizimine de (Şekil 5.583 ve Şekil 5.588) bakıldığında çok büyük değişiklikler görülmemektedir. Karagülle'nin planında (Şekil 5.583), yapının kuzey cephesindeki ana girişin her iki yanında simetrik olarak yer alan eş boyutta hücreler günümüzdeki mevcut durumu gösteren plan çizimi (Şekil 5.588) incelendiğinde mevcut değildir. Girişin sağ ve solu şu anda bazı mezar taşları, sütunlar vs. gibi elemanların sergilendiği bir alan olarak hizmet vermektedir. Karagülle'nin çiziminde, güney girişin her iki yanında başka mekanlar ve giriş önünde herhangi bir merdiven söz konusu değilken, günümüzde bu kısımlara ofis mekanları ve giriş önüne de merdiven eklenmiştir. Ayrıca yapının çevresi alçak duvarlarla sınırlandırılmış ve muhafaza altına alınmıştır.

Yapının defterdeki iç mekan resmine bakıldığında (Şekil 5.584) oldukça harap bir vaziyette olduğu, sıvanmış kemer iç yüzeylerinin sıvalarının döküldüğünü ve sütunlardaki tuğla malzeme uygulaması görülmektedir. Günümüzde ise (Şekil 5.590) yapı oldukça yenilenmiş, kemerlerde ve sütunlarda tuğla malzeme kullanılmış, ayrıca sütunlar arasına direkler eklenmiştir.

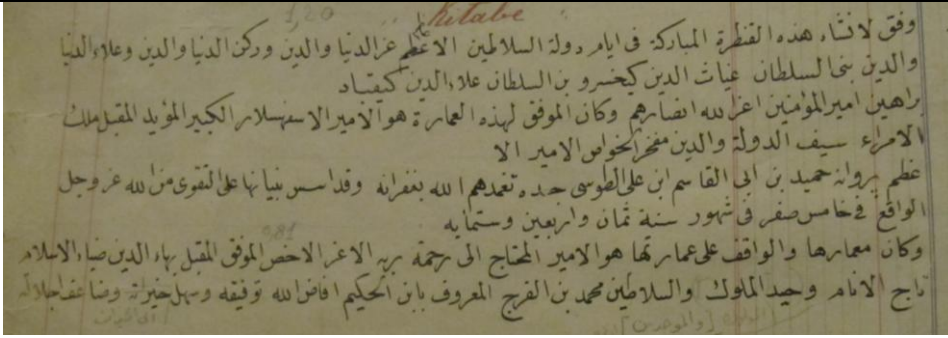
Defterdeki fotoğrafta (Şekil 5.586) yapının harap vaziyeti daha anlaşılır olmakla birlikte, gerek tuğladan inşa edilmiş tonozlar ve kemerler, gerekse moloz taş ve tuğla ile örülmüş sütun yüzeylerindeki malzemelerde dağılmalar ve dökülmeler görülmektedir. Günümüzde (Şekil 5.591) ise yapı elemanlarının malzemeleri özgün halindeki kullanımına göre tamamen yenilenmiş ve sütunlar arasına direkler eklenmiştir.

5.2.4.16 Günümüzde Var Olan Köprü

1. Tokat Yeşilirmak Köprüsü

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Yeşilirmak Köprüsü:

Tokat'ta bulunan Yeşilirmak Köprüsü Hicri 648 [1250] tarihinde yapılmış olup mimarı Karagülle tarafından Bahaddin diğer bilinen adıyla da İbni Hakim olarak belirtilmiştir. Herhangi bir tamir tarihi belirtilmeyen yapının köprü olarak işlevine devam ettiğini belirten Karagülle köprü'nün Bayındırlık İşleri'nin mülkiyetinde olduğunu ifade etmiştir. Bu yapının da kitabesini Karagülle, kendi el yazısıyla defterine eklemiştir (Şekil 5.592 ve Şekil 5.593). Kitabesi:

Şekil 5.592: Yeşilirmak Köprüsü kitabesi¹, (Karagülle, 1931-1955).

Şekil 5.593: Yeşilirmak Köprüsü kitabesi, (Bilgen, 2013).

¹ Kitabenin tercümesini Nuri Savuran eklediği için bir kez daha yazılmamıştır.

Daha sonra Karagülle, köprünün yapıldığı dönemin tarihsel olaylarına oldukça detay vererek değinmiştir. Bu bilgilere göz atmak gerekirse; Selçuklu sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefatının ardından dönemin veziri azamı ve bazı makam sahibi devlet büyüklerinin önerisiyle İzzeddin Keykavus'un hükümet kurması istenmiş, fakat bu durum Rükneddin ile Alaaddin'in 647 Hicri [1249] tarihine kadar üç sene boyunca saltanat kavgalarının da tetiklenmesine yol açmıştır. Bazı üst düzey amirlerin aracılık etmesiyle bu üç kardeş beraberce yeni hükümeti kurmuşlardır. Karagülle, Tokat'ta bulunan bu köprünün de üç kardeşin kurduğu hükümetin kurulduğu senenin ardından 648 Hicri [1250] senesinde yapıldığına dikkati çekmiş, 664 yılında Gıyaseddin'in vefatı üzerine Oktay Kaan Rükneddin'in kendi hükümdarlığını ilan ettiğini belirtmiştir. Bu karışık durumdan yararlanmak isteyen Moğol Devleti Türk İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmak için Rükneddin'e yardım teklifinde bulunmuşlar, Rükneddin'e askeri yönden de destek olarak onun güvenini kazanmışlardır. Toprakların iki kardeş olan İzzeddin ve Rükneddin arasındaki paylaşımını da bu doğrultuda Moğollar belirlemişlerdir. İzzeddin'in yönetim merkezi Konya iken, Rükneddin'in merkezi de Sivas olarak tayin edilmiştir. Rükneddin'e bağlı olan amirler ve beyler Rükneddin'i bütün Selçuklu topraklarını elde etmesi için cesaretlendirmiş, ve bu durum Rükneddin'in İzzeddin'e savaş açmasına neden olmuştur. Fakat Aksaray civarında savaştan mağlubiyetle çıkan Rükneddin esir düşmüştür. Karagülle, bu bölümdeki tarihsel süreci oldukça detaylandırmış, ve hikayeci bir üslupla şu ifadelerle defterine taşımıştır:

İzzeddin merhametli idi. Moğollar'ın müzaheretine nail olan kardeşine dokunmadı. Ve diğer kardeşi Alaeddin ile birlikte hükümeti teşvik eyledi. Bu sırada kaan olan Menkûhan, Sultan İzzeddin'in huzuruna gelmesini emretti. İzzeddin hediyelerle geldi. İzzeddin, ...² ümeranın Rükneddin taraftarı olup onu saltanata geçireceklerinden kuşkulananarak süratle Konya'ya avdetle yerine vekaleten en küçük kardeşi Alaeddin saniyi azı ...³ için Kaan'a gönderdi. Bu zat yolda vefat etti. Ve hükümet iki kardeş elinde kaldı.

Karagülle, daha sonra İbn-i Bibi'nin bu konuda verdiği bilgilere değinerek; İzzeddin'in Rum olan dayılarının Rükneddin'in saltanatını istemediklerini, onu zorla hükümetten düşürmek istediklerini, ve onu aşağıladıklarını belirtmiş; İzzeddin'in ise Rükneddin'i hapsederek saltanat idaresinde tek başına olmak istediği düşüncesini

² (...) Defterde bu bölümde yer alan kelimenin harfinde silinme olduğundan dolayı bu kısım okunamamıştır.

³ (...) Defterde bu bölümde yer alan kelimenin harflerinde silinmeler olduğundan dolayı bu kısım okunamamıştır.

yazısında paylaşmıştır. Bibi'nin fikirlerini aktarmaya devam eden Karagülle, Rükneddin'in ümerasında yer alan Kemaleddin'i cesaretlendirip onu hapisten Kayseri'ye kaçırmasını ve Rükneddin'in orda yeniden saltanatını ilan etmesinden bahsetmiş, kardeşi İzzeddin'in sadece Sivas, Malatya, Harput ve Diyarbakır topraklarını verdiğini, ve İzzeddin'in de bunları az bularak kendi amirlerinin de baskısıyla isyan çıkardığını, bunun üzerine Rükneddin'in Konya'ya doğru yürüdüğünü ama yakalanarak tekrar hapsedildiğini belirtmiştir. Yenilgilerine rağmen Rükneddin'in yeniden hapisten kaçarak Develi'de yakalandığını ve İzzeddin'in ona Amasya ve sonrasında Borglu'da⁴ ikamet etmesi için izin verdiğini, ama aslında yine İzzeddin'in gözetiminde olduğuna değinmiştir. Karagülle, bu tarihsel sürece şu ifadelerle devam etmiştir:

Bu esnada kumandan Payçunuyin'e verilecek bir kışlaktan dolayı Moğollar'la Payçunuyin kumandasında bir ordu ile Anadolu'ya girerek Erzincan'a geldiler. 654'de [1256] Konya ile Aksaray arasında İzzeddin mağlup ve Antalya'ya firar etti. Bunun üzerine Borglu'da hapsedilen biraderi Rükneddin Kılıç Arslan tahta çıktı ve Hülâkû Han'ın himayesine girdi. İzzeddin Keykavus da teveccühe nail olup Selçuk hükümetinin şarkı Rükneddin'e, garbı İzzeddin'e verildi. Çok devam etmedi. Müfsitler İzzeddin'in Mısır'la muharebesi olduğunu Hülâkû'ya bildirdiler. Rükneddin kendi ve Moğol askerleriyle Konya üzerine yürüyerek İzzeddin Antalya'ya firarı ve oradan Bizans imparatoru (Mihail Paleologos) nezdine ilticaya mecbur ettiler.660 (1262) İzzeddin bir müddet Konstantiniye'de kaldı. Ve Kıpçak hükümdarı (Bürke'nin) himmetiyle kurtuldu. Saray şehrine götürüldü. Orada vefat etti. Selçuk saltanatında yalnız kalan Kılıç Arslan rabi Moğollar ve Müniddin Pervane'nin elinde oyuncak olmuş ve yine o ellerde maktulen vefat etmiştir.

Karagülle, Kılıç Arslan'ın Yeşilırmak Köprüsü'nün kitabesinde adı geçen Seyfeddin Hamit Püser'in oğlu olduğunu, yapıyı yapan mimar İbni Hakim hakkında ise hiçbir bilgiye ulaşamadığını ifadelerine aktarmıştır.

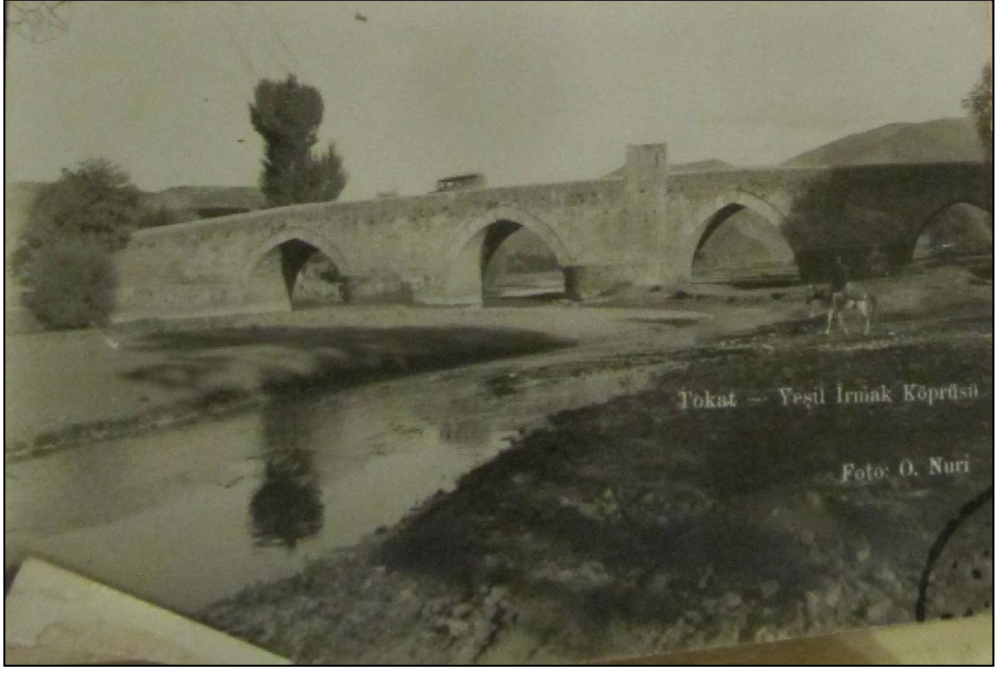
⁴ Borglu: "Safranbolu ilçe merkezi Türkler'in yerleşmesinden sonra pek çok ad değiştirmiştir. Bu değişikliklerin zaman zaman tarihçileri bile yanılttığı görülmektedir. Özellikle Safranbolu' nun adlarından biri olan "Borlu" ile "bolu" ilinin adı karıştırılmaktadır. Değişikliklerin hepsinde aynı kalan, "Borglu" (ya da Burglu, Borgulu) ve "Borlu" aşamalarından geçerek "bolu" biçimini alan kelimedir." URL- 13/ <http://www.safrankonak.com.tr/baslat.php?islem=Safranbolu>.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Yeşilirmak Köprüsü:

Savuran bu yapıyla ilgili oldukça kısa notlar alarak Karagülle'nin yazısına katkıda bulunmaya çalışmıştır. Yapının inşa tarihini daha net ifade eden Savuran, köprü'nün 9 Mayıs 1250'de yapıldığını, ayrıca Karagülle tarafından yapının mimarı olarak verilen Bahaddin'in aynı zamanda tam isminin Bahaddin Bini Ebulfereç olduğunu belirtmiştir. Yapının banisini not almayan Karagülle'ye istinaden Savuran, yapıyı Ebulkasımoğlu Pervane Seyfettin Hamit'in yaptırdığı bilgisini eklemiştir. Defterde yapının tahribatının değerlendirildiği kısımda ise yapıda bulunan ve dalga kıran olarak adlandırılan uzun setlerin kaide uçlarının oldukça yıprandıklarını vurgulamış; 5 Mayıs 1953 yılında aldığı notta ise uzunluğu 151 metre, genişliği 7 metre ve 5 gözlü olan köprü'nün ayak tablalarındaki taşların dağılmak üzere olduklarını ve kemerlerde kaymalar görüldüğünü belirterek yapıyla ilgili notlarını sonlandırmıştır. Savuran, diğer incelediği tüm yapılarda olduğu gibi bu yapıda da Karagülle tarafından yazılan tüm hicri tarihleri miladiye çevirerek yazmış; Karagülle gibi yapının kendi el yazısıyla yazdığı kitabesini, fakat farklı olarak ayrıca tercümesini de deftere eklemiştir (Şekil 5.594).

Şekil 5.595: Yeşilırmak Köprüsü *mansap tarafı kuzeydoğu*.
Foto Yıldız, Osman Nuri, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.596: Yeşilırmak Köprüsü *mecra tarafı 1945*, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Yeşilirmak Köprüsü:

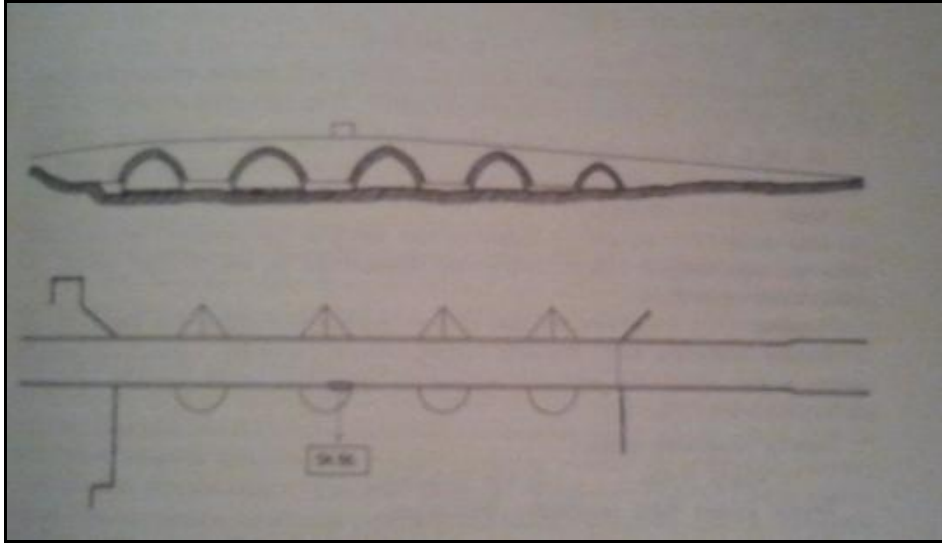
Tokat'ın 1 km kuzeyinde yer alan ve Yeşilirmak Köprüsü üzerinde bulunan köprü (Şekil 5.597) Anadolu Selçuklularından İzzeddin Keykavus II, Rükneddin Kılıçarslan IV, Alaaddin Keykubat II'nin ortak saltanat yıllarında Emir Pervane Hamid bin Ebü'l Kasım bin Ali el-Tusi tarafından yaptırılmıştır. Bu yapıyı yapan sanatçının adı köprünün ortasında bulunan tarih köşkündeki beş satırlık mermer kitabede yazmaktadır. Mi'maruha ünvanlı sanatçı 13.yy sanatçılarından olup ismi Muhammed bin el-Ferec el- marûf bi-ibn el-Hekim'dir (Sönmez, 1989, s. 268).

Köprünün yapımında başka sanatçıların çalıştığına dair herhangi bir veri mevcut değildir. Hekimoğlu lakabıyla anılan mimarın adına başka tarihi kaynaklarda rastlanmamakla beraber yine aynı kitabede bu mimarın önemli bir Selçuklu Emiri olduğu da belirtilmektedir. Köprünün kitabesinde adının önünde "Baha üd-Din", "Ziya ul-İslam", "Tac ül-enam" gibi yüceltici sıfatlar bulunan mimarın aynı zamanda yapının mütevelliliğini yaptığı da anlaşılmaktadır. Başka bir yapısı olup olmadığı bilinmeyen sanatçının adı, Selçuklu devlet adamlarının mimarlık mesleğine gösterdikleri özel ilgiyi ve eğilimi belgeleyen ender örneklerden biridir (Sönmez, 1989, s. 269).

Kuzey güney doğrultusunda uzanan köprü 151 metre uzunluğunda olup, 5 ayak üstüne 4 sivri kemer gözlü olarak inşa edilmiştir (Şekil 5.598). Yapının doğu yönünde üçgen formlu selyaranlar, batı yönünde ise yarım yuvarlak formlu topuklar yer almaktadır (Tokat Valiliği, 2010, s. 114). Yapının ayaklarından üçü su içerisinde olan köprünün sağ ve sol kenarında bulunanlar yapının toprak zeminine birleşmesini sağlamaktadır. Tamamen düzgün kesme taştan inşa edilmiş olan köprünün her iki kenarında 50 cm yüksekliğinde korkuluklar bulunmaktadır (Gündoğdu v.d., 2006, s. 143).

Şekil 5.597: Yeşilırmak Köprüsü konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.598: Yeşilırmak Köprüsü plan ve görünüş çizimleri, (Sönmez, 1989).

Şekil 5.599: Yeşilirmak Köprüsü, (Bilgen, 2013).

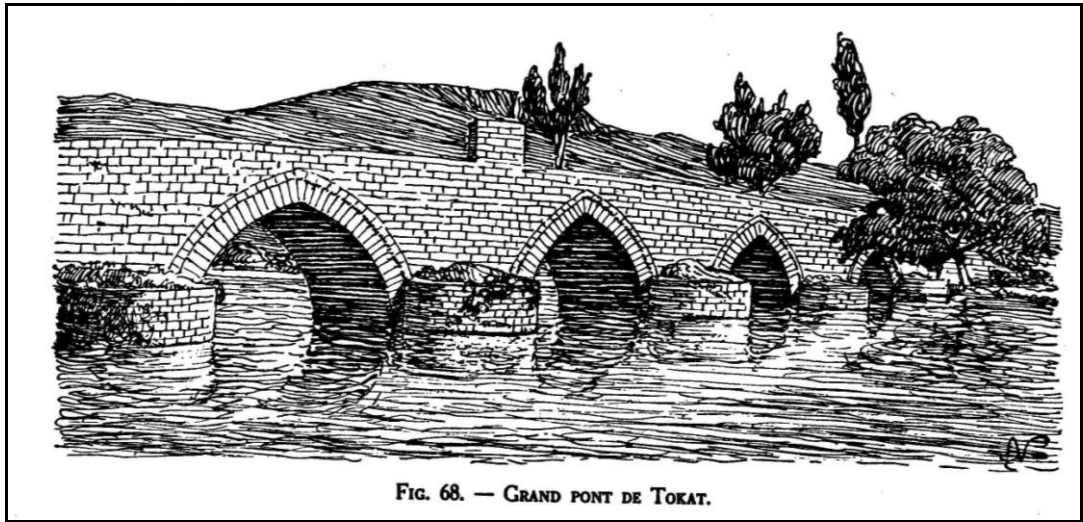

Şekil 5.600: Yeşilirmak Köprüsü, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Yapıya ait defterdeki fotoğraflar (Şekil 5.595 ve Şekil 5.596) yapının günümüzdeki durumuna (Şekil 5.599 ve Şekil 5.600) bakıldığında önemli bir değişiklik dikkat çekmemektedir. Yapı ve kitabesi günümüze kadar sağlam bir şekilde gelebilmiştir.

Albert Gabriel de "Monuments Turcs D'Anatolie" adlı eserinde bu köprüye değinmiştir. Köprü'nün konumuna değinen Gabriel, Samsun yolu üzerinde Tokat'a 1 km mesafede bulunan taş bir köprü'nün altından Yeşilirmak nehrinin geçtiğini, 7.40 metrelik genişliğe sahip olan köprü'nün her iki yanında 0.50 metrelik korkuluklar olduğunu belirtmiştir. İtinâlı bir şekilde sağlam temeller üzerine inşa edilen köprü'nün dört sivri kemer gözü olduğunu ifade eden Gabriel, köprü'nün ortasında yol tarafına bakan kısımda bir çerçeve içine alınmış dikdörtgen formlu bir duvara ve bu duvarı kuşatan çerçevedeki kabartmalı karakterlere ve üst üste konulmuş uzunlukları eşit olmayan iki mermer plakaya oyularak yazılmış beş satırlık kitabeye değinmiş, ve son olarak bu kitabenin tercümesini de ekleyerek yapıyla ilgili yazısını tamamlamıştır (Gabriel, 1934, s. 106). Gabriel, yazısına ek olarak Yeşilirmak Köprüsü'nün perspektif çizimini yapmıştır (Şekil 5.601).

Şekil 5.601: Yeşilirmak Köprüsü, (Gabriel, 1934).

5.2.4.17 Günümüzde Var Olan Savunma Yapısı (Kale)

1. Tokat Kalesi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Tokat Kalesi:

Besim Karagülle Tokat Kalesi hakkında deftere hiçbir not aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Tokat Kalesi:

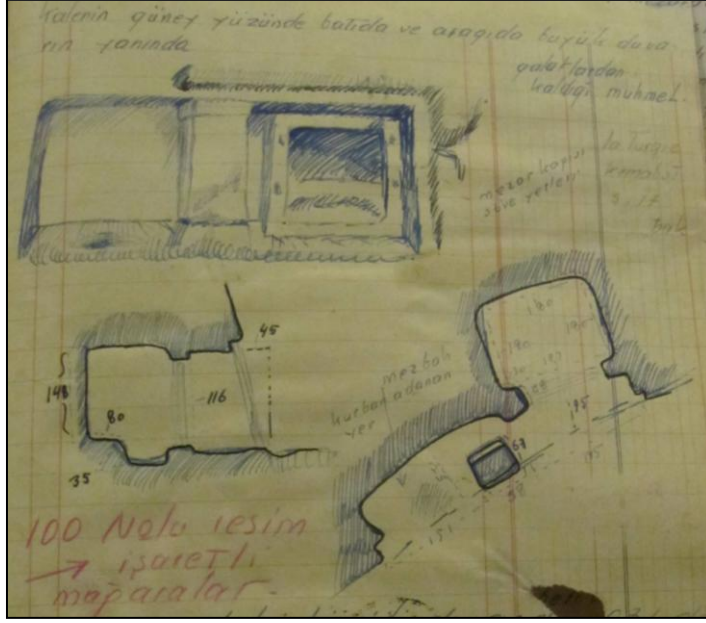
Deftere kale yapısıyla ilgili tüm bilgileri Savuran not almıştır. Fakat o da uzun bir şekilde yazmaya başladığı metnin başına Gabriell'in eseri olan "*Anadolu'da Türk Abideleri*) *nden naklen*" notunu düşerek yapı hakkında yararlandığı kaynağa gönderme yapmıştır. Bu notlara göre Savuran; kale kalıntılarının Tokat'ın kuzeybatısında yer aldığını, oldukça dik ve sarp kayalıklardan şehrin güneyinin yarıya yakınının görülebildiğini, bu kayalıkların doğuya uzanan ve yayvanlaşmaya başlayan en son noktasında ise iki zirveyi örten sur harabelerinin varlığına değinmiştir. Kale duvarlarının önce Selçuklular, daha sonra Osmanlılar tarafından onarımdan geçirildiğini belirten Savuran, yapının uzun zamandan beri kaderine terk edilmiş bir vaziyette olduğunu *kale tamamen bir harabe tarlası halindedir* ifadesiyle adeta vurgulamak istemiştir. Kalenin ilk yapıldığı döneme ait dış duvarların kalıntılarının halen mevcut olduğuna dikkat çeken Savuran, yapıda herhangi bir saldırı tehdidine karşı riskli olan bölümlerde dairevi kuleler yapıldığını, ama kalenin yer aldığı kayalıkların sarp ve dikliğinin doğal bir savunma hattı oluşturduğunu aktarmıştır. Batıdaki yüksek zirvedeki kısımlarda nerdeyse hiçbir kalıntının kalmadığını, güney cephede ise pek az bir kalıntıya rastlanıldığını, kalenin doğusu ile kuzeydeki eğimli yüzeyde eski kaleye ait harabelerin olduğunu belirtmiştir. Doğuda son noktaya kadar uzanan kısımdaki harabelerin ise halen mevcut olduğunu, *dört köşe tasarrut kulesi* olarak adlandırdığı yani gözetleme kulesinin ise beden duvarlarının yerinde olduğunu, bu kısımlarda duvarlar arasında hatıl kullanımının görüldüğünü, bu kullanımın halen kargir inşaatta da görüldüğünü ifade etmiştir.

Daha sonra Evliya Çelebi'nin yapı ile ilgili görüşlerine yer veren Savuran; Çelebi'ye göre askeri teçhizat ile erzak depolarının ve komutanlık dairesinin sur içerisinde yer aldığını, ayrıca burada Melik Gazi zamanında inşa edilen Yıldırım döneminde onarımdan geçen bir caminin varlığına ve bu camide bir imam ve müezzinin sürekli

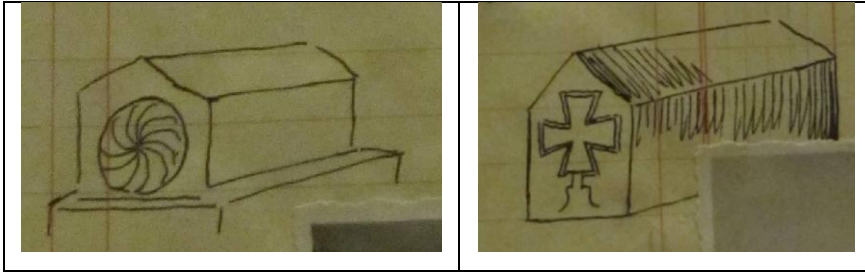
olarak kalıp caminin işleri ile ilgilendiklerine değindiğini yazısında vurgulamıştır. Daha sonra Albert Gabriel'in aktardıklarını belirten Savuran; yapıda kırk basamaklı bir yer altı tünelinin olduğunu, fakat tünelin bittiği noktanın kapanmış olduğunu, aslında kayalar içine oyulmuş olan bu tünelin 362 basamağı olduğunu ve bu tünelden başka ayrıca nehre kadar uzanan yer altı yolları ve su sarnıçları olduğunun anlaşıldığına dikkat çekmiştir. Yine Gabriel'e göre kale surlarının çevrelediği eski şehrin nüfusunun oldukça yoğun olduğunu ifade ettiğini de Savuran yazısına eklemiştir. Evliya Çelebi'nin buradan geçerken askeriye tarafından kendisine oldukça zorluk çıkartıldığını, ama halkın kendisini iyi karşıladığını bahsettiğini belirterek bu kale yapısında Cilanbolu olarak bilinen *Taht-el arz* olarak adlandırdığı yeraltı yollarının olduğunu belirtmiştir. Savuran, yapıda sadece bu kısımlardan halkın 40 badal olarak nitelendirdiği yeraltı yolunun başlangıcının kaldığını ve bu yolun sonunun kapalı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kalede tonozlu ve kubbeli kalıntıların halen görülebildiğini aktaran Savuran şu notlarla yazısının bu kısmını tamamlamıştır:

"Ebülfida (Tougât) güzel küçük bir kale maliktir demektedir. La Boullaye le Gouz Avrupa stilinde bir kale demektedir."

Savuran uzun olarak yazdığı metnine ek olarak defterden bağımsız ayrı bir kağıtta hazırladığı çizimleri ve bu çizimlere istinaden aldığı kısa notları da deftere eklemiştir. Savuran tarafından yapılan çizimlerde (Şekil 5.602) kalenin güney yüzünde batıda ve büyük duvarın yanında ve Galatlar'dan kaldığı yüksek ihtimal olan mezar kapısı ile kurban adanan yer görülmektedir. Ayrıca Savuran, yine aynı yerde büyük duvarda sonra Selçuklular'a ait sanduka taşlarının da kullanımının görüldüğünü belirterek tespit ettiği bazı sandukalara ait çizimleri de yapmıştır (Şekil 5.603).

Şekil 5.602: Tokat Kalesi'nden bazı detay çizimleri, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.603: Tokat Kalesi'nde tespit edilen sanduka çizimleri.

Şekil 5.604: Tokat Kalesi, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.605: Tokat Kalesi, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Tokat Kalesi:

Şehrin kuzey batısında Hisar Tepesi olarak da bilinen sarp, kayalık bir alana inşa edilmiş olan (Şekil 5.606) Tokat Kalesi'nin ilk kuruluş süreci tam olarak bilinemese de Roma döneminde kurulduğu kabul edilmektedir (Gündoğdu v.d., 2006, s. 22). Hititler zamanında kent merkezi bugünkü Gümenek olarak bilinen Komana'da idi. Komana kentinden sonra Romalılar daha güvenli bir yer seçerek, Gümenek'ten 9 km batıda bugünkü Tokat kalesinin bulunduğu yerde sarp kayalar üzerine ortaçağ şatolarına emsal teşkil edecek şekilde yeni bir kent merkezi kurmuşlardır (Yavi, 1986, s. 13). Texier ise "Asia Mineure" adlı eserinde Tokat'ın ortaçağda kurulduğunu ve hristiyanlığın Anadolu'da yayılmaya başlamasıyla, putperest ve hristiyanlar arasında kanlı savaşların çıktığını ve Komana'da bulunan hristiyanların da burayı terkederek Tokat şehrini kurduklarından bahsetmektedir (Texier, 2002, s. 162). M.S. 5 veya 6.yüzyıllarda kurulmuş olduğu düşünülen yapı yaklaşık 500 yıl Bizans egemenliğinde kalmış, daha sonra 1074 yılında Melih Ahmet Gazi tarafından fethedilmiş, daha sonraki süreçte de sırayla Selçuklu ve Osmanlılar'ın hakimiyeti altına girmiştir (Yavi, 1986, s. 95).

Evliya Çelebi "Seyahatname" adlı eserinde 1656 yılında ziyaret ettiği Tokat Kalesi ile ilgili tespitlerine oldukça geniş yer vermiştir (Koprıman, 1987, s. 38- 56). Bu

tespitler kalenin o zamanki yapısını anlamak adına önemlidir. Tespitlerini şu ifadelerle eserine taşımıştır:

Kale yüksek bir tepe üzerinde, kesme taş ile yapılmış olup o kadar büyük değildir. Etrafı burçlar ve kuleler ile süslenmiş olup, etrafında hendek yoktur. Korkusuz bir surdur ki Samanyolu gibi göğe baş uzatmıştır. Dört tarafı çok sarp olduğundan asla hendek olacak yeri yoktur. Bütün etrafı şahin, kartal ve zağanos yuvaları, çeşitli rengârenk kayalardır. Batıya bakan bir kapısı vardır. Kalenin içinde dizdar evi, kethüda, imam, müezzin ve kale mehterhaneleri, cephane odaları, zahire ambarları, su sarnıçları, Ceylan Yolu adlı suyu vardır ki tam 362 basamak taş merdivenle nehre inilir. Batı tarafındaki Ayar Kayası bu kaleye havaledir. Yıldırım Han Camii var diğerlerden bir şey yok. Göğe kadar yükselmiş bir kale olmakla değme adam bir saatte çıkamadığından gece gündüz kapısı kapalıdır. Bekçileri daima bekleyip, silahla hazır dururlar. Çünkü aşağı şehir ahalisinin bütün kıymetli malları kalede muhafaza olunur. Tokat'ın bütün suçlu ve katilleri burada mahpustur ki Kudüs-ü Şerif zindanına ve Acemlerin Kahkaha Kalesi'ne benzer.

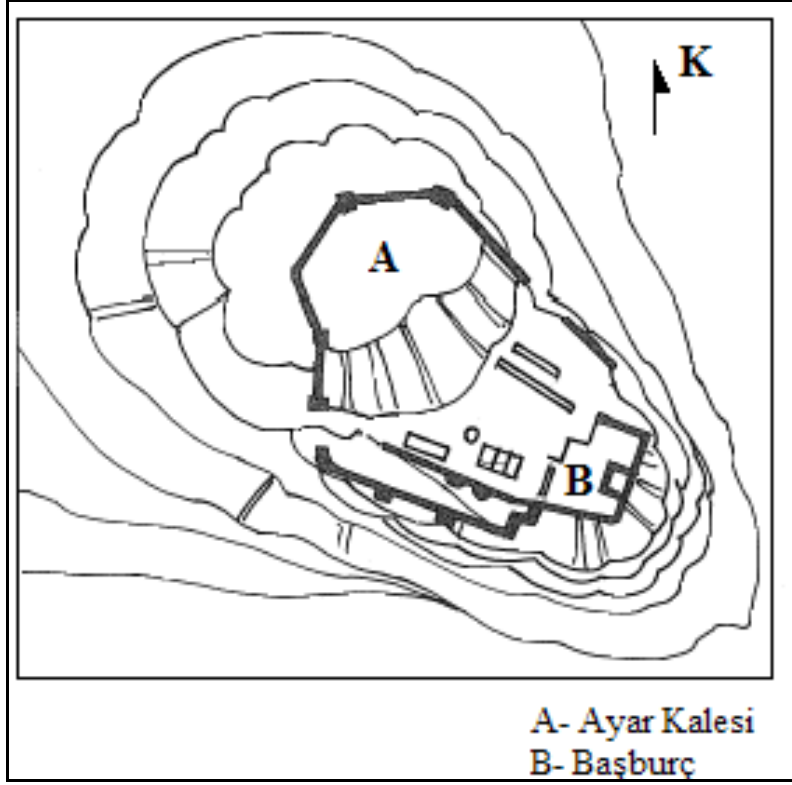
Günümüzde görülen izlerden Bizans, Pontus, Danişmentli, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde sağlamlaştırılarak kullanıldığı belirlenen ve doğu-batı aksında iki kaya grubu üzerine inşa edilmiş olan kalenin bir iç ve bir de dış kaleden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu sur duvarları kesme ve moloz taşlar kullanılarak kademeli bir şekilde kaya kütlelerin üzerine inşa edilmiştir (Yavi, 1986, s. 96). Günümüze ulaşan iç kale, üzerinde olduğu kayanın konumuna göre şekillenerek kuzeybatı-güneydoğu yönlü olmak üzere oval bir plan biçimindedir. Araziye göre beşgen bir plan formuna benzer bir şekilde oluşturulmuş olan surlarda kare, daire ve çokgen olmak üzere yirmisekiz adet burç bulunmaktadır. Kalenin kuzeydoğu ucunda kayaya oyulmuş, ve basamaklı bir tünelle ulaşılan kalenin içinde bazı yapı tiplerine ait kalıntılar tespit edilmiş ise de bunların hangi yapılara ait olduğu anlaşılamamıştır (Tokat Valiliği, 2010, s. 109).

2010 yılında başlayan restorasyon çalışmalarına kadar büyük deprem felaketlerinden dolayı kalenin özellikle kuzey ve güney duvarları yıkılmış sadece ana kaya üzerindeki yapılar sağlam bir vaziyette durmakta idi. Kaleye giriş kuzey yöndeki bir kaya oyuğundan yapılmakta olup mazgalları, kuleleri, burçları, sarnıcı, cephaneliği, kulelerinin bir bölümünün ve bunlara ait sadece tonozlu ve temel kalıntılarının günümüze ulaştığı yapının içerisinde ise birçok oda da bulunmakta idi (Yavi, 1986, s. 96).

Kalede bazı iddialara göre civarda yer alan Turhal ve Niksar Kaleleri ile bağlantılı olduğu düşünölen bazı gizli geçitler de 2010 yılındaki restorasyon çalışmaları esnasında araştırılmış, fakat herhangi bir veriye rastlanılamamıştır. 2010 yılında başlayan 120 iş gününde tamamlanması planlanarak başlayan onarım çalışmalarında kalenin yıkılmak üzere olan surları yenilenmiş, kalenin silüeti sağlamlaştırılarak yapının çok önceden yıkılarak kaybolan surlarında herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Şekil 5.606: Tokat Kalesi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.607: Tokat Kalesi planı, (Gündoğdu v.d., 2006).

Şekil 5.608: Tokat Kalesi, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.609: Tokat Kalesi, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Defterdeki yapıya ait fotoğraf (Şekil 5.604) ile günümüzdeki duruma bakıldığında (Şekil 5.608) yıkılmış olan surların önemli bir kısmının yeniden moloz ve kesme taş olarak inşa edildiği ve böylece kentten bakıldığında kalenin silüetinin baskın bir hale geldiği görülmektedir. Ayrıca kale yapısından bağımsız bir şekilde üstelik de yapıda görüntü kirliliğine neden olan bir kulübenin de günümüzde eklendiği görülmektedir.

Defterde Ali Paşa Camisi'ni de içine alan ve kaleyi uzaktan gören fotoğraf (Şekil 5.605) günümüzde aynı açıdan çekilmiş fotoğrafa (Şekil 5.609) göre yapı incelendiğinde yenilenen sur duvarları dışında şehre hakim olan kalenin silüetinin çok da değişmediği görülmektedir.

Savuran bu yapı hakkındaki notlarını Gabriel'den doğrudan aldığından dolayı değerlendirme kısmında Gabriel'in yapı hakkındaki tespitleri bir kez daha verilmemiştir. Gabriel, Tokat Kalesi'ni içeren bir kent manzarası çalışmasını eserine eklemiştir (Şekil 5.610). Bu çizimde kale ve eteğindeki yapıların yoğunluğu belirgin bir şekilde görülmektedir.

Şekil 5.610: Tokat Kalesi, (Gabriel, 1934).

5.2.4.18 Günümüzde Var Olan Sivil Yapılar (Konut)

1. Tokat Yağcıoğulları Evi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Yağcıoğulları Evi:

Besim Karagülle, bu ev hakkında deftere herhangi bir bilgi aktarmamıştır

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Yağcıoğulları Evi:

Bu yapı hakkındaki notlara defterde yer veren Savuran, Tokat Horuç Mahallesi'nde bulunan yapının büyük ve oldukça eski olduğunu, Ali Saim Ülgen tarafından tespiti yapılan yapının 190 senelik olduğunu belirtmiştir. Özellikle yapının Tokat'a gelen seyyahların da ilgisini çektiğini vurgulayan Savuran, konağın birçok tadilat geçirmesine rağmen karakteristik özelliklerini halen korumaya devam ettiğini, özellikle de harem kısmında yer alan büyük olan odasının ve balkonlarının özelliklerini koruduğunu ifade etmiştir (Şekil 5.612 ve Şekil 5.613). Bu konuyla ilgili aktarımlarını deftere eklediği fotoğraflarda da özellikle belirtmiştir. Bu bölümlerle ilgili ifadelerini deftere şu notlarla aktararak yazısını sonlandırmıştır:

“Resim B (Şekil 5.612), Resim D (Şekil 5.614) ve Resim E (Şekil 5.615)'de görüldüğü gibi veçhile tavan ve hücre kenarları ile dolapların üzerlerindeki hücrelerin kenarlarındaki yaprak ve sair tezyinat sarı yaldızdır. Hücre kenarlarında oyma meyve tezyinat vardır. Büyük odanın pencere cihetleri ve batı duvarının dolaplara kadar olan kısmı ve bilhassa ocak kaldırılıp tadilata uğramışsa da dolap büyük ve küçük hücrelerle kafes ve yüklüklerin bulunduğu kapı ciheti karakteristiğini muhafaza etmektedir. Sırf tavanı üzerinde ayrı etüd edilmeye değer selamlık tarafına giden kısımları hayli tadilata uğramış olup selamlık tarafının pencereleri ilk avluya yani sokağa bakan oda yarı harap bir haldedir. Karakteristik alçı pencereleri hasara uğramış, sarı kısımlar değişmiştir Resim F (Şekil 5.616). Bütün bunlara rağmen üzerinde uzun müddet durulacak yapıdır.”

Şekil 5.611: *Resim A*, Yağcıoğulları Evi Selamlık Kısmı 1945, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.612: *Resim B*, Yağcıoğulları Evi, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.613: *Resim C*, Yağcıoğulları Evi, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.614: *Resim D*, Yağcıoğulları Evi, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.615: Resim E, Yağcıoğulları Evi, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.616: Resim F, Yağcıoğulları Evi, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Yağcıoğulları Evi:

Tokat il merkezi Devlet Hastanesi arkasında yer alan (Şekil 5.617) yapı iki katlı olarak inşa edilmiştir. Akok, bu evle ilgili tespitini şu ifadelerle aktarmıştır (Akok, 1957, s. 134):

"Tokat'ta üzerinde tetkiklerde bulunduğumuz eski evler içinde en şayanı dikkat olanı Yağcı Zâde evidir."

Yapı plan itibariyle ön, arka ve yan evler olmak üzere büyük şekilde tasarlanmıştır. Ön ve arka avlular sayesinde bu ev grupları birbirinden ayrılmıştır. Arka avluda bu yapılara ek olarak bir de "iş evi" denilen bir kısım bulunmaktadır (Akok, 1957, s. 134). Zemin katta bulunan yapının asıl cephesine ahşap direklerle çıkma şeklinde inşa edilmiş sahanlık kısmı bulunmaktadır (Şekil 5.618). Birinci katta ise sahanlık kısmına açılan iki oda mevcut olup, "Paşa Odası"¹ olarak da tanımlanan baş oda her iki cephesinde üçerli yerleştirilmiş altı pencere ile aydınlatılmaktadır (Şekil 5.619). Bu odanın duvarlarına, tavan eteklerine ve dolap kapaklarına kalemişi bitkisel bezemeler ve İstanbul tasvirleri yapılmıştır (Akok, 1957, s. 136). Tavanda ve ahşap direklerdeki oyma işçiliği, yaldızlı bezemeler ise oldukça etkileyicidir. Birinci katta bulunan diğer oda ise ahşap işçiliği açısından zengin dolaplar, çitakari tekniği kullanılarak yapılmış tavan ve alçı ocağı ile dikkat çekmektedir. Konut, ahşap-karkas arası kerpiç dolgu tekniği uygulanarak inşa edilmiş; beyaz sıvalı cephede ise yatay ve dikey elemanlar ahşap silmelerle daha belirgin hale getirilmiştir. Bu evin bitişiğine daha sonra yeni bir bölüm eklenmiştir (Tokat Valiliği, 2010, s. 209).

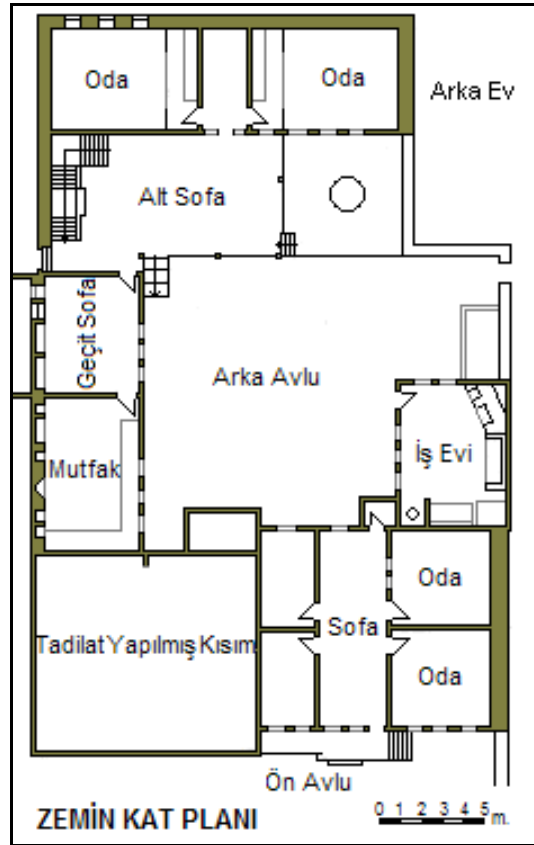
Yapı günümüzde haline bırakılmış ve oldukça harap bir durumdadır. Ön, arka, yan ev ve iş evinden oluşan bu konaktan günümüze sadece arka ev gelebilmiştir (Şekil 5.620, Şekil 5.621 ve Şekil 5.622), (Akın, 2009, s. 161). Konutun güneyine sonradan bitişik olarak inşa edilen konağın günümüze ulaşabilen arka evi iki katlı olup zemin kat iç sofalı plan tipindedir (Çal, 1988, s. 367).

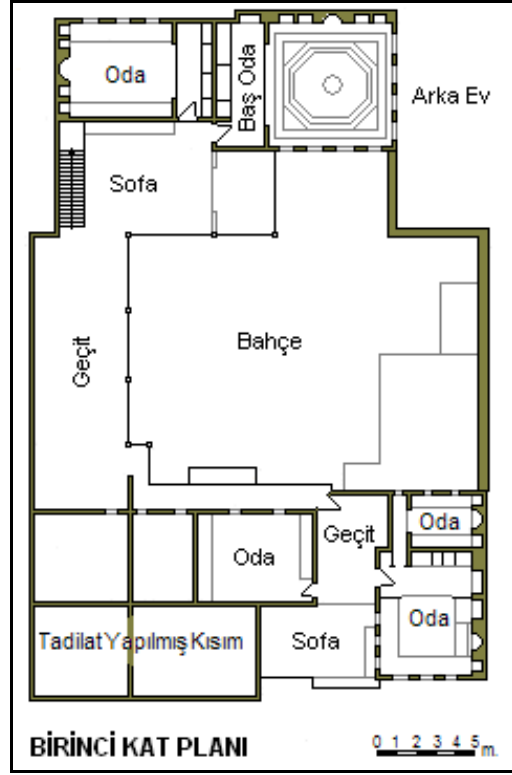
¹ "Paşa Odası" tabiri yerel dile özgü bir tabir olabilir. Kastedilen aslında "Bey Odası" olabilir.

Şekil 5.617: Yağcıoğulları Evi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.618: Yağcıoğulları Evi zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.619: Yağcıoğulları Evi birinci kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.620: Yağcıoğulları Evi, (Tokat Müzesi arşivi, 2012).

Şekil 5.621: Yağcıoğulları Evi, (Tokat Müzesi arşivi, 2012).

Şekil 5.622: Yağcıoğulları Evi, (Tokat Müzesi arşivi, 2012).

Şekil 5.623: Yağcıoğulları Evi, (Tokat Müzesi arşivi, 2012).

Şekil 5.624: Yağcıoğulları Evi, (Tokat Müzesi arşivi, 2012).

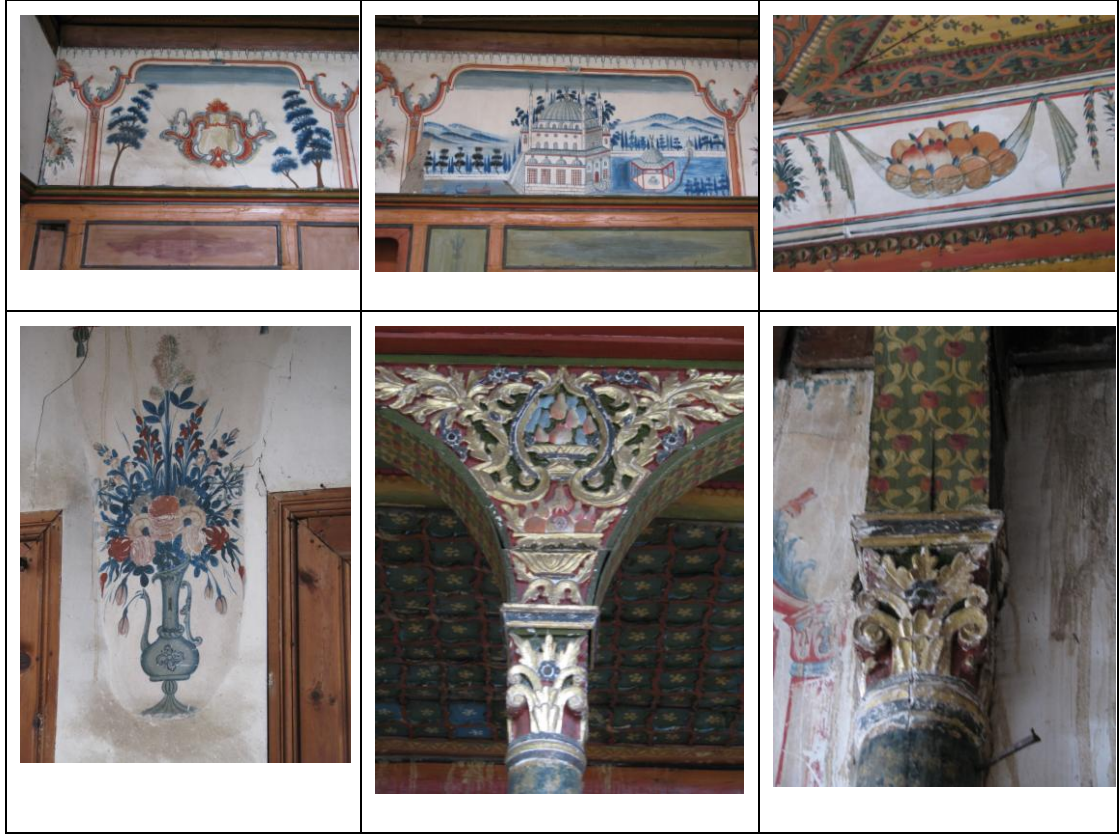

Şekil 5.625: Yağcıoğulları Evi, (Tokat Müzesi arşivi, 2012).

Şekil 5.626: Yağcıoğulları Evi, (Tokat Müzesi arşivi, 2012).

Şekil 5.627: Yağcıoğulları Evi bezeme örnekleri, (Tokat Müzesi arşivi, 2012).

Değerlendirme:

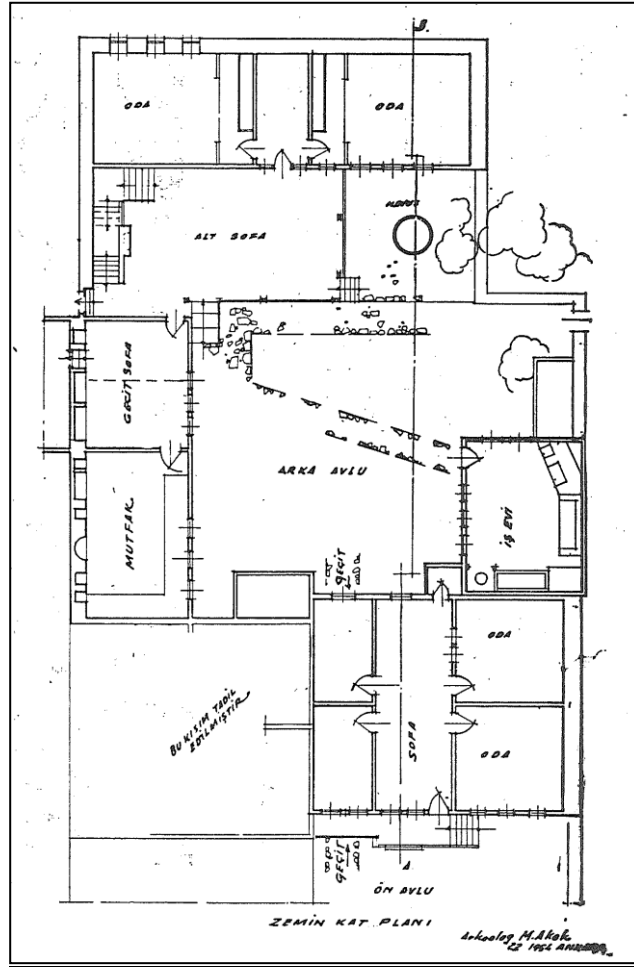
Defterde bu yapının herhangi bir çizimi görülmemektedir. Akok tarafından yapının kapsamlı tespiti yapılmıştır. Akok "Tokat Şehrinin Eski Evleri" başlıklı eserinde bu ev ile ilgili yaptığı çizim çalışmalarına büyük ölçüde yer vermiştir. Konak yapısının zemin kat plan çizimini (Şekil 5.628), üst kat plan çizimi (Şekil 5.629), konutun cephelerine ait çizimler; arka ve ön cephe görünüş çizimleri (Şekil 5.630) ile avlu cephesi görünüş çizimi (Şekil 5.631) olmak üzere, bunun yanında ayrıca yapıda yer alan ahşap doğrama ürünlerine ait detay çizimlerini (Şekil 5.632) yapmıştır. Akok'un bu titizlikle hazırlanmış çalışması sayesinde konut yapısının mimarisi hakkında kapsamlı malumata sahip olmak mümkün olmuştur.

Savuran bu yapıya ait birçok açıdan çekilmiş olan fotoğrafları ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir. Defterdeki fotoğraflardaki yapının durumu iyi görülmektedir. Defterde evin balkon kısmını gösteren fotoğrafta (Şekil 5.613) yapıda herhangi bir tahribatın olmadığı, sıvalarının da iyi bir şekilde durduğu anlaşılmaktadır. Fakat günümüzde (Şekil 5.623) aynı açıdan yapıya baktığımızda, yapının bakımsızlık,

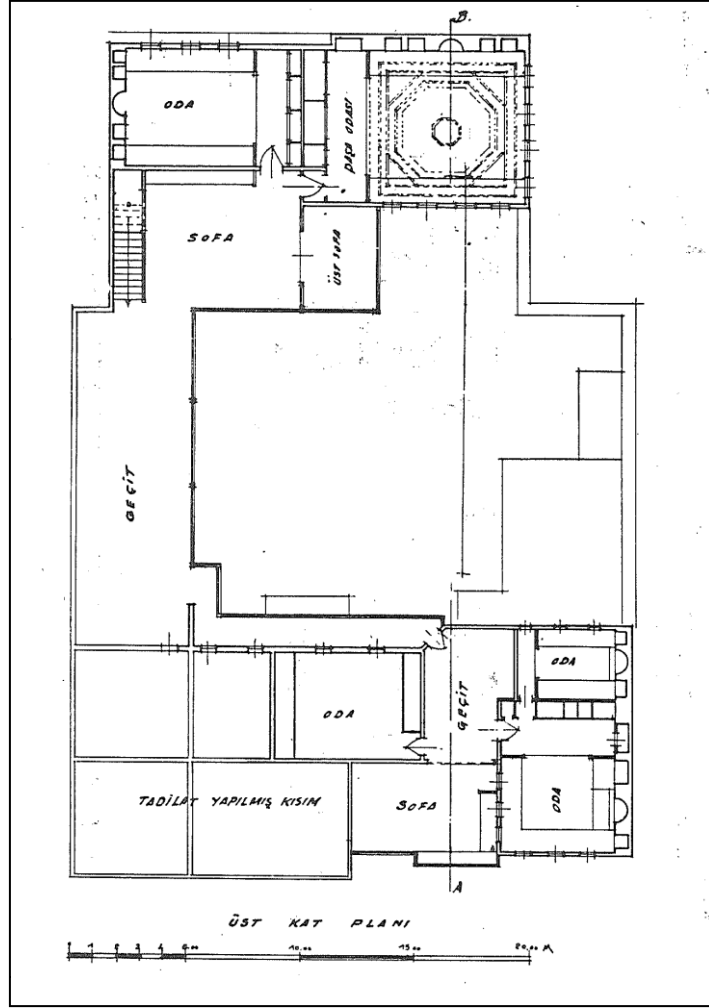
sahipsizlik ve ilgisizlikten ne hale gördüğü net bir şekilde görülmektedir. Zemini ve tavanı nerdeyse çökmek üzere olan balkon kısmına bakan ev duvarları çatlamış, sıvaları dökülmüştür. Balkonun ahşap korkulukları da oldukça kötü durumdadır.

Süslemeleri günümüze bu kadar iyi gelen bir yapının içler acısı durumu mimari açıdan oldukça zengin olan tavan süslemesinin yağmalanmasından da anlaşılmaktadır. Defterdeki fotoğrafta (Şekil 5.614) yapının tavan ve duvar süslemeleri oldukça iyi bir durumdayken, günümüze gelindiğinde (Şekil 5.624) özellikle tavan göbeğinin bulunduğu kısım sökülmele kalmamış, yapının tavanı tamamen yağmalanmıştır.

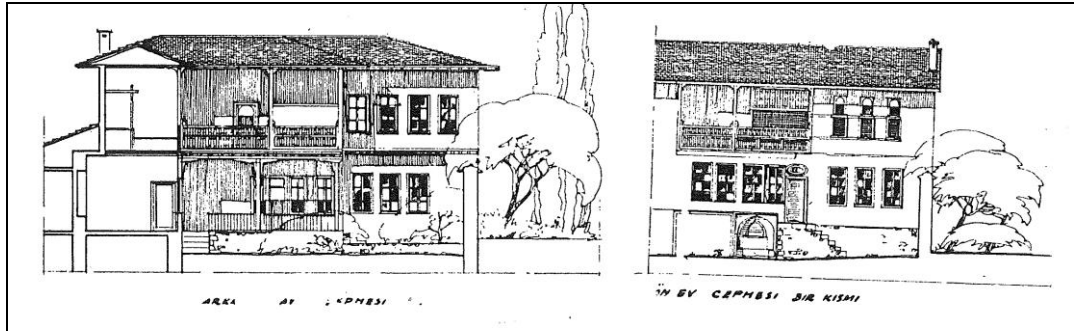
Ayrıca ahşap işçiliği ve sanatı bakımından oldukça zengin görseller sunan bu yapının defterdeki fotoğrafına (Şekil 5.615) nazaran bu kadar tahribata rağmen yine iyi bir şekilde bugüne kadar direnen evin (Şekil 6.625) dolapların da oldukça bakımsız olduğu, süslemelerinde aşınmalar olduğu görülmektedir.

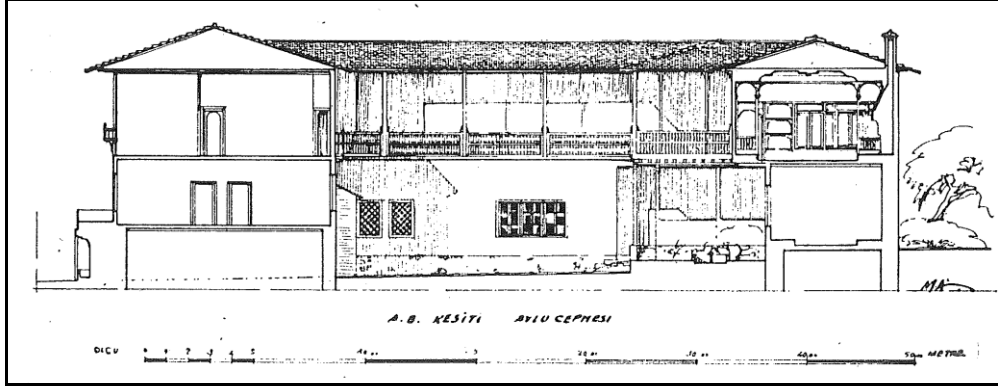
Şekil 5.628: Yağcıoğulları Evi zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Akok, 1957).

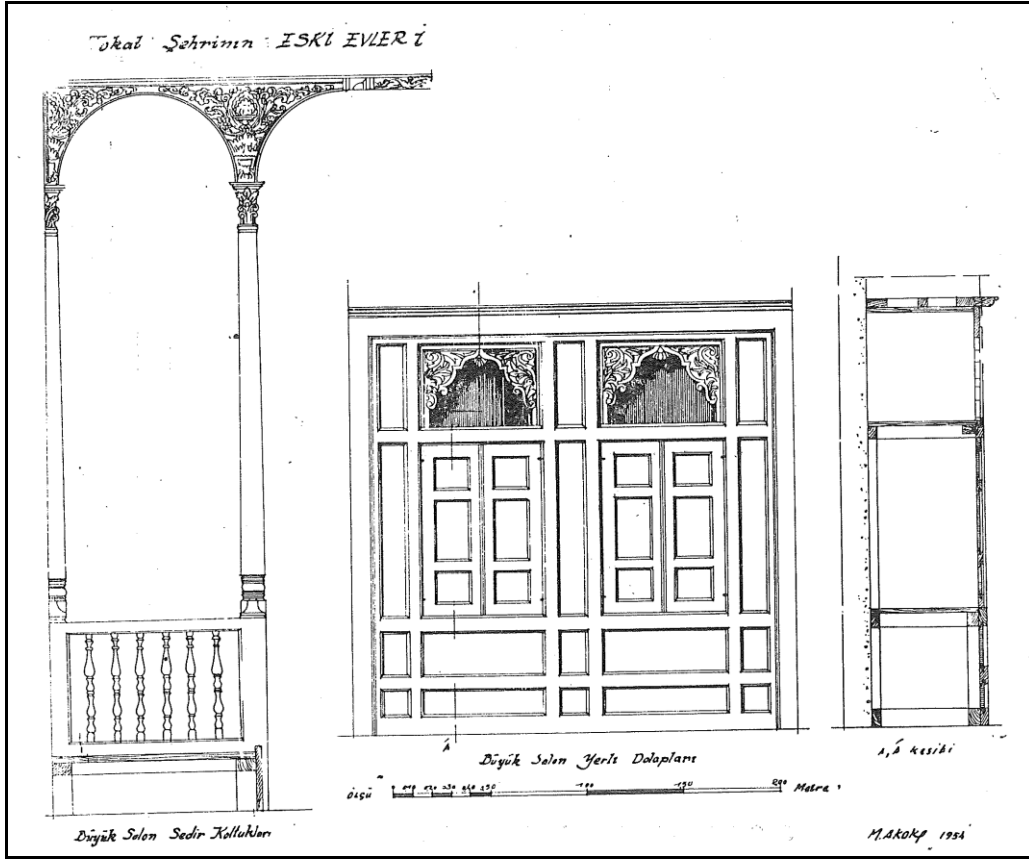
Şekil 5.629: Yağcıoğulları Evi üst kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Akok, 1957).

Şekil 5.630: Yağcıoğulları Evi arka ve ön cephe görünüş çizimleri, (Akok, 1957).

Şekil 5.631: Yağcıoğulları Evi avlu cephesi görünüş çizimi, (Akok, 1957).

Şekil 5.632: Yağcıoğulları Evi bazı detay çizimleri, (Akok, 1957).

2. Tokat Mevlevihane

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Mevlevihane:

Besim Karagülle, bu ev hakkında deftere herhangi bir bilgi aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Mevlevihane:

Savuran yapının 1945 senesinde Kadınlar için cezaevi olarak kullanıldığını ama aslında özgün durumunda bir Mevlevihane yapısı olduğunu ifade ederek yapının Barok tarzında inşa edildiğini ve uzun bir balkona sahip olduğunu belirtmiştir (Şekil 5.633). Yapı hakkında çok kısa bilgi veren Savuran, Mevlana hamamı yanında bulunan konutun içinin yoğun bir onarımdan geçtiğini ve 1951'de ise yapının geçirdiği detaylı tamirattan sonra özelliğini yitirdiğini ifade etmiştir.

Şekil 5.633: Mevlevihane, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Mevlevihane:

Tokat merkezde Bey Sokağı girişinde yer alan (Şekil 5.634) Mevlevihane iki katlı bir ev görünümünde olup kuruluş tarihi 13.yy'a kadar uzanmaktadır (Şekil 5.636). III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vezirlerinden olan ayrıca Gökmedrese'nin de banisi Pervane Muiniddin'in Mevlevilik tarikatına girmesiyle Tokat'a da bir mevlvihane inşa edilmesini istemiştir (Yüksel, 1996). Fakat bu yapının ilk mevlvihane olmadığı, aslında ilk olarak inşa edilmiş olan yapının büyük bir olasılıkla Gökmedrese ve Pervane Hamamı arasında yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Tokat'ın ilk mevlvihanesi tahrip edilmesinden ötürü 17.yy'da yıkılarak yerine bugünkü Taşhan'ın inşa edildiğine inanılmaktadır. Daha sonradan 17.yy'ın ikinci yarısında inşa edilen Mevlvihane ise bugünkü arsasına yapılmış, fakat o da günümüze kadar ulaşamamış, 19.yy'ın üçüncü çeyreğinde tamamen yenilenerek iki katlı bir konak tipi kazanmıştır (Şekil 5.639), (Beşirli, 2003).

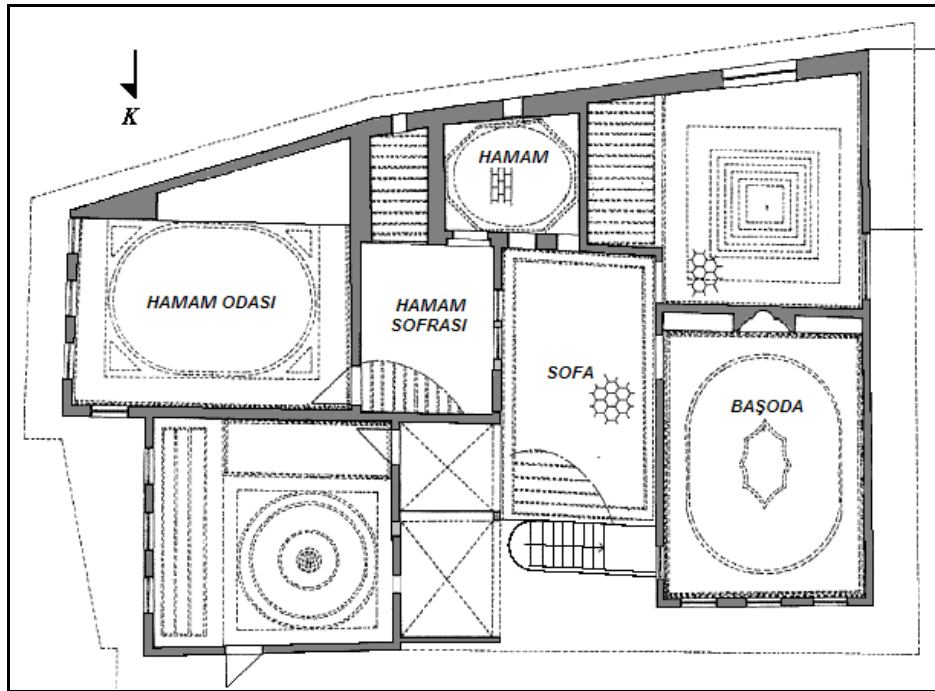
Yapı çeşitli dönemlerde birçok farklı faaliyet amacıyla kullanılmış, 2004 yılında restore edilerek 2007 yılında "Mevlevi Kültürü ve Vakıf Eserleri Müzesi" olarak hizmet vermeye başlamıştır.

Zemin katta derviş odaları olarak adlandırılan beş oda bulunmaktadır (Şekil 5.635). Bunlardan "Şeyhin Kabul Odası" olarak bilinen baş oda haricindekiler, çeşitli hizmetlerin görüldüğü mekanlardır. Dışardan ahşap bir merdivenle ulaşılan üst kat yapıdan L şeklinde bir çıkma yapmıştır. Zemin katın önünde ahşap direkli bir sundurması olan, girişin hemen karşısında yer alan alçı bir mihrap, girişin her iki yanında ayini izleyenler için ayrılmış kısım, ve sazandelerin bulunduğu mahfile sahip olan Semahane kısmı zemin kat cephesine oldukça hakim bir vaziyettedir (Şekil 5.637). Semahane kısmının kubbesinde ve yine bu katta batı tarafında yer alan odada tavanında yer alan ahşap göbekler oyma tekniği işlenmiş bitkisel motiflerle bezenmiştir (Gündoğdu vd., s. 166). Ayrıca yine bu mekanın giriş kapısı kanatlarında da oyma tekniği kullanılarak yazılmış bir dua mevcuttur. Ahşap sütunlarla taşınan kubbe ile örtülü semahane kısmının doğusunda ara kat şeklinde organize edilmiş bir harem bölümü bulunmaktadır (Şekil 5.638). Her iki katta da dikdörtgen formlu pencereler bulunmakta olup, yapı dıştan kırma çatıyla örtülmüştür. Ahşap karkas arası kerpiş dolgu malzemesi kullanılarak inşa edilen yapının ahşap süslemeleri önemli olup, özellikle üst kattaki sundurmanın ahşap sütunlarının başlık ve kaide

kısımları oyma tekniği kullanılarak bitkisel bezemeler işlenerek yapılmıştır (Şekil 5.639), (Tokat Valiliği, 2010, s. 85).

Şekil 5.634: Mevlevihane konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.635: Mevlevihane birinci kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.636: Mevlevihane, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.637: Mevlevihane, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.638: Mevlevihane, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.639: Mevlevihane, (Bilgen, 2013).

3. Tokat Latifoğlu Mazhar ve Fahri Bey Evleri

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Latifoğlu Mazhar ve Fahri Bey Evleri:

Besim Karagülle, bu ev hakkında deftere herhangi bir bilgi aktarmamıştır

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Latifoğlu Mazhar ve Fahri Bey Evleri:

Savuran tarafından "Tokat Eski Konak Tipleri" başlığı altında incelenen bir diğer konut yapısı olan Mazhar ve Fahri Latifoğlu Evi Tokat Behzat Caddesi'nde yer almakta olup bir hayli onarım geçirmesine rağmen özellikle içinin karakteristik özelliklerini halen koruduğu Savuran'ın yazısında vurgulanmıştır. Savuran bu hususla ilgili deftere şu notları aktarmıştır:

"Bilhassa Mazhar Bey tarafının büyük odası kapı tarafındaki duvar cephesi (rs.A), (Şekil 5.640),ocak cephesindeki dolap ve hücreler (rs.C), (Şekil 5.642) davlumbazlı ocak ve pek az tadilatla uğrayan tavan (rs.B), (Şekil 5.641) bu meyanda sayılabilir. Fahri Bey tarafının yalnız bir odası pek az tadilatla eski halini muhafaza etmektedir (rs.D), (Şekil 5.643). Bilhassa alçı üzerine nefis tezyinatlı mermer sahanlıklı alçı davlumbazlı ocak odanın en karakteristik cihetidir. Alçı pencereler eski haliyledir."

Mirasçılardan Fahri Latifoğlu'nun yapının Hicri 1160 [1746] yılında yapıldığını belirttiğini yazısına ekleyen Savuran, ayrıca yapının Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen tarafından 1948 yılında, Arkeolog Mahmut Akok tarafından da 1958 yılında incelendiğini belirtmiştir.

Şekil 5.640: Latifoğlu Mazhar ve Fahri Beyler Evi *Resim A*, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.641: Latifoğlu Mazhar ve Fahri Beyler Evi *Resim B*, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.642: Latifoğlu Mazhar ve Fahri Beyler Evi *Resim C*, (Savuran, 1931-1955).

Şekil 5.643: Latifoğlu Mazhar ve Fahri Beyler Evi *Resim D*, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Mazhar ve Fahri Latifoğlu Evleri:

Tokat Merkez Gazi Osman Paşa Bulvarı üzerinde bulunan (Şekil 5.644) konak defterde de belirtildiği gibi Latifoğlu Mazhar ve Fahri Bey evi olarak bilinmektedir (Şekil 5.647). Konağın sahiplerinden Fahri Latifoğlu yapının Hicri 1160 [1746] yılında inşa edildiğini belirtmektedir (Tokat ve İlçeleri Kültür Envanteri, 2010, s. 208). Akok ise Latifoğlu Konağı'nın yerinde daha eskiden 17.yy'da ve tam klasik üslupta inşa edilmiş başka bir evin mevcut olduğunu ve sonradan yapılan bu konut yapısında da eski konuttan alınan devşirme malzemelerin kullanıldığını belirtmiştir. Özellikle bu durum yapının plan şeması ve iç mimarisinde kullanılan unsurlarda kendini göstermektedir (Akok, 1957, s. 144). "L" plan şeması (Şekil 5.645 ve Şekil 5.646) üzerinde ahşap karkas arası kerpiç dolgu malzeme kullanılarak inşa edilen konak iki katlı olup, üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür (Akın, 2009, s. 164). Taş döşemeli avlusunda kare planlı bir havuza da sahip olan konutun odaların "L" şeklinde bir sofanın etrafında biçimlenmesi yapının serbest plan anlayışına göre yapıldığını göstermektedir (Akok, 1957, s. 144). Zemin katta bulunan sofaya günlük mutfak işlerinin de yapıldığı aşevi ya da işevi olarak tanımlanan bölüm (Şekil 5.651), "hamam odası" olarak adlandırılan oturma odası ve küçük

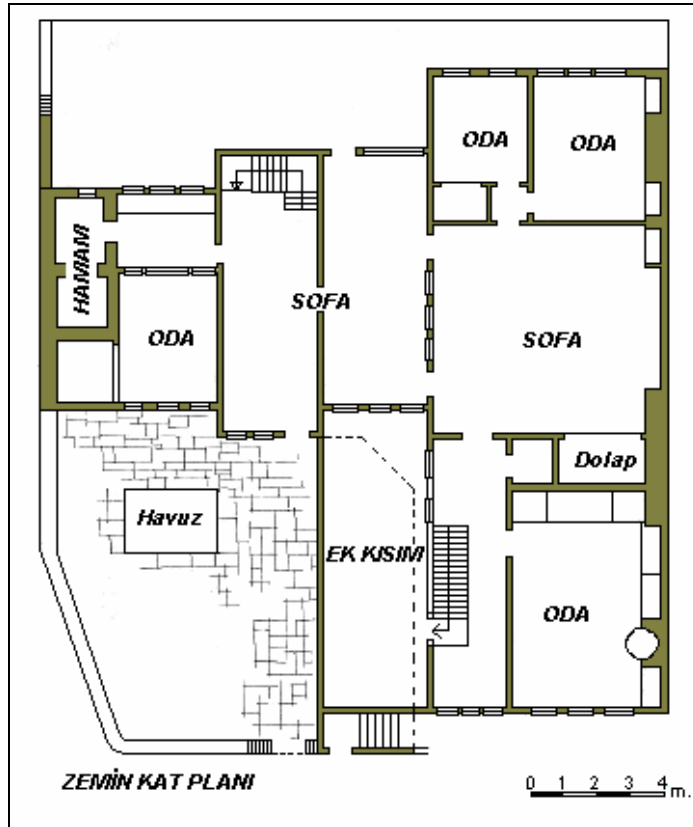
ölçekli bir oda açılmaktadır. Hamam odasından kare planlı ve tek kubbeyle örtülü bir hamam hücreğine geçilmektedir. Alttan ısıtılmalı olan, küçük bir soğuk ve soyunmalık kısmına da sahip olan bu hamamın yapı dışına çıkma yapması dikkat çekicidir.

1987 yılında kamulaştırılan yapı, restore edildikten sonra 1990 yılında müze-ev olarak ziyarete açılmıştır. Konak özellikle 19.yy'da yapılan onarım ve sonradan yapılan eklemelerle büyük bir değişiklik geçirmiş, barok süslemelerle yeni bir görünüme bürünmüştür. İki katlı olan yapının üç dış sofası ve iki sıra odaları olup, ahşap işçiliği ve duvar süslemeleri ile dikkat çeken bir görünüşe sahiptir. Özellikle "Bey Odası" olarak ifade edilen kısımdaki oyma tavan göbeği zengin bezemeye sahiptir (Şekil 5.649). Süslemelerde farklı renklerinin yanısıra altın yıldız da tercih edilmiştir. Diğer birçok büyük konak yapısında olduğu gibi bu konağın da kubbeli, külhanlı ve mermer döşemeli bir hamam kısmı bulunmaktadır. Konağa giriş ise havuzlu bir bahçeden yapılmaktadır (Önder, 1999).

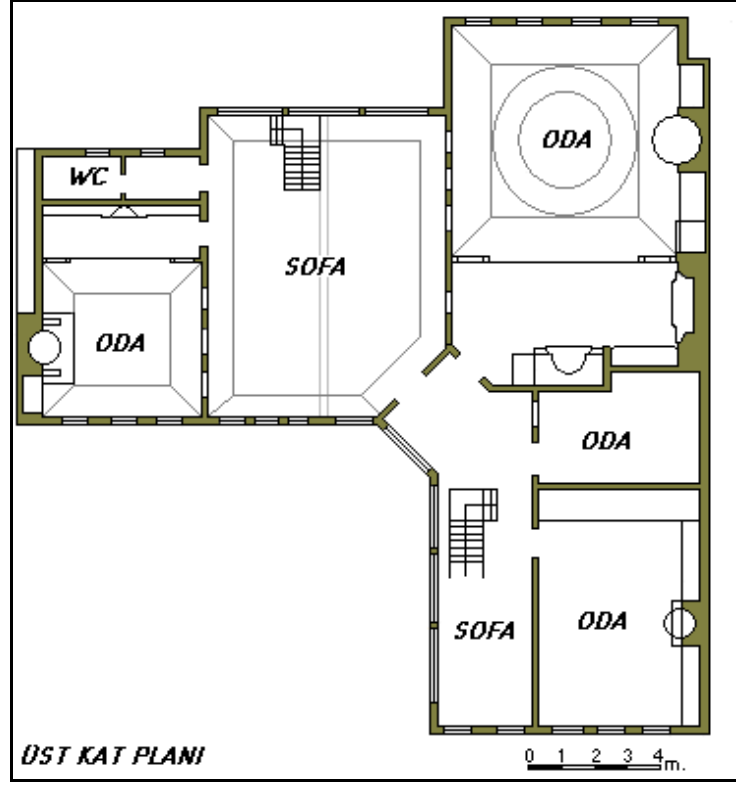
Üst katta sofa konağın haremlık-selamlık kısmını ayıran bir işleve sahiptir. Bu katta "Paşa Odası" olarak nitelendirilen selamlık bölümü, "Havuzbaşı Odası" olarak nitelendirilen harem bölümü, bir yatak odası ve küçük bir oda bulunmaktadır (Tokat Valiliği, 2010, s. 208). Latifoğlu Konağı bezemeleriyle Tokat'ın önemli konut yapılarından. Yapı zengin ahşap, alçı ve kalemişi süslemelere sahip olup; Hamam Odası'nın ahşap tavan, kapı, yüklük ve dolap kapakları bitkisel motiflerle süslenmiş, Paşa Odası'nın dolap ve yüklük kapakları (Şekil 5.650), kapısı ve özellikle barok formlu ahşap tavan göbeği itinalı bir ahşap işçiliğiyle hazırlanmıştır (Çal, 1988, s. 373). Yine bu katta yer alan ahşap tavan göbeği yıldızlarla süslenmiş olan Havuzbaşı Odası'nda ayrıca pano içinde çiçek motifleri ve İstanbul tasvirleriyle süslenmiş tasvirler zengin bezeme unsurları olarak dikkat çekmektedir (Çal, 1988, s. 373). Alçı işçiliği ise Paşa Odası ve Havuzbaşı Odaları'nın alçı kalıp üzerine boya bezemeli ocaklarında (Şekil 5.648) ve tepe pencerelerinde, ek olarak tepe pencerelerinde görülmektedir. Alçılı vitray tepe pencerelerinde "Mühr-ü Süleyman" olarak bilinen özel bir motif kullanılmıştır (Akın, 2009, s. 165).

Şekil 5.644: Latifoğlu Mazhar ve Fahri Beyler Evi konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.645: Latifoğlu Konağı zemin kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.646: Latifoğlu Konağı üst kat plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Şekil 5.647: Latifoğlu Konağı, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.648: Latifoğlu Konağı, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.649: Latifoğlu Konağı, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.650: Latifoğlu Konağı, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.651: Latifoğlu Konağı, (Bilgen, 2013).

5.2.4.19 Günümüzde Var Olmayan Sivil Yapılar (Konut)

1. Tokat Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok Bina

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok Bina:

Besim Karagülle, bu ev hakkında deftere herhangi bir bilgi aktarmamıştır

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok Bina:

Yapıyla ilgili spesifik bir isim belirtmeyen Savuran, Çekenli Mahallesi'nde bulunan binanın Albert Gabriel'in "Anadolu'da Türk Abideleri" adlı eserinin 109.sayfasında değinildiğine dikkati çekmiş, Gabriel tarafından beğeniyle bahsedilen yapının özellikle büyük odasının ve tipik balkonunun karakteristik özelliklerini kaybetmediğini ifade etmiştir. Yapının 100 yıllık bir yapıdan daha eski olduğu öngörülen defterde, Savuran binanın fişlerde geçen adının da Celal Evi olduğunu belirtmiştir. Tescilden kaldırıldığı notunu deftere ekleyen Savuran, yapıyla ilgili şu ifadelerle yer vererek yazısını sonlandırmıştır.

"Mescid kapısının yanındaki kitabenin kıyısından başlayan bir merdivenle çıkılmakta ve tuğla döşeli bir hayata varılmaktadır. Balkon evin kuzey cephesinde (Şekil 5.652 ve Şekil 5.653), büyük oda kuzey batı köşesindedir (Oda karanlık olduğundan resim alınmadı)."

Şekil 5.652: Balkon ve Mescit Harabesi 945, (Savuran, 1931-1955).

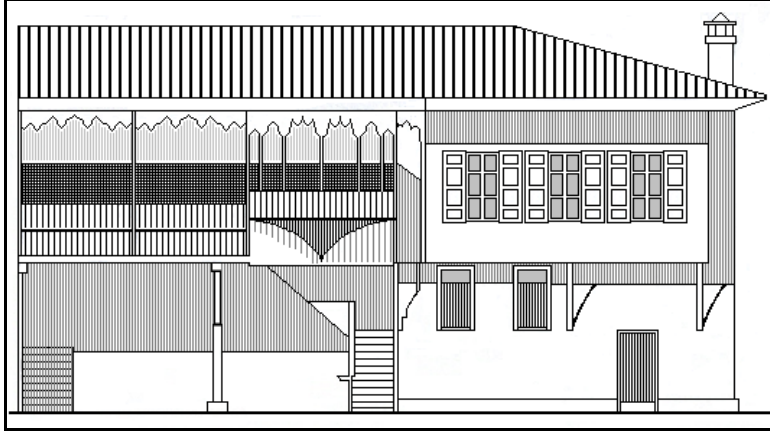
Şekil 5.653: Balkon İçten Görü. 945, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok Bina:

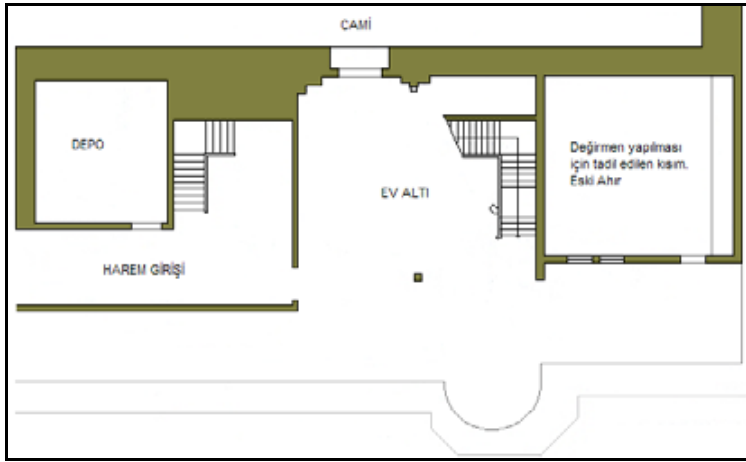
Hamza Bey mescidine bitişik olan konut yapısı (Şekil 5.654) defterde de belirtildiği üzere tescilden kaldırılmış, ve günümüze kadar ulaşamamıştır.

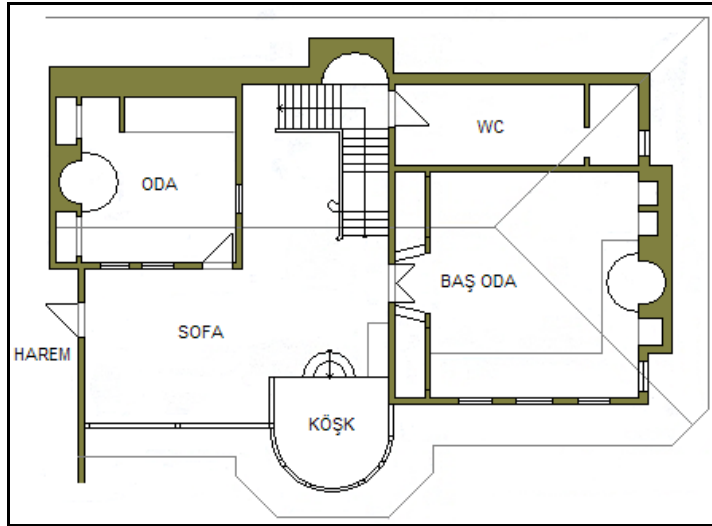
Şekil 5.654: Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok bina tahmini konumu, gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.655: Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok bina görünüşü, (Akın, 2009).

Şekil 5.656: Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok zemin kat plan çizimi. (Akın, 2009).

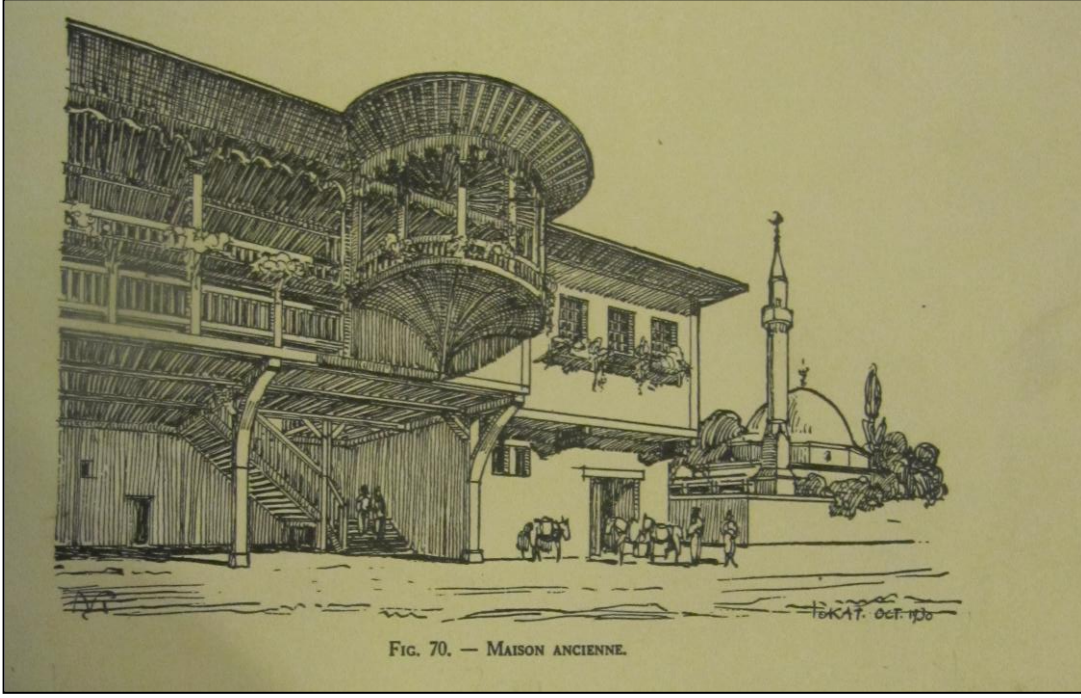
Şekil 5.657 : Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok birinci kat plan çizimi. (Akın, 2009).

Değerlendirme:

Mahmut Akok "Tokat Şehrinin Eski Evleri" başlıklı makalesinde Tokat'ta yer alan dört konut yapısını incelemiştir. Onlardan birisi de Akok tarafından Sezai Evi olarak adlandırılan bu yapı idi (Şekil 5.655). Akok yapının planından da anlaşılacağı üzere (Şekil 5.656- Şekil 5.657) bu değerli yapının sadece misafirhane kısmının mevcut olduğunu, ve buranın da Hamza Bey Mescidi'nin giriş kısmı üzerine inşa edildiğini ifade etmiştir. Girişe nazaran sağ tarafta bir merdivenle yukarı çıkıldığını, alt katın depo ve ikamet dairesinde önemli bir onarım yapıldığına dikkat çekmiştir. "L" tipi plan şemasına sahip olan birinci katın zemini tuğla plakalarla döşenmiş olup, sofa çıkış kısmı karşısında ise bir tarafı yarım daire formunda olan köşk yer almaktadır. Sofa ve köşk kenarlarında kullanılan parmaklıların zerafeti ile ahşaptan inşa edilmiş direk ve kemerlerin muntazamlığı cephe mimarisini etkileyen en önemli yapı elemanlarından. Sezai evinin üst katına bulunan iki odadan birisi daha geniş olup cephesi avlu ve sokağa bakmaktadır. Diğer oda daha küçük olup kapı ve pencereleriyle sofaya bağlıdır. Bu evde doğramacılık sanatı itinalı bir şekilde uygulanmıştır. Pencere ve kapılar delik zıvana usulü ile yapılmış, cepheye bakan saçakların tavanları ise tahta kaplı ve çitalarla bezenmiştir. Bu konut yapısının genel olarak dekorasyonu Osmanlı Ampir üslubunda ve Barok tarzında ele alınmıştır (Akok, 1957, s. 134).

Gabriel eserinde bu konut yapısını "Evler" başlığı altında kısaca ele almıştır. Bu yapıdan bahsetmeden önce Tokat evlerinin önemli bir kısmının Uzun Hasan tarafından yağmalanıp yıkıldığı, sürekli yangınlar ve depremlerden dolayı harap olan eski evlerden az bir kısmının ulaştığını belirtmiştir. Bazı evlerin ise yakın bir tarihte inşa edildiğini ve daha sonradan yapılan evlere göre oldukça karakteristik özellikler taşıdığını belirterek Hamza Bey Camisi'nin yanında han olarak kullanılan konut yapısını örnek vermiştir. Yapının çizimini (Şekil 5.658) yaptığını da ifade eden Gabriel, konutun yüz yıllık bir geçmişe sahip olduğunu, oyma işli kirişlere sahip olan galerisi yarım daire balkonu ve ön çatıları ile son asrın ikinci döneminde Anadolu'da inşa edilmiş dikkat çekici yapılardan biri olduğunu vurgulamıştır. Nadir olarak görülen bu tipteki evlerin yüz yıl öncesinde oldukça yaygın olduğunu da belirten Gabriel; seyahati esnasında orada konakladığını, ve bu sayede konutun ahşap ile alçı kullanılarak yapılmış resimlerle bezenmiş iki salonunu, iki çeşmesini, bahçesini, ön

binaları ikiye bölen ve geniş koridorunu görme fırsatı yakaladığını son olarak eserinde aktarmıştır (Gabriel, 1934, s. 109).

Şekil 5.658: Hamza Bey Mescidi Üzerindeki Barok bina, (Gabriel, 1934).

2. Tokat Adı Belirtilmemiş Bir Başka Türk Evi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Adı Belirtilmemiş Bir Başka Türk Evi:

Besim Karagülle, bu ev hakkında deftere herhangi bir bilgi aktarmamıştır

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Adı Belirtilmemiş Bir Başka Türk Evi:

Defterde ele alınan fakat özel bir isimle belirtilmemiş "*Aynı Mahallede Esas Karakteri Değişmemiş Bir Türk Evi*" başlığı altında bir diğer evi inceleyen Savuran, bu yapının da Çekenli Mahallesi'nde bulunduğunu ve karakteristik özelliklerini koruyan bu konutun oldukça eski olmasına rağmen kendi tabiriyle sevimliliğinden birşey kaybetmediğini ifade etmiştir (Şekil 5.659). Yapı hakkındaki görüşlerini Savuran, defterde şu ifadelerle tamamlamıştır:

"Parmaklıklıklı pencere üstlerindeki alçı pencereler yok olmuş. Fakat bu odanın cumba tarzında çıkışı ile parmaklıklıklı ve kapaklı pencereler ve doğu yüzdeki büyük kafesler eskiliğini göstermektedir."

Şekil 5.659: 1945 Kuzeydoğu Köşe, Celal Evinin batısından, (Savuran, 1931-1955)².

² "Resimde görülen köprüye gelince Behzat Deresi (Aksu Irmağı) üzerinde yaklaşık 6 tane benzer köprüden biri olan bu köprü de 1939 selindeki büyük taşkınlar sebebiyle yapılan ırmak ihate duvar projesi kapsamında yıktırılmıştır. " Hasan Erdem'den 23 Ocak 2014 15:41 tarihinde alınan bilgidir.

Günümüzdeki Adı Belirtilmemiş Bir Başka Türk Evi:

Çekenli Mahallesi'nde Hamza Bey Mescidi yakınında bulunan konut yapısı günümüze ulaşamamıştır (Şekil 5.660).

Şekil 5.660 : Adı belirtilmemiş bir başka Türk evi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Değerlendirme:

Ev Taliye Sağır evi olarak bilinmektedir³ (Şekil 5.661).

Yapının defterdeki fotoğrafı incelendiğinde çift kanatlı bir ahşap kapısı olduğu görülmektedir. Dış sofalı olarak inşa edilen yapının birinci katta cephede sağ köşede tek çıkma görülmekte olup, bu çıkmada dört adet ahşap kapaklıklı, dört adet normal ahşap şeklinde dikdörtgen pencere açıklıkları görülmektedir. Çıkmanın olduğu katın altındaki katın cephesinde bir adet mazgal açıklığı bulunmaktadır. Yapının birinci katında yani doğu cephesine hakim geniş bir balkon kısmı ve bu kısımda yer alan kafes şeklinde düzenlenmiş ahşap korkuluklar ise dikkat çekicidir. Yapı alaturka kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür. Kapının sundurması vardır. Tepe pencerelidir.

³ "Taliye sağır evide 1990' larda çekenli mahallesi çevre düzenlemesi ve belediye iş merkezi inşaatı sebebiyle yok oldu." Hasan Erdem'den 23 Ocak 2014 15:41 tarihinde alınan bilgidir.

Hamza Bey Mescidi'nin yakınında olan ev, dere kenarında yer almaktadır (Şekil 5.661).

Şekil 5.661: Taliye Sağır Evi, (Hasan Erdem Arşivi, t.y.).

3. Tokat Ali Duruöz Evi

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Ali Duruöz Evi:

Besim Karagülle, bu ev hakkında deftere herhangi bir bilgi aktarmamıştır

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Ali Duruöz Evi:

Celal Evi olarak bahsedilen yapı gibi Çekenli Mahallesi'nde bulunan Ali Duruöz evinin de tipik bir Türk evi özelliği taşıdığını, alt pencerelerinin çapraz motiflerden oluşmuş parmaklıkları olduğunu, bu pencerelerin üstünde yer alan küçük pencerelerin de aynı tarzda yapıldığını, küçük pencerelerin üstündeki pencerelerin de camsız ve parmaklıksız olduğunu ifade etmiştir (Şekil 5.662). Yapıda yer alan kemerli pencerelerin ise yapının oldukça eski olduğuna dair işaretleri olduğunu belirten Savuran, yapının estetik oluşundan ziyade daha çok tipik özellikleri olması açısından önemi olduğunu ifade etmiştir.

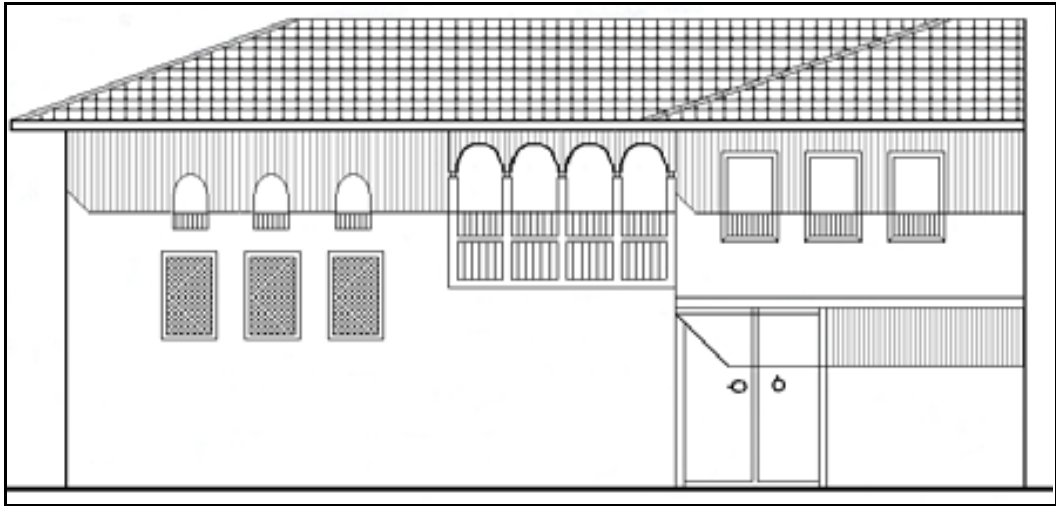
Şekil 5.662: Ali Duruöz Evi, (Savuran, 1931-1955).

Günümüzdeki Ali Duruöz Evi:

Tokat'ın Çekenli Mahallesi'nde yer alan bu konut da günümüze ulaşamamış yapılardan birisidir (Şekil 5.663). Erdem'den alınan bilgiye göre, kaderine terkedilmiş olan Duruöz evinin tescilli olmayışı yıkılmasına sebep oldu⁴.

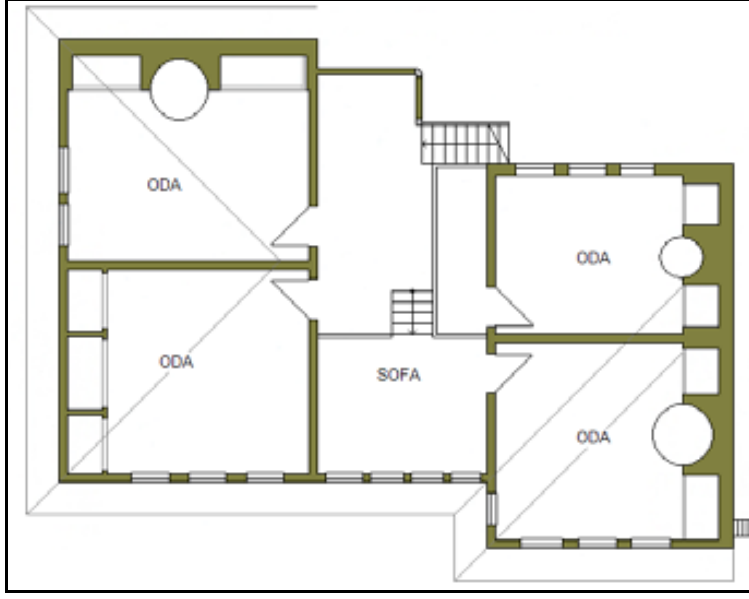

Şekil 5.663: Ali Duruöz Evi tahmini konumu gmap uydu fotoğrafından işlenerek. (Bilgen, 2013).

Şekil 5.664 : Ali Duruöz konutu görünüş çizimi, (Akın, 2009).

⁴ Hasan Erdem'den 23 Ocak 2014 15:41 tarihinde alınan bilgidir.

Şekil 5.665 : Ali Duruöz konutu plan çizimi 1/200 ölçek, (Akın, 2009).

Değerlendirme:

Ali Duruöz evi de Mahmut Akok tarafından tespiti yapılmış dört konut yapısından biridir. Akok bu yapının geleneksel tip konut karakteri taşıyan orta ölçekte bir ev olduğunu (Şekil 5.664) eski görkem ve özelliklerinden bir kısmını kaybetmesine rağmen tipik plan şeması (Şekil 5.665) ve klasik yapı stili ile dikkat çekici yapılardan biri olduğunu belirtmiştir. Zemin katında kışlık ikamet mekanları ile depoların bulunduğunu ifade eden Akok, üst katta ise kademeli bir sofa etrafında küçük ölçekli tasarlanmış dört köşeli odaların yer aldığını belirtmiştir. Odaların tavanları ahşap olup, kat bölmesi de ahşap kirişli ve tahta döşemelidir. Ali Duruöz evi iki cephesiyle sokağa, diğer iki cephesiyle bahçeye bakan üstü kiremit ile kaplı ahşap çatıklı üst örtüsü olan, kerpiç örgülü duvarları, yalın tarzı ve klasik plan şeması ile 19.yy ortasında inşa edildiği düşünülen Tokat'ın önemli eski tip evlerindedir (Şekil 5.666), (Akok, 1957, s. 147).

Şekil 5.666 : Ali Duruöz evi, (Hasan Erdem arşivi).

5.2.4.20 Günümüzde Var Olan Tarihi Harabeler

1. Tokat Gümenek (Comana Pontica)

Besim Karagülle'nin Anlatımıyla Gümenek (Comana Pontica):

Besim Karagülle bu konu hakkında deftere herhangi bir not aktarmamıştır.

Nuri Savuran'ın İlaveleriyle Gümenek (Comana Pontica):

Deftere bu konu ile ilgili tüm bilgileri Savuran not almıştır. Savuran, bu harabelerin (Şekil 5.667) eski bir kasabanın harabesi olduğunu, tarihte de Comana Pontica (Komana Pontika) olarak bilindiğini belirtmiştir. Charles Texier'in "Küçük Asya" adlı kitabında Oreste'nin Diyana'ya bir tapınak adayarak, kendi saçlarını bu mabede vakfettiğini ve şehrin adının da bu yüzden Komana olarak anılmaya başladığını belirtmiştir. Bu ismin çok eskilere dayandığını belirten Savuran, şehrin bu isimden önce Sisya adıyla anıldığını ifade etmiştir. Anadolu'da Komana olarak bilinen iki yerin olduğunu, bu şehrin dışında bir de Elbistan, Sis ve Kozan taraflarında bir yerin de Komana olarak bilindiğini belirtmiştir¹. İkisinin birbirinden ayrılması için Tokat yakınında bulunana Komana Pontica dendiğini belirtmiştir. Buranın "Pont" memleketlerinden biri olduğunu ve öncesinde 300 kadar mabedi olup, binlerce rahip ve rahibenin yaşadığını ifade eden Savuran, Dökme Tepe olarak bilinen yerde küçük bir tepede mabedlerin var olduğunu, ve halen o civarda Tozanlı Çayı'nın batısındaki su regülatörünün² yanında halkın manastır tepesi olarak zikrettiği Maşattepe'de acil olarak kazı yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu şehirle ilgili şu açıklayıcı tespitlerde bulunmuştur:

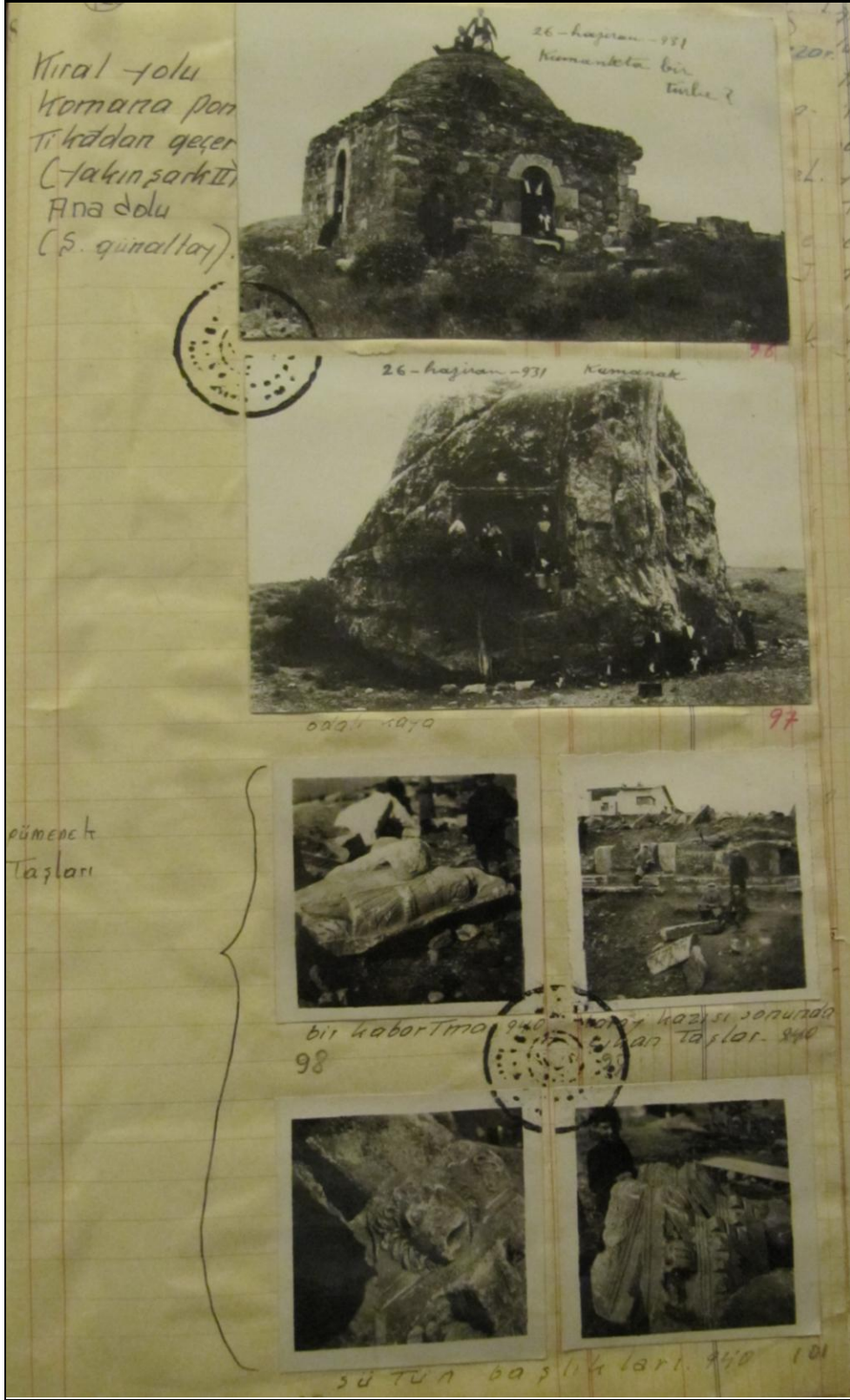
Dağa doğru da şehir uzanmış (Yani Topçam silsilesi şark sırtlarına doğru dağa tepe arasında halen hamam harabeleri olduğu gibi sağda solda Bizantin Roma kabartma tezyinatlı sütun, başlık vs. çıkmaktadır. Sırasıyla muhtelif kavimlerin bilhassa Etilerin, Pontusların, Romalıların ve Bizanslıların idaresinde bulunan komana pontica hiristiyanlığın zuhuru

¹ Komana, Tokat'ın 9 km kuzeydoğusunda, Gümenek mevkiinde bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Kapadokya'daki Komana ile karıştırılmamak için Komana Pontika adı ile anılmıştır. URL-14/ <http://www.mehmethekim.com/index.php/genel-kr-main-menu-70/853-tarih--antik-kentler/14187-tokat-komana-pontka>.

² Regülatör: Nehir üzerinde bulunan ve suyun yönünü, akışını kontrol etmek amacıyla inşa edilen ve depolama özelliği bulunmayan 15 metrenin altındaki betonarme yapılardır. URL-15/<http://www.anadolurisk.com/tr/bulten/su-yapilari-ve-hidroelektrik-enerji-uretimi-ile-sigortailiskisi/baraj-regulator-ve-diger-su-yapilari-tanimlari>.

üzerine önemini kaybetmiş. Anaitis mezhebine ait yüzlerce mabet yıkılmış, harap olmuştur. Orta zamanda Danişmendlilerin, Selçukluların idaresine geçince Gümenek, Selçuklulardan sonra şehirlikten çıkmış, alelade bir yer olmuştur.

Savuran, Gümenek isminin Komana'nın müslümanlarca işgalinde sonra verildiğini, Komana'ya benzediğini belirterek bu durumu bazı örneklerle desteklemiştir. Endülüs müslümanlarının Sevilla'ya İsbiliye demesi ya da Toledo'nun Tuleytula olması gibi örneklendirmeler yapmıştır. Bu kısımda bir rivayete de değinen Savuran, şehrin Danişment Ahmet Gazi'nin bedduasıyla sele gittiğini ve tepede şehirden geri kalan kalıntılara Türkçe'de *bakiyei şehir manzarası* anlamına gelen Komana dendiğini ek bilgi olarak not almıştır. XII. ve XIII. yy 'da buralarda yerleşimin olduğunu halen mevcut olan hamam, türbe ve mezar harabelerinden anlaşıldığına dikkat çeken Savuran, Maşattepe'de bulunan taş yapı ve ırmak kenarındaki regülatörde yapılan kazılarda kabartmalar ve yazılı oymalı taşların çıktığını son olarak yazısında belirtmiştir.

Şekil 5.667: Gümenek harabesi kalıntıları, (Savuran, 1931-1955).

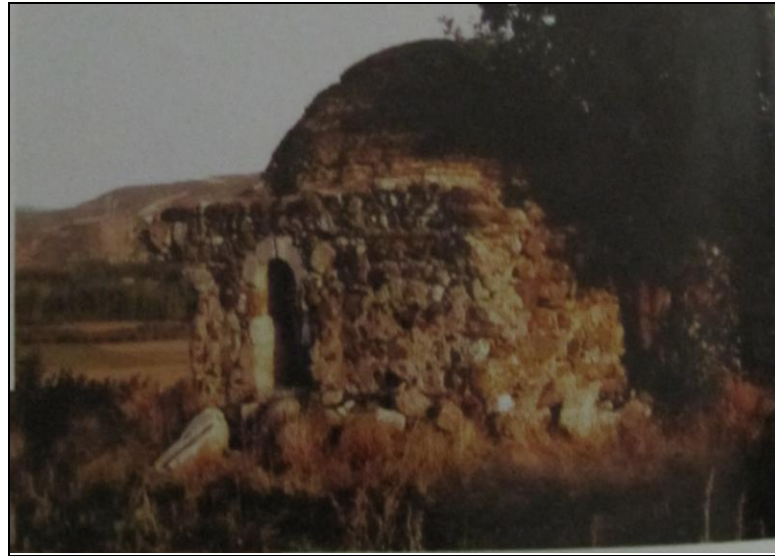

Günümüzdeki Gümenek (Comana Pontica):

Gümenek Türbesi: 1988'de tescil edilen ve onarım gören, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan türbe, Gümenek Köyü'nde alçak bir tepe üzerindedir (Şekil 5.668). Kesin inşa tarihi bilinmeyen türbenin mimari özellikleri baz alındığında 15.yy'da inşa edilmiş olabileceği tahmin edilmektedir (Tokat Valiliği, 2010, s. 65). Kare plan şemasına sahip olan türbe, Türk üçgeni geçişli kubbe ile örtülüdür. Girişin kuzey cephede yer aldığı türbenin batı ve kuzey cephelerinde birer pencere bulunmakta olup, beden duvarlarının inşasında moloz taş, kubbe ve kubbe geçiş elemanlarında ise tuğla kullanılmıştır. Kesme taş ise kapı ve pencere kemerlerinde görülmektedir (Şekil 5.669), (Gündoğdu vd., 2006, s. 90).

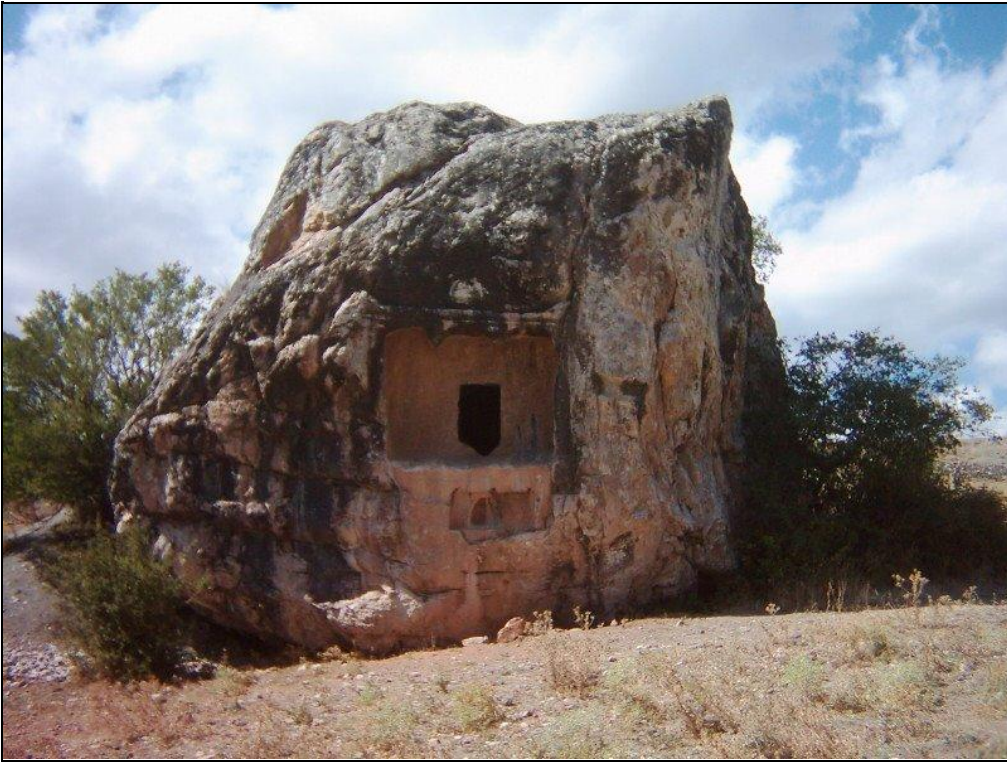

Şekil 5.668: Gümenek Türbesi gmap uydu fotoğraftan işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.669: Gümenek Türbesi, (Gündoğdu vd., 2006).

Tokat merkeze bağlı Kızık Köyü'nün güney tarafında yer alan kaya mezarı Kızık Köyü muhtarının mülkiyetindeki arsada bulunmaktadır. Halk arasında "Gerdeklik Kayası" olarak da bilinmektedir. Anıtın, Tokat ve çevresinde yer alan diğer kaya mezarlar gibi Roma döneminde inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Yaklaşık 10 metre yüksekliği olan kayalığın güney yamacı üzerine oyularak yapılmış kaya mezar anıtı, i içe iki odadan oluşmaktadır. Dikdörtgen plan şemasına sahip birinci odadan ikinci yamuk dikdörtgen plan şemasına sahip odaya bir koridor sayesinde geçiş yapılmaktadır. Zaman içerisinde yapılan kaçak kazılar neticesinde bu oda özgünlüğünü yitirmiştir (Tokat Valiliği, 2010, s. 78)

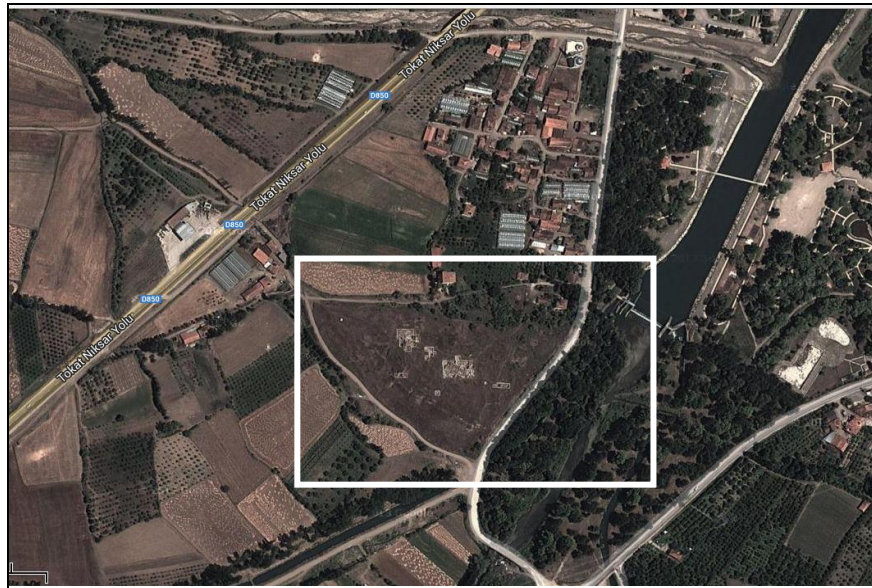
şekil 5.670: Gümenek Kaya Evi, (Drneuro,2002).

Tokat merkeze bağlı olan Gümenek Köyü'nde ayrıca tarihi bir hamamın kalıntılarına da rastlanmıştır (şekil 5.671). Duvarları sklerek çevrede bulunan evlerde kullanılan hamamdan günümüze ulaşanlar, plan şemasını ve mimarisini net bir şekilde anlatmayacak kadar azdır (Gündoğdu vd., 2006, s. 140).

Şekil 5.671: Gümenek Hamamı, (Gündoğdu vd., 2006).

Tokat il merkezine 10 km uzaklıkta bulunan, Tokat-Niksar karayolu üzerinde Yeşilirmak kenarında yer alan Gümenek höyüğü (Şekil 5.672) üzerinde bugün bazı duvar kalıntıları görülmektedir. Bu mevcut buluntulara göre, eski höyük yerleşimi Hititler'e kadar uzanmaktadır (Şekil 5.673), (Gündoğdu vd., 2006, s. 164). Özellikle Roma ve Bizans dönemine ait buluntuların da çıkmış olması, antik yol hattı üzerinde bulunan Komana Pontika şehrinin mimari önemini ortaya koymaktadır. Zaten Komana Pontika'dan müzeye getirilen yazıtlar ve mimari parçalar bu durumu kanıtlamaktadır. Önemli bir ticaret merkezi olan Komana Pontika höyüğü'nün kuzey eteklerinde bugün bir köy mevcuttur (Tokat Valiliği, 2010, s. 249).

Şekil 5.672: Gümenek Höyük gmap uydu fotoğrafından işlenerek, (Bilgen, 2013).

Şekil 5.673: Gümenek Höyük kalıntıları, (Erçetin, t.y.).

Değerlendirme:

Deftere eklenen fotoğrafta (Şekil 5.667) görülen türbe yapısı ile kaya ev (Şekil 5.670) günümüze kadar özgünlüklerini muhafaza ederek gelmiştir.

Günümüzde de bu bölgedeki kazılar devam etmektedir. Tokat- Niksar arasında bulunan Komana Antik kentinde Roma ve Helenistik döneme ait izlerin bulunması amacıyla 2004 yılında bu zamana bazı çalışmalar yürütülmektedir. Öncelikli olarak, Komana antik kentinin sınırlarını belirlemek amacıyla yüzey çalışması yapılmıştır. ODTÜ ve TÜBİTAK tarafından da desteklenen, 'Komana Pontika Arkeolojik Araştırma Projesi', Orta Karadeniz Bölgesi'nin klasik çağ kenti Komana'nın konumunu belirlemek ve kentsel dokusunu anlamak amacıyla 2004 yılında başlatılmıştır (Arkeolojiker.net³, 2013).

---

³ URL-16<<http://arkeolojiker.net/tag/komana-antik-kenti/>>, alındığı tarih: 26.05.2014.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Defteri incelerken yazıldığı dönem olan Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan sosyal, siyasi ve kültürel olayların da defterin projelendirme sürecine büyük katkısı olduğu görülmüştür. Öncelikle hem müze kurucusu Halis Cinlioğlu'nun bir süre Tokat Müzesi'ne fahri olarak bakması, daha sonra 1929 yılında müzenin fahri memurluk vazifesini Karagülle'nin üstlenmesi, müelliflerin Cumhuriyet idealizmi doğrultusunda hareket ettiklerini ve müzenin gelişimi için ne kadar emek harcadıklarının en önemli kanıtıdır. Bu defterin hazırlanış aşamalarındaki saha çalışmaları ve dönemin imkansızlıklarında müze için kapsamlı bir defter hazırlanması da bu emeklerinin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde tarih yazıcılığı ivme kazandığı süre zarfında kurulan bazı teşkilat ve yapılanmaların da tarih hususuna verdikleri önem ve bu bağlamdaki çalışmalarının da tarih yazımının gelişmesinde büyük bir rolü vardır. Tarihe olan bu itinalı yaklaşım dönemin kültür politikasının getirdiği bir durumdur. Özellikle Türk Ocakları ve sonrasında kurulan Halkevleri'nin milli tarih bilincinin gelişimi konusunda yaptıkları her faaliyet bir sonraki süreçte atılmış olan adımın da temelini oluşturmaktadır. Örneğin, Tokat Halkevi'nin kurulmasının ardından müze ve tarih kolunun Tokat Müzesi'ne destek olmak amacıyla yapı tespitleri yapması, eski eserlerin müzeye nakledilmesi gibi birçok konuda yaptığı faaliyetler önemlidir. Müzede bulunan defterin içerisinde yer alan fotoğrafların birçoğunun Halkevi'nin yardımlarıyla temin edilmiş olduğu düşünülebilir. Bu düşünceyi destekleyen bir diğer durum ise, müzenin ilk resmi memuru olan Savuran'ın eski vazifesinin de Tokay Halkevi kütüphane memurluğu olmasıdır. Müze kurucusu Cinlioğlu, defter baş müellifi Karagülle ve diğer defter müellifi Savuran, birbirleriyle sürekli irtibat halinde olan kişilerdir. Hepsinin de daha önce özgeçmişlerinden bahsedildiği üzere Halkevi'nin çıkardığı yayınlarda yazıları olmuştur.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde tarihin en öncelikli konulardan biri olması, ülkenin dört bir yanında yatan geçmişi ortaya çıkarmak ve değerleriyle yaşayan bir ülke olma

amacıyla atılan bir diğer ve defteri de doğrudan etkileyen husus ise 1931 senesinin Temmuz ayında Maarif Müdürlükleri'ne gönderilen nizamnamedir. Yayınlanan bu nizamnamenin ardından Tokat Müzesi'nde tarih faaliyetlerinin de yoğunlaştığı görülmektedir. Nizamname maddelerine bakıldığında Eylül 1931'de yazılmaya başlanan defterin hangi amaçla yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. İncelendiğinde, defterde yapıların ele alınış yöntemleri ile nizamname maddeleri birebir örtüşmektedir. Özellikle nizamnamenin gönderildiği tarihte sonra defterin yazılmaya başlandığı tarihi düşünecek olursak, bu defter çalışmasının bir talimat üzerine yazılmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Maarif Bakanlığı'nın yapılarla ilgili müzelerden titiz bir çalışma beklentisinde oldukları nizamname maddelerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca defterin bu kaygıyla yazılmış olmasını destekleyen bir diğer ayrıntı ise; defterde özellikle 1930'lu yıllarda çekilmiş yapılara ait fotoğrafların profesyonel bir fotoğrafçı tarafından çekilmesi, fotoğrafın üzerindeki isimden anlaşılmaktadır. Bu da saha çalışmaları sırasında yapılacak olan fotoğraf çekimlerine ayrı bir bütçe ayrıldığını ve itinalı bir işin ortaya çıkarılması amacıyla çalışıldığını göstermektedir.

Tez çalışmasında, Tokat il merkezinde yer alan yapılarla ilgili her iki müze memurunun da ifadeleri net bir şekilde aktarılmıştır. Onların metinlerinde aktardıkları her bilgi verilmeye çalışılmıştır. Uzun uzadıya verilen tarihsel olaylar, yapıları yaptıran ve yapının yapıldığı dönemle alakalı önemli şahıslarla ilgili uzun anlatımlar vb. yine yapının yapıldığı dönem hakkında yapıdan bağımsız fakat ek bilgi olması düşünülerek yazılmış mimarlık tarihi hususundan uzak gibi görünen detaylardan kaçınılmamıştır. Bunun sebebi o dönemin tarih yazıcılığının ne boyutta ele alındığı, bir mimari yapıyı incelerken o yapıya dair ne gibi verilerin aktarılmasının gerekli görüldüğü, yapının kimliğine ait bilgilerin mimari özelliklerinden daha ön planda görüldüğü ve bu bakış açısının da deftere yansıtılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumun birkaç sebebi olabilir. İlk olarak; her iki müze memuru da mimar ya da sanat tarihçisi değildir. Bu da Erken Cumhuriyet Dönemi'nde mimar ve sanat tarihçisinin olmayışı ya da oldukça yetersiz sayıda olmasından dolayı müze kadrolarında çalışan insanlar genelde farklı meslek gruplarından gelen insanlardır. Fakat bu defteri yazan her iki memurun da ortak noktası kütüphaneci kökenli olmalarıdır. Bu da aslında her ne kadar mimarlık ya da sanat tarihi disiplininin de gelmemiş dahi olsalar da, vazifeleri gereği sürekli

araştıran, okuyan ve birçok kaynağa erişme imkanına sahip kişilerdir. Ayrıca müze kurucusu tarihçi ve öğretmen Halis Turgut Cinlioğlu ile olan bağlantıları, onların yapılarla ilgili özellikle tarihsel bilgilere daha hakim olmalarına olanak sağlamıştır. Tezde bahsedildiği üzere, Cinlioğlu Tokat'ın tarihine bütün dönemleriyle bakmış, yazmış ve bunların birçok kısmının da yayınlanmasını sağlamıştır

Defterin geneline bakıldığında, Karagülle özellikle kitabesi ya da vakfiyesi olan eserlerle ilgili defterde metin hazırlamaya itina göstermiştir. Buna şöyle bir örnek vermek gerekirse; Tokat Garipeler Camisi, Tokat'ın Danişment döneminden kalma en eski camisi olmasına rağmen kitabesinin olmamasından dolayı Karagülle bu yapıyla ilgili deftere ne not almış ne de caminin plan çizimini yapmıştır. Özellikle Karagülle'nin asıl mesleğinin hattatlık olmasından dolayı yapıların kitabesini Osmanlıca olarak deftere yazmak önemlidir. Bunun yanında bir de o dönemde yapıların kitabelerinin de kayıt edilmesi ve muhafaza altına alınmasının da önemli olması bu durumu desteklemektedir. Örneğin, mimari yönden önem arz etmeyen çeşmelerin deftere kayıt edilmelerinin kitabelerinden dolayı olduğunu her iki müze memuru da metinlerinde ifade etmiştir. Dolayısıyla bu durum, yapının kimliği olan kitabesinin kayıt edilmesinin mimarisinin önüne geçmesi olarak da yorumlanabilir.

Savuran, Karagülle'nin yapıyla ilgili verdiği adres bilgilerini netleştirmeye, onun verdiği hicri tarihlerini miladiye çevirme konusunda notlarında dikkat etmiştir. Karagülle 1 Ocak 1926'da Miladi Takvim'in yürürlüğe girmiş olmasına rağmen 1931 senesinde yazmaya başladığı defterde yapılarla ilgili verdiği tüm tarihleri hicri olarak vermiştir. Büyük bir olasılıkla hicri takvime alışkın olmasından dolayı miladi olarak vermemiştir. Genel olarak bakıldığında; yapıların banilerine çok değinilmiş, baninin yapıyı inşa ettirdiği döneme ait tarihsel olaylara detaylarıyla defterde yer verilmiştir. Özellikle Karagülle yapının inşa edildiği dönemle ilgili tarihsel süreci hikayeleştirerek ayrıntılı bir şekilde anlatma yoluna gitmiştir. Bu tutumunu en çok da Selçuklu dönemine ait eserlerle ilgili notlarında göstermektedir. Karagülle, yazdığı bilgilere dair herhangi bir referans kaynağa gönderme yapmadığı halde, Savuran birçok yazısında metnini hazırlarken yararlandığı kaynaklarla ilgili bilgi vermiştir. Hatta birçok kaynaktan doğrudan alıntılar yaptığını da notlarında vurgulamıştır. Fakat böyle bir duruma Karagülle'nin metinlerinde rastlanılmamaktadır. Zira Savuran'ın sadece bu mevzu konusunda Karagülle'yi defterin ilk sayfasına eklediği

tanıtım yazısında eleştirmiştir. Bakıldığında, Karagülle'nin metinleri önemli bir tarih bilgisine sahip olunması gerektiği göstermektedir.

Savuran metinlerini Karagülle'nin yapıyla ilgili verdiği bu bilgilerin yanında daha çok mimari ayrıntılara değinerek ve bunu yaparken de teknik terimler kullanarak sanki Karagülle'nin eksiklerini tamamlamaya dönük bir amaçla yazmaya çabalamıştır. Her ikisinin de notlarında yerel tabirleri sıkça kullandıkları görülmektedir. Özellikle yapıların mimari özelliklerinden bahsettikleri kısımlar alıntı olarak verilmeye çalışılmıştır. Bunun sebebi kendi kullandıkları üslup çerçevesinde, yerel dilde kullandıkları tabirlerle yapıların mimarisini nasıl yorumladıklarını anlamak adınadır. Her iki yazar da Tokat il merkezindeki yapılara daha fazla yoğunlaşmış, ve bu tutumlarını metinlerine yansıtmışlardır. Bu tezde Tokat il merkezindeki yapılara detaylarıyla değinilmesi aslında defter ile paralel bir yaklaşıma sahip bir şekilde ele alınmak istenmesinden ileri gelmiştir. Defterde Tokat ilçelerinde yer alan yapılara ağırlıklı olarak Savuran değinmiş, o da oldukça kısa notlar şeklinde hatta bazılarını doğrudan referans olarak kullandığı kaynaklardan alıntılama yapmak biçiminde ele almıştır. Bu yaklaşım aslında Tokat il merkezinde yer alan yapılara yoğunlaşan yazarların talimatnameye sadık kalıp ilçelerdeki tarihi anıtların da kayıt edilmesinin gerekli olduğundan ileri gelmektedir.

Defterin yine geneline bakıldığında Karagülle ve Savuran'ın bazı önemli yapıların plan çizimlerini yapmadıkları görülmektedir. Örneğin Tokat Hatuniye (Meydan) Camii ile Ali Paşa Camisi'nin plan çizimleri defterde yoktur. Bunun sebebi mimar kökenli olmayan bu kişilerce bu yapıların çizimini yapmanın zor olabileceği ihtimalidir denilebilir. Bu düşünceyi defterin geneline yaymamak da gereklidir. Diğer taraftan bakıldığında Takyeciler Camii, Sultan Hamamı ya da Bedestenler gibi yapıların plan çizimleri de Karagülle tarafından deftere eklenmiştir. Burda dikkat çeken husus ise Ali Paşa Camisi ya Meydan Camisi'nin çizimlerini yapmayan Karagülle, bu yapılarla ilgili detaylı metinler hazırlamış; Sultan Hamamı, Takyeciler Camii ya da Bedestenler gibi yapıların çizimlerini yapan Karagülle; bu yapılarla ilgili deftere hiç not almamıştır. Bu durum aslında müellifin yapıyı kayıt ederken kendi inisiyatifıyla hareket etmiş olabileceğini, ya da o yapının hangi açıdan kaydedilmesini mühim görüyorsa o şekilde deftere aktarmış olabileceğini de düşündürmektedir. Diğer taraftan Meydan Camii ve Ali Paşa Camii gibi yapıların büyük ölçekli

olmasından dolayı ölçü almak ve teknik eksikliklerin yarattığı sıkıntılardan dolayı da plan çizimleri yapılmamış olabilir. Defterdeki çizimleri genel olarak değerlendirmek gerekirse; Savuran'ın daha küçük ölçekli ve plan şeması daha basit yapıları çizdiği, Karagülle'nin ise plan şeması daha karışık ve daha büyük ölçekli yapıların plan çizimlerini yaptığı görülmektedir. Karagülle'nin daha ustalıklı çizdiği plan çizimlerine karşın Savuran'ın plan çizimleri biraz zayıf görünmektedir. Bu durum aslında Savuran'ın teknik çizim yeteneğinin Karagülle'ye nazaran daha kısıtlı olmasından kaynaklanabileceği gibi tek gözünün de kör olmasının da çizim yapmasına engel bir durum teşkil etmiş olabileceği şeklinde düşünülebilir. Karagülle'nin asıl mesleğinin hattatlık olması onun teknik çizim yeteneğine katkıda bulunmuş olabileceğinden, çizimlerini daha özenli bir şekilde yapmıştır şeklinde değerlendirmek de mümkündür. Her ne kadar Savuran'ın plan çizimleri teknik açıdan daha zayıf görünse de, defterde görülen Savuran'ın da bazı yapılar için yapmış olduğu serbest el perspektif çizimleri yapıya ait detayları göstermesi açısından oldukça önemlidir. Örneğin hiçbir fotoğraf belgesine ulaşamadığımız Tokat Marisa Hamamı'nın defterdeki perspektif çizimi sayesinde yapı hakkında bir malumata sahip olabilmekteyiz. Her iki yazar da ölçekli olarak çizdikleri plan çizimlerinde yapının yönünü ve ölçülerini göstermeye dikkat etmiştir. Karagülle, çizimlerinde yapıya dair birimlerle ilgili notlar almaya da mümkün olduğunca özen göstermiştir. Bu durum her ne kadar yapılarla ilgili metinlerinde mimari bilgilere çok az değinen ya da hiç değinmeyen Karagülle'nin yapının mimarisini yaptığı plan çizimleriyle anlatmaya çalıştığını gösteren bir durum olarak değerlendirilebilir. Yine bir diğer detay ise Karagülle'nin daha ustalıklı çizdiği plan çizimlerinde pencere ya da kapı açıklıklarını doğrudan boş bırakmasına rağmen, plan çizimi daha zayıf görünen Savuran'ın bu açıklıkları olması gereken mimari teknik çizmiş olmasıdır. Yine Savuran, yapının planını kesit aldığı nokta itibarıyla çizdiğinden duvarların içini taramış, görünüşe girenleri kesik çizgilerle göstermiştir. Karagülle'nin metinlerinde mimari kaygı görünmemesine rağmen, çizimleri bu tutumun aksini göstermektedir. Savuran ise metinlerinde yapının mimari niteliklerini belirtmeye çaba göstermiş, fakat çizimlerinde buna çok dikkat etmemiştir.

1928 yılında Tokat'a gelen daha sonra 1930'da son olarak Tokat'a uğrayan Gabriel'in (Gabriel, 1934) de büyük bir olasılıkla Karagülle'yle beraber saha çalışmalarına katılmış olmalıdır. Şöyle ki; Gabriel, Tokat'a ilk gelişinde o zaman Tokat Müzesi

olarak kurulan Gökmedrese'ye gidip tespitlerde bulunmuştur. 1928 senesinde Karagülle müzenin kütüphane memuru olarak vazife yapmaktayken Gabriel'in 1930 senesindeki seyahatinde müze memuru olarak çalışmaktadır. Karagülle, bu defterde yazdığı metinlerle ilgili referans kaynak göstermemiş dahi olsa da bazı metinleri Gabriel'den destek almış olabileceğini düşündürmektedir. Hatta bu defteri yazmaya başlamadan önce Gabriel ile fikir alışverişi de yapmış olabilir. Savuran zaten birçok yapıda Gabriel'den yararlandığını belirtmiştir. Mesela, Rüstem Çelebi Camisi için Savuran'ın çizdiği plan ve kesit çizimleri Gabriel'in eserinde çizdikleri ile aynıdır. Savuran zaten birçok çiziminde referans olarak Gabriel'den esinlenmiştir. Birçok ,yapı için doğrudan Gabriel'in yazılarını kullandığı görülmekte olan Savuran, örneğin Gök Medrese hakkında yazdığı metnini tamamen Gabriel'den almıştır. Bir defterin yine genel olarak kurgusuna bakıldığında; özellikle türbe yapılarına daha detaylı yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum Gabriel'in eseri ile paralellik göstermektedir.

Ali Saim Ülgen'in de gerek Savuran'ın metnindeki tabirlerinden, gerekse Salt arşivinde yer alan belgelerden net bir şekilde defterle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle 1940'lı yıllarda Tokat'a gidişinde ve bilhassa da harap bir vaziyette olan yapılarla ilgili tespitleri Savuran'ın da yapıların defterde tahribat durumuna önem vermesini tetikleyen etkenlerden birisi olabilir. Savuran'ın özellikle yapıların 1930- 40- 50'li yıllardaki tahribat durumlarıyla ilgili notlar alması defter içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Savuran'ın bu şekilde kayıt tutması, yapıların zaman içerisindeki durumlarını görmek, bilhassa onarım çalışmaları sonunda özgünlüklerini ne kadar koruyabildiklerini değerlendirmek adına önemlidir. Bu çalışmasını yaparken Savuran, yapının o yıllar aralığındaki durumunu gösteren fotoğraflarını da eklemeye çalışmıştı

Sonuç olarak; Karagülle defteri belli bir sistematik kaygıyla yazmaya başlamıştır. Öyleki metinlerine kendisi sayfa numarası ve yapı numarası gibi detayları da ekleyerek yazmaya başlamıştır. Deftere ilk olarak yazmaya başladığı yapıyı ele alırken belli bir kompozisyona göre metnini oluşturmuştur. Fakat Karagülle'nin o dönemde müzenin tek memuru olması, dönemin imkansızlıkları ve bir yandan Karagülle'nin asıl mesleği olan hattatlığı devam ettirmesi zaman zaman defterdeki metinlerinde aksaklıklara neden olmuş gibi görülmektedir. Belli bir sistematik kaygıyla başlayan bu kurgu, Karagülle'nin müzenin tek memuru olarak defter dışında

başka sorumlulukların da olması, ilerleyen süreçteki vefatı gibi nedenlerden dolayı sekteye uğramıştır. Sonradan müze memurlu olan Savuran'ın da kendi kurgusuyla deftere yaptığı müdahaleler, eklemeler ve kendi metinleri defterin düzeninde değişiklik olmasına sebep olmuştur. özellikle de Savuran'ın 1940'lı senelerde müze memuru olarak çalışmaya başlayıp deftere yaptığı müdahaleler, eklemeleri ve yazdığı metinleriyle kaybolmuştur. Dolayısıyla defter düzenindeki bu değişiklik bu zamana kadar defterin basımını ve yayınlanmasını zorlaştırmıştır. Tokat Müzesi demirbaşı olan ve arşivinde bulunan defteri her ne kadar basımı için çaba göstermiş olsa da defterin yapısı buna izin vermemiş, ve bu hususta başarılı olunamamıştır.

Defterin ayrıca özellikle de mimarlık tarihi bağlamındaki bir diğer önemi Tokat il merkezinde yer alıp da günümüze ulaşamayan 19 yapıya değiniyor olmasıdır. Bu yapılardan birçoğu hakkında başka kaynaklarda veriye ulaşılamamış olması da defterin bir çok araştırmacı ve akademisyen tarafından referans kaynak olarak göstermesine neden olmuştur. Yani defter birincil kaynak olarak çalışmalarda kullanılmıştır.

Karagülle'nin yayınlanması maksadıyla hazırlamaya başladığı kanısı uyandıran defter, zaman içerisinde envanter defterine dönüşmüştür. Savuran'ın bu deftere eklemeler yapmasının hatta bunun ötesinde kendisinin de bu defteri yazmasının iki maksadı olabilir. İlki Karagülle'nin bitiremediği bir çalışmayı tamamlama misyonu olabilir ki, defterin kurgusu buna daha yakındır. Bir diğeri ise, 1940'lı yıllarda müzede çalışmaya başlayan Savuran, zaten hazırlaması gereken bir envanter defteri hazırlamaktansa mevcut deftere eklemeler yaparak bu amacını gerçekleştirmiştir şeklinde de düşünülebilir. Bu tez çalışması da bu bağlamda deftere yapılan üçüncü müdahale şeklinde kabul edilebilir. Her iki müze memurunun yazdıklarını tamamlayan, eksiklerini giderme yönünde çaba gösteren ve özellikle de mimari açıdan eksik olan defterin bu açığını gidermeye yönelik bir sorumlulukla hazırlanmıştır.

Defter her ne kadar sistematik düzenden uzaklaşıp karışık bir formata dönüşmüş dahi de olsa, asıl amaç olarak yayınlanma olasılığı dikkate alınarak hazırlanmıştır. Ve aslında bu Erken Cumhuriyet Dönemi'nde müzenin hazırlamış olduğu bir kitap projesi niteliğindedir. Çünkü defter Tokat'ın tarihine sadece mimarisiyle değil, başka birçok açıdan da ışık tutacak bilgiler de düşünülerek yazılmıştır. Her ne kadar defter

müzenin envanter defteri gibi görünse de; içerdığı bilgiler, detaylar, görsel malzemenin zenginliği, dipnotlar vs. gibi birçok verinin de kullanılmış olması onu bir envanter defteri olmasının ötesine taşıyıp, bir kitap projesi gibi kabul edilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

KAYNAKLAR

- A. Cemal.** (1932). *Tokat*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.
- Acunsal, F.** (1938). 1937-1938 Tokat Albümü, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.
- Acunsal, F.** (1947). *Gerçeklerin Diliyle Tokat*, Tanin Basımevi, İstanbul.
- Açıkel, A.** (2004). XV-XVI.Yüzyıllarda Artukabad Kazasının Sosyal Yapısı, *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı.5, Erzurum.
- Akın, E. S.** (2009). *Tokat Kenti'nin Fiziksel Gelişimi, Anıtsal ve Sivil Mimari Örneklerinin Analizi ve Değerlendirmesi* Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Akın, E. ve Özen, H.** (2013). Tarihi Yapılarda Yeniden Kullanım Sorunları: Tokat Meydan ve Sulu Sokak, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Tokat.
- Akman, Ş. T.** (2011). Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), Ankara, s.80-109.
- Akok. M.** (1957). Tokat Şehrinin Eski Evleri, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi II*, s.129-151, Ajans Türk Matbaası, Ankara.
- Aksulu, B. I.** (1994). *Fetihten Osmanlı Dönemi'ne Kadar Tokat Şehri Anıtları* (yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aksulu, B. I.** (2012). Tokat Anıtsal Yapılarının Tanımlama ve Değerlendirme Sorunu, *Tokat Sempozyumu*, Cilt. II, Tokat.
- Aktemur, A. M.** (2013). Zile Elbaşoğlu Camii'nin Sıvalar Altında Kalan Gizemi, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/8, Ankara, s.1621-1642.
- Alpagut, U.** (2013). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Müzik Eğitiminin Yaygınlaştırılması, *Milli Folklor*, Sayı.97, Ankara, s.210-230.
- Altaş, A.** (2007). *T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Tescilli Yapılan Cami ve Mescitler* (yayımlanmış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Ar, M. S.** (1944). *Urartu Kılavuzu*, Maarif Vekilliği Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu Seri.1 Sayı. 9, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Arık, O.** (1969). *Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri: Anadolu XI*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Arık, R. O.** (1947). *Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu*, Ulus Basımevi, Ankara.

- Arık, R. O.** (1953). *Turuva Kılavuzu*, Milli Eğitim Vekaleti Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınlarından Seri.1 Sayı. XIV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Arık, R. O.** (1953). *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Arıkan, Z.** (1999). Halkevleri'nin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt.VI, S.23, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.261-281,
- Asarkaya, H.** (1938). Tokat Mezarlıkları, *Yeşilirmak Dergisi*, Sayı.3, Yeşilirmak Basımevi, s.2, Tokat.
- Asarkaya, H.** (1938). Tokat Mezarlıkları, *Yeşilirmak Dergisi*, Sayı.5, Yeşilirmak Basımevi, Tokat.
- Asarkaya, H.** (1941). *Osmanlılar Zamanında Tokat (Birinci Kısım)*, Tokat Matbaası, Tokat.
- Aslanapa, O.** (1984). *Türk Sanatı I-II: Türk Sanatı I, Başlangıcından Büyük Selçuklular'ın Sonuna Kadar*, Kervan Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, E. H.** (1989). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Bakırer, Ö.** (1981). *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, I. Metin, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım Atelyesi, Ankara.
- Başar, E.** (2004). *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Başgöz, İ.** (2005). Halis Hoca, *Kültür & Tokat Araştırma*, Sayı.19, Tokat İli Kültür ve Sanat Vakfı yayını, Tokat.
- Baydar, M.** (1968). *Hamdullah Suphi Tanrıöver Ve Anıları*, Mentşe Kitapevi, İstanbul.
- Baykara, T.** (1987). Tokat Ulu Camii Üzerine Bazı Düşünceler, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Hazırlayanlar: S. Hayri Bolay - Mustafa Yazıcıoğlu - Bahaeddin Yediyıldız - Mehmet Özdemir Tokat Valiliği Şeyhülislam İbn Kemal Araştırma, Ankara, s. 291-294.
- Bayraktar, H.** (2006). *Konya Merkezindeki Müzelerin ve Tarihi Mekanların Tarih Öğretiminde Kullanılmasına İlişkin Lise Tarih Öğretmenlerinin Görüşlerinin Değerlendirilmesi* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Belge, M.** (2008). *Genesis, Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Beşirli, M.** (2003). XIX.Yy'n İlk Yarısında Tokat Mevlevihanesi ve Gelirleri İle İlgili Sorunlar, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.13, Sayı.2, Elazığ, s. 337- 373.
- Beyazıt, M.** (2009). *Hacı İvaz Paşa'nın Vakıf Eserleri ve Mimari Faaliyetleri* (yayımlanmış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Bilgen, Ç.** (2013). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tokat Müzesi'ne Ait Bir Kent Tarihi Kitap Projesinde Yer Alıp Günümüzde Varlığını Sürdüremeyen Bazı Mimari Eserler, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı V*, İlmî Etüdler Derneği, İstanbul, s. 1329-1354.
- Bingöl, B.** (2007). *Türkiye'de Cumhuriyet Rejiminin Kurulmasında Eğitimin Rolü* (yayımlanmış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bozdoğan, S.** (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Can, N.** (1948). *Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun Nizamname ve Emirler*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Cantay, G.** (1992). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Cephanecigil V.G.** (2009). *Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde mimarlık tarihi ilgisi ve Türk eksenli milliyetçilik (1873-1930)* (yayımlanmış doktora tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Cephanecigil V.G. ve Akın, G.** (2010). Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiyesinde Milliyetçilik ve Mimarlık Tarihi, *İtü Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım*, Cilt.9, Sayı.2, İstanbul, s. 29-40.
- CHF.** (1932). *Chf Halkevleri Talimatnamesi*, Ankara.
- CHP.** (1935). *Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı*, Ankara.
- CHP.** (1940). *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, Ankara.
- CHP.** (1942). *Halkevleri ve Halkodaları, 1932-1942*, Ankara.
- CHP.** (1947). *XV. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları*, 1947, Ankara.
- Cinlioğlu, H.** (1950). *Tokat Coğrafyası ve Tarihi*, Ankara Şark Matbaası, Ankara.
- Cumhuriyetin 15.Yılında Tokat.** (1938). Yeşilirmak Basımevi, Tokat.
- Çal, H.** (1988). *Tokat Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Çeçen, A.** (2003). *Atatürk ve Cumhuriyet*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Çelebi, E.** (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyâhatnamesi*, Haz. Seyit Ali Kahraman, YKY Yayınları, İstanbul.
- Duman, S.** (2011). *Bir Modernleşme Aracı Olarak Tokat Halkevi*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Durukan, A. ve Uraz, T.U.** (2008). Cumhuriyetin Kültür Kurumu Olarak Halkevi Binaları, *İtü Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım*, Cilt.7, Sayı.1, İstanbul, s. 38- 49.
- Dutoğlu, Y.** (2012). *Ak Zambaklar Şehri Tokat*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.
- Duyuran, R.** (1948). *Priene Kılavuzu*, Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Anıtlar Koruma Kurulu Seri.1 Sayı. X, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

- Duyuran, R.** (1950). *Efesos Kılavuzu*, Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınlarından Seri.1 Sayı. XIII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Ekin, Ü.** (2010). *Tokat'a Dair Bir Sakk Mecmuası: Kadı Buyurdu Katip Yazdı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Eravşar, O.** (2004). *Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Konya.
- Erdoğan, A.T.** (2010). Tokat Müzesinin Kuruluşunda Öğretmen Halis Turgut Cinlioğlu, *Heerlife*, Halis Turgut Cinlioğlu Özel Sayısı, Sayı.15, Tokat, s.43-48.
- Ergüder, R. N. , Uzunçarşılı İ. H. ve Toparlı, R.** (1997). *Sivas Şehri*, Sivas Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Sivas.
- Erzen, A.** (1943). *Tarsus Kılavuzu*, Maarif Vekilliği Antikitele ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu Sayı.7, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Erzincan, T.** (2007). *Cumhuriyetin Kuruluşundan 1950'Ye Sergiler ve Müzeler İlişkisi* (yayımlanmış yüksek lisans tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Etem, H.** (1936). *Niğde Kılavuzu*, Kültür Bakanlığı Antikitele ve Müzeler Direktörlüğü Anıtlar Koruma Kurulu Yay., Sayı.3, İstanbul.
- Eyice, S.** (1989). Ali Paşa Camii, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 2 Türk Diyanet Vakfı, İstanbul.
- Ferid, H.** (1928). *Ocak Mesaisi Hakkında 1927 Kurultayına Arz Edilen Tekliflerim*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, İstanbul.
- Gabriel, A.L.** (1934). *Monuments Turcs D'Anatolie 2, Tome Deuxième: AMASYA-TOKAT-SİVAS*. Ouvrage Publié Sous Les Auspices Du Ministère Turch De L'Instruction Publique, Paris
- Gerçek, F.** (1999). *Türk Müzeciliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gök, S.** (2003). *Türk Siyasal Yaşamında Vatan Gazetesi (1950-1960)* (yayımlanmış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gökalp, Z.** (1980). Hars Teşkilatı, *Ziya Gökalp Makaleler IX: Yeni Gün-Yeni Türkiye- Cumhuriyet Gazetelerindeki Yazılar*, Haz. Şevket Beysanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları.359, Ziya Gökalp Serisi.15, İstanbul.
- Gökberk, M.** (1983). *Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk: Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı, İstanbul.
- Gündoğdu, H. vd.** (2006). *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Pys Vakıf Sistem Matbaası, Ankara.
- Günesen, B. vd.** (2002). *Bir Asırda Tokat*, Ofset Matbaacılık, Tokat.
- Gürkaş, T. ve Tanju, İ.** (2011). Türkiye'de Mimarlık Tarihi Yazımına Farklı Bir Bakış, *Sigma 3*, s.325-330, İstanbul.

- Heerlife.** (2010). Hocaların Hocası, Halis Turgut Cinlioğlu Özel Sayısı, Sayı.15, Tokat, s. 27-34,.
- İğdemir, U.** (1991). *Yılların İçinden: Makaleler, Anılar, İncelemeler*, XVI. Dizi, Sayı. 31 a, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Karabay, Kazım.** (2007). *63 No'lu Tokat Şer'iyeye Sicili*, Kahramanmaraş Üniversitesi Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Karaduman, H.** (2007). Türk Ocakları ve Hars Müzeleri, *Vakıflar Dergisi*, Aralık 2007, Sayı.XXX, Ankara, s.503-518.
- Karagülle, M. B. ve Savuran, O. N.** (1931-1955). *Tokat Müzesi: Tarihi Yapılar, Eski Eserler ve Bölgeleri, Tokat'lı Meşhurlar*, (yayınlanmamış monografi çalışması, Tokat Müzesi, Tokat.
- Karamağralı, B.** (1987). Şeyh Mekkun Türbesindeki Sgraffitolar, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Hazırlayanlar: S. Hayri Bolay - Mustafa Yazıcıoğlu - Bahaeddin Yediöldüz - Mehmet Özdemir Tokat Valiliği Şeyhülislam İbn Kemal Araştırma, Ankara, s. 419-426.
- Karlı, H.** (2013). Osman Nuri Savuran, *Tokat Haber Gazetesi*, Tokat.
- Kartaler Çınar, Y.** (2009). *Müzecilik Eğitiminde Yeni Eğilimler Türkiye'de Müzecilik ve Mesleki Eğitim* (yayımlanmış yüksek lisans tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaşıkehan, Ö.** (2005). *Tokat İli ve Niksar İlçesi Çeşme ile Şadırvanları* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kılıç, M.** (2007). Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2007, Sayı.16, Isparta, s.113-140.
- Kopruman, K. Y.** (1987). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Göre Tokat Şehri, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2- 6 Temmuz 1986)*, Tokat Valiliği Şeyhülislam İbn-i Kemal Araştırma Merkezi, Ankara, s. 38- 56.
- Kuban, D.** (1965). *Anadolu Türk Mimarisi I: Anadolu-Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Kuntay, O.** (1996). Hatuniye Medresesi Neden Yıkıldı? *Tokat Kültür ve Araştırma Dergisi*, Tokat, 2-45, s.31.
- Maden, F.** (2013). Evliya Çelebi'nin Seyâhatnamesinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı.68, Ankara, s.89-128.
- Ogan, A.** (1947). *Türk Müzeciliğinin 100'üncü Yıldönümü*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu İstanbulu Sevenler Grubu Yayınları, İstanbul.
- Ortakçı, A.** (2014). Halkevleri Müze ve Sergi (Tarih) Şubesi'nin Faaliyetlerinde Halk Kültürünü Koruma Düşüncesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, Cilt.7, Sayı.30, İstanbul, s. 181-189.
- Önder, M.** (1999). *The Museums Of Turkey*, çev. Asrar, A., Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

- Öney, G.** (1971). Anadolu Selçuk Mimarisinde Aslan Figürü, *Anatolia*, XIII, Ankara, s. 1- 41.
- Önge, Y.** (1995). *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Önkai, H.** (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı.91, Ankara.
- Öz, T.** (1973). *Yurdumuzda Müzeler Nasıl Kuruldu, Neler Yapıldı, Neler Yapılması Gerekli*, VII. Türk Tarih Kongresi, 25-29 Eylül 1970, cilt.2, TTK Basımevi, Ankara.
- Özcan, B.** (1985). *Tokat Müzesi Rehberi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Özdemir, A. ve Aktaş, E.** (2011). Halkevleri (1932'den 1951'e), *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi [TAED]* 45, Erzurum, s. 235-262.
- Özpinar, C.** (2012). Güncel Sanatın Tarihini Yazmak, *Toplum ve Bilim*, Sayı.125, İstanbul, s. 152-177.
- Öztürk, K.** (1968). *T.C. Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınları, İstanbul.
- Mansel, A.** (1936). *Yalova Kılavuzu*, Kültür Bakanlığı Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu Sayı.4, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Mansel, A.** (1943). *Silifke Kılavuzu*, Maarif Vekilliği Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu Seri 1 Sayı.8, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Mercan, M. ve Ulu M. E.** (2003). *Tokat Kitabeleri*, Türk Hava Kurumu Basım Evi İşletmeciliği, Ankara.
- Mülayim, S.** (1982). *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler: Selçuklu Çağı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 503, Sanat Eserleri Dizisi 1., Ankara.
- Nasır, A.** (1991). *Türk Mimarlığında Yabancı Mimarlar*, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Polatçı, İ.** (t.y.). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Göre Tokat, *Tokat Kültür Araştırma Dergisi*, Tokat Kültür Araştırma, Geliştirme ve Yaşatma Vakfı Yayını, Tokat, s. 4- 8.
- Ramsay, W.M.** (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- Seçgin, N.** (1993). *Tokat'taki Türk Mimari Eserleri*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Soyman, T. ve Tongur, İ.** (1944). *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya Yeni Kitapevi, Konya.
- Sönmez, Z.** (1989). *Başlangıcından 16.yy'a Kadar Anadolu-Türk İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VI. Dizi-Sayı.30, Ankara.

- Sözen, M.** (1972). *Anadolu Medreseleri: Selçuklu ve Beylikler Devri 2. Cilt*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi ve Rölöve Kürsüsü, İstanbul.
- Sülker, K.** (1985). *Savaş Yıllarında Bir Sürgün*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Şahin, M.** (2009). *Türk Ocaklarının Eğitim ve Kültür Faaliyetleri (1912-1931)*, (yayımlanmış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şimsirgil, A.** (2003). XIV- XVI Yüzyıllarda Tokat Cami ve Mescidleri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume.XVIII, Sayı/Number.1, İstanbul, s. 87-104.
- T.C. Kültür Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı**, (1990). *1920-1989 T.C. Hükümet Programlarında Kültür Politikası*, Yayın No.2, Ankara.
- T.C. Maarif Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü**, (1945). *1943-1944 Yılları Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün Genel Durumu*, Maarif Matbaası, Ankara.
- T.C. Maarif Vekaleti**, (1933). *Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar, Müzakere Zabıtları*, Maarif Vekaleti ve Türk tarihi Tetkik Cemiyeti, İstanbul.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Yayınlarından**, (1945). *Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu Çalışmaları (15.11.1945- 23.11.1945)*, Maarif Matbaası, Ankara.
- Tavernier, J. P.** (2006). *Tavernier Seyahatnamesi*, editör.Stefanos Yerasimos, çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Texier, C.** (2002). *Küçük Asya-Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, çev. Suat, A., Latin Harflerine Aktaran. Kopruman K.Y., Sadeleştiren. Yıldız, M., Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.
- Tokat İl Kültür Turizm Müdürlüğü.** (1998). *Tokat, İl Özel İdaresi, Offset Matbaacılık*, Tokat.
- Tokat İl Yıllığı** (1973). *Cumhuriyetin 50.Yılında Tokat 1973 İl Yıllığı*, Tokat Valiliği, Ankara
- Tokat Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü.** (2010). *Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*, Güneş Matbaa, Tokat.
- Toruk, F.** (2005). Bani Yörgüç Paşa ve İmar Faaliyetleri, *Vakıflar Dergisi*, Sayı.29, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s. 105-134.
- Tournefor, J. P.** (1717). *Relation d'un Voyage du Levant*, Chez Anisson et Posuel, Cilt 2, Lyon.
- Tunca, A.** (2000). *Vakfiyelerine Göre Tokat Vakıfları (h.1000-1200/m.1591-1785)* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türk Ocakları.** (1918-1334). *Türk Ocağı Esas Nizâmı*, Orhaniye Matbaası, İstanbul.
- Türk Ocakları.** (1925-1341). *Türk Ocakları Umumi Kongresi Zabıtları*, Ankara.

- Uysal, A. O.** (1987). Tokat'taki Osmanlı Camileri, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Ankara, s. 313-364.
- Uzunçarşılı, İ.H.** (1959). Hacı İvaz Paşa'ya Dair, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt.10, Sayı.14, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ.H.** (2003). *Tokat Kitabeleri*, haz. Mercan M., Ulu M.E., Türk Hava Kurumu Basım Evi İşletmeciliği, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H. ve Nafiz, R.** (2005). *Sivas Şehri*, haz. Toparlı R., Seyran Yayınları, Sivas.
- Ülgen, A.S.** (1943). *Anıtların Korunması ve Onarılması I*, Maarif Matbaası, Ankara.
- Ünver, S.** (1962). Tokat Abideleri IV, *Hür Vatan Gazetesi*, Ankara.
- Üstel, F.** (2010). *İmparatorluktan Ulus-devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Üzen, İ.** (2010). 1939. Erzincan Depreminin Tokat'taki Yansımaları, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı.27, Ankara, s. 89-104.
- Yavi, E.** (1986). *Tokat*, Tokat Otelcilik Turizm A.Ş. Yayınları, İstanbul.
- Yazıcı, Y.** (1965-66). *Tokat'ta Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, (yayınlanmamış lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Lisans Tezi, İstanbul.
- Yeni Tokat.** (1933). Sayı.1, Tokat.
- Yeni Tokat.** (1933). Sayı.2, Tokat.
- Yeni Tokat.** (1933). 15 Eylül tarihli sayısı, Tokat.
- Yeni Tokat.** (1933). 1 Ekim tarihli sayısı, Tokat.
- Yeni Tokat.** (1933). 15 Ekim tarihli sayısı, Tokat.
- Yeni Tokat.** (1934). Sayı.18, Tokat.
- Yeni Tokat.** (1934). Sayı.25, Tokat.
- Yeni Tokat.** (1934). 30 Ağustos tarihli sayısı, Tokat
- Yeni Tokat.** (1936). Sayı.51, Tokat.
- Yeşilirmak Dergisi.** (1938). Sayı.3, Yeşilirmak Basımevi, Tokat.
- Yeşilirmak Dergisi.** (1938). Sayı.46, Yeşilirmak Basımevi, Tokat.
- Yüksel, H.** (1996). Tokat Mevlevihânesi, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı.2, Konya, s. 61- 68.
- Bal. M.S.** (2006). Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Semseddin İsfahânî, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 267-8, 264-294. Alındığı tarih:13.02.2014, adres: <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s19/mehmetsuatbal.pdf>.
- Url-1** <<http://www.nkfu.com/astrahan-sehri-tarihi>>, alındığı tarih: 29.02.2014.
- Url-2** <<http://www.tdk.gov.tr>>, alındığı tarih: 15.05.2013.
- Url-3** <<http://voyvoda.nedir.com>>,alındığı tarih: 10.05.2013.

- Url-4** <<http://www.tarihibilinci.com/forum/mimari-eserler-68/meydan-camii-23070/>>, alındığı tarih: 02.04.2013.
- Url-5** <<http://tr.wikipedia.org/wiki/Tabakhane>>, alındığı tarih: 06.03.2014.
- Url-6** <<http://www.msxlabs.org>>, alındığı tarih: 08.03.2014.
- Url-7** <<http://tdkterim.gov.tr>>, alındığı tarih: 05.04.2013.
- Url-8** <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekinli,_Ye%C5%9Filyurt>,, alındığı tarih: 12.02.2014.
- Url-9** <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/54282/Heinrich-Barth>>, alındığı tarih: 10.03.2014.
- Url-10** <<http://www.tarihibilinci.com/forum/mimari-eserler-68/keykavus-darussifasi-8277>>, alındığı tarih: 04.03.2014.
- Url-11** <<http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/oba/article/view/9065>>, alındığı tarih: 04.03.2014.
- Url-12** <<http://www.e-tarih.org/makalelert.php?sayfa=makaledetay&makaleno=3304>>, alındığı tarih: 10.02.2014.
- Url-13** <<http://www.safrankonak.com.tr/baslat.php?islem=Safranbolu>>, alındığı tarih: 22.02.2014.
- Url-14** <<http://www.mehmethekim.com/index.php/genel-kr-mainmenu-70/853-tarih--antik-kentler/14187-tokat--komana-pontka>>, alındığı tarih: 26.05.2014.
- Url-15** <<http://www.anadolurisk.com/tr/bulten/su-yapilari-ve-hidroelektrik-enerji-uretimi-ile-sigorta-iliskisi/baraj-regulator-ve-diger-su-yapilari-tanimlari>>, alındığı tarih: 26.05.2014.
- Url-16** <<http://www.amasya.gov.tr/genel-durum-sayfa.asp?SayfaId=23>>, alındığı tarih: 02.010.2013.

EKLER

- EK A:** Osman Nuri Savuran başlıklı yazı
EK B: Eski Eserlerle İlgili Önemli Bazı Genelgeler
EK C: Halkevlerinin Müze, Tarih ve Folklor Kollarının Programları
EK D: Soru Önergesi (Tokat ili eserleri restorasyonu hakkında)
EK E: Soru Önergesi 7/8115 (Tokat ili eserleri restorasyonu hakkında)
EK F: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Camiler- Mescitler I. Bölüm)
EK G: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Camiler- Mescitler II. Bölüm)
EK H: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Türebeler I. Bölüm)
EK I: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Türebeler II. Bölüm)
EK J: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Tekke ve Zaviyeler- Medreseler- Hanlar I. Bölüm)
EK K: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Tekke ve Zaviyeler- Medreseler- Hanlar II. Bölüm)
EK L: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Hamamlar- Çeşmeler I. Bölüm)
EK M: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Hamamlar- Çeşmeler II. Bölüm)
EK N: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Bedesten, Köprü, Savunma Yapısı, Sivil Yapılar, Harabeler I. Bölüm)
EK O: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Bedesten, Köprü, Savunma Yapısı, Sivil Yapılar, Harabeler II. Bölüm)
EK P: Albert Gabriel'in Tokat Haritası
EK R: Tokat Haritası
EK S: Tokat Haritası I. Bölge
EK T: Tokat Haritası II. Bölge
EK U: Tokat Haritası III. Bölge
EK V: Tokat Haritası IV. Bölge
EK Y: Tokat Haritası V. Bölge

EK A: Osman Nuri Savuran başlıklı yazı.

ELESTİREL BAKIŞ

HAMİ KARSLI

hamikarsli@gmail.com

OSMAN NURİ SAVURAN

Geçtiğimiz günlerde, Çiğdem Arat Bilgen isimli genç bir kızımızdan, bir e-posta aldım.

Aslen Tokatlı olduğunu, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi Kürsüsü'nde yüksek lisans çalışması yaptığını bildiriyor ve 1940'lı yıllarda Tokat Müzesi'nde memurluk yapan Osman Nuri Savuran'la ilgili bilgi arıyordu.

Daha sonra telefonla konuştuğumuzda, Nuri Savuran'ın, Tokat Müzesi'nde, eski eserlere dair çizdiği görüntülerin (perspektiflerin) teknik yönlerinin çok güzel olduğundan söz ederek, lisans çalışmasında Osman Nuri Savuran'a yer vereceğini söyledi.

Nuri Savuran'ın, baba bir anne ayrı kardeşi Dr. Şehsuvar Savuran, 1956 yılından beri tanıdığım, yaşça benden büyük bir dostumdu.

Çiğdem'in isteğinden ona söz ettim. Ağabeyi hakkında bildiklerini anlattıktan sonra bana Nuri Savuran'ın, Adana'da yaşayan kızı Gülten Hanım'ın telefonunu vererek "babası hakkında daha ayrıntılı bilgi alabileceğimi" ifade etti.

Gülten Savuran isteğimi coşkuyla yerine getirerek, e-posta ile bana babasını anlatan duygulu bir yazı gönderdi.

Bu arada, Nıksar ve Tokat'ın sosyal tarihi üzerinde araştırmalar yapan, Kümbet Dergisi'nin Genel Yayın Yönetmeni, Hasan Akar'ı arayarak ondan da bilgi istedim.

Hasan Akar, gazeteci, yazar, sendikacı Kemal Sülker'in "Savaş Yıllarında Bir Sürgün" isimli kitabında sıkça Osman Nuri Savuran'dan söz ettiğini bildirerek, adı geçen kitabın Tokat'la ilgili bölümlerinin fotokopilerini gönderdi.

Onları inceledikten sonra, kitabın aslına ulaşarak bir çırpıda okudum.

Kemal Sülker, İkinci Dünya Paylaşım Savaşı günlerinde, ülkemizde yer yer ilan edilen sıkıyönetim bölgelerinin dışında oturmaya zorlanan yazarlardan biridir.

Kitapta, sürgün gittiği Konya, Hatay ve Tokat'ta halkla kaynaşması, yöneticilerle ilişkileri ve günlük yaşamı bir roman havası içinde anlatılır.

40'lı yılların Tokat'ındaki sosyal ve kültürel yaşamı merak edenlerin bu kitabı okumaları gerekir.

Ben, 1955-1956 yılında öğretime açılan Tokat İlköğretmen Okulu'nun ikinci dönem mezunlarındanım. Dolayısıyla o yılların Tokat'ını iyi bilirim.

Sivas Caddesi henüz açılmamıştı. Behzat Çarşısı, Tokat'ın en önemli caddesiydi. Okuldan çıkınca doğru oraya giderdik. Okulda velim olan Cevdet Ereğ'in mağazası, dedemin yakın arkadaşı İslamoğulları'nın iş yerleri Behzat'ta idi. Yakın akrabalarımızın oturduğu Perviz Sokak'a da bu çarşıdan ve Yüksek Kahve'nin önündeki küçük, dar ahşap köprüden geçerek giderdim.

Osman Nuri Savuran'ın dedesi saatçi Memiş Efendi'nin yaptırdığı konak ta bu sokakta idi. Rabia Teyzem'in oğlu Cavit Onur'un arkadaşı olduğu için Şahsuver Savuran'ı tanımama karşın Ağabeyi Nuri Savuran'ı tanıımıyordum.

1921 yılında Tokat'ta doğan, 1962 yılında “siroz” tedavisi gördüğü Ankara'da ölen ve Cebeci Asri Gömütlüğü'nde toprağa verilen Nuri Savuran'ın hüznü bir yaşam öyküsü vardır.

Babası süvari subayı Ali Ragıp, annesi Pakize Hanım'dır. Üç aylıkken annesini kaybeder. Babasının ikinci evliliğinden Hasibe, Şahsuver ve Serter isimli üç kardeşi olur.

Sol gözü, o yıllarda yaygın olan çiçek hastalığı nedeniyle kör olur. Bu nedenle de ortaokuldan sonra okuyamaz. Çünkü, liseye girebilmek için tam sağlık raporu istenir.

Resme ve müziğe karşı çok yetenekli olan Osman Nuri, Halis Turgut Asarkaya'nın (Cinlioğlu) dikkatini çeker. Onun yardımıyla Tokat Halkevi'nde “kütüphane memurluğu” işine başlar.

Bu dönem onun durmadan okuduğu, hatta eve kitaplar getirerek kardeşlerinin de okumalarını sağladığı dönemdir.

Halkevi'nin çıkardığı dergi ve gazetede de şiir ve öyküler yazar.

Daha sonraları Tokat Müzesi kurulunca, Halis Turgut Asarkaya'nın isteği ile, 41 yıllık kısa ömrünün sonuna kadar orada çalışır.

1952 yılında akrabalarından Semiha (Tunçkol) isimli hanımla evlenir. Bu evlilikten Emre isimli bir oğlu, Pakize Gülten isimli bir kızı olur. Emre yaşamını yitirmiştir.

Gülten, babasını kaybettiğinde beş yaşındadır. Buna karşın babasını anlattığı duygu yüklü yazısında çok doğru saptamalarda (tespitlerde) bulunur:

“... Babama dair anılarımda çok az görüntü var. Çok, pek çok okuduğumu, çok titiz olduğumu, anneme çok saygılı ve sevecen davrandığımı biliyorum. Takım elbisesi daima ütülü, ayakkabıları –sanki hiç giyilmemiş gibi tertemizdi.”

“... Çiçek hastalığından kaybettiği sol gözü yüzünden liseye alınmamasının, onun yaşamında bir kırılma ve kopma noktası olduğunu düşünüyorum. Sistem, sizi, sizin hiçbir suçunuz olmadığı halde dışlıyor, yok kabul ediyor. O yaşlarda bir çocuk için bu olayın yarattığı travmayı düşünemiyorum bile!”

“... Geriye dönüp baktığımda ne annemi, ne ağabeyimi ne de beni bir kez olsun incittiğini anımsamıyorum. Büyüdüğümüzde, annem ve ağabeyimle konuşurken onun son derece kibar ve saygılı olduğunu ancak sisteme ve sistemin yozlaştırdığı insanlara karşı öfkeli olduğunu konuşurduk.”

“... Dört yaşındaydım, bir pazar günü, babam uyuyor, bir şeye kızmış, avluda bar bar bağıryordum. Babaannem, annem ve halam: “Babanı uyandırdın. Çok sinirlendi. Kaç, bahçede saklan. O evden çıkmadan sakın gelme” dediler. Onların paniklemesinden ben de korktum. Bahçeye kaçıp uzunca bir süre bekledim. Sesler kesilince, bahçe kapısından avluya girdim ki, evden çıkmakta olan babamla burun buruna geldim. Babam, yanıma geldi, çömeldi ve: “Gülten Hanım, bağırdığını duydum. Sen haklıydın kızım. Hakkını hep savun, sakın geri çekilme!” dedi, yanağımdan öpüp evden çıktı. Ne kadar mutlu olmuştum...”

“...Evin duvarlarına, kendi ürettiği, güzel, özlü sözler yazardı. Yine duvarda, 1930'da öldürülen devrim şehidi Kubilay'ın bir resmi asılıydı. Ona bakar hüzünlenirdi. Ağabeyim ve ben doğduğumuzda bizler için şüirler yazacak kadar duygusal biriydi.”

Gerçekten, Osman Nuri Savuran'ın yaşamındaki kırılma noktası, onun bir gözünün kör olması nedeniyle, liseye alınmamasıyla başlar.

1936 yılında Nuri Savuran 15 yaşındadır. İlk ve ortaokul öğrenimini bitirmiştir. Rastlantı, o yıl Tokat Lisesi (1) bugünkü binası yapılarak oraya taşınmış, birçok arkadaşı liseye gitmeye başlamıştır.

Özellikle kendisinden daha az bilgili ve yeteneksiz arkadaşları öğrenim görürlerken kendisinin dışlanmasını bir türlü kabullenemez.

Kendisini okumaya ve içkiye verir.

Kemal Sülker'in yazdığı kitaptan ve aile bireylerinden öğrendiğimize göre özellikle, Müze'de çalıştığı yıllar, adaşı olan Nuri Diren'in Behzat'taki meyhanesini, evinden ve işinden sonra üçüncü adresi beller.

Kızı Gülten Hanım: “... Babamın her akşam gittiği ve 2-3 saatini geçirdiği Nuri Diren'in meyhanesinde (2) çok güzel dostları, saygın, entelektüel bir çevresi varmış. Kendisi bilge, entelektüel ve esprili yönünü ancak orada gösterebiliyormuş. Anlatılanlardan anlıyoruz ki, gerçek kişiliği, zekâsı, üzerinden baskının kalktığı meyhanede ortaya çıkıyor. Bütün dostları babamdan hep saygı ve hayranlıkla söz ederlerdi” diyor.

1940'lı “Savaş Yılları” nda, küçük, ama çok zengin tarihi, yemyeşil doğasıyla şirin bir Anadolu ili olan Tokat, herkesin birbirini tanıdığı, ilişkilerde sevgi ve saygının egemen olduğu bir yerdir.

O dönem içkievleri (meyhaneler), salt içki içilen yerler değil, sanattan, edebiyattan, ülkenin siyasi ve sosyal yapısından söz edilen yerlerdir.

Bir bakıma, Muhsin Ertuğrul'un tiyatrolar için söylediği “ocakbaşı” gibi yerlerdir.

Sülker, **Savaş Yıllarında Bir Sürgün** adlı kitabında (sayfa, 140) “**Bir gün Nuri Savuran, Müze eşyalarından önemli gördüklerini şöyle sıraladı: Hint kumaşından Türk tipi işlemeli entari, Osmanlı sanatından eşi az bulunur zarif kakmalı bir kutu, sanat değeri çok yüksek çakmaklı tüfekler, 830 parçalık ayırımı yapılmış sikkeler koleksiyonu. Bunlar arasında eski Yunan ve Roma devrinin az bulunur parçaları bu işten anlayanları adeta sarhoş eder. Biz bunlarla övünürüz**” der.

Tokatlı olmakla ve Tokat'ın değerleriyle övünen bu şanssız insanın, Sevgili Osman Nuri Savuran'ın ışıklar içerisinde yatmasını diliyorum.

(1) Tokat Lisesi'nin temeli 1884 yılında 3 (üç) yıllık olarak açılan Rüştüye'ye dayanır. 1902'de 5 yıllık idadiye dönüştürülmüştür. 1924'te Tokat İdadisi, Askerî Lise ile birleştirilir. 1928'de Karma Lise haline gelir. 1936 yılında bugünkü binası yapılarak hizmete girer. 1947-48 Öğretim yılında ülkenin ekonomik şartları gereği Yeşilirmak Özel Lisesi'ne dönüşür. 1949 yılında tekrar resmî lise (Tokat Lisesi) olur. 20 Ocak 1953 'ten sonra liseye, Plevne Kahramanı GAZİ OSMAN PAŞA'nın adı verilir.

(2) Bu meyhane, Behzat Çarşısı'nda, Saat Kulesi'nden meydana doğru gelirken, Yüksek kahve ile biraz ilerisindeki sağ tarafa doğru ayrılan yol arasındadır. O dönemde Tokat'ta, “Kör Nuri”

lakaplı iki kişi vardır. Bunlardan biri, Dimes Gıda Sanayi'nin kurucusu, Tokat'ın efsane ismi Mustafa Vaşfi Diren'in dört yaş küçüğü olan 1925 doğumlu Nuri Diren, diğeri ise yazıda sözünü ettiğimiz Nuri Savuran'dır

EK B : Eski Eserlerle İlgili Önemli Bazı Genelgeler

Eski Eserlerle İlgili Önemli Bazı Genelgeler			
Genelgenin Özü	Nereye yapıldığı	Tarihi	Numarası
Menkul, gayrimenkul bircümle âsarî atika durumunun bildirilmesi h.	Valiliklere	20/eylül/1341	6304/1751
Tekke ve türbelerdeki tarih ve sanat değeri olan eserlerin müzelere nakli h.	Valiliklere	27/eylül/1341	6601/1812
Maarife devredilen tekke ve türbelerin bircümle muamelâtının maarif idareleri tarafından görüleceği h.	Valiliklere	28/kasım/1341	8493/2214
Türk birliğini parçalamaya çalışacak cereyanların önüne geçilmesi h.	Maarif Md.	8/aralık/1341	8890/2292
Tekke ve türbelerdeki etnoğrafyaya mütaallik eşyanın da müzelere konmak üzere tetkiki h.	Valiliklere	8/aralık/1341	8816/2290
Türbelerin tezyinatı esasıyesinden olan eşyanın kaldırılmıyacağı h.	Maarif Md.	13/aralık/1341	9193/2323
Tekke ve türbelerde mevcut müzelik eşyaların muhafazası h.	Valiliklere	25/mart/1926	153/498
Tekke ve türbelerdeki eşya ve saire h.	Maarif Md.	9/şubat/1926	47/207
Etnoğrafya müzesine vazolunmak üzere merkeze gönderilecek eşya h.	Valiliklere	5/nisan/1926	171/537
Antika tacirlerinin tâbi olacakları şerait h.	Valiliklere	30/ocak/1928	3077/96
Âbidelerin tesciline ait fişlerin ne suretle doldurulacağı h.	Maarif Md.	24/temmuz/1931	85551
Müzeye giren her eserin günü gününe envantere geçirilmesi h.	Müzelere	12/eylül/1932	85490
Mezar taşlarının muhafazası h.	Valiliklere	26/haziran/1933	174
Millî eserlerimizin muhafazası h. (Sayın Başvekil İsmet Paşa tarafından yapılmıştır.)	Valiliklere, Bakanlıklara ve müstakil makamlara	31/ocak/1934	6/370

Şekil B.1: Eski Eserlerle İlgili Önemli Bazı Genelgeler, (T.C. Maarif Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Yayınlarından, 1945).

EK C : Halkevlerinin Müze, Tarih ve Folklor Kollarının Programları

Mimarlık eserleri, gerek umumi gerekse hususi binalardaki tavan, pencere, kapı ocak gibi sanat eserlerini tespit ederek fotoğrafını plan resmini yaptırmak, yazıtı olanın, yazısını kopya etmek ve Türkçeye çevirmek.

- Bölgelerdeki vakfiyelerden o yerin tarihini aydınlatacak olanların suretlerini, fotoğraflarını almak, evkaf dairelerindeki vakfiyelerin suretlerini iyi okuyup okutmak şartıyla almak, şahıslara ve ailelere ait vakfiyelerden faydalanmak, bunları neşretmek.
- Şer'i mahkemelerin sicillerini tarif, sosyoloji bakımından taramak, bizzat bu defterlerin temizlenmesi, tasnifi, ciltlenmesi ve hülasalarının ve fihristlerinin neşredilmesini gerçekleştirmek.
- Bölgelerin geleneklerini, düğünlerini, gelin, bayram, sünnet olaylarını ve adetlerini tespit etmek (yazı film ve resimlerle)
- Bölgede yetişmiş veya orada ölmüş bilginlerin, sanatçıların, ediplerin, saz şairlerinin hal tercümelerini tespit etmek, yaymak.
- Atasözleri, maniler, türküler, halk şiirlerini toplamak, mukayeseli olarak neşredeceklere vermek yahut olduğu gibi neşretmek.
- Halk lehçelerini ve bu lehçeler arasındaki farkları tespit etmek.
- Bölge kitaplıklarında yahut şahısların elinde bulunan eski yazı, minyatür, tezhipli kitap, cilt, içindeki konu çok faydalı olan değerli eski eserlerin toplanması yahut kaydının yapılması fotoğraflarının alınması.
- Daha önceki devre veya Türk sanat eserlerine ait sütunlar, başlıklar, kabartmalar, lahitler, kürsü, kapı, mihrap, minber, ev, tavan, şamdan, kandil, sini, kazan gibi eserlerin ve eski yazıların resimlerini aldirmek.
- Bölgede anadan babadan kalma cönkler, yazma veya basma eki kitapları araştırıp bulmak, kimler tarafından kimin için yazıldıklarını tespit etmek

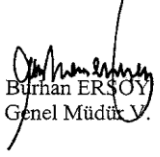
Şekil C.1: Halkevlerinin Müze, Tarih ve Folklor Kollarının Programları Gösteren Tablo, (Arık, 1947).

EK D : Soru Önergesi (Tokat ili eserleri restorasyonu hakkında)

T.C.		7/8115
DEVLET BAKANLIĞI VE BAŞBAKAN YARDIMCILIĞI		
Sayı : B.02.0.002/031/648 ^d		23 /06/2009
Konu : Soru Önergesi		
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA		
İlgi : a) 04.06.2009 tarih ve A.01.0.GNS.0.10.00.02-13467 sayılı yazı. b) 18.06.2009 tarih ve B.02.1.VGM.0.10.00.610-1798/9141 sayılı yazı.		
Bakanlığımıza intikal eden Tokat Milletvekili Sayın Reşat DOĞRU tarafından cevaplandırılması istenen 7/8115 esas sayılı yazılı soru önergesi ile ilgili olarak, Bakanlığım bağlı kuruluşu Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınan ilgi (b) cevabi yazı ekte gönderilmektedir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
		 Bülent ARINÇ Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı
Ek: İlgi (b) yazı (3 sayfa.)		
DAĞITIM :		
Gereği :	Bilgi :	
TBMM Başkanlığına	Başbakanlığa	
<hr/>		
Başbakanlık Merkez Bina Devlet Bakanlıkları Z-15 Bakanlıklar-ANKARA Telefon: (0 312) 413 72 22 Faks: (0 312) 424 03 38		Ayrıntılı bilgi için irtibat: D.DEV – B.H.İ.M.

Şekil D.1: 23.06.2009 tarihli soru önergesini gösteren belge
(<http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-8115c.pdf>).

EK E : Soru Önergesi 7/8115 (Tokat ili eserleri restorasyonu hakkında)

T.C. BAŞBAKANLIK Vakıflar Genel Müdürlüğü		18 -06- 2009
Sayı :B.02.1.VGM.0.10.00.610-1798	9141	.../... /2009
Konu : Soru Önergesi 7/8115		
DEVLET BAKANLIĞI VE BAŞBAKAN YARDIMCILIĞINA (Sayın Bülent ARINÇ)		
İlgi : 08.06.2009 tarihli ve B.02.0.002/031/0180 sayılı yazı.		
Tokat Milletvekili Sayın Reşat DOĞRU'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına vermiş olduğu 7/8115 esas numaralı soru önergesinde belirtilen Tokat İlinde restorasyonu yapılan ve restorasyonu devam eden eserlere ilişkin liste ektedir. Bilgilerine arz ederim.		
		 Burhan ERŞOY Genel Müdür V.
EKLER:		
1- Soru Önergesine Verilen Cevap (1 adet liste 2 sayfa)		
1/1		
Milli Müdafaa Cad. No:20 06100 Kızılay/ANKARA Ayrıntılı Bilgi İçin İrtibat: Tel : (0312) 415 53 01 Faks : (0312) 418 09 25 Elektronik Ağ: www.vgm.gov.tr. e-posta : sanat@vgm.gov.tr		

Şekil E.1: 18.06.2009 tarihli soru önergesini gösteren belge.
(<http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-8115c.pdf>).

EK F: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Camiler- Mescitler I. Bölüm)

No:	Yapının İsmi	Varsa Diğer Adı	Bulunduğu Yer	Mülkiyet Durumu	İnşa Kitabesi	Dönem	İnşa Tarihi	Banisi	Yapının Mevudiyeti	Defter Notları	Yapının Fotoğrafı	Fotoğraf Kaynağı
1	Gaziler Camii	Malik Gad Camii	Semerik Mah.	Vakıflar	Yok	Denizmeri	H. 465/477, M. 1074	Denizmeri Ahmet Gad	Var	N.S		Bilgen, 2013
2	Vazir Ahmet Paşa Mescidi	Ebu's Şems Hanegahı Camii	Meydan Mah.	Vakıflar	Var	Selçuklu	H. 687, M. 1288	Ebüşşema Bin Hüseyin	Var	B.K/ N.S		Bilgen, 2013
3	Alaca Mescidi	Küçük Minareli Camii	Röstem Çelebi Mah.	Vakıflar	Var	Selçuklu	H. 700, M. 1300	Abdüfettah Bin İbrahim	Var	B.K/ N.S		Bilgen, 2013
4	İvaz Paşa Camii	-	İvaz Paşa Mah.	Vakıflar	Yok	Osmanlı	H. 810, M. 1407	Hz. İvaz Paşa	Yok	N.S		Sevuran, 1931-1955
5	Hamza Bey Mescidi	Çekirli Hamza Bey Camii	Çekirli Mah.	Vakıflar	Var	Osmanlı	H. 815, M. 1412	Bıcaoğlu Hamza Bey	Var	B.K/ N.S		Erdem, 2011
6	Hz. Turhan Mescidi	-	Eski Kazancılar Çarşısı	Vakıflar	Var	Osmanlı	H. 878, M. 1478	Kayder Bin Mehmet Ethac Turhan	Var	B.K/ N.S		Bilgen, 2013
7	Meydan Camii	Hatunye Camii	Meydan Mah.	Vakıflar	Var	Osmanlı	H. 890, M. 1485	Gübeher Hatun	Var	B.K/ N.S		Bilgen, 2013
8	Kaya Camii	-	Kaya Mah.	Vakıflar	Yok	Osmanlı	H.8-9 YY/ M.14-15.YY	-	Var	N.S		Bilgen, 2013
9	Telkeler Camii	Talekçiler / Telkeler Camii	Sulusokak Mah.	Vakıflar	Yok	Osmanlı	H. 9.YY/ M.15.YY	-	Var	N.S		Bilgen, 2013

Şekil F.1: Yapı Tablosu/ Camiler- Mescitler I. Bölüm, (Bilgen, 2014).

EK G: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Camiler- Mescitler II. Bölüm)

No:	Yapının İsmi	Varsa Diğer Adı	Bulunduğu Yer	Mülkiyet Durumu	İnşa Kitabesi	Dönem	İnşa Tarihi	Banisi	Yapının Mevduiyeti	Defter Notları	Yapının Fotoğrafı	Fotoğraf Sahibi
10	Güddük Minare Camii	Rüstem Çelebi Camii	Rüstem Çelebi Mah.	Vakıf	Yok	Osmanlı	H.9 Yy, M.15.Yy yarısı	-	Var	N.S		Bilgen, 2013
11	Düddük Ağazi Mescidi	Kadi Hasan Mescidi	Cemaletin Mah.	Vakıf	Yok	Osmanlı	H.9 Yy, M.15.Yy başı	-	Var	N.S		Bilgen, 2013
12	Kazancılar Mescidi	Kundakçılar Mescidi	Sulusokak Mah.	Vakıf	Var	Osmanlı	H.924, M.1518	-	Var	N.S		Bilgen, 2013
13	Behzad Camii	Hacı Behzad Camii	Behzad Cad.	Vakıf	Var	Osmanlı	H.942, M.1535	Fakih Oğlu Hacı Behzad	Var	B.K / N.S		Çambaz, 2011
14	Ali Paşa Camii	-	Yay Meydan Mah.	Vakıf	Yok	Osmanlı	H.10 Yy, M.15.Yy	Ali Paşa	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2013
15	Soğukpınar Camii	Mahmut Paşa Camii	Mahmut Paşa Mah.	Vakıf	Yok	Osmanlı	H.11, M.17 Yy	Mahmut Paşa	Var	N.S		Bilgen, 2013
16	Genç Mehmet Paşa Camii	Örtmeişözü Camii	Örtmeişözü Mah.	Vakıf	Yok (Medrese Kit. Mev.)	Osmanlı	H.11, M.17.Yy sonrası	Mehmet Paşa	Var (Medresesi Yok)	N.S		Kulturürümü, 2013
17	Ulu Camii	Camii Kebir	Camii Kebir Mah.	Vakıf	Yok (Tamir)	Osmanlı	Net değil	-	Var	B.K / N.S		Modül, 2006
18	Kümbet Tepe Mescidi Harabesi	Kümbet Tepe	-	Vakıf	Yok	-	Hicri tarihi veri yok	-	Yok	N.S		Savuran, 1931-1955

Şekil G.1: Yapı Tablosu / Camiler- Mescitler II. Bölüm, (Bilgen, 2014).

EK H: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Türbeler I. Bölüm)

No:	Yapının İsmi	Varsa Diğer Adı	Bulunduğu Yer	Mülkiyet Durumu	İnşa Kitabeli	Dönem	İnşa Tarihi	Banisi	Yapının Mevduiyeti	Defter Notları	Yapının Fotoğrafları	Fotoğraf Kaynağı
1	Ali Tuşl Türbesi	Ebu Kasım Tuşl Türbesi	Halk Mah.	Vakıf	Var	Selçuklu	H. 631, M.1233	Ebu Kasım Tuşl	Var	B.K / N.S		Bigen, 2013
2	Sefer Faya Türbesi	Köndeki/ Kömekli Baba Türbesi	Cami Kebir Mah.	Vakıf	Var	Selçuklu	H. 649, M.1251	Ebu Bekir Bini Lokman	Var	B.K / N.S		Bigen, 2013
3	Sömböl Baba Türbesi	Dar'ı-söleha	Pazarcık Mah.	Vakıf	Var	Selçuklu	H. 691, M. 1292	Hacı Sömböl	Var	B.K / N.S		Bigen, 2012
4	Şeyh Melnun Türbesi	Açıkbay Türbesi	Çaj Gözü Mah. Köprübaşı	Vakıf	Var	Selçuklu	H.7.YY / M.13.YY	Mesud Bin Keykavus	Var	B.K / N.S		Bigen, 2013
5	Mural Türbesi	Seydikar Türbesi	Muzlittin Mah.	Vakıf	Yok	Selçuklu	Bilinmiyor	-	Var	N.S		Bigen, 2013
6	Burhaç Hatun Türbesi	Burğaç/ Bıbal/ Dudu Hatun Türbesi	Ali Faya Mah.	Vakıf	Yok	İhanti	H.7-8.YY/ M.13-14.YY	-	Var	N.S		Bigen, 2013
7	Erenler Türbesi	Kıç Hatun Türbesi	Erenler Mezarlığı	Vakıf	Yok	İhanti	H.7-8.YY/ M.13-14.YY	-	Var	N.S		Bigen, 2013
8	Nureddin Bin Sentimur Türbesi	Demir Lengi Oğul Sivri Tekke	Pazarcık Mah.	Vakıf	Var	İhanti	H. 713, M. 1314	-	Var	B.K / N.S		Bigen, 2013

Şekil H.1: Yapı Tablosu / Türbeler I. Bölüm, (Bigen, 2014).

EK I: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Türbeler II. Bölüm)

No:	Yapının İsmi	Varsa Diğer Adı	Bulunduğu Yer	Mülkiyet Durumu	İnşa Kitabesi	Dönem	İnşa Tarihi	Banisi	Yapının Mevudiyeti	Defter Notları	Yapının Fotoğrafları	Fotoğraf Kaynağı
9	Acepîr Türbesi	Bay Ajrısı Tekkesi	İvaz Paşa Mah.	Vakıf	Var	İhvanî	H. 717, M. 1318	-	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2013
10	Pir Ahmet Bey Türbesi	Horozolu Türbesi	Meydan Mah.	Vakıf	Yok (Mezar Kit. Mev.)	Osmanî	H.9.Yy, M.15.Yy	-	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2013
11	Melik Seyfeddin Türbesi	Seyfeddin Türbesi	Cami Kebab Mah.	Vakıf	-	Osmanî	Bilinmiyor	-	Yok	B.K / N.S		Bilgen, 2013
12	Ali Baba Türbesi	-	Yay Meydan Mah.	Vakıf	Yok (Mezar Kit. Mev.)	Osmanî	H.10.YY / M.16.YY 3.gyresel	Temerüd Ali Paşa	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2013

Şekil I.1: Yapı Tablosu / Türbeler II. Bölüm, (Bilgen, 2014).

EK J: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Tekke ve Zaviyeler, Medreseler, Hanlar I. Bölüm)

No:	Yapının İsmi	Varsa Diğer Adı	Bulunduğu Yer	Mülkiyet Durumu	İnşa Kitabecisi	Dönemi	İnşa Tarihi	Banisi	Yapının Mevudiyeti	Defter Notları	Yapının Fotoğrafları	Fotoğraf Kaynağı	
TEKKE VE ZAVİYELER	1	Halef Sultan Tekke ve Zaviyesi	Halef Sultan Tekkesi	Meydan Mah.	Vakıf	Var	Selçuklu	H. 691, M. 1292	Halef Bin Süleyman	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2013
	2	Abdulmuttalip Tekke ve Zaviyesi	Muttalıp / Ahi Muhyiddin Tekkesi	Mahmut Paşa Mah.	Vakıf	Var	İhvanî	H. 717, M. 1318	Abdullah Bin Muhyî	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2013
	3	Sancı Tekkesi	-	Dokuzbayır Mezarlığı	-	-	-	-	-	Yok	N.S		Savuran, 1931-1955
	4	Kıbîlî Zâide Zaviyesi	-	Kıbîlî Mah.	Maarif	Var	Çerkez	H. 934, M. 1527	Kıbîlîzâide Mehmet Paşa	Yok	B.K / N.S		Bilgen, 2013
	5	İğneci Baba Tekkesi	Has Ömer Devletî Tekkesi	Mehmet Paşa Mah.	Belî değil	Yok	-	-	-	Var	N.S		Bilgen, 2013
No:	Yapının İsmi	Varsa Diğer Adı	Bulunduğu Yer	Mülkiyet Durumu	İnşa Kitabecisi	Dönemi	İnşa Tarihi	Banisi	Yapının Mevudiyeti	Defter Notları	Yapının Fotoğrafları	Fotoğraf Kaynağı	
MEDRESELER	1	Çukur Medrese	Yağlıbasan Medresesi	Cemaladdin Mah.	Vakıf	Var	Danilyent	H. 546, M. 1151	Nizameddin Yağlıbasan	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2013
	2	Gökmedrese	Pervane/Kırk Kızlar Medresesi	Meydan Mah.	Vakıf	Yok	Selçuklu	H. 674, M.1272	Münevver Pervane Süleyman	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2013

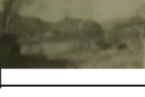
Şekil J.1: Yapı Tablosu / Tekke ve Zaviyeler, Medreseler, Hanlar I. Bölüm, (Bilgen, 2014).

EK K: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Tekke ve Zaviyeler, Medreseler, Hanlar II. Bölüm)

No:	Yapının İsmi	Varsa Diğer Adı	Bulunduğu Yer	Mülkiyet Durumu	İnşa Kitabesli	Dönemi	İnşa Tarihi	Banisi	Yapının Mevduiyeti	Defter Notları	Yapının Fotoğrafları	Fotoğraf Kaynağı
3	Hsarıye Medresesi	-	Sulusokak Mah.	Vakıf	Var	Osmanlı	H. 814, M. 1411	Emir Yahşi Bey Oğlu Emir Hızar Bey	Yok	N.S		Savuran, 1931-1955
HANLAR	1	Develik Han	Deveci Han / Deveciler Hanı	Cerraheddin Mah.	Vakıf	-	Osmanlı	H.11/12.Yy, M.15/16.Yy	-	Var	N.S	 Bilgen, 2013
	2	Voyvoda Hanı	Taşhan	Meydan Mah.	Vakıf	-	Osmanlı	H.13.Yy, M.17.Yy ilk yarısı	-	Var	N.S	 Bilgen, 2013
	3	Pajya Han	-	İvaz Pajya Mah.	Nazım Karaoğlu	Var	Osmanlı	H. 1166, M. 1752	Zaralızade Abaza Mehmet Pajya	Var	B.K / N.S	 Bilgen, 2012
	4	Sulu Han	-	Sulusokak Mah.	Vakıf	-	-	Hiçbir tarihi veri yok	-	Var	N.S	 Bilgen, 2012
	5	Yağcıoğlu Hanı	-	Sulusokak Mah.	Belediye	-	-	Hiçbir tarihi veri yok	-	Yok	N.S	 Savuran, 1931-1955

Şekil K.1: Yapı Tablosu / Tekke ve Zaviyeler, Medreseler, Hanlar II. Bölüm, (Bilgen, 2014).

EK L: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Hamamlar, Çeşmeler I. Bölüm)

No:	Yapının İsmi	Varsa Diğer Adı	Bulunduğu Yer	Mülkiyet Durumu	İnşa Kitabesi	Dönemi	İnşa Tarihi	Banisi	Yapının Mevudiyeti	Defter Notları	Yapının Fotoğrafı	Fotoğraf Sahibi
1	Sultan Hamamı	-	Cemaleddin Mah.	Vakıf	-	Selçuklu	H.7. YY/ M.13.YY başları	-	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2013
2	Pervane Hamamı	-	Kabe-i Mescid Mah.	Vakıf	-	Selçuklu	H.7.YY / M.13.YY	Münevver Süleyman Pervane	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2013
3	Mustafa Ağa Hamamı	-	Cami-i Kebir Mah.	Vakıf	-	Selçuklu	H.7.YY / M.13.YY	-	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2013
4	Paya Hamamı	-	İvaz Paya Mah.	Vakıf	Var	Osmanlı	H. 838, M. 1436	Yöğüç Paya	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2013
5	Tahtakale Hamamı	-	Cemaleddin Mah.	Vakıf	Var	Osmanlı	H. 890, M. 1485	Finaz Ağa	Yok	B.K / N.S		Savuran, 1931-1955
6	Marisa Hamamı	-	Arslan Sok.	Vakıf	Var	Osmanlı	H. 1272, M. 1856	-	Yok	N.S		Bilgen, 2013
7	Şehreküstü Hamamı	Pazarlık Hamamı	Pazarlık Mah.	Vakıf	Yok	-	Hiçbir tarihi veri yok	-	Yok	N.S		Savuran, 1931-1955
8	Çay Hamamı	-	Çay Mah.	Belediye	Yok	-	Hiçbir tarihi veri yok	-	Yok	N.S		Savuran, 1931-1955

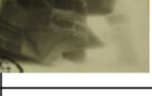

Şekil L.1: Yapı Tablosu / Hamamlar, Çeşmeler I. Bölüm, (Bilgen, 2014).

EK M: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Hamamlar, Çeşmeler II. Bölüm)

9	Çekirli Hamamı	Küçük Hamam	Çekirli Mah.	Vakıf	Yok	-	Hiçbir tarihi veri yok	-	Yok	N.S		Bilgen, 2013
10	Horuç Hamamı	-	Horuç Mah.	Vakıf	Yok	-	Hiçbir tarihi veri yok	-	Yok	N.S		Bilgen, 2013
No:	Yapının İsmi	Varsa Diğer Adı	Bulunduğu Yer	Mülkiyet Durumu	İnşa Kitabesi	Dönemi	İnşa Tarihi	Banisi	Yapının Mevudiyeti	Defter Notları	Yapının Fotoğrafı	Fotoğraf Sahibi
1	Alaca Çeşme	-	Rüstem Çelebi Mah.	Vakıf	Var	Selçuklu	H. 663-681, M. 1266-1282	Kara Arslan	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2013
2	Şeyh Şehabettin Çeşmesi	-	Cami Kebab Mah.	Vakıf	Var	Selçuklu	H. 704, M. 1305	Şeyh Şehabettin	Yok	B.K / N.S		Bilgen, 2013
3	Uzun Bekir Çeşmesi	-	Rüstem Çelebi Mah.	Vakıf	Var	Osmanlı	H. 911, M. 1505	İlyas Oğlu Solak Ali	Yok	N.S		Bilgen, 2012
4	Aceyir Çeşmesi	-	İvaz Paşa Mah.	Vakıf	Var	Osmanlı	H.1005, M. 1593	Hacı Mahmut Bin Hacı Ahmet	Var	B.K / N.S		Bilgen, 2012
5	Musa Bey Çeşmesi	Bekir Paşa Çeşmesi	Miftö Mah.	Vakıf	Var	Osmanlı	H. 1004, M. 1595	Musa Bey	Var	N.S		Savuran, 1931-1955
6	Eski Kasapane Çeşmesi	-	Sulusokak Mah.	Vakıf	Var	Osmanlı	H. 1063, M. 1652-53	Sefer Paşa	Yok	B.K / N.S		

Şekil M.1: Yapı Tablosu / Hamamlar, Çeşmeler (Bilgen, 2014).

EK N: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Bedesten, Köprü, Savunma Yapısı, Sivil Yapılar, Harabeler I. Bölüm)

No:	Yapının İsmi	Varsa Diğer Adı	Bulunduğu Yer	Mülkiyet Durumu	İnşa Kitabesi	Dönem	İnşa Tarihi	Banisi	Yapının Mevudiyeti	Defter Notları	Yapının Fotoğrafı	Fotoğraf Kaynağı
1	Bedesten	Arasteli Bedesten	Suluca Mah.	Tokat Müzesi	-	Osmanlı	H.12.YY, M.18.YY	-	Var	B.K./N.S.		Bigen, 2013
1	Yeşilirmak Köprüsü	Hidriki Köprüsü	Tokat'ın 1 km kuzeyi, Yeşilirmak Köprüsü Üzerinde	Vakıf	Var	Selçuklu	H. 648, M. 1250	Hamid bin Ebu'l Kasım bin Ali el-Tufi	Var	B.K./N.S.		Bigen, 2013
1	Tokat Kalesi	-	Samerkant Mah.	Maliye Hizmeti	-	Roma	-	-	Var	N.S.		Bigen, 2013
1	Yağroğulları Evi	Maaz Görken Evi	Horuç Mah.	Özel Mülkiyet	-	Osmanlı	19.YY	-	Var	N.S.		Bigen, 2013
2	Hanza Bey Meskidi Üzerindeki Barok Bina	Celal Evi	Çekirli Mah.	Özel Mülkiyet	-	Osmanlı	19.YY	-	Yok	N.S.		Sevuran, 1931-1955
3	Adı Belirtilmemiş Bir Başka Tokik Evi	Taliye Sağır Evi	Çekirli Mah.	Özel Mülkiyet	-	Osmanlı	19.YY	-	Yok	N.S.		Sevuran, 1931-1955
4	Ali Durutç Evi	-	Çekirli Mah.	-	-	Osmanlı	19.YY	-	Yok	N.S.		Sevuran, 1931-1955

Şekil N.1: Yapı Tablosu / Bedesten, Köprü, Savunma Yapısı, Sivil Yapılar I. Bölüm, (Bigen, 2014).

EK O: Tokat Eserleri Yapı Tabloları (Bedesten, Köprü, Savunma Yapısı, Sivil Yapılar, Harabeler II. Bölüm)

5	Mevlevihane	Mevlevihane Vakıf Müzesi	Soğukpınar Mah.	Vakıflar	-	Osmanlı	19.YY (Kuruluşu 13.YY'a uzanmaktadır)	Maklağa	Var	N.S		Bilgen, 2013
	6	Latifoğlu Köneği	Latifoğlu Mıhtar ve Fahri Bey Evi	Aksu Mah.	Maliye Hizmetleri	-	Osmanlı	H. 1146, M. 1746	Latif Oğulları	Var	N.S	
TARİHİ HARABELER												
No:	Yapının İsmi	Varca Diğer Adı	Bulunduğu Yer	Mülkiyet Durumu	İnşa Kitabesi	Dönem	İnşa Tarihi	Banisi	Yapının Mevudiyeti	Defter Notları	Yapının Fotoğrafı	Fotoğraf Kaynağı
1	Komana	Gömernek Harabeleri	Tokat'ın 10 km kuzeydoğusunda	Vakıflar	-	Helenistik, Roma, Bizans	-	-	Kalırları Var	N.S		Ercetin (t.y.)

Şekil O.1: Yapı Tablosu / Bedesten, Köprü, Savunma Yapısı, Sivil Yapılar II. Bölüm, (Bilgen, 2014).

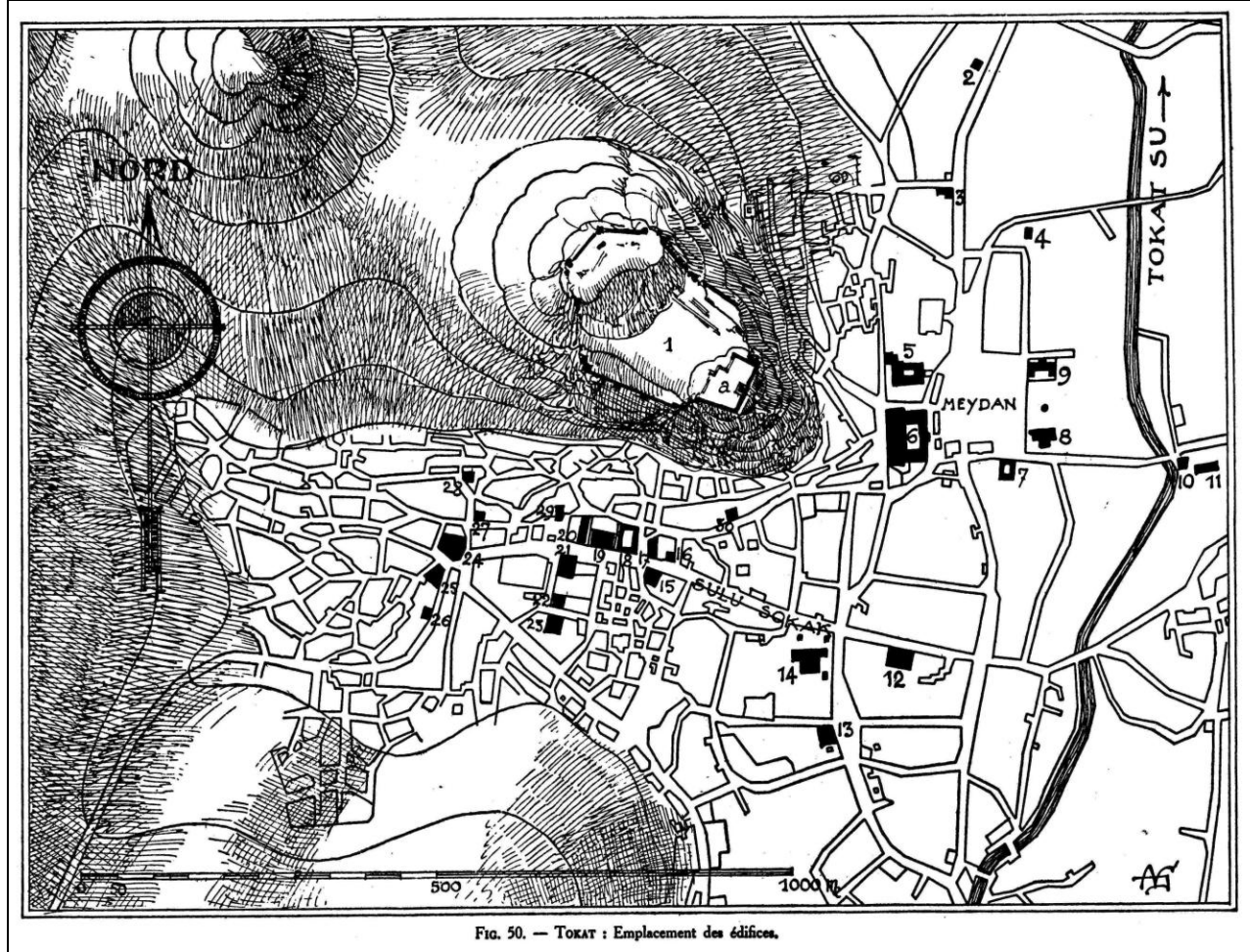
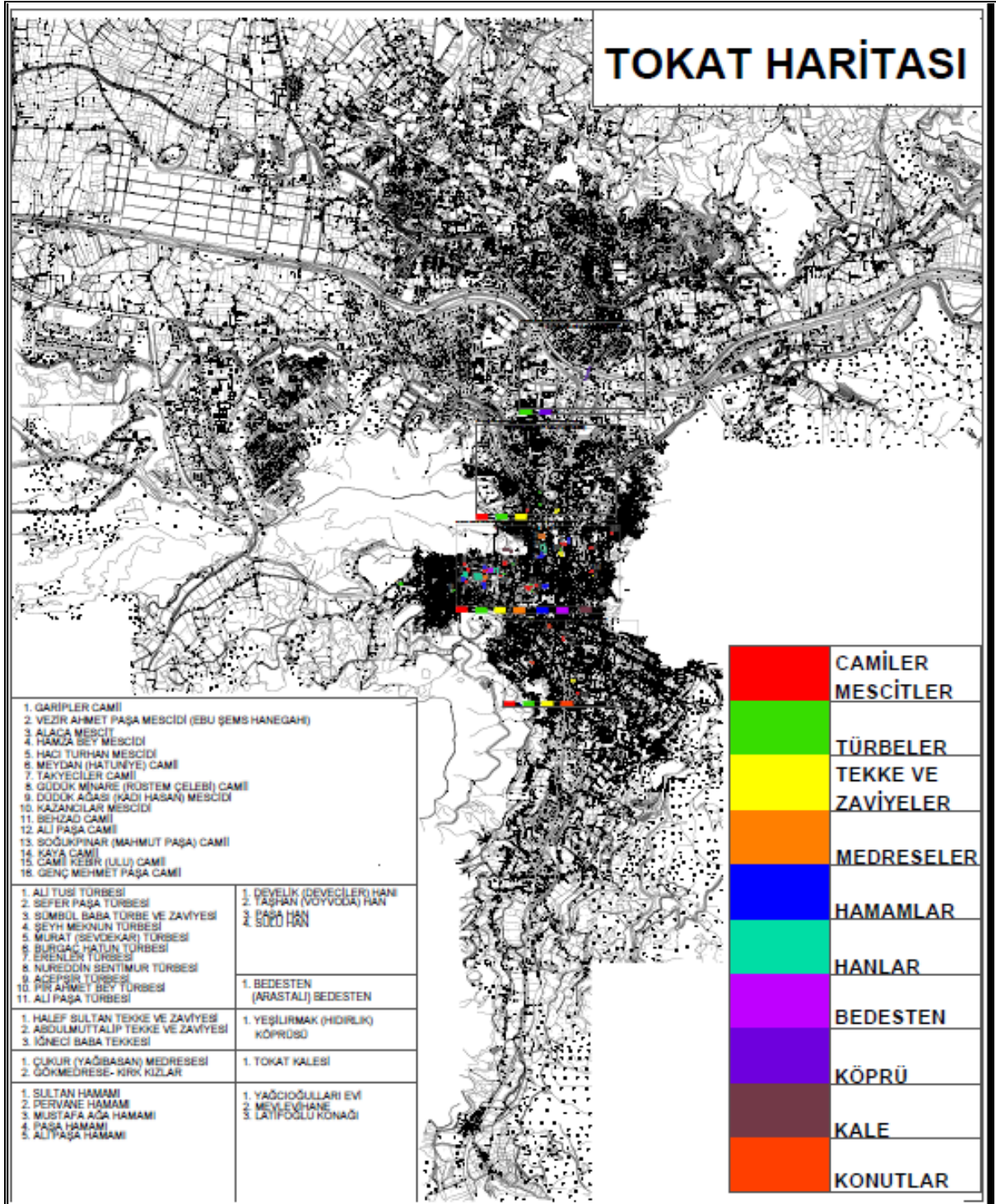

FIG. 50. — TOKAT : Emplacement des édifices.

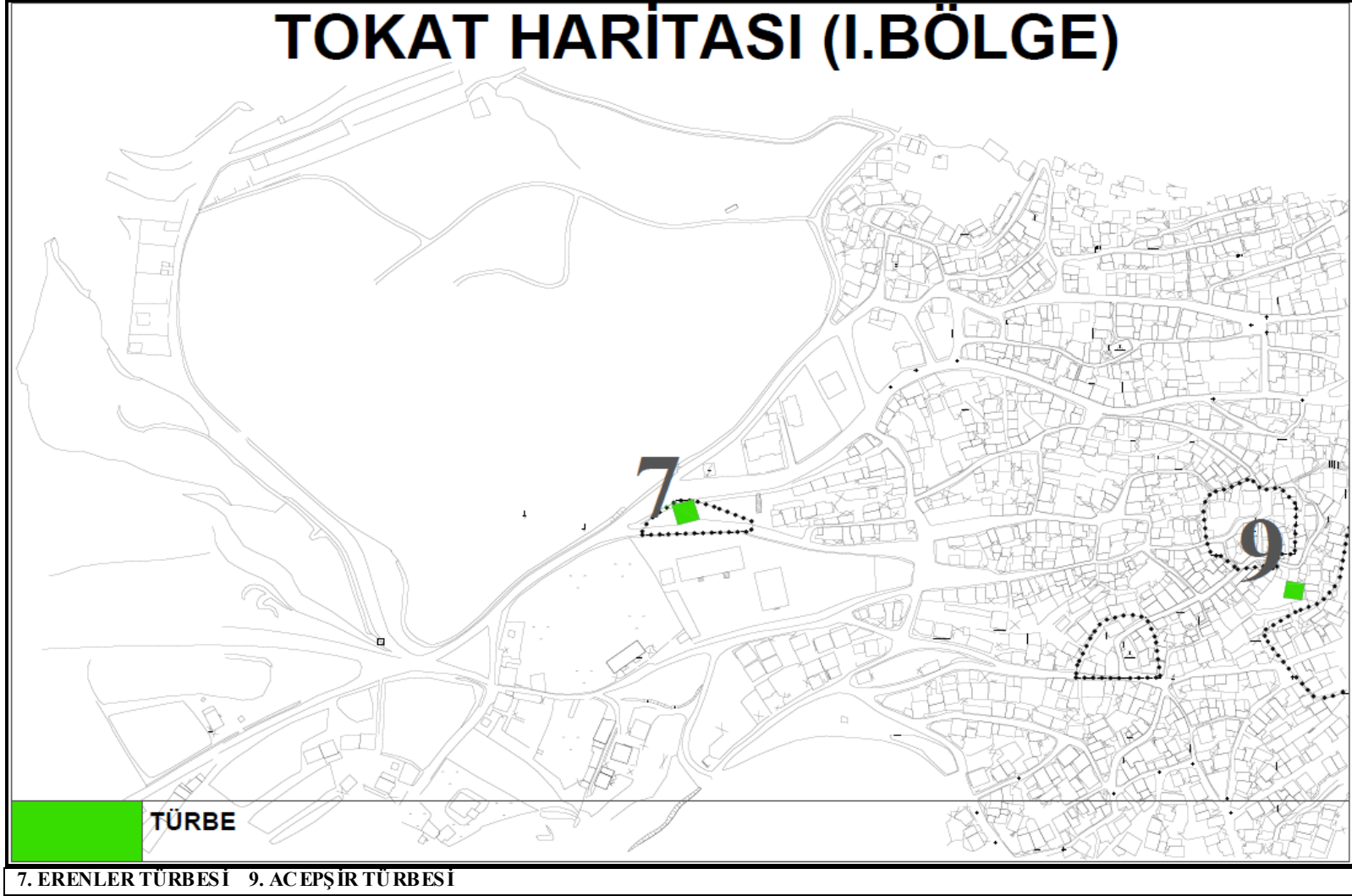
1. Château (a : tour).
2. Nureddin ibn Sentimur türb.
3. Sünbül Baba zaviyesi.
4. Khalef Ghazi tekkesi.
5. Gök medrese.
6. Voyvoda khanı.
7. Khorozoghlu khanı.
8. Khatuniye djamii.
9. Khatuniye medresesi.
10. Hamza Bey mesdjidi.
11. Maison ancienne.
12. Pasha hamamı.
13. Belediye.
14. Ali Pasha djamii.
15. Yağhdji khanı.
16. Ebulkasim türbesi.
17. Khan.
18. Sulu khan.
19. Bedesten.
20. Kazandjilar mesdjidi.
21. Tshukur medrese.
22. Hadji Turkhan mesdjidi.
23. Sultan hamamı.
24. Pasha khanı.
25. Pasha hamamı.
26. Tatar Hadji mesdjidi.
27. Aladja mesdjid.
28. Güdük minare.
29. Hisariye medresesi.
30. Sefer Pasha türbesi.

Şekil P.1: Tokat il merkezindeki yapıların dağılımı gösteren Tokat haritası, (Gabriel, 1934).

EK R : Tokat Haritası

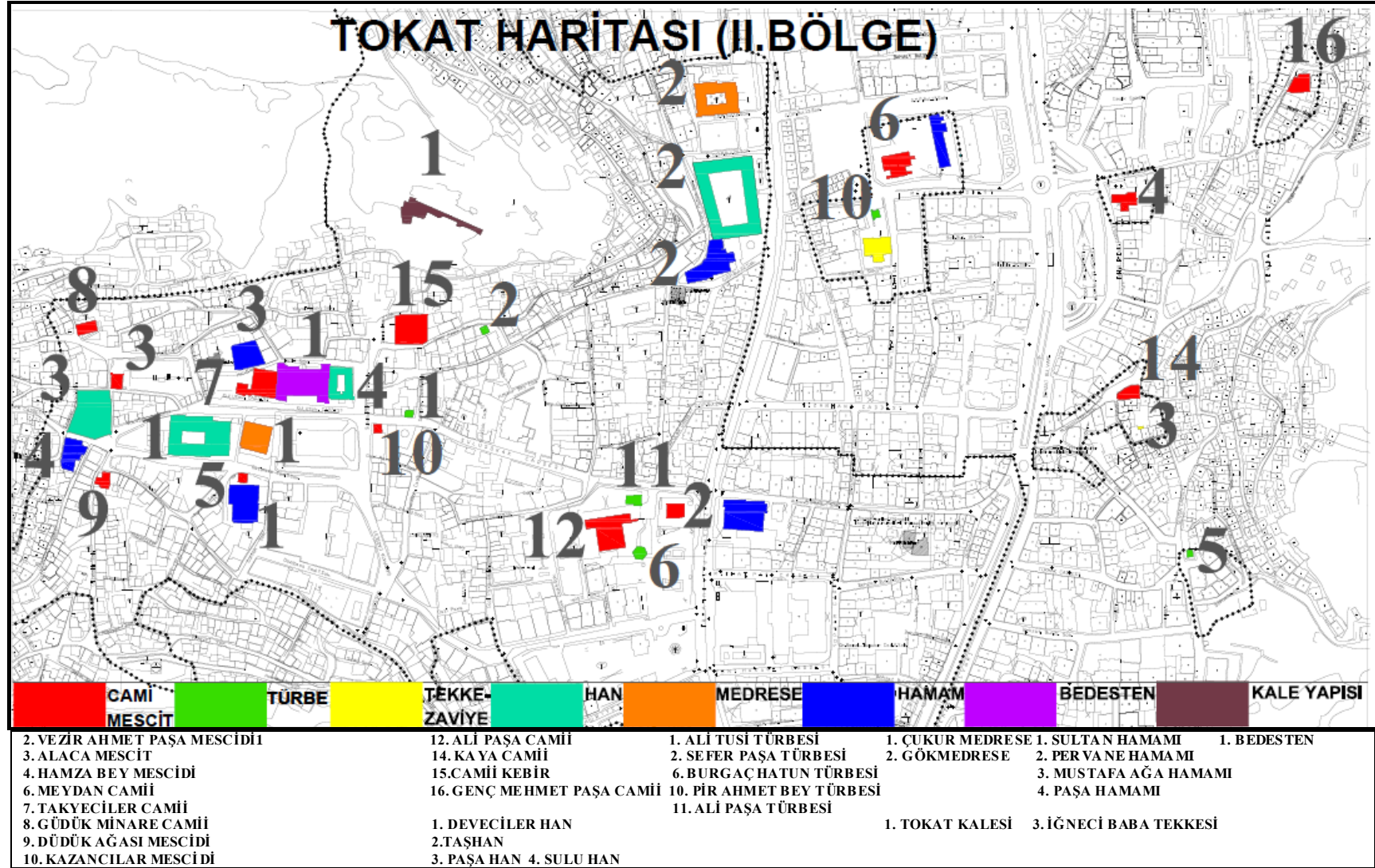

Şekil R.1: Yapıların dağılımı gösteren Tokat haritası (Bilgen, 2014).

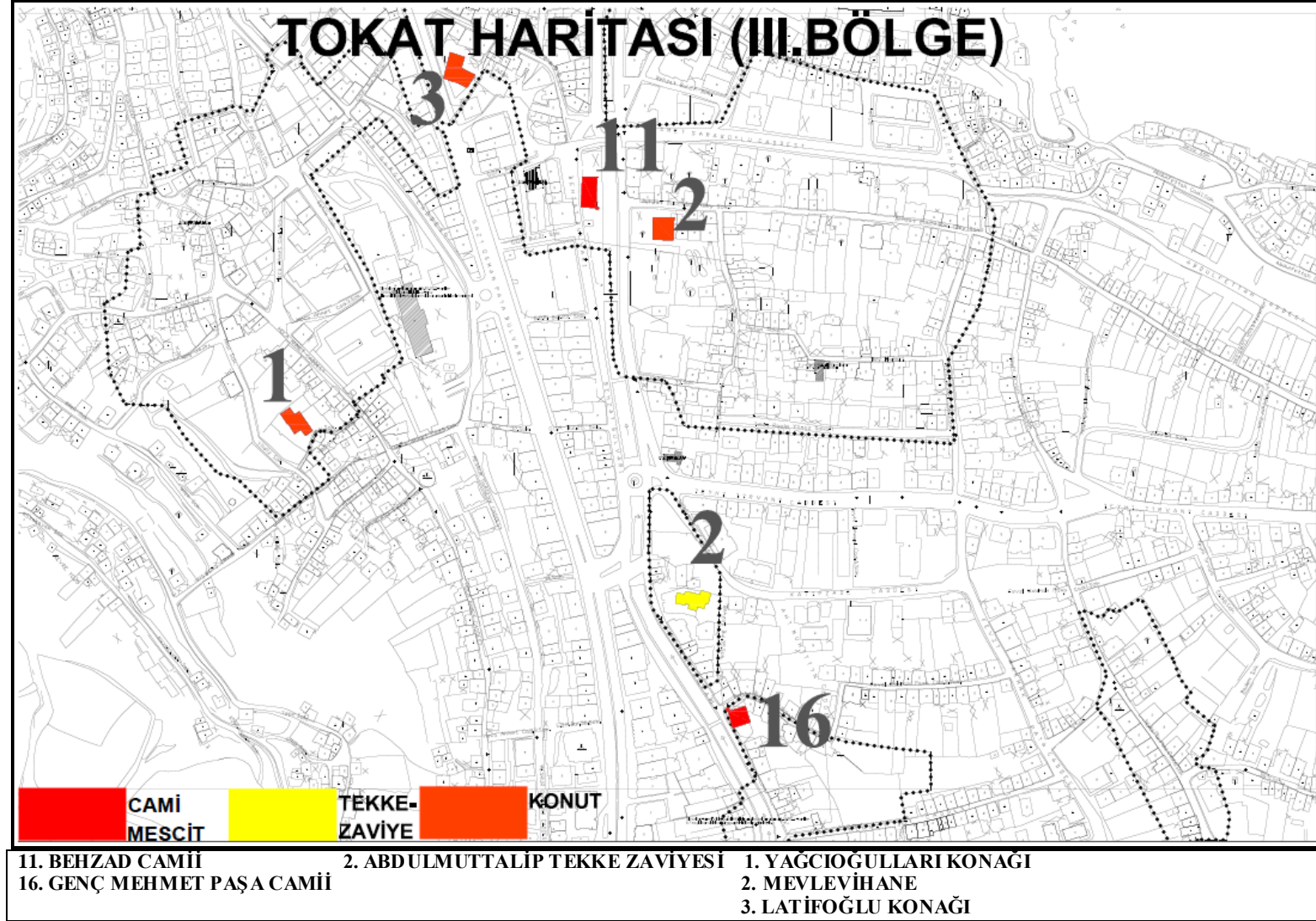
Şekil S.1: Yapıların dağılımı gösteren Tokat haritası I.Bölge (Bilgen, 2014).

EK T : Tokat Haritası II.Bölge

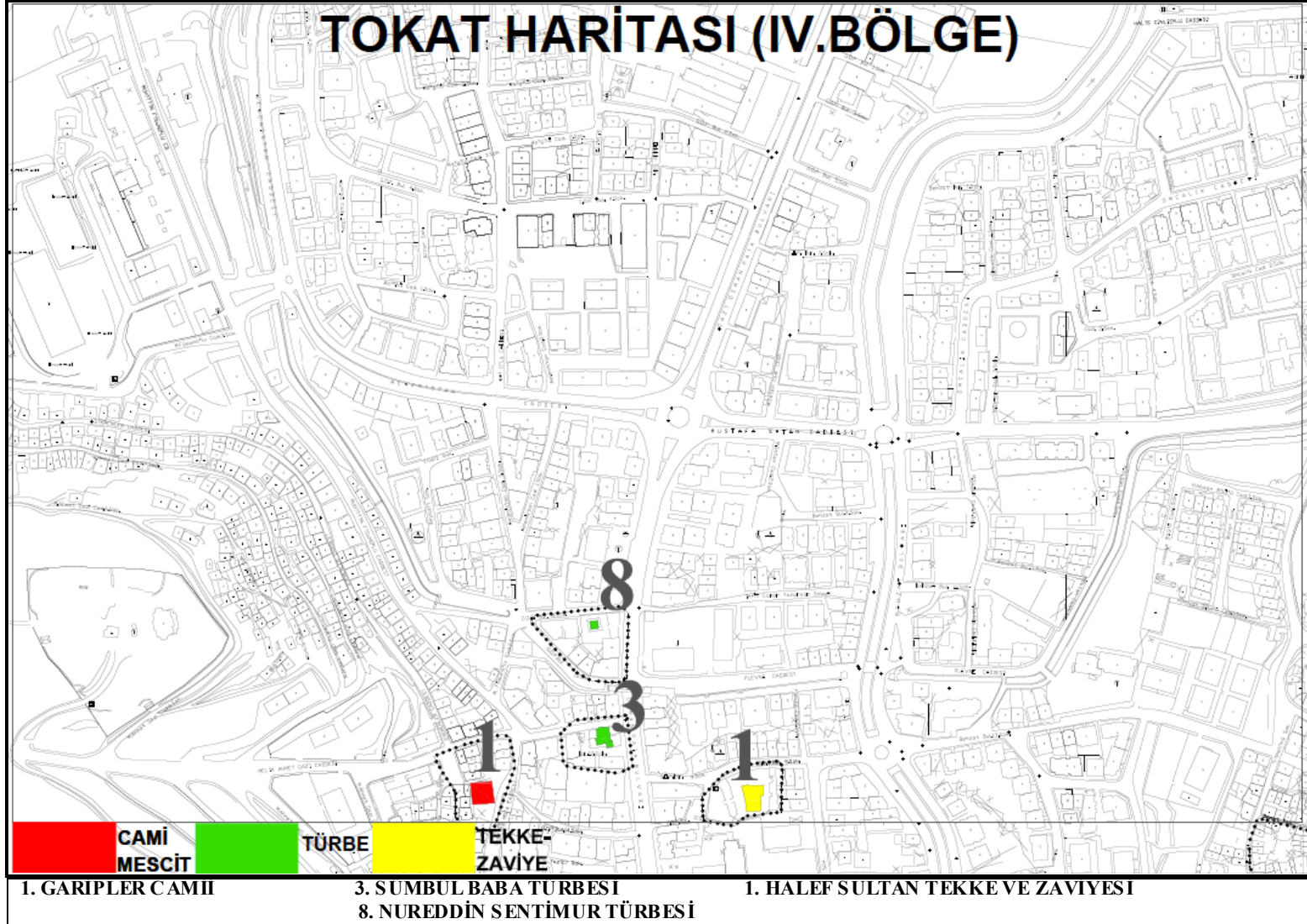
Şekil T.1: Yapıların dağılımı gösteren Tokat haritası II.Bölge (Bilgen, 2014).

EK U : Tokat Haritası III.Bölge

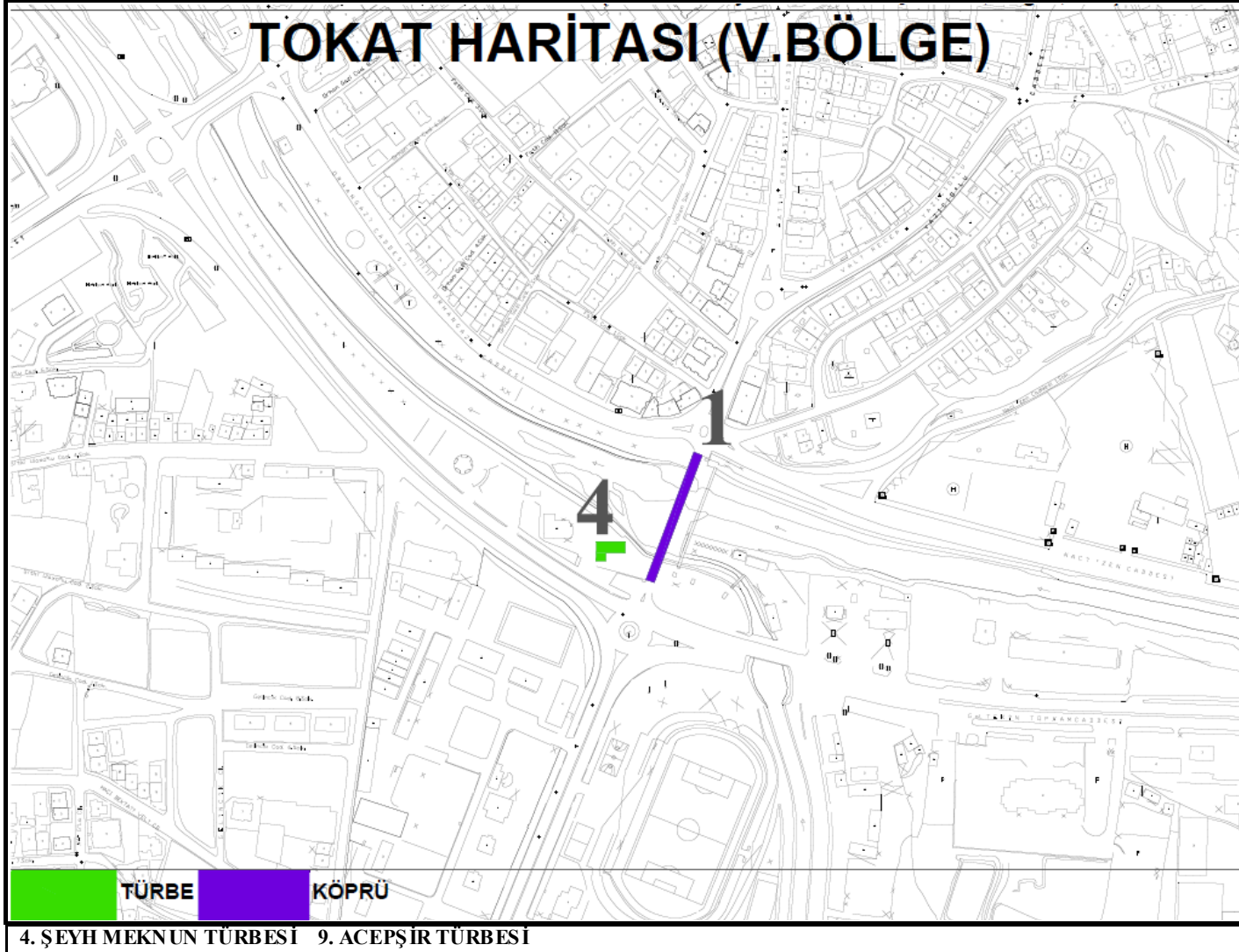
Şekil U.1: Yapıların dağılımı gösteren Tokat haritası III.Bölge (Bilgen, 2014).

EK V: Tokat Haritası IV.Bölge

Şekil V.1: Yapıların dağılımı gösteren Tokat haritası IV.Bölge (Bilgen, 2014).

EK Y: Tokat Haritası V.Bölge

Şekil Y.1: Yapıların dağılımı gösteren Tokat haritası I.Bölge (Bilgen, 2014).

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Çiğdem Bilgen
Doğum Yeri ve Tarihi: Tokat - 03.07.1980
Adres: Sancaktepe/İstanbul
E-Posta: cigdemaratbilgen@yahoo.com
Lisans: Bilkent Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı

Yayın ve Patent Listesi:

TEZDEN TÜRETİLEN YAYINLAR/SUNUMLAR

- **Bilgen, Ç.** (2013). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tokat Müzesi'ne Ait Bir Kent Tarihi Kitap Projesinde Yer Alıp Günümüzde Varlığını Sürdüremeyen Bazı Mimari Eserler, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı V*, İlmi Etüdler Derneği, s.1329-1354, İstanbul.